

MANJINE I MEDIJI NA ZAPADNOM BALKANU

**Komparativni istraživački projekat¹ baziran na analizi sadržaja
medija nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori,
Makedoniji i Srbiji**

Sarajevo, decembar 2012. godine

¹ Media plan institut u saradnji sa Novosadskom novinarskom školom, Školom za novinarstvo i PR iz Skoplja i nezavisnom analitičarkom iz Podgorice Natašom Ružić. izveo je istraživački projekat Manjine i mediji na zapadnom Balkanu, koji se bavi analizom medija nacionalnih manjina i programa za nacionalne manjine u četiri zemlje regije zapadnog Balkana. Projekat detektuje i opisuje osnovne probleme u funkcionisanju ovih medija u vezi sa novinarskim, društvenim, političkim i finansijskim izazovima. **Projekat se realizuje uz podršku Regional Research Promotion Programme (RRPP) Univerziteta u Friburgu (Freiburg) u Švajcarskoj.**

Sadržaj:

Manjine i mediji - EVROPSKI STANDARDI, A PRAKSA S KONTROVERZAMA - Radenko Udovičić	3
Minorities and media - EUROPEAN STANDARDS, WITH CONTROVERSIAL PRACTICE - Radenko Udovičić	13
Metodologija – cilj, objašnjenje metoda istraživanja i korištenih varijabli	24
NACIONALNI IZVJEŠTAJI	30
Mediji i nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini - VOLJA SAMO NA PAPIRU - Radenko Udovičić, Nejra Plasto, Jasmina Korda, Zoran Udovičić	31
Crna Gora: Nacionalne manjine i mediji - MANJINSKI MEDIJI U BORBI ZA OPSTANAK NA CRNOGORSKOM TRŽIŠTU - Nataša Ružić	120
Mediji manjinskih zajednica u Makedoniji - OSKUDNI RESURSI, NISKI PROFESIONALNI STANDARDI I ETNOPOLITIČKI KLIJENTELIZAM - Igor Micevski, Snežana Trpevska, Žaneta Trajkoska	179
Медиумите на немнозинските заедници во Македонија - ОСКУДНИ РЕСУРСИ, НИСКИ ПРОФЕСИОНАЛНИ СТАНДАРДИ И ЕТНО-ПОЛИТИЧКИ КЛИЕНТЕЛИЗАМ - Игор Мицевски, Снежана Трпевска, Жанета Трајкоска	256
Analiza medija na jezicima manjina u Srbiji - AFIRMATIVNO I NEKRITIČKI O SEBI, MALO O DRUGIMA - Davor Marko, Jelica Nikolić i Norbert R. Šinković	326

Manjine i mediji

EVROPSKI STANDARDI, A PRAKSA S KONTROVERZAMA²

Položaj nacionalnih manjina u društvu i njihova prisutnost u medijskoj javnosti nose iste, slične, ali i neke specifične karakteristike u zemljama tranzicije, odnosno zemljama nastalim iz bivše Jugoslavije (u ovom projektu BiH, Srbija, Crna Gora i Makedonija). Prva zajednička karakteristika jesu društveni preokreti poslije propasti ideološkog koncepta društva zasnovanog na jednopartijskom sistemu. Raspad socijalističke Jugoslavije, ratovi, ulazak u društvo političkog pluralizma i vladavine evropskih građanskih standarda otkrili su u novom svjetlu i mnoga pitanja statusa i položaja naroda i nacionalnih manjina u novom ustrojstvu država, a otvorili i nova, često kontroverzna pitanja međunacionalnih odnosa.

Socijalistički sistem je davao ideološku odrednicu svemu, pa i pojmu i položaju naroda i narodnosti.³ Jugoslavija je bila „država zasnovana na suverenosti naroda“ i na „vlasti i samoupravljanju radničke klase i svih radnih ljudi“ i „socijalistička samoupravna demokratska zajednica radnih ljudi i građana i ravnopravnih naroda i narodnosti“. Odrednica bratstva i jedinstva naroda stavila je i narode i nacionalne manjine u širi kontekst države „radnih ljudi i građana“ u kojoj se prava svih građana, uključujući i manjine, ostvaruju više u okviru ideološkog koncepta socijalističkog društva. Tadašnje zakonodavstvo se u zaštiti pripadnika nacionalnih manjina uglavnom bavilo njihovim pravima u domenu obrazovanja, kulture, jezika i tradicije, dok su druga prava garantovana i štice kao i za sve druge „radne ljude i građane“.

U literaturi ne postoji nijedna opšteprihvaćena definicija manjine, a neke od onih koje se najviše koriste samo su operativne, izrađene kako bi poslužile samo u jednom posebnom kontekstu ili studiji. Ipak, jednu od najobuhvatnijih i najprihvaćenijih definicija manjina ponudio je nekadašnji specijalni izvjestilac Ujedinjenih nacija Francesco Capotorti, ustvrdivši kako su manjine „grupe brojčano inferiorne u odnosu na ostatak populacije neke države, koje nisu u dominantnoj poziciji, čiji su pripadnici građani te države ali posjeduju etničke, religijske i jezičke specifičnosti koje ih razlikuju od ostalih građana“.⁴

Kako navodi hrvatski ekspert za pitanja nacionalnih manjina, inače i sam pripadnik nacionalne manjine, dr. Siniša Tatalović, teškoća je, u suštini, u pitanju da li treba prihvatiti subjektivna ili objektivna mjerila u definisanju manjine. Teškoća sa subjektivnim mjerilima je u tome što se postavlja pitanje da li je svaki pojedinac slobodan da se deklarira kao pripadnik određene grupe, i to potpuno slobodno, čak i ako ne posjeduje neke osobine koje se smatraju karakterističnim za tu grupu. Kao i pitanje da li je svako i u svim prilikama u stanju da se deklarira kao pripadnik neke manjine bez pritiska i bez trpljenja nepovoljnih posljedica? Što se tiče objektivnih mjerila, pitanje je kakva su ona, kako se utvrđuju i ko odlučuje o tome?⁵

² Urednik studije je Radenko Udovičić, direktor Media plan instituta iz Sarajeva i profesor novinarstva iz Bosne i Hercegovine.

³ **Narodnost** je pojam korišten isključivo u **SFRJ** koji je označavao etničke manjinske grupe u toj državi.

⁴ Capotorti, F. (1991), Study on the rights of persons belonging to ethnic, religious, and linguistic minorities K3242 .C37 1991, New York

⁵ REGIONALNI GLASNIK ZA PROMOCIJU KULTURE MANJINSKIH PRAVA I MEĐUETNIČKE TOLERANCIJE (2004), Siniša Tatalović – “Složeni kriteriji utvrđivanja starih i novih manjina“, Stina, Media plan institut i Novosadska novinarska škola; http://www.mediaplan.ba/servis/servis03_ba.pdf

Raspadom Jugoslavije stvorene su nove države u kojima su se promijenili i pravni položaj i definicija dojučerašnjih naroda i nacionalnih manjina koje su živjele u zajedničkoj državi. Ustavno su definisane u kombinaciji građanskog i nacionalnog suvereniteta, ali sa različitim rješenjima koja su nastajala prilikom osnivanja tih država. Neki dojučerašnji narodi postajali su brojne manjine (Srbi u Hrvatskoj, Bošnjaci/Muslimani⁶ u Srbiji i Crnoj Gori), neki su postajali narod (Albanci na Kosovu poslije osamostaljenja).

Raspadom bivše zajedničke države mnogi su u novim državama postali ne samo dio manjina već su zbog ratnih okolnosti u situaciji etničkih sukoba prošli teška i bolna iskustva različitih diskriminacija s kojima se, istina, u manjoj mjeri, i danas nose i bore prolazeći kroz složen proces društvene integracije. Atmosfera antimanjinske politike i međuetničke netolerancije nije pošteđjela ni stare manjine, ali je nove u pojedinim momentima dovela gotovo na rub egzistencijalnog opstanka. To stanje se danas mukotrpno i teško prevladava, a što je posebno važno, to postaje jedan od ključnih testova i pokazatelja demokratizacije novonastalih država.

Dušan Janjić iz Foruma za etničke odnose iz Beograda u više svojih radova elaboriše pojam „novih“ i „starih“ manjina. Kako navodi, u pogledu pravnog statusa problem je najprije početkom devedesetih godina prošlog vijeka postavljen u Sloveniji i Hrvatskoj. U Sloveniji je prihvaćeno i kroz zakonodavstvo provedeno razlikovanje manjina na „autohtone“ i „nove manjine“. U Sloveniji su kao autohtone, odnosno domorodačke manjine, određene one nacionalne grupe koje su bile određene kao nacionalne manjine prije raspada Jugoslavije. Tako su u Sloveniji autohtone manjine Italijani i Mađari, a nove Srbi, Bošnjaci i Hrvati. U Hrvatskoj su iz političkih razloga u toku rata Srbi koji su živjeli u dijelovima Hrvatske pod kontrolom hrvatske vlasti bili određivani kao autohtoni, a oni drugi su bili pobunjeni Srbi ili „nova manjina“. U Srbiji, odnosno SRJ, nije bilo nikakvog napora da se pravno odredi status ovih manjina, a kad je 2003. godine usvojen Savezni zakon o nacionalnim manjinama ove su određene kao i druge nacionalne manjine. I dok su Hrvati, Slovenci i Makedonci „po automatizmu“ određeni ne više kao „konstitutivni narodi“ već kao „nacionalna manjina“, pripadnici tadašnjeg muslimanskog naroda su aktivno promovisali svoj novi status kao „nacionalne manjine“ uz borbu za novo ime: „Bošnjak“.

Ono što je bilo očigledno iz napora da se odrede „nove manjine“ jeste da je to bilo teško učiniti na osnovu „klasičnih definicija“ nacionalnih manjina. Stoga se čini najobrazloženijim da se pod „novom manjinom“ razumije ona etnička zajednica koja je u bivšoj Jugoslaviji imala status „konstitutivnih naroda“ a čiji su se pripadnici, po raspadu Jugoslavije, našli pod vlašću novouspostavljenih država, a „matična država“ im je jedna od bivših republika.⁷

Iako se priznanje statusa i definicija manjina razlikuju od zemlje do zemlje, zajedničko za sve četiri posmatrane države u ovom projektu je da ova oblast trpi sve posljedice nedovoljno uređenih međunacionalnih odnosa nastalih državnom disolucijom, jačanjem nacionalizama većinskih nacija koje polažu pravo na svoje nacionalne države i ratnih sukoba.

Karakterističan je slučaj u BiH. Dejtonski ustav je označio suverenim tri konstitutivna naroda – Bošnjake, Srbe i Hrvate, a manjine i sve druge koji se ne izjašnjavaju kao pripadnici

⁶ Naziv naroda **Muslimani** je nakon odvajanja Bosne i Hercegovine iz Jugoslavije promijenjen u **Bošnjaci**.

⁷ REGIONALNI GLASNIK ZA PROMOCIJU KULTURE MANJINSKIH PRAVA I MEĐUETNIČKE TOLERANCIJE (2004), Dušan Janjić – „Nove manjine u traganju za identitetom i statusom“, Stina, Media plan institut i Novosadska novinarska škola; http://www.mediaplan.ba/servis/servis03_ba.pdf

konstitutivnih naroda stavio u kategoriju „ostali“. Ova činovnička formulacija „ostali“ proizvela je puno nesporazuma i postala uzrok jedne od najflagrantnijih povreda ljudskih prava – da pripadnici nacionalnih manjina ne mogu biti kandidovani i birani u državno Predsjedništvo i Dom naroda Parlamenta BiH, zbog čega je BiH dobila osuđujuću presudu Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu (Strasbourg) sa obavezom da u tom dijelu izmijeni Ustav. Zakonima o zaštiti i prava nacionalnih manjina (državni i dva entitetska) decidno je pobrojano 17 nacionalnih manjina u BiH. One su, dakle, dio te kategorije „ostalih“ u koju takođe spadaju i Bosanci, koje mnogi nazivaju političkom manjinom, jer se radi najčešće o ljudima koji prilikom izjašnjavanja pripadnost državi stavljaju ispred etničkog porijekla ili ljudima iz miješanih brakova koji na ovaj način u grubim etničkim podjelama nalaze kompromis (slična situacija kao sa Jugoslovenima u nekadašnjoj SFRJ, koji takođe nisu bili nosioci etničkog suvereniteta).

Srbija je u Ustavu definisana kao država srpskog naroda i svih građana koji u njoj žive. Prava nacionalnih manjina u Srbiji su garantovana sa sedam članova Ustava, Zakonom o nacionalnim savjetima i Zakonom o zaštiti prava i sloboda manjina. U Srbiji živi 26 nacionalnih manjina, koje su oformile svoje nacionalne savjete iz kojih crpe sva svoja prava. Srbija, koja zbog svoje višenacionalne strukture stanovništva, naročito u Vojvodini, mnogo baštini uređenost odnosa sa manjinama još iz prethodne države, sada trpi kritike da je briga države o zaštiti prava manjina između tzv. uže Srbije i Vojvodine različita. To se odražava na nezadovoljavajući položaj manjina (koje najviše nastanjuju taj dio Srbije) u beogradskim medijima.

Crna Gora je u Ustavu definisana kao građanska država, a nosioci suvereniteta su građani koji imaju crnogorsko državljanstvo. U preambuli Ustava Crne Gore identifikuju se etničke grupe kao “narodi i nacionalne manjine”, ali bez naznake koja grupa pripada narodu a koja nacionalnoj manjini. Nacionalnim manjinama u Crnoj Gori prava su garantovana Zakonom o manjinskim pravima i slobodama. Kao manjinski narod i manjinska nacionalna zajednica tretira se “svaka grupa državljana Crne Gore, bročano manja od ostalog preovlađujućeg stanovništva, koja ima zajedničke etničke, vjerske ili jezičke karakteristike, različite od ostalog stanovništva...” Istraživači u ovom projektu upozoravaju na nejasnoće u definiciji i utvrđivanju statusa manjine, što izaziva određenu konfuziju u crnogorskom društvu i ima odraza na ostvarivanje različitih manjinskih prava. Pogotovo kada su u pitanju Srbi, kojih ima gotovo 30% i koji praktički upražnjavaju manjinske beneficije, a u odnosu na ogromnu većinu onih koji se izjašnjavaju kao Crnogorci, nemaju različito porijeklo, vjerske, običajne ili kulturološke specifičnosti. I ovdje, kao i kod Bosanaca u BiH, možemo indicirati na “političku” manjinu.

Makedonija je u Ustavu definisana kao država “Makedonskog naroda, tako i Albanaca, Turaka, Vlaha, Roma i drugih naroda...”. Ohridskim sporazumom 2001. godine okončan je sukob između dijela albanskog stanovništva i makedonskih bezbjednosnih snaga i unaprijeđena prava Albanaca u Makedoniji. (Albanski jezik uz makedonski postao je zvanični jezik u oblastima gdje je većinska albanska zajednica, te je ustanovljena etnička proporcionalnost u zapošljavanju u administraciji i policiji.) Prava manjina u Makedoniji su zagarantovana i posebnim zakonom. Istraživači su u razgovorima u makedonskim medijima i pojedinim udruženjima nacionalnih manjina dobili upozorenje da i poslije ustavnog saniranja krize u Makedoniji i dalje postoje međunacionalne tenzije i podijeljenost i da to ima odraza na profilisanje zdravog medijskog ambijenta općenito, a samim tim i tretmana manjina u medijima.

Preporuke

Iako su četiri države koje participiraju u ovom projektu bile dio nekadašnje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) i imaju niz zajedničkih istorijskih, kulturoloških političkih, tranzicijsko-finansijskih i medijskih karakteristika, na polju nacionalnih manjina situacija je dijametralno različita. Jedan od osnovnih razloga je velika razlika u procentu učešća manjina u stanovništvu ovih država – od Bosne i Hercegovine, gdje ih ima oko 2% (ne uključujući Bosance, što smo ranije objasnili), do Makedonije, u kojoj nacionalne manjine participiraju sa oko trećinom stanovništva. Posebno zanimljiva je situacija u Crnoj Gori, gdje, ako ne računamo Srbe, onih koji su izjasnili kao Crnogorci ima samo 44%. To rezultuje nizom različitih zakonskih rješenja za koje je zajedničko da podržavaju visoka dostignuća ljudskih (manjinskih) prava, ali njihova primjena i kontekst u kojem se to odvija, kada posmatramo komparativno situaciju u analiziranim državama, imaju malo zajedničkih karakteristika. Stoga će se naredni dio ovog uvodnog dijela bazirati na opštim i realističnim preporukama, u većoj mjeri na polju medija, što i jeste glavna preokupacija organizacija i pojedinaca učesnika u ovom projektu, ali i smisao projekta „Manjine i mediji“, podržanog od strane programa RRPP Univerziteta u Friburgu u Švajcarskoj.

Zakonska regulativa – inicijative za doradu i promjene

U sve četiri zemlje ustavne definicije prava nacionalnih manjina i zakonska rješenja u skladu su sa pozitivnom evropskom stečevinom.⁸ Praksa je međutim drugačija. Upozorava se na kršenja i neadekvatno provođenje zakonskih obaveza o pravima nacionalnih manjina u medijima, na pravne praznine i nedorečenosti propisa koji regulišu obaveze elektronskih medija i odnose između regulacionih tijela i medija, na pritiske i „specijalne veze“ politike i medija. Neka rješenja o obavezama elektronskih medija su zastarjela (nema odnosa prema novim medijima i započetoj digitalizaciji).

Zajednička je procjena da je položaj Roma najteži, najspecifičniji i da mu mediji moraju prilaziti sa posebnim senzibilitetom i taj odnos prenositi na ukupnu javnost.

Položaj romske populacije u svim evropskim državama, a posebno i zemljama istočne i jugoistočne Evrope gdje su zabilježeni i teški slučajevi etničke diskriminacije, potaknuo je prvo nevladin sektor, a potom i državna tijela za pokretanje koordinisane akcije za poboljšanje položaja romske manjine u jugoistočnoj Evropi. „Prva dekada Roma“ nastaje kao inicijativa osam država centralne i jugoistočne Evrope na regionalnoj konferenciji u Budimpešti 2003. godine.

Dekada obuhvata period od 2005. do 2015. godine i predstavlja političku obavezu 10 zemalja sudionica da na nacionalnom nivou provedu programe i reforme u cilju unapređenja položaja Roma. Države su: Bugarska, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Češka, Mađarska, Makedonija, Rumunija, Srbija, Crna Gora i Slovačka.

⁸ Deklaracija UN-a o pravima pripadnika nacionalnih ili etničkih, vjerskih ili jezičkih manjina (1992); Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. (član 27); Okvirna konvencija za zaštitu prava nacionalnih manjina Vijeća Evrope iz 1994; Evropska povelja o regionalnih i manjinskim jezicima (1992); OSCE dokumenti: [Haške preporuke o pravu nacionalnih manjina na obrazovanje \(1996\)](#), [Preporuke iz Osla o pravu nacionalnih manjina na upotrebu sopstvenog jezika i objašnjenje \(1998\)](#), [Preporuke iz Lunda o djelotvornom učešću nacionalnih manjina u javnom životu sa objašnjenjima \(1999\)](#)

Pristupanje Dekadi predstavlja pozitivan korak ka sistematskom rješavanju ključnih pitanja poboljšavanja položaja romske populacije. Akcioni planovi usvojeni u sklopu Dekade pojedinačno po državama konkretnije ocrtavaju pojedinačne mjere koje se trebaju provesti kako bi se došlo do boljeg položaja romske populacije na području obrazovanja, zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite, sa osvrtom na sveobuhvatne ciljeve borbe protiv diskriminacije i siromaštva, te jednakost spolova. Iako se u dokumentima Dekade nigdje eksplicitno ne navode mediji, i romske organizacije i državna tijela očekuju od medija kako informisanje o provođenju aktivnosti Dekade tako i jačanje osjećaja šire javnosti (većinske zajednice) za probleme sa kojima se susreću Romi.

Uvjerenje je da podrška države, uključujući i doradu zakonskih rješenja, prema Romima mora imati status pozitivne diskriminacije, ali da se to mora odnositi i na aktivnosti medija.

U BiH se konstatuje da su funkcije vijeća (savjeta) nacionalnih manjina deklarativne i da su odnosi između njih, organa vlasti, udruženja i medija nerazvijeni. U Srbiji upozoravaju na nedorečenost, pa i kontradikcije u zakonskim propisima o pravima manjina i propisima o regulaciji elektronskih medija, posebno kada su prava nacionalnih savjeta u pitanju i to na štetu informisanja i medijskih sloboda. U Crnoj Gori se kritički osvrću na Fond za nacionalne manjine koji je pod uplivom vlasti i narušava ravnopravan položaj svih manjina u pristupu fondovima. U Makedoniji postoji inicijativa da se zakonski obaveže Savjet za radiodifuziju da ima redovni monitoring ispunjavanja obaveza javnog servisa manjinskih medija prema nacionalnim manjinama.

Zajednički je zahtjev da se u zakonima preciznije regulišu obaveze javnih RTV servisa prema uspostavljanju emisija na jezicima narodnosti, odnosno emisija koje se bave pitanjima položaja nacionalnih manjina. U BiH se cijeni da postojeći državni i entitetski zakoni treba da ustanove tzv. „manjinski cenzus“ ili na drugi nedvosmislen način preciziraju obaveze da su javni mediji dužni da imaju emisije za pojedine nacionalne manjine. Sadašnji propisi su dvosmisleni i ne provode se. Iz Srbije dolazi preporuka da se i RTV Srbije obaveže da ima programe za nacionalne manjine (za Bošnjake, Bugare i Albance), jer RTV Vojvodina ima takve programe za nacionalne manjine nastanjene u Vojvodini.

Zajednička je ocjena da nacionalne manjine imaju malu ili nikakvu finansijsku podršku za osnivanje i samoodrživost svojih medija. Predlaže se da se zakonski regulišu obaveza države za kontinuiranu podršku lokalnim manjinskim medijima. U BiH se traži da se zakonom utvrdi da se manjinski programi na javnom RTV servisu moraju finansirati iz RTV takse jer se njihovo sadašnje odsustvo na dva od tri emitera javnog servisa pravda nedostatkom sredstava. U svim posmatranim zemljama predlaže se i dopunjavanje zakonskih propisa po kojima bi dio RTV takse bio usmjeravan na osnivanje, pod određenim uslovima, i medija javnog karaktera nacionalnih manjina. Postoje i prijedlozi za osnivanje posebnih nezavisnih fondova za podršku medijima nacionalnih manjina koji bi se alimentirali iz budžeta različitog nivoa, raznih domaćih i inostranih fondacija i donatora, jer se takva sredstva danas neracionalno troše i rasipaju ili dijele pod pritiskom političkih stranaka. Dodjela sredstava bi se vršila na bazi konkursa za projekte.

Generalna je preporuka da vijeća za nacionalne manjine, državne vlasti, manjinska udruženja, mediji i njihove asocijacije u većoj mjeri iniciraju susrete i koriste iskustva novih i savremenijih zakonskih rješenja zemalja u regionu. Neophodno je da mediji, naročito elektronski, koji imaju posebne obaveze prema javnom interesu, analiziraju svoja iskustva i

da zajedno sa manjinskim udruženjima i vijećima za nacionalne manjine budu predlagači novih, odnosno dograđenih zakonskih rješenja.

Podsticati senzibilitet javnosti prema nacionalnim manjinama

Mediji su dužni da u javnosti podižu senzibilitet prema položaju i problemima manjina, a naročito prema obavezama države i društva da promovišu i štite prava manjina. To je sastavni dio javnog interesa i zato su prema ispunjavanju tih obaveza posebno odgovorni javni RTV servisi. U tom smislu se potencira jačanje svijesti o poštivanju i razumijevanju drugog i drugačijeg, razvijanju tolerancije, osjetljivosti na pojave diskriminacije i nepoštivanja ustavnih i zakonskih prava nacionalnih manjina, o snaženju kritičke riječi medija prema odgovornima u društvu za rješavanje otvorenih problema manjina.

Ove obaveze se mogu ispunjavati kroz sveukupni program javnih elektronskih medija, ali i drugih medija koji imaju razvijene informativne programe i novinske rubrike, a takođe i kroz specijalizovane programe na jezicima manjina, bilo na javnom servisu ili u autohtonim manjinskim medijima.

Programi na javnom servisu koji se emituju na jezicima manjina, kao i manjinski mediji, prema ocjenama iz ovog istraživanja, ne bi trebali da se bave samo kulturnim i tradicijskim potrebama svoje publike ili unutrašnjim odnosima u svojoj zajednici već da se otvaraju i prema sveukupnim problemima položaja manjina i društvenom i političkom kontekstu u kom žive i rade njihovi pripadnici. Može se zaključiti i da bi ovakav bifunkcionalni pristup mogao biti mnogo djelotvorniji u misiji promocije i zaštite prava manjina.

Profesionalizam – osnova za uspješniju društvenu misiju medija

Analiza sadržaja RTV programa na jezicima manjina ili na jeziku većinskog naroda u kome se govori o položaju nacionalnih manjina ukazuje na sve slabosti koje su prisutne u profesionalnom uređivanju programa kao cjeline – korištenje samo jednog izvora (ili više jednoznačnih izvora), nekritički odnos i pristrasnost, uticaj političkih stranaka i neformalnih grupa, miješanje informacije sa komentarom. Iskustva iz Crne Gore takođe upozoravaju na nestimulativan opšti politički ambijent za konsensualni dogovor građana unutar novostvorenog sistema statusa naroda i nacionalnih manjina. Većina medija koristi jednostavne žanrove, nedostaje istraživačkog rada, zanimljivih programskih rješenja i samim tim su umanjene mogućnosti postizanja punijih medijskih efekata u javnosti. Ove zamjerke se posebno odnose na RTV programe i publikacije koje uređuju pripadnici nacionalnih manjina, često osobe koje nisu profesionalni novinari.

U Makedoniji ukazuju na poseban problem nazvan „dijasporsko uređivanje“, što znači da je uređivačka politika ovakvih programa često konstituisana na osnovu viđenja i stavova politike institucija i manjinskih organizacija iz takozvane matične države kojoj pripadaju dijelovi etničkih grupa u Makedoniji. Takođe, barem na osnovu ovog monitoringa, u Makedoniji je najizraženije izvještavanje „od gore prema dole“, pod čime se podrazumijeva prezentovanje velikog broja stavova različitih autoriteta, prije svega političara a ne baze, tj. građana i aktera različitih socijalnih događaja. S druge strane, u BiH je dominantna vrsta ovakvog izvještavanja, odnosno konsultovanje izvora koji dolaze iz reda običnih građana ili iz NVO organizacija i manjinskih udruženja. No, razlog za to je nerazvijen sistem informisanja nacionalnih manjina gdje se većina sadržaja bazira na pokrivanju rada udruženja nacionalnih manjina. Takođe, kada govorimo o sadržinskoj problematici, u svim državama, a posebno u BiH, izvještavanje o romskoj populaciji (bez obzira da li to rade romski ili *mainstream*

mediji) svodi se na pitanja socijalne inkluzije, odnosno izuzetno teškog društvenog i ekonomskog položaja ove manjine.

Povećanje profesionalne kvalitete ovih programa moguće je postići ukupnim jačanjem profesionalizma cijelog medija, ali i kontinuiranog uključivanja urednika programa za manjine u realni život redakcije medija, odnosno u sve dogovore i aktivnosti kojima se jačaju profesionalni etički kriteriji uređivanja programa. S druge strane, novinari bi trebali da pronađu pouzdane izvore (fiksere) iz manjinskih zajednica koji bi im ukazivali na probleme unutar te zajednice, sugerisali izvore, a samim tim i davali ideje za dublje i kvalitetnije pokrivanje te problematike.

Postoji opšta potreba da se za urednike i prezentatore programa, posebno za one koji nisu profesionalni novinari, organizuju kontinuirani treninzi, seminari, praktična obuka u razvijenim redakcijama javnih servisa i manjinskih medija. To se posebno odnosi na programe za romsku zajednicu u kojima se ne mogu osigurati kvalitetni novinari i prezentatori na romskom jeziku, koji uz to dobro vladaju romskim jezikom.

U zemljama koje su posmatrane u ovom istraživanju postoje organizacije i institucije koje imaju iskustvo u edukaciji specifičnih kadrova za programe o manjinama i za manjine.

Osposobljavati medijske profesionalce sa znanjem jezika manjina

Korištenje jezika nacionalne manjine u medijima, posebno na radiju i televiziji, važno je i osjetljivo programsko pitanje. Program na maternjem jeziku je promocija vlastitog identiteta, a posebno kulture, edukacije i očuvanja istorijske baštine jednog naroda, ali takvi programi su širem audiotorijumu nedostupni, ostaju zatvoreni i ako nemaju korelaciju sa drugim programima mogu postati programska geta. Zato saznanja iz ovog istraživanja upućuju na različite forme RTV programa javnih servisa za manjine: isključivo na jeziku manjine, kombinovano na jeziku manjine i jeziku većinskog naroda. Programi koji imaju namjeru da prezentuju generalno probleme nacionalnih manjina i senzibilizuju najširu javnost, mogu da se pripremaju na jeziku koji svi mogu dobro razumjeti. Ovakav fleksibilan pristup manjinskim programima, zavisno od uslova i potreba svake od zemalja, povezuje autohtonu i autonomnu potrebu manjine da komunicira unutar svog nacionalnog kruga sa misijom senzibilizacije najšire javnosti za njihove probleme. Upotreba vlastitog jezika u medijima je važno kulturološko i obrazovno pitanje. U istraživanju se došlo do saznanja da je prioritetna ciljna publika programa na jeziku manjina između 15 i 30 godina, dakle ona generacija koja tek stupa ili već zauzima vlastite pozicije u životu i društvu i koja u eri globalizacije gubi kontakt sa svojim etničkim karakteristikama. Potrebna je veća podrška države i obrazovnih institucija da se i putem medija radi na očuvanju jezika nacionalnih manjina, posebno kad je riječ o romskom jeziku, koji uz to nije unificiran.

Pripadnici nekih manjinskih zajednica su se u većoj mjeri integrisali u ambijent većine i kod njih je manji interes za medijima na vlastitom jeziku, jer svoje kulturne potrebe, i na svom maternjem jeziku, upražnjavaju na drugi način – praćenjem medija iz zemalja matica, učesćem u radu kulturnih društava, putem interneta itd. Interes ove populacije za praćenjem medija na svom jeziku se povećava ako ti mediji (poput dnevne novine, sedmičnog časopisa, odnosno stalnog programa na radiju ili TV-u), imaju širi uređivački diskurs od tema unutar manjinske zajednice. Na kompaktno naseljenim područjima jednom manjinom, u kojima postoji mogućnost komunikacije unutar lokalne zajednice na maternjem jeziku i u školama, postoji i veći interes i za osnivanje vlastitog medija, emisija na RTV-u ili pisanog izdanja. To

je posebno uočljivo u Srbiji i Makedoniji gdje postoje teritorije naseljene manjinskim narodima, što se odražava i na medijsku sliku.

Bilo bi veoma korisno da se povremeno, samostalno ili u okviru drugih istraživanja gledanosti i slušanosti elektronskih medija, rade istraživanja kakvu percepciju prema programima na manjinskim jezicima imaju pripadnici manjina i širi auditorij.

U manjinskim zajednicama prioritet elektronski mediji

Iako postoje iste ili slične zakonske obaveze za javne RTV servise, praksa je različita. U BiH na javnim servisima nema specijalnih RTV programa na jezicima manjina, a programi koji obrađuju položaj nacionalnih manjina u sklopu redovnih informativnih programa su nedostatni (postoje samo na jednom od tri javna emitera). U Srbiji (Vojvodima) i Makedoniji emituju se programi za nacionalne manjine, ali javni RTV servisi trpe kritiku da su ti programi zatvoreni, okrenuti mahom samo prema svojoj nacionalnoj zajednici i nemaju odnos prema zajedničkim pitanjima položaja svih manjina u širem društvenom kontekstu u kome manjine žive. U Makedoniji upozoravaju na slabu međusobnu koordinaciju ovih programa, a u Srbiji da izuzev jedne romske emisije, Bošnjaci, Bugari i Albanci nemaju emisije na RTV Srbije. I u Srbiji i u Makedoniji se ističe potreba bolje unutrašnje organizovanosti RTV servisa u produkciji i korištenju emisionog prostora, pri čemu se u Makedoniji poziva i na obaveze upravnih i nadzornih tijela javnih servisa i regulacionih agencija da uspostave odgovorniji odnos u praćenju ispunjavanja zakonskih obaveza i da se eliminiše praksa tzv. hijerarhizacije u podršci manjinskim zajednicama na javnom servisu. Naime, kako navode istraživači, na Drugom kanalu Makedonske televizije najveći prostor i resursi su dodijeljeni najvećoj nacionalnoj manjini te je čak i uređivanje cijelog kanala pod njihovom kontrolom.

Više brige države za manjinske medije

Manjinski mediji su najrazvijeniji u Srbiji (Vojvodina) i Makedoniji, gdje su bili prisutni i prije raspada Jugoslavije. U Bosni i Hercegovini praktički ne postoje. Manjinski mediji danas su i u javnom i u privatnom vlasništvu, ali i vlasništvu različitih udruženja i fondacija. Prema našim saznanjima, manjinski mediji koji su postojali i prije raspada Jugoslavije uglavnom su privatizovani, dok polazni kapital za osnivanje novih uglavnom unose privatne osobe, a manje država i lokalne zajednice. Ukoliko je takav medij (pogotovo radio ili TV stanica) osnovan privatnim kapitalom on je podložan profitnom interesu ulagača kapitala. Neki od takvih medija su brzo ukinuti, ako nisu kroz marketing postali samoodrživi. Pomoć države i lokalnih zajednica ne postoji (BiH) ili je nedostatna. Neki od manjinskih medija su pred izazovom profita ili nemogućnosti samoodržanja napustili svoj uređivački koncept zasnovan na javnom interesu. Ipak, primijećeno je u istraživanju, posebno u Bosni i Hercegovini, da ima pokušaja i funkcionisanja medija na javno-privatnom partnerstvu, odnosno uspješnog nastojanja da se zanimljiv komercijalni program poveže sa javnim interesom, uglavnom korištenjem donacija iz inostranih fondova. Posebno zanimljiva situacija je sa romskim programom na Drugom kanalu Makedonske televizije, gdje program producira nezavisna produkcija. Analitičari u Makedoniji smatraju da ovo pokazuje nezainteresovanost da se javni servis sam angažuje u pokrivanju problemima s kojim se suočavaju Romi u Makedoniji.

Za osnivanje radio ili TV stanice, pored osiguranja finansijskih sredstva i specifičnih kadrova, naročito novinara, prezentatora, voditelja programa, bilo je prioritarno pitanje kako osigurati dozvolu za frekvenciju, jer su frekventni spektri sa kvalitetnim frekvencijama bili uglavnom iscrpljeni. Izuzetak je Makedonija, gdje se vodilo računa pri dodjeljivanju analognih

frekvencija da se zadovolji kulturni pluralizam.⁹ Digitalizacija pruža nove mogućnosti da se zadrži i proširi pluralizam. Kako je u Srbiji i Makedoniji proces digitalizacije u značajnoj mjeri pri kraju (izuzetak su BiH i Crna Gora, gdje ide nešto sporije), za očekivati je da će u multipleksima biti rezervisan prostor za postojeće i za osnivanje novih kanala. Čak i prije nego što u potpunosti bude pripremljen digitalni sistem prenosa signala, potrebno je da vijeća za manjine i udruženja manjina traže od nadležnih organa države kao i regulatornih ili radiodifuznih agencija, koji su dodjeljivali TV frekvencije, a sada su zaduženi i za dodjelu multipleksa, određene stimulanse za osnivanje RTV stanica, kao što su besplatni kanali u multipleksu ili posebni kanali u multipleksima koji pripadaju javnim servisima, pa čak i beneficiranu taksu na dozvolu za određen broj godina. Kada je u pitanju radijski opseg, koji se još uvijek bazira na standardnim (analognim) frekvencijama, nužno je tražiti nove frekvencije ili, u slučaju izuzetno prenapučenog frekvencijskog spektra, *time sharing*¹⁰ za emitovanje programa na javnim medijima. Neka rješenja već postoje u Srbiji kao i prijedlozi u BiH kod Regulatorne agencije za komunikacije.

Malo medijsko tržište (kao što je u Crnoj Gori) nameće potrebu da se uspostavljaju različiti oblici saradnje i zajedničkog korištenja materijalno-tehničkih resursa medija jedne nacionalne manjine (radio, TV, novina, internet portal), čime se može postići racionalnost, pojeftiniti produkcija i stvoriti bolji uslovi za proizvodnju kvalitetnijeg i zanimljivijeg programa.

Ukoliko na određenoj teritoriji emituje više manjinskih stanica na istom jeziku manjine, moguće je primijeniti sistem umrežavanja. Takve mogućnosti postoje i za povezivanje javnog RTV servisa sa komercijalnim stanicama koje imaju manjinske programe ili sa samostalnim stanicama jedne manjine. Multimedija omogućava da se umreže sadržaji radioprograma, televizije i novina na internet portalima.

Pisani mediji – manje prisutni ali ne manje važni

Pisani mediji su, za razliku od elektronskih, u manjem fokusu interesa manjinskih zajednica, prije svega iz razloga što je tržište premalo i bez donacija ili druge vrste pomoći teško je da bi ovakvi mediji opstali. Većina pisanih medija su časopisi i povremena izdanja udruženja nacionalnih manjina. Najrazvijeniji pisani medij na manjinskom jeziku – Magyar Szó (Srbija/Vojvodina) ima sve karakteristike profesionalne dnevne novine, dok su monitorisana izdanja na drugim manjinskim jezicima više-manje okrenuta prema događajima isključivo u svojoj zajednici i prate aktivnosti, naročito kulturne, svojih udruženja. No ipak, za Mađare i Hrvate u Vojvodini pisani mediji su veoma važni. Posebno na to utiče percepcija njihovih političkih elita koje ove tradicionalne medije još uvijek smatraju nezamjenjivom platformom informisanja pa i na uštrb promocije elektronskih društvenih mreža i njihovih kapaciteta. Takođe, u Makedoniji veoma brojna albanska zajednica ima nekoliko pisanih medija. Stavovi iznijeti u dubinskim intervjuima u Srbiji i posebno u BiH sugerišu da i ovi mediji u svojoj uređivačkoj politici otvore stranice kompleksnijem sagledavanju problematike u kontekstu širih društvenih odnosa.

Nove mogućnosti – mediji na internetu

⁹ U Makedoniji je, tokom procesa dodjeljivanja frekvencija, kulturni pluralizam bio jedan od važnih ciljeva. Još od samog početka pri dodjeljivanju analognih frekvencija, regulator je vodio računa da manjine imaju pristup i da se formiraju privatni mediji.

¹⁰ *Time sharing* koncept u Makedoniji je postojao, ali nije bio uspješan na tržištu, pa je regulator podijelio nove frekvencije. U BiH su politički predstavnici hrvatskog naroda (konstitutivnog) napravili koncept pokretanja hrvatskog programa na javnom RTV servisu BiH, ali prijedlog nikada nije ušao u parlamentarnu i medijsku (stručnu) proceduru, a i predstavnici Roma instiraju na takvim rješenjima.

Postoje ranija saznanja medijskih istraživača da su novi mediji sa problematikom nacionalnih manjina nerazvijeni (ovo israživanje nije analiziralo ovu medijsku kategoriju). Izuzetak je Makedonija gdje ima nekoliko *web* portala na albanskom jeziku. Internet jeste ušao u komunikacijsku praksu aktivista udruženja manjina, ali internet portali sa manjinskim problemima, a posebno na jeziku manjina, nerazvijeni su i uglavnom su dio velikih projekata koje podržavaju međunarodni donatori sa malom izvjesnošću da se mogu samoodržati.

Portali su velika šansa za komuniciranje manjinskih zajednica i njihovih pripadnika sa svojim okruženjem i mogućnost da sa svojim sadržajem problem manjina učine javnim. Ovo istraživanje ima poruku da se pokrenu aktivnosti i kampanje za osnivanje manjinskih portala koji mogu biti dio već postojećih, dobro posjećenih portala ili samostalni portali umreženi linkovima. Predlaže se da se u projekte za poboljšanje položaja nacionalnih manjina, posebno one koje finansijski podržavaju inostrane fondacije i donatori, uključe i sredstva za obuku kadrova i otvaranje e-portala manjina.

Za romsku zajednicu je važno da se informatizacija tretira kao dio jačanja romskog nevladinog sektora, a gdje je to moguće da se ide i na informatičko opismenjavanje Roma u sastavu projekata obrazovanja.

Bolja saradnja medija i udruženja nacionalnih manjina

Nevladin sektor je veoma koristan ali, na osnovu mnogih medijskih i širih socioloških istraživanja iz regiona jugoistočne Evrope, nedovoljno korišten izvor informacija. Saradnja sa nevladinim sektorom je jedna od obaveza javnih medija jer se u većoj mjeri na ovaj način može izraziti društvena pluralnost. NGO je kroz svoje aktivnosti korektiv (kritikom ili podrškom) različitih društvenih matrica.

Jedna od generalnih preporuka je da mediji i udruženja nacionalnih manjina trebaju bolje saradivati. Udruženja trebaju pomoći medijima da se identifikuju najveći problemi manjina i da im se pomogne u pronalasku sagovornika. Riječ je o interaktivnom procesu gdje istovremeno i udruženja dobijaju priliku da široj javnosti predstavljaju svoje aktivnosti. Preporučujemo da se nastavi praksa educiranja aktivista iz ovih udruženja za komuniciranje sa medijima.

Mediji trebaju bolje saradivati i sa različitim državnim tijelima (Vijećima za nacionalne manjine ili manjinskim savjetima), jer bi ove institucije trebale da uspostavljaju komunikaciju između javnih vlasti i nevladinog sektora u ostvarivanju prava nacionalnih manjina. Istovremeno, veći interes medija za ova tijela osigurao bi kritički odnos javnosti prema njihovom radu, a posebno odgovornosti javnih vlasti.

Bibliografija:

Capotorti, F. (1991), Study on the rights of persons belonging to ethnic, religious, and linguistic minorities K3242 .C37 1991, New York
REGIONALNI GLASNIK ZA PROMOCIJU KULTURE MANJINSKIH PRAVA I MEĐUETNIČKE TOLERANCIJE (2004):
Siniša Tatalović – “Složeni kriteriji utvrđivanja starih i novih manjina“
Dušan Janjić – “Nove manjine u traganju za identitetom i statusom“
Stina, Media plan institut i Novosadska novinarska škola;
http://www.mediaplan.ba/servis/servis03_ba.pdf

Minorities and media

EUROPEAN STANDARDS, WITH CONTROVERSIAL PRACTICE¹¹

The position of national minorities in society and their presence in the media public have identical, similar, or specific characteristics in countries in transition, i.e. in countries created out of the former Yugoslavia (in this project BiH, Serbia, Montenegro and Macedonia). The first common characteristic regards the social changes that followed the collapse of the ideological concept of society based on a single-party system. The disintegration of the socialist Yugoslavia, the wars, entering a society of political pluralism and rule of European civil standards revealed in a new light many questions related to the status and position of peoples and national minorities in the new organization of the state, as well as raising new, often controversial issues of inter-ethnic relations.

The socialist system had given an ideological characteristic to everything, including the notion and position of peoples and nationalities. Yugoslavia was a “state based on sovereignty of peoples” and on “government and self-government by the working class and all working people” and it was a “socialist, self-managing democratic community of working people and citizens and equal peoples and nationalities”. The notion of brotherhood and unity of the people had placed both the peoples and the national minorities in the broader context of the state of “working people and citizens”, in which the rights of all citizens, including minorities, were exercised in the framework of the ideological concept of socialist society. With regard to protection of members of national minorities, then legislation mostly defined their rights in the fields of education, culture, language and tradition, whereas all other rights were guaranteed and protected the same way as for all other “working people and citizens”.

There is no generally accepted definition of minority in literature and some of the mostly used definitions are only operational, developed to serve in just one particular context or study. Nevertheless, one of the most comprehensive and most widely accepted definitions of minorities was offered by former United Nations Special Rapporteur Francesco Capotorti, who established that minorities are “groups, inferior in number to the rest of a country’s population, which are not in a dominant position, whose members are citizens of that country but possess ethnic, religious and lingual specificities that differentiate them from other citizens.”¹²

According to a Croatian expert in national minority issues, who is Serb by ethnic origin, Dr. Siniša Tatalović, the difficulty basically lies in the question of whether subjective or objective criteria should be accepted in defining minority. The difficulty with subjective criteria is that they raise the question of whether each individual is free to declare himself or herself as a member of a certain group, completely freely, even if he or she does not possess some traits that are considered characteristic of that group. As well as the question of whether everyone in all circumstances is able to declare themselves as a member of a particular minority without pressure and without suffering adverse consequences? As far as objective

¹¹ The editor of the study is Radenko Udovicic, Director of Sarajevo-based Media Plan Institute and Professor of Journalism from Bosnia-Herzegovina.

¹² Capotorti, F (1991) Study on the rights of persons belonging to ethnic, religious, and linguistic minorities K3242 .C37 1991, New York

criteria are concerned, the question is what these criteria are, how they are established, and who decides on that?¹³

With the collapse of Yugoslavia, new countries were created in which both the legal position and definition of the former peoples and national minorities who had lived in the joint country changed. They were defined constitutionally in a combination of civil and national sovereignty, but with different solutions created with the founding of the new countries. Some former peoples became populous minorities (Serbs in Croatia, Bosniaks/Muslims¹⁴ in Serbia and Montenegro) and some became peoples (Albanians in Kosovo after it gained independence).

With the disintegration of the former joint country, many in the new countries became not just parts of minorities, but due to wartime circumstances in a situation of ethnic conflicts, they went through a grave and painful experience of different kinds of discrimination, which they still face and battle today, although to lesser extent, going through the complex process of social integration. The atmosphere of anti-minority policy and inter-ethnic intolerance has not spared the old minorities either, but it brought the new minorities at certain points virtually to the verge of existential survival. This situation is being overcome today painstakingly and with a lot of difficulty and, especially important, it is becoming a key test and indicator of democratization of the newly-created countries.

Dusan Janjic of the Belgrade-based Forum for Ethnic Relations in several of his works elaborates on the notion of “new” and “old” minorities. According to him, in terms of legal status, the issue was first raised in the early 1990’s in Slovenia and Croatia. In Slovenia, differentiation of minorities between “autochthonous” and “new minorities” was accepted and implemented through legislation. National groups that were identified as autochthonous, i.e. native, in Slovenia were those that had been identified as national minorities before the disintegration of Yugoslavia. Thus, autochthonous minorities in Slovenia are Italians and Hungarians and new ones are Serbs, Bosniaks and Croats. In Croatia, for political reasons during the war, Serbs living in those parts of Croatia that were controlled by the Croatian government were identified as autochthonous, whereas the others were rebellious Serb or a “new minority”. In Serbia, i.e. the SRY (Federal Republic of Yugoslavia), no effort was made to legally define the status of these minorities and when the Federal Law on National Minorities was adopted in 2003, they were identified like other national minorities. And while Croats, Slovenes and Macedonians were “automatically” defined no longer as “constituent peoples” but as “national minorities”, members of the then Muslim people actively promoted their new status of a “national minority” along with fighting for a new name: “Bosniak”.

What was evident from efforts to define “new minorities” was that it was difficult to do that based on the “classical definitions” of national minorities. Therefore, it seems most substantiated to understand as “new minorities” those ethnic communities which had the status of “constituent peoples” in the former Yugoslavia, and whose members, upon

¹³ REGIONALNI GLASNIK ZA PROMOCIJU KULTURE MANJINSKIH PRAVA I MEĐUETNIČKE TOLERANCIJE (2004), Siniša Tatalović – “Složeni kriteriji utvrđivanja starih i novih manjina”, Stina, Media Plan Institute and Novi Sad Journalism School; http://www.mediaplan.ba/servis/servis03_ba.pdf

¹⁴ The name of the people **Muslims** was changed to **Bosniaks** after Bosnia-Herzegovina’s separation from Yugoslavia.

Yugoslavia's disintegration, found themselves under the authority of the newly-established countries, while their "home country" was one of the former republics¹⁵.

Although recognition of status and definition of minorities differs from country to country, common for all four monitored countries in this project is that this field suffers all consequences of the insufficiently regulated inter-ethnic relations arising with the country's dissolution, the growing nationalisms of the majority nations that claim right to their national states and the wars.

The case of Bosnia-Herzegovina is characteristic. The Dayton Constitution defined all constituent peoples – Bosniaks, Serbs and Croats – as sovereign, placing all others who do not declare themselves as members of the constituent peoples in the category of "others". The bureaucratic term "others" has produced a lot of misunderstanding and become the cause of one of the most blatant violations of human rights – that members of national minorities cannot run for or be elected to the state Presidency and BiH Parliament House of Peoples, over which BiH was handed a guilty verdict by the European Court of Human Rights in Strasbourg and obligated to change its Constitution in this regard. Laws on protection of rights of national minorities (one state law and two entity laws) list 17 national minorities in BiH. They are, thus, part of the category of "others", which also includes Bosnians, who are called a political minority by many, because these are usually people who place identification with the state before their ethnic background when declaring themselves or people from mixed marriages who find a compromise this way in the harsh ethnic divisions (a similar situation as with Yugoslavs in the former Socialist Federative Republic of Yugoslavia, who were not carriers of ethnic sovereignty either).

Serbia is defined by the Constitution as a state of the Serbian people and all citizens living in it. The rights of national minorities in Serbia are guaranteed by seven articles of the Constitution, the Law on National Councils and the Law on the Protection of Rights and Freedoms of Minorities. Twenty-six national minorities live in Serbia and they have created their national councils from which they derive all of their rights. Serbia, which due to its multiethnic population structure, particularly in Vojvodina, inherits to large extent the manner in which relations with minorities were regulated in the former country, is now being criticized that the state's concern with protection of minority rights differs between so-called Serbia proper and Vojvodina. This is reflected in an unsatisfactory position of minorities (which mostly reside in this part of Serbia) in Belgrade media.

Montenegro is defined by the Constitution as a secular state and carriers of sovereignty are citizens who have Montenegrin citizenship. The Preamble to the Constitution of Montenegro identifies ethnic groups as "peoples and national minorities", but without reference as to which group is a people and which is a national minority. The rights of national minorities in Montenegro are guaranteed by the Law on Minority Rights and Freedoms. As minority peoples, a minority national community is "every group of citizens of Montenegro, smaller in number than the rest of the predominant population, which has common ethnic, religious or lingual characteristics differing from the rest of the population..." Researchers on this project draw attention to vagueness in the definition and establishment of minority status, which causes some confusion in Montenegrin society and impacts the exercise of various minority rights. This is particularly true with regard to Serbians, who make up nearly 30 percent and

¹⁵ REGIONALNI GLASNIK ZA PROMOCIJU KULTURE MANJINSKIH PRAVA I MEĐUETNIČKE TOLERANCIJE (2004), Dušan Janjić – "Nove manjine u traganju za identitetom i statusom", Stina, Media Plan Institute and Novi Sad Journalism School; http://www.mediaplan.ba/servis/servis03_ba.pdf

who practically exercise minority benefits, but comparing them to the vast majority of those who declare themselves as Montenegrins, they do not have a different origin or specificities related to religion, customs or culture. Here too, as with Bosnians in BiH, we may point to a “political” minority.

Macedonia is defined by the Constitution as a country of the “Macedonian people, as well as of Albanians, Turks, Vlachs, Roma and other peoples...” The 2001 Ohrid Agreement ended a conflict between part of the Albanian population and Macedonian security forces and advanced the rights of Albanians in Macedonia (Albanian language along with Macedonian became an official language in areas where the Albanian community was in majority and ethnic proportionality was established in employment in administration and police...). The rights of minorities in Macedonia are also guaranteed by a special law. In interviews with Macedonian media and a number of national minority associations, researchers were warned that even after the constitutional settlement of the crisis in the Macedonia, interethnic tensions and divisions continue to exist, impacting the profiling of a healthy media environment in general, including treatment of minorities in media.

Recommendations

Although the four countries participating in the project were part of the former Socialist Federative Republic of Yugoslavia (SFRY) and have many common historic, cultural, political, transitional-financial and media characteristics, in the area of national minorities the situation is diametrically different. One of the main reasons is the big difference in the percentage of minorities in the populations in these countries – from Bosnia-Herzegovina which has 2 percent (not including Bosnians, as explained earlier), to Macedonia where national minorities participate with around one-third of the population. Especially interesting is the situation in Montenegro where, not counting Serbians, those who declared themselves as Montenegrins only make up 44 percent. This results in a range of different legislative solutions, whose common feature is that they support the high achievements in human (minority) rights, but their implementation and the context in which it is taking place, when comparing the situation in the analyzed countries, have few common characteristics. Therefore, the next part of this introductory section will be based on general and realistic recommendations, largely in the media field, which is the main preoccupation of the organizations and individuals participating in the project, but also the purpose of the “Media and Minorities” project, supported by the RRPP program of the University of Freiburg in Switzerland.

Legislation – initiatives for improvement and changes

In all four countries the constitutional definitions of national minority rights and legislative solutions are in line with positive European achievements¹⁶. Practice, however, is different.

¹⁶ UN Declaration on the Rights of Persons belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities (1992); International Covenant on Civil and Political Rights from 1966 (Article 27); Council of Europe's Framework Convention for the Protection of National Minorities from 1994; European Charter for Regional or Minority Languages (1992); OSCE documents: [Haške preporuke o pravu nacionalnih manjina na obrazovanje \(1996\)](#), [Preporuke iz Osla o pravu nacionalnih manjina na upotrebu sopstvenog jezika i objašnjenje \(1998\)](#), [Preporuke iz Lunda o delotvornom učešću nacionalnih manjina u javnom životu sa objašnjenjima \(1999\)](#)

Concerns have been raised regarding violations and inadequate implementation of legally-prescribed obligations on the rights of national minorities in media, legislative voids and vague regulations on the obligations of broadcasters and relations between regulatory bodies and media, as well as pressure and “special ties” between politics and media. Some solutions related to obligations of broadcasters are outdated (no reference to new media or the launched digitalization).

The common assessment is that Roma are in the most difficult and specific position and that media must approach it with particular sensitivity and convey that attitude to the general public.

The position of the Roma population in all European countries, especially in Eastern and Southeast European countries where grave cases of ethnic discrimination have been reported, inspired first the non-governmental sector and then the state bodies as well to launch a coordinated action for improving the position of the Roma minority in Southeast Europe. The “First Roma Decade” was created as an initiative of eight countries from Central and Southeast Europe during a regional conference in Budapest in 2003.

The Decade covers the period from 2005 to 2015 and represents a political obligation of ten participating countries to implement programs and reforms at the national level with the goal of improving the position of Roma. These countries are: Bulgaria, Bosnia-Herzegovina, Croatia, Czech Republic, Hungary, Macedonia, Romania, Serbia, Montenegro and Slovakia.

The launch of the Decade was a positive step toward finding systematic solutions to key issues related to improving the position of the Roma population. Action plans adopted as part of the Decade individually for each country concretely spell out individual measures that are supposed to be implemented in order to achieve a better position of the Roma population in the fields of education, employment, housing and healthcare, with a view of comprehensive goals of battling discrimination and poverty, as well as gender equality. Although the Decade documents do not mention media anywhere explicitly, both Roma organizations and state bodies expect the media to publish information on the implementation of the Decade activities and to raise awareness of the general public (majority community) on problems encountered by Roma.

It is believed that support of the state for Roma, including improvement of legislative solutions, must have the status of positive discrimination (as is the case now with the goals of the so-called Roma Decade), but this must refer to media activities as well.

In BiH, it is concluded that the functions of national minority councils are declarative and that relations among them, government bodies, associations and media are underdeveloped. In Serbia, concerns are raised regarding vagueness, even contradictions, in legal regulations on minority rights and regulations on broadcasters, especially with regard to the rights of national councils, at the expense of publishing information and media freedoms. In Montenegro, critical remarks are made about the National Minorities Fund which is influenced by the authorities and disrupts the equal position of all minorities in access to funds. In Macedonia, an initiative has been made to legally obligate the Broadcasting Council to carry out regular monitoring of compliance of minority media with public service obligations toward national minorities.

A common request is to regulate more precisely in legislation the obligations of public broadcasting services to create programs in the languages of the nationalities and programs

covering issues related to the position of national minorities. In BiH, it is held that existing state and entity laws should establish a so-called “minority census” or specify in another unambiguous way the obligation for public media to produce programs for various national minorities. Current regulations are ambiguous and are not being implemented. A recommendation comes from Serbia to obligate RTV Serbia to air programs for national minorities (for Bosniaks, Bulgarians and Albanians), because RTV Vojvodina has such programs for national minorities residing in Vojvodina.

The common assessment is that national minorities receive little or no financial support for establishment and self-sustainability of their media. It is suggested that the states’ obligation to provide continuous support to local minority media be regulated by law. In BiH, it is requested that the law define that minority programs on the public broadcasting service must be funded from RTV subscription fees, as their current absence at two out of the three broadcasters is justified by lack of resources. It is suggested in all monitored countries that legislation be amended to direct part of RTV subscription fees toward establishing, under specific conditions, national minority media of a public character. Proposals have also been made to set up special independent funds for supporting national minority media that would be filled from budgets at different levels and by a variety of local and foreign foundations and donors, because today such funds are being spent irrationally and wasted or allocated under the pressure of political parties. Allocation of funding would be carried out on the basis of calls for projects.

A general recommendation is that national minority councils, state governments, minority associations, media and their associations should to greater extent initiate meetings and use the experience of new and contemporary legislative solutions in countries in the region. Media, in particular broadcasters, which especially have public interest obligations, must analyze their experience and together with minority associations and national minority councils propose new legislation and amendment of existing legislation.

Raising public awareness on national minorities

Media have a duty to raise public awareness on the position and problems of minorities, particularly on the obligations of the state and society to promote and protect minority rights. This is an integral part of public interest and that is why public broadcasting services are especially responsible for fulfilling these obligations. In this regard, emphasis is placed on raising awareness on respect and understanding for the other and the different, developing tolerance, sensitivity to occurrences of discrimination and disrespect of constitutional and legal rights of national minorities, and strengthening media criticism toward those in society who are responsible for addressing open minority problems.

These obligations may be fulfilled through overall programming on public broadcast media, as well as other media that have developed news programs and newspaper sections, and also through specialized programs in minority languages, either on the public service or in autochthonous minority media.

Public service programs that are broadcast in minority languages, as well as minority media, according to assessments from this research, should not only deal with the tradition and cultural needs of their audiences or internal relations in their communities, but should also open up to general problems related to the position of minorities and the social and political context in which their members live and work. It may be concluded that this kind of bi-functional approach could be much more efficient in the mission of promoting and protecting minority rights.

Professionalism – a foundation for a more successful social mission of media

Analysis of content of programs broadcasting in minority languages or in the language of the majority people speaking about the position of national minorities points to all weaknesses that are present in professional program editing in general – use of just one source (or multiple sources with identical meaning), uncritical attitude and bias, influence of political parties and informal groups, mixing information with commentary. Experience from Montenegro also warns of an unstimulating general political environment for consensual agreement of citizens within the newly-created system of the status of peoples and national minorities. Most media use simple genres and there is a shortage of investigative work and interesting program solutions, diminishing the opportunity for achieving fuller media effects in the public. These objections especially regard radio and television programs and publications edited by national minority members who are often not professional journalists.

In Macedonia, a particular problem called “diaspora editing” is pointed out, which means that the editorial policies of these programs are often based on the views and opinions of the policies of institutions and minority organizations from the so-called respective mother countries to which parts of the ethnic groups in Macedonia belong. Also, at least based on this monitoring, the most pronounced kind of reporting in Macedonia is from “top to bottom” which consists of presenting a large number of views of different authorities, primarily politicians, rather than of the base, i.e. citizens and actors of various social events. On the other hand, the dominant type of reporting in BiH consists of consulting sources coming from among regular citizens or NGOs and minority associations. But the reason for this is an underdeveloped system of informing national minorities where most content is based on covering the work of national minority associations. In addition, when we talk about content issues, in all countries, especially in BiH, reporting on the Roma population (regardless of whether provided by Roma or mainstream media) is reduced to issues of social inclusion and the extremely grave social and economic position of this minority.

Higher professional quality of these programs may be achieved by boosting the overall professionalism of the whole media outlet, as well as through continuous inclusion of editors of minority programs in the real life of media newsrooms, i.e. in all agreements and activities that strengthen professional and ethnic criteria of program editing. On the other hand, journalists should find reliable sources (fixers) from minority communities who will draw their attention to problems in the particular community, suggest sources and thus give ideas for deeper and better coverage of these issues.

There is a general need in developed newsrooms of public services and minority media to organize continuous training programs, seminars and practical classes for editors and program presenters, especially for those who are not professional journalists. This particularly regards programs for the Roma community where good journalists and presenters in the Romany language who also speak well the language cannot be ensured.

In the countries monitored in this survey, there are organizations and institutions that have experience in education of specific staff for programs about minorities and for minorities.

Equipping media professionals with knowledge of minority languages

Use of national minority language in media, in particular on radio and television, is an important and sensitive program issue. A program in one’s mother tongue means promoting one’s identity, especially culture, education and preservation of the historic heritage of a people, but such programs are inaccessible for the broader audience, they remain closed, and

if they have no correlation with other programs they may turn into program ghettos. Findings from this survey point to different forms of public service programs for minorities: exclusively in a minority language or using a combination of minority and majority languages. Programs whose aim is to present national minority issues in general and to raise awareness of the broadest audience may be produced in a language that everyone can understand well. This kind of flexible approach to minority programs, depending on the conditions and needs of each country, connects the autochthonous and autonomous need of the minority to communicate within its national circle with the mission of raising awareness of the general public on their problems. Use of one's own language in media is an important cultural and educational issue. The survey resulted in the finding that the priority target audience of minority language programs is between 15 and 30 old, i.e. a generation which is just entering or already taking its positions in life and in society and which is losing touch with its ethnic characteristics in the time of globalization. Greater support from the state and education institutions is needed in order to work through media on preserving national minority languages, especially the Romany language, which is not unified.

Members of some minority communities have become integrated in the majority environment to greater extent and they are less interested in media in their own language, because they fulfill their cultural needs, in their mother tongue, in other ways – by following media from their mother country, participating in the work of culture clubs, on the internet, etc. This population's interest in consuming media in their own language increases if these media (such as a daily, weekly, regular program on radio or TV) have a broader editorial discourse than issues within the minority community. In regions compactly populated by one minority, in which there is a possibility of communicating within the local community and in schools in one's mother tongue, there is greater interest in setting up one's own media, programs on radio or television or a print edition. This is especially evident in Serbia and Macedonia where there are territories populated by minority peoples, which is reflected in the media landscape.

It would be very useful, occasionally, independently or as part of other surveys of viewer and listener ratings of broadcasters, to explore perceptions among minority members and the wider audience toward programs in minority languages.

Broadcasters are priority in minority communities

Although identical or similar legal obligations exist for public broadcasting services, practice differs. In BiH, there are no special programs in minority languages on the public services, and programs covering the position of national minorities as part of regular news and information programs are insufficient (they only exist on one of the three public broadcasters). In Serbia (Vojvodina) and Macedonia, programs are broadcast for national minorities, but public broadcasting services are criticized that these programs are closed, mostly aimed at their respective national communities, and have no stand on common issues related to the position of all minorities in the wider social context in which minorities live. In Macedonia, concerns are raised regarding poor mutual coordination of these programs, whereas in Serbia, with the exception of one Roma program, Bosniaks, Bulgarians and Albanians do not have any programs on RTV Serbia. In both Serbia and Macedonia, the need for better internal organization of radio and television services in terms of production and use of broadcasting space is pointed out. Additionally in Macedonia, obligations of supervisory and management bodies of public services and regulatory agencies are called upon in order to take a more responsible attitude toward monitoring the fulfillment of legal obligations and to eliminate the practice of so-called hierarchization in support to minority communities on the public service. Namely, as researchers point out, most space and resources on Macedonian

Television's Second Channel are given to the biggest national minority and even the editing of the whole channel is under their control.

More state concern for minority media

Minority media are developed the most in Serbia (Vojvodina) and Macedonia, where they were present even before the disintegration of Yugoslavia. In Bosnia-Herzegovina, they practically do not exist. Minority media today are in public, privately owned or owned by a variety of associations and foundations. According to our findings, minority media which existed before the disintegration of Yugoslavia have been mostly privatized and initial capital for creating new ones has usually been invested by private persons, and less by the state and local communities. If such a media outlet (especially radio or TV station) is founded with private capital, it is vulnerable to the interests of profit of the capital investor. Some of these media were soon shut down if they did not become self-sustainable through marketing. Help from the state or local communities does not exist (BiH) or is insufficient. Some minority media, faced with the challenges of profit or lack of sustainability, have abandoned their editorial concepts based on public interest. Yet, as was observed during the survey, in particular in Bosnia-Herzegovina, there have been attempts of media operations in public-private partnership, i.e. successful attempts to link an interesting commercial program with public interest, usually by using donations provided by foreign funds. An especially interesting situation regards a Roma program on Macedonian Television's Second Channel, which is made by independent production. Analysts in Macedonia believe this demonstrates lack of interest on part of the public service to work on covering issues faced by Roma in Macedonia.

In order to create a radio or TV station, in addition to ensuring funding and specific staff, especially journalists, presenters and program hosts, the priority issue has been how to ensure a frequency license, because frequency spectrums with good frequencies are mostly exhausted. An exception is Macedonia, where account was taken in the allocation of analogous frequencies to satisfy cultural pluralism¹⁷. Digitalization offers new opportunities for maintaining and expanding pluralism. As the digitalization process in Serbia and Macedonia is nearly completed (an exception are BiH and Montenegro, where it is going somewhat more slowly), it is to be expected that space will be reserved in multiplexes for existing channels and creation of new channels. Even before the digital signal transmission system becomes fully prepared, minority councils and minority associations will need to request from relevant state bodies, as well as regulatory or broadcasting agencies that allocate radio and television frequencies, to provide some incentives for founding radio and television stations, such as free channels in the multiplex or special channels in multiplexes that belong to public services, or even a privileged license fee for a certain number of years. As for the radio range, which is still based on standard (analogous) frequencies, it is essential to request new frequencies, or in case of an extremely overcrowded frequency spectrum, timesharing¹⁸ for broadcasting program in the public media. Some solutions already exist in Serbia, as well as proposals in BiH made by the Communications Regulatory Agency.

¹⁷ In Macedonia, during the frequency allocation process, cultural pluralism was one of the important goals. From the very beginning of allocating analogous frequencies, the regulator made sure that minorities had access and that private media were founded.

¹⁸ The timesharing concept existed in Macedonia, but it was not successful on the market and thus the regulator allocated new frequencies. In BiH, political representatives of the Croat people (a constituent people) created a concept of launching a Croat program on the public broadcasting service of BiH, but the proposal never entered parliamentary and media (expert) procedure. Roma representatives have also insisted on such solutions.

A small media market (such as in Montenegro) requires the establishment of a variety of forms of cooperation and joint use of the material and technical resources of media outlets of a particular national minority (radio, TV, newspaper, internet portal), which can result in rational use, less costly production and creating better conditions for production of higher quality and more interesting program.

If several minority stations in the same minority language operate in a particular territory, a system of networking may be applied. Such possibilities also exist for connecting the public broadcasting service with commercial stations that have minority programs or with independent stations of a particular minority. Multimedia enables networking of contents of a radio program, television and newspaper on internet portals.

Print media – less present but not less important

Print media, unlike broadcasters, attract less interest from minority communities, primarily because the market is too small and such media would have a hard time surviving without donations or other kinds of help. Most print media are magazines and occasional editions of national minority associations. The most developed print media outlet in a minority language - Magyiar Szo (Serbia/Vojvodina) – has all characteristics of a professional daily newspaper, whereas monitored editions in other minority languages focus more or less on events exclusively in their respective communities and cover activities, especially cultural ones, of their associations. Nevertheless, print media are very important for Hungarians and Croats in Vojvodina. What particularly influences that is the perception of their political elites which continue to view these traditional media as an irreplaceable platform for publishing information, even at the expense of promoting electronic social networks and their capacities. In addition, in Macedonia, the very populous Albanian community has several print media outlets. The views presented in in-depth interviews in Serbia and particularly in BiH suggest that these media in their editorial policies should open their pages to more complex analysis of issues in the context of broader social relations.

New opportunities – media on the internet

According to media researchers' earlier findings, new media covering national minority issues are underdeveloped (this survey did not analyze this particular media category). An exception is Macedonia, where there are several web portals in the Albanian language. The internet has entered the communication practice of minority associations' activists, but internet portals on minority issues, especially in minority languages, are underdeveloped and mostly part of big projects supported by international donors with a slim chance of being self-sustainable.

Portals provide a big chance for communication of minority communities and their members with their social environment and an opportunity to make a minority issue public through their content. This survey's message is that activities and campaigns should be launched for creating minority portals which may be part of already existing, highly visited portals or independent portals networked through links. It is suggested that resources for training staff and opening minority e-portals be included in projects for improving the position of national minorities, especially those that are financially supported by foreign foundations and donors.

As for the Roma community, it is important to treat computerization as part of strengthening the Roma non-governmental sector and, where possible, to aim for boosting computer literacy of Roma as part of education projects.

Better collaboration of media and national minority associations

The non-governmental sector is a very useful, but according to many media surveys and wider sociological surveys from the Southeast European region, insufficiently used source of information. Cooperation with the governmental sector is an obligation of public media because social pluralism may be expressed to greater extent this way. The NGO sector with its activities serves as a corrective (through criticism or support) of various social matrices.

A general recommendation is that media and national minority associations should cooperate better. Associations should help media to identify the biggest minority problems and assist them in finding interlocutors. This is an interactive process where associations at the same time get an opportunity to present their activities to the public. We recommend continuing the practice of educating activists from these associations in communication with media.

Media should also cooperate better with a variety of state bodies (National Minority Councils...) because these institutions are supposed to establish communication between the public authorities and the non-governmental sector in the exercise of rights of national minorities. At the same time, greater media interest in these bodies would ensure a critical attitude of the public toward their work, especially toward accountability of public authorities.

Metodologija¹⁹

Istraživački cilj

Namjera ovog istraživanja je bila da se putem evaluacije sadržaja medija nacionalnih manjina, intervjua sa relevantnim predstavnicima iz medijske sfere i predstavnicima nacionalnih manjina te analizom dokumenata (zakona, konvencija) i prakse različitih vladinih i nevladinih aktera, pokaže položaj nacionalnih manjina u medijskoj sferi u svakoj analiziranoj državi. Rezultatima iz istraživanja i njihovom komparacijom dobijamo bazu za djelovanje u širem društvenom kontekstu kako bi se ostvario bolji društveni položaj nacionalnih manjina i pojačao profesionalizam medija manjinskih zajednica. U tom smislu ciljna grupa, pored predstavnika medija nacionalnih manjina i udruženja ili savjeta nacionalnih manjina, jesu i donosioci i izvršioci državnih politika.

Analiza sadržaja medija

Dominantni interes je bio na medijskom polju tako da je ključna aktivnost bila analiza sadržaja medija na jezicima manjina kao i tzv. većinskih (*mainstream*) medija u BiH, u kojoj je zbog manjeg broja nacionalnih manjina, težište informisanja za manjine (i o manjinama) kroz redovne medijske sadržaje. Cilj analize sadržaja je bio da se u četiri države regiona jugoistočne Evrope, ispita (a) na koji način i u kojem obimu ovi mediji izveštavaju o svojoj manjinskoj zajednici, o drugim manjinskim zajednicama, kao i o većinskoj zajednici unutar društva u kojem deluju, (b) koliko u svom djelovanju ovi mediji ispunjavaju svoju osnovnu (zakonom definisanu) misiju, odnosno koliko od nje odstupaju i (c) koliko se mediji drže teorijskih postulata profesionalnosti i ustaljene novinarske prakse u izvještavanju o ovim temama, odnosno za ovu ciljnu grupu.

Varijable koje smo statistički pratili, odnosno koje su bile osnova za analizu su bile:

- a) **Teme** – prvi okvir ove varijable je bilo razvrstavanje da li se fokus objave odnosi na: sopstvenu manjinu, druge manjine ili tzv. većinske teme.

Nakon toga specifikacija je obuhvatala, po našoj procjeni, ključne tematske oblasti u kojima se odvijaju aktivnosti nacionalnih manjina.

Posmatrana tematika
Politika
Kultura
Ekonomija
Religija
Ljudska i manjinska prava
Obrazovanje na maternjem jeziku
Javna upotreba maternjeg jezika
Kriminal
Ostalo

¹⁹ Metodologiju definisao mr. Davor Marko uz saradnju sa dr. Radenkom Udovičićem i dr. Dubravkom Valić Nedeljković

Teme variraju zavisno od konteksta države unutar koje se analiziraju (npr. zdravstvo i socijalna politika, koje su česte kada je u pitanju romska manjina nisu uvrštene). Stoga je kategorija *ostalo* podrazumijevala specifične teme koje ne spadaju niti u jednu od predloženih generalnih tematskih potkategorija, i njih je svaki istraživač mogao dopisivati.

b) Autorstvo – ko je napisao (izvijestio) o događaju, odnosno ko je autor novinarske objave (novinar, agencija, saopštenje za medije, preuzeto iz drugih medija, nepotpisano, ostalo).

c) Žanrovi – koja novinarska forma (žanr) je korišten u izvještavanju.

Za pisane medije

(vijest, izvještaj, duži tekst sa elementima analitike i istraživačkog novinarstva, reportaža, intervju, komentar, ostalo)

Za TV i radijske medije

(vijest, izvještaj, radijski/televizijski paket, reportaža, intervju, komentar, link ili telefonsko javljanje, ostalo)

c) Povod objave – čime je redakcija, gledano u formalnom smislu, bila motivisana da pristupi pokrivanju događaja.

Aktuelni događaj (Izvještavanje o samom događaju koji se desio i koji ima vrijednost vijesti. Naprimjer, fizički napadi na pripadnike neke manjinske zajednice, održavanje različitih manifestacija, dodjele priznanja, izbori...)

Reakcija na aktuelni događaj (Naprimjer, reaktivno saopštenje za medije neke organizacije, davanje prostora kroz različite novinarske forme reagovanju, komentaranju ranije odigranih događaja.)

Medijski inicirana izjava (Kada predstavnici manjinske zajednice govore na neku temu koju nisu oni nametnuli, već ona potiče izvorno od samog medija – recimo, medij istražuje temu o korupciji u političkom sistemu neke zemlje, položaj nacionalne manjine u društvu, očekivanja pred izbore..., pa traže izjavu nekog političkog ili društvenog autoriteta.)

Pseudodogađaj (Dvije su forme fenomena poznatog u teoriji komunikacija kao pseudodogađaj²⁰ – interna, da medij ni iz čega pravi izvještaj nastojeći da nametne temu u javnosti, te kao i eksterna, gdje organizatori ovog događaja priređuju, recimo, press-konferencije ili neke druge događaje koji nemaju čvrst informativno i vremenski osnov.)

Nešto drugo (Kategorija u koju su se mogli stavljati povodi koji nisu obuhvaćeni ranije preciziranim kategorijama.)

²⁰ U najkraćem, *pseudodogađaji* se svrsishodno stvaraju samo da bi se osigurao publicitet za vladu, stranku, organizaciju, korporaciju, javnu osobu na svim područjima javnog života. Često se kao sinonim za pseudodogađaj upotrebljava sintagma “medijski događaj” jer se ti događaji i organizuju samo da bi ih mediji zabilježili. Stoga se uobličuju tako da bi bili medijski atraktivni. Istodobno, novinari moraju ocijeniti njihovu istinsku važnost za javnost i posvetiti im odgovarajuću, a ne preveliku pozornost (*Pseudodogađaj ili dvosmislena istina*, Dubravka Valić Nedeljković, UDK 659.3:070 (67-86)/2007.).

d) Audiovizuelna prezentacija – podrazumijeva informativni, ali i estetski dodatak (simbiozu) sa novinarskim narativom (tekstom). Kada su pisani mediji u pitanju, osnovna podjela je bila na broj fotografija i tekstove bez fotografije. Kod elektronskih medija, koji su dominantni u ovoj analizi, imali smo složeniju diobu:

Fotografija
Arhivski snimak
Nijemi snimak
Tonski snimak
Gostovanje u studiju
Drugo
Nema.

- d) Izvori** - Izvor je ključna karika u novinarskom formiranju informacije. Bez izvora nema informacije jer se bilo šta što prezentujemo zasniva na nekom saznanju. Odlika profesionalnosti nekog izvještaja, novinara ili medija u globalu, posebno kada je u pitanju informativno izvještavanje, jeste da postoji više izvora, čime bi trebala da se dobije objektivna slika nekog događaja.²¹ Najčešći izvori informacije su ljudi, i to uglavnom tako što novinar od njih dobija podatke. Druga po učestalosti kategorija izvora su različiti dokumenti na koje se novinari pozivaju ili ih citiraju. Dakako, i sam novinar svojim vlastitim opažanjem dobija bazu za informaciju.

Kategorizacija za posmatranje ove varijable je vršena na tri osnova:

BROJ izvora u novinarskoj objavi

Jedan izvor, **dva** izvora, **tri** izvora, **više od tri** izvora

POZICIJA izvora

Pravilo je da je novinarski prilog/članak profesionalniji i vjerodostojniji ukoliko ima više izvora. Međutim, u novinarstvu su česti slučajevi da imamo takozvane jednoobrazne, odnosno jedinstvene izvore u pogledu stava. Iako nije uvijek pravilo (zavisno od konteksta), različiti stavovi ostavljaju veću mogućnost recipijentu da sagleda problem, odnosno događaj o kojem se izvještava. Dakle, **jedinstveni** izvori su oni koji zastupaju više-manje jednake stavove, a **suprotstavljeni** oni koji imaju suprotstavljena gledišta ili nude informacije koje imaju suprotstavljenu sadržinu.

KO ili ŠTA su izvori

Personalizovani izvori: Riječ je o osobama (pojedincima) koji u pisanim medijima imaju jasno navedenu funkciju i ime i prezime (anonimni izvori nisu spadali u ovu kategoriju) ili na radio i TV medijima, čak i kada nisu u narativu ili potpisom naznačeni, ali svojim glasom ili vizuelnim pojavljivanjem (ili oboje na TV) nude informaciju.

²¹ Radenko Udovičić, (2012), *Vjerodostojnost medija – teorijske i praktične dileme*, Media plan institut, Sarajevo

Depersonalizovani izvori: Riječ je o institucijama, gdje nema personalnog utjelovljenja (naprimjer, saznali smo iz vlade, opštine, policije...), anonimnim izvorima ili pozivanjem na različite dokumente (zakone, konvencije, istraživanja...).

h) Vrijednost sadržaja objave

Procjena vrijednosti sadržaja medijske objave je vrlo važna i ona odražava dominirajuću matricu izvještavanja određenog medija o specifičnim temama (recimo, neki mediji kada izvještavaju o kriminalu fokus mogu staviti na veliki broj kriminalnih djela i neriješenih slučajeva, što je dominirajuće negativan sadržaj, dok drugi mogu isticati pozitivne akcije policijskih službi i veliki broj sudskih procesa koji se vode protiv kriminalaca, što je dominirajuće pozitivan sadržaj). Pod sadržinski neutralno svrstavamo uglavnom objave u kojima nisu jasno istaknuti ni pozitivni ni negativni elementi, poput nekih protokolarnih vijesti ili odvijanja nekih aktivnosti koje su bile očekivane i kojima nije istaknuta posebna dobrobit ili šteta za određenu grupaciju. Stoga je napravljena osnovna kategorizacija:

- Pozitivan
- Negativan
- Neutralan.

g) Vrijednost novinarskog uklona (stava)

Ova stavka podrazumijeva vrijednosnu ocjenu o stavu medijske objave u odnosu prema subjektu ili događaju koji se u njoj pojavljuje. Važno je napomenuti da se kod novinarskog uklona ne ocjenjuje sadržaj teksta već samo novinarski stav/uklon/odnos. Uklon novinara u komentaru je legitimna novinarska stvar. Međutim, na različite načine on može biti izraz novinarskog neprofesionalizma (senzacionalizma) ili političke intencije. Uklon, slično kao i sadržaj, kategorisali smo u:

- Pozitivan
- Negativan
- Neizražen.

Uzorak analize sadržaja

Kada je u pitanju uzorak, težište je bilo na javnim servisima koji imaju i zakonsku obavezu da produciraju ovakve programe. Istraživači u svakoj od tih zemalja su napravili listu najrelevantnijih programa za analiziranje koji imaju najveći značaj (bilo po gledanosti/čitanosti/slušanosti, bilo na osnovu njihove projicirane društve uloge).

Istraživanje metodom analize sadržaja medija se odvijalo u periodu februar-oktobar 2012. Izuzetak je Bosna i Hercegovina, gdje su analizirana i neka izdanja manjinskih medija iz ranije godine zbog činjenice da je informisanje za nacionalne manjine, prije svega u kvantitativnom smislu, mnogo manje nego u drugim zemljama.

Vremenski raspored koji je posebno bio relevantan za Srbiju i Makedoniju, zemlje koje imaju najrazvijenije, svakodnevnne programe na jezicima nacionalnih manjina, bio

je po principu rotirajućeg uzorka (prve sedmice analizira se ponedjeljak, druge utorak, sljedeće srijeda itd).

Za istraživačke timove iz Srbije i Bosne i Hercegovine, pošto su na programu bili opšti izbori (Srbija u aprilu), odnosno lokalni (BiH u oktobru), u ovim periodima se analizirao „zgusnuti uzorak“ kako bi se ustanovilo kako mediji nacionalnih manjina izvještavaju o izborima, odnosno kako se predstavljaju nacionalne manjine u predizbornom kontekstu. U Srbiji su tako **osam dana pred izbornu šutnju** analizirane **vijesti u elektronskim** medijima i **novine, rubrika predizborna hronika**. U BiH su analizirani takozvani *mainstream* mediji, najuticajniji/gledaniji/čitaniji tokom mjeseca septembra da se vidi kako i koliko ukupno izvještavaju o nacionalnim manjinama, ali jedna od varijabli se odnosila na predizborne teme.

Precizan uzorak, u smislu vrste, značaja i vremenskog praćenja je objašnjen u svakom nacionalnom izvještaju.

Intervjui

Tokom projekta napravljeni su dubinski intervjui sa urednicima manjinskih medija i predstavnicima udruženja nacionalnih manjina i medijskim ekspertima kako bi se uvidjeli problemi, ali i dobra praksa u funkcionisanju ove specifične (za javne medije i obavezne) medijske produkcije. Svaki centar je na osnovu poznavanja problematike i ukupne društvene situacije u zemlji, ali i zapažanja na osnovu analize sadržaja, napravio odabir osoba za intervjuisanje. U nekim zemljama intervjui su se radili u maju, a nekim u septembru. Dakle, već kada su se primijetili određeni medijski trendovi, što je bio i povod za jedan dio pitanja.

U Bosni i Hercegovini je uzorak bio 30 osoba, dok u Srbiji, Makedoniji i Crnoj Gori po 15. Razlog većeg broja intervjuisanih ljudi u BiH je iz razloga što je praktički, a dijelom i formalno (podjela na dva entiteta) javnost podijeljena na tri etničke cjeline, što se u velikoj mjeri odražava i na medijski sistem. To rezultuje drugačijim viđenjima političkih i medijskih problema, pa tako i problematikom nacionalnih manjina. Takođe, kako u ovoj zemlji programi za nacionalne manjine nisu razvijeni, od većeg broja ljudi tražila su se rješenja kako ga uspostaviti i kako ga profesionalno i finansijski održati.

Intervjui su tonski snimani. Na osnovu toga su napravljeni transkripti čiji su djelovi korišteni u analizama. I audio i pisani zapisi su pohranjeni u istraživačkim centrima organizacija partnera u projektu i mogu biti dobijeni na uvid u slučaju činjeničnog neslaganja ili daljnjih istraživanja ove problematike.

Struktura

Analitički proces i sami finalni radovi (nacionalni izvještaji) su podijeljeni u tri dijela:

- (1) Analizu konteksta
- (2) Analizu medijske prakse
- (3) Sumiranje nalaza istraživanja, evidentiranje trendova, i preporuke za bolju i drugačiju praksu rada manjinskih medija.

- (1) Analiza konteksta

U namjeri da se ovi mediji pozicioniraju unutar jednog šireg društvenog konteksta u kojem deluju, analiza sadrži i dio koji će analitički preispitati i istražiti taj kontekst.

Analiza konteksta podrazumijeva prezentaciju društveno-političkog konteksta, medijske slike određene države, sa posebnim osvrtom na manjinske medije (njihov broj, zastupljenost, uticaj, probleme sa kojima se suočavaju), analizu zakona, posebno zakonskih odredbi, koji propisuju i omogućuju rad manjinskih medija, sa fokusom na prava na upotrebu manjinskog jezika, i odredbi koje propisuju (aktivni) pristup manjinama medijima.

Metode istraživanja: Analiza sadržaja dokumenata (zakona, javnih državnih odluka, kodeksa medija...); Ispitivanje (dubinski intervjui sa predstavnicima manjinskih medija, manjinskih nacionalnih savjeta i udruženja, organizacija, sa medijskim ekspertima i državnim zvaničnicima).

(2) Analiza prakse manjinskih medija

Namjera istraživanja prakse manjinskih medija je da **kvantitativno** istraži i **kvalitativno** evaluirati njihov sadržaj i ispita na koji način ti mediji izvještavaju (sa fokusom na upotrebu jezika, odabir tema, sam model po kojem funkcionišu – getoizirani i integrativni...).

Metoda: Analiza sadržaja manjinskih medija

(3) Sumiranje, trendovi, preporuke

Cilj je bio da se na bazi evaluiranih sadržaja medija na manjinskim jezicima i na bazi intervjua sa ljudima koji su direktno uključeni u njihovo kreiranje procijene **moćnosti za poboljšanje kvalitete informisanja na jezicima nacionalnih manjina**, te da se na bazi analiza napravi niz preporuka za poboljšanje javnih politika i mehanizama javne kontrole sadržaja ovih medija.

Na bazi analizirane prakse i preporuka istraživači će sagledati, diskutovati i predložiti nove načine na koje ovi mediji mogu funkcionisati (**modeli**), odnosno doprinos teoriji će biti i razgovor i usaglašavanje **definicije** manjinskog medija, što je dugoročni proces koji će se nastaviti u medijskom diskursu i nakon završetka ovog projekta.

Bibliografija:

Dubravka Valić Nedeljković, *Pseudodogađaj ili dvosmisljena istina*, (UDK 659.3:070 (67-86)/2007.)

Radenko Udovičić, (2012), *Vjerodostojnost medija – teorijske i praktične dileme*, Media plan institut, Sarajevo

NACIONALNI IZVJEŠTAJI²²

²² Predstavljanje po abecednom redu prvog slova države

Mediji i nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini

VOLJA SAMO NA PAPIRU

Autor izvještaja: Radenko Udovičić²³

Saradnice: Nejra Plasto²⁴ i Jasmina Korda²⁵

Konsultant: Zoran Udovičić²⁶

Bosna i Hercegovina je jedna od najmonolitnijih zemalja u Evropi, posmatrano kroz formalnu prizmu nacionalne većine i manjine. Jedan od razloga je činjenica da BiH graniči sa Srbijom i Hrvatskom, državama čije većinsko stanovništvo ima status konstitutivnih naroda u BiH. Naime, u Evropi, najbrojnije nacionalne manjine su narodi iz susjednih država.

Zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina u BiH identifikuje 17 nacionalnih manjina koje žive u BiH, a to su: Albanci, Crnogorci, Česi, Italijani, Jevreji, Mađari, Makedonci, Nijemci, Poljaci, Romi, Rumuni, Rusi, Rusini, Slovaci, Slovenci, Turci i Ukrajinci. Uvjedljivo najbrojnija nacionalna manjina su Romi, ali se procjene o njihovom broju kreću od devet hiljada, koliko ih je bilo po popisu iz 1991, do 80.000 koliko tvrdi Romski informativni centar iz Sarajeva.

Analiza rađena u Bosni i Hercegovini je fokusirana na malobrojne medije nacionalnih manjina i programe za nacionalne manjine koji se kontinuirano emituju na javnim radijskim servisima. Čitav nacionalni izvještaj nosi i značajnu dozu različitih preporuka za dobru prasku, odnosno profesionalno izvještavanje o različitostima, zasnovano na saznanjima dobijenim u intervjuima sa urednicima medija i predstavnicima udruženja nacionalnih manjina kao i medijskim iskustvima autorskog tima.

²³ Doc. dr. Radenko Udovičić je direktor Media plan instituta iz Sarajeva. Predavač je na komunikacijskim i novinarskim predmetima Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru, Univerziteta u Istočnom Sarajevu i privatnom fakultetu „Milenko Brkić“ u Međugorju. Od 1991. godine bavi se profesionalnim novinarstvom, a od 1996. i različitim medijskim istraživanjima.

²⁴ Nejra Plasto je saradnica Media plan instituta i studentica postdiplomskog studija Komunikologije na FPN u Sarajevu. Tokom projekta Manjine i mediji bila je *junior researcher* na metodama ispitivanja i analize sadržaja.

²⁵ Jasmina Korda je menadžer komunikacije sa medijima kompanije Bosnalijek iz Sarajeva. Saradnik je Media plan instituta na istraživačkim projektima gdje se bavi analizom sadržaja medija i različitim statističkim i grafičkim obradama.

²⁶ Zoran Udovičić je osnivač Media plan instituta, medijski ekspert i dugogodišnji urednik i direktor na Javnom RTV servisu u BiH. Dobar je poznavalac predstavljanja nacionalnih manjina u medijima.

I. Politički i medijski kontekst

Etnički podijeljena zemlja sa političkim i ekonomskim problemima

Bosna i Hercegovina je duboko etnički podijeljena zemlja sa skupom i nefunkcionalnom organizacijom vlasti. Dok je bila u sastavu Jugoslavije, do 1992. godine, bila je riječ o unitarnoj republici triju konstitutivnih naroda, koja je u svim polugama vlasti funkcionisala na bazi nacionalnog ključa.

Mirovnim sporazumom iz Dejtona, koji je okončao rat, u BiH su stvorena dva entiteta (federalne jedinice²⁷) što je zacementiralo etničku podjelu BiH. Osnovni problem koji se kao konstanta provlači već godinama je činjenica da zvanična srpska i hrvatska politika u BiH, što je značajno prisutno i u većinskom javnom mnijenju, ima želju za snažnom decentralizacijom teritorije gdje su Srbi i Hrvati u većini, što često graniči sa otvorenim separatizmom i negiranjem države BiH. Tome su snažno doprinosile i zvanične politike Srbije i Hrvatske koje su podupirale takve težnje u BiH.

Političku situaciju u zemlji usložnjava činjenica da BiH ima dva entiteta, a da u njoj žive tri konstitutivna naroda. Iako su entiteti ustavno-pravno multinacionalni, u Republici Srpskoj su Srbi izrazita većina, a u Federaciji BiH Bošnjaci i Hrvati. Međutim, Hrvati kao najmalobrojniji narod u BiH smatraju da su od većinskih Bošnjaka majorizovani te traže ili stvaranje trećeg entiteta (gdje bi Hrvati bili većina) ili ukidanje oba entiteta. Srbi u BiH opstojnost države uslovljavaju postojanjem Republike Srpske, a Bošnjaci smatraju da bi daljnje raspoređivanje države bilo na njihovu štetu jer su tokom zadnjeg rata bili najveća žrtva etničkog čišćenja, pa čak i genocida.

Mnogi politički analitičari smatraju da do značajnijih promjena u BiH ne može doći zbog činjenice da u njoj žive tri naroda koja usljed različitih istorijskih okolnosti koje je karakterisalo krvoproliće nekoliko ratova u 20. vijeku imaju duboko suprotstavljene interese. Zadnji rat u periodu od 1992. do 1995. godine, koji se desio nakon, u etničkom smislu naizgled mirnog razdoblja za vrijeme komunističke Jugoslavije, bio je izrazito brutalan.

No i pored složene političke situacije i etničkih tenzija, sve do 2010. godine država je bilježila konstantni i politički i ekonomski napredak, zahvaljujući prvenstveno angažmanu međunarodne zajednice. Od te godine, koja je ustvari i kulminacija ekonomske recesije u međunarodnim okvirima, došlo je do stagnacije pa i nazadovanja na svim poljima. U daljnjem približavanju Evropskoj uniji potrebno je napraviti niz političkih i ekonomskih reformi. Iako se skoro sve političke partije zalažu za pristup Evropskoj uniji, nema dovoljno spremnosti na kompromis, tako da je BiH jedina zemlja bivše Jugoslavije koja još nije zaključila sporazum o kandidaturi za članstvo u EU.

Država u kojoj se ne zna koliko ima stanovnika

Zvanično u Bosni i Hercegovini živi 3,842.537 stanovnika. Ovo je podatak Agencije za statistiku BiH, koji je izveden na osnovu podataka svih opština u BiH, koje su dostavile podatke o broju žitelja na svojim teritorijama. Ovaj podatak iz 2008. godine je prva relativno precizna procjena o broju stanovnika BiH poslije rata. Zadnji popis stanovništva je rađen

²⁷ Dva entiteta u BiH imaju mnogo veću autonomiju nego federalne jedinice u drugim složenim državama, ali nisu unijeli svoj suverenitet u BiH već su stvoreni mirovnim sporazumom 1995. godine i stoga nemaju pravo odvajanja od BiH.

1991. godine i po njemu je u BiH živjelo 4,3 miliona stanovnika. Međutim, rat u kojem je, po podacima Istraživačko-dokumentacionog centra (IDC) iz Sarajeva, poginulo oko 100.000 ljudi te ogromne migracije stanovništva usljed borbi, ali i etničkog čišćenja, potpuno su demografski destruirali državu.

U Bosni i Hercegovini žive tri konstitutivna naroda – Bošnjaci, Srbi i Hrvati (gruba procjena – Bošnjaci 48%, Srbi 33%, Hrvati 14%, miješani 5%...). U odnosu na popis iz 1991. godine broj Bošnjaka se povećao, Srba ostao isti, a Hrvata smanjio (sve u okviru 44%). Ipak, riječ je o procjenama i nezvaničnim parcijalnim popisima, tako da se prave brojke očekuju nakon popisa stanovništva koji je konačno najavljen za proljeće 2013. godine.

Zvanični jezici u BiH su bosanski, srpski i hrvatski. Ti jezici su identični u 95% riječi. Prije rata to je bio jedinstveni jezik: srpsko-hrvatski, kojim su govorili stanovnici Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Crne Gore i djelimično Kosova.

Medijska scena BiH

Prema podacima Regulatorne agencije za komunikacije (RAK), 2011. godine **u BiH emituje 195 elektronskih medija, od toga 148 radiostanica** (uključujući i tri u sastavu Javnog RTV sistema BiH) **i 47 TV stanica** (uključujući i tri u sastavu Javnog RTV sistema BiH). Zahvaljujući oštrim tehničkim, programskim i finansijskim kriterijima za dobijanje dozvola za emitovanje i opštem sređivanju stanja u frekvencijskom spektru, suzbijena je početna anarhija u elektronskoj ponudi. Broj elektronskih medija je relativno ujednačen zadnjih sedam godina.²⁸

Po podacima Vijeća za štampu BiH u 2009. godini je izlazilo 12 dnevnih novina (dvije su do zaključenja ovog teksta ugašene) i 184 druga izdanja, magazina i časopisa u različitim vremenskim intervalima. Generalne i druge specijalističke servise imaju tri novinske agencije (dvije u FBiH i jedna u RS-u). Ne postoji državna novinska agencija. U zadnje četiri godine pokrenut je veći broj informativnih *online* portala i oni sve više postaju izvor ekskluzivnih informacija, mjesto javne debate, ali su nekad podložni i reinkarnisanju govora mržnje i prostačke komunikacije, što je fenomen koji inače generalno zahvata ovaj najdemokratskiji medij.

U BiH je uspostavljen tzv. dualni radiodifuzni sistem u kome su uslovi za davanje dozvola i tržišna pozicija javnih i komercijalnih stanica izjednačeni. Međutim, komercijalne radio i TV stanice su godinama isticale da su stavljene u nepovoljniji položaj jer su javni servisi imali dozvoljenu visoku minutažu za reklame, čime u podjeli marketinškog prihoda medija uzimaju veliki udio, a njihova javna funkcija bi trebala, prije svega, da bude podržana naplatom RTV takse. Regulatorna agencija za komunikacije je stoga od 2012. godine počela primjenjivati novi princip, pri čemu javnim RTV servisima nije moguće prenošenje dodatne dvije minute u *prime time* (po satu TV stanice imaju šest minuta za marketing i bila je dozvoljena distribucija minutaže do dvije minute). Promjena se ne odnosi na komercijalne medije. Javni servisi su izrazito nezadovoljni ovom odlukom. S druge strane, tri emitera javnog servisa oslonjena na skromni iznos mjesečne takse, čiji je stepen naplate doduše u 2010. godini povećan i iznosio

²⁸ U 1996. godini u BiH je emitovao 121 elektronski medij (92 radio i 29 TV stanica); u 2000. godini 281 radio i TV stanica (210 radiostanica i 71 TV stanica). Od tada nastupa trend smanjivanja. U 2005. godini broj elektronskih medija iznosi 183, i od tada je više-manje ujednačen. U međuvremenu, ekspanziju doživljava broj štampanih medija. U 1995. godini izlazila su četiri dnevna lista i tri informativno-politička nedjeljnika), u 2000. godini šest dnevnika i 10 informativno-političkih nedjeljnika. Tiraž novina se uglavnom krije, iz kvaziposlovnih razloga. Procjenjuje se da dnevni tiraž 11 novina ne prelazi 90 hiljada primjeraka.

je oko 72%²⁹ (ali je ponovo od 2011. godine počeo da pada), i dalje su primorani da značajan dio prihoda ostvaruju kroz oglašavanje i sponzorstva komercijalnih programa. Iz tog razloga je programska struktura ovih stanica, više nego što priliči javnim servisima, bogata programima velike tržišne prihvaćenosti na račun nedovoljno razvijenih kulturnih, obrazovnih i naučnih programa.

Više nema državnih štampanih medija, pa bi se po evropskim standardima nezavisnog novinarstva mogao steći utisak da su ovi (privatni) mediji slobodni i nezavisni. No većina njih su u vlasništvu privrednih korporacija, od koji su neke istovremeno i baza političkih stranaka ili se nalaze u nekoj vrsti neformalne simbioze stranaka, državnih vlasti i vlasnika medija. Mediji su odreda siromašne institucije, bilo da im je RTV taksa nedostatna bilo da nemaju mjesta u skromnom marketinškom kolaču. Materijalna nesigurnost čini redakcije neotpornim na različite vrste pritisaka a novinare slabim i neorganizovanim da se suprotstave rađanju unutrašnjih vlasničkih i uređivačkih oligarhija koje uspostavljaju kriterije ponašanja. Takva rovitost uređivačkih kolektiva otvara mogućnosti za različite uticaje javno ili *undeground* sukobljenih političkih, policijskih, ekonomskih i drugih sudionika u društvu koji medije nerijetko koriste za međusobne obračune. Verbalni ratovi između medija danas uzvratno zagađuju javni medijski ambijent.

Zemlja većina

Bosna i Hercegovina je jedna od najmonolitnijih zemalja u Evropi, posmatrano kroz formalnu prizmu nacionalne većine i manjine. Prije rata činilo ju je 99% slavenskog stanovništva, od ega su 98% bili Srbi, Hrvati, Bošnjaci (tada naziva Muslimani) i Jugosloveni (Udovičić, R., 2008: 19). Slična situacija je i danas. Razlika u odnosu na prijeratnu situaciju je što nema više Jugoslovena već se nekoliko procenata stanovnika izjašnjavaju kao Bosanci, koji se, suštinski gledano, ali ne i formalnopravno, smatraju manjinom. Međutim, riječ je o ljudima koji su u prvi plan stavili teritorijalnu pripadnost prema državi u kojoj žive a ne pripadnost etnicitetu. Riječ je u velikoj mjeri o osobama iz miješanih brakova kao i različitim nezadovoljnicima ukupnom etnopolitičkom strukturom države. Neki Bosance nazivaju „političkom manjinom“.

Zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina identifikuje 17 nacionalnih manjina koje žive u BiH, a to su: Albanci, Crnogorci, Česi, Italijani, Jevreji, Mađari, Makedonci, Nijemci, Poljaci, Romi, Rumuni, Rusi, Rusini, Slovaci, Slovenci, Turci i Ukrajinci.

Ubjedljivo najbrojnija nacionalna manjima su Romi, ali se procjene o njihovom broju kreću od devet hiljada, koliko ih je bilo po popisu iz 1991., do 80.000 koliko tvrdi Romski informativni centar iz Sarajeva. (Situaciju u vezi sa Romima ćemo obrazložiti u narednom poglavlju.)

Druga po brojnosti nacionalna manjina je albanska. Prema podacima navedenim u izvještaju Biroa za ljudska prava, broj Albanaca u Federaciji BiH se procjenjuje na 4.000 do 5.000. Opšti je utisak da su sada sva prava Albanaca daleko ispod onih kakva su imali u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini. Danas su predstavnici ove manjine diskriminirani u nekim segmentima života, naročito u domenu zapošljavanja, a ni predstavnici političkih stranaka nemaju interesa da ih zaštite (Marko, 2010: 151).

²⁹ BH Telecom i M:tel imaju naplatu 75 do 80% dok HT Mostar ima svega 26%. Razlog je nezadovoljstvo hrvatskog stanovništva, većinskih pretplatnika HTM-a, koje smatra da javni emiteri ne očituju hrvatske političke i kulturne interese.

U Bosni i Hercegovini živi oko 1.000 pripadnika slovenačke nacionalne manjine, a od toga u Sarajevu njih 350 do 500. Udruženje „Cankar” organizuje aktivnosti na kulturnom, humanitarnom, sportskom području kao i sadržaje iz slovenačke tradicije, a potpuno samostalno djeluje i u zaštiti svih prava koja proističu iz državnog zakona. U Kantonu Sarajevo živi oko 70 članova italijanske nacionalne manjine a u rejonu Banje Luke oko 200.

Danas, po slobodnoj procjeni, u Sarajevu živi oko 200 do 300 Makedonaca. Prije rata su imali časopis Udruženja „Makedonac”, ali je on, zbog malog interesa, ukinut. Utisak je da ovo udruženje ne radi organizovano, nema stabilno rukovodstvo i moglo bi se reći da, kao i veći broj udruženja nacionalnih manjina u Sarajevu, „životari” (Marko, 2010: 150 po Biro za ljudska prava 2009: 9–11).

Podaci kojima Helsinški parlament građana iz Banje Luke raspolaže, kada su u pitanju oba bosanskohercegovačka entiteta, djelimični su i odnose se na slijedeće manjine: Jevreje (850), Mađare (130), Italijane (oko 300) i Ukrajince (40). Prema spomenutoj nevladinoj organizaciji iz Banje Luke, u oba entiteta ukupno djeluje 89 udruženja nacionalnih manjina, od kojih je oko 50 organizacija Roma. Grad Banja Luka je 2004. godine otvorio Klub nacionalnih manjina u prostoru veličine od oko 200 kvadratnih metara, u kojem je sjedište većine banjalučkih udruženja i Saveza nacionalnih manjina Republike Srpske. U Savezu nacionalnih manjina kažu da se pozitivni trendovi finansiranja iz budžeta javljaju i u opštinama: Prijedor, Gradiška, Prnjavor, Doboj i Bijeljina, dok je istočni dio Republike Srpske potpuno zapostavljen (Marko, 2010: 150 po Biro za ljudska prava 2009: 14–15).

Slučaj Sejdić-Finci

Najznačajnija presuda Evropskog suda za ljudska prava koja je do sada donesena protiv Bosne i Hercegovine jeste presuda u slučaju Sejdić i Finci protiv BiH (presuda Velikog vijeća Suda od 22.12.2009. godine). Ova presuda, koja zadire u srž ustavno-pravnog uređenja BiH i obavezuje na njegovu izmjenu, ujedno predstavlja i prvu presudu u kojoj je Sud utvrdio zakonsku diskriminaciju bilo koje kategorije stanovništva u bh. društvu. Aplikanti, državljani BiH, Dervo Sejdić i Jakob Finci, žalili su se da im je usljed relevantnih odredbi Ustava BiH i Izbornog zakona BiH onemogućeno da se kandiduju za pozicije delegata u Dom naroda Parlamentarne skupštine BiH i na izborima za člana Predsjedništva BiH zbog njihovog romskog i jevrejskog porijekla.

Ova presuda u kojoj je utvrđena sistemska diskriminaciju svih osoba koje se ne izjašnjavaju kao pripadnici konstitutivnih naroda obavezuje vlasti BiH da, u cilju otklanjanja utvrđene povrede prava u odnosu na aplikante, a ujedno i u odnosu na sve osobe u sličnoj situaciji, izvrše izmjene odredbi Ustava i Izbornog zakona BiH na način da se pojedincima koji se ne izjašnjavaju kao pripadnici konstitutivnih naroda u BiH omogući da se kandiduju za člana Predsjedništva BiH i za delegate u Dom naroda Parlamentarne skupštine BiH. Dakle, za najviše državne funkcije u BiH.

Već više od dvije godine traju politički pregovori oko implementacije ove presude. Ona je postala predmet političke trgovine između vladajućih predstavnika Bošnjaka, Srba i Hrvata koji ne negiraju pravo nacionalnih manjina, ali, s obzirom da su pokrenute vrlo važne zakonske i ustavne promjene, žele da riješe i neka pitanja svog etničkog identiteta u BiH.

Evropski zakonski okvir

Presuda u slučaju Sejdić-Finci u javnosti je bila prihvaćena kao neugodno iznenađenje za politički i dio NVO sektora koji su smatrali da BiH ima modernu legislativu koja kvalitetno štiti manjinska prava. Prenebregavala se činjenica da se zarad etničkog mira među većinskim narodima išlo na kruti nacionalni ključ koji na određenim pozicijama nije uvažio nacionalne manjine, tj. opšteprihvaćeno evropsko dostignuće da svaki državljanin ima pravo da se kandiduje na svaku poziciju.

Bosna i Hercegovina je do sada donijela više zakona i potpisala međunarodne dokumente koji se odnose na problematiku prava nacionalnih manjina. Tako je ratifikovala evropsku Okvirnu konvenciju o zaštiti prava nacionalnih manjina, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodnu konvenciju o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i njen Protokol 12 („Opšta zabrana diskriminacije”), te Okvirnu konvenciju za zaštitu prava nacionalnih manjina. Iako nabrojana u Dodatku Aneksa 6 Dejtonskog mirovnog sporazuma, Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima do danas nije ratifikovana. Uz niz specifičnih ljudskih prava, Ustav BiH garantuje i princip nediskriminacije. (Marko: 2010: 135)

Ključni zakon koji postoji i na državnom i entitetskim nivoima je Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina usvojen 2003. godine. Time je pravno i institucionalno država stvorila uslove koji omogućuju nacionalnim manjinama da očuvaju i razvijaju svoj nacionalni, etnički, vjerski i kulturni identitet i integrišu se u društvenu zajednicu Bosne i Hercegovine.

Zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina - deklaracija bez implementacije u sferi medija

U Zakonu o zaštiti prava nacionalnih manjina BiH, kao i u entitetskim zakonima, postoji poglavlje V nazvano „Informisanje“, koje se sastoji od dva člana. Član 15 propisuje da „Pripadnici nacionalnih manjina u BiH imaju pravo na osnivanje radio i televizijskih stanica, izdavanje novina i drugih štampanih informacija na jezicima manjine kojoj pripadaju“. U članu 16 se potom kaže: „Radio i televizijske stanice čiji su osnivači BiH, entiteti, kantoni, gradovi i opštine koji ostvaruju ulogu javne službe obavezni su u svojim programskim šemama predvidjeti posebne emisije za pripadnike nacionalnih manjina a mogu osigurati i druge sadržaje na jezicima manjina. Radio i televizijske stanice kao javni servisi BiH dužni su najmanje jednom nedjeljno osigurati posebnu informativnu emisiju za pripadnike nacionalnih manjina na njihovom jeziku. Entiteti i kantoni će svojim propisima utvrditi prava iz stava 1. ovog člana, na osnovu procenta zastupljenosti nacionalnih manjina u entitetu, kantonu, gradu i opštini.“

Dakle, u prvom članu stoji stav da pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na osnivanje svojih medija. Ovaj stav je već doživio kritiku zato što je on samo deklarativna izjava, jer pravo na osnivanje medija imaju svi građani i pravna lica. Drugi član propisuje obaveze da javni emiteri različitih nivoa produciraju, i to čak jednom nedjeljno, posebne emisije za pripadnike nacionalnih manjina. Odgovornost se prebacuje na entitete i kantone koji bi, srazmjerno broju pripadnika nacionalnih manjina, regulisali dalje ovu oblast. To se naravno nikada nije desilo te je i nakon donošenja zakona ostalo na slobodu, tj. programsku volju javnim medijima, na koji način, kako i koliko će imati ovakvih programa. Tokom dubinskih intervjua sa predstavnicima manjinskih udruženja razgovarali smo na temu legislative u vezi

sa informisanjem nacionalnih manjina i eventualnom potrebom da zakon propiše neke stimulatívne odredbe za ostvarivanje ovog prava.

Većina intervjuisanih je bila stava da je zakonsko naglašavanje da „i manjine“ imaju prava na medije neki vid potcjenjivanja ove grupacije. Stoga se nakon intervjuisanja predstavnika udruženja nacionalnih manjina iskristalisao zaključak da većina traži brisanje tog člana, a dopunjavanje, odnosno konkretizovanje jasne obaveze javnim emiterima, na teritorijama gdje ima nacionalnih manjina, kako i koliko praviti specijalnog programa te uvođenje sankcija ukoliko se to ne poštuje. Međutim, dio anketiranih je i stava da bi takva zakonska odluka u stavila medije u nezgodan finansijski položaj te gotovo svi smatraju da su potrebne novčane dotacije države, odnosno stimulatívne mjere, kako bi se medijima, pogotovo onim koji nemaju naplatu RTV takse, pomoglo da prave ove emisije a udruženja nacionalnih manjina da se osposobe za proizvodnju i saradnju na ovim programima.

Evo nekih karakterističnih razmišljanja intervjuisanih:

Ovaj stav zakona je suvišan. Ako pravo na osnivanje medija imaju svi građani, valjda i mi spadamo u te građane. (Udruženje građana BiH italijanskog porijekla, Bruno Palestra)

Trebalo bi u zakon uvesti stimulatívne odredbe za manjine, naprimjer, uvesti obavezni tajming za medije, odnosno da se propiše koliko minuta i koliko puta sedmično je svaka televizija obavezna da posveti programima namijenjenim nacionalnim manjinama. (Udruženje Mađara Sarajevo, Irma Muratović)

Zakon već sadrži “stimulatívne” mjere budući da postoje obaveze javnih emitera da redovito proizvode programe za i o nacionalnim manjinama. Ipak, te teme nisu interesantne generalnoj medijskoj publici, dok broj pripadnika nacionalnih manjina i adekvatno tome njihov uticaj u političkom i društvenom smislu, nije toliko značajan da bi neko iz vlasti insistirao na poštivanju odredbi zakona. Nažalost, takve inicijative moraju doći prvenstveno od međunarodne zajednice, koja, budući da ima dosta problema sa nekim drugim pitanjima, nema vremena ili resursa da se aktivnije bavi nacionalnim manjinama. (Vijeće crnogorske nacionalne manjine u BiH, Hidajeta Redžić)

Deklarativna izjava, odnosno fraza, da manjinski narodi imaju pravo na osnivanje medija je obična farsa koja je ide u prilog vlastima u BiH, s ciljem ispunjavanja uslova postavljenih od strane Evropske komisije. Naravno, sa ove vremenske distance, od dana usvajanja Zakona o pravima manjina u BiH, ništa se nije ispunilo niti je realizovano, naprotiv, prava manjina su još su više ugrožena. (Džemina Zejnullahu, Zajednica Albanaca u BiH)

Dakle, taj član treba stajati ali se treba proširiti stavom da je država obavezna da finansira rad tih medija. Nacionalne manjine ne mogu same održavati medijsku kuću jer je to vrlo skupo. Zbog toga mislim da je taj stav suštinski stavljen tu reda radi – imate mogućnost ali to ne možete realizovati jer nemate sredstava. Dakle, država se mora obavezati da ona finansira takve institucije i programe. (Nedžad Jusić, Udruženje Roma Euro Rom Tuzla)

U zakonu je to sve fantastično ispisano, ali nema realizacije, nema implementacije. Znači, zakon je napisan bez sankcionisanja, bez načina primjene, ko je odgovoran, ko nije

odgovoran i tako dalje. Finansijski razlozi, naravno, to je, aj'mo reći, jedan od ključnih momenata, jer ljudi bi se iškolovali da je para, ali kod nas, ne možeš ti iškolovati nekoga ko će raditi na medijima za godinu dana na nekom kursiću. Taj neko, ako će raditi na jeziku manjina, znači mora biti školovan u toj nekoj zajednici ili u matičnoj zemlji da bi mogao da vlada tim i da, da govori. Ne mora biti kvalifikovan novinar, ali mora znati jezik. (Alenka Uduč, Udruženje Slovenaca "Lipa" Prijedor i član Savjeta nacionalnih manjina Republike Srpske)

Trebala bi država odrediti jedan dio sredstava za angažovanje tih medija na nivou Bosne i Hercegovine gdje god žive nacionalne manjine. (Ramo Salešević, predsjednik Udruženja Roma opštine Prijedor)

Od strane nacionalnih manjina interes za ovakve emisije svakako postoji. To smo pokazali i do sada kad god se ponudi mogućnost snimanja neke određene emisije, mi smo se odazivali. Jedan od problema su finansije jer ako jedna manjina želi neku emisiju, naravno da mora sufinansirati njeno spremanje, realizaciju i emitovanje. Za to je potrebno prethodno spremi ljudstvo, a da bi se spremili, treba naravno imati i finansijske mogućnosti za to. Druga stvar je i odnos medija prema nacionalnim manjinama. Treba, ipak, kod planiranja neke emisije više poraditi na odnosu i dogovoru sa određenom nacionalnom manjinom, a ne snimanje neke emisije-događaja nuditi kao bingo i uzmi ili ostavi odmah, znači istog momenta. (Štefan Stahnek, Ukrajinsko udruženje "Kozak" Trnopolje Prijedor)

Poređeno sa periodom od prije 20-30 godina, bio je zakon da postoje emisije za manjine u odnosu na broj pripadnika te manjine. Na takav način je bilo regulisano da ukrajinska manjina ima svoju radioemisiju koja se emitovala svake druge nedjelje iz Banje Luke. Zašto iz Banje Luke? Zato što je u toj regiji živjela ta manjina. U čemu je razlika između ovog sad? Pa emituje se emisija Korijeni na radiju, međutim u minutaži takve emisije nekih 5-6 ili ne znam koliko nacionalnih manjina dobije pet ili nešto minuta i onda si prisiljen da gledaš i sve druge manjine i oni da gledaju tu manjinu i onda to više nije adekvatno. (Vladimir Krčkovski, prijedorska podružnica Udruženja "Rusko-srpski most")

Problematika manjina, nažalost, nije interesantna medijima i ne pogoduje oglašavanju. Da ste vlasnik uspješne kompanije koja proizvodi, naprimjer, flaširanu vodu, da li biste više voljeli da se vaš proizvod reklamira uz program ispunjen oskudno odjevenim, estradno-elegantnim damama sklonim folk muzici ili uz teme o teškom životu Roma ili u Ustavu BiH utemeljenoj diskriminaciji nacionalnih manjina? Odgovor se nameće sam po sebi. (Vijeće crnogorske nacionalne manjine u BiH, Hidajeta Redžić)

Mislim da su razlozi finansijske prirode. Smatram da nijedan državni emiter neće proizvoditi niti emitovati nešto ako od toga nema finansijsku korist, iako nije riječ o privatnom, već o javnom servisu, koji plaćaju svi građani. (Emica Niami, Udruženje građana makedonskog porijekla Sarajevo)

Pored nedostatka sredstava krivica je i samih nacionalnih manjina koje možda nisu dovoljno "agresivne" u traženju svojih prava. Takođe, danas je mnogo novinara koji nisu upućeni u materiju o kojoj govore ili nisu specijalizovani, tako da je krivica dijelom i na

tome. Svakako da i nebriga šire društvene zajednice uzrokuje ovu situaciju, ali vjerujem da je novac jedan od glavnih razloga. (Hakan Varan, Udruženje Turaka u BiH)

Što veća univerzalnost programa, bez tematske i kadrovske getoizacije

Tokom istraživanja putem intervjua razgovarali smo sa predstavnicima udruženja o njihovim vizijama kako urediti programe za nacionalne manjine. Predstavnici manjina su izrazili prilično razumijevanje prema finansijskoj i kadrovskoj situaciji u medijima i uz uvažavanje činjenice da broj nacionalnih manjina u BiH nije veliki, predložili su samo manje programske korekcije koje bi uz eventualne novčane i kadrovske poticaje, bilo od različitih nivoa vlasti ili matičnih država nacionalnih manjina, pa i samih medija, mogle biti izvodive. Jedino su predstavnici romske nacionalne manjine, koja je inače najbrojnija, zatražili anagažovaniji pristup medija na polju ostvarivanja prava Roma i njihove pune inkluzije u društvo.

Većina intervjuisanih smatra da su elektronski mediji, posebno oni u javnom vlasništvu, što uostalom kaže i zakon, obavezni da produciraju programe za nacionalne manjine. Gotovo opšti je stav da je potrebno u samim programima namijenjenim svim građanima promovisati događaje u kojima učestvuju nacionalne manjine kao i tematski obrađivati širi krug tema koje dotiču i pitanja nacionalnih manjina. Dio predstavnika manjina iz Republike Srpske je zamjerio medijima na prevelikom i ispolitizovanom izvještavanju o slučaju Sejdić-Finci. Iako podržavaju ovaj proces smatraju da nije jedini problem nacionalnih manjina hoće li se moći kandidovati za člana Predsjedništva BiH i koliko će ih biti u Domu naroda. „Pored toga imamo ogroman broj životnih problema, ali i lijepih stvari, u našim lokalnim zajednicama. Za većinu je mnogo važnije informisati o tome, jer su to stvari koje nas najdirektnije dotiču“, rekao je Vladimir Blaha, predsjednik Češke besede.

Bilo je mišljenja da bi javni servisi trebali da imaju pozitivnu diskriminaciju, u slučaju da konkuriše neko sa kvalifikacijama iz reda nacionalnih manjina, te da se odmah zaposli na javnom RTV servisu. Kako je rečeno, takva osoba ne bi morala samo da izvještava o nacionalnim manjinama, ali bi svakako u svakodnevnim novinarskim poslovima imala senzibilitet prema takvim temama.

Kada su u pitanju specijalni programi o nacionalnim manjinama, većina smatra da oni ne bi trebali isključivo da budu samo za pripadnike jedne ili više nacionalnih manjina, već i da budu „most“ koji nacionalne većine upoznaje sa manjinama. Sagovornici su se složili da bi idealna kombinacija bila da program bude dvojezičan. Radi pune medijske efektnosti par sagovornika je predložilo da program ide na jeziku (ili jezicima, ako je više manjina u programu) sa b/h/s titlom. Neki od sagovornika su ipak naglasili da je teško ostvarivo imati u kontinuitetu takve programe jer je kod mnogih predstavnika manjina znanje jezika zemlje porijekla loše i posebno je upitno ko bi na svom matičnom jeziku mogao raditi na radiju ili televiziji. Ipak, postoji opšti konsenzus da bi to bila dobra forma i da ju je moguće postići, makar periodično, uz malo dobre volje samih medija, državnih fondova i angažovanja manjinskih udruženja. Nedžad Jusić, jedan od predstavnika romske zajednice, rekao je da Romi imaju potrebu za često informisanje o njihovim problemima te da to trebaju raditi profesionalni novinari na većinskim jezicima, uz pomoć romskih saradnika, kako bi se javnost senzibilizovala za probleme Roma.

Što se tiče pisanih medija, mišljenje o njihovoj upotrebljivosti je podijeljeno. Većina sagovornika smatra da su elektronski mediji, posebno televizije, najmoćniji mediji i da objavljivanje sadržaja o nacionalnim manjinama putem njih može imati najviše efekta. Bilo je prijedloga da dnevne novine uvedu podlistak ili rubriku o nacionalnim manjinama gdje bi se mogli preuzimati i neki sadržaji iz periodičnih časopisa nacionalnih manjina koje izdaju

pojedina udruženja. Dio intervjuisanih smatra da su za slabu zastupljenost manjina u *mainstream* medijima odgovorne same nacionalne manjine, jer nisu dovoljno aktivne u komunikaciji sa medijima, ali i zamjerki na same novinare koji nemaju nikakav interes ili „traže odmah i sve“.

Evo nekoliko najkarakterističnijih razmišljanja sagovornika:

Bili bismo zainteresovani da se rade emisije na jeziku manjine. Zašto? Iz razloga da bi naši ljudi, odnosno naši učenici koji uče jezik, mogli jednostavno da dobiju u uho taj naš slovenački jezik, da ga čuju, i ne samo oni, nego i drugi, s tim da bi, naravno, ako bi bile televizijske emisije morao biti titl, znači prevod obavezno, i to bi bio taj kontakt sa većinskom zajednicom. (Alenka Uduč, Udruženje Slovenaca “Lipa” Prijedor i član Savjeta nacionalnih manjina Republike Srpske)

Stvari se trebaju rješavati sistemski a ne po volji pojedinaca. Smatramo da je više nego potrebno da se napokon u ovoj zemlji, i po pitanju prava manjinskih naroda, stvari dovedu ured, a ne da sve zavisi od volje nekog medija ili mogućnosti nekog udruženja. (Džemina Zejnullahu, Zajednica Albanaca u BiH)

Emisija na jeziku manjine s titlom na bosanski jezik. Na taj način bi se pripadnicima manjinskih naroda dala mogućnost upoznavanja jezika, kulture, i to na njihovom jeziku, a oni koji nisu pripadnici te manjine takođe bi mogli pratiti sadržaje koji se emituju. S obzirom da je primjetan nedostatak informacija iz matičnih zemalja, ove bi emisije mogle barem djelimično riješiti taj problem. (Emica Niami, Udruženje građana makedonskog porijekla Sarajevo)

Naša ciljna publika nisu samo Romi, to su građani BiH. Jer, šta ćemo postići ukoliko nam ciljna publika budu samo Romi? Naša ciljna publika treba biti čitavo društvo, kako bismo kroz te emisije pokušali promijeniti javnu svijest o potrebama Roma. Primjera radi, do sada su se te emisije većinom odnosile na kulturne programe. Malo je bilo informisanja i prezentacije pozitivnih priča o uspješnim Romima, već se insistiranjem na nekim stereotipnim pričama stvaraju nove predrasude. Trebali bi ih uređivati profesionalci ali bi u njih trebali biti uključeni i sami Romi koji bi osmišljavali emisiju. (Nedžad Jusić, Udruženje Roma Euro Rom Tuzla)

Programi za manjine trebaju biti sadržajno široko postavljeni. Većina udruženja nacionalnih manjina se zasniva na njegovanju kulturnih vrijednosti i tradicije, ali isto tako imam običaj da kažem da i nacionalne manjine žive jednako loše ili dobro kao i svi građani BiH, tako da su nam teme zajedničke. Bilo bi nam svakako u interesu da među novinarima ima više pripadnika nacionalnih manjina, jer ako ništa, bolje osjećaju probleme i potrebe nacionalnih manjina. (Udruženje Mađara Sarajevo, Irma Muratović)

Što se tiče novinara iz redova nacionalnih manjina, bilo bi dobro da se kroz model pozitivne diskriminacije nađe način za učešće novinara pripadnika nacionalnih manjina. Da postoji obaveza da kao što u upravnim odborima mora biti određen broj Srba, Hrvata i Bošnjaka, ostalih, da mora biti i novinara nacionalnih manjina, odnosno da on ima prioritet ako su svi drugi kriterijumi isti. Ali to ne znači da bi taj novinar kao pripadnik nacionalne manjine

morao da se bavi samo temama koje se tiču nacionalnih manjina. (Slovensko kulturno društvo Cankar, predsjednica Sanja Bogdanović)

Nije bitna stvar da o problemu moje nacionalne zajednice govorim ja kao pripadnik te nacionalne zajednice. Dobra je stvar poznavati tu nacionalnu zajednicu i naravno dobra je stvar da što više novinara i saradnika dolazi iz te nacionalne zajednice, jer oni imaju osjećaj, nacionalni, kako žive na čvrstom tlu svojih osobenosti. Ali to nije neophodno. Kao što znate, nije neophodno da o problemima Srba u BiH mora govoriti Srbin, a Bošnjaka Bošnjak ili Hrvata Hrvat. Profesionalac mora da zna sve, o ekonomiji ne može samo ekonomista izvještavati, o sudu ne treba samo pravnik, o poljoprivredi ne samo poljoprivredni inženjer, prema tome i ovdje. Ali bi bilo jako dobro da se, posebno iz onih nacionalnih manjina gdje postoji problem kadrovski radi na edukaciji saradnika. (Zoran Udovičić, dugogodišnji RTV novinar i osnivač Media plan instituta)

Možda će novinar, ako već jeste pripadnik manjine, posvetiti malo više pažnje nekim priložima, ali ponavljam da uz dobru pripremu dobar posao može uraditi i profesionalac koji nije pripadnik manjine. Ne mislim da bi to bitno uticalo na kvalitet. (Hakan Varan, Udruženje Turaka u BiH)

Pisani mediji, po mom mišljenju, još uvijek su jako značajni, prije svega zato što su tu dostupni i danas i sutra i nakon godinu dana. Iz arhiva se izvade informacije koje su jednom zapisane i tu i dalje stoje bez daljnje prepravke, takve kakve su zapisane. Novine kruže od osobe do osobe čak, znači ako neko nije uspio pročitati uvijek dođe kod nas u udruženje. Često nama naši članovi udruženja donesu neke medije, neke novine, pisani materijal i ostavimo u arhivi. (Štefan Stahnek, Ukrajinsko udruženje "Kozak" Trnopolje Prijedor)

Vrlo rijetko štampa piše o nacionalnim manjinama, osim kada je neki konkretan povod ili događaj. Ne znam da su o nama ikad išta napisale ijedne sarajevske novine. Program iz kulture je i inače sveden na jako mali broj stranica u novinama, a kamoli još kultura nacionalnih manjina. Bilo bi vrlo dobro da neka novina ima poseban dodatak, podlistak za nacionalne manjine. Neka udruženja nacionalnih manjina, poput našeg, izdaju svoj časopis, i ne bi bio problem da ga prosljedimo i štampanim medijima da ga objave kao dodatak ili da objave neke članke. (Udruženje Mađara Sarajevo, Irma Muratović)

Neaktivne web stranice

Većina udruženja ima svoje web stranice ali njihovo ažuriranje, po vlastitom priznanju, nije blagovremeno. Sagovornici kao razlog ističu nedostatak novca, kadrova, ali i lijenost ključnih ljudi udruženja koji su odgovorni i za ovu oblast. Predstavnik ukrajinskog udruženja Štefan Stahanek je rekao da njegova organizacija sve više koristi facebook kao kanal za informisanje i da je FB stranica, za razliku od zvanične web stranice, mnogo češće ažurirana. Autor ovog izvještaja je primijetio da i Jevrejska opština Banja Luka i Savez NVO Roma Republike Srpske u saradnji sa Medijskim inicijativama iz Sarajeva (Amaro drom FB), imaju ažurirane facebook stranice. Međutim, ove organizacije nisu učestvovala u intervjuima. Dio organizacija ima web stranice na dvojezičnoj osnovi, a neki, pogotovo romska udruženja, dominantno na bosanskom, srpskom ili hrvatskom.

Nedovoljna iskorištenost on line komunikacije

Tokom razgovora postavljeno je pitanje kakav je stav o mogućnosti zajedničkog portala za nacionalne manjine. Većina predstavnika udruženja je podržala ovakvu ideju jer smatra da bi to bilo racionalnije, ali i interesantnije posjetiocima *weba* jer bi takva stranica neminovno imala više sadržaja. Predstavnici romskih udruženja su rekli da ne vide prijeku potrebu za takvim *web* portalom, jer, kako nam je rečeno od strane Rame Saleševića iz Prijedora, postoji stranica Saveza NVO udruženja RS-a, dok je Nedžad Jusić potencirao romsku stranicu Točak. Obje stranice su otvorene za širu grupaciju romskih manjinskih udruženja. Međutim, nisu eksplicitno odbacili ideju i zajedničkog portala sa drugim udruženjima.

Nama je cilj da ljudi što više upoznaju naš rad, da znaju da postojimo pa tako smo osnovali našu web stranicu koja nije tako prepuna informacija, ali koristimo najpoznatiju društvenu mrežu facebook pa se najviše prezentujemo preko toga i tu vršimo ažuriranje informacija i kontakt svakodnevno. Pošto je stranica našeg udruženja, onda se uglavnom baziramo na informacije u vezi upravo sa našim udruženjem a ne kompletnom našom nacionalnom manjinom. Na stranici se oglašavamo uglavnom dvojezično, nekad i trojezično, znači dodamo i engleski. (Štefan Stahnek, Ukrajinsko udruženje "Kozak" Trnopolje Prijedor)

Stranica je informativnog karaktera, ali niko se ne bavi redovnim punjenjem sadržajima jer su svi naši članovi internet amateri. Drugo, nemamo vremena, a treće, možda bi trebalo nekoga platiti da ažurira web stranu, a mi za to novca nemamo. Stranica je dvojezična. (Sanja Bogdanović, Slovensko kulturno društvo Cankar, Sarajevo)

Na početku smo stavili informacije o aktivnostima a onda smo se "pritajili" i duže vrijeme nismo stavljali nove tekstove. Moramo biti pošteni pa priznati našu lijenost u tom smislu. Mislili smo da je taj vid plasiranja informacija manje važan ali sada smo shvatili da nije, tako da ponovo krećemo sa intenzivnijim angažmanom. (Nedžad Jusić, Udruženje Roma Euro Rom Tuzla)

Predstavnici medija: Informisati i senzibilizovati javnost kroz univerzalne programske sadržaje

Od 15 anketiranih predstavnika medija, samo dva imaju specijalne programe za nacionalne manjine dok nijedna novina ne posjeduje takvu rubriku. To su RTRS, Javni servis Republike Srpske, koji ima i radijski i televizijski program i Radio Free iz Prijedora koji emituje program na slovenačkom jeziku. Zanimljivo je da drugi entitetski servis, RTV Federacije BiH, nema kontinuirano ovakvih emisija. Posebno je problematična činjenica da nam je urednica dokumentarnog programa televizije na ovom mediju rekla da je započet serijal snimanja emisija o nacionalnim manjinama, ali iz nerazumljivih razloga do sada nijedna emisija nije emitovana. Direktor produkcije RTVFBiH nam je u neformalnom razgovoru rekao da je razlog prenapučena programska šema (!?) i da bi program trebao krenuti od početka 2013. godine. Na Radiju Federacije BiH postoji emisija na mjesečnoj bazi koja se bavi ljudskim pravima. Prava nacionalnih manjina su samo jedan njen segment. Međutim, u prvih šest mjeseci 2012. godine emitovana je samo jedna emisija sa temom nacionalnih manjina, i to Roma, na način da su u studiju bili predstavnici međunarodne organizacije Care International, sa jednim romskim saradnikom, koji su predstavili svoj projekat i ukazali na brojne probleme Roma u BiH. Inače, postojeći programi na javnim servisima se proizvode od sredstava obavezne RTV takse, dok je na Radiju Free riječ o specijalnom programu za čiju je

produkciji i emitovanje od slovenačke vlade donaciju dobilo Udruženje Slovenaca iz Prijedora.

Inače, tokom intervjua gotovo svi predstavnici privatnih medija su izjavili da i ne razmišljaju o pokretanju emisija i rubrika za nacionalne manjine. Po njima, to su nekomercijalni programi za izuzetno malu grupu ljudi te bi to narušilo njihove programske koncepte da su „mediji za sve“. Neki odbijaju i bilo kakav vid ovakve pozitivne programske diskriminacije, koja je, kako kažu, nužna jedino za javne servise, kojima to i jeste jedan od razloga njihovog postojanja. Svi ispitanici smatraju da je ključna stvar kroz redovne programe pokriti dešavanja koja se tiču nacionalnih manjina.

Slijede nešto opširnija razmišljanja dijela intervjuisanih predstavnika medija:

Free radio emituje svakih 15 dana emisiju „Slovenia u nas“ Udruženja Slovenaca „Lipa“ Prijedor. Riječ je o polusatnoj emisiji u kojoj predsjednica Alenka Uduč govori na slovenačkom jeziku, o Sloveniji, o događajima i manifestacijama koje organizuje ovo udruženje ili uopšte o manifestacijama u vezi sa nacionalnim manjinama u BiH. Ovo je emisija koju Free radio emituje već šest godina i pokazala se kao veoma slušana, kako kod nas, tako i van granica naše zemlje, s obzirom da Free radio emituje svoj program i on line. A nekih posebnih problema prilikom realizacije ove emisije do sada nismo imali. (Dejana Topić-Daljević, glavna i odgovorna urednica Free radija Prijedor)

Televizija Republike Srpske ima emisiju „U fokusu“, u kojoj se o nacionalnim manjinama govori svakih 14 dana. Preteča emisije „U fokusu“ je specijalizovana emisija „Bona homo“, koja je tretirala isključivo pitanja nacionalnih manjina, i takođe je emitovana svake dvije sedmice. „Bona homo“ je zamijenjena emisijom „U fokusu“ iz konceptijskih razloga. Prva je bila montažna – sadržavala je isključivo priloge, druga je koncipirana na razgovoru sa gostima u studiju. U dogovoru sa predstavnicima Saveza i Savjeta nacionalnih manjina Republike Srpske ili pojedinačnog udruženja nacionalnih manjina usaglašavamo teme za koje smatramo da mogu zainteresovati i ciljnu grupu nacionalnih manjina i širu grupu gledalaca našeg programa. Najmanje tri gosta u studiju polemišu o važnim temama, a završnih 15 minuta gledaoci postavljaju pitanja gostima ili iznose stavove. U emisiji, po potrebi, emitujemo i namjenski snimljene priloge o nacionalnim manjinama. Nepremostivih problema u realizovanju emisije nemamo. Ostvarili smo zavidnu saradnju sa predstavnicima nacionalnih manjina sa nivoa opština, Republike Srpske i zajedničkih institucija ili koordinacionih tijela Bosne i Hercegovine. Nije zabilježen slučaj da je neko odbio gostovanje u emisiji o temi koja se tiče nacionalnih manjina ili prikrio podatke za kojima smo tragali. (Natalija Trivić, direktorica Programa televizije RTRS-a)

ATV je komercijalan emiter sa jakim informativnim programom u okviru kojega posvećuje adekvatan prostor problemima nacionalnih manjina, ali ne nalazi finansijsku opravdanost u produkciji emisije koja bi se bavila isključivo tom problematikom. (Nataša Tešanović, direktorica ATV-a)

Pitanjima nacionalnih manjina naši novinari se bave uglavnom kroz pojedinačne priče i slučajeve, a ti „slučajevi“, nažalost, najčešće podrazumijevaju različite oblike

diskriminacije - od socijalnih pitanja, obrazovanja, zdravstvene zaštite, zapošljavanja, pa sve do samog Ustava naše zemlje. Vjerovatno najaktuelniji primjer je slučaj Sejdić-Finci, o čemu je Slobodna Bosna iscrpno pisala u više navrata, kao uostalom i većina drugih bh. medija. Nažalost, čak ni takav „ujedinjeni“ medijski pritisak, a znamo da je u Bosni i Hercegovini danas rijetkost da se i mediji nađu na istoj liniji o nekom pitanju, nije mnogo doprinio promjeni stavova onih koji su suštinski najodgovorniji za (ne)diskriminaciju u državi, a to su predstavnici političke vlasti. (Dino Bajramović, urednik u Slobodnoj Bosni)

Smatramo da je problematiku nacionalnih manjina mnogo bolje pratiti kroz redovni program nego kroz neke posebne rubrike ili posebne emisije, jer naprosto prateći kroz redovni program ti sadržaji postaju dostupniji širem broju gledalaca. Ako je to namijenjeno samo određenoj populaciji znači samim tim isključujete ostale gledaoce. (Suzana Rađen-Todorić, glavna i odgovorna urednica BN TV)

Ta pitanja tretiramo kroz druge rubrike, kao što je, naprimjer, Unutrašnjopolitička rubrika, koja obuhvata širok spektar političkih i društvenih tema, i u kojoj se objavljuju i tekstovi koji se tiču nacionalnih manjina, kada se za to ukaže potreba. (Tarik Lazović, zamjenik glavnog i odgovornog urednika Dnevnog avaza)

Nema programa na FTV-u. Postoji pokušaj da se u okviru Redakcije dokumentarnog programa uradi serijal emisija o pripadnicima nacionalnih manjina u BiH, ali je prekinut. Do sada je snimljeno i montirano sedam emisija, a moguće emitiranje je neizvjesno. Predviđeni koncept je da je svakoj nacionalnoj manjini posvećena jedna dvadesetpetominutna emisija u kojoj predstavljamo povijesne okolnosti dolaska određene nacionalne manjine u BiH, njezinu tradiciju i oblike njezina njegovanja, integrisanost u društvo, doprinos razvoju bh. društva, istaknute pojedince iz te nacionalne skupine kao i njihov položaj danas. Do sada su snimljene i montirane emisije o Slovencima, Česima, Talijanima, Albancima, Romima, Ukrajincima i Mađarima. Ne postoji nikakvo službeno objašnjenje o razlozima prekidanja produkcije ovog serijala, ali je očito da u ovom trenutku ne postoji programski interes za takav sadržaj. (Dragica Orlando, urednica u redakciji dokumentarnog programa FTV-a)

Prije svega, ne vjerujemo da bi uvođenje takve rubrike značajno promijenilo senzibilitet javnosti prema problemima manjina nego bi čak možda proizvelo i kontraefekat u smislu zasićenja čitalaca stalno „istim“ temama. Sa druge strane, dinamika jednog medija koji nastoji da prati sve aktuelne teme i događaje iz različitih oblasti teško dozvoljava da se bilo šta svede u okvir nečega što bi bilo konstanta, izuzev ako se ne radi o medijima i publikacijama specijalizovanim za određene oblasti. (Dino Bajramović, urednik u Slobodnoj Bosni)

Senzibilizacija prema problemima nacionalnih manjina nije samo u specijalnim emisijama, možda čak i najmanje. Senzibilizacija jeste u tome da cjelokupan informativni program, ili ukupni program koji govori o životu i problemima ljudi, vodi računa i o problemima koji su specifični za nacionalne manjine. Da problem nacionalnih manjina ne bude neka „geto“ situacija nego da bude inkorporisan u redovni program. Moram vam reći, barem kada je riječ o Romima, to je relativno prisutno na našim programima. Dakle, ja tu nemam

previše kritički odnos prema medijima kao što su javni radiotelevizijski servisi i prema komercijalnim medijima i prema novinama. Piše se dosta. Druga je stvar da li se piše samo senzacionalno, da li se piše o problemima, da li ima dovoljno izvora informacija iz samih tih zajednica ili se posreduju preko nekog drugog... (Zoran Udovičić, dugogodišnji RTV novinar i osnivač Media plan instituta)

Mediji protiv zakonskog nametanja programskih obaveza iz oblasti nacionalnih manjina

Na naše pitanje da li bi javnim medijima na čijoj teritoriji pokrivanja žive nacionalne manjine trebalo zakonski precizirati konkretnu obavezu emitovanja, a samim tim stvoriti i mogućnost sankcionisanja, predstavnici privatnih medija su istakli da oni koji ubiru TV taksu moraju imati takvu obavezu i da bi zakon o javnom RTV sistemu i entitetskim servisima kao i Zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina trebao to konkretizovati. Predstavnik Dnevnog avaza je predložio modalitet za lokalne javne RTV stanice da prave zajednički program (za svoju regiju) namijenjen nacionalnim manjinama, što bi značajno umanjilo pojedinačne troškove produkcije i učinilo emisiju sadržajnijom. Inače, sagovornici iz novina su spremni na određeni podlistak u novinama u vezi sa nacionalnim manjinama, što su predložili intervjuisani predstavnici nacionalnih manjina, ali pod uslovom da neko drugi za to obezbijedi sredstva (država BiH, udruženja uz pomoć stranih donatora).

Direktorica RTRS-a, koja ima stav da njen javni servis u ogromnoj mjeri ispunjava obaveze u vezi sa sadržajima o nacionalnim manjinama, što je ustalom tačno u poređenju sa druga dva javna servisa, smatra da nikakvo striktno definisanje kako i koliko pokrивati manjine neće dati efekat. Po njenom, to je potrebno učiniti kroz interne akte javnih medija i stav profesije i njenih novinarskih udruženja da su ova pitanja ključna za demokratiju i novinarski profesionalizam.

Sigurno je da bi trebao postojati sadržaj koji se tiče nacionalnih manjina u omjeru koji bi bio proporcionalan njihovoj brojnosti, a to pitanje bi trebalo biti regulisano i određenim propisima, poštujući finansijsku sposobnost emitera da proizvode takve emisije. U slučaju uvođenja ovakvih propisa, morala bi se za takve emisije osigurati sredstva, jer te emisije nisu komercijalnog karaktera. A mogla bi biti kreirana jedna emisija koja bi se emitovala na više medija, čime bi se uštedjela sredstva. Mislim da bi lokalni mediji bili posebno pogodni za objavljivanje takvih emisija, jer oni često imaju manje sadržaja i vjerovatno su spremni na saradnju o takvim pitanjima. Lokalni mediji samostalno ne bi mogli to izdržati. (Tarik Lazović, zamjenik glavnog i odgovornog urednika Dnevnog avaza)

Treba biti obazriv kad je riječ o obavezama propisanim zakonom. Privid nametanja obaveze može biti kontraproduktivan kod gledalaca. Nerijetko sa odbojnošću gledaju na emisije koje smatraju isforsiranim u medijima. Uostalom, Zakonom je već načelno definisano da javni medijski servisi moraju da imaju program, između ostalog, posvećen i nacionalnim manjinama. Preciznije smjernice možda bi trebalo definisati podzakonskim aktima (statutima javnih medijskih servisa). Na taj način gledaocima bismo dali do znanja da emisiju radimo zbog novinarske (i ljudske, građanske) procjene da takva emisija uistinu ima

svoje mjesto u programu, a ne da je prouzrokovana nametanjem ili sterilnom formom prepisanom iz nekog kodeksa Evropske unije. Privatne medije ne bi trebalo zakonom obavezivati da uvode takve emisije jer je važnije da one budu produkt evolucije našeg društva a ne pravnog propisa. Uvijek je medije koji bi uporno ignorisali ovu potrebu moguće upozoriti u internim novinarskim udruženjima, konačno, i javno prozvati. (Natalija Trivić, direktorica Programa televizije RTRS-a)

Suprotstavljeni stavovi o edukaciji novinara za pokrivanje teme nacionalnih manjina

Različita istraživanja Media plan instituta u zadnjih 10 godina su pokazala da rukovodeći kadar medija u BiH ima prilično raznolike stavove prema sticanju znanja za svoje novinare. Dio urednika smatra da se novinarstvo uči jedino u praksi, na terenu, kroz različite situacije i zadatke koji se pred njih postavljaju. Dio, pak, smatra da je novinarima potrebna cjeloživotna edukacija i da je nužno svakom novinaru godišnje obezbijediti par dana sticanja specijalističkih znanja, pod uslovom da postoje adekvatni programi sa kvalitetnim predavačima i inovativnim, uglavnom praktičnim metodama rada. I razgovor u dubinskim intervjuima na temu pokrivanja problematike nacionalnih manjina je pokazao dijametralno suprotna mišljenja. Zanimljivo je da se u odgovoru na pitanje da li su spremni da pošalju novinare na edukaciju iz oblasti tematike pokrivanja nacionalnih manjina, s obzirom da je većina za nedovoljno ili neadekvatno pokrivanje ove teme isticala i nedostatak kadra, pokazala se entitetska suprotstavljenost. Većina urednika iz Federacije BiH smatra da im to nije potrebno, dok mediji iz Republike Srpske pokazuju prema tome mnogo veći interes. Kao razloge protivljenja mogli smo čuti sumnju u kvalitet takvih kurseva, nemogućnost da izdvoje ijednog novinara na par dana kao i potrebu za opštom edukacijom iz profesionalizma, jer ona sublimira sve tematske specifičnosti. Od Nataše Tešanović, direktorice ATV Banja Luka, dobili smo prijedlog da takva edukacija mora biti uključena u veći medijski projekat za nacionalne manjine, u smislu da ATV radi produkciju i emitovanje takvih programa a da stručna organizacija za edukaciju novinara osposobi njihove novinare za pravljenje takvih programa.

Evo nekoliko karakterističnih odgovora.

Zavisi o kakvim se kursovima i treninzima radi. Znae, kad čujem te pojmove „kurs“ i „treening“, to me odmah asocira na nekakve suštinski beskorisne projekte iz oblasti nevladinog sektora kojih, nažalost, danas imamo previše, a premalo je praktične koristi od toga. (Dino Bajramović, urednik u listu Slobodna Bosna)

Što se tiče Elta televizije, naravno da smo zainteresovani za tako nešto, budući da smo mi najmlađi elektronski medij u Bosni i Hercegovini. Imamo u planu pokrenuti takvu neku priču i takav neki program jer mi u suštini baziramo svoj program na stvarima koje se ne mogu vidjeti na drugim televizijskim stanicama tako da smo mi definitivno zainteresovani za takav vid saradnje i za te specijalizovane kurseve. Vrlo rado. (Dejan Rakita, glavni i odgovorni urednik ELTA TV)

Bilo bi poželjno da naši novinari, iako imaju osnovna znanja dovoljna za pravljenje kvalitetnih emisija o nacionalnim manjinama, pohađaju specijalizovane kurseve kojima bi unaprijedili znanja iz ove oblasti. (Natalija Trivić, direktorica Programa televizije RTRS)

Spremnost za emitovanje programa o nacionalnim manjinama iz drugih produkcija

Nakon rata u BiH bilježi se veliki broj projekata, prije svega podržanih od stranih donatora, koji u okviru niza aktivnosti imaju i medijsku produkciju. Najčešće je riječ o produkciji tzv. nekomercijalnih tema koje nisu dovoljno zastupljene u medijima. Rezultat ovakvog vida produkcije je moguća trilateralna korist – organizacija (produkcijaska kuća) dobija mogućnost da za solidne novce nešto proizvede, medij koji emituje dobija besplatno program, a javnost na raspolaganju ima emisiju o nekom društvenom problemu čija obrada, prije svega iz komercijalnih razloga, nije bila moguća. Problematika nacionalnih manjina je svakako jedna od takvih tema. Pitali smo urednike da li bi u okviru svojih rubrika i programa besplatno emitovali priče koje bi dobili bez naplate i koje bi zadovoljavale profesionalne kriterije. Gotovo svi intervjuisani su odgovorili potvrdno sa izuzetkom glavne urednice Free radija, koja je rekla da su oni komercijalni medij i da bi takve programe emitovali samo ako bi im to bilo plaćeno. Takođe, svi su naglasili da je nužno da programi od takvih nezavisnih produkcija budu na visokom profesionalnom nivou. U tom smislu neki su istakli da su ranije imali loša iskustva jer proizvodi NVO organizacija i privatnih produkcija čije su emisije trebali emitovati nisu ni tehnički, a još manje kreativno, bili na nivou koji im je obećan.

Predstavnici nekoliko TV stanica su istakli da u slučaju da su ti programi na jeziku manjina insistiraju na *subtitleu* kako bi program bio razumljiv i većinskoj populaciji. Jedan dio medija je istakao da bi volio da i sam bude uključen u široke projekte u vezi sa nacionalnim manjinama gdje bi oni realizovali produkcijsku stranu projekta.

U principu da - ako bi bili profesionalno napravljeni i ako bismo smatrali da takvi tekstovi, odnosno publikacije, zaista mogu doprinijeti rješavanju nekog konkretnog problema, odnosno poboljšati položaj nacionalnih manjina u društvu. (Dino Bajramović, urednik u listu Slobodna Bosna)

Naravno da da, u svakom slučaju, samo što bih u tom slučaju insistirao da ako je taj audio na tom jeziku nacionalne manjine postoji subtitle, tj. prevod. Znači, da bude na srpskom jeziku čisto da naši gledaoci, mislim većina, zna o čemu je riječ, da i oni vide koja je to problematika koja muči nacionalne manjine. (Dejan Rakita, glavni i odgovorni urednik ELTA TV)

S obzirom da smo mi komercijalna radiostanica koja se sama finansira isključivo svojim radom i radom naše marketing službe, da nemamo finansijsku podršku niti lokalne zajednice, ni države, iznajmljivanje svog medijskog programa moramo naplaćivati, pa, dakle, ukoliko bi emitovanje tih emisija bilo plaćeno mi bismo ih emitovali. (Dejana Topić-Daljević, glavna i odgovorna urednica Free radija Prijedor)

Ne bi bilo prepreka da emitujemo takav program, naprotiv! (Natalija Trivić, direktorica programa televizije RTRS)

Romi, najbrojnija manjina bez svog elektronskog medija

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u BiH je živjelo 8.876 Roma. Međutim, na osnovu poslijeratnih procjena taj broj je višestruko veći. Prema podacima Romskog informativnog centra (RIC) u BiH danas živi oko 80.000 Roma (Udovičić, 2008: 20). Po riječima Sanele

Bešić, koordinatorice RIC-a, ovaj podatak je rezultat dvaju istraživanja Vijeća Roma BiH, gdje se na osnovu uzorka u 16 romskih zajednica i popisa koji su radili romski aktivisti, došlo do tog broja. No, bez valjanog popisa i jedinstvene metodologije broj Roma, kao i drugih manjinskih zajednica, pa i konstitutivnih naroda, moramo uzeti sa rezervom. Ipak, činjenica je da su Romi najbrojnija manjina u BiH. Međutim, i u sadašnjem društvenom ambijentu Bosne i Hercegovine, Romi, iako su ubjedljivo najbrojnija manjina, trpe diskriminaciju po mnogim osnovama i žrtve su teških predrasuda. Kako je rekao jedan aktivista na konferenciji o pravima Roma 2008. godine u Vogošći kod Sarajeva, ono što ujedinjuje tri većinska naroda u BiH je sramotan odnos i netolerancija prema Romima (Udovičić, 2008: 21). Uistinu, mnoge analize političkog stanja u BiH su na tragu tezi da su Romi najugroženija nacionalna skupina u BiH. Tri su razloga: iza Roma ne stoji nijedan organ vlasti ni u jednom entitetu koji bi se borio za njihova prava, riječ je o izuzetno loše obrazovanoj populaciji lošeg imovinskog stanja, što je otežavajuća okolnost u borbi za društvene pozicije. Kao zadnje, možda i najbitnije, jeste značajna razjedinjenost brojnog romskog nevladinog sektora, čiji predstavnici zbog ličnih animoziteta ne mogu da se usaglase u jedinstvenoj platformi u borbi za svoja prava. Naime, u BiH su registrovana 44 romska udruženja, od čega, po izvorima iz RIC-a, istinski radi oko 25.

Iako je romska populacija relativno brojna, u cijeloj zemlji ne postoji nijedna romska radio ili TV stanica, a na javnim servisima ne postoje specijalne emisije na romskom jeziku. Takođe, i na bosanskom, srpskom ili hrvatskom jeziku su rijetki programi koji ozbiljnije govore o romskim problemima. U okviru donatorskih projekata u zadnje dvije godine pokrenuti su časopisi za Rome Glas Roma i Amaro drom te *web* portal Točak.

Romski nevladin sektor čini sve što može u datim okolnostima, ali i dalje izostaje opšti društveni angažman. Uz podršku pojedinih međunarodnih institucija i fondacija, postignuti su početni rezultati na senzibilizaciji medija za bolje praćenje ove problematike i ispunjavanje obaveza iz državnog Zakona o zaštiti pripadnika nacionalnih manjina. Media plan institut i Medijske inicijative iz Sarajeva, kao organizacije sa respektabilnim iskustvom u medijskom radu sa nacionalnim manjinama, svojim su programima postali inicijatori i značajnim dijelom izvori aktivnosti čiji je cilj veće prisustvo ovih sadržaja u medijima, kao i usvajanje akcionih planova. Izvršen je niz edukacija za mlade romske NVO aktiviste iz oblasti PR-a i novinarskog izvještavanja, sa romskim saradnicima proizveden je veliki broj radioprograma a 2012. godine pokrenut je časopis Amaro drom, čija analiza sadržaja slijedi u nastavku izvještaja.

U razgovoru o medijskoj poziciji Roma u BiH, predstavnici romskih udruženja su naglasili da su kadrovi, odnosno nedostatak novca, najveće prepreke za uspostavljanje romskog medija. Takođe je istaknuto da bi se uz veću podršku države, edukaciju romskih kadrova i veću spremnost javnog servisa na saradnju relativno brzo mogli stvoriti uslovi za pokretanje jedne kvalitetne emisije u koju bi sa novinarske (voditeljske) strane bili uključeni Romi. Kao jedan od problema je navedena činjenica da Roma nema na mjestima gdje se odlučuje.

Romi nisu uključeni na mjestima gdje se odlučuje – tu je ključ problema. Za to je kriva politika koja kreira takvo stanje u BiH. Roma nema ni u upravnim odborima medijskih kuća, nema ih na rukovodećim mjestima. Svakako da je jedan od važnijih razloga i finansijski status. Javni emiteri imaju sve uslove za realizaciju programa pa ne vidim zašto se ne bi realizovao i sadržaj o nacionalnim manjinama. Ali, uz određenu edukaciju, ulaganja u određene kadrove. Mislim da bismo uz edukaciju riješili i taj problem. Primjera radi, na prošlim izborima za Upravni odbor u RTV FBiH Rom se kandidovao da bude član.

Sve je prošao i došao na Parlament da se usvoji ali tamo mu nije dozvoljeno. Kad bismo imali čovjeka Roma u upravnom odboru on bi sigurno nametnuo određenu politiku. Nacionalnih manjina nema na mjestima gdje se odlučuje. (Nedžad Jusić, Euro Rom Tuzla)

Za naše medije nam fali kadar, fale finansije. Što se tiče drugih medija, ne mogu ništa mnogo pomoći jer ja sam u nevladinom sektoru već šest godina i znam sve kako to ide. Država kao država treba da pokrene pitanje Dekade Roma i da sredstva koja se odvoje za jednu kalendarsku godinu budu i utrošena. (Ramo Salešević, predsjednik Udruženja Roma opštine Prijedor)

Mediji obično površno informišu, posebno kada su u pitanju Romi. Slike su stereotipne i u društvu se stvara vizija – Romi su takvi, oni su tako naučili. Zbog toga mislim da bi mediji trebali početi da prikazuju i drugačije slike – mi imamo obrazovane, uspješne Rome kojima je pružena šansa i uspjeli su u životu. I zbog toga takve Rome treba publikovati, treba im davati prostora kako bi se društvu pokazalo da ukoliko i Romima pružimo šansu i oni mogu uspjeti i biti ravnopravni, integrisati se. (Nedžad Jusić, Euro Rom Tuzla)

A šta kažu urednici?

I većina urednika i novinara koje smo intervjuisali smatra da je ključna stvar kroz redovni program informisati o pozitivnim primjerima u vezi sa romskom populacijom. Kada su u pitanju specijalni programi za Rome, dio ispitanih smatra da i sami Romi nose odgovornost što takvih programa nema i da već sada ima dovoljno obrazovanih pojedinaca koji bi se mogli uključiti u stvaranje takvih programa. Inače, većina intervjuisanih, uključujući čak i javni servis, očekuje da novce za takve programe dobije od države ili stranih donatora, a ne kao isključivo svoj programski nedostatak.

Nedostatak novca je trenutno nepremostiv problem. Udruženja Roma nemaju dovoljno novca za takve aktivnosti niti su sponzori zainteresovani da komercijalno finansiraju takav medij. Lokalne vlasti imaju problem da finansiraju lokalni javni medij, o specijalizovanom mediju za Rome izlišno je govoriti. Problem je i nepostojanja kadra koji bi proizvodio program na jeziku Roma, čak i primalaca informacija koji nerijetko ne znaju romski jezik. Nemali broj Roma u Srpskoj jeziki je asimiliran u sredini u kojoj žive, a oni ne smiju biti isključeni iz jednojezičnih programa važnih za njihove porodice. (Natalija Trivić, direktorica programa televizije RTRS)

Nisam siguran koliko se sama ta romska nacionalna manjina uključuje u tu problematiku i koliko sama pokušava rješavati. U današnjem svijetu ako niste sami aktivni na rješavanju svojih problema vrlo teško je očekivati da neko sam uskače. A mislim da već i u romskoj nacionalnoj manjini ima dovoljno obrazovanih kadrova da se mogu uhvatiti ukoštac sa tim, ali u principu je to rijetko vidjeti na terenu. (Dalibor Popović, direktor programa TV Bel kanal Banja Luka)

Važno je i emisije prilagoditi direktnom uključenju gledalaca, bez obzira na rizik koji takav potez nosi. Gledaoci našeg programa su svjedoci da u kontakt emisijama u kojima gledalac ima negativan stav o Romima, automatski imamo po 5-6 poziva (neromskih) gledalaca koji argumentovano podrže Rome i javno negoduju zbog ekstremnog stava njihovog prethodnika.

Junaci novinarskih priča treba da budu pozitivni primjeri (obrazovani, uspješni Romi, vješte zanatlije, nadareni muzičari, primjerni radnici i roditelji...). Važno je medijski prikazati u kakvim su uslovima živjeli prije nego što su postali uspješni i koje su prepreke morali da uklone na putu emancipacije. Važno je pronaći mjeru između ekstrema diskriminacije Roma i ekstrema takozvanih „svetih krava“. Kao što je nedopustiva diskriminacija, nepoželjno je i medijsko „uljepšavanje“ slike o bilo kojoj grupi građana jer to gledaoci prepoznaju i odbacuju. Slika u medijima mora da bude objektivna (ma koliko negativan ili pozitivan primjer bio). Bez ikakve sumnje, pozitivnih primjera je toliko da je objavljivanje objektivnih priča o takvim ljudima najefikasniji i najkorektniji način da sopstveno društvo učinimo senzibilnijim. (Natalija Trivić, direktorica programa televizije RTRS)

Takođe moram reći da, da bi se taj problem uopšte riješio, to mora biti izvorno romska populacija. Naime, mi smo do sada imali u svom radu kontakte sa ljudima koji zastupaju romsku populaciju a nisu pripadnici romske populacije. Dakle, ljudi koji se trude da nametnu dakle njihove probleme, a sami nisu pripadnici te populacije, što opet me dovodi do onog pitanja da li su i neke od tih nevladinih organizacija koje se bave pitanjima romske populacije osnovane samo zato da bi se dobio novac nekih međunarodnih donatora i opravdao, hajde da kažemo, reda radi, i zato smatram da je potrebno da autentično ljudi koji pripadaju toj populaciji iskristališu ta pitanja kako bi mediji onda mogli da ih obrađuju. (Suzana Rađen-Todorić, glavni i odgovorni urednik BN TV)

Pa naravno mediji mogu mnogo da urade, kao i u svim drugim oblastima mogu da preko onoga što smo do sada pričali, programa, emisija, reportaža, edukativnog programa, dokumentarnog programa, da ih javnosti predstave u jednom drugom svjetlu i pokažu da i kod njih ima izuzetno kvalitetnih ljudi, počevši od sportista, muzičara, umjetnika u nekom drugom pogledu, dobrih radnika, do nekih talentovanih osoba koje i mogu i žele da to pokažu. I to bi bili primjeri dobre prakse koju treba forsirati i koju treba jednostavno nametati društvu kao nešto normalno. (Zoran Sovilj, direktor IPC "Kozarski vjesnik" Prijedor)

Sigurno su prisutni i finansijski i kadrovski problemi, ali to nisu jedini razlozi. Svakako da uzrok nepostojanja takvih programa treba tražiti u nezainteresiranosti medija za stvarno kulturno naslijeđe Roma, ali i njihove probleme i mogućnosti rješavanja. Nažalost, pristup romskim problemima je najčešće senzacionalistički ili prigodan (Đurđevdan, Svjetski dan Roma). (Dragica Orlando, urednica dokumentarnog programa FTV)

Mediji mogu samo djelimično utjecati na položaj Roma u BiH i drugdje u svijetu. Mediji mogu obaviti svoj dio posla, a to je informirati javnost o stanju ove populacije i izvršiti određeni pritisak na organe i institucije vlasti da nešto poduzmu u vezi s tim. Mislim da su, generalno gledajući, mediji tu već odigrali važnu ulogu. Ne treba precjenjivati moć medija u ovom konkretnom slučaju. Državne institucije su te koje, uz pomoć međunarodnih organizacija, trebaju uraditi najveći dio posla kada je riječ o poboljšanju standarda Roma, i omogućiti im da ostvare svoja prava u potpunosti. (Tarik Lazović, zamjenik glavnog i odgovornog urednika Dnevnog avaza)

Ne može se sva odgovornost za „senzibiliziranje javnosti“ svesti isključivo na medije. Kada je riječ o Romima, na ovim prostorima, nažalost, postoji duboko ukorijenjena diskriminacija i tome smo svjedoci svakodnevno. Ta diskriminacija dolazi iz same srži društva, iz porodice kao osnovne ćelije društva, i to je ono što je najveći problem. Kad dijete šeta ulicom sa svojim roditeljima i sretnu Roma, a roditelji mu onda kažu „bježi od njega, to je prljavi Cigan“, kako onda mislite da će to dijete razmišljati o Romima sutra, kad odraste? To je realnost, a ono što bi eventualno moglo promijeniti takvu realnost nisu ni sami mediji, ni emisije o Romima, ni manjinski cenzusi, nego prije svega snažnija inicijativa od predstavnika vlasti, društvenih i političkih institucija, javnih preduzeća i posebno obrazovnog sektora, koji će otvoriti svoja vrata i pružiti Romima veće mogućnosti za obrazovanje i zaposlenje. Samim tim i mediji će se više „otvoriti“ prema romskoj populaciji, a i Romi će, sa druge strane, sa mnogo više povjerenja gledati na svoje okruženje i ljude sa kojima žive - ili bi trebali živjeti - ravnopravno u svakom smislu. (Slobodna Bosna, Dino Bajramović, urednik)

II. Analiza medija i programa za i o nacionalnim manjinama

Glas Roma

HRONIČAR AKTIVNOSTI ROMSKE MANJINE

Časopis Glas Roma izlazi od početka 2011. godine. Do februara 2012. imao je mjesečnu dinamiku a nakon toga su, zbog problema sa finansijama, zaključno sa augustom izašla samo dva broja. Monitorisano je sedam brojeva (august 2011-februar 2012). Do novembra, kako piše u impresumu, bila je riječ o zajedničkom projektu Udruženja Roma Gradiška, Udruženja žena Romkinja „Romska mladost“ i udruženja žena Romkinja „Tempire Romano“, uz finansijsku podršku Open Society Foundations. Nakon toga izdavač je Savez NVO Roma Republike Srpske, a donator je Swis Agency for Development and Cooperation (SDC). Tiraž se kretao od 1.000 do 1.200 primjeraka. List je besplatan i distribuiše se putem romskih udruženja.

List prati zbivanja u Bosni i Hercegovini u kojima učestvuju Romi ili koja se direktno tiču problema romske populacije. S obzirom da su projektni lideri iz Republike Srpske, gdje je i sjedište redakcije (Gradiška), znatno veći broj tekstova je iz tog dijela zemlje. Praktično, časopis je hroničar zbivanja u vezi sa Romima u BiH sa posebnim akcentom na izvještavanje o projektnim akcijama samih aktera projekta, ali i drugih romskih organizacija, kao i promotor kulturnih osobnosti Roma.

Nije zabilježen nijedan novinarski sadržaj na romskom. U svakom izdanju ima 20 stranica u punom koloru. Prelom je magazinskog tipa sa velikim brojem fotografija. U lijevom gornjem uglu iznad naziva „novine“ pozicionirana je romska zastava dok u nastavku velikim slovima piše „GLAS ROMA“. Naslovna stranica ima tzv. informativni dizajn sastavljen od najzanimljivijih naslova iz broja sa pripadajućim fotografijama. Na zadnjoj stranici je uvijek jedna pjesma romskih pjesnika, nekada dvojezično a nekada samo na srpskom jeziku, u zavisnosti kako je izvorno napisana. Pozadinu teksta pjesme krase nešto slobodniji, umjetnički

dizajn sa stilizovanom fotografijom koja simbolizuje romsku kulturu ili umjetničke elemente romskog života. Inače, osim ovoga, svi drugi sadržaji su isključivo na srpskom ili bosanskom jeziku na latiničnom pismu.

Tematika: tekstovi većinom o kulturi, manjinskim pravima i stambenom zbrinjavanju Roma

U sedam analiziranih brojeva objavljeno je 136, uglavnom novinarskih objava, što u prosjeku iznosi 19,4 teksta po broju. Ako ovu statistiku raščlanimo tematski, 133 objave su se odnosile isključivo na romsku manjinu, devet na druge nacionalne manjine, a 14 se ticalo tema koje tretiraju ukupni društveno-politički život u zemlji bez isključivog fokusa na nacionalne manjine.³⁰ Najveći broj objava je obrađivao teme kulture (17%). Tu su spadali tekstovi koji su govorili o različitim kulturnim događajima za romske praznike (razni ansambli, natjecanja, predstave), tekstovi o romskoj tradiciji kao i pjesme romskih stvaralaca koje su objavljivane na zadnjoj stranici.

Na drugom mjestu su tekstovi koji tretiraju ljudska i manjinska prava romske populacije (15%). Teme su se uglavnom ticale aktivnosti romskih udruženja u smislu poboljšanja ravnopravnosti Roma u BiH, edukativnih seminara iz oblasti zagovaranja, presude iz Strasbourga Sejdić- Finci... Na trećem mjestu su tekstovi koje smo svrstavali u oblast politike. Uglavnom je riječ o odnosu romskih predstavnika i državnih, entitetskih i lokalnih institucija i zvaničnika. Dio tekstova iz ove oblasti se ticao i međusobnih sukobljavanja samih romskih predstavnika i njihovih udruženja u vezi sa izborom na određene koordinatorske funkcije u Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH, čiji je jedan sektor intenzivno uključen u implementaciju Dekade Roma u BiH. Ipak, procentualno najveći broj tekstova (38%) spada u rubriku *ostalo*. U njoj su tekstovi koji nisu tematski odgovarali nijednoj od ranije zadatih kategorija. Najčešće je bilo riječi o raznim humanitarnim akcijama u vezi sa smanjenjem siromaštva Roma i implementacijom projekata stambenog zbrinjavanja Roma ili akcijom upoznavanja romske populacije o prevenciji AIDS-a.

Teme u vezi sa obrazovanjem i upotrebom romskog jezika su rijetke. Bilježimo dva teksta u broju iz januara 2012. Tako pod naslovom „Romi traže nastavu na maternjem jeziku“ čitamo da je Udruženje „Veseli brijeg“ iz Banje Luke zatražilo od Ministarstva prosvjete i kulture RS-a da se omogući nastava na romskom jeziku u tom i drugim gradovima u kojima živi dosta Roma. Također bilježimo i jedinstven tekst koji nosi nadnaslov „Zanimljivo - Policajci uče romski“. Riječ je o priči iz Srbije, gdje je u Kikindi organizovan kurs romskog jezika za policajce kako bi ostvarili veće povjerenje romske populacije koja je brojna u tom gradu. „Često se susrećem sa romskom djecom i sada ću moći da im se obratim i na njihovom jeziku“, kaže jedan policajac zadužen za bezbjednost u školama. Inače, u tekstu čitamo da je u Vojvodini česta praksa učenja osnova jezika nacionalnih manjina tako da su nedavno u Senti policajci srpske nacionalnosti učili mađarski.

Kada posmatramo tekstove u kojima se izvještava o drugim nacionalnim manjinama, 33% ih je govorilo o ljudskim i manjinskim pravima nacionalnih manjina. Naprimjer, seminari i konferencije sa ovom tematikom kao i presuda Sejdić-Finci, koja tretira politički (izborni) položaj svih nacionalnih manjina u BiH a ne samo Roma.

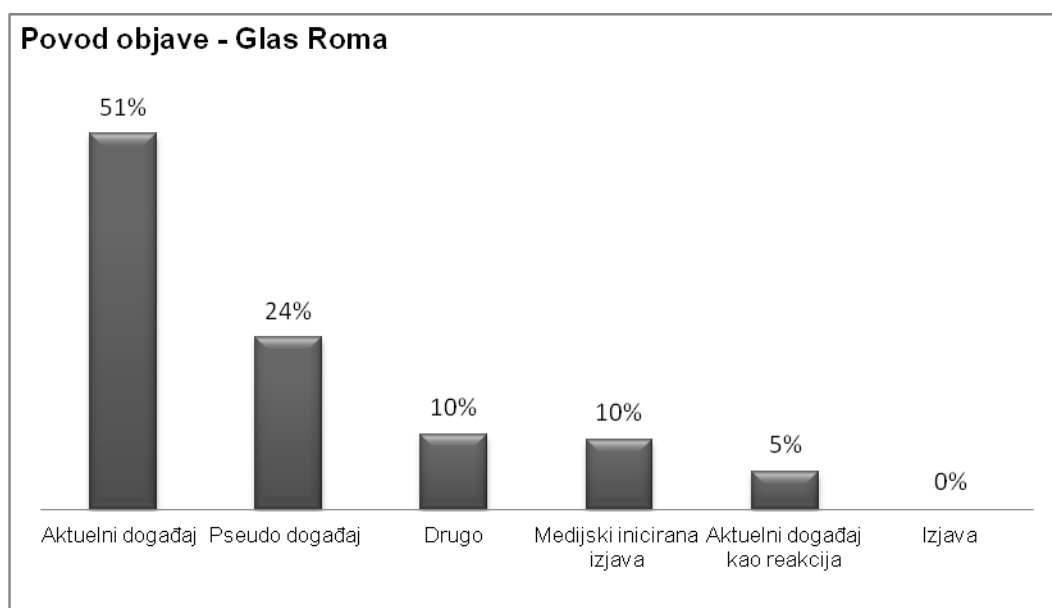
Tekstovi koji su dominantno tretirali tzv. većinske teme su u natpolovičnom omjeru tretirali temu politike i ticali su se ukupne društveno političke situacije u zemlji u vezi za njenim

³⁰ Veći broj tematskih frekvencija u odnosu na broj objavljenih tekstova je zbog toga što su neki tekstovi ravnopravno pokrivali više tematskih kategorija.

cjelokupnim stanovništvom, poput izbora određenih načelnika opština, njihovih aktivnosti, različitih političkih dogovora... No ove teme su naspram ukupne sadržine monitorisanih brojeva, nosile manje od 10% tekstova.

Teme	Fokus na sopstvenu manjinu		Fokus na većinske teme		Fokus na druge manjine		Sveukupno	
	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat
Ostalo	50	38%	1	7%	2	22%	53	34%
Politika	18	14%	8	57%	2	22%	28	18%
Kultura	22	17%	1	7%	2	22%	25	16%
Ljudska i manjinska prava	20	15%	2	14%	3	33%	25	16%
Obrazovanje na maternjem jeziku	11	8%	1	7%	0	0%	12	8%
Javna upotreba maternjeg jezika	6	5%	1	7%	0	0%	7	4%
Ekonomija	5	4%	0	0%	0	0%	5	3%
Kulturno-umjetnička društva	1	1%	0	0%	0	0%	1	1%
Religija	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Kriminal	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Total	133	100%	14	100%	9	100%	156	100%

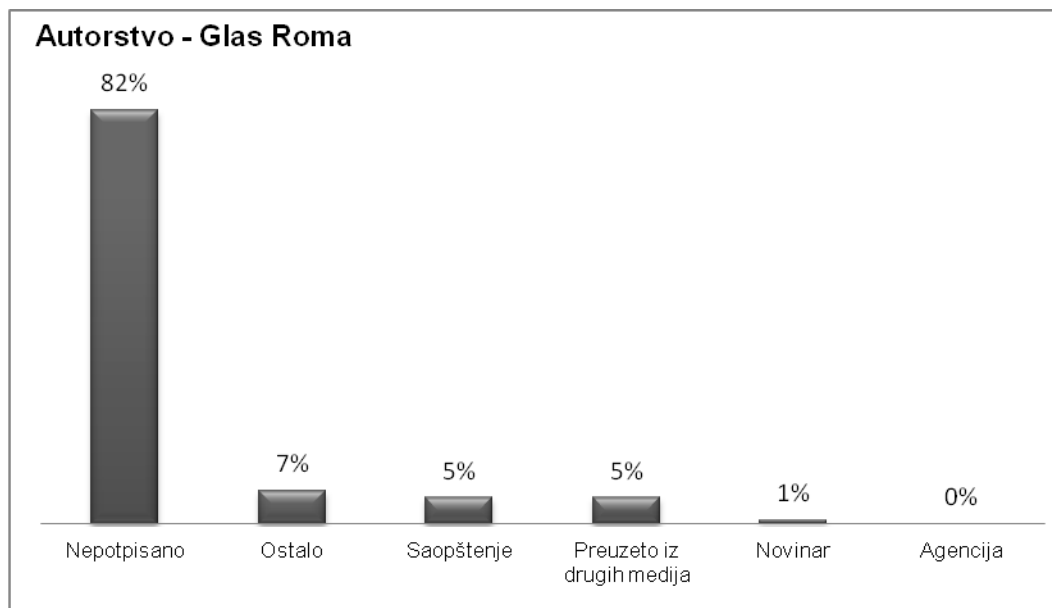
Aktuelni događaji čine polovinu sadržaja u listu

Aktuelni događaji su u Glasu Roma dominantna kategorija kada posmatramo povod objave u listu. Međutim, u odnosu na druge (mainstream) informativne medije, procenat od 51% nije

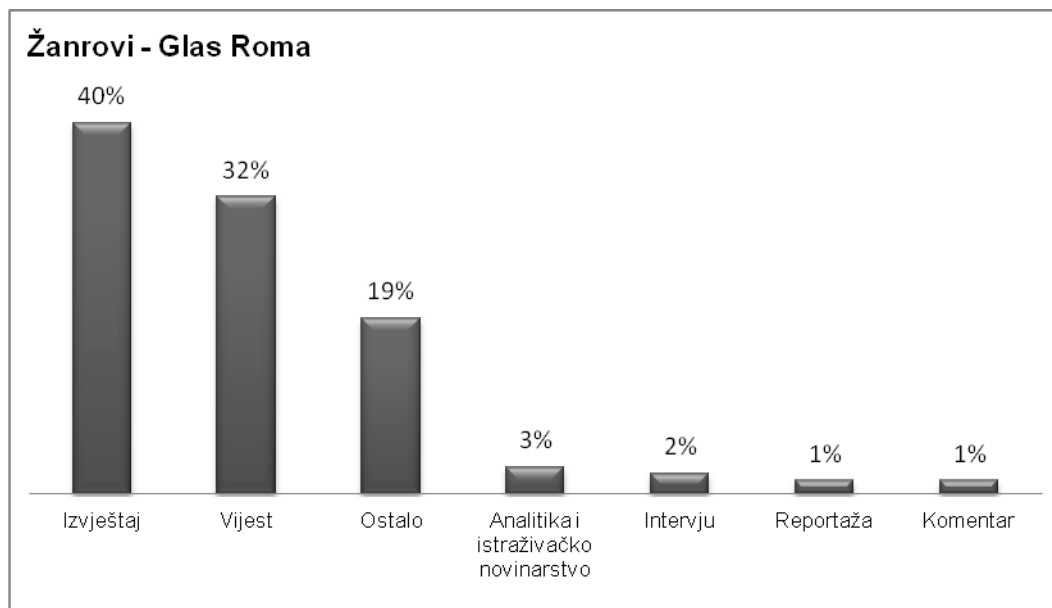
izrazito dominantan jer list nastoji da promovira romsku kulturu i običaje te da ukazuje na neke trendove koji izlaze iz tzv. aktualne informativne kolotečine. Takva novinarska nastojanja su uglavnom pozicionirana u kategorijama *pseudodogađaj* i *medijski inicirana izjava*, gdje je redakcija, odnosno novinar(i), konstruisala i ukazivala na određene probleme ili tražila izjave (reakcije) od određenih relevantnih sagovornika. Naprimjer, u septembarskom broju je vrlo upečatljiv tekst „Posao u javnom sektoru nedohvatljiv za Rome“ baziran na razgovoru sa Dervom Sejdićem, monitorom za pitanje Roma u misiji OSCE-a u BiH. Sejdić upozorava na lošu provedbu Dekade Roma, nemogućnost zapošljavanja u javnom sektoru i druge vidove isključenosti.

Čak 82% nepotpisanih tekstova!?

Časopis ima jednu izuzetno neobičnu i sa informativne strane neprihvatljivu situaciju – najveći broj tekstova je nepotpisan, čak 82%. Riječ je očigledno o uređivačkoj politici jer nisu nepotpisane samo kratke vijesti, što možemo naći u pojedinim dnevnim novinama, već čitavi izvještaji napisani po svim novinarskim pravilima i formama. Problem je samo što ne znamo ko iza toga stoji. To u znatnoj mjeri ruši povjerenje u ovakve sadržaje. U medijskom ambijentu već desetina godina jedno od ključnih pravila je da iza svakog teksta stoji autor, bilo pojedinac – novinar, esejista, filozof... – bilo agencija ili izvor saopštenja. U razgovoru sa voditeljima projekta saznali smo da je većinom riječ o autorskim radovima dva novinara. Zašto njihova imena nigdje nisu navedena? Analizom ovog časopisa se ne može dobiti odgovor na ovo pitanje, ali je moguće da su izdavači na ovaj način željeli da se ne uoči kako nema saradnika iz romske zajednice. Navedeni su autori saopštenja za štampu, odnosno raznih otvorenih pisama (5%), koja su prije svega bila prisutna u februarском broju (više o tome u rubrici novinarski uklon) kao i *preuzeto iz drugih medija*. Prije svega radilo se o tekstovima sa sarajevskog *web* portala *žurnal.info*, odnosno autorima Branki Mrkić-Radević i Daliboru Taniću, inače po nacionalnosti Romu, koji su poznati po svojim društveno angažovanim tekstovima koji tretiraju socijalnu problematiku u BiH.

Izveštaji i vijesti najzastupljenije forme

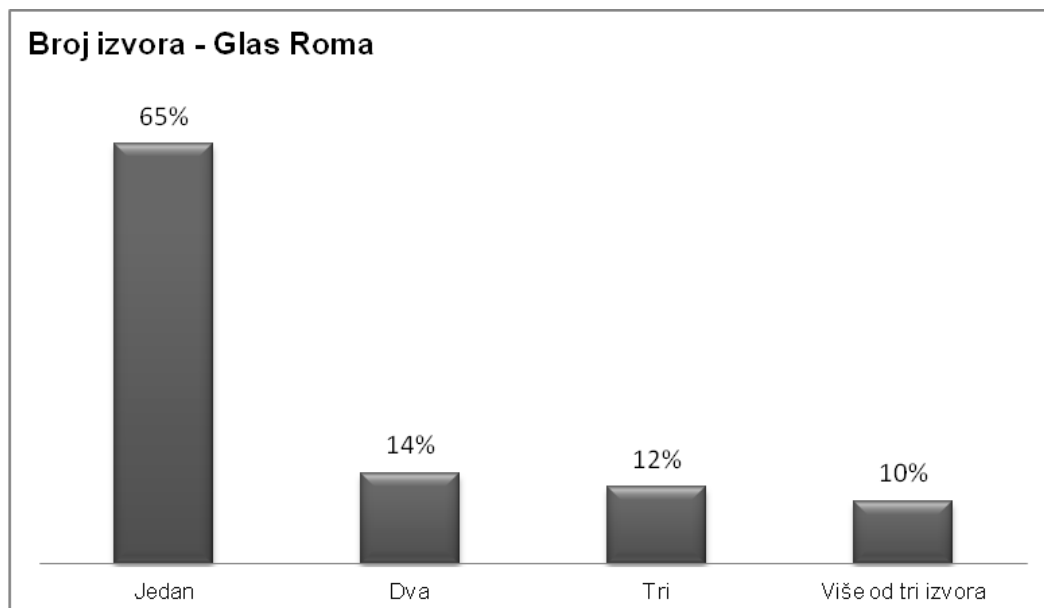
Izveštaj je dominantna novinarska forma u Glasu Roma (40%). Najčešće je riječ o terenskim izvještajima sa različitih događaja (skupova, protesta ili edukacija) koji su, vidljivo je po stilu i strukturi, napisani od strane profesionalnih novinara. Većina izvještaja je kombinacija novinarskog narativa i izjava sudionika događaja. Dvocifren je i procenat *vijesti* (32%) kao i kategorije *ostalo*, u koju smo svrstavali razne eseje i enciklopedijske tekstove o istoriji Roma. Tokom monitoringa zabilježena su i četiri teksta koji su imali elemente istraživačkog novinarstva, odnosno seroznijeg (analitičnijeg) ulaska u problem. Riječ je uglavnom o preuzetim tekstovima sa portala žurnal.info. Upečatljiv je tekst iz januarskog broja „Ko je romskoj djeci ukrao udžbenike“, u kojem se problematizuje (istražuje) situacija iz Tuzlanskog kantona koja pokazuje da tvrdnje iz vlasti o besplatnim udžbenicima za Rome nisu tačne jer su udžbenici dijeljeni selektivno i to samo za manji broj školskih predmeta.

Veliki broj fotografija

Audiovizuelna prezentacija	Frekvencija
Broj fotografija	187
Tekst bez fotografije	17
Total	204

Glas Roma karakteriše veliki broj fotografija. U sedam monitorisanih brojeva objavljeno ih je 187. Fotografije su načešće oslikavale sam događaj ili njegove aktore (skupovi, govornici i sagovornici, porodice i pojedinci o kojima se izvještava) kao objekte koji trebaju da prikažu postignuto ili problematično u samom događaju. Bez fotografije je 17 objava. Riječ je najčešće o kratkim vijestima.

Dominacija jednog izvora

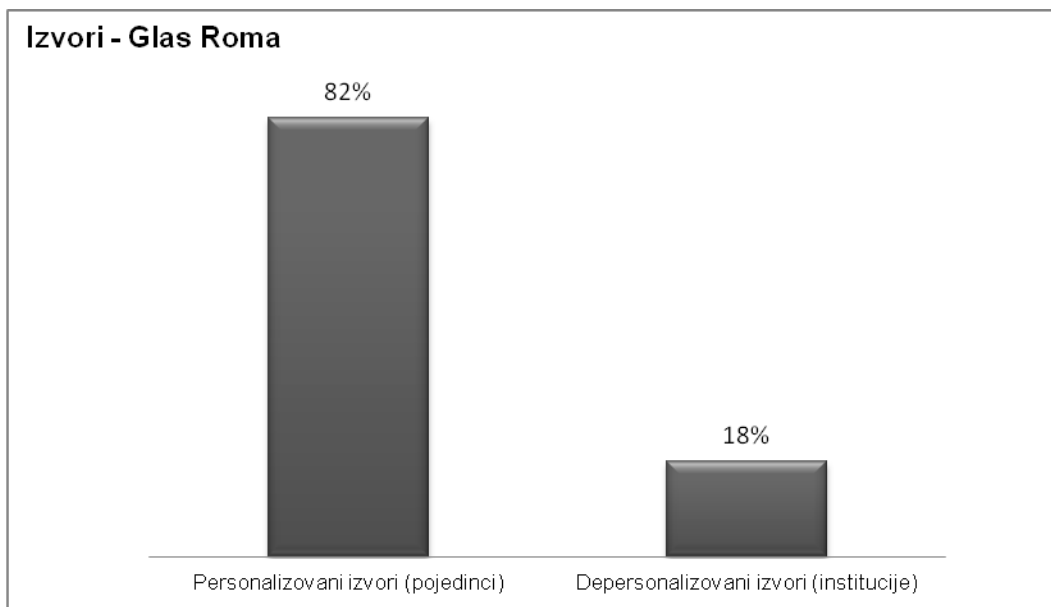
Kao i većinu bh. medija, tako i Glas Roma karakteriše praksa korištenja samo jednog izvora u tekstovima – 65%. Ono što bi moglo ublažiti dojam ovakvog negativnog rezultata je činjenica da novinarska forma izvještaja uglavnom sadrži više izvora dok su sa jednim izvorom uglavnom vijesti i razni eseji koji izražavaju vlastita zapažanja autora ili se baziraju na saznanjima navedenim u nekoj knjizi ili uopšte nenavodjenju izvora. Takvi primjeri u značajnoj mjeri narušavaju vjerodostojnost teksta odnosno medija. Jedan od takvih problema imamo u tekstu iz decembra 2011. „Romi potiču iz pustinske države Radžastan“. Već na početku imamo podatak da u svijetu živi od 5 do 13 miliona Roma!? Ovoliki raspon je sa publicističke (naučne) strane potpuno neprihvatljiv, pogotovo što enciklopedije tvrde da ih ima od 8 do 10 miliona, što se navodilo i u nekim ranijim brojevima ovog časopisa. Nabrajaju se zemlje u kojima živi najviše Roma, pri čemu Bosna i Hercegovina nije navedena kao zemlja u kojoj živi više od 10.000 Roma, što je ili nemar ili činjenica da neke institucije ne priznaju podatke kojim operišu ovdašnji Romi da je njihov broj oko 80.000. Pred kraj teksta opet imamo jedan kontradiktoran podatak, a to je da je Slovačka zemlja sa procentualno i brojčano najviše Roma – od 5,4 miliona stanovnika, 320 hiljada su Romi. To je u suprotnosti sa podacima navedenim na početku teksta gdje se kaže da u Rumuniji živi najviše Roma, a da ih je u Slovačkoj 76.000. No što je najveći problem, ovaj tekst, kao i gotovo svi drugi, nije potpisan a unutar njega nema pozivanja na precizne izvore ovakvih podataka.

Isti problem imamo u tekstu iz novembra 2011. Na listi „Poznati Romi“ su nabrojane brojne poznate ličnosti iz svijeta ali i bivše Jugoslavije. Tako su na listi Siniša Mihajlović i Dejan Savičević, poznati fudbaleri, koji se javno izjašnjavaju kao Srbin i Crnogorac. Zanimljivo, ali nedostaje izvor.

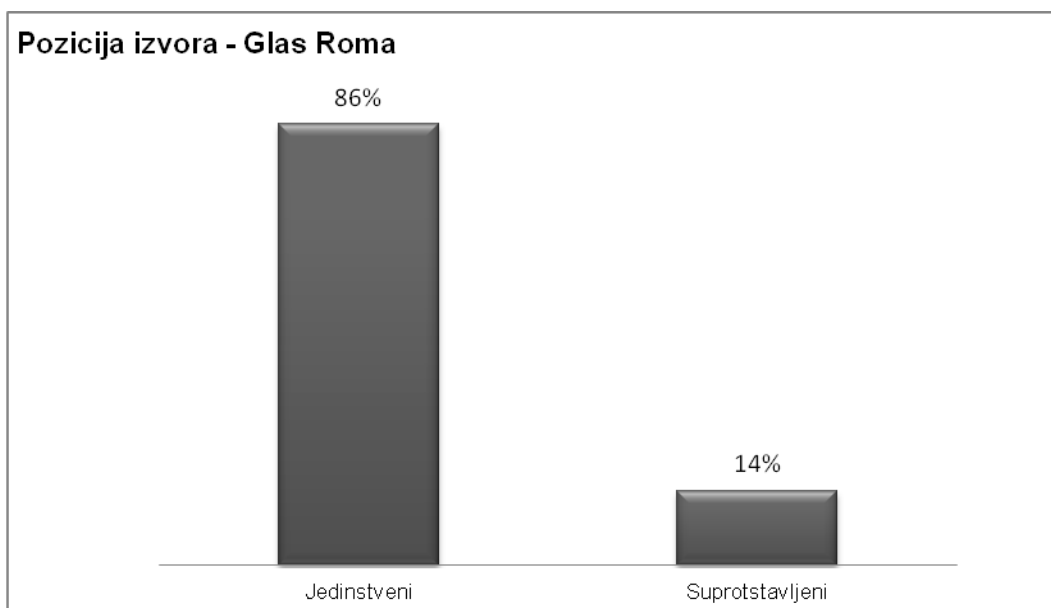
Ubjedljiva većina personalizovanih izvora

Većina izvora, 82%, jesu pojedinci iz romske zajednice, političari, kulturni radnici... Relevantnost ovakvih izvora je relativno velika i vrlo informativna. Ono što novinar u svom tekstu opiše ili utvrdi dodatno potcrtaju izvori, uglavnom kroz citate. Depersonalizovani izvori su uglavnom bili razni dokumenti (strategije, zakoni ili imenovani statistički podaci) ili

rijetki slučajevi kada se pozivalo na knjige ili enciklopedije, uglavnom u tekstovima koji su govorili o romskom jeziku, kulturi ili istoriji.

I tamo gdje ima više izvora, slična stajališta

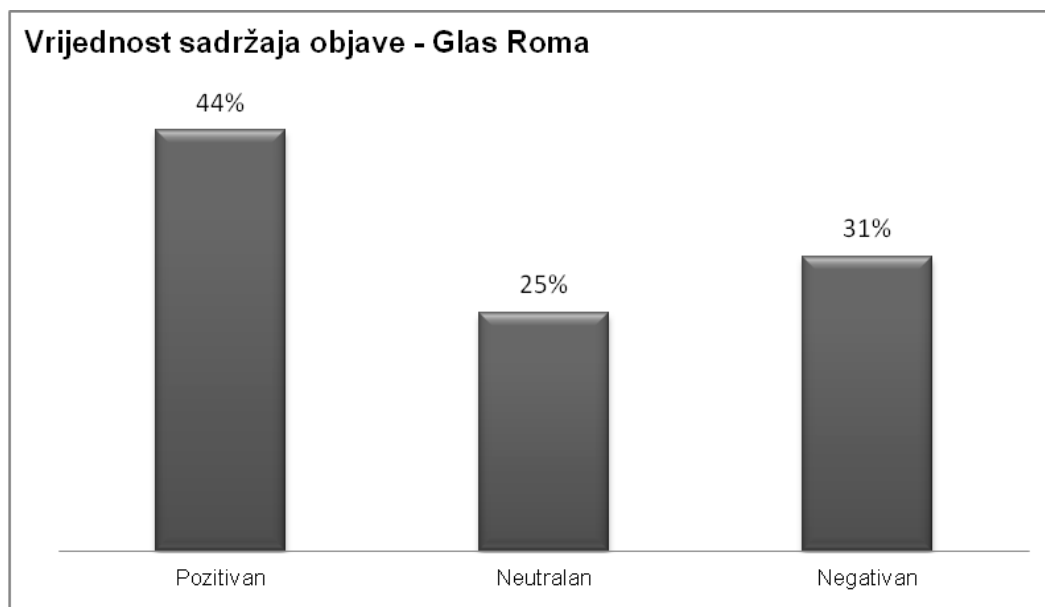
Ukoliko je u tekstu više izvora, uglavnom su jednoobrazni. Razlog možemo tražiti u koncepciji lista koja nastoji da promoviše romsku zajednicu, posebno one koji su vezani za Savez NVO Roma RS-a, koji broji 11 članica i praktično okuplja većinu Roma u tom entitetu. Tekstovi koji su sadržavali suprotstavljena stajališta su uglavnom preneseni iz drugih medija. Uglavnom su različiti stavovi na relaciji predstavnika vlasti i romskih udruženja i pojedinaca, gdje Romi tvrde da se moglo više ili da nije učinjeno onoliko koliko vlasti tvrde. Jedina raznolikost stavova među samim Romima je pokazana u broju od februara 2012, kada je objavljeno šest saopštenja u vezi izbora Hedine Sijerčić u Radnu grupu za stanovanje pri Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH. Od toga su dva bila suprotnih stajališta od

većine. Ipak, ovdje se nije radilo o jedinstvenom tekstu, već nizu zasebnih saopštenja, tako da ako gledamo svako saopštenje posebno onda je riječ o tekstovima sa jednim izvorom.

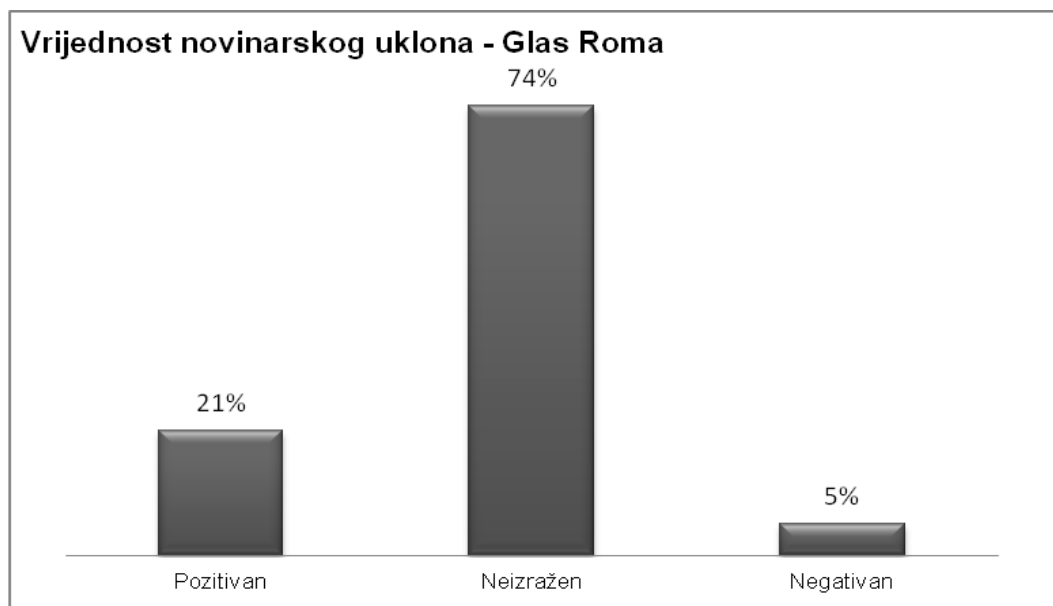
Većina tekstova govori o pozitivnim stvarima

Pozitivan sadržaj ima 44% tekstova. I ovaj podatak je očekivan jer, kao što smo naglasili, list pored informativne uloge ima i promotorsku funkciju romske zajednice, odnosno njenih udruženja i aktivista. Najčešća tematika su uspješno izvedene akcije poput, naprimjer, izvedenih kurseva za molere, izgradnje i obnove kuća za Rome, održanih kulturnih manifestacija, povećanje broja romske djece u školama i slično. Negativnih sadržaja je za ovakvu vrstu časopisa relativno mnogo – 31%. Primjera radi, u slovenačkom časopisu Zora Cankarjeva svega 16%. Razlog je činjenica da je romska zajednica u BiH, kao i svugdje u Evropi, u značajnoj mjeri isključena iz društva, u izuzetno teškoj ekonomskoj situaciji i na udaru brojnih predrasuda. Ovakav društveni položaj, jasno je, rezultuje i u medijskom smislu većom zastupljenošću ovih tema. Naprimjer, niz negativnih sadržaja karakteriše tekst „Krst na bošnjačkom groblju“ iz februara 2012, koji sadrži i snažnu dozu političke tematike. Riječ je o Romu, muslimanu, koji je poginuo u ratu na strani srpske vojske te sahranjen na bošnjačkom groblju, valjda zato što je musliman (ali to u tekstu nije objašnjeno), ali sa apsurdnom da mu vlasti nakon rata naprave spomenik sa krstom. Tekst pokušava istražiti zbog čega se to desilo, ali je dominantna negativna sadržina ove apsurdne situacije koja pokazuje prinudnu asimilaciju i neravnopravnost Roma.

Primjer takozvanog faktografskog, čisto izvještajnog negativnog sadržaja je, naprimjer, u tekstu iz oktobra 2012. „Romi – žrtve trgovine i krijumčarenja ljudima“. Riječ je o skupu u Modriči u okviru IPA susreta, gdje su lokalni zvaničnici, predstavnici NVO-a i evropski predstavnici u BiH razgovarali o problemima trgovine ljudima pri čemu je kao žrtva posebno isticana romska populacija.

Negativan novinarski stav uglavnom prema vlastima

Kao i kod većine masovnih medija novinarski uklon je neutralan (74%). Bilježimo 21% pozitivnog novinarskog uklona koji se uglavnom pokazuje u nešto pristrasnijem odnosu medija/redakcije (novinara) prema događajima o kojima se piše. To je uglavnom na indirektan način, kroz izuzetno detaljno ili opširno prezentovanje određenih aktivnosti, čemu uglavnom nema mjesta u klasičnim informativnim medijima. Dakako, riječ je o listu specijalne namjene, koji upravo treba da potencira aktivnosti koje nisu dovoljno zastupljene u *mainstream* medijima. Ipak, ako gledamo kroz opšte postulate vjerodostojnosti, dobijena je ovakva statistička pozicija. Ovome su značajno doprinijeli nenovinarski sadržaji koji predstavljaju Rome i njihovu tradiciju. Jedan od karakterističnih tekstova sa pozitivnim uklonom je priča Miroslava Antića iz oktobarskog broja „Moj drug Mile dileja“. Priča govori o prijateljstvu između srpskog i romskog dječaka u školi prije Drugog svjetskog rata. Na početku rata fašisti odvođe malog Roma „sa grupom Cigana i streljaju“. Priča ima izuzetan pozitivan autorski uklon prema prijateljstvu i razvijanju osjećaja za različitosti.

Imamo još jedan vid pozitivnog uklona, prije svega redakcijskog. Broj iz februara na prvih nekoliko stranica donosi niz otvorenih pisama (saopštenja) romskih lidera koji kritikuju Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH. Suština protesta je usmjerena prema navodnoj činjenici da se na razne koordinatorske poslove u Ministarstvu postavljaju osobe koje ne odgovaraju traženim uslovima ili koje nisu iz miljea organizacija koje su u sastavu Saveza NVO Roma RS-a ili njegovih partnerskih organizacija. Povod za reakciju je imenovanje Hedine Sijerčić, romske književnice i novinarkе, u Radnu grupu za stanovanje. U otvorenom pismu Saveza NVO Roma se konstatuje „da se u posljednje vrijeme dešavaju raznorazne stvari kada je u pitanju romska populacija, da se izmišljaju neke grupe, radna mjesta, od kojih ama baš nikakve koristi nema za Rome“. Slijedi žestok napad na Sijerčićevu: „Naša draga 'učiteljica' Hedina Sijerčić je očito sama sebe imenovala u radnu grupu za stanovanje, a o stanovanju nema blage veze. Logičnije je da je imenovana u grupu za obrazovanje, ali, eto, ovako se može ogrebat i za neku kuću.“ Dalje se Ministarstvo optužuje za deklarativnu podršku Romima i niz akcija od kojih Romi nemaju korist. Nakon ovoga čitamo u sličnom

stilu saopštenje Udruženja Roma opštine Prijedor, potom Sabita Muratovića (ne navodi se koja mu je funkcija, a čovjek kaže/piše: „Naša škola Roma stečena na ulici je vrednija nego na visokoškolskoj ustanovi“, aludirajući na Sijerčićevu), zatim Mehmeda Hasanovića i Muradifa Berberovića (oba romski aktivisti). Doduše, imamo i drugu stranu u ovom sporu. To je pismo Derve Sejdića, koji staje u odbranu Sijerčićeve te same Hedine Sijerčić, koja kaže da „nije prodavačica svog naroda“ i da se sudski može dokazati da se ničim nije okoristila u svojim angažmanima a da to neki koji je napadaju jesu.

Suštinski, ovaj spor još jednom dokazuje koliko su romska udruženja podijeljena i kolika je borba za malobrojne pozicije u vlasti i državne i međunarodne donacije. Problem ovih objava je (ne)novinarska obrada teme jer su saopštenja tako strukturirana i pozicionirana da se prvo stiče dojam promocije (pozitivnog uklona) osoba i udruženja oko Saveza NVO Roma RS-a i davanja negativnog publiciteta Hedinu Sijerčić. Bilo bi dobro da je ovaj problem obrađen kroz temu broja, odnosno novinarski tekst koji bi obrazložio i pojasnio ovu ukupnu situaciju, navodeći argumente i jedne i druge strane. Ovako, čitajući saopštenja, selektivno i parcijalno uviđamo problem, a zasebno prezentovanje saopštenja pokazuje niz tekstova sa pozitivnim i negativnim uklonom baziranih na jednom izvoru.

Negativan novinarski stav (uklon) uglavnom su imali tekstovi koji su preuzeti sa žurnal.info. Riječ je o tekstovima sa više izvora koji su prije svega bili negativno usmjereni protiv ponašanja vlasti naspram romskih pitanja. Tako u augustovskom broju imamo tekst čiji naslov, pomalo senzacionalistički, ima snažnu žaoku naspram vlasti – „Humana selidba: Došli da **sravne** Rome sa zemljom“. Tekst nosi zanimljivu priču kroz koju kritikuje Opštinu Kakanj, koja je za 110.000 KM prodala opštinsku zemlju na kojoj žive dvije romske porodice kao i novog vlasnika koji je htio da bagerima sravni romske kuće. Kritikuje se i njegova izjava, kao alternativno rješenje ove situacije, da je spreman prodati zemlju Romima za iste pare, iako zna da ovi žive ispod egzistencijalnog minimuma.

Imamo i jednu situaciju pozitivnog sadržaja, a negativnog uklona. Riječ je o tekstu iz decembarskog broja „Obrazovanje romske djece u RS – U školama sve više učenika“. Tekst, kroz razgovor sa Sašom Mašićem, predsjednikom Saveza NVO Roma RS-a, ukazuje na napredak u Republici Srpskoj kada je u pitanju edukacija romske djece te stambeno i zdravstveno zbrinjavanje Roma. Mašić kaže da Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH manipuliše podacima o pomoći Romima u BiH navodeći podatak da je izgrađeno 50, a ne 254 kuće, koliko tvrde. No ono što je jasan negativan novinarski uklon oslikava se u selekciji informacija. Na dvije kartice teksta izdvaja se tri puta Mašićev stav da je društveni položaj Roma u Republici Srpskoj bolji nego u Federaciji BiH. To je na neki način pohvala vlastima u RS-u, kritika vlastima u Federaciji BiH, ali i romskim organizacijama u Federaciji BiH, sa kojima je Mašić u svađi, a to se posebno ističe u zaključnoj rečenici: „U FBiH je gora situacija, jer ima oko 60 organizacija koje se uopšte ne bave problemima Roma već samo svojim interesima.“

Novinarski kvalitet – nepotpisani tekstovi ruše vjerodostojnost

Većina tekstova u časopisu je profesionalno napisana uz poštovanje osnovnih novinarskih normi i spisateljskog stila. Međutim, vjerodostojnost časopisa ozbiljno narušava činjenica da je ogroman broj tekstova nepotpisan. Posebnu profesionalnu vrijednost časopisu daju preuzeti tekstovi iz *web* magazina žurnal.info, koji su imali veći broj izvora, dublje razmatranje problema i zanimljive uglove izvještavanja. Međutim, primijećen je i jedan broj tekstova koji sadržavaju određene neprofesionalizme, koji su rezultat ili neiskusnih novinara ili autora (naravno nepotpisanih) koji nisu iz novinarske profesije. Dakako, odgovornost je na uredniku koji nije dovoljno intervenisao na ovakvim stvarima. Tako u broju od novembra 2012. čitamo

vijest „Radionica sa fokus grupom Roma“, gdje se nabrajaju radionice i navode gradovi gdje su održane, ali se nigdje u tekstu ne kaže o čemu se radi, tj. kakve su radionice, čemu služe i šta je na njima bilo. Dakle, nemamo odgovor na novinarsko pitanje ŠTA, što daje potpuni besmisao vijesti. U broju od oktobra 2012. imamo hronološki napisan tekst sa jednog događaja (IPA seminara) skoro u vidu čistog transkripta, gdje se do besmisla dovodi glavna tema ovog događaja – Romi kao bijelo roblje. Tako u tekstu imamo i ovakve dijelove izvještaja: „Nakon završetka turnira organizovana je večera, takođe u svadbenom salonu 'Kruna'. Neposredno prije večere proglašen je pobjednik turnira i uručeni pehari diplome klubovima i igračima, a nakon toga uručene su i zahvalnice...“ (pa se nabrajaju silne organizacije). Odsustvo novinarskog „šlif“ se vidi i u činjenici da se neke osobe oslovljavaju kao *gospodin*, što u novinarskoj praksi nije uobičajeno, posebno ako je navedena i njegova funkcija.

Ili u broju od augusta 2012. bilježimo opširan tekst „Romsko književno stvaralaštvo“. Autorica je Hedina Sijerčić, za koju je napisano da je „uvodničar“. Očigledno, riječ je o izlaganju na nekoj konferenciji. Bez obzira na niz zanimljivih podataka, pažljivom čitaocu ostaje pitanje kada, na kojem mjestu i kojim povodom je ova književnica ovo izrekla.

Na kraju možemo zaključiti da list predstavlja kombinaciju dnevnika romskih aktivnosti u BiH i promotivno-edukativnih aktivnosti romske etnije i kulture. Koliko je njegov informativno-hroničarski opus sveobuhvatan mogu, vjerovatno, procijeniti samo ključni akteri romskih organizacija u BiH. Ciljna grupa lista su Romi Bosne i Hercegovine, a posebno oni koji su vezani za rad brojnog nevladinog romskog sektora. Međutim, list ima vrijednost i u široj sferi državnih i nevladinih organizacija koje se bave socijalnom problematikom, jer kroz časopis dobijaju uvid u problematiku najveće manjinske zajednice u BiH i najveće socijalno isključene grupe. Konačno, to je značajan izvor informacija i za sve one koji se bave problemima Roma u nevladinom sektoru i organima vlasti, posebno lokalnim.

Amaro drom

PRVI KORACI – ROMI KAO NOVINARI

Prvi broj Amaro droma, časopisa za promociju romske zajednice u BiH, izašao je u maju 2012. godine. Predviđeno je da do kraja godine izađe pet brojeva. Monitorisali smo izdanja iz maja i jula mjeseca, koja su izašla do finalizacije ove analize. Već u uvodniku glavne urednice Branke Mrkić-Radević naglašava se da je riječ o tzv. projektnom časopisu, koji je smješten unutar mnogo većeg projekta Be R.O.M.A.L.E.N., koji je podržan od Norveške ambasade u BiH. Cilj projekta je, kako se navodi u uvodniku, rušenje predrasuda većinske zajednice prema Romima u BiH i socijalno uključivanje romske populacije u društvene tokove.

Amaro drom, što na romskom znači naš put, nastoji oslikati probleme sa kojima se susreću Romi u BiH u svakodnevnom životu i promovisati uglavnom pozitivne događaje iz romskih zajednica kao i pojedince koji djeluju u tim zajednicama. Ono što karakteriše ovaj časopis je činjenica da je većina tekstova nastala kao plod rada samih Roma, učesnika u projektu, koji se tokom projekta obučavaju za pisanje vijesti i korištenje interneta za informativni aktivitet udruženja iz kojih dolaze. Urednica je iskusna novinarka, specijalista za društvene teme, koja uređuje (dijeli zadatke, rediguje njihove vijesti) ovaj specifični časopis.

Časopis je profesionalno prelomljen, a posebno su mu slikovite i upečatljive naslovne korice sa nosećom fotografijom u vezi sa glavnom temom i manjim potcrtanim naslovom sa fotografijom još jedne priče iz časopisa. Zadnju stranicu krase umjetnička fotografija. Riječ je o crno-bijelim fotografijama Roma u različitim životnim situacijama, koje je prije par godina za organizaciju Medijske inicijative, koja je nosilac projekta Be R.O.M.A.L.E.N., radio profesionalni fotograf Amer Kuhinja.

Časopis ima 16 stranica u punom koloru na kvalitetnom papiru.

Tematika: velika raznovrsnost sadržaja

Najveći broj tekstova svrstali smo u kategoriju *ostalo*, jer nisu zadovoljavali kriterije podvarijabli koje smo definisali po principu da su primjenjive za sve nacionalne manjine i sve zemlje učesnice u projektu. Riječ je o specifičnim sadržajima poput izbora za najljepšu Romkinju regiona održanog u Skopju (“Najljepša Čehinja, BiH predstavljala Erna Kulović, juli ‘12) ili priča o porodici koja skuplja prazne plastične flaše, te ih zbog toga kažnjava policija umjesto da dobiju priznanje što čiste životnu okolinu (“Očistili Prijedor od plastičnih flaša”, maj 2012). Također u ovoj kategoriji je i niz vijesti iz sportskog života, poput Kung fu kluba u Živinicama ili vijesti o fudbalskom turniru u Gradišci.

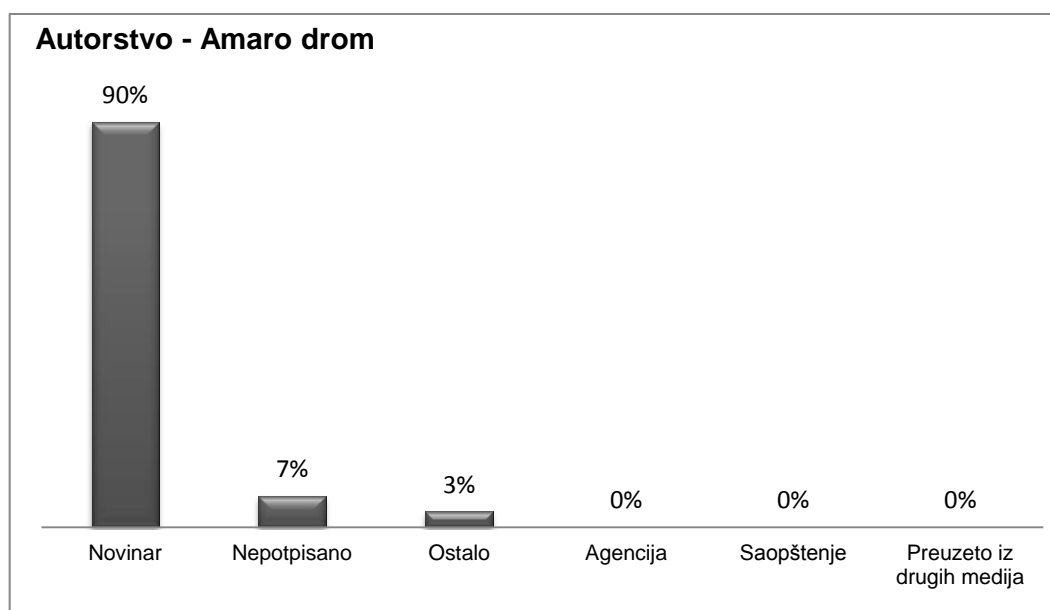
Na drugom mjestu su teme iz oblasti obrazovanja. Čak je noseća tema u drugom broju - “Spremni za školske klupe” posvećena prije svega osnovnom obrazovanju romske djece. U ova dva broja zabilježen je samo jedan tekst iz kategorije *javna upotreba manjinskog jezika*. Riječ je o tekstu “U BiH se romski govori samo u krugu porodice”. Tekst je dvojezičan. Nakon b/h/s verzije ispod je na romskom “Andi Bosna i Hercegovina rromane vakerel pe samo andi (njama) familija”. Tekst je napisao Dalibor Tanić, inače jedan od rijetkih novinara Roma. Pretpostavka je da je njegov i prevod. Inače, na kraju teksta se kaže da je riječ o “skromnom doprinosu učenju i oživljavanju romskog jezika u BiH”. I u julskom broju imamo, i to u znatno većem obimu, dvojezičan tekst. Kompletna glavna tema broja o obrazovanju najmlađih Roma je i na romskom – “E milajeski sikavni palo cikna”, čak tri pune stranice. Uredništvo planira da i naredni brojevi budu tako koncipirani.

Teme	Fokus na sopstvenu manjinu		Fokus na većinske teme		Fokus na druge manjine		Sveukupno	
	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat
Ostalo	14	48%	1	33%	0	0%	15	47%
Obrazovanje na maternjem jeziku	6	21%	1	33%	0	0%	7	22%
Kultura	4	14%	1	33%	0	0%	5	16%
Ekonomija	2	7%	0	0%	0	0%	2	6%
Ljudska i manjinska prava	2	7%	0	0%	0	0%	2	6%
Javna upotreba maternjeg	1	3%	0	0%	0	0%	1	3%

jezika								
Politika	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Religija	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Kulturno-umjetnička društva	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Kriminal	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Total	29	100%	3	100%	0	0%	32	100%

Novinari gotovo isključivi autori

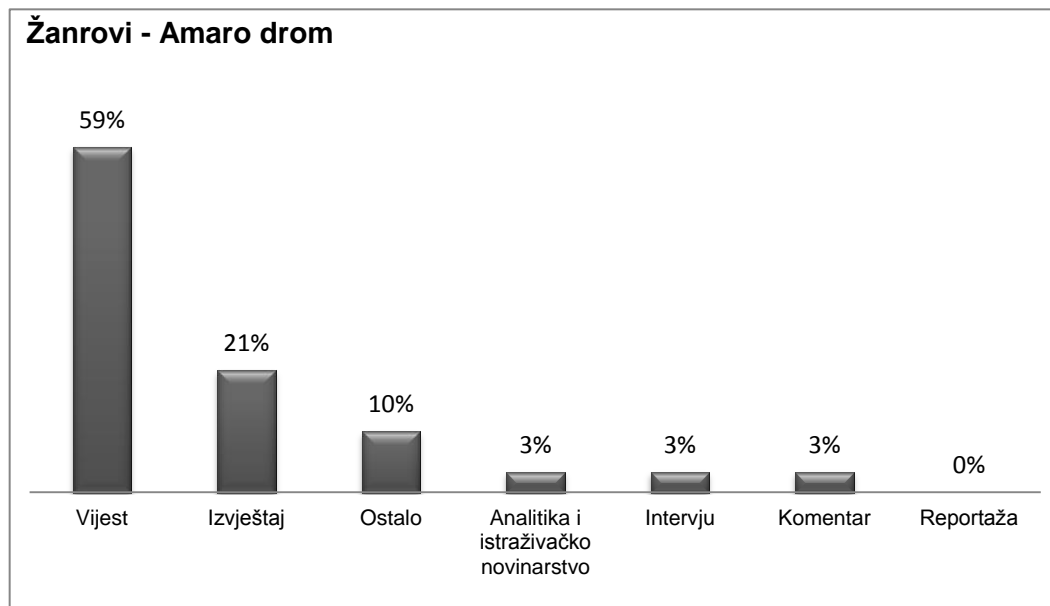
U 90% slučajeva autor teksta je novinar časopisa. Dakako, mladi saradnici koji pišu tekstove nisu profesionalni novinari – oni se na ovaj način obučavaju i možda će neki od njih to i postati – ali smo u tu kategoriju smještali svaki potpisan tekst u novinarskoj formi. Nepotpisana su bila samo dva teksta koja govore o aktivnostima samog projekta, te su vjerovatno preuzeti iz izvora organizacije koja vodi projekat.

Od faktografskih formi do ozbiljnih istraživačkih tekstova

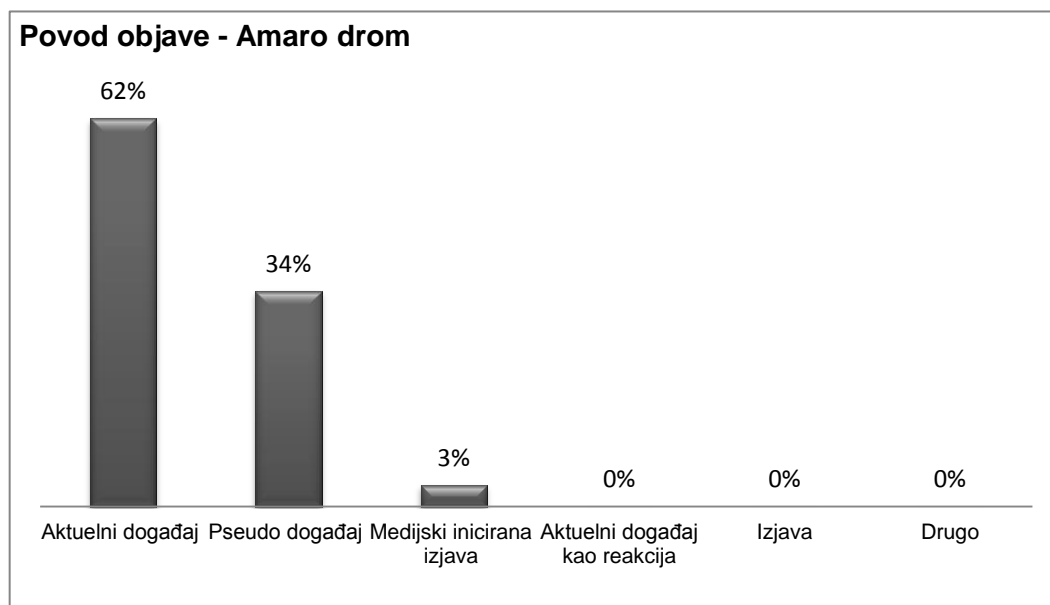
Vijest je najčešći novinarski oblik u časopisu Amaro drom (59%). Većina vijesti je djelo mladih novinara-saradnika koji još nisuiskusni za složenije novinarske zadatke. Izvještaji te po jedan istraživački tekst i intervju su napravljeni od strane profesionalnih novinara kao i same urednice. Jedini komentar je ustvari uvodnik u prvom broju glavne urednice koja izražava nadu da će Amaro drom napraviti određene društvene promjene.

Najozbiljniji novinarski rad je priča iz prvog broja, zasnovana na više izvora, “Moramo biti pet puta bolji od ostalih da bismo uspjeli”, koja govori o ključnim romskim problemima u BiH – diskriminacija, zdravstvo, školstvo, zapošljavanje i stambeno zbrinjavanje, koji su predviđeni da se ublaže implementacijom Dekade Roma.

Informativno-promotivna koncepcija

Povod objave su najčešće aktuelni događaji. Međutim, značajan je procenat i *pseudodogađaja*, dakle isceniranih događaja od strane medija gdje je data pažnja zanimljivim ljudima ili pojedincima koji trpe problem te se on reflektuje na viši nivo. Naprimjer, priča o Erni Kulović i dijelovi iz njenog romana („Upoznala sam pakao i smrt na zemlji“, maj '12) ili priča o Kung fu klubu Mortal Kombat iz Živinica („Svaki naš trening je borba sa samim sobom“, juli '12).

Priče uglavnom pokrivena fotografijama

Fotografije u časopisu su najvećim dijelom napravljene od strane samih saradnika ili su iz arhive romskih nevladinih organizacije koje su ih ustupile za potrebe časopisa. Na

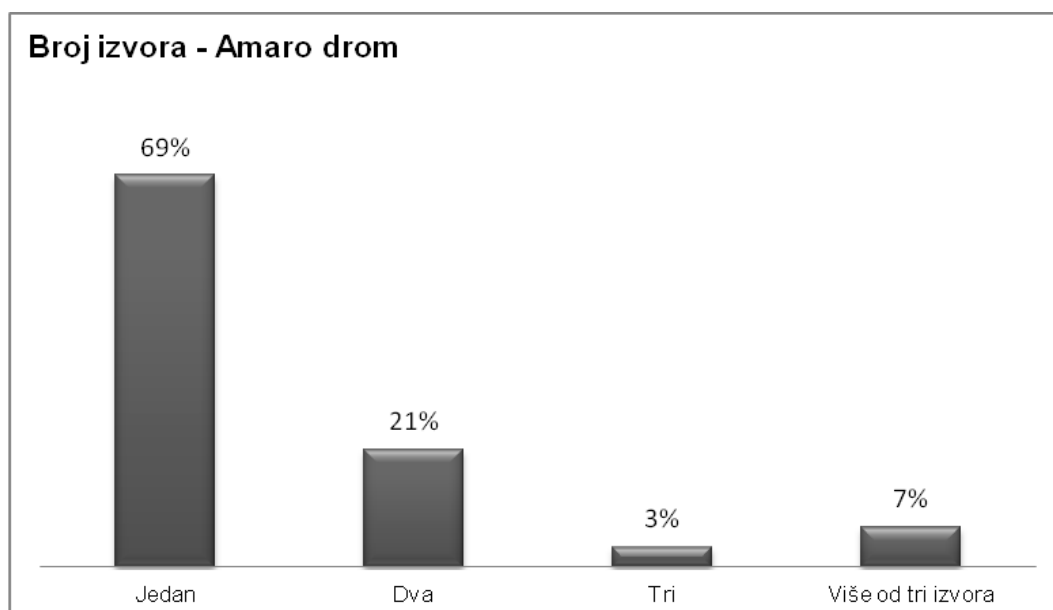
fotografijama su uglavnom ili akteri događaja (izvještavanja) ili momenti koji oslikavaju radnu atmosferu u vezi sa događajem, poput, naprimjer, učesnika na radionici, djece u školskim klupama i slično. Cijelu zadnju stranicu časopisa zauzima umjetnička fotografija čiji je autor profesionalni fotograf sa određenim potpisom. Tako u julskom broju imamo staricu sa nasmijanim unucima nazvanu “Osmijeh”, a u majskom konja kako njuškom dodiruje (*ljubi*) dječaka naslovljenu sa “najbolji prijatelji”.

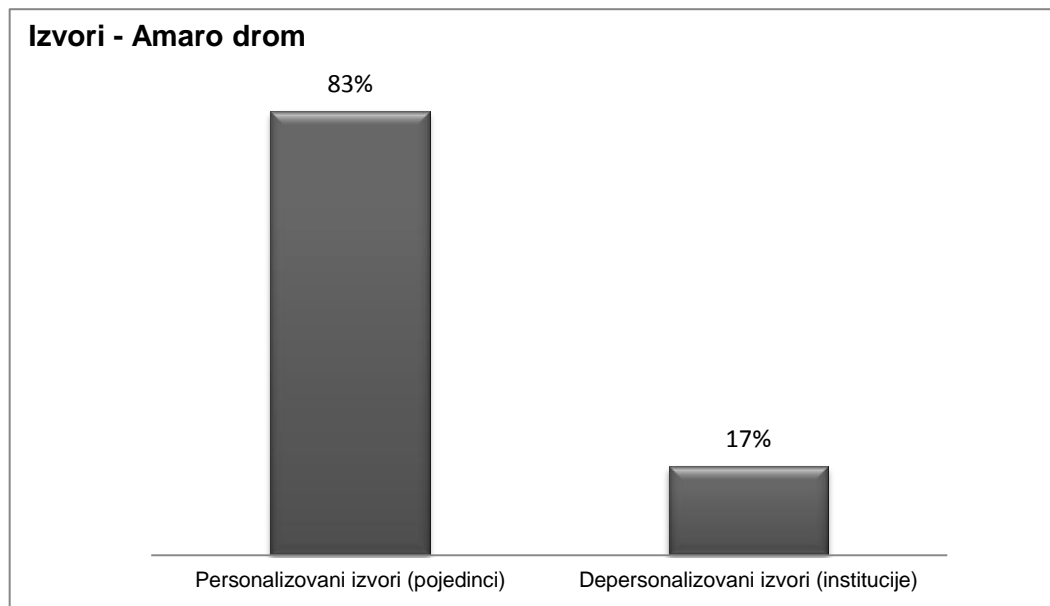
Audiovizuelna prezentacija	Frekvencija
Tekst sa fotografijom	48
Tekst bez fotografije	6
Total	54

Dominacija jednog izvora

Najveći broj tekstova je samo sa jednim izvorom. Rezultat je očekivan ako se pogleda činjenica da su većina sadržaja vijesti (kratke forme), a u bh. uslovima, što je postalo negativna praksa, one su zasnovane uglavnom na jednom izvoru.

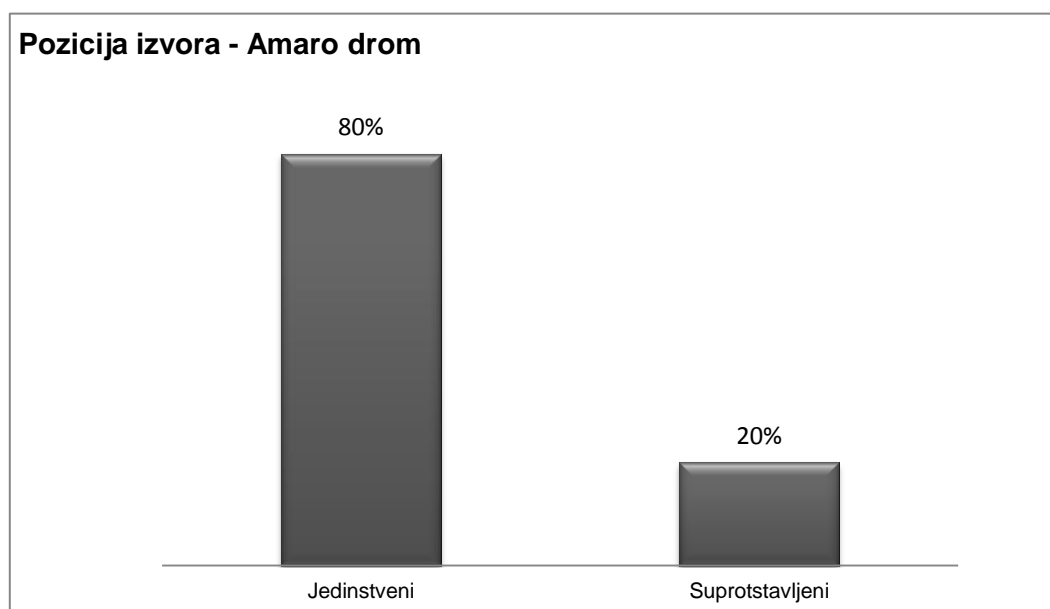
Većina izvora su personalizovani, dakle pojedinci koji daju informacije, načešće kroz izjave u citatima.

Izvori sa jedinstvenim stajalištima

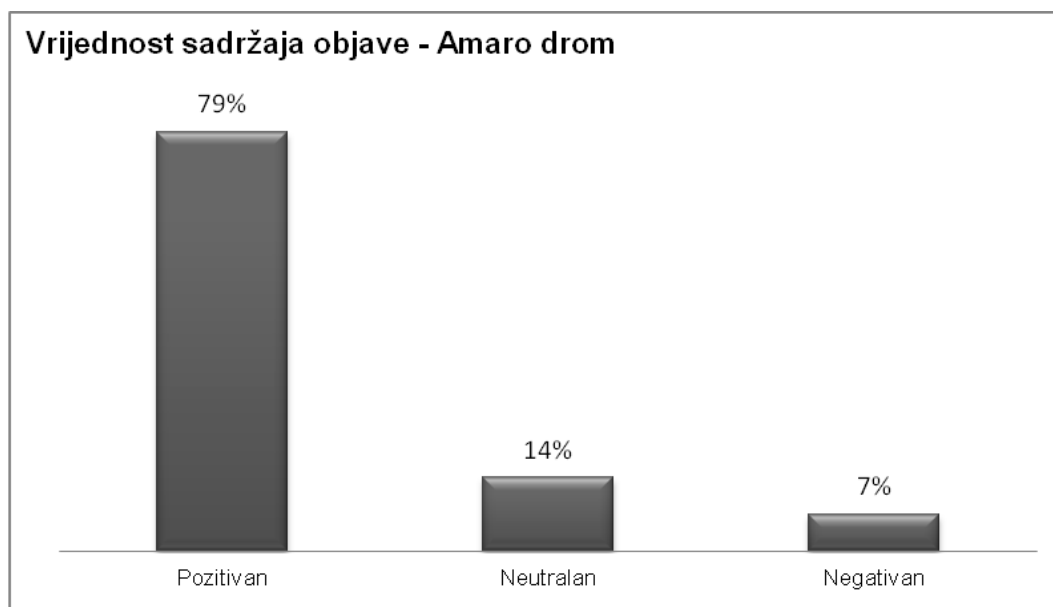
Amaro drom, kao ustalom i većina medija nacionalnih manjina, ima promotivnu ulogu te imamo rezultat da su u 80% slučajeva u tekstovima sa više izvora oni jedinstveni, tj. imaju ista ili vrlo slična stajališta. Čak i u tekstu iz majskog broja “Moramo biti pet puta bolji od ostalih da bismo uspjeli”, koji je koncipiran kao istraživačka priča o položaju Roma u BiH i gdje imamo pet izvora, svi su predstavnici romske zajednice koji imaju više ili manje kritizerski stav prema vlastima. Druge strane, predstavnika države, nema.

Velika prisutnost pozitivnog sadržaja

Gotovo 80% tekstova ima pozitivan sadržaj, što je u skladu sa proklamovanom namjerom da list treba da promoviše pozitivna dostignuća iz romske zajednice u BiH. Čitamo o učenicima

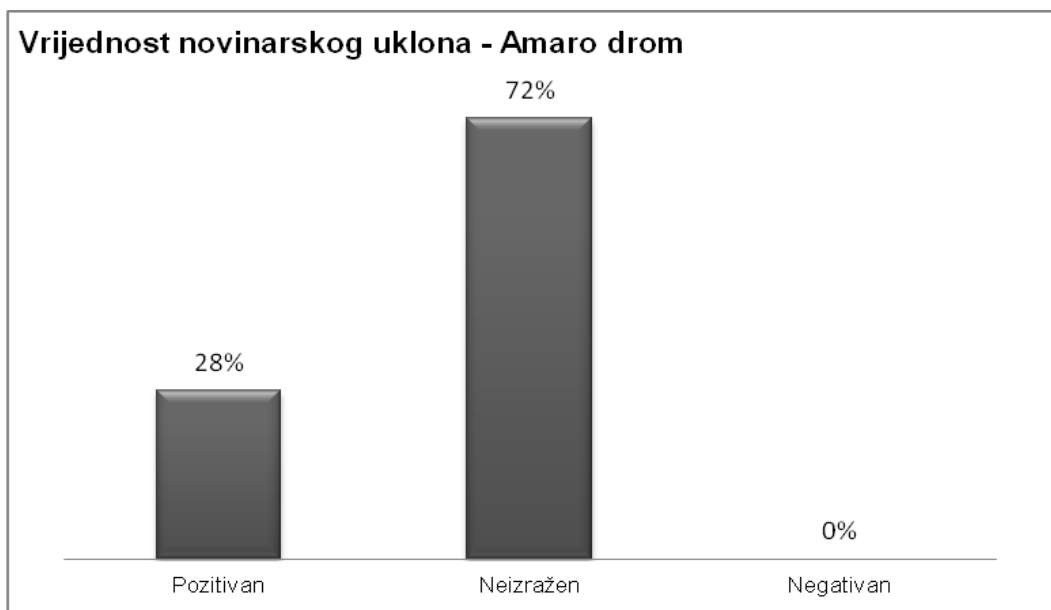
generacije, proslavama Đurđevdana, organizaciji sportskih događaja, smotrama folkora, izboru za mis... Isključivo pozitivan sadržaj imaju vijesti saradnika i događaji u koje su uključeni sami saradnici (Kung fu škola, promocija romana Erne Kulović), dok negativan sadržaj imaju dva obimnija rada – intervju sa Sašom Mašićem, predsjednikom NVO Roma Republike Srpske, i već spominjani tekst “Moramo biti pet puta bolji...”, koji potertavaju izrazito loš položaj romske populacije u BiH.

Negativnosti se ističu kroz izjave, a ne kroz novinarski stav

Većina tekstova (72%) ima neizražen novinarski uklon. Negativan uklon nije imao nijedan tekst. Doduše, indirektno, kroz izjave različitih sagovornika iz romske populacije, upućene su kritike i prema državnim i lokalnim vlastima. Naprimjer, intervju sa Sašom Mašićem pod naslovom „Za Rome u BiH vrijede neka druga pravila“ (maj '12) gdje, između ostalog, kaže: „Ja sam predsjednik Odbora za Rome i moram priznati da nisam zadovoljan načinom na koji se Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice odnosi prema ovom tijelu, jer se u više navrata dešavalo da se upute Odbora, koji ipak najbolje poznaje situaciju kada je u pitanju romska nacionalna manjina, ignorišu te se provodi samovolja Ministarstva, odnosno samovolja njegovih pojedinih dužnosnika.“ Ili, u istom broju, u tekstu „Očistili smo Prijedor od plastičnih flaša“ čitamo izjavu: “Očistili smo cijelo područje od bačenih flaša, a policija nas maltretira da ugrožavamo saobraćaj...” Vijest se zaključuje: „Za ovaj posao, kako kažu, nikada od Opštine nisu dobili nikakvu pohvalu ni podsticaj.“

Dakle, nema direktnog novinarskog negativnog stava (kritike) prema određenim pojavama i nečijim postupcima, stoga nema ni negativnog uklona, ali ima davanja prostora pojedincima koji imaju „žao“, odnosno izražavaju svoje nezadovoljstvo.

Osvrt na novinarsku obradu

Iako većina saradnika nisu profesionalni novinari već stažisti u projektu Be R.O.M.A.L.E.N., koji, između ostalog, ima obuku kadra za pisanje vijesti i korištenje društvenih mreža za promotivne aktivnosti, gotovo kompletan sadržaj lista je napravljen po visokim novinarskim standardima. Vijesti imaju efektne informativno-narativne naslove, podnaslovi koji govore o sadržaju teksta su dobro selektovani, a i sama struktura lista je skladna i logična. Na unutrašnjoj korici je tzv. laganija tema sa efektnim fotografijama (proslava Đurđevdana, izbor za mis Roma), slijedi impresum i uvodni komentar, stranice sa vijestima, noseća tema, ponovni prelaz na vijesti, te promotivna zanimljiva priča u kojoj su akteri saradnici iz časopisa. Teme broja pišu profesionalni novinari. Riječ je o dužim, složenim formama sa više izvora. Zasluge za novinarski kvalitet nesumnjivo ima glavna urednica, koja ima iskustvo i senzibilitet za socijalna pitanja u BiH. Barem na osnovu dva monitorisana broja, može se zaključiti da je uređivački koncept časopisa zanimljiv i jedinstven. Časopis njeguje dobar uređivački kriterij upotrebe fotografije – fotografija kao informacija, fotografija kao ilustracija i fotografija kao podrška zanimljivom izgledu časopisa. Vizuelni izgled časopisa motiviše da se pročita ili u najmanju ruku – prelista.

Almanah SKD Cankar (2009, 2010, 2011)³¹

IZRAZ SAMOSVOJNOSTI ALI I INTEGRISANOSTI SLOVENACA U BiH

U okviru istraživanja analizirana su tri broja slovenačkog časopisa Zora Cankarjeva, koji izlazi jednom godišnje u dvojezičnom izdanju, na bosanskom i slovenačkom. Objavljeno je ukupno 128 tekstova. Veći dio tekstova je objavljen samo na jednom od jezika, dakle nije riječ o prevodima, tako da je za potpun uvid u sadržaj časopisa potrebno znanje oba jezika.

³¹ Analizu je radila Nejra Plasto, mlađi asistent na projektu Manjine i mediji i student postdiplomskih studija iz oblasti komunikologije u Sarajevu

Časopis izdaje SKD Cankar (Slovenačko kulturno društvo Cankar) kao godišnji almanah u okviru kojeg se prezentacijom rada ovog društva afirmiše slovenačka kultura u bosanskohercegovačkoj sredini, ali i podstiče izgradnja i jačanje uzajamne kulturne komunikacije kroz prizmu proteklih i sadašnjih zbivanja. Tako je u ovom časopisu zastupljen širok dijapazon tema koje tretiraju kulturu, politiku, ekonomiju, ljudska i manjinska prava, zdravlje, umjetnost, u vidu tekstova koje pišu uglavnom članovi i prijatelji društva, gosti iz Slovenije, pa čak i djeca (u posebnom podlistku).

2009: Fokus na 75 godina SKD Cankar u BiH

Prvi broj koji je analiziran, **Almanah iz 2009.** godine, na naslovnoj stranici prikazuje *Miss Sarajeva*, likovno djelo slovenačke umjetnice Petre Varl, što direktno implicira da se ovo kulturno društvo već tada zalagalo za očuvanje svojevrsne kulturno-umjetničke spone uspostavljene sa bosanskohercegovačkom sredinom. Boje na naslovnici su intenzivne i jake (crna i narandžasta) te okvirnom narandžastom linijom prate crno-bijele tekstualne sadržaje i fotografije. Ovo izdanje je štampano u 500 primjeraka na nemasnom papiru A4 formata sa prelomom sadržaja.

Uvodna riječ na prvoj stranici pripada Andreju Graselliju, slovenačkom ambasadoru, koji naglašava da su Slovenci udružili različite narode izdavanjem ove visokokvalitetne publikacije. Ukoliko se uzme u obzir da se u ovom broju obilježava 75 godina postojanja društva, objavljeni sadržaji su najvećim dijelom fokusirani na djelatnosti SKD Cankar u prethodnoj godini, ali i najavljuvanju plana aktivnosti za narednu.

Tako se mogu pročitati tekstovi koji tretiraju tematiku kulture kao ključne vodilje izdanja, zatim pitanje nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini kao i preispitivanje političkih odluka o položaju manjinskih naroda u BiH, konkretnije konstituisanja Vijeća nacionalnih manjina, ali i sadržaji sa elementima analitike (dolazak i opstanak Slovenaca na ovim prostorima, gdje autor Boštjan Širnik istraživanjem historije ovih prostora nudi kratak pregled njihovog doseljavanja i djelovanja u BiH). Ostale tematike su film (primjer slovenačke literature zabilježene kao film u okviru manifestacije „Cankarjevi dnevi“), poezija (analiza nastanka najljepšeg slovenačkog spjeva), obrazovanje (u ovom slučaju važno je napomenuti da se ističe edukacija mladih o slovenačkom jeziku), zatim tema zdravlja, sporta... Autori sadržaja, Slovenci ali i pripadnici drugih naroda, različitog su profila, ljekari, prosvjetni radnici, inženjeri, kao i djeca čiji se crteži i pisani radovi sa nastave slovenačkog jezika objavljuju kao skenirane i ukomponovane fotografije da bi već od naredne godine za njih bio izdvojen poseban dio časopisa, Planinček.

Većina tekstova sadrži nadnaslov, naslov, podnaslov i paragrafe sa jednom ili više fotografija. Ukupan broj fotografija u ovom broju je 113. Fotografije objavljene u ovom broju u nekoliko primjera prate tekstove o djelatnostima ovog društva prezentujući prizore sa različitih skupova, manifestacija, dodjela priznanja... Autori u većini slučajeva praktikuju potpisivanje radova. Radovi čiji autori nisu navedeni objavljeni su kao kratke vijesti u sastavu rubrike Pregled aktivnosti u 2009.

Na posljednjoj stranici se navode mediji u kojima su članovi ovog društva bili prisutni tokom 2009. godine, dok se na unutrašnjosti posljednje korice imenom i prezimenom navode svi članovi društva, članovi koji su preminuli i članovi hora *Camerata Slovenica*. Ovo izdanje kao i naredna dva se mogu pronaći na oficijelnoj *web* stranici SKD Cankar u PDF formatu.

2010: Raznolik sadržaj sa elementima analize manjinske problematike

Naredno izdanje **Almanaha, iz 2010**, na naslovnici tvrdih korica prikazuje djelo *Korida* autora Jože Kotara (autor je naveden na posljednjoj korici časopisa). Grafičko oblikovanje je zadržalo istu formu, no sa drugim bojama. U ovom broju suptilni ljubičasti tonovi zaokružuju sadržaje na masnom papiru A4 formata. Unutrašnje (prva i posljednja) stranice korica su ovaj put upotrijebljene u reklamne svrhe (Gorenje i Mercator, dakako dvije uspješne slovenačke kompanije). Boks sa podacima o glavnom uredniku, redakciji, lektorima (koji su jednako kao i u prošlom broju prisutni i za slovenački i za bosanski, hrvatski i srpski jezik) i ostalim podacima bitnim za nastanak ovog broja, sada je pozicioniran na posljednjoj stranici časopisa.

U uvodu se obraća urednica i predsjednica društva Sanja Bogdanović (inače po zanimanju profesionalni novinar), koja ukratko govori o temama koje se obrađuju u okviru ovog broja (pregled aktivnosti, progami kulturnih udruženja, gostovanja, te druga veća dešavanja zabilježena barem slikom ili crticom). Dakle, SKD Cankar ne piše samo o vlastitim aktivnostima nego i o saradnji sa drugim udruženjima, institucijama vlasti, organizacijama, pojedincima... Kao i u proteklom broju, pristune su teme o cvijeću, savjeti za zdravlje, horu koji je i ove godine nastupao, reportaže, sjećanja i historija dolaska Slovenaca na ove prostore (koja je u okviru teksta analizirana i u izdanju iz 2009. godine).

Ono što je novo i što urednica najavljuje jeste Planinček, glasilo koje pišu djeca koja pohađaju dopunsku nastavu slovenačkog jezika u saradnji sa učiteljicom Melitom Osmanagić.

I u ovom broju je prisutan pregled aktivnosti u čijem podnaslovu se ovaj put navodi da se spomenute aktivnosti mogu pratiti i na Cankarevoj *web* stranici.

Aktivnost koja je obilježila ovu godinu je bila Cankarjeva tribina posvećena nacionalnim manjinama i njihovim problemima popraćena tekstem sa elementima analitike i istraživačkog novinarstva. Eminentni stručnjaci su zajedničkim naporima došli do dva značajna zaključka:

- *da dostignuti stepen ljudskih prava nacionalnih manjina na prostoru zapadnog Balkana nije zadovoljavajući, te da je neophodno ukazati aktuelnim vlastima na potrebu intenzivnijeg angažovanja u ovoj oblasti;*
- *za dobru procjenu položaja nacionalnih manjina (ali i tzv. većina) u specifičnim odnosima u BiH otežavajuće je što nema popisa stanovništva iz kojeg bi se mogao ustanoviti broj, struktura i teritorijalna raspoređenost naroda.*

Autor teksta je Nikola Slavuljica (iz Biroa za ljudska prava, Tuzla), koji je ujedno i jedan od učesnika ove tribine. SKD Cankar prenosi ovaj prilog sa redakcijskim intervencijama.

U ovom broju se nastavlja i priča o Vijeću nacionalnih manjina. Sanja Bogdanović, predsjednica SKD Cankar i predsjedavajuća Vijeća nacionalnih manjina FBiH, kritikuje organe vlasti zbog oskudne deklarativne podrške, smatrajući da su tako jasno demonstrirali svoj stvaran odnos prema nacionalnim manjinama. Dakle, u odnosu na broj iz 2009, u sadržaju ovog almanaha se uočava detaljnija posvećenost i kritičko razmatranje društveno-političkih dešavanja u BiH kada su u pitanju nacionalne manjine, te u tom smislu i osnivanje Saveza slovenačkih društava u BiH (Evropa zdaj).

Ostale tematike koje se tretiraju su edukacija na maternjem jeziku (dopunska nastava za slovenački jezik i za mlađe i za starije), dolazak Slovenaca na ove prostore u kontekstu ličnih priča pojedinaca (Priča o porodici Bozja), poezija (Anton Aškerc i njegove pjesme nastale tokom putovanja kroz Bosnu), sport (Teniski turnir XVIII memorijal Jan Doršner), manifestacija za najmlađe (Pustovanje) ali i savjeti kako očuvati zdravlje, gdje se u ulozi novinara javlja (kao i u izdanju iz 2009. godine) prim. dr. Sanja Batinić-Jojić.

Struktura tekstova ovog izdanja je nešto složenija, tako da se susreću reportaže, izvještaji i tekstovi sa elementima analitike i istraživačkog novinarstva. Autori sadržaja i u ovom broju uglavnom nisu novinari, nego i članovi društva, gosti na različitim manifestacijama, prijatelji društva i Slovenci koji su bili u posjeti našoj državi (naprimjer, predsjednik muškog hora Ljubečna, Andrej Žnidaršič). Složenije forme sadržaja kao što su izvještaji, reportaže i analitički tekstovi su potpisani, dok kratke vijesti o djelatnostima SKD Cankar nisu potpisane. Kao izvori informacija se navode pojedinci (novinarka Nataša Prislan, Nikola Slavuljica iz Biroa za ljudska prava, Drago Bozja, koji priča priču o porodici Bozja i njihovom boravku u BiH) ali i institucije, organizacije, nevladina udruženja, muzički horovi, pa čak i *web* stranice (Civitas, Agencija za informiranje ZDA, *Camerata Slovenica*, Komisija za ljudska prava, Wikipedija). Pozicija izvora je većinom jedinstvena, osim u sadržajima koji detaljnije analiziraju položaj nacionalnih manjina na prostoru BiH, te u svojoj analizi sadrže ključne tačke konvencija o zaštiti ljudskih prava ali i zakonske odluke institucija vlasti koje se u praksi nisu ispoštovale. Vrijednosti autorskog/novinarskog uklona kao i sadržaja objave su, uopćeno posmatrano, ipak pozitivne jer prezentuju kulturno-umjetničke, političke, muzičke i druge aktivnosti ovog društva u okviru kojih se slovenačka zajednica uspješno etablira u bh. društvu (što je slično kao i izdanje iz 2009. godine). Sadržaji sa neizraženim novinarskim uklonom (u oba izdanja, 2009. i 2010. godina) su najčešće u pregledima aktivnosti u kojima se kratkim i jasnim vijestima javnosti pružaju osnovne informacije gdje se aktivnost održala, kada i sa kojim ciljem, zatim u rubrikama o sportu i zdravlju.

Tekstove većinom prate fotografije kojih u ovom izdanju (u okviru analize ova tri broja) ima najviše, 148. Fotografije najčešće prikazuju različite aktivnosti članova ovog društva tokom godine, likovne radove slovenačkih umjetnika, likovne i pismene radove najmlađih članova...

U ovom broju nema izvještaja o prisutnosti članova ovog društva u medijima, ali se nastavlja praksa navođenja članova za Almanah 2010, članova koji su preminuli, kao i članova hora *Camerata Slovenica*.

2011: Aktivniji pristup sociopolitičkim temama

Almanah objavljen **2011.** na svojoj naslovnici prikazuje *Jutro*, likovni rad Jasmine Hrustanović, urađen kao apstraktna umjetnost u svijetlosmeđim tonovima. U istoj boji je realizovan jednostavan grafički dizajn u vidu poluokvirne svijetlosmeđe linije koja zaokružuje slike i objavljene tekstove koji su kao i u prethodna dva izdanja štampani u crno-bijeloj boji. Grafički dizajn kao i prethodne dvije godine realizuje Dragan Marković.

Glavna urednica ovog kao i prethodna dva izdanja je Sanja Bogdanović, koja već u uvodu naglašava uspješnu godinu koju iza sebe ima SKD Cankar, kao i dobru saradnju uspostavljenu sa lokalnom zajednicom. Međutim, urednica navodi da se *sve postignuto treba posmatrati kroz prizmu velikog zalaganja manjeg broja članova*. Podmladak društva Cankar gotovo da i ne postoji; postoji, a problem je i finansiranje društva, između ostalog neplaćanje članarine od strane starijih članova, penzionera.

Uprkos tome, ovaj broj obilježava nekoliko stvari:

- uspjeh Saveza slovenačkih društava Evropa zdaj da se pokrene ranija inicijativa škola slovenačkog jezika (za sada u Kaknju i Sarajevu);
- predstavnik SKD Cankar je predsjedavajući Vijeća nacionalnih manjina FBiH;
- hor *Camerata* postao nezaobilazan dio značajnih priredbi u Sarajevu;
- društvo se prijavilo za IPA fondove;
- uspostavljena je bliska saradnja sa dva društva.

Kao i u prethodnim izdanjima, u formi kratkih i jasnih vijesti navode se aktivnosti koje su se provodile tokom godine. Već u ovim aktivnostima se ističe saradnja sa Hrvatskim kulturnim društvom (HKD) Napredak.

I u ovom broj se obilježava Prešernov dan – slovenački kulturni praznik u okviru kojeg se predstavila slikarka Jasmina Hrustanović i pijanista i dirigent Slaven Kulenović. Najzastupljenije teme su i ovdje kulturne i sportske manifestacije, tribine, nastupi slovenačkih horova u Sarajevu (*Slovenski dom* i *Camerata Slovenica*), edukacija u vidu dopunske nastave na maternjem jeziku ovog društva, poezija...

Ovogodišnju tribinu o (ne)razumijevanju kapitalizma u Sloveniji zabilježio je i analizirao dr. Aleksander Lorenčić u formi teksta sa analitičkim elementima počevši od osamostaljenja Slovenije, preuzimanja ekonomije u vlastite ruke, tranzicije, te političke, ekonomske i kulturne saradnje sa Evropom kako bi prvog maja 2004. postala punopravna članica EU-a.

Nakon ozbiljnijih tema u okviru ovog Almanaha se nastavlja sa glasilom Planinček, koje se ponovo realizuje sa učiteljicom Melitom Osmanagić. Sadržaj i teme su opširnije nego u izdanju iz 2010. godine, te se pored poezije, utisaka učenika i skeniranih likovnih radova, mogu pročitati i intervjui koji se općenito u okviru ovog Almanaha nisu tako često objavljivali.

Već naredni tekstovi predstavljaju nastavak kontinuiranog istraživanja pitanja nacionalnih manjina u BiH. Urednica Sanja Bogdanović, koja i u ovom broju piše o Vijeću nacionalnih manjina, objašnjava kako se od formiranja pa do 2011. godine ovo Vijeće bavilo samo sobom, jer je Zakonom o pravima nacionalnih manjina FBiH predviđeno da Parlament FBiH osigura uslove rada Vijeća, ali to nikada nije urađeno. Dakle, i u ovom izdanju se analiziraju političke odluke koje se tiču usvajanja i primjene konačne normativno-pravne osnove za sve nacionalne manjine u BiH, o čemu piše i Marija Grbić, koja naglašava potrebu da nacionalne manjine dobiju mjesto u Ustavu BiH.

Već naredni tekst nastavlja praksu iz prethodnih brojeva u kojima se upoznajemo sa Slovencima koji su doselili u glavni grad BiH Sarajevo. I u ovom slučaju riječ je o ličnoj priči članice SKD Cankar Ljiljane Testen. U ovom izdanju je prisutna rubrika zanimljivosti u okviru koje se opširno istražuju i analiziraju slovenački dijalekti. Na narednim stranicama se opširnije predstavljaju aktivnosti ovog udruženja i saradnika, prisjeća se Nedžada Kurte, *arhitekte sa stilom*, te opisuju bosanski tradicionalni vrtovi u nastojanju približavanja nekadašnje bh. ambijentalnosti.

Struktura tekstova ovog izdanja je složena i tematski obimna. Većina tekstova sadrži nadnaslov, naslov i podnaslov. Autori sadržaja su i u ovom slučaju članovi SKD Cankar ali i drugi saradnici kao Pavlina Hrovat, animatorka „Vezi“ pri DU Mirna, i Ana Mrdović, diplomirani inženjer hortikulture.

Na posljednjoj stranici Almanaha se nastavlja praksa navođenja imena i prezimena članova, onih koji su preminuli, te članova zbora *Camerata Slovenica*.

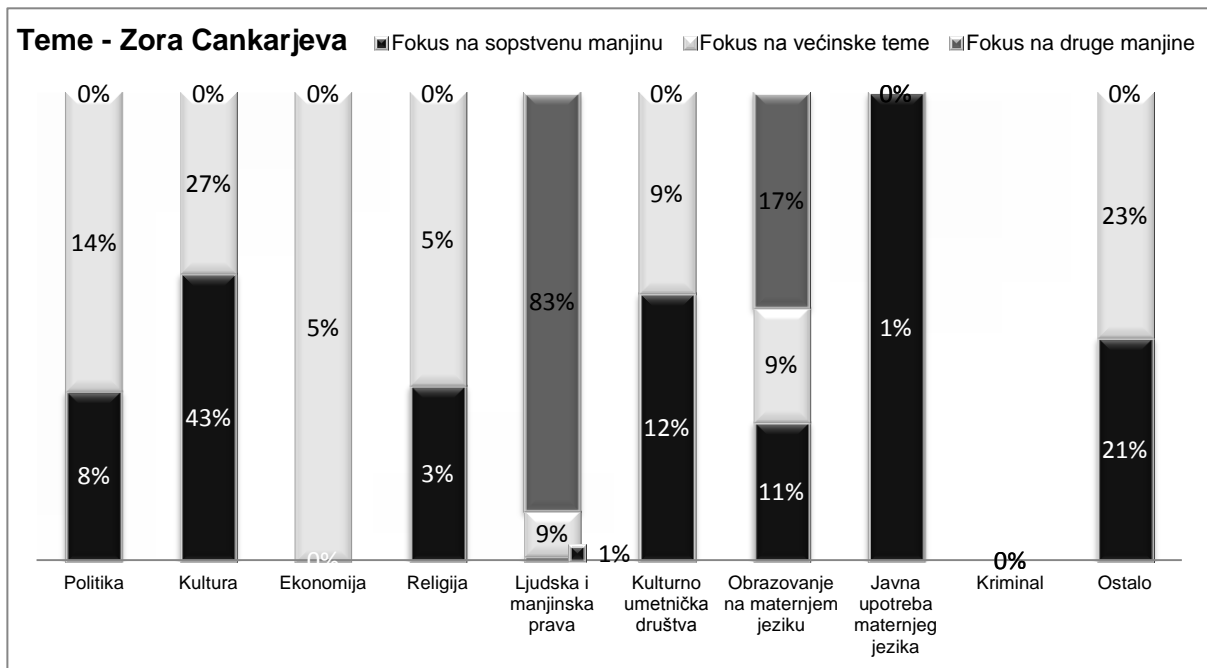
Zadnja korica izdanja je kao i u izdanju iz 2009. Neiskorištena, te se samo pri dnu stranice može pronaći simbol ovog udruženja sa adresom, telefonom, faksom, mailom i *web* stranicom na kojoj je i ovaj broj objavljen.

Uopćeno posmatrajući ova tri izdanja, uočava se trud SKD Cankar za uspostavljanje i njegovanje političke, kulturne, umjetničke, muzičke komunikacije sa

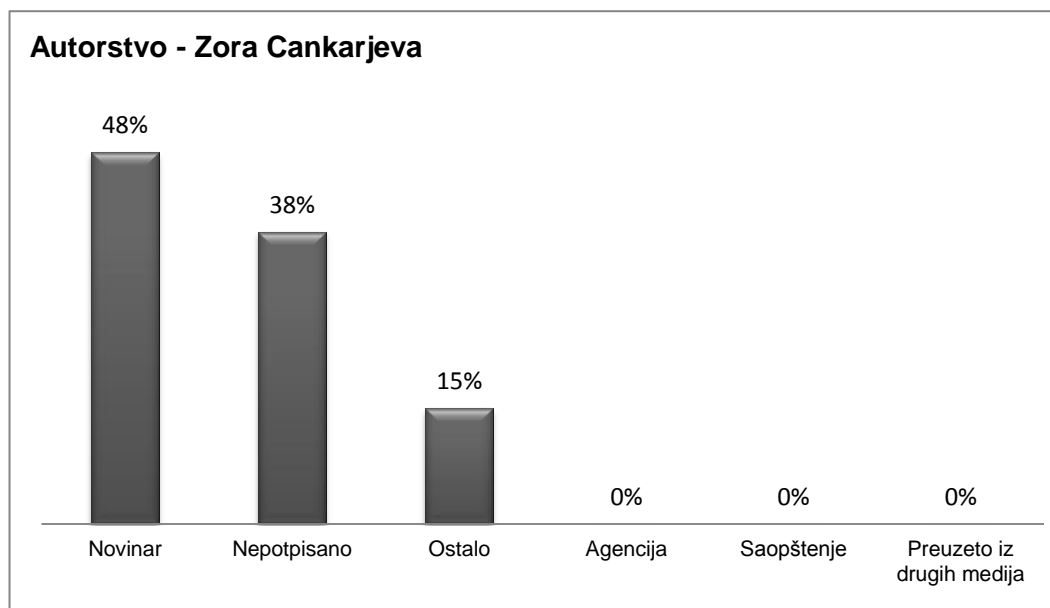
bosanskohercegovačkom sredinom, ali i naponi da se analizira i izvještava o društveno-političkim previranjima na ovim prostorima a posebno o položaju manjina.

Po žanru izdavaštva to je miks almanaha, časopisa i informativnog glasila.

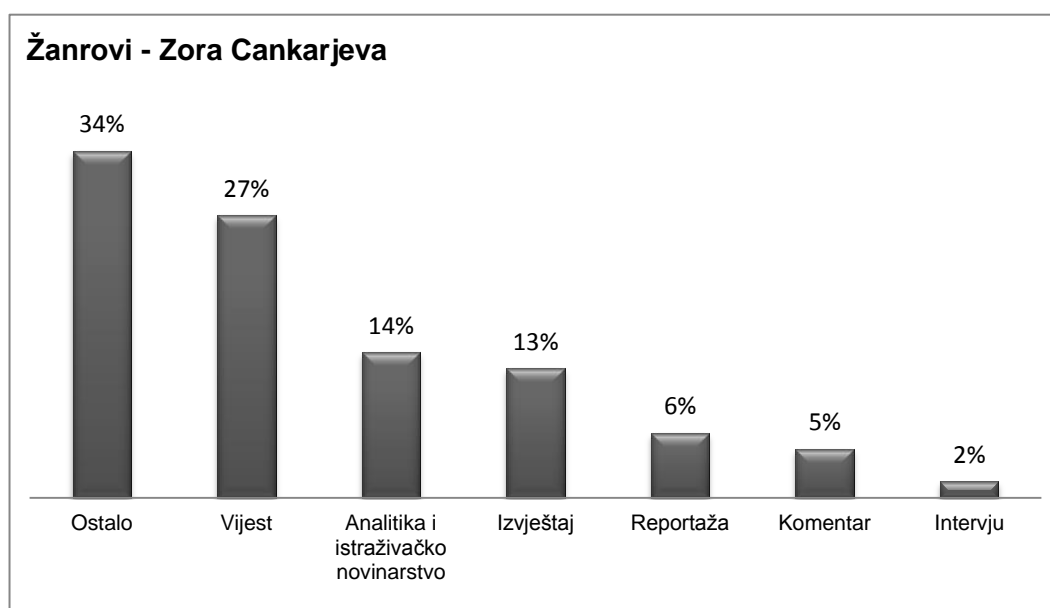
Pregled varijabli

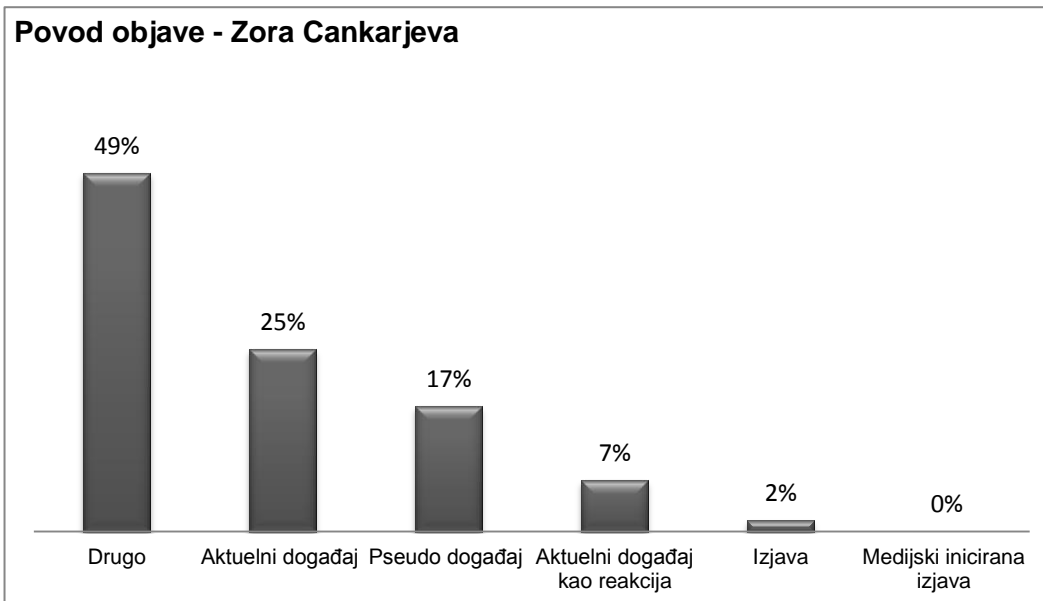
U tri analizirana izdanja se uočava širok dijapazon tema koje tretiraju kulturu, odnosno sam rad Kulturno-umjetničkog društva Cankar. Tema politike je prisutna samo u podvarijabli koja se tiče tekstova usmjerenih na takozvane većinske teme. Kada je u pitanja podvarijabla *druge nacionalne manjine*, najzastupljenija je kategorija ljudskih i manjinskih prava.

Autori sadržaja u okviru ovog časopisa nisu profesionalni novinari, nego članovi SKD Cankar (prosvjetni i kulturni radnici, doktori...) Međutim, svaki tekst koji je potpisan evidentirali smo u kategoriju *novinar* jer je riječ o mediju tako da te osobe obavljaju informativnu djelatnost. Sadržaji koji su *nepotpisani* su najčešće kratke vijesti u rubrici Pregled aktivnosti, dok se kao *ostalo* predstavljaju autori likovnih i pismenih radova glasila Planinček (učenici).

Sadržaji kao što su kultura, film, poezija, hortikultura, likovni i pismeni radovi učenika u okviru glasila Planinček, aktivnosti SKD Cankar ali i lične priče članova ovog društva su najzastupljenije teme u okviru ova tri izdanja, ali ne ispunjavaju standarde novinarskih žanrova, te su zato označene kao *ostalo*. *Vijesti* i *tekstovi sa elementima analitike i istraživačkog novinarstva* su složenije strukture koje tretiraju temu nacionalnih manjina u BiH, a zatim i historijski pregled dolaska Slovenaca na ove prostore.

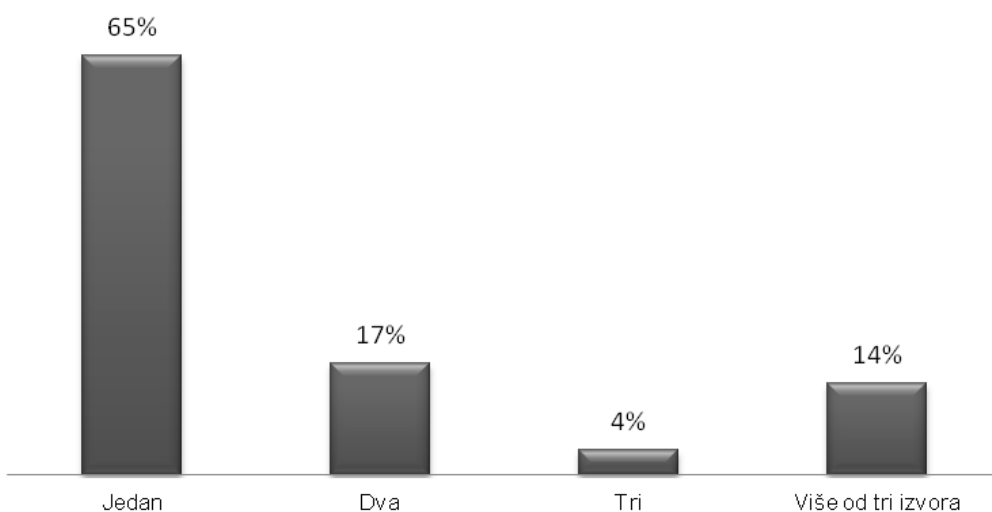

Povod većina objava je podsticanje afirmacije kulture, jezika, muzike, tradicije, umjetnosti i edukacije kroz aktivnosti koje ovo društvo realizuje u saradnji sa različitim institucijama i udruženjima. Ipak, kako imamo ogroman broj novinarskog stvaralaštva, kategorija *drugo* dominira naspram *aktuelnih događaja* i *pseudodogađaja*, koji su u većini medija najprisutniji načini informativnog i animatorskog djelovanja.

Audiovizuelna prezentacija	Frekvencija Tekstovi
Tekstovi bez fotografije	40
Broj fotografija	381
Total	421

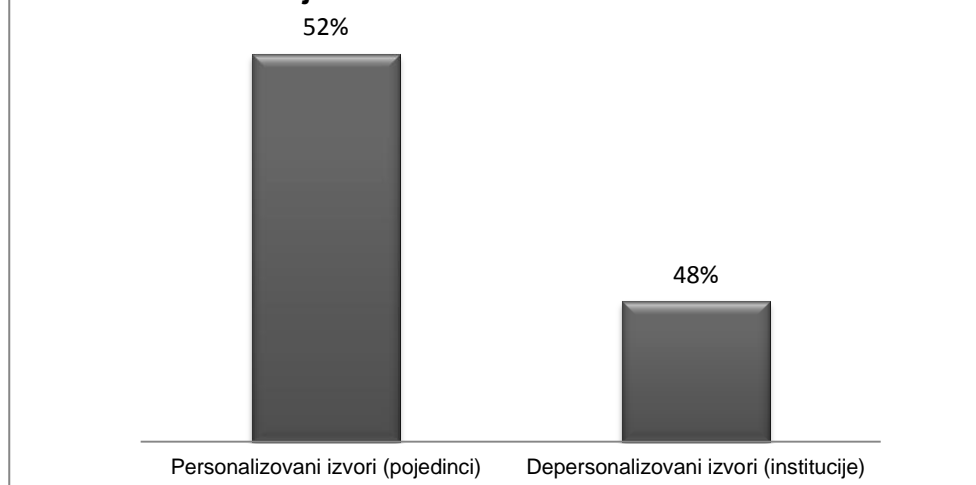
Većinu tekstova prate jedna ili više fotografija koje najčešće prikazuju aktivnosti udruženja ili likovne radove učenika u okviru glasila Planinček.

Broj izvora - Zora Cankarjeva

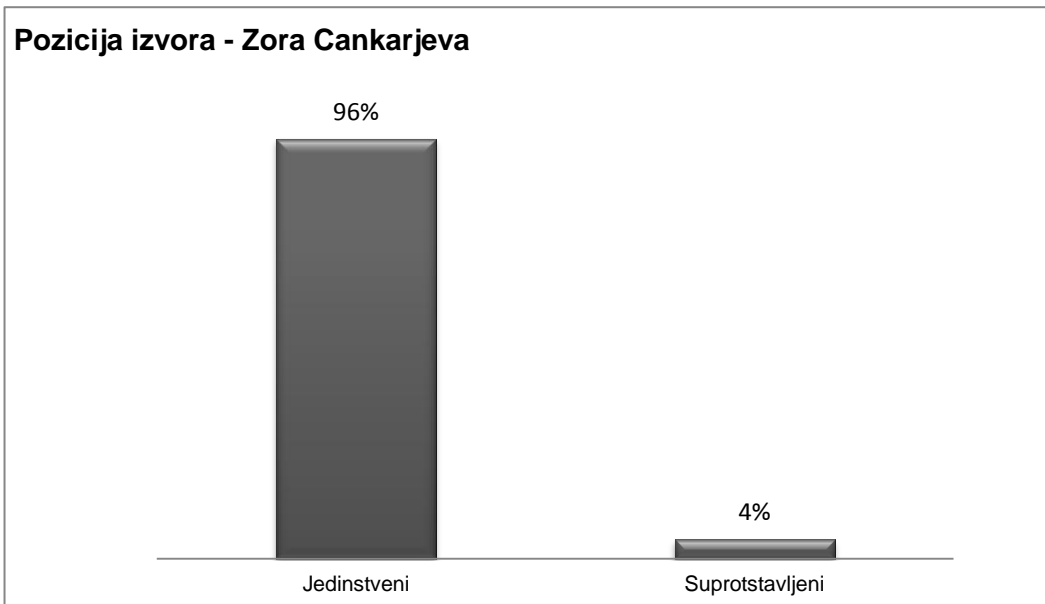

Bilježimo gotovo dvotrećinsku većinu tekstova sa samo jednim izvorom. No, kako je riječ o strogo profilisanom mediju, rezultat je očekivan. Tekstovi sa više izvora su uglavnom izvještaji sa različitih skupova gdje imamo više izjava prisutnih osoba na skupu.

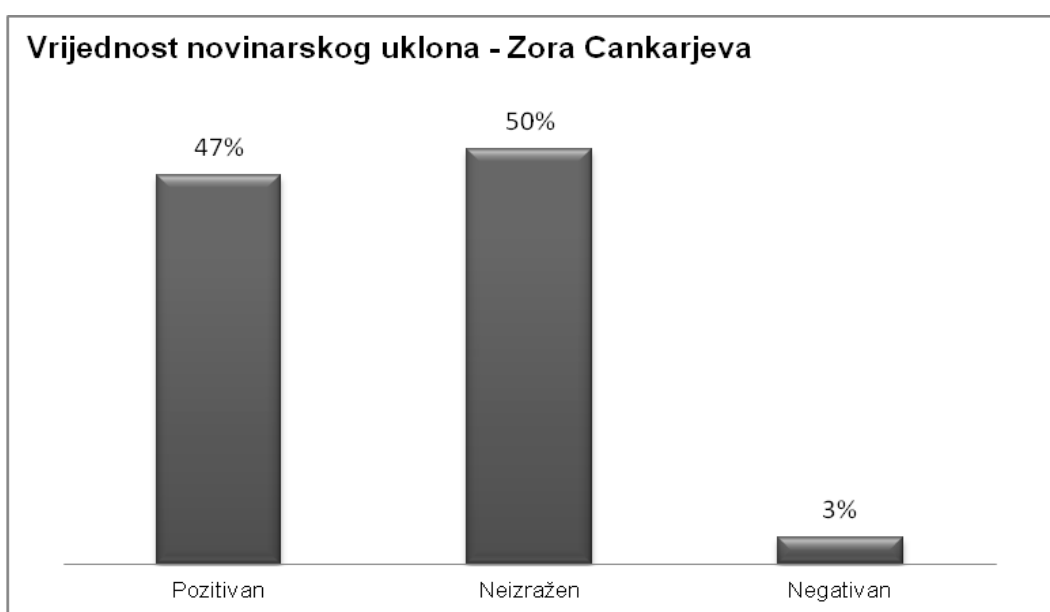
Izvori - Zora Cankarjeva

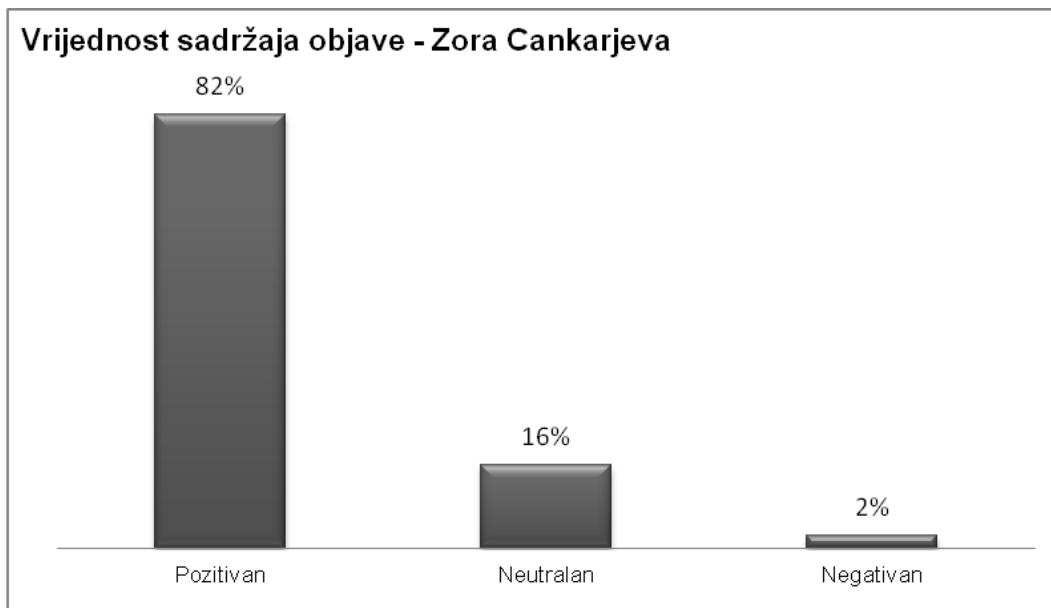
U poziciji izvora se najčešće nalaze sami autori sadržaja, odnosno njihova zapažanja i znanja (naprimjer, rubriku o zdravlju piše prim. dr. Sanja Batinić-Jojić), ali i predstavnici organa vlasti, organizacija, udruženja. U ostalim slučajevima izvori se navode kao institucije, organizacije, nevladina udruženja, muzički horovi, pa čak i *web* stranice.

Pozicija izvora je većinom jedinstvena, osim u sadržajima u kojima se detaljnije analizira položaj nacionalnih manjina na prostoru BiH, te u svojoj analizi sadrže ključne tačke konvencija o zaštiti ljudskih prava ali i zakonske odluke institucija vlasti koje se u praksi nisu ispoštovale. U ovakvim tekstovima imamo blago suprotstavljena gledišta naspram zakonske legislative i situacije u BiH.

Visok postotak pozitivnog novinarskog uklona je očekivan jer tekstovi prezentuju kulturno-umjetničke, političke, muzičke i druge aktivnosti ovog društva. Tekstovi sa negativnim uklonom su najčešće kritika zakonskih odluka institucija vlasti o pitanju nacionalnih manjina koje se u toku godine nisu provele.

Vrijednost sadržaja objava je pozitivna jer se najčešće promovišu kulturno-umjetničke aktivnosti udruženja. Sadržaji čija je vrijednost neutralna, uopćeno i ukratko prezentuju pregled aktivnosti tokom proteklih godina djelovanja ovog društva. Tekstova sa negativnom sadržinom je bilo svega tri i riječ je uglavnom o varijacijama zakonskog i političkog ambijenta u BiH.

Patria mea, BH radio 1

PROGRAM NIJE MANJINSKI GETO

Patria mea, emisija o nacionalnim manjinama BH radija 1 u trajanju od 50 minuta, koja se emituje jednom mjesečno (svakog četvrtog utorka u mjesecu u 20 sati) već niz godina aktuelizuje pitanje pripadnika manjinskih naroda u Bosni i Hercegovini. Po programskoj koncepciji emisija treba da afirmiše jezik, običaje i kulturu pripadnika nacionalnih zajednica, te prati unapređenja saradnje između BiH i njihovih matičnih zemalja. Emisija u kontinuitetu informiše o pitanjima iz domena potpisane Deklaracije o pristupanju BiH Dekadi Roma 2005-2015. godine. Urednica emisije je Ljilja Đurić iz Banje Luke. BH radio 1 je svjesno odabrao da urednica ovakvog programa bude u tom gradu jer njemu inkliniraju područja u BiH gdje živi najviše nacionalnih manjina koje imaju izuzetno aktivna udruženja. To se osjeti i u programu – većina sadržaja u četiri monitorisane emisije dolazi iz banjalučke regije (Prijedor, Prnjavor, Banja Luka).

Analizirane su četiri emisije – iz marta, aprila, maja i juna 2012. godine. Generalni koncept emisija je da je riječ o vođenom snimljenom programu sa reportažnim ili izvještajnim zapisima između kojih se emituje muzika. Emisija od 24. aprila je u potpunosti bila posvećena Romima te je kompletan muzički blok bio romska muzika (četiri pjesme). Također, i u emisiji od 23. marta, koja većim dijelom govori o problemima Roma, slušamo dvije romske izvedbe. Ostali zabilježeni muzički sadržaji su tzv. domaća muzika (muzika iz bivše Jugoslavije) poput Indexa, Idola ili Marije Šestić. Riječ je o muzici laganijeg, često sjetnog

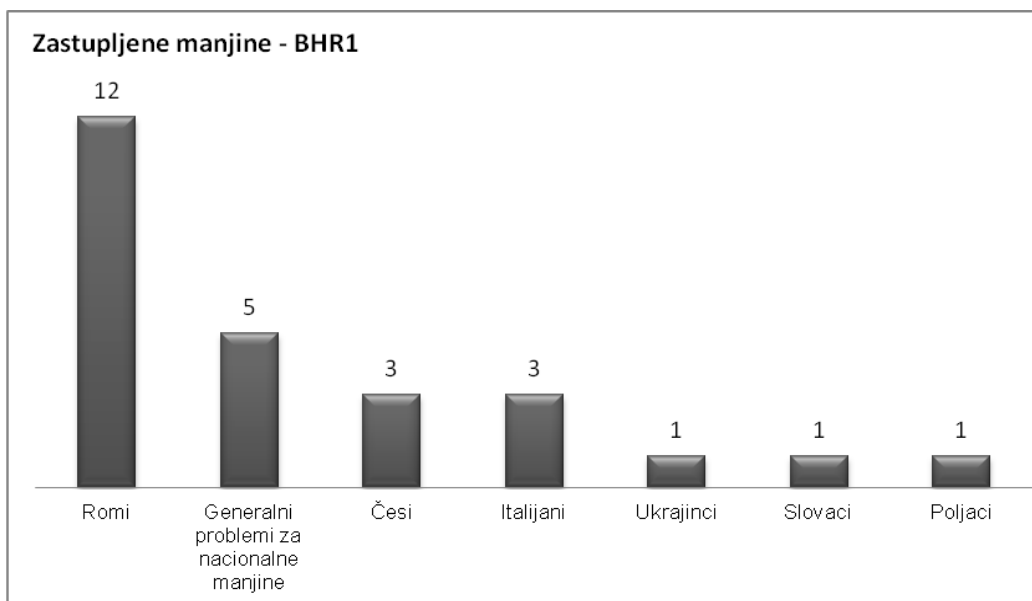
ritma („Djevojka mala“) što bi možda trebalo da naglasi da su nacionalne manjine bogatstvo različitosti, a ne problem, mada agresivniji muzički izražaji nisu karakteristika gotovo nijednog programa ovog radija.

Emisija ne promovise manjinske jezike

Emisija počinje džinglom u kojem se na više jezika kaže „Dobar dan“. Tu se priča o jezicima nacionalnih manjina završava. Svi prilozi su na bosanskom i srpskom jeziku te programski stav, koji je naglašen i na internetu, „da emisija treba da promovise jezike nacionalnih manjina“, barem u monitorisanom periodu, ne stoji. Media plan institut u svojim analizama tzv. manjinskih programa na RTV-u ima stav da ovi programi ne treba da budu manjinski i jezički „geto“ i da je njihova funkcija da i korištenjem i jezika većinskih naroda senzibilizuje najširu javnost za probleme manjina. Ali jednostranost koju je primijenio BH radio 1 (možda i zbog različitih teškoća u produciranju ovakvog programa) nije opravdana jer se time ne ostvaruje jedna od glavnih kulturoloških potreba manjinskih naroda.

Romi najzastupljenija nacionalna manjina u emisiji

Najveći broj priloga u monitorisanim emisijama je govorio o romskoj nacionalnoj manjini, 12. Od četiri emisije jedna je bila u potpunosti posvećena Romima (obilježavanje Svjetskog dana Roma u BiH), jedna u većoj mjeri, dok je u druge dvije bio po jedan prilog koji je tretirao tematiku u vezi sa Romima. Na drugom mjestu je kategorija *generalni problemi za nacionalne manjine*, koja je tretirala razne političke aspekte u vezi sa nacionalnim manjinama poput slučaja Sejdić-Finci ili izrade državne Strategije za rješavanje problema nacionalnih manjina. Slijede Česi i Italijani, koji su tretirani u po tri priloga, a zatim Poljaci, Ukrajinci i Slovaci po jednom. Dakako, aktuelni događaji su u značajnoj mjeri diktirali ovakav poredak. Pored činjenice da su Romi ubjedljivo najbrojnija nacionalna manjina, međunarodni praznik Svjetski dan Roma je uveliko generisao niz akcija i događaja. Što se tiče Čeha, predsjednik Udruženja Čeha iz Banje Luke Vladimir Blaha je dobio nagradu Vlade Republike Češke za doprinos širenju češke kulture, što je obrađeno u dvije emisije. I Italijanska nacionalna manjina je slavila jubilej – 150 godina od dolaska u Bosnu i Hercegovinu.

Najzastupljenije teme kulture i ljudskih i manjinskih prava

U 24 radijska sadržaja koja su emitovana u monitorisanim emisijama, tretirane su 53 različite tematske oblasti. Četrdeset ih je bilo fokusirano na isključivo po jednu nacionalnu manjinu, 15 na teme koje tretiraju društveno-političku situaciju u zemlji i tretiraju i većinske narode te sedam koje se tiču drugih nacionalnih manjina iz ugla jedne manjine. Ako raščlanimo kategoriju tematike koja zasebno tretira manjinske teme (koje su najbrojnije) vidimo da dominira tematika *kulture* kao i *ljudskih i manjinskih prava* sa po 20%. Ova druga kategorija se isključivo tiče romske zajednice u BiH gdje smo imali niz pitanja koja se dotiču elementarnih ljudskih prava poput diskriminacije („Stub srama“, 26.6.) ili niz priloga kroz emisije koji tretiraju provedbu Dekade Roma u BiH, prava na obrazovanje i razne vrste predrasuda prema Romima. Osamnaest posto sadržaja se odnosilo na kategoriju *ostalo*, koja je opet najviše pokrivala romsku populaciju i u šta su najviše spadale teme koje se tiču poboljšanja ekonomskog položaja Roma poput stambenog zbrinjavanja i zapošljavanja Roma.

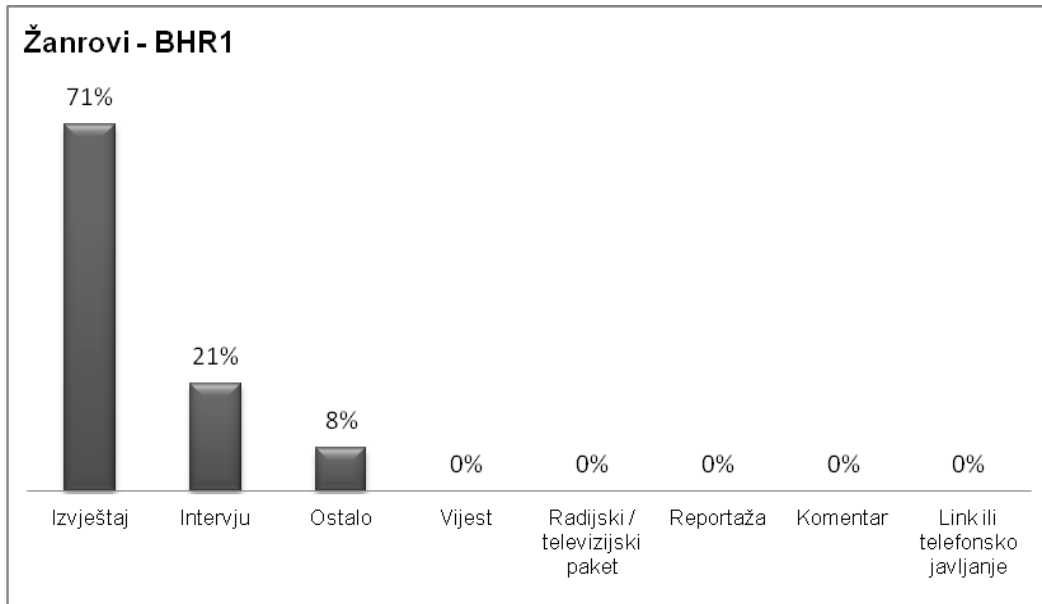
Kada su u pitanju teme koje se tiču i većinske zajednice u BiH, *politika* dominira sa 73%. Radilo se, prije svega, o odnosu nacionalnih manjina sa državnim organima generalno, na prvom mjestu sa Vijećem ministara BiH te lokalnim organima vlasti.

Teme	Fokus na jednu nacionalnu manjinu		Fokus na većinske teme		Fokus na više manjina		Sveukupno	
	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat
Politika	5	13%	11	73%	5	71%	21	34%
Kultura	8	20%	1	7%	1	14%	10	16%
Ljudska i manjinska prava	8	20%	1	7%	1	14%	10	16%
Ostalo	7	18%	1	7%	0	0%	8	13%
Ekonomija	4	10%	1	7%	0	0%	5	8%
Obrazovanje na maternjem jeziku	4	10%	0	0%	0	0%	4	6%
Kulturno-umjetnička društva	3	8%	0	0%	0	0%	3	5%
Javna upotreba maternjeg jezika	1	3%	0	0%	0	0%	1	2%
Religija	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Kriminal	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Total	40	100%	15	100%	7	100%	62	100%

Radioizvještaj dominantni novinarski žanr

Najzastupljenija novinarska forma u emisijama Patria mea je izvještaj (71%). Pod ovim podrazumijevamo često korišteni izraz – radioprilog, koji se sastoji od kombinacije *offa* (novinarskog narativa) i tonskih izjava. U radio i TV-dnevnicima norma izvještaja je oko 100 sekundi, ali u ovakvim ekstenzivnim radioprogramima uobičajena je norma dvije do pet minuta, koliko je i trajala većina posmatranih sadržaja. Na drugom mjestu su intervjui (21%). U monitorisanom periodu slušali smo intervjue sa Vladimirom Blahom, predsjednikom Udruženja Čeha, i Milošem Šolajom, profesorom sa Fakulteta političkih nauka u Banjoj Luci,

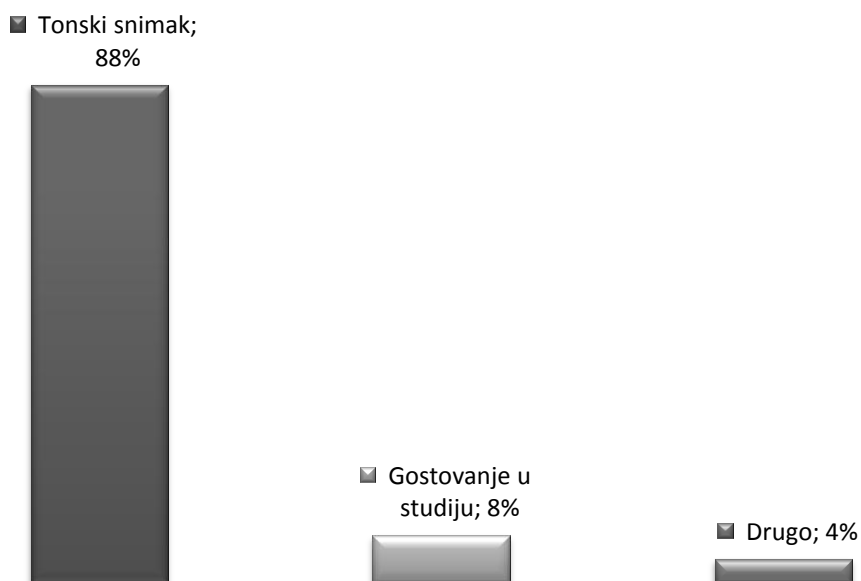
koji je na jednoj naučnoj konferenciji u Hrvatskoj izlagao o nacionalnim manjima u BiH. Procenat od osam posto kategorije *ostalo* se odnosi na neke relativno nedefinisane forme poput telefonske izjave Sanele Bešić, romske aktivistice, gdje nije uočljiva novinarska obrada, mada je svakako prisutna jer je novinar morao odrediti koji dio izjave će se emitovati, odnosno da li će se emitovati u cijelosti. Evidentno je da novinarske forme *vijest* nije bilo nikako u ove četiri emisije, što potvrđuje ranije izneseni stav da je riječ o kolažnom programu muzike, voditeljskih najava i radiopriloza, te da aktualna vijest ne može čekati mjesec dana da se objavi ili je kao takva već našla mjesto u dnevnom informativnom programu.

Audio prezentacija

S obzirom da u emisiji *Patria mea* dominiraju radioprilozi, očekivani rezultat je da je dominantna audiovizuelna prezentacija tonski snimak. Dakle, imali smo niz snimljenih izjava sa terena. Gostovanja u studiju su se odnosila na već spomenute intervjuje. Kako emisija ne ide uživo, tehnički je i to tonski snimak, ali zbog žurnalističke prezentacije pravili smo posebnu kategoriju u klasifikaciji. U principu, većina tonskih inserata u priložima je kvalitetno napravljena, bez IT šumova ili nekih drugih smetnji.

Audiovizuelna prezentacija - BHR1

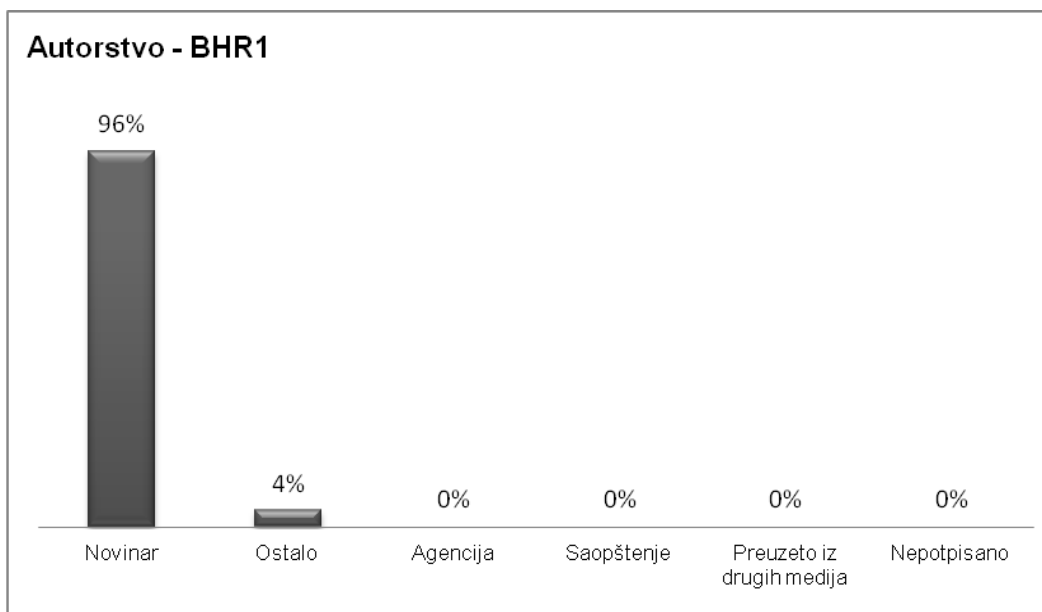

Autori vlastiti novinari

U čak 96% slučajeva sadržaji u emisiji su napravljeni od strane vlastitih novinara, što je jasno naglašeno na početku svakog priloga. Niti jedan sadržaj nije imao porijeklo od novinskih ili fonoagencija niti je preuzet sa nekog drugog medija. Dakle, Patria mea je u potpunosti vlastita produkcija BH radija 1.

Iz same emisije nije se moglo dobro rasuditi da li se u funkciji novinara saradnika ili dopisnika pojavljuju i pripadnici nacionalne manjine.³²

³² Naprimjer, u većini slučajeva romska i crnogorska imena su identična imenima pripadnika konstitutivnih naroda u BiH, a imena novih generacija nacionalnih manjina su ista ili teško prepoznatljiva /zbog slovenskog korijena/ u odnosu na imena većinskih nacionalnih zajednica.

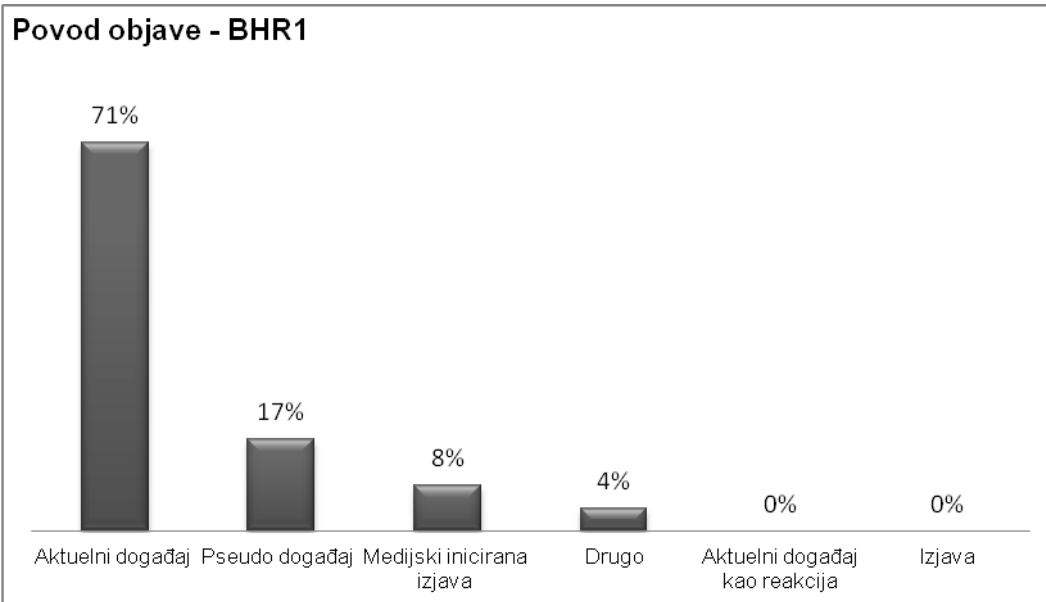

Povod priložima su aktuelni događaji

Aktuelni događaj je najčešći razlog pravljenja priloga u emisiji (71%). Riječ je o čitavoj lepezi događaja u vezi sa nacionalnim manjinama, poput akcije nevladinih organizacija „Stub srama“ posvećene diskriminaciji prema Romima, dodjele nagrade češke vlade Vladimiru Blahi, izdavanja 1. broja romskog časopisa Amaro drom, obilježavanja 150 godina italijanske nacionalne manjine u BiH, umjetničke izložbe poljskih plakata u Banjoj Luci, naučnog skupa o nacionalnim manjinama u Hrvatskoj itd.

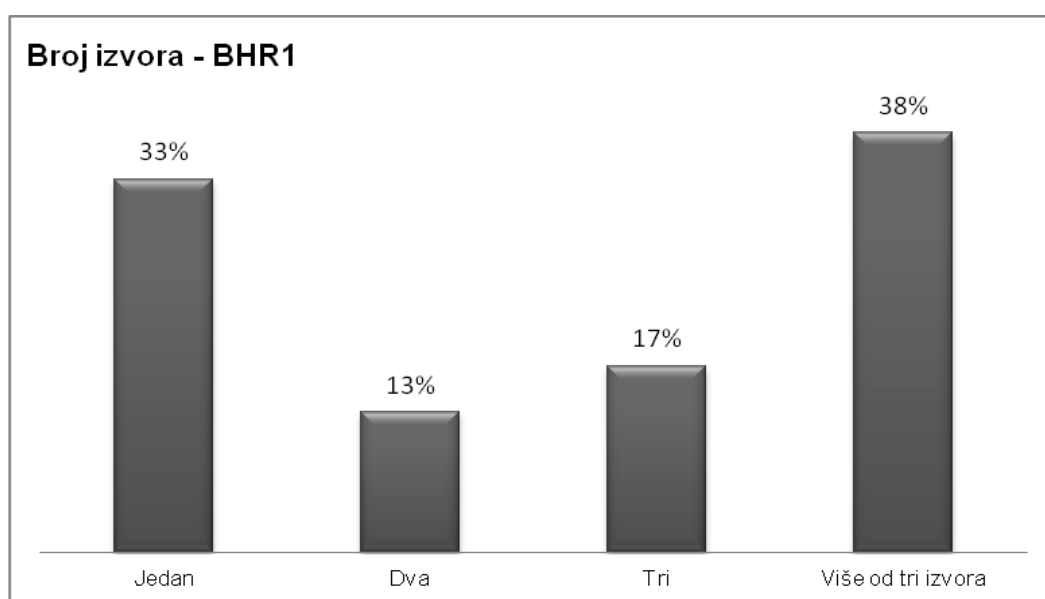
Na drugom mjestu je pseudodogađaj (17%). Ova vrlo fluidna kategorija podrazumijeva stvaranje od strane medija događaja koji nema precizno datumsko utjelovljenje. Riječ je o stvaranju (medijskom iniciranju) nekog problema koji se u vremenskom smislu mogao tretirati i mjesec dana ranije ili kasnije. Na taj način su uglavnom obrađivani problemi Roma. Naprimjer, kako žive bijeljinski Romi (24.4.) ili priča o aktivnosti romskog NVO sektora u Travniku (22.5.).

Dvaput (8%) smo imali i medijski iniciranu izjavu, što je aktivno novinarsko traženje od nekog pojedinca da pojasni ili nametne neku temu koja nije u direktnoj vezi sa nekim striktnim (aktuelnim) događajem. Naprimjer, izjava Sanele Bešić, predsjednice organizacije Kali Sara, koja komentariše provođenje državnih aktivnosti u vezi sa Dekadom Roma.

Najviše sadržaja sa tri izvora

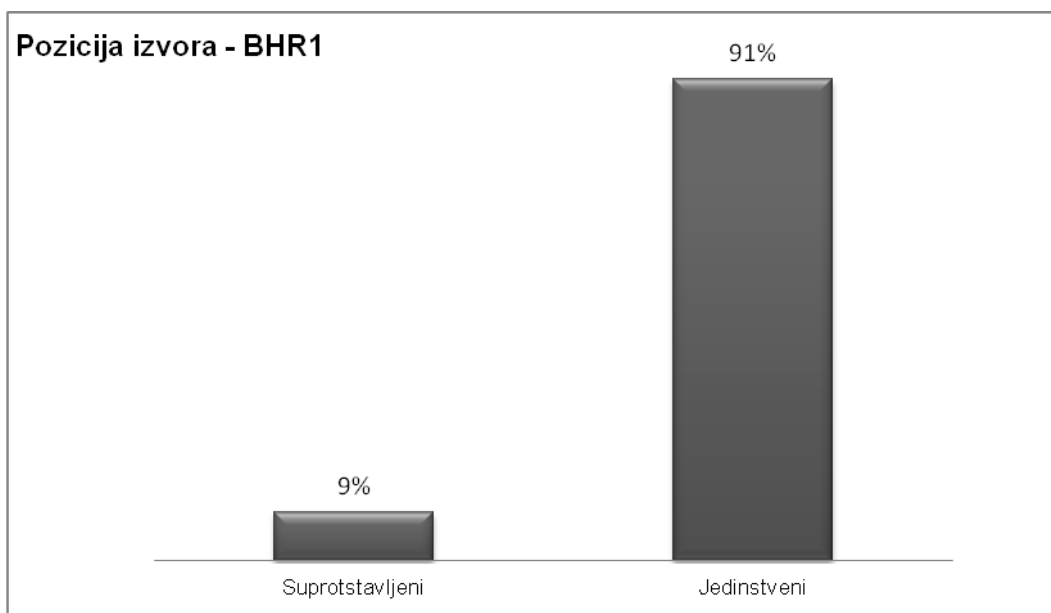
Najveći broj sadržaja emitovanih u emisiji Patria mea sadržavao je *više od tri izvora* informacija. S obzirom na negativnu praksu bh. novinarstva, a koja je posebno vidljiva u dnevnim pisanim medijima, da dominiraju sadržaji sa samo jednim izvorom, ovo je pohvalna činjenica. U prilog tome ide i rezultat da smo priloga sa *tri izvora* imali u 17% slučajeva. Procentu od 33% sadržaja sa samo *jednim izvorom* doprinosi podatak da smo u monitorisanom periodu imali dva intervjua (novinar+gost) što je, logično, samo jedan izvor. No dvotrećinskoj dominaciji sadržaja sa više izvora pogoduje dominantni žurnalistički diskurs u kojem je najzastupljenija forma radioprilog (izvještaj), koja u najvećem broju slučajeva mora da sadrži više različitih izjava. No, i da to nije uvijek praksa uvjerali smo se u emisiji emitovanoj 22.5., kada smo slušali prilog u kojem se više puta pojavljivao samo Rizvan Seferović, predsjednik udruženja Bahtalo Roma iz Travnika.

Pozicija izvora: Dominiraju jedinstveni izvori

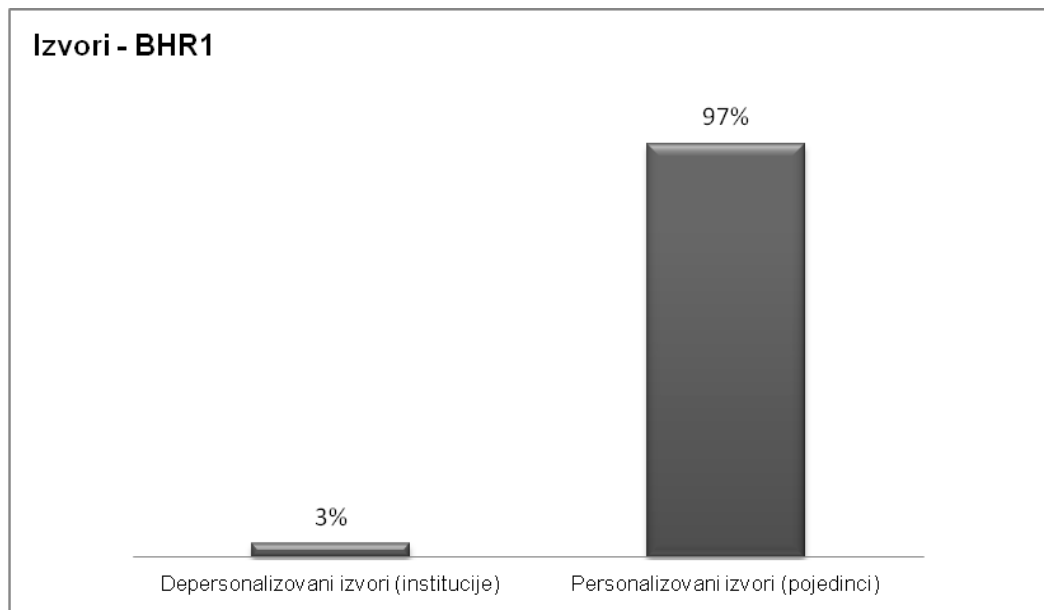
Iako su dominantni prilozi sa više izvora, kada posmatramo odnos jedinstvenih i suprotstavljenih izvora pokazuje se izuzetna dominacija ovih prvih (91 prema 9%). U informativno-političkim programima ili dnevnim novinama ovo bi bio ozbiljan profesionalni problem. Međutim, kako monitorisana emisija ima specijalistički karakter i promotorsku ulogu nacionalnih manjina, rezultat i nije neočekivan. Većina sadržaja nudi niz pogleda iz jedne zajednice koji imaju više-manje ujednačene poglede, bilo da podržavaju ili promovišu bilo da kritikuju.

Jedan od rijetkih sadržaja sa suprotstavljenim stajalištima je prilog iz emisije 27. marta o pokušaju implementacije presude Sejdić-Finci, u kojem slušamo poslanike različitih političkih stranaka koji imaju, u zavisnosti od nacionalne pripadnosti, različite odnosno suprotstavljene stavove.

Pojedinci kao glavni izvori informacija

Zabilježeni izvori su u 97% slučajeva ljudi, tj. pojedinci koji su uključeni u različite aktivnosti (najčešće iz samih udruženja nacionalnih manjina), predstavnici vlasti te različite osobe koje trpe problem (najčešće Romi) ili imaju priznanja ili zasluge (Vladimir Blaha). Izuzetno mali postotak depersonalizovanih izvora (3%) odnosio se prije svega na pojedine dokumente kao što je sadržaj presude Sejdić-Finci ili Zakon o nacionalnim manjinama u BiH.

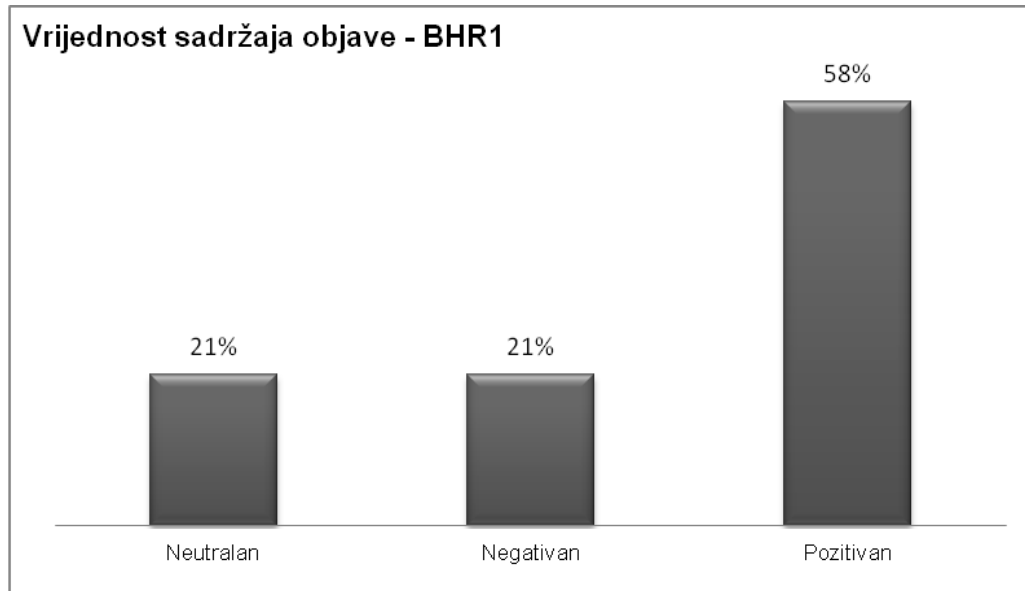
Većinski pozitivan sadržaj priloga

Dominiraju pozitivne teme u kojima se afirmišu različiti projekti i aktivnosti nacionalnih manjina. Čak i kada je u pitanju romska populacija, koja je u teškom ekonomskom i društvenom položaju, veći dio priloga je pozitivno konotiran. Koncept je da se na početku navedu problemi koji potcrtavaju siromaštvo Roma i loše provedbene rezultate Dekade Roma i inkluzije Roma u BiH. Zatim se opisuju aktivnosti koje govore o naporima ili zajedničkom radu većinske i manjinske zajednice na rješavanju problema. Tako 24.4. slušamo prilog iz Tuzle o zajedničkom skupu u vezi sa rješavanjem problema osnovnog obrazovanja Roma na kojem su učestvovala brojne nevladine organizacije i predstavnici vlasti. U prilogu govore učenici, romski aktivisti i predstavnici vlasti. Potenciraju se nastojanja da bude bolje i ističu pozitivni primjeri. Nedžad Jusić, predsjednik udruženja EuroRom, pohvaljuje rad nevladinih organizacija u BiH i, kako kaže, dijela vlasti koji je spreman na saradnju sa NVO sektorom.

A 27.3. imamo također pozitivno intoniran prilog o novim stambenim jedinicama za Rome u Bihaću. U fokusu je devetočlana romska porodica koja je dobila kuću. Gradonačelnik Bihaća Albin Muslić se vrlo pozitivno izražava o bihaćkim Romima navodeći da su „obrazovani, školuju se, idu na fakultete“ te zaključuje da „zaslužuju bolje“.

Sadržina priloga o drugim nacionalnim manjinama je isključivo pozitivna. Tako, naprimjer, 22.5. slušamo priču o opštini Prnjavor koja je proglašena najtolerantnijom sredinom u BiH. Ovo neobično priznanje joj je dodijelila organizacija Evropski pokret u BiH na skupu u Vitezu povodom činjenice da u Prnjavoru živi veliki broj nacionalnih manjina i da između njih samih kao i većinske zajednice vladaju vrlo tolerantni odnosi. Skupu je prisustvovao i načelnik Opštine Darko Tomaš, koji kaže da je riječ o „velikom priznanju“. Na izrazito sadržinski pozitivnom tonu je i intervju sa Vladimirom Blahom, predsjednikom udruženja Češka beseda iz Banje Luke, koji je u Pragu dobio nagradu češke vlade za širenje češke kulture u drugim zemljama. Blaha kaže da je to nešto najbolje što je mogao dobiti te izražava nadu da će to biti poticaj samom udruženju ali i uopšte društvenim odnosima u Banjoj Luci i BiH. Od predsjednika češkog udruženja saznajemo i niz zanimljivih informacija, kao naprimjer, da u svijetu postoji 236 čeških udruženja koje finansira vlada u Pragu sa 15 miliona eura godišnje. Voditeljica dobro konstatuje da je riječ o impresivnom podatku.

Sa izrazitom negativnom sadržinom se izdvaja razgovor sa Sanelom Bešić, direktoricom Kali Sara Romskog informativnog centra, koja jasno detektuje probleme slabih rezultata Dekade Roma u BiH (24.4.). „Kada nema para nema ni implementacije“, govori Bešićeva te kritikuje kašnjenje formiranja državne vlasti, što utiče i na provedbu Dekade. Iako je sagovornica iznijela niz kritika na račun vlasti, prilog ima prvenstveno negativan sadržaj, znatno više nego novinarski uklon, jer voditeljica neutralno vodi razgovor nastojeći da dobije informacije ali ne i da izrazi svoj stav. Eventualna zamjerka bi mogla biti što nakon ovog nemamo nikoga iz vlasti ko bi iznio poziciju „druge strane“.

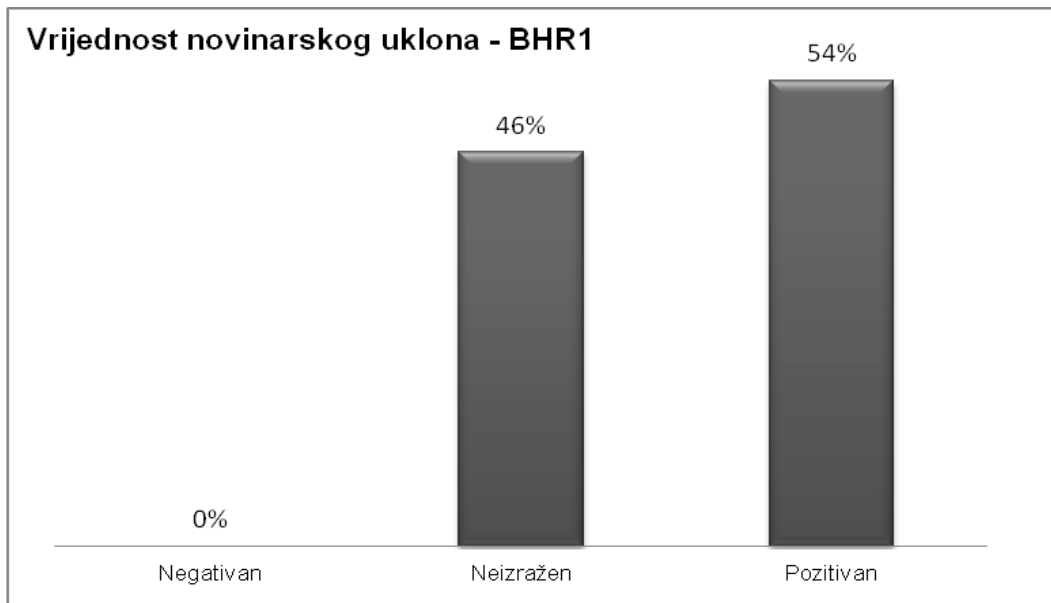
Dominira pozitivan novinarski uklon

Čak natpolovično (54%) imamo prisutan pozitivan novinarski uklon (stav) u priložima o događajima i pojedincima o kojima se izvještava. U načelu, u informativnim programima novinarska praksa je da preovladava neutralan uklon jer se očekuje da novinar bude nepristrasan i da nema svoj stav (izuzev u komentaru kao novinarskoj formi). Na osnovu dosadašnjih iskustava (prakse), novinarski ukloni se iznose u narativu (kao direktni komentar) ili selekcijom informacija i različitim vidovima potenciranja ili prekompozicije informacija. Međutim, ponavljamo, emisija Patria mea je napravljena upravo da promoviše određene društvene vrijednosti i aktivnosti te, gledano sa striktno profesionalne (zanatske) strane, u nizu priloga imamo pozitivan uklon. On se nije ispoljavao kroz komentare već prije svega kroz izrazito potenciranje pozitivnih elemenata određenih događaja (bez druge strane, odnosno bez isticanja negativnih elemenata).

Primjeri pozitivnog uklona su već spominjani u intervjuu sa Vladimirom Blahom, gdje gotovo desetak minuta gostuje u emisiji i hvali češku vladu i svoj rad i rad udruženja, potom u prilogu o dodjeli priznanja opštini Prnjavor za najtolerantniju sredinu u BiH, gdje se ističe uloga i tamošnjih udruženja i vlasti, ali se jasno ne navodi kakvi su bili kriteriji po kojima je ovakva odluka donesena.

Iako u procentima donji grafikon pokazuje da nije bilo negativnog uklona (nula posto), gledano kroz frekvencije, zabilježili smo i jedan negativan novinarski uklon, odnosno stav, i to usmjeren prema društvenom ambijentu u Sarajevu. Povod za prilog je revija filmova

Višegradske grupe,³³ na kojoj su prikazana ostvarenja iz Češke, Mađarske, Poljske i Slovačke. Poseban fokus je bio na Jana Berana, istaknutog filmskog radnika češke nacionalnosti. Između ostalog, i predsjednik Udruženja Čeha Vladimir Blaha i kćerka Jana Berana kažu da u Sarajevu ne znaju cijeliti umjetnike, a posebno ne „one druge“. Prevedeno, one koji nisu Bošnjaci. Razlog za ovakav stav je činjenica da se u Banjoj Luci pravi omaž ovom umjetniku, a ne Sarajevu, gdje je proveo najveći dio života. Na kraju novinar priloga zaključuje riječima: „Pokazalo se da Banjalučani cijene napore svojih sugrađana ma koje oni nacije bili“.

Osvrt na novinarske i tehničke elemente

Patria mea je tematski snimljeni program zasnovan na autorskim elementima. Voditeljica i urednica je profesionalna novinarka sa dobrim poznavanjem problematike nacionalnih manjina u BiH. Glasovne mogućnosti voditeljice su visoke, fonogenične, kao i kod većine novinara sa terena, tj. autora priloga. Izuzetak je novinar iz Zenice, koji nema radiofoničan glas, ali svojim drugim novinarskim kvalitetima – razumijevanjem teme, izborom sagovornika i dijelova njihovih izjava kao i efektnim rečenicama u narativu – supstituiše taj nedostatak.

Osnovna novinarska baza emisije su terenski prilozima dužine od dvije do pet minuta. Njihov kvalitet, gledano kroz postulate vjerodostojnosti i informativne i audioprihvatljivosti priloga, varira. Većina priloga je jasno informativno postavljena, primjerene je dužine i relevantnosti sagovornika kao izvora informacija. Međutim, zabilježena su i dva neprimjerena tonska inserta koji djeluju kao ispunjavanje norme minutaže. Tako 24.4. u prilogu o Romima u Konjicu i njihovoj inkluziji u obrazovne procese u prilogu koji traje oko tri minute imamo izjavu dječaka iz jedne škole (pripadnika većinskog naroda) koji daje izjavu i čita referat o toleranciji u školama. To je neprimjereno dugo i ruši se informativna osnova priloga. Još izraženiji problem ovakve vrste imamo u emisiji emitovanoj 26.6. u prilogu o izradi strategije za rješavanje problema nacionalnih manjina. Slušamo izjavu Milana Jovanovića iz Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH od skoro pet minuta. Bilo je neophodno da se ta

³³ **Višegradska grupa** osnovana je 1991. godine sa ciljem unapređenja regionalne saradnje i bržeg ulaska u EU i NATO četiri zemlje članice (Mađarske, Poljske, Slovačke i Češke). Kao potpora boljoj saradnji među zemljama centralne Evrope 2001. godine osnovan je fond sa sjedištem u Bratislavi.

izjava skrati ili da se montiraju potpitanja koja bi razbila ovaj monolog. Ovakvom prezentacijom, uvjereni smo, uz radioprijemnike su ostali samo oni najzainteresovaniji za ovu problematiku, a tih sigurno nije veliki broj.

Kvalitet tonskih izjava i montaže priloga je na visokom nivou.

Korijeni, Radio Republike Srpske

PROGRAM UTEMELJENOG SENZIBILITETA PREMA NACIONALNIM MANJINAMA

Korijeni, emisija o nacionalnim manjinama Radija Republike Srpske, počela se emitovati 2006. godine. Urednica i voditeljica je Radmila Karanović, koja se tokom godina nametnula kao jedan od rijetkih novinara specijalista za ovu oblast. Do sredine 2011. godine program se emitovao svake sedmice u trajanju od jednog sata. U aktuelnoj programskoj šemi Korijeni se emituju svake druge subote u 10 sati. Monitorisane su četiri emisije: od 21. aprila, 12. maja, 9. juna i 16. juna. Pauza od samo sedam dana između dviju emisija uzrokovana je početkom ljetne programske šeme, u kojoj emisija nije emitovana i gdje je na kraju naglašeno „da će svi programi u vezi sa nacionalnim manjinama tokom ljeta biti obrađeni u drugim informativnim programima RTRS-a“. Trajanje emisije varira u zavisnosti od broja događaja i tema. Tako je 21. aprila i 16. juna dužina bila 55 minuta, 9. juna 41 minutu, a 12. maja samo 18 minuta.

Riječ je o programu kolažnog tipa sa problematikom koja se tiče isključivo nacionalnih manjina u kulturnom, političkom i, što je kroz jednu emisiju bilo vrlo karakteristično, istorijskom kontekstu (stradanje Jevreja u Dugom svjetskom ratu). U sadržajima koji tretiraju romsku nacionalnu manjinu nalaze se i elementi socijalne inkluzije.

Svi programi u emisiji su isključivo na srpskom jeziku. Jedini, i to isključivo simbolični element upotrebe manjinskog jezika, jeste kada na insistiranje novinara sagovornik u prilogu o učenju hebrejskog jezika na tom jeziku pozdravi slušaoce. Stoga možemo konstatovati da su ciljna grupa programa predstavnici nacionalnih manjina, posebno oni koji su uključeni u manjinska udruženja, kao i šira slušalačka publika koja je zainteresovana za problematiku nacionalnih manjina. Takav koncept emisije podržava njenu misiju da senzibilizuje širu javnost za probleme manjina, koristeći jezik većine, ali ne ispunjava jednu od značajnih karakteristika manjinskih programa – da istovremeno njeguje i njihov maternji jezik. Dio sadržaja, slobodna je procjena, trebao bi biti interesantan čak i publici koja nema poseban afinitet prema ovoj tematici. Naprimjer, priča o kursu hebrejskog jezika koja ima širok i zanimljiv društveni fokus, o čemu će dalje u izvještaju biti više riječi.

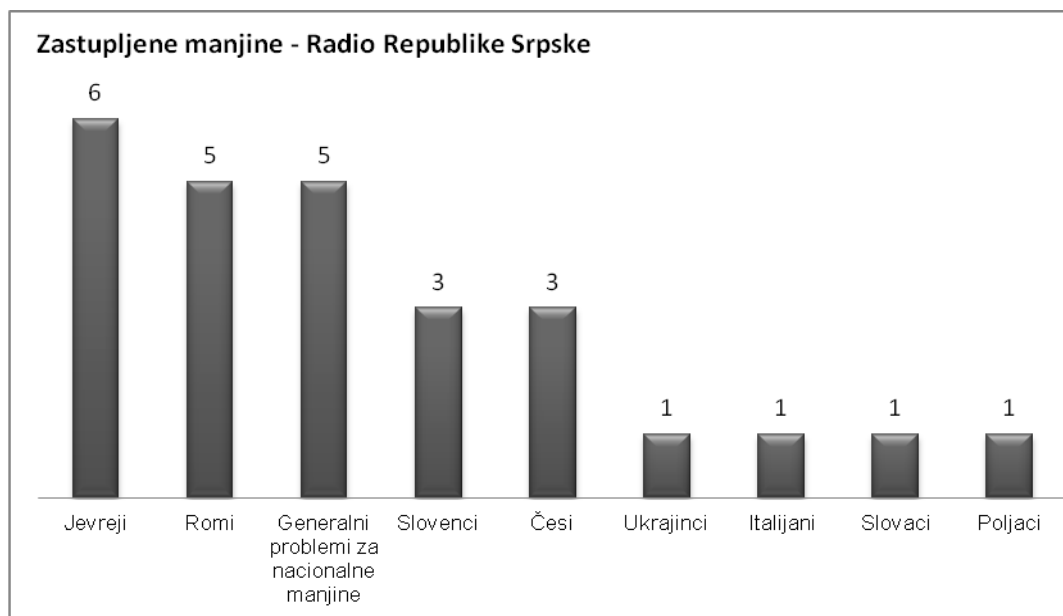
Između tematskih priloga u emisiji emituju se pjesme na jezicima nacionalnih manjina. Pravilo je da slijedi pjesma nacionalne manjine o kojoj je prethodno bilo riječi. Time se djelimično ublažava efekat odsustva upotrebe jezika manjina.

U monitorisanom periodu Jevreji najzastupljenija nacionalna manjina

Tokom četiri monitorisane emisije šest puta je bila zastupljena tematika koja je u prvom planu imala jevrejsku nacionalnu manjinu u BiH. Slijede Romi te tematika koja se tiče nacionalnih

manjina u globalu, sa po pet puta. Slovenci i Česi su bili prisutni po tri puta. Inače, ukupno se u monitorisanim emisijama pojavilo osam nacionalnih manjina.

Razlog velike prisutnosti jevrejske nacionalne manjine leži u činjenici da se u aprilu obilježavao Dan sjećanja na holokaust, te je pola emisije od 21. aprila bilo posvećeno tom događaju. Inače, u najvećoj mjeri aktuelni događaji diktiraju sadržaj emisije i nacionalne manjine su zastupljene u onolikoj mjeri koliko su njihovi članovi i udruženja aktivni.

Teme iz kulture i politike najzastupljenije

Ukupni sadržaj emisije u značajnoj mjeri ima političku sadržinu. Razlog je izvještavanje o tri suštinski političke teme – Izbornom zakonu koji nije ispunio očekivanja nacionalnih manjina na lokalnom nivou, inicijativi da se naziv „ostali“ u Ustavu BiH zamijeni sa „nacionalne manjine“, kao i obilježavanju Dana sjećanja na holokaust, pri čemu je obilježeno i stradanje u Jasenovcu, što tradicionalno povlači i političke konotacije zbog prisustva brojnih političkih zvaničnika iz BiH i Republike Srpske, ali i različitih brojni broja stradalih, što opterećuje odnose između BiH, Srbije i Hrvatske.

Dan sjećanja, ili na jevrejskom Jom Hašoa, bio je centralna tema emisije od 21. aprila. U uvodu je objašnjeno da je riječ o sjećanju na holokaust te je navedeno da je to „najstrašnji dan u jevrejskoj istoriji“ gdje su „stradali samo zato što su bili Jevreji“. Potom se prelazi na sljedeću temu kroz uvod „da je istrebljenje Jevreja učinjeno i u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“. Slijedi priča o Mirjani Radman, Jevrejki iz Zagreba koja je preživjela Jasenovac i izgubila 27 članova svoje obitelji. Slušamo svjedočenje o životu djece u Jasenovcu, gdje su, kako kaže, nakon jevrejske ubrzo stigla i djeca sa Kozare. Voditeljica postavlja dva ključna pitanja – kako je preživjela – a sagovornica kaže kako je njen otac bio Hrvat i nije bio tu kada je izvršeno hapšenje majčine porodice, te kako ju je nakon osam mjeseci uspio izvući „putem partizanske veze“, ali da joj je sva druga porodica pobijena. Slijedi još jedno zanimljivo pitanje – kako ste to preboljeli?

„Posvetila sam se društvenom radu nakon rata u Banjoj Luci“, kaže ova svjedokinja strašne istorije.

U vezi sa Jasenovcem imamo prilog i iz ugla druge nacionalne manjine – Roma, koji su također bili žrtve genocida (kroz emisiju je inače nekoliko puta rečeno da su najveće žrtve u Jasenovcu bili Srbi). Navodi se podatak Dragoljuba Ackovića iz Beograda, koji kaže da je u Jasenovcu ubijeno 88.000 Roma. Slušamo i izjavu Šahe Ahmetović iz udruženja Veseli brijeg iz Banje Luke da će Romi i ove godine odlaskom na nekadašnje stratište obilježiti ovo veliko stradanje.

Na drugom mjestu su teme iz kulture koje uglavnom tretiraju različite kulturne manifestacije koje organizuju različita udruženja u BiH. Tako smo slušali priče o izložbi plakata poljskih autora u u Banjoj Luci, pripremi slovenačkog hora Davorin Jenko za nastup u Sloveniji, predstavljanju knjige Gojakovi zapisi, koja prati život Arijena Livnea, predstavnika Republike Srpske u Izraelu (21.4.) te Mažoret festu u Doboju, na kojem su učešće uzeli i predstavnici udruženja nacionalnih manjina (9. juni).

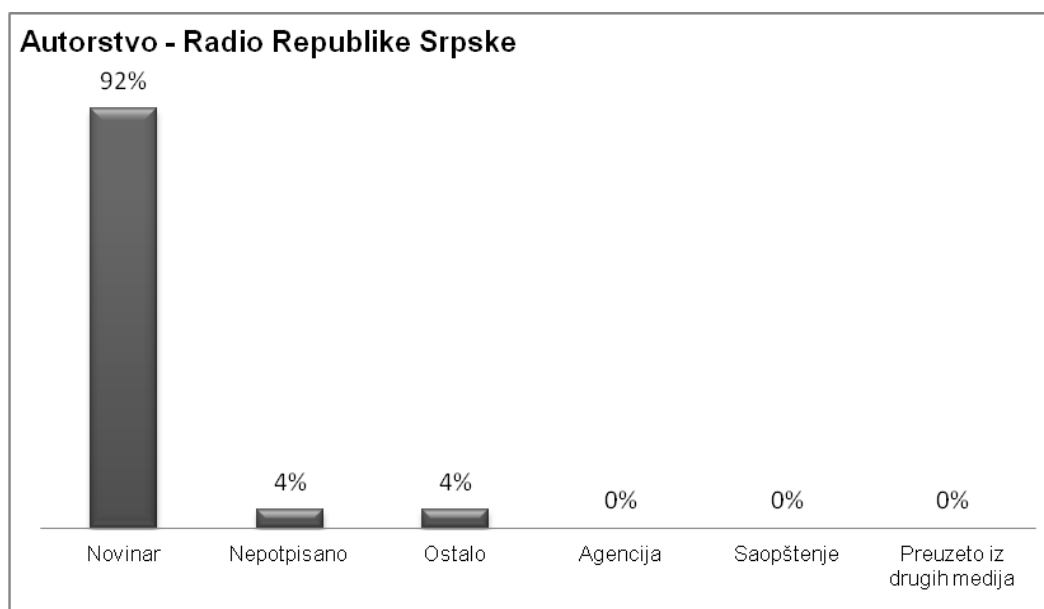
Teme iz ekonomije, religije i kriminala uopšte nisu bile zastupljene, dok su se događaji o upotrebi manjinskih jezika oslikali kroz dvije objave, a obje su se ticale učenja hebrejskog jezika. Posebno je upečatljiv bio prilog iz emisije emitovane 16. juna, koji opširno govori o kursu hebrejskog jezika u Banjoj Luci. Prilog je primjer zanimljive, nešto duže radiopriče sa više izvora koji donosi niz informacija koje nemamo priliku čuti u drugim programima u BiH. Slušamo razgovor sa voditeljem kursa Ozrenom Lađarevićem iz Jevrejske opštine Banja Luka, koji navodi da je završio obuku za učitelja jezika u Izraelu i da primjenjuje metod učenja isključivo kroz razgovor za razne situacije sa kojima se mogu sresti turisti u Izraelu, kao i konverzacije kroz koju se uči kultura i tradicija Jevreja. Na pitanje koliko mu je vremena bilo potrebno da nauči hebrejski jezik, Lađarević kaže da se u Izraelu primjenjuje „potpuna asimilacija“ tako da useljenici prolaze najintenzivniji kurs učenja jezika na svijetu. „Svaki dan po četiri sata učenja, a onda ideš raditi pa se i tu moraš sporazumijevati na hebrejskom“, kaže. Poslije toga slušamo izjave polaznika različitih motivacija za pohađanje ovog kursa. Polaznik iz Laktaša je ljubitelj stranih jezika. Za kurs je saznao preko Facebooka. „Ljudi imaju strah kada vide hijeroglif, ali je jezik lakši od srpskog“, kaže aludirajući na hebrejsko pismo. Koliko Facebook postaje značajan medij i za profesionalnu komunikaciju, pokazuje na kraju priloga informacija da Jevrejska opština Banja Luka svu komunikaciju, uključujući i pozive za ovaj kurs, obavlja preko Facebooka.

Teme	Fokus na sopstvenu manjinu		Fokus na većinske teme		Fokus na druge manjine		Sveukupno	
	Frekvencija	%	Frekvencija	%	Frekvencija	%	Frekvencija	%
Politika	5	26%	4	50%	1	33%	10	33%
Kultura	6	32%	2	25%	1	33%	9	30%
Ekonomija	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Religija	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Ljudska i manjinska prava	0	0%	1	13%	0	0%	1	3%
Kulturno-umjetnička društva	0	0%	1	13%	1	33%	2	7%
Obrazovanje na maternjem jeziku	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%

Javna upotreba maternjeg jezika	2	11%	0	0%	0	0%	2	7%
Kriminal	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Ostalo	6	32%	0	0%	0	0%	6	20%
Total	19	100%	8	100%	3	100%	30	100%

Vidljivo novinarsko autorstvo

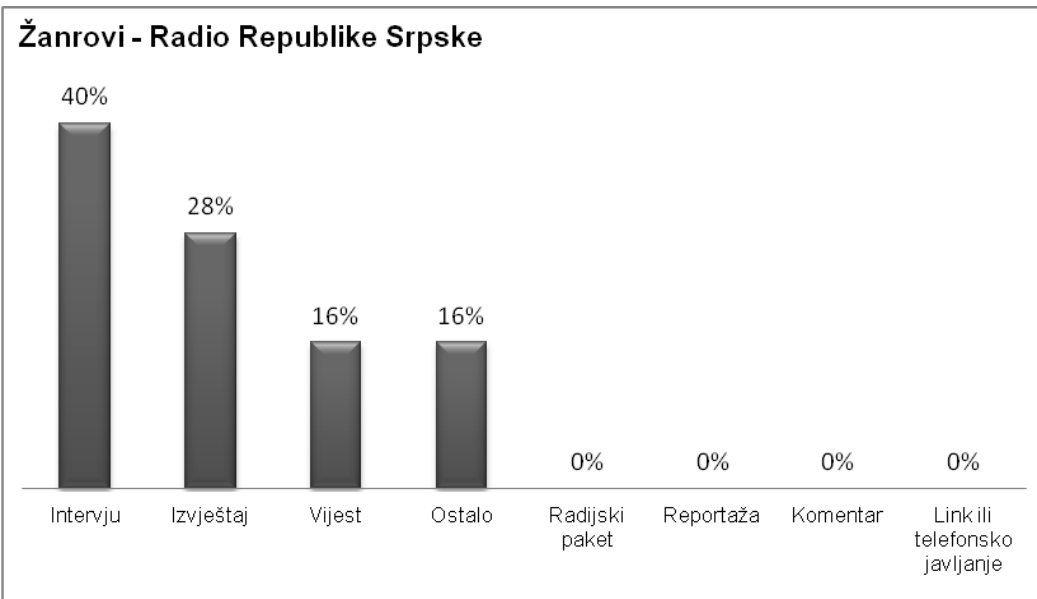
Čak 92% sadržaja u emisiji Korijeni je autorstvo novinara. Samo jedan sadržaj je ocijenjen kao nepotpisan, a radilo se o vijesti, vjerovatno agencijskoj, čiji izvor nije naveden. Uočljivost autorstva novinara se ogledala prije svega u najavi priloga kada se kaže ime novinara ili indirektno, kada voditeljica (urednica) razgovara sa gostima gdje je jasno vidljiva njena novinarska praksa.

Emisija zasnovana na intervjuiima

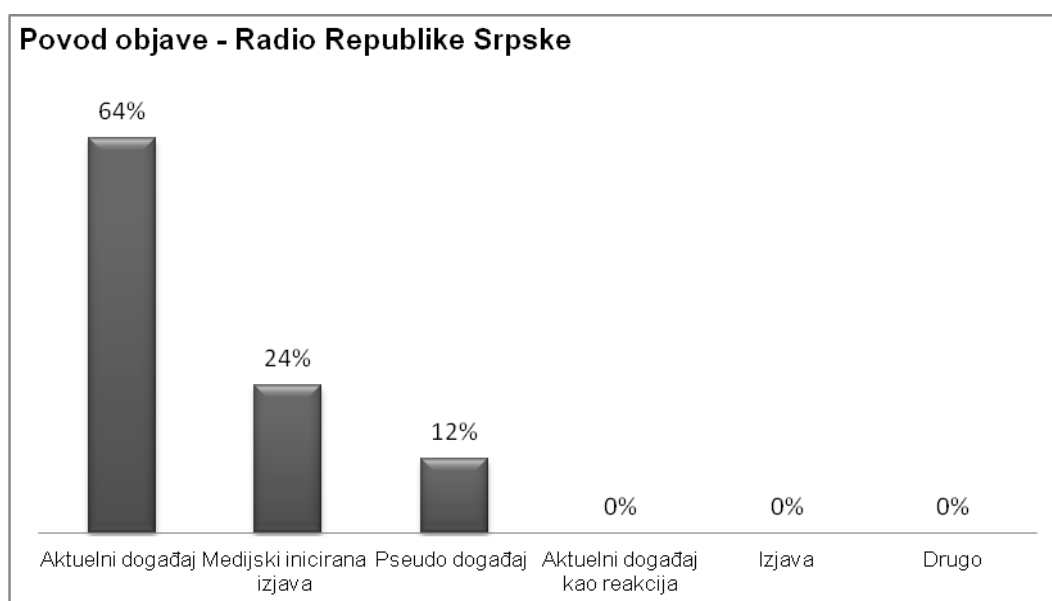
Kratki intervju je dominantna novinarska forma u emisiji Korijeni. Riječ je uglavnom o intervjuiima od dva do tri novinarska pitanja koja motivišu sagovornika da pruži slušaocima dovoljan broj informacija (Kako ste to preboljeli?, Šta očekujete u narednom periodu?, Da li mislite da su ovakve želje ostvarive?...) Neki od intervjuisanih su bili Vladimir Blaha, predsjednik Češke besede, Stanko Prosen, voditelj slovenačkog hora, Mirjana Radman, preživjela logorašica iz Jasenovca.

Terenski izvještaji (prilozi) su nosili 28% novinarskih formi. Uglavnom su od strane novinara dopisnika obrađivali događaje van Banje Luke.

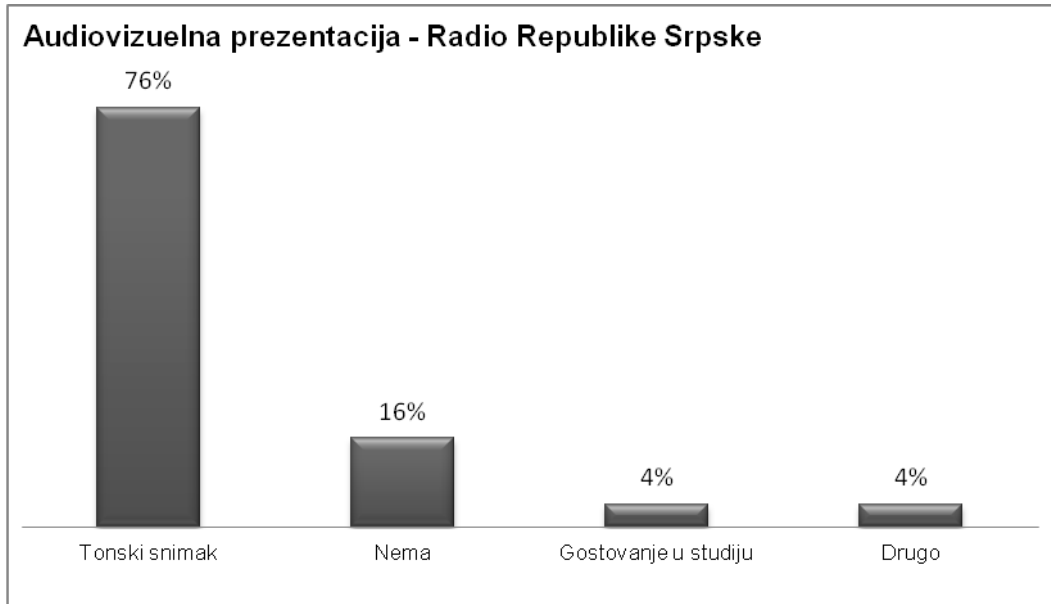
Aktuelni događaji diktiraju sadržaj emisije

U 64% slučajeva povod objave za emitovane sadržaje u emisiji je aktuelni događaj. Terenski novinari su pratili različite manifestacije, skupove i aktivnosti u vezi sa odnosom manjinskog i državnog sektora kao i različite kulturne događaje. Također, aktuelni događaji su bili i povod studijskih intervjua, kao naprimjer intervju sa Vladimirom Blahom povodom dobijanja nagrade Češke vlade za širenje dobrog imena Češke u svijetu (16.6.). Medijski inicirana izjava je bila zastupljena u 24% slučajeva. Riječ je o insistiranju (aktivitetu) novinara da se otvori problem i dobiju relevantne informacije. Takvi primjeri su, naprimjer, bili karakteristični za emisiju od 21. aprila kada su emitovani intervjui sa stradalnicom iz Jasenovca Mirjanom Radman i i piscem knjige „Gojakovi zapisi“ Slobodanom Boškovićem.

Tonski snimci osnova emisije

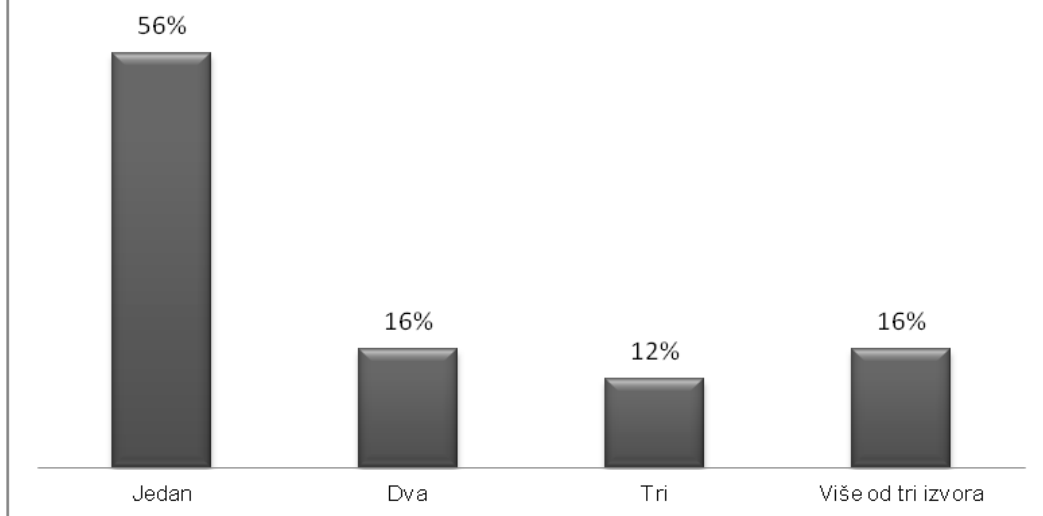
Emisija Korijeni ima kvalitetnu auditativnu strukturu u kojoj dominiraju tonski inserti ili duži snimci (intervjui) visoke kvalitete zvuka. U najvećoj mjeri je dobra kompozicija sa voditeljskim najavama ili *offom* u terenskim priložima a 16% sadržaja bez tonskog snimka su vijesti koje su pročitane od strane voditeljice. Studijski govorni nastupi uglavnom imaju muzičku podlogu dok to, kako je i uobičajeno u radijskom novinarstvu, nije slučaj sa radiopriložima koji su kombinacija *offa* i audioinserata.

Jedan izvor dominira

Više od polovine sadržaja objavljenih u emisiji sadrži samo jedan izvor informacija. Ono što je karakteristično za Korijene je da je bilo relativno mnogo sadržaja sa *više od tri izvora* (16%), što je više nego onih sa *tri* i isto kao sadržaja sa *dva* izvora. Prilog koji je imao najviše izvora objavljen je u emisiji od 9. juna. U izvještaju sa Mažoret festa, gdje je suorganizator bio Savez nacionalnih manjina regije Doboj, zabilježili smo 10 sagovornika, učesnika u manifestaciji. Slušali smo kratke tonske izjave predstavnika različitih udruženja mažoretkinja iz BiH i Srbije i drugih kulturno-umjetničkih društava, predstavnika udruženja nacionalnih manjina kao i posjetilaca. Skup je kao glavni cilj imao poštivanje različitosti u BiH, što je rezultovalo učešćem udruženja i saveza koji se bave različitom vrstom kulturnog stvaralaštva.

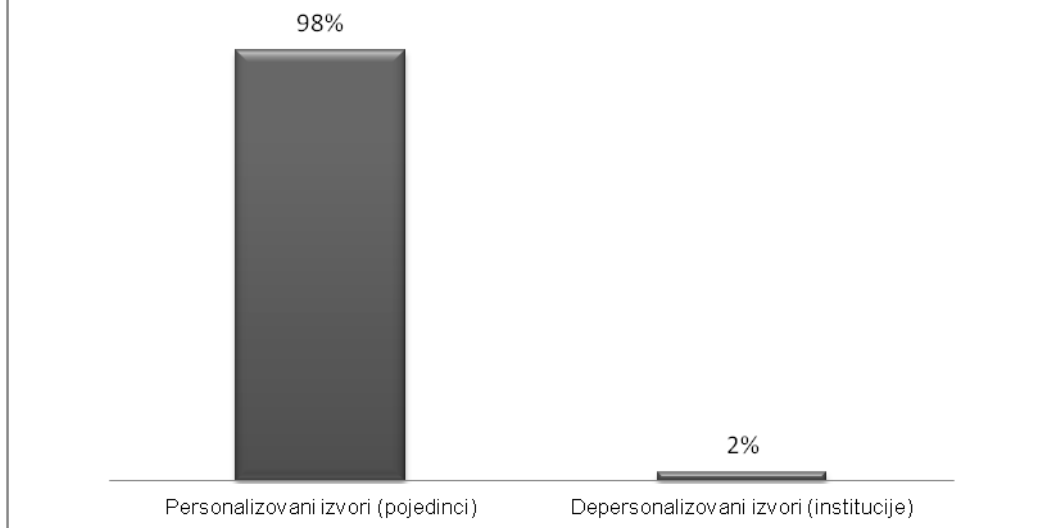
Broj izvora - Radio Republike Srpske

Pojedinci ključni izvori

Gotovo stopostotno bilježimo personalizovane izvore – predstavnike udruženja nacionalnih manjina, vlasti i u nešto manjoj mjeri osoba koje su cilj neke akcije (naprimjer, Romi u nezavidnom socijalnom položaju) i posjetioci određenih manifestacija. Depersonalizovani izvori, koji su bili zastupljeni u samo dva posto slučajeva, bili su Zakon o nacionalnim manjima RS i popis iz 1991. godine, koji se referisao na zastupljenost nacionalnih manjina u BiH.

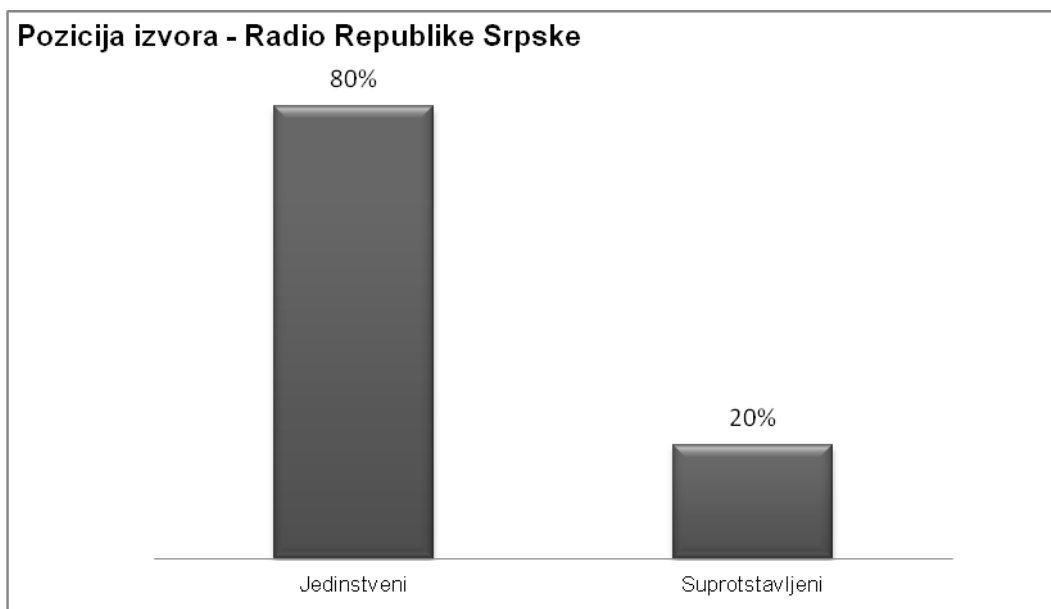
Izvori - Radio Republike Srpske

Izvori sa jedinstvenim stavom

Kao što je uobičajeno u ovakvoj vrsti programa, ali nažalost i u većini drugih programa i medija u BiH, tamo gdje je bilo više izvora, oni su imali jedinstven stav. Jedan od rijetkih priloga koji je imao suprotstavljena stajališta sagovornika je emitovan u emisiji od 21. aprila a

problematizovao je zastupljenost predstavnika nacionalnih manjina u opštinskom parlamentu u Prijedoru. Predstavnici nacionalnih manjina su tvrdili da jedini zastupnik nacionalnih manjina u lokalnom parlamentu, koji inače dolazi iz SDP-a, ne zastupa interese nacionalnih manjina već stranačke interese. No, prilika da iznese svoj stav data je i spomenutom odborniku, koji kaže „da načelnik ima osjećaj za prava nacionalnih manjina“ i da mu oko toga on, kao predstavnik nacionalnih manjina, pruža veliku pomoć.

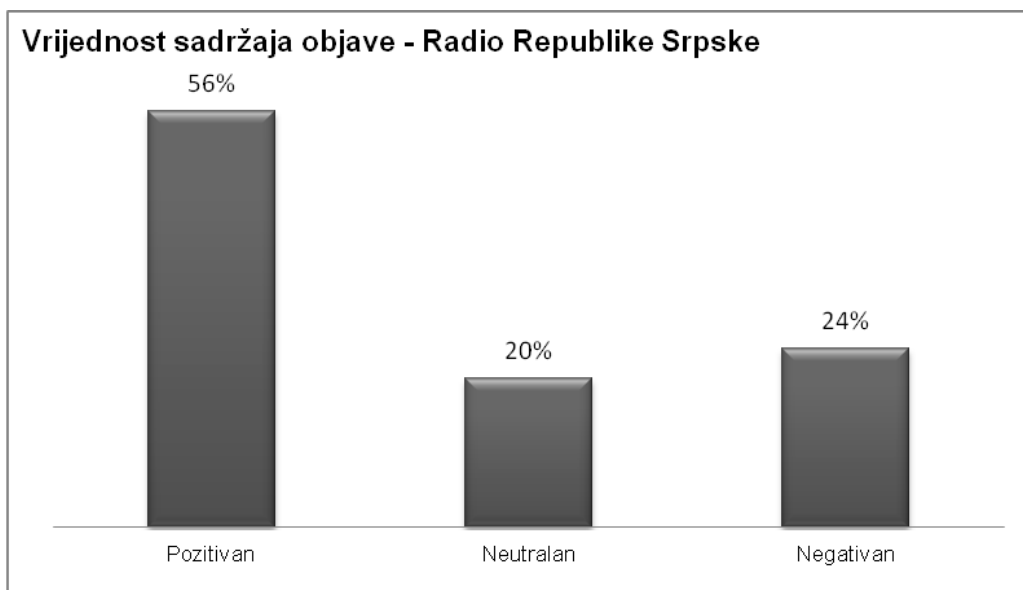

Većina priloga ima pozitivan sadržaj

Udruženja nacionalnih manjina, koja su u značajnoj mjeri u fokusu ove emisije, uglavnom imaju aktivnosti koje jačaju i promovišu različitosti i kulturnu tradiciju te se naspram uobičajenih moralnih mjerila mogu ocijeniti kao pozitivan sadržaj. Nekada je ta pozitivna konotacija sadržaja izrazito upečatljiva, poput spomenutog priloga 9. juna o Mažoret festu, gdje brojni učesnici – čak 10 izjava – hvale manifestaciju, druženje, saradnju i slično.

Prilozi sa negativnim sadržajem su se uglavnom ticali Roma, što je još jedan (medijski) dokaz izuzetno teške situacije u kojoj se nalazi ova manjina, kao i priloga sa jakim političkim konotacijama, poput nezadovoljstva zastupanjem interesa nacionalnih manjina u Prijedoru (21.4.), ili sjećanja na genocid nad Jevrejima u istoj emisiji.

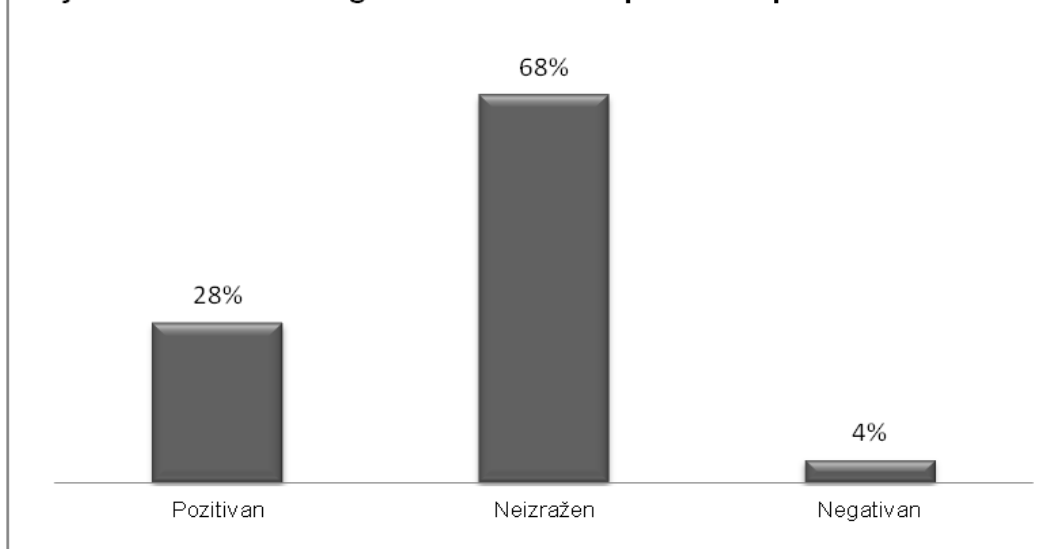
Prilozi sa neutralnim sadržajem su se uglavnom ticali nekih protokolarnih vijesti, u novinarskom slengu rečeno, faktografskih informacija poput kratke vijesti sa izjavom predsjednika Saveza nacionalnih manjina RS-a da je održana sjednica i o čemu je bilo govora (21.4.).

Mnogo češća pozitivna nego negativna konotacija u priložima

Neizražen novinarski uklon ili stav je najčešće zastupljen u emisiji Korijeni, više od dvije trećine. Međutim, evidentirali smo i 28% pozitivnog i četiri posto negativnog novinarskog stava. Suštinski, novinarski stav nije bio previše uočljiv, ali je primjetno da su neki prilozi imali izrazitu pozitivnu konotaciju. Naprimjer, prilozi o genocidu nad Jevrejima i učenju hebrejskoj jezika u Banjoj Luci izražavaju snažan pijetet prema Jevrejima, odnosno kulturološku, u manjoj mjeri i političku, naklonost prema Izraelu. To je vidljivo kroz dužinu priča, isticanje zanimljivosti jezika, države, poziva za turističke posjete i slično. Također, u priložima o obilježavanju holokausta imamo i negativan stav prema Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, njemačkom savezniku u Drugom svjetskom ratu, koja se u dva navrata ističe kao zemlja koja je odgovorna za genocid nad Srbima, Jevrejima i Romima. Pozicija takvih činjenica daje vrlo jasan negativan medijski stav prema tome. Što je, dakako, legitimno pa i logično, jer je riječ o kritici fašizma. Određen negativan stav se osjeća i prema predstavniku SDP-a u lokalnom prijedorskom parlamentu (21.6.), iako imamo i njegov stav iznesen u prilogu. Naime, postavka (hipoteza) priloga je da se nacionalne manjine u Prijedoru ne zastupaju dobro te da manjinska udruženja iz tog grada traže da se predstavnik parlamenta bira sa liste nacionalnih manjina, a ne sa stranačke liste samo na osnovu toga kako se on izjašnjava. Prije izjave odbornika SDP-a imamo izjave predstavnika Saveza Slovenaca i predstavnika Čeha koji su na varijaciji tog stava i koji kritikuju tog odbornika.

Vrijednost novinarskog uklona-Radio Republike Srpske

Osvrt na novinarski kvalitet

Emisija Korijeni je kolažni specijalistički radioprogram zasnovan na tonskim izjavama koji kombinuje terenske priloge i studijske nastupe. Njeguje se forma kraćeg intervjua, što u kombinaciji sa srodnim prilozima i njihovim žanrovima može da tvori i radijski paket, formu koja kroz niz sadržaja detaljnije prikazuje neku temu (problem). Međutim, iako je bilo takve prilike, posebno u emisiji posvećenoj Danu sjećanja, nije bilo takve prakse. Prilozi, iako srodni, bili su odvojeni bez novinarskih poveznica koje bi činile jedinstvenu priču.

Glisovne mogućnosti i voditeljice/urednice i novinara saradnika su veoma dobre. Tonske izjave su odlične kvalitete. Kompletan dojam profesionalnog novinarstva je dobar. Pohvalno je da voditeljica ima praksu da na kraju dužih priloga saopšti ukratko ko je govorio i o čemu je bilo riječi, što je vrlo korisno za one slušaoce koji su se uključili upola priloga. Jedina profesionalna zamjerka bi se mogla dati na prilog u emisiji od 16. juna o desetogodišnjici rada ukrajinskog udruženja Kozak iz Prijedora. Voditeljica od predstavnice udruženja traži da na početku razgovora da rezime rada udruženja. Slijedi petominutni monolog, gdje se dodatnom montažom mogla napraviti smislenija izjava upola kraćeg trajanja i gdje bi prikaz rada udruženja bio efektnije prikazan (emisija ne ide uživo, tako da je to bilo moguće učiniti). Za toliko duge izjave/monologe potreban je izuzetno elokventan sagovornik, a to ovdje nije bio slučaj. Sagovornica čak i ne zna kako se zove entitet u kojem radi već ga naziva „srpska republika Bosna i Hercegovina“(!).

Analiza pisanja bh. medija o nacionalnim manjinama

GOTOVO NIŠTA

U periodu od 1. do 30. septembra Media plan institut je uradio monitoring tzv. *mainstream* medija koji izlaze u BiH ili u susjednim državama, ali sa specijalnim sadržajima namijenjenim BiH. Cilj je bio vidjeti koliko i kako mediji koji nisu manjinski izvještavaju o nacionalnim manjinama. Dodatni fokus je bio na tome što je septembar bio mjesec predizborne kampanje za lokalne izbore koji su se održali 7. oktobra. Po Izbornom zakonu

BiH, opštine u kojima je po popisu iz 1991. godine bilo više od tri posto nacionalnih manjina imaju mogućnost pozitivne diskriminacije. To znači da pobjednik sa liste nacionalnih manjina, ukoliko je kao takva oformljena, bez obzira na broj glasova, može da uđe u opštinski parlament. Htjeli smo da vidimo koliko se nacionalne manjine u predizbornoj kampanji, odnosno predizbornom kontekstu, nalaze u medijskom izvještavanju. Nakon završene analize generalni zaključak je – gotovo nikako. Ovaj stav ćemo obrazlagati na narednim stranicama i uz pomoć empirijskih podataka zabilježenih tokom promatranog mjeseca.

Uzorak

Tokom monitoringa korištene su usluge *press clipping* servisa Media plan instituta, koji je pratio sve pisane medije koji izlaze u BiH kao i centralne TV dnevnik tri javna servisa i jakih komercijalnih televizija iz Sarajeva NTV Hayat i TV1. Dakle, analiziran je cjelokupan sadržaj dnevnih, sedmičnih i periodičnih novina i magazina, a kod televizija samo glavne informativne emisije. Na ovaj način kod TV stanica nemamo uvid u ostale programe da li su i kako izvještavali o ciljnoj temi, ali, s obzirom da su dnevnik najreprezentativnije informativno-političke emisije koje bi trebale da imaju širok dijapazon tematskog pokrivanja, dobijamo određene indicije o važnosti ili atraktivnosti teme.

Mali broj tekstova o nacionalnim manjinama; sfera politike dominira

U devet dnevnih novina u BiH koje su praćene tokom mjeseca septembra objavljena su samo 53 teksta koja su se u bilo kojem obliku doticala nacionalnih manjina. Slikovitije izraženo, u 270 brojeva sa oko 2.700 novinarskih objava, 54 su imale težište na problematici nacionalnih manjina. Od tog broja, 31 tekst je govorio o generalnim problemima u vezi sa nacionalnim manjinama a 22 pojedinačno o romskoj nacionalnoj manjini. Dakle, nijedna druga nacionalna manjina, od 17 koliko ih je registrovano u BiH, nije se tokom septembra pojavila u dnevnim novinama. Slično je i kada su TV dnevnik u pitanju. U 150 informativnih emisija od pola sata objavljeno je samo devet priloga i vijesti o nacionalnim manjinama, od čega je sedam govorilo o ukupnoj poziciji nacionalnih manjina u BiH, a dva o Romima. Kada su u pitanju sedmični ili periodični časopisi, samo su *news magazin* Novi Reporter iz Banje Luke i tabloid San iz Sarajeva imali po jedan tekst o Romima. Ako uzmemo u obzir činjenicu da je monitorisano 50 pisanih medija u BiH, ovi podaci pokazuju potpunu marginalizovanost tema nacionalnih manjina u BiH.

Najveći broj tekstova o nacionalnim manjinama je imalo Oslobođenje – 17, što je i jedini medij koji je imao dvocifren broj objava. Tema politike je bila najzastupljenija u dnevnim novinama sa 21 tekstom, potom tematika obrazovanja, i to isključivo kroz tekstove o romskoj nacionalnoj manjini, a potom predizborne teme sa skromnih pet tekstova. Slično je bilo i u monitorisanim TV dnevnicima, gdje bilježimo sedam priloga koje smo svrstali u oblast politike. Većina sadržaja iz te kategorije se ticala pokušaja traženja rješenja za implementaciju odluke suda u Strasbourgu Sejdić-Finci. Veliki broj ovih medijskih sadržaja, iako je u vezi sa problematikom nacionalnih manjina, prije svega se ticao opšte političke situacije u BiH i uključenosti najviših državnih subjekata u ovaj problem, kako bi se ostvario jedan od zahtjeva za pristupanje Evropskoj uniji, a ne čisto uticaja (dobrobiti) samih nacionalnih manjina u slučaju pune implementacije presude. O tome svjedoči i činjenica da osim Jakoba Fincija i Derve Sejdića, koji su bili apelanti u ovom slučaju, nijedan drugi predstavnik nacionalnih manjina nije dobio prostor ni u jednom mediju da govori, već isključivo najviši predstavnici vlasti i političke partije. Možemo konstatovati da bi u slučaju da ova presuda, odnosno politički pregovori oko nje, nisu bili aktuelni u septembru, izvještavanje medija o problematici nacionalnih manjina bilo u vezi samo sa Romima. Prije svega za rješavanje njihovog teškog socijalnog statusa te naporima kako romskog NVO sektora, tako i vlasti da se

obezbijede bolji uslovi za školovanje romske djece. Tekstovi koji su se ticali predizbornih tema takođe nisu tretirali direktno političke predstavnike nacionalnih manjina već uglavnom opšte zamjerke međunarodne zajednice i NVO sektora Izbornom zakonu u BiH.

Slijedi precizan statistički pregled dok ćemo se sadržaja i ugla izvještavanja dotaći u rubrici o dijelu koji govori o novinarskom uklonu i sadržaju objava.

Dnevne novine	Nacionalne manjine	Politika	Kultura	manjinska prava	Ekonomija	Obrazovanje	teme	maternjeg jezika	Religija	Kriminal	Ostalo	Total
Dnevni avaz	Sve nacionalne manjine	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	3
	Romi	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	2
Dnevni list	Sve nacionalne manjine	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5
	Romi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2
Glas Srpske	Sve nacionalne manjine	4	1	0	0	0	0	0	0	0	0	5
	Romi	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	3
Euro Blic	Sve nacionalne manjine	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	Romi	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	2
Nezavisne novine	Sve nacionalne manjine	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	Romi	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2	3
Oslobođenje	Sve nacionalne manjine	4	0	1	0	1	4	0	0	0	0	10
	Romi	2	0	0	0	2	0	1	0	0	2	7
Press RS	Sve nacionalne manjine	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Večernji list	Sve nacionalne manjine	3	0	0	0	0	1	0	0	0	0	4
	Romi	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1	3

Total (Sve nacionalne manjine)	21	2	2	0	1	5	0	0	0	0	31
Total (Romi)	3	0	0	0	7	0	1	0	2	9	22
Total (Sve nacionalne manjine)	68%	6%	6%	0%	3%	16%	0%	0%	0%	0%	100%
Total (Romi)	14%	0%	0%	0%	32%	0%	5%	0%	9%	41%	100%

Magazini	Nacionalne manjine	Politika	Kultura	Ljudska manjinska prava	Ekonomija	Obrazovanje	Predizborne teme	Upotreba maternjeg jezika	Religija	Kriminal	Ostalo	Total
Novi Reporter	Romi	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
San	Romi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Total		0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	2
Total		0%	0%	0%	0%	50%	0%	0%	0%	0%	50%	100%

TV	Nacionalne manjine	Politika	Kultura	Ljudska manjinska prava	Ekonomija	Obrazovanje	Predizborne teme	Upotreba maternjeg jezika	Religija	Kriminal	Ostalo	Total
BHT	Sve nacionalne manjine	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
	Romi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
RTRS	Sve nacionalne manjine	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	Romi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
TV1	Sve nacionalne manjine	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
FTV	Sve nacionalne manjine	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1

NTV-Hayat	Sve nacionalne manjine	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Total (Sve nacionalne manjine)		7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7
Total (Romi)		0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2
Total (Sve nacionalne manjine)		100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
Total (Romi)		0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%	100%

Veliki broj nepotpisanih tekstova u novinama

Čak 20 tekstova u dnevnim novinama nije potpisano, 20 je rad potpisanog novinara, a bilježimo i po četiri agencijske vijesti i saopštenja za štampu. U procentualnom smislu najveći broj potpisanih u odnosu na nepotpisane tekstove bilježimo kod Glasa Srpske. Razlog nepotpisanih tekstova, slobodna je procjena autora analize, leži u preuzimanju agencijskih vijesti ili saopštenja gdje nije naznačen izvor, što je neprofesionalan postupak kojem su sklone bh. novine i kada su druge teme u pitanju. Znatno drugačija situacija je u TV dnevnicima, gdje je 89% sadržaja potpisano. Riječ je uglavnom o terenskim TV priložima, koji se uvijek potpisuju i to ne samo u novinarskom smislu već i uz naznačenje imena kamermana i montažera.

Dnevne novine	Autorstvo						
	Novinar	Agencija	Saopštenje	Preuzeto iz drugih medija	Nepotpisano	Ostalo	Total
Oslobođenje	5	1	2	0	5	0	13
Glas Srpske	5	1	0	0	1	1	8
Dnevni list	2	1	0	0	4	0	7
Večernji list	2	0	0	0	5	0	7
Dnevni avaz	1	0	2	0	2	0	5
Nezavisne novine	3	1	0	0	0	0	4
Euro Blic	0	0	0	0	3	0	3
Press RS	2	0	0	0	0	0	2
Total	20	4	4	0	20	1	49
Total	41%	8%	8%	0%	41%	2%	100%

TV	Autorstvo						
	Novinar	Agencija	Saopštenje	Preuzeto iz drugih medija	Nepotpisano	Ostalo	Total
BHT	3	0	0	0	0	0	3
RTRS	2	0	0	0	0	0	2
TV1	1	0	0	0	1	0	2
FTV	1	0	0	0	0	0	1
NTV Hayat	1	0	0	0	0	0	1
Total	8	0	0	0	1	0	9
Total	89%	0%	0%	0%	11%	0%	100%

Najčešće zastupljene kratke faktografske novinarske forme

Još jedan dokaz površnog, tj. faktografskog izvještavanja o problematici nacionalnih manjina u dnevnim novinama je podatak da je 61% objava u formi vijesti. Bilježimo i jedan intervju, u Oslobođenju 6.9.2012. i to sa Dervom Sejdićem, koji objašnjava aktuelnu poziciju u vezi sa pregovorima oko implementacije presude Sejdić-Finci, što je suštinski nešto dublji pristup ovom problemu. Pored ovog intervjua, zabilježili smo i nekoliko izvještaja koji su nešto opširnije tretirali ovu problematiku.

U TV dnevnicima imamo dominaciju izvještaja kao novinarske forme. Riječ je o terenskim TV priložima koji su uglavnom faktografski izvijestili o političkim dešavanjima oko implementacije presude kao i teškoj socijalnoj situaciji u kojoj se nalazi romska manjina.

Dnevne novine	Žanrovi						
	Vijest	Izveštaj	Reportaža	Intervju	Komentar	Ostalo	Total
Oslobođenje	8	4	0	1	0	0	13
Glas Srpske	3	4	0	0	0	1	8
Dnevni list	3	4	0	0	0	0	7
Večernji list	6	1	0	0	0	0	7
Dnevni avaz	4	1	0	0	0	0	5
Nezavisne novine	2	2	0	0	0	0	4
Euro Blic	3	0	0	0	0	0	3
Press RS	1	1	0	0	0	0	2

Total	30	17	0	1	0	1	49
Total	61%	35%	0%	2%	0%	2%	100%

TV	Žanrovi						
	Vijest	Izveštaj	Reportaža	Intervju	Komentar	Ostalo	Total
BHT	0	3	0	0	0	0	3
RTRS	0	2	0	0	0	0	2
TV1	0	1	0	0	0	1	2
FTV	0	1	0	0	0	0	1
NTV Hayat	0	1	0	0	0	0	1
Total	0	8	0	0	0	1	9
Total	0%	89%	0%	0%	0%	11%	100%

Aktuelni događaji glavna baza za novinarsko pokrivanje teme nacionalnih manjina

Aktuelni događaj je najčešći povod izvještavanja medija o monitorisanoj temi – kod dnevnih novina u čak 90% a u TV dnevnicima 67% slučajeva. Suštinski, mediji koji izlaze ili emituju na dnevnoj bazi uglavnom su bazirani na dnevnim događajima, mada ostaje indikativna situacija da na ovom polju nije bio veliki broj drugih, kroz novinarsku teoriju i praksu profilisanih povoda objava. Tako kod dnevnih novinama imamo svega 6% *medijski iniciranih izjava* (najčešće traženje komentara u vezi sa provedbom presude Sejdić-Finci) i 4% onoga što smo podveli pod *pseudodogađaj*, a ticalo se uglavnom romske populacije i isceniranja događaja na osnovu tvrdnji pojedinih romskih predstavnika o njihovoj ugroženosti. Kod TV dnevnika imali smo samo dvije potkategorije koje su zabilježene – *aktuelni događaj* i *medijski inicirana izjava*.

Dnevne novine	Povod objave						
	Aktuelni događaj	Aktuelni događaj kao reakcija	Medijski inicirana izjava	Izjava	Pseudo događaj	Ostalo	Total
Oslobođenje	11	0	1	0	1	0	13
Glas Srpske	8	0	0	0	0	0	8
Dnevni list	5	0	2	0	0	0	7
Večernji list	6	0	0	0	1	0	7
Dnevni avaz	5	0	0	0	0	0	5

Nezavisne novine	4	0	0	0	0	0	4
Euro Blic	3	0	0	0	0	0	3
Press RS	2	0	0	0	0	0	2
Total	44	0	3	0	2	0	49
Total	90%	0%	6%	0%	4%	0%	100%

TV	Povod objave						
	Aktuelni događaj	Aktuelni događaj kao reakcija	Medijski inicirana izjava	Izjava	Pseudo događaj	Ostalo	Total
BHT	0	0	3	0	0	0	3
RTRS	2	0	0	0	0	0	2
TV1	2	0	0	0	0	0	2
FTV	1	0	0	0	0	0	1
NTV Hayat	1	0	0	0	0	0	1
Total	6	0	3	0	0	0	9
Total	67%	0%	33%	0%	0%	0%	100%

Blizu 40% tekstova bez fotografije

U 54 teksta o nacionalnim manjinama bilježimo samo 32 fotografije, odnosno 22 teksta koja uopšte nisu imala novinarsku fotografiju kao dodatnu informaciju, odnosno vizuelnu zanimljivost. I to pokazuje da ova tema nije u fokusu interesovanja. Fotografije uglavnom nisu imale kratke vijesti (što je bila dominantna novinarska forma) dok su duži tekstovi imali i više fotografija. Niti jedan tekst kao dodatak nije imao neki grafički ili likovni prikaz, što je takođe određeni oblik vizualizacije u novinama. Jedini list koji je imao dvocifren broj fotografija je Oslobođenje, novina koja je i imala najveći broj tekstova o ovoj temi.

Kada su televizije u pitanju, svi zabilježeni sadržaji (prilozi) su imali tonske i vizuelne izjave barem jednog sagovornika.

Dnevne novine	Vizuelna prezentacija		
	Broj fotografija	Tekst bez fotografije	Drugo
Oslobođenje	12	5	0
Glas Srpske	3	6	0

Dnevni list	7	1	0
Večernji list	5	3	0
Dnevni avaz	3	3	0
Nezavisne novine	2	2	0
Euro Blic	1	2	0
Press RS	1	1	0
Total	32	22	0

TV	Audiovizuelna prezentacija			
	Video/tonski snimak	Gostovanje u studiju	Arhivski snimak	Total
BHT	3	0	0	3
RTRS	2	0	0	2
TV1	2	0	0	2
FTV	1	0	0	1
NTV Hayat	1	0	0	1
Total	9	0	0	9
Total	100%	0%	0%	100%

U dnevnim novinama najčešće jedan, a u TV dnevnicima tri izvora

I u problematici nacionalnih manjina vidi se glavna boljka bh. novinarstva koja je svojstvena gotovo kod svih tema – čak 71% tekstova u dnevnim novinama ima samo jedan izvor. Na drugom mjestu su tekstovi sa dva izvora (20%) dok su tekstovi sa tri ili *više od tri* izuzetna rijetkost. Kada su u pitanju TV dnevnicima, zbog karaktera TV priloga forma koja je najviše korištena za praćenje ove teme i koja insistira na više sagovornika, najzastupljeniji su bili prilozima sa po tri izvora (33%). Objave sa jednim izvorom su nosile 22%.

Dnevne novine	Broj izvora				
	Jedan	Dva	Tri	Više od tri	Total
Oslobođenje	11	1	1	0	13
Glas Srpske	4	3	1	0	8

Dnevni list	5	0	1	1	7
Večernji list	5	2	0	0	7
Dnevni avaz	5	0	0	0	5
Nezavisne novine	1	3	0	0	4
Euro Blic	3	0	0	0	3
Press RS	1	1	0	0	2
Total	35	10	3	1	49
Total	71%	20%	6%	2%	100%

TV	Broj izvora				
	Jedan	Dva	Tri	Više od tri	Total
BHT	0	1	1	1	3
RTRS	0	1	1	0	2
TV1	1	0	1	0	2
FTV	1	0	0	0	1
NTV Hayat	0	0	0	1	1
Total	2	2	3	2	9
Total	22%	22%	33%	22%	100%

Pojedinci najčešći izvori

U dnevnim novinama nešto više od trećine su personalizovani izvori, a u TV dnevnicima 92%. Dakle, pojedinci navedeni imenom i prezimenom u novinama, odnosno stasom i glasom na televiziji. Izvori koji su bili zastupljeni u objavama su prije svega glavni akteri priče. U našem slučaju to su najčešće bili Dervo Sejdić, Jakob Finci, razni politički faktori koji su tražili rješenje za presudu iz Strasbourga, Romi, socijalni radnici i relevantni predstavnici vlasti za rješavanje socijalnog položaja Roma. Kod institucionalnih izvora riječ je bila o podacima iz službi za socijalni rad, iz Izbornog zakona BiH kao i presude suda u Strasbourgu u slučaju Sejdić-Finci. Takođe, u par navrata kao izvor je navedena Vlada RS-a, Vijeće ministara, stranka SDU (riječ je uglavnom o političkim videnjima rješenja ovog problema).

Dnevne novine	Vrsta izvori		
	Personalizovani izvori (pojedinci)	Depersonalizovani izvori (institucije)	Total
Oslobođenje	11	5	16
Glas Srpske	10	3	13
Dnevni list	11	1	12
Večernji list	4	5	9
Dnevni avaz	1	4	5
Nezavisne novine	6	1	7
Euro Blic	1	2	3
Press RS	2	1	3
Total	46	22	68
Total	68%	32%	100%

TV	Izvori		
	Personalizovani izvori (pojedinci)	Depersonalizovani izvori (institucije)	Total
BHT	9	0	9
RTRS	5	0	5
TV1	3	1	4
FTV	1	0	1
NTV Hayat	4	1	5
Total	22	2	24
Total	92%	8%	100%

Većinom izvori sa istim ili sličnim stavovima

I kada je bilo više izvora oni su prevashodno jedinstveni, odnosno jednoobraznih ili sličnih stajališta. I ovaj podatak je u skladu sa opštim trendovima bh. novinarstva, gdje većinom izvori u pojedinačnoj objavi nemaju divergentne stavove. Čak i u priložima u kojima se pojavljuju Dervo Sejdić i Jakob Finci, kao osobe koje su dobile presudu protiv države, kao i predstavnici vlasti, imali smo unisone stavove da se nešto mora uraditi, da se uzajamno razumiju, da je napravljen određeni napredak i slično.

Dnevne novine	Pozicija izvora		
	Jedinstveni	Suprotstavljeni	Total
Oslobođenje	2	0	2
Glas Srpske	3	1	4
Dnevni list	1	1	2
Večernji list	2	0	2
Dnevni avaz	0	0	0
Nezavisne novine	3	0	3
Euro Blic	0	0	0
Press RS	1	0	1
Total	12	2	14
Total	86%	14%	100%

TV	Pozicija izvora		
	Jedinstveni	Suprotstavljeni	Total
BHT	2	1	3
RTRS	2	0	2
TV1	1	0	1
FTV	0	0	0
NTV Hayat	0	1	1
Total	5	2	7
Total	71%	29%	100%

U TV dnevnicima više negativnih sadržaja nego u novinama

U dnevnim novinama objave sa neutralnom i pozitivnom sadržinom su dominantne u pokrivanju problematike nacionalnih manjina (45 i 43%) u odnosu na samo 12% sa negativnom dominantnom sadržinom. Sa stanovišta ukupnih društvenih odnosa u BiH godi činjenica da u pisanim informativno-političkim medijima negativan sadržaj nije previše zastupljen, što je slučaj kod većine drugih tema, posebno iz oblasti politike i ekonomije. Međutim, TV dnevnicima kvare ovu sliku jer u njima bilježimo 44% priloga sa negativnom sadržinom. Jedan od razloga je svakako činjenica da zbog trajanja emisije od samo pola sata u program mogu ući samo takozvane top vijesti i događaji koji imaju izrazitu zanimljivost ili šokantnost. A negativni sadržaji uglavnom imaju takve karakteristike. U dnevnim novinama,

čiji je kompletan sadržaj monitorisan, ima više prostora tako da su objavljivane i pojedine protokolarne vijesti koje su izmijenile procentualnu strukturu. Inače, negativni sadržaji su se uglavnom ticali romske populacije, koja trpi zbog socijalne isključenosti, ali i predrasuda bliže okoline.

Posebno upečatljivi tekstovi sa negativnim sadržajem su „Premlatili grupu Roma zbog cipela iz kontejnera“ (Dnevni avaz, 25.9.), „Novac namijenjen Romima troši se na privatnim zabavama“ (San, 19.9.) i „Pijan tukao djecu ispred đakskog doma“ (Glas Srpske, 20.9.). U prva dva teksta imamo i ozbiljan novinarski problem. Sagovornici Romi u tekstovima iznose teške optužbe – u prvom da ih je neko na štandu na pijaci teško pretukao, sa indicijom da je to urađeno zato što su Romi, a nemamo ni izjavu policije ni bilo kojeg očevica – a u drugom tekstu dvojica romskih aktivista optužuju brojna romska udruženja i vlasti da su nenamjenski trošili sredstva od donacija. Tekstovi bi korištenjem više (suprotstavljenih) izvora bili dobar (dublji) doprinos ukazivanju na probleme sa kojima se Romi susreću.

Dnevne novine	Vrijednost sadržaja objave			
	Pozitivan	Neutralan	Negativan	Total
Oslobođenje	4	8	1	13
Glas Srpske	4	3	1	8
Dnevni list	1	4	2	7
Večernji list	4	2	1	7
Dnevni avaz	1	3	1	5
Nezavisne novine	3	1	0	4
Euro Blic	2	1	0	3
Press RS	2	0	0	2
Total	21	22	6	49
Total	43%	45%	12%	100%

TV	Vrijednost sadržaja objave			
	Pozitivan	Neutralan	Negativan	Total
BHT	1	0	2	3
RTRS	2	0	0	2
TV1	0	1	1	2
FTV	0	1	0	1
NTV Hayat	0	0	1	1

Total	3	2	4	9
Total	33%	22%	44%	100%

U televizijskim dnevnicima nešto više pozitivnog novinarskog uklona

U dnevnim novinama novinarski uklon je gotovo u potpunosti neizražen. Dakle, bilježimo relativno hladne izvještaje bez isticanja određenih novinarskih stavova koji bi afirmativno ili kritički govorili o nekim problemima. Određenu indirektnu formu pozitivnog uklona prema aktivitetu hrvatskih političkih partija bilježimo u Večernjem listu od 3.9. Tekst je dobar primjer kako se politička tema u vezi sa pozicijom nacionalnih manjina može dovesti u vezu i sa etničkim problemima gdje su akteri većinski, konstitutivni, narodi. Tekst „Za Predsjedništvo se mogu kandidirati iz redova 'ostalih“ je izvještaj o prijedlogu ustavnih promjena tzv. hrvatskog bloka sastavljenog od stranaka HDZ i HDZ 1990 koji daje mogućnost da se za Predsjedništvo BiH mogu kandidovati i predstavnici nacionalnih manjina. Međutim, kao antrfile u tekstu je izjava sarajevskog književnika i režisera Gradimira Gojera: „Hrvatska naselja su sada Novi Pazari, ti su dijelovi Sarajeva planski naseljavani iz Sandžaka“. Ta izjava bi trebala da upozori kako vlast, navodno, sistemski tjera Hrvate iz Sarajeva, a u naselja gdje su oni živjeli naseljava Bošnjake. Tekst o prijedlozima ustavnih promjena indirektno ima veze i sa drugim etničkim pitanjima, međutim, ne postoji novinarska korelacija ovakve izdvojene izjave tako da ovakva struktura izvještaja djeluje zbujujuće i pomalo politički isforsirano.

Kada su televizije u pitanju, i tu dominira neizražen novinarski stav, ali u znatno manjem procentu – 56%. U 44% slučajeva smo imali pozitivan novinarski uklon. Riječ je prije svega o nastojanju da se kroz priloge što više afirmišu zalaganja Derve Sejdića i Jakoba Fincija. To je ponekad rezultovalo i indirektnom političkom podrškom nekim drugim političkim akterima. Zanimljiv je prilog RTRS-a od 19.9. koji govori o susretu spomenute dvojice i predsjednika RS-a Milorada Dodika. Prilog počinje novinarskim parafraziranjem riječi Milorada Dodika: „Republika Srpska spremna je da se odmah pristupi izmjenama Ustava i primjeni odluku Sejdić-Finci.“ U prilogu gledamo i slušamo izjavu Jakoba Fincija da su „posebno zahvalni Dodiku što je prvi politički lider u Bosni i Hercegovini ili prvi političar koji je pitao upravo Sejdića i Fincija: 'Šta vi mislite o ovome?'.“ (Prijedlozima koje nudi RS – op. aut.)

Stav dvojice predstavnika nacionalnih manjina nije nezapaženo prošao ni na TV1 pa se 23.9. u zaključku priloga o političkom rješavanju odluke suda u Strasbourgu kaže: „Finci i Sejdić ističu da je Dodik prvi bh. političar koji ih je ugostio i pitao za mišljenje o najboljem načinu provedbe presude Suda za ljudska prava.“ No, na kraju se upućuje blaga kritika kompletnim državnim vlastima: „No, to ne umanjuje činjenicu da su prošla 33 mjeseca od presude, a da je dogovoreno – ništa.“

Dnevne novine	Vrijednost novinarskog uklona			
	Pozitivan	Neizražen	Negativan	Total
Oslobođenje	0	13	0	13
Glas Srpske	1	7	0	8

Dnevni list	0	7	0	7
Večernji list	1	6	0	7
Dnevni avaz	0	5	0	5
Nezavisne novine	0	4	0	4
Euro Blic	0	3	0	3
Press RS	0	2	0	2
Total	2	47	0	49
Total	4%	96%	0%	100%

TV	Vrijednost novinarskog uklona			
	Pozitivan	Neizražen	Negativan	Total
BHT	1	2	0	3
RTRS	2	0	0	2
TV1	1	1	0	2
FTV	0	1	0	1
NTV Hayat	0	1	0	1
Total	4	5	0	9
Total	44%	56%	0%	100%

III. Zaključci i preporuke za Bosnu i Hercegovinu

Odnos medija i nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini ima sve karakteristike nedograđenog demokratskog ambijenta. Nacionalne manjine u BiH su dugo poslije zadnjeg rata sa stanovišta ljudskih prava i njihove zaštite bile zapostavljene: zakoni su doneseni sa zakašnjenjem, realni problemi odnosa između konstitutivnih naroda su manjinske probleme stavili u drugi plan, a dobra rješenja i donesene strategije se nisu adekvatno realizovale u životu. S druge strane, mediji su nosili mnoga naslijeđa rata, sukoba i međunacionalnog nepovjerenja. Izgradnju medijskog profesionalizma i slobodu izražavanja ugrožavali su etničke podjele i pritisci različite vrste. Opterećeni dnevnom politikom mediji su često zapostavljali realne probleme ljudi, uključujući i one koji se tiču manjinskih populacija. Tako su i nacionalne manjine i mediji trpjeli iste probleme neizgrađenog bosanskohercegovačkog društva – spoticanja demokratije, neuvažavanje drugoga i različitog, nebrigu vlasti zaokupljenih partikularnim nacionalnim interesima.

Projekat „Mediji i nacionalne manjine“ je otkrio nedorečenosti u zakonodavstvu, a još više nebrigu u implementaciji onoga što je propisima utvrđeno. Koliko nacionalne manjine trpe zbog neuvažavanja njihovih prava i specifičnosti od strane većine, toliko i ne nalaze svoje pravo mjesto u medijima putem kojih bi njihova prava (i ugrožavanje tih prava) bili transparentni, odnosno istraženi, a negativne pojave i trendovi izloženi kritici onih koji su za to najodgovorniji.

Na osnovu istraživanja stekli smo mogućnost da ponudimo jedan broj preporuka koje mogu dobro doći samim medijima, udruženjima nacionalnih zajednica, vlastima i nevladinom sektoru uopšte.

Dograditi zakonodavstvo i precizirati obaveze medija

Država BiH i entiteti imaju svoje zakone o zaštiti prava nacionalnih manjina. U njima je regulisano da pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na osnivanje medija na jezicima manjine kojoj pripadaju. Takođe, RTV stanice čiji su osnivači država BiH, entiteti (kantoni u Federaciji BiH), gradovi i opštine, obavezni su u svojim programskim šemama utvrditi posebne emisije za pripadnike nacionalnih manjina. Javni servisi dužni su najmanje jednom nedjeljno emitovati emisiju za pripadnike nacionalnih manjina na njihovom jeziku.

Stav o pravu nacionalnih manjina da mogu osnivati svoje medije na svom jeziku je deklarativan i nije nikakva posebna pogodnost za manjinske zajednice, jer tu mogućnost imaju sva pravna i fizička lica u BiH. Druga zakonska rješenja i obaveze su neprecizni, mogu se različito tumačiti pa su realno djelimično ili u cjelini neizvodivi ili daju izgovor medijima zašto nemaju dovoljno programa ovakve vrste.

Ovo istraživanje upućuje na potrebu da se zakonski propisi u domenu obaveza elektronskih medija koriguju u skladu sa realno definisanim i izraženim potrebama manjinskih zajednica, pozitivnom praksom koja je istražena i tehničko-tehnološkim mogućnostima koje će nastati prelaskom na digitalni sistem emitovanja.

Jedna od mogućnosti kojom bi se jasnije precizirale obaveze elektronskih medija jeste uvođenje tzv. manjinskog cenzusa za emitere Javnog RTV servisa i kantonalne, odnosno gradske i opštinske radio i TV stanice u javnom (državnom) vlasništvu. Time bi se izbjegle sadašnje nejasnoće ko i u kom obimu treba da emituje emisije na jezicima nacionalnih manjina. Primjenom manjinskog cenzusa obavezu da emituju programe na jezicima nacionalnih manjina imala bi tri emitera Javnog sistema RTV BiH, kantonalne, gradske i opštinske radio i TV stanice ukoliko na teritoriji gdje vrše javnu funkciju živi određeni broj pripadnika konkretne nacionalne manjine. Manjinski cenzus je moguće ustanoviti tek poslije popisa stanovništva 2013. godine. Zakonskim propisima treba ostaviti i mogućnost da se emisije za pojedine nacionalne manjine, ukoliko za to ne postoje odgovarajući ljudski resursi i drugi uslovi, mogu uređivati i dvojezično, upotrebom jezika manjine i jezika većinske populacije. Na ovaj način otvorile bi se veće mogućnosti za zadovoljavanje potreba nacionalnih manjina u skladu sa evropskim standardima, ali i otvorila mogućnost da takve emisije prati širi auditorij.

Umjesto sadašnje obaveze da se ovakve emisije moraju emitovati najmanje jednom nedjeljno, trebalo bi utvrditi petnaestodnevno emitovanje, ostavljajući mogućnost da osnivači javnih elektronskih medija utvrđuju preciznije modalitete za medije iz svoje nadležnosti, u skladu sa realno izraženim potrebama manjinskih zajednica, programskim mogućnostima, a posebno sa mogućnostima angažovanja novinara i voditelja koji se dobro služe jezikom nacionalne manjine.

Evropski standardi o pravima i zaštiti prava nacionalnih manjina govore o pravu nacionalne manjine da mogu imati medije na svom jeziku. U našim uslovima pravo na osnivanje medija je univerzalno pravo građana i pravnih lica i nezavisno je od jezika na kojem će se emitovati. U Regulatornoj agenciji za komunikacije (RAK) postoji koncept planiranja RD frekvencija za tzv. „community radio“ ili „asocijacijski radio“ koji je namijenjen za specifične osnivače medija u javnoj funkciji. Interes za osnivanje elektronskih manjinskih medija je veoma mali. Najviše inicijativa za osnivanje vlastitog radija imale su romske organizacije i pojedinci – pripadnici ove zajednice, ali zbog nedostatka vlastitog kapitala i nemogućnosti dobijanja podrške države i javnih institucija ove inicijative nisu realizovane. Međunarodni donatori su iskazivali interes za pokretanje takvih projekata, ali su takvu pomoć uslovljavali garancijom samoodrživosti ovih medija.

Preporučujemo da se koncept planiranja frekvencija za osnivanje manjinskih radio ili TV stanica u Regulatornoj agenciji za komunikacije dovede do nivoa da može služiti kao realan poticaj za inicijative i projekte koji ispunjavaju uslove za osnivanje ove vrste specijalizovanih medija. Višestruki realni interes za to imaju prije svega Romi. Ostvarivanje takvog projekta na nivou države, entiteta ili užih regija bilo bi moguće osiguranjem kontinuirane državne podrške, udruživanjem više donatora i angažovanjem stručnih institucija za programsko profiliranje stanice i obrazovanje specifičnih kadrova.

Tehničko-tehnološke mogućnosti umrežavanja različitih programa i njihovih emitera danas su veoma povoljne i bit će gotovo neograničene u digitalnom sistemu emitovanja. Umrežavanje potencijalnih manjinskih radio i TV stanica, kao i emisija za manjine unutar Javnog servisa RTV BiH i opštinskih, odnosno kantonalnih RTV stanica, može biti doprinos snaženju ove medijske misije, ali i znatno snižavati troškove produkcije ovakvih programa. Ovakvim inicijativama ne trebaju zakonski propisi, zajednički interesi i dogovaranje su osnova za to.

Protiv „manjinskog geta“

U ovim ali i ranijim istraživanjima udruženja manjina i mediji saglasni su da je u bh. uslovima najvažnije u javnosti jačati senzibilitet za rješavanje problema manjina. Specijalne emisije na jeziku manjine značajne su za njegovanje i razvijanje kulturnih tradicija i tradicijskih osobnosti, posebno očuvanje ili učenje maternjeg jezika, te komuniciranje unutar manjinske zajednice. No, takve emisije su zatvorene cjeline i ako u ukupnoj medijskoj ponudi manjinska pitanja nisu prisutna takve emisije postaju svojevrsni „manjinski geto“.

Senzibilizacija javnosti za rješavanje problema nacionalnih manjina jača kritičnu masu državnog i društvenog aktiviteta i hrabri manjinske zajednice i njihova udruženja u vlastitom angažmanu. Medijske mogućnosti, posebno u elektronskim medijima, daleko prevazilaze efekte koje u tom smislu mogu postići samo emisije na jeziku manjine. Ovakva strategija zaštite prava nacionalnih manjina najbolje se može ostvarivati ukoliko u cijelom informativnom programu elektronskih medija i rubrikama štampanih medija postoji uređivački stav o potrebi naglašenog promovisanja principa ravnopravnosti, poštivanja drugog i drugačijeg, uključujući i zaštitu prava nacionalnih manjina.

Problemi nacionalnih manjina i njihovih pripadnika su političke, društvene i radnoživotne prirode. Kao takvi se mogu naći u izboru sadržaja za dnevne informativne emisije, dokumentarnim programima i rubrikama listova ukoliko redakcije u svojoj uređivačkoj politici imaju više interesa za životna pitanja u odnosu na dnevno-politička.

Postoje zajednička pitanja položaja nacionalnih manjina, ali postoje i neka specifična za pojedine manjine, kao što je romska manjina (socijalni problemi, obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje, zdravstvo, teškoće u društvenoj integraciji). Zato preporučujemo da se odnos prema manjinama ispoljava i u kontekstu problema svih građana, ali i pojedinih specifičnosti, zasebno. U našim uslovima potreban je specifičan odnos prema Romima. Istraživanja pokazuju da u odnosu na Rome pripadnici drugih nacionalnih manjina uglavnom manje trpe razne diskriminacijske postupke okoline i u realnom životu relativno dobro su integrisani svoje lokalne sredine. Diskriminacija je flagrantna u odsustvu prava da budu predstavljeni (da imaju pravo da budu birani) u najvišim predstavničkim tijelima (slučaj Sejdić-Finci). Na lokalnom nivou ne postoje zakonske prepreke za ostvarivanje tog prava, ali su često pripadnicima manjina određena radna mjesta u vlasti, javnim preduzećima i prosvjeti nedostupna. Naše istraživanje upozorava na medijsku simplifikaciju i politizaciju slučaja Sejdić-Finci, koji je u rukama političkih stranaka, što uzrokuje i odsustvo prepoznavanja diskriminacije u drugim područjima realnog života.

Programi elektronskih medija

Elektronski mediji, posebno televizija, imaju najveće domete. Komercijalne radio i TV stanice svoje programe profiliraju prema marketinškim interesima i tako ih usmjeravaju prema ciljanoj publici. Javni interes nije obavezujući, iako svaka komercijalna stanica sa informativnim programom vodi o njemu računa jer se i taj interes prelama kroz interese njihove publike, a samim tim i medijskih oglašivača. Zato je u bh. praksi bilo primjera da su i pojedine komercijalne radio i TV stanice nalazile interes da u saradnji sa međunarodnim fondacijama i donatorima, pa i lokalnim institucijama, pokreću ovakve programe i imaju takve kontinuirane sadržaje u svom programu. Treba podržavati takve inicijative u javno-privatnom odnosu, koji je dobro poznat u Evropi, ali kod nas još nije zaživio. Ovakvi programi su često dio zanimljivih programskih blokova koji postižu značajnu slušanost i gledanost.

Javni elektronski mediji koji imaju zakonske obaveze u stvaranju emisija za nacionalne manjine imaju vrlo široke mogućnosti da realizuju strateške odrednice uloge medija u promovisanju i zaštiti prava nacionalnih manjina. Nažalost, takve emisije imaju samo Radio RS, TVRS i BH radio 1.

Postoje široke mogućnosti za zadovoljavanje ovih obaveza i interesa; kontinuirana zastupljenost informacija u redovnim informativnim programima, specijalizovane emisije na jeziku manjine sa ciljem da njeguju kulturne tradicije i osiguraju komunikaciju pripadnika manjine na vlastitom jeziku, informativno-dokumentarne emisije koje tretiraju opšta pitanja položaja nacionalnih manjina ali i pojedinačne specifičnosti, kulturni i zabavni programi u kojima se mogu integrisati i kulturne tradicije manjinskih naroda. Ovi programi mogu ići kombinovano na jezicima većinskih naroda i upotrebom manjinskih jezika. Specijalni programi treba da budu inovativni i zanimljivi kako bi privlačili veći broj gledalaca i slušalaca.

Zbog višeznačnosti i složenosti problema romske nacionalne manjine naročitu pažnju treba posvetiti programima za Rome. Ovi programi moraju imati u prvom planu ciljeve njihove integracije u društvo i rješavanje gorućih problema iz života (ciljevi Dekade Roma) ali i cijeli kompleks društveno-političkih, socijalnih i civilizacijskih komponenti koje pomažu integraciji ove manjine u društvene tokove zemlje.

Pisani mediji

Udruženja pojedinih nacionalnih manjina imaju svoja povremena izdanja koja prate uglavnom njihovu aktivnost. Preporučujemo izdavačima i davaocima finansijske podrške da se na specijalnim kursevima edukuju urednici i stalni saradnici tih izdanja kako bi ona dostigla odgovarajući profesionalni izgled i postizala veće efekte u javnosti zajednice.

Istraživanje pokazuje da u udruženjima nacionalnih manjina uglavnom ne postoji veći interes, ali i vlastiti resursi, za izdavanje časopisa šireg dometa i učestalijeg izlaženja. Takođe, procjena je da se putem televizije i radija, a u zadnje vrijeme i putem novih medija, mogu postići veći efekti. Izuzetak su dva romska časopisa Glas Roma i Amaro drom, čiji su nosioci domaće NVO organizacije, koje su dobile strane donacije i samim tim mogućnost da za urednike angažuju profesionalne novinare koji saraduju sa saradnicima, mahom Romima. Ovo je dobar metod rada kojim se ostvaruje saradnja između profesionalaca i saradnika iz ciljne skupine, ali i praktična edukacija.

Postoje prijedlozi da dnevne novine uvedu podlistke za nacionalne manjine, ali ovakvi dodaci moraju imati svoju definisanu i široku ciljnu publiku kojom se povećava tiraž i čitanost, što može interesovati oglašivače. Zato ovaj izvještaj ima preporuku da se pitanja nacionalnih manjina u dnevnim listovima obrađuju u skladu sa uređivačkom koncepcijom lista, ali uz definisanje glavnih pitanja i trendova položaja nacionalnih manjina. Podlistak može doći u obzir kao specijalni prilog finansiran od strane nosilaca određenih akcija ili kampanja kojima se pripadnici svih ili pojedinih nacionalnih manjina edukuju o njihovim pravima ili putem njih dobijaju važne servisne informacije.

Inače, analiza sadržaja medija u mjesecu septembru 2012. godine je pokazala da mediji izuzetno malo izvještavaju o problematici nacionalnih manjina. A i takvo količinski skromno izvještavanje je zasnovano na faktografskim novinarskim formama, vijestima i, mnogo rjeđe, novinskim izvještajima.

Internet mediji

Internet komunikacija, društvene mreže i *news* (multimedijalni) mediji na internetu su nove mogućnosti i novi alati kojima se društvena misija zaštite prava nacionalnih manjina može uspješno promovisati i podsticati masovni javni interes. Raste upotrebna mogućnost internet komunikacije koju zakoni koji definišu ulogu i obaveze medija ne poznaju. Praksa pokazuje da sve veći broj udruženja nacionalnih manjina pokreće svoje internet portale, da se služi internet komunikacijom unutar svog udruženja, ali da uglavnom nisu prisutni u društvenim mrežama i tako izostaje najširi komunikacioni krug u kome se problemi manjina, uključujući i pojedinačne poglede i iskustva, mogu naći u javnoj diskusiji. Analiza portala udruženja nije rađena, ali po vlastitom priznanju intervjuisanih, njihov rad se svodi na usko bilježenje rada udruženja jer im nedostaje profesionalna podrška administratora i novinara.

Nivo upotrebe internet komunikacije je veoma mali u romskoj populaciji, ali je zato prisutan među aktivistima romskih organizacija. Informatičko opismenjavanje pripadnika romske zajednice treba vezati za fazne društvene i socijalne kampanje na lokalnom nivou.

Preporučujemo da se za udruženja nacionalnih manjina, gdje je to neophodno i gdje postoji interes, organizuju kursevi za profesionalnu novinarsku obradu sadržaja, pokretanje *web* časopisa i eventualno za administriranje *web* stranica. Sugerišemo takvu vrstu saradnje udruženja i vlasnika portala.

Finansiranje

Nedostatkom novca i obučeni kadrovi koji bi mogli da rade specifične novinarske i uredničke poslove u medijima uglavnom se pravda nedovoljna pažnja koja se pridaje problematici manjinskih nacionalnih zajednica. Finansijska podrška medijima i različitim medijskim projektima iz ove oblasti je uglavnom iz međunarodnih fondova, daleko manje iz budžeta, i simbolična iz različitih domaćih fondova.

Javni RTV servis se izdržava iz RTV takse i komercijalnih prihoda iz marketinga. Ova sredstva su nedovoljna za obim i kvalitet projektovane produkcije, ali bi finansiranje redovne aktivnosti koja proističe iz zakonskih obaveza prava nacionalnih manjina u medijima trebalo definisati kao obavezu iz RTV takse.

Budžeti administrativnih jedinica koje su osnivači javnih elektronskih medija (kantoni, opštine) treba da osiguravaju namjenska sredstva za kontinuiranu redovnu aktivnost i utvrđuju prioritete. Princip konkursa ili tendera za pojedinačne projekte koje doniraju međunarodne ili domaće organizacije je dobar za izgradnju kriterija kvaliteta i efikasnost projekta. U izuzetno teškoj ekonomskoj situaciji nužna su i sistemska rješenja, ali i konkurencija kvaliteta i mogućih efekata, te iznalaženje različitih javno-privatnih finansiranja koja će moći usaglasiti javne i komercijalne interese medijskih vlasnika.

Zato naročito ističemo neophodnost pokretanja zanimljivih i inovativnih projekata u ovoj oblasti koji će moći konkurisati za povoljnije termine u RTV šemama. Udruživanje i saradnja producenata i emitera u ovakvim projektima, stvaranje mreža, može smanjivati troškove a povećavati efekte.

Ljudski resursi

Istraživanje je pokazalo da su za ove aktivnosti u medijima najdeficitarniji specijalistički kadrovi, novinari i prezentatori emisija na jezicima manjina, a u manjinskim udruženjima administratori *web* stranica i internet portala. Preporučujemo da se u svim budućim projektima u vezi sa ovom problematikom obavezno izdvoje sredstva i kadrovi za obuku na deficitarnim ili potpuno nedostajućim poslovima u medijima i udruženjima manjina.

Veliki medijski sistemi ovu aktivnost mogu organizovati sami, a za manje se mogu angažovati specijalizovane institucije za praktičnu edukaciju. Interes u elektronskim medijima najviše postoji za specijalističke kadrove koji dobro znaju svoj maternji jezik i imaju predispozicije za rad kao prezentatori i novinari.

U redakcijama medija, naročito velikih redakcija Javnog RTV sistema BiH, bilo bi veoma značajno odvojiti novinare koji bi se specijalizovali za ovu problematiku ili za cijeli korpus ljudskih prava. Na redovnim sastancima novinara u redakciji i dopisnika trebalo bi dio vremena posvetiti aktuelnostima iz ovog domena i dogovaranju najboljih načina pokrivanja ove problematike. Elektronski mediji koji imaju specijalizovane emisije i urednike za to trebaju u kontinuitetu raditi na stalnom osposobljavanju novinara, pri čemu su vrlo značajna iskustva veoma čestih regionalnih susreta.

Bolja saradnja medija i udruženja nacionalnih manjina

Mediji i udruženja nacionalnih manjina trebaju bolje saradivati. Udruženja trebaju pomoći medijima da se identifikuju najveći problemi manjina. Redovna komunikacija se može postizati putem glasnogovornika ili zaduživanjem jednog aktiviste iz udruženja da održava kontakte sa medijima i da im pruži određenu savjetodavnu pomoć u pronalaženju sagovornika

i općenito izvora informacija. Preporučujemo da se nastavi praksa educiranja aktivista iz ovih udruženja za komuniciranje sa medijima.

Mediji trebaju bolje saradivati sa Vijećem za nacionalne manjine, na državnom i entitetskim nivoima, jer bi ove institucije trebale da uspostavljaju komunikaciju između javnih vlasti i nevladinog sektora u ostvarivanju prava nacionalnih manjina. Istovremeno, veći interes medija za ova tijela osigurao bi kritički odnos javnosti prema njihovom radu, a posebno odgovornosti javnih vlasti.

Anex – spisak intervjuisanih osoba

Mediji i novinari

- Tarik Lazović, zamjenik glavnog i odgovornog urednika Dnevnog avaza
- Dragica Orlando, urednica I, Redakcija dokumentarnog programa Federalne televizije (FTV)
- Tatjana Sekulić, Izvršna urednica portala Klix.ba
- Dino Bajramović, urednik, Slobodna Bosna
- Dejan Rakita, glavni i odgovorni urednik ELTA TV
- Dalibor Popović, direktor programa TV Bel kanal Banjaluka
- Dejana Topić-Daljević, glavna i odgovorna urednica Free radija Prijedor
- Natalija Trivić, direktorica Programa Televizije Republike Srpske (RTRS)
- Nataša Tešanović, direktorica Alternativne televizije (ATV)
- Suzana Rađen-Todorić, glavna i odgovorna urednica BN TV
- Zoran Sovilj, direktor Kozarskog vjesnika, Prijedor
- Zoran Udovičić, dugogodišnji novinar i medijski ekspert

Predstavnici udruženja nacionalnih manjina

- Bruno Palestra, Udruženje građana BiH italijanskog porijekla, predsjednik
- Irma Muratović, Udruženje Mađara Sarajevo, predsjednica
- Sanja Bogdanović, Slovensko kulturno društvo Cankar, predsjednica
- Hidajeta Redžić, Vijeće crnogorske nacionalne manjine u BiH
- Džemina Zejnullahu, Zajednica Albanaca u BiH
- Emica Niami, Udruženje građana makedonskog porijekla Sarajevo, predsjednica
- Nedžad Jusić, Udruženje Roma Euro Rom Tuzla, predsjednik
- Hakan Varan, Udruženje Turaka u BiH
- Štefan Stahnek, zamjenik predsjednika Ukrajinskog udruženja "Kozak", Trnopolje Prijedor
- Alenka Uduč, predsjednik Udruženja Slovenaca "Lipa" Prijedor i član Savjeta nacionalnih manjina Republike Srpske
- Ramo Salešević, predsjednik Udruženja Roma opštine Prijedor
- Tomislav Blaha, predsjednik Udruženja Čeha "Česka beseda" Prijedor
- Vladimir Krčkovski, predsjednik prijedorske podružnice Udruženja "Rusko-srpski most"

Bibliografija:

Sve o nacionalnim manjinama u BiH, Biro za ljudska prava Tuzla, Tuzla, <http://www.hrotuzla.org.ba/publikacije/PRIRUCNIKsveonm.pdf>

Hodžić, Edin, i Jusić, Tarik (edit.), citiran koautor Davor Marko, *Na marginama: Manjine i mediji u jugoistočnoj Evropi*, Mediacentar, Sarajevo, 2010.

Marko, Davor (edit.), citiran Radenko Udovičić, *Promicanje medijske odgovornosti u multikulturalnim društvima*, Media plan institut, Sarajevo, 2008.

Udovičić, Radenko, *Vjerodostojnost medija – teorijske i praktične dileme*, Media plan institut, Sarajevo 2012.

Minorities and media in BiH - DECLARED READINES REMAINS ON PAPER ONLY

Author: Radenko Udovičić with Nejra Plasto, Jasmina Korda, Zoran Udovičić

Summary

Bosnia-Herzegovina is one of the most monolithic countries in Europe, viewed through the formal prism of the national majority and minority. One of the reasons is the fact that BiH borders with Serbia and Croatia, countries whose majority populations have the status of constituent peoples in BiH. Namely, in Europe the most numerous national minorities are peoples from neighboring countries.

The Law on the Protection of Rights of National Minorities in BiH identifies 17 national minorities that reside in BiH: Albanians, Montenegrins, Czechs, Italians, Jews, Hungarians, Macedonians, Germans, Poles, Roma, Romanians, Russians, Ruthenians, Slovaks, Slovenes, Turks and Ukrainians. The most numerous national minority by far are the Roma, but estimates on their number range from 9,000, as registered in the 1991 census of the population, to 80,000, as claimed by Sarajevo-based Roma Information Center.

The analysis produced in Bosnia-Herzegovina focuses on the small number of national minority media and programs for national minorities which are aired in continuity on the public radio services. The whole national report brings a considerable degree of various recommendations for good practice, i.e. professional reporting on diversity, based on findings obtained in interviews with media editors and representatives of national minority media, as well as the media experience of the authorship team.

Crna Gora: Nacionalne manjine i mediji

MANJINSKI MEDIJI U BORBI ZA OPSTANAK NA CRNOGORSKOM TRŽIŠTU

Autorica izvještaja: Nataša Ružić³⁴

Saradnik na projektu: Nikola Siništaj

Volonter na projektu: Dejan Lučić

Sažetak

Multikulturalnost društva svjedoči o stepenu demokratije jedne zemlje. Demokratsko društvo posvećuje puno pažnje poštovanju i zaštiti ljudskih i manjinskih prava a posebno vodi računa o položaju manjinskih naroda. U Crnoj Gori brojni zakoni i dokumenti regulišu prava manjina, ali stanje u praksi se razlikuje od propisanih pravila. Upravo iz tog razloga odlučili smo da istražimo položaj medija nacionalnih manjina u crnogorskom društvu. Cilj istraživanja je da kroz proučavanje zakonske regulative identifikujemo probleme sa kojima su suočeni manjinski narodi i damo preporuke za njihovo rješenje.

Osim pomenutog, ispitali smo i ulogu manjinskih medija u informisanju sunarodnika. Pojedine manjine u Crnoj Gori su prilično pasivne i ne informišu javnost o svojim problemima.

Zakonska regulativa nije jedini problem. Problem predstavljaju i manjinski mediji koji se rijetko bave pravima manjina već uglavnom promovišu kulturu. Do ovog zaključka smo došli analizom sadržaja manjinskih medija u periodu od 27. februara do 30. septembra 2012. godine. Uzorkom su obuhvaćeni hrvatski, albanski i bošnjački mediji. Odnosno, radio Dux, Hrvatski glasnik, TV Boin, Koha javore, informativni program na javnom servisu Lajmet i Bošnjačke novine. U istraživanje nisu uključeni srpski mediji jer je status Srba u Crnoj Gori neprecizno definisan i predstavlja prije svega političko pitanje. S jedne strane, Srbi imaju Srpski nacionalni savjet, a s druge, prosrpske partije tvrde da Srbi koji žive u Crnoj Gori nisu manjina.

³⁴ Nataša Ružić je docentkinja na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta Crne Gore. Izvodi nastavu na predmetima: Uvod u novinarstvo, Istorija novinarstva, Mediji u kriznim situacijama i Novinarska etika. Posebna oblast interesovanja: Internet kao novi medij.

I. Ko su zapravo manjinski narodi u Crnoj Gori?

Manjinski narodi se ne smiju tretirati kao posebna grupa ili biti marginalizovani u društvu. Uloga države je od presudnog značaja za poboljšanje položaja manjinskih naroda i olakšavanje njihovog života. Ali, pored države svoj doprinos moraju dati i institucije za manjine, ombudsmani, organizacije koje se bave zaštitom prava nacionalnih manjina.

Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011. godine u Crnoj Gori živi 28,77% Srba, 8,65% Bošnjaka, 4,91% Albanaca, 3,31% Muslimana, 1,01% Roma i 0,92% Hrvata (www.monstat.org 2011). Prvi i najvažniji problem, koji uzrokuje pojavu novih, jeste neprecizno definisanje manjinskih grupa. Ustav definiše prava manjinskih naroda ali ne propisuje ko su zapravo manjinski narodi. Eksplicitnu definiciju manjinskih naroda nalazimo u članu 2 Zakona o manjinskim pravima i slobodama, koji je usvojen 2006. godine. Prema pomenutom zakonu manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice su definisane kao „svaka grupa državljana Crne Gore, **brojčano manja od ostalog preovlađujućeg stanovništva**, koja ima zajedničke etničke, vjerske ili jezičke karakteristike, različite od ostalog stanovništva, istorijski je vezana za Crnu Goru i motivisana je željom za iskazivanjem i očuvanjem nacionalnog, etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta“ (Zakon o manjinskim pravima i slobodama, 2006).

Istorijski gledano, do Francuske buržoarske revolucije manjine su definisane prema religijskoj pripadnosti. Evropske sile su se prvi put zamislile o religijskim pravima manjinskih naroda nakon Vestfalskog mira 1648. godine. Tada je sklopljen i dogovor kojim je garantovano da će osvajači poštovati religijsku pripadnost manjinskih naroda, odnosno prava protestanata u Njemačkoj, katolika u baltičkim oblastima od strane Švedske. Tek nakon otvaranja pitanja nacionalne suverenosti manjine su definisane prema nacionalnim, odnosno etničkim kategorijama. Miroljub Radojković i Branimir Stojković opisuju manjine kao „društvenu grupu koju karakteriše nedostatak moći u odnosu na većinu“ (Radojković, Stojković, 2009:128). Autori smatraju da manjinu ne određuje samo brojnost, iako to rezultira nedostatkom moći u odnosu na većinu, već i grupni identitet, odnosno zajedničke vrijednosti i vjerovanja. A da li je definicija propisana Zakonom o manjinskim pravima i slobodama u Crnoj Gori dovoljno precizna? Šta znači svaka grupa državljana brojčano manja od preovlađujućeg stanovništva?

U Crnoj Gori živi 29% Srba, što čini gotovo trećinu stanovništva, a druga brojčano najveća manjina su Bošnjaci, koji čine 8,65% od ukupnog stanovništva. Razlika je očigledna. Stoga se nameću dva pitanja. 1. Da li trećina naroda može biti manjina? 2. Ako prosrpske partije u Crnoj Gori tvrde da Srbi nisu manjina zašto onda postoji Srpski nacionalni savjet? Poslanik Vaselj Siništaj smatra da se upravo u procentualno nepreciznoj definiciji manjina krije glavni problem: „Srbi imaju nacionalni savjet, a svi poslanički klubovi koji imaju predznak srpskog su protiv toga.“³⁵ Možda je upravo neprecizna definicija manjina uzrokovala i problem oko finansiranja medija nacionalnih manjina jer je demografska razlika između manjina ogromna. Tako Srpski nacionalni savjet dobija 70% sredstava od Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava. Poslanici Goran Danilović i Andrija Mandić su predložili pri izmjeni Zakona o manjinskim pravima i slobodama da Srbi ne mogu koristiti novac iz Fonda. Odnosno, manjinske savjete mogu formirati samo oni manjinski narodi koji čine 15% od ukupnog stanovništva (www.vijesti.me 2011). Međutim, neki stručnjaci tvrde da bi bilo

³⁵

Intervju sa poslanikom Vaseljem Siništajem (14.6.2012.)

pogrešno određivati pripadnike manjinskih naroda prema brojčanoj zastupljenosti. Pomoćnik ministra za manjinska prava Sabahudin Delić uvjeren je da je to nepravilan način definisanja manjina. „U oblasti manjinskih prava ne postoje striktni standardi već su oni jako fleksibilni, okvirnog karaktera i ostavljena je mogućnost državama potpisnicama međunarodnih dokumenata ili članicama tih asocijacija da shodno svojim specifičnostima regulišu unutarnjim zakonodavstvom i praksom prije svega ta pitanja. Okvirna konvencija Savjeta Evrope, kao pravno obavezujući dokument, nema pomena o bilo kakvim procentima. U suštini, manjina je svaka zajednica koja se osjeća manjinom bez obzira na njen kvantitet. Ono što je bitno jeste da smo mi definišući manjine Zakonom o manjinskim pravima i slobodama zapravo preuzeli, modifikovali, prilagodili u 99% slučajeva jednu definiciju koja je prihvaćena i u podkomitetu Ujedinjenih nacija, a dolazi od strane jednog teoretičara Frančeska Kapotortija.”³⁶ Direktor Centra za ljudska prava Siniša Bjeković priznaje da postoji greška u definisanju manjina: „Postoji jedna sistemska greška kada govorimo o definiciji manjina u Crnoj Gori. One su definisane samim tim što su priznate od strane države kao subjekat kome pripadaju određena prava, odnosno određena kolektivna prava. Inače, manjine kao takve mogu da budu i nepriznate unutar same države, a da imaju izvjestan stepen sloboda i prava kao što to imaju u drugim okruženjima. Nisam siguran da li je način na koji je urađena sistematizacija u Crnoj Gori dobar. Evo iz kog razloga. Iz prostog razloga što smo to vezali za jedan demografski standard i iz razloga što smo imali već jednu drastičnu situaciju u Crnoj Gori da vam se broj manjina od popisa povećava ili smanjuje za nekih čak i 30%. Kako bih izbjegao bilo kakve insinucije, opet želim da kažem da su politički događaji u Crnoj Gori ulovili, između ostalog, i osjećaj pripadnosti određenim manjinskim grupama, odnosno manjinskim kategorijama. I tu je po meni interesantna jedna činjenica, a to je da je početkom 90-tih godina, kada se bilo mnogo teže izjasniti, odnosno dati svoj sud, samoidentifikovati se, imali ste jedan pokazatelj, odnosno jedan indikator, da biste kasnije na popisu 2003. godine bukvalno imali jednu potpuno drugačiju sliku. Šta to u suštini znači? Vezivati definiciju manjine za jedan zakonski standard izuzetno je rizična stvar i to je ono čega smo bili svjesni u Crnoj Gori. Druga stvar, jedan određeni broj manjina priznat je i posrednim putem, nezavisno od toga kakav će biti demokratski standard. Evo, konkretno, govorimo o romskoj populaciji. Vi sami znate da smo imali u Crnoj Gori blizu 2.650 pripadnika romske nacionalne zajednice. Ne znam koliko je prebrojano zvanično u popisu 2003. godine. Najnoviji pokazatelji govore o statističkom podatku od skoro 11 hiljada, do onih procjena koje su date. Mislim da je i malo neoprezno od strane nekih aktera u Crnoj Gori, koji procjenjuju da je broj romske populacije u Crnoj Gori negdje oko 20 hiljada. Znači, to je jedna rastegljiva kategorija sa kojom je zaista malo, tako da kažem, neoprezno baratati na taj način što imate neku fiksnu kategoriju i zadržavati se na toj definiciji manjina u Crnoj Gori. Zbog toga je, po mom sudu, bilo izuzetno značajno prepoznati te manjine koje u većem broju žive na teritoriji Crne Gore, a ne davati jednu definiciju koja je vezana za statističke pokazatelje, odnosno egzaktni podatak o nekih jedan i po odsto kako je bilo u onom prethodnom tekstu. Numerički pokazatelj ne mora da znači puno kada se tiče zaštite prava manjina, jer nije to jedini pokazatelj i to je nešto sa čim se saglašavaju međunarodni standardi”.³⁷

Svi ovi podaci svjedoče da je neophodno statistički utvrditi i ukazati u Ustavu ko su zapravo manjinski narodi.

³⁶ Intervju sa pomoćnikom ministra za manjinska prava Sabahudinom Delićem (26.9.2012.)

³⁷ Intervju sa direktorom Centra za ljudska prava Sinišem Bjekovićem (24.9.2012.)

II. Zakonska regulativa na papiru i u praksi

O pravima manjinskih naroda vode računa brojne institucije. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, koje je od 2012. godine transformisano u Ministarstvo za manjinska prava, zatim CEKUM – Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina, savjeti manjinskih naroda i Centar za ljudska prava. I pored postojanja tolikog broja institucija, mnogi problemi ostaju neriješeni. Neki od problema nacionalnih manjina potiču prije svega iz nepreciznih formulacija i nepridržavanja propisanih članova zakona i pravila.

Prava manjina su definisana Ustavom Crne Gore. Član 79 Ustava Crne Gore garantuje manjinama pravo na izražavanje nacionalne, etničke, kulturne i jezičke posebnosti, na isticanje simbola nacionalne pripadnosti, proslavu nacionalnih praznika, na očuvanje jezika i pisma, na školovanje na maternjem jeziku u državnim ustanovama, na autentičnu zastupljenost u Skupštini Crne Gore, kao i u organima državne vlasti i lokalne samouprave, na osnivanje savjeta za zaštitu i unapređenje posebnih prava. Između ostalih prava, Ustav omogućava manjinama informisanje na sopstvenom jeziku.

Član 7 Zakona o manjinskim pravima i slobodama obavezuje Vladu da usvaja Strategiju manjinske politike i na taj način podržava nacionalne i etničke posebnosti manjinskih naroda sa posebnim fokusom na uključivanje romske nacionalne zajednice u društveni i politički život Crne Gore. Treba naglasiti da Savjet Evrope definiše Rome kao evropsku etničku manjinu i ističe da romska populacija, kao najugroženija manjina, zahtijeva posebnu pažnju. (Vučinić, Bjeković, Božović, 2008:19) U januaru 2005. godine Vlada je usvojila dokument Akcioni plan za implementaciju Dekade uključenja Roma 2005-2015. Pomenuti dokument je bio pokušaj države da poboljša socio-ekonomski položaj i uključi Rome u crnogorsko društvo.³⁸ U okviru te strategije emitovane su i neke radijske emisije. Pomoćnik ministra za kulturu i medije Željko Rutović i direktor NVO organizacije „Demokratski romski centar“ Ivan Toskić su potpisali ugovor o sufinansiranju emisije na romskom jeziku na radiju *Anteni M*. Emisija je trebala da doprinese boljoj informisanosti romske manjine u skladu sa međunarodnim standardima (www.pobjeda.me 2008).

Krajem 2007. godine usvojena je i Strategija za poboljšanje položaja RAE populacije 2008-2012. godine. Ova strategija je imala za cilj prvenstveno borbu protiv diskriminacije Roma, kao i integraciju romske populacije u društvo bez asimilacije. Kako se u samoj strategiji navodi: „Najveći broj pripadnika romske nacionalne manjine živi u uslovima ekstremnog siromaštva i veoma lošeg standarda, posebno u zdravstveno-higijenskom smislu, ne posjeduje lična dokumenta, nema zdravstveno i socijalno osiguranje, izuzetno je lošeg obrazovanja. Značajan broj ne poznaje službeni jezik a mali broj ima završeno osnovno obrazovanje, sa veoma ograničenim mogućnostima da steknu više od osnovnog obrazovanja. Većina je nezaposlena, a zaposleni obavljaju najmanje kvalifikovane i plaćene poslove ili minimalne zarade obezbjeđuju obavljanjem samoukih vještina i zanata, što ih dovodi u krajnje nezavidan položaj na tržištu rada.“ (Strategija za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori 2008-2012, www.minmanj.gov.me) Stoga je ova strategija bila usmjerena na precizno

³⁸ Pod Romima su se podrazumijevali ne samo domicilni Romi već i izbjeglice sa Kosova, bez obzira da li se etnički izjašnjavaju kao Egipćani ili Aškalije ili Romi.

utvrđivanje broja romske populacije koja živi na teritoriji Crne Gore, njenog položaja, uslova života, glavnih problema, pravnog statusa, zabranu diskriminacije, registrovanje, lična dokumenta, obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvenu zaštitu, socijalnu i dječiju zaštitu, političko predstavljanje. (Strategija za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori, 2008-2012, www.minmanj.gov.me). Ovaj dokument propisuje da je u cilju uključivanja Roma u politički i javni život država dužna da putem javnog servisa emituje niz medijsko-marketinških i edukativno-informativnih aktivnosti, kroz koje bi upoznala javnost sa položajem romske populacije. Dok će Agencija za radio-difuziju sa svoje strane pružati podršku medijima koji imaju programske sadržaje o Romima, njihovoj kulturi, tradiciji, načinu života. Potpredsjednik Savjeta Roma i Egipćana Muhamed Uković smatra da Strategija nije bila uspješna: „Strategija 2008-2012. je za mnoge Rome i Egipćane bila zračak nade. Nažalost, malo toga se promijenilo... Mnoge neromske NVO ili radio-stanice godinama su finansijski pomagane, a nijesu se ni dotakli problema romske i egipćanske zajednice.“ (www.vijesti.me, 2012)

U aprilu 2012. godine Vlada je usvojila novu Strategiju poboljšanja položaja Roma i Egipćana od 2012. do 2016. godine. Dokument je izrađen u saradnji sa Nacionalnim savjetom Roma i Egipćana i romskim civilnim društvom. U okviru nove strategije definisano je 10 oblasti djelovanja i Vlada je izdvojila novčana sredstva u iznosu od 2,173 miliona eura (www.vijesti.me, 2012). Nova strategija takođe unapređuje položaj Roma kroz obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvenu zaštitu, socijalnu i dječiju zaštitu, štiti žene od nasilja u porodici, pospješuje informisanje i očuvanje jezika i kulturnog identiteta. Nova strategija mnogo više pažnje posvećuje informisanju romske populacije, edukaciji romskih novinara, proizvodnji i emitovanju programa na romskom jeziku, upoznavanju društva sa problemima Roma kroz emisije informativnog i kulturnog karaktera. Prema ovom dokumentu Ministarstvo kulture je dužno da:

- “sredstvima iz budžeta Crne Gore, planiranim za proizvodnju i emitovanje zakonom utvrđenih programskih sadržaja javnih servisa Radio Crne Gore i Televizija Crne Gore, obezbijedi, u cilju očuvanja jezičke posebnosti i identiteta, ostvarivanje prava na informisanje romske i egipćanske zajednice;
- shodno pitanjima socijalne integracije Roma u Crnoj Gori, obezbijedi programsku produkciju i sadržaje od značaja za realizaciju ciljeva definisanih Akcionim planom za implementaciju Dekade uključenja Roma 2005-2015;
- sufinansira medijske tematske programe o socijalnoj integraciji Roma u Crnoj Gori sa akcentom na sadržaje koji afirmišu multikulturalnost, multijezičnost i medijsku pismenost, u cilju medijske prezentacije Akcionog plana za implementaciju Dekade uključenja Roma 2005-2015, kao i da shodno sektorskim politikama i oblastima djelovanja obezbijedi njegovu medijsku prezentaciju putem TV spota, radijskog džingla i drugih oblika i sadržaja vizuelne komunikacije;
- raspisuje godišnji konkurs za izbor najboljeg priloga o socijalnoj integraciji Roma u CG za koji se dodjeljuje plaketa i novčani iznos u visini od jedne prosječne neto zarade”. (Strategija za poboljšanje položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2012-2016, www.mmp.gov.me)

S druge strane, i lokalne samouprave i javni emiteri i Komisija za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću imaju obavezu prema novoj strategiji. Lokalne samouprave su dužne da podstiču lokalne radio-difuzne servise da u svom programskom sadržaju precizno navedu i programe Dekade Roma. Nacionalni i lokalni javni radio-difuzni servisi imaju obavezu zapošljavanja obrazovanih novinara iz ove populacije posebno u sredinama gdje žive Romi i Egipćani. Strategija predviđa i saradnju Vlade, civilnog sektora i medijskih udruženja na

planu medijske prezentacije Dekade Roma kroz program edukacije, treninga i strateškog definisanja medijskih prioriteta iz ove oblasti.

Sa svoje strane Komisija za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću će dati doprinos kroz posebno vrednovanje projekata komercijalnih emitera koji su od javnog interesa i značajni su za pripadnike romske i egipćanske populacije u Crnoj Gori. U okviru Strategije planira se i osnivanje časopisa na romskom i crnogorskom jeziku.

Iako je u izradi nove strategije učestvovao i Nacionalni savjet Roma i Egipćana, potpredsjednik ovog tijela Muhamed Uković je pesimističan u pogledu promjena: „Strategiju realizuju određena ministarstva, mislim da će se sve to odvijati pod velom tajni, imaćemo veoma male mogućnosti monitoringa.“³⁹

Strategija manjinske politike koja je usvojena 2008. godine propisuje da je država u cilju zaštite prava manjina dužna da sprovodi sljedeće aktivnosti:

- ✓ „za potrebe pojedinih javnih radio-difuznih servisa RTCG može osnivati regionalne radio i televizijske studije s posebnom obavezom proizvodnje i emitovanja regionalnih programa i programa na jezicima manjina;
- ✓ sufinansiranje od strane države i lokalne samouprave programskih radio i TV sadržaja na jezicima manjina koji su od značaja za razvoj nauke, kulture i informisanja;
- ✓ obezbjeđenje primjene posebnih zakonskih normi o osnivanju radnih tijela unutar upravljačke strukture javnog servisa;
- ✓ institucionalizovano učešće predstavnika manjina u tijelima koja utvrđuju programske sadržaje na javnom servisu;
- ✓ reemitovanje odgovarajućih radio i TV programa javnih servisa iz država najbližeg okruženja;
- ✓ mogućnost uvođenja posebnog kanala na javnom servisu posvećenog manjinama;
- ✓ u štampanim medijima u kojima je osnivač država, omogućiti svakodnevnu zastupljenost manjinskih sadržaja na jeziku manjine;
- ✓ u skladu sa raspoloživim sredstvima Fonda za manjine, obezbijediti sufinansiranje programskih sadržaja posvećenih manjinama“. (Strategija manjinske politike, 2008)

Potpredsjednik Bošnjačke stranke Kemal Purišić smatra da država prilično sporo realizuje ovu strategiju. On je izrazio nezadovoljstvo u jednom od intervjua: „Poprilično se kasni sa određenim aktivnostima. Isteklo je skoro četiri godine, a značajan broj aktivnosti nije realizovan. BS je svake godine saopštavala nezadovoljstvo zbog spore primjene. Gotovo u svim oblastima značajno se kasni, ili se ne ostvaruju zacrtani ciljevi dokumenta.“ (www.bscg.me, 2012)

Član 12 Zakona o manjinskim pravima i slobodama garantuje nacionalnim manjinama pravo na informisanje i osnivanje sopstvenih medija. „... Pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica imaju pravo na slobodno osnivanje medija i nesmetan rad zasnovan na: slobodi izražavanja mišljenja, istraživanja, prikupljanja, širenja, objavljivanja i primanja informacija, slobodnom pristupu svim izvorima informacija, zaštiti čovjekove ličnosti i dostojanstva i slobodnom protoku informacija.“ (Zakon o manjinskim pravima i slobodama, 2006) Da li je ovaj član u potpunosti ispoštovan? Ne. Radio *Dux* već dugo ne može da dobije frekvenciju za pokrivanje Tivta i Herceg Novog, *Nacionalni romski radio* koji

³⁹ Intervju sa potpredsjednikom Nacionalnog savjeta Roma i Egipćana Muhamedom Ukovićem (6.9.2012.)

je dobio dozvolu 2011. godine još uvijek je u eksperimentalnoj fazi programa. Ovim članom državni medij se obavezuje da emituje određeni broj časova informativnog, kulturnog, obrazovnog, sportskog i zabavnog programa na jezicima manjinskih naroda. Između ostalog, javni servis je dužan da emituje sadržaj koji se odnosi na život, kulturu i identitet manjinskih naroda. Emitovanje se vrši jednom mjesečno na službenom jeziku.

Medijski zakoni takođe štite pravo manjina na informisanje i osnivanje svojih medija.

Član 2 Zakona o medijima, koji je usvojen 17. septembra 2002. godine, takođe garantuje pravo na slobodno informisanje i domaćim i stranim pravnim i fizičkim licima, kao i pravo na nesmetan rad medija. Član 3 istog zakona obavezuje državu da budžetskim sredstvima učestvuje u finansiranju programskih sadržaja na albanskom i jezicima drugih nacionalnih i etničkih manjina. Obim sredstava se utvrđuje državnim budžetom, a način raspodjele sredstava se propisuje aktom republičkog organa uprave nadležnog za poslove informisanja. (Zakon o medijima, 2002)

Član 9 Zakona o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore obavezuje *RTCG*, odnosno javni servis, da emituje programe namijenjene pripadnicima manjinskih grupa koji promovišu kulturni i etnički identitet manjinskih naroda i na takav način jačaju Crnu Goru kao multikulturalno, multietničko i multivjersko društvo (Zakon o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore). Član 55 Zakona o elektronskim medijima nameće obavezu emiteru u pogledu programskog sadržaja. Emiter je dužan da poštuje pravilo prema kojem upotreba crnogorskog jezika nije obavezna prilikom emitovanja programa na jeziku neke nacionalne manjine.

Član 74 istog zakona obavezuje javne emitere da proizvode i emituju programe kojima se promoviše kulturni identitet nacionalne i etničke manjine, kao i da proizvode programe na jezicima nacionalnih manjina na područjima na kojima žive. Ovaj član zakona se ne poštuje u potpunosti i doprinosi nekoj vrsti getoizacije manjinskih medija.

Odnos države prema medijima nacionalnih manjina govori o stepenu razvijenosti društva. Država ima obavezu da podržava manjinske medije koji predstavljaju dio informaciono-komunikacionog sistema društva. Manjinski mediji ne bi trebali da se oslanjaju isključivo na podršku sopstvene manjine jer bi to moglo izazvati nezadovoljstvo određene manjinske grupe. Radojković i Stojković pominju četiri modela odnosa države i manjinskih medija. Prvi model se sastoji u tome da država izdvaja novčana sredstva za manjinske medije ali ih istovremeno i kontroliše. Drugi model se ogleda u tome da se, pružajući finansijsku podršku manjinskim medijima, država ne miješa u uređivačku politiku. Prema trećem modelu država nastupa kao partner manjinskim medijima, može se povremeno umiješati u način rukovođenja, ali istovremeno i smanjiti, odnosno ukinuti novčanu podršku. Posljednji model predviđa potpuno prepuštanje manjinskih medija zakonima tržišta. Svaki od ovih modela ima svoje nedostatke. Sami urednici manjinskih medija imaju svoje viđenje odnosa države prema medijima ali i odnosa manjinskih partija. I dok jedni žele da im država i političke partije pomažu, drugi se plaše da će se to odraziti na njihovu uređivačku politiku.

Direktor Centra za ljudska prava Siniša Bjeković tvrdi: „Nažalost, ne postoji mogućnost da se bilo koji medij, pa ako hoćete i novi medij u Crnoj Gori, probije na tu medijsku scenu iz prostog razloga što je ona već na neki način zasićena postojećim medijima na crnogorskom tržištu. Jedini način da bi se neki drugi medij mogao održati jeste upravo finansiranje od države. I ja tu ne vidim nekakvog drugog rješenja. Ili, većinsko finansiranje od strane

države.”⁴⁰ Međutim, finansiranje medija od strane države putem projekata je sve češće popraćeno skandalima. Rješenjem statusa Srba u Crnoj Gori manjinski mediji će uspješnije funkcionisati jer će novčana sredstva koja izdvaja država biti dovoljna za finansiranje medija nacionalnih manjina.⁴¹

2.1. Skandali oko finansiranja projekata medija nacionalnih manjina

Način finansiranja medija nacionalnih manjina je takođe propisan Zakonom o manjinskim pravima i slobodama. Postoji nekoliko načina finansiranja medija nacionalnih manjina. Prije svega kroz projekte ocijenjene od strane Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava i Komisije za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću. Ministarstvo finansija raspisuje konkurs za raspodjelu sredstava od dijela prihoda od igara na sreću.

Član 36 i 36a Zakona o manjinskim pravima i slobodama garantuju finansiranje manjinskih medija putem fonda za manjine. Fond za manjine je osnovan 2008. godine, ali nakon četiri godine izmjenom Zakona o manjinskim pravima i slobodama dobija naziv Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava. Cilj Fonda je očuvanje i razvoj nacionalnih i etničkih posebnosti u pogledu kulture, jezika i vjerskog identiteta. Država izdvaja najmanje 0,15% iz budžeta za finansiranje Fonda, koji vrši raspodjelu sredstava između nacionalnih manjina na osnovu javnog konkursa. Članovi Upravnog odbora ocjenjuju kvalitet projekata. Osam predstavnika Upravnog odbora imenuje Skupština, šest članova predstavljaju savjete nacionalnih manjina i jedan član je iz Ministarstva manjinskih prava. Na konkurs se mogu javiti fizička i pravna lica ili nevladine organizacije koje se bave očuvanjem nacionalnih i etničkih posebnosti manjinskih naroda. Kriterijumi za dobijanje novčanih sredstava koja propisuje član 36a ovog Zakona su sljedeći:

- e) „doprinos koji projekat daje očuvanju i razvoju nacionalnog, kulturnog, vjerskog, jezičkog i etničkog identiteta;
 - f) kompatibilnost projekta sa strateškim dokumentima Vlade;
 - g) transparentnost i mogućnost kontrole realizacije projekta
 - h) kredibilitet podnosioca projekta“.
- (Zakon o manjinskim pravima i slobodama, 2006)

Ovaj član ne samo da se ne poštuje već je u posljednje dvije godine zbog finansijskih malverzacija raspodjela sredstava putem Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava neprekidno pod lupom javnosti. Još 2010. godine Fond je upozoren od strane Državne revizorske komisije na brojne finansijske nepravilnosti u poslovanju, dok su protiv članova Upravnog odbora krajem 2011. godine podnešene i krivične prijave od strane Crnogorskog komiteta pravnik za zaštitu ljudskih prava i NVO Građanske alijanse (www.vijesti.me, 2012). Nakon osam mjeseci od podnošenja prijave, Crnogorski komitet pravnik za zaštitu ljudskih prava obratio se tužiteljki Ranki Čarapić zbog nereagovanja tužilaštva.

Situacija se neprekidno ponavlja. U maju 2012. godine, nakon naredne raspodjele sredstava, postavljeno je pitanje kriterijuma na osnovu kojih su pojedini projekti dobili novčanu podršku. Ustanovljeno je da je u posljednje tri godine Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava dodijelio preko milion i trista hiljada eura Srpskom nacionalnom savjetu i Društvu za ravnopravnost i toleranciju. Od šest spornih projekata čak tri su dodijeljena

⁴⁰Intervju sa direktorom Centra za ljudska prava Sinišem Bjekovićem (24.9.2012.)

⁴¹Srbi dobijaju 70% novčanih sredstava od Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava. Stoga bi rješenjem njihovog statusa, odnosno ukoliko Srbi ne bi bili manjina, novca bilo dovoljno za finansiranje ostalih manjinskih medija.

Momčilu Vuksanoviću, koji je inače član upravnog odbora Fonda. Za srpsku televiziju, radio *Kul* i izdavačku djelatnosti Vuksanović je dobio 300.000 eura a Fond nije vršio kontrolu realizacije projekata. (*Dan*, 2012)

U avgustu 2012. godine ponovna raspodjela sredstava je izazvala skandal. Opet su članovi Upravnog odbora dijelili novac sebi i nevladinim organizacijama svojih prijatelja. Pri raspodjeli sredstava nije bio presudan kvalitet projekata već partijske veze i nepotizam. Upravni odbor Fonda je za 85 projekata raspodijelio 500.000 eura. Najveći dio novčanih sredstava, odnosno 170.000 eura, opet je dobio Srpski nacionalni savjet i NVO organizacija koja predstavlja srpsku nacionalnu manjinu na čijem je čelu Momčilo Vuksanović. Albanski nacionalni savjet je dobio 39.200 eura, Matica muslimanska 24.000 eura, Bošnjački nacionalni savjet 12.000 eura a najugroženija manjina Nacionalni savjet Roma i Egipćana svega 8.000 eura (*Vijesti*, 2012). Fond je prilikom raspodjele sredstava bio velikodušan i prema funkcionerima Bošnjačke stranke, koji su dobili određena novčana sredstva za projekte.

Zbog nepravedne podjele sredstava član skupštinskog Odbora za ljudska prava i slobode Koča Pavlović zatražio je od predsjednika Skupštine Ranka Krivokapića da se poništi odluka Fonda o raspodjeli sredstava za manjine. Pavlović je optužio vlast da na ovakav način pokušava finansirati predizbornu kampanju.

Direktor Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Safet Kurtagić tvrdi da su ove optužbe neosnovane: „Smatram da u ambijentu u kojem bivstvujemo ne postoje raspodjele finansijskih sredstava lišene osnova za sumnju u potpunu objektivnost i nepristrasnost donosioca odluka. Nesporno je da ni u raspodjelama sredstava Fonda nije sve bilo idealno regularno. Ipak, siguran sam da je svaka naredna raspodjela transparentnija, kvalitetnija, regularnija, nepristrasnija i pravednija od prethodne. Više sam nego siguran i da se raspodjela sredstava Fonda vrši na pravedniji i zakonitiji način nego što se to čini u bilo kojoj fondovskoj instituciji ili drugoj instituciji u Crnoj Gori koja vrši raspodjelu sredstava projektima civilnog sektora.“ (*Bošnjačke novine*, 2012)

Direktor Fonda krivi medije za senzacionalističko izvještavanje o radu ove institucije: „Novinari malotiražnih dnevnih listova senzacionalističkim pristupom i produkcijom skandala, i onamo gdje za to nema ni mjesta ni osnova, nastoje da povećaju interes za svoje novine. Žrtva takve medijske politike je, pored mnogih drugih, i Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava.“ (*Bošnjačke novine*, 2012)

Mnogi Savjeti nacionalnih manjina nisu zadovoljni ni načinom vrednovanja projekata. Potpredsjednik Nacionalnog savjeta Roma i Egipćana Muhamed Uković smatra da su neophodne zakonske promjene kada je u pitanju finansiranje medija nacionalnih manjina. „2010. godine od milion eura RAE zajednici je pripalo 7.000 eura. Sredstva su se dijelila po proporcionalnom modelu. Taj član zakona je sada izmijenjen, ali je po meni konfuzan i neprecizan. Ključni kriterijum je kvalitet projekata, a kako to sprovesti u praksi kada se odlučuje o podršci projektima? To je skoro nemoguće. Naročito je teško nama, jer u Fondu imamo samo jednog predstavnika, to sam ja. Dok druge zajednice imaju po dva, tri i četiri predstavnika, što je privilegija kada glasamo pojedinačno o projektima. Dakle, tu nešto treba izmijeniti. Ako uporedimo kako je bilo prethodnih godina, sada ima pozitivnih pomaka, naravno, mislim na iznos sredstava i broj podržanih projekata RAE zajednice. Prošle godine nam je pripalo oko 67.000 eura, ove godine je taj iznos oko 40.000. Svakako nismo zadovoljni iznosom. Jer, ponavljam, mi imamo krizu nacionalnog, kulturnog i jezičkog

identiteta, što se ne bi reklo za druge zajednice ili barem ne u mjeri koliko je to izraženo kod nas.“⁴²

Predsjednik Hrvatskog nacionalnog Vijeća Miroslav Franović smatra da bi trebalo povećati sredstva za finansiranje medija nacionalnih manjina: „Mi smo nekoliko puta na sastancima i sa bivšim ministrom Dinošom, donosili zaključke i prijedloge i obraćali se državi Crnoj Gori da se sredstva za nacionalne manjine sa 0,15% povećaju barem na 0,25 odsto, što je sasvim realno. I predlagali smo da se sredstva dijele dva puta godišnje, i da se 30% sredstava dijeli ravnomjerno na sve nacionalne savjete, a one dvije trećine, znači oko 70%, da idu po projektima. Kod prve podjele, hrvatska nacionalna manjina je dobijala nešto oko 17 tisuća eura na godišnjem nivou. Zamislite, nacionalna manjina koja ima 60 ili 50% kulturnog blaga Crne Gore dobija 18 hiljada eura na nivou godine. A ne možemo baš da pohvalimo ni hrvatsku državu da nam je bila široke ruke. Hrvatskoj nacionalnoj manjini hrvatska država odvajala je samo 12 tisuća eura na godišnjem nivou za projekte za koje su aplicirale naše nevladine organizacije. Ove godine su stvarno povećali na 30 tisuća eura tako da je to skoro tri puta veći iznos nego što je bio.“⁴³

Član odbora za informisanje Bošnjačkog nacionalnog Vijeća Mirsad Rastoder ubijeđen je da će Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava kvalitetnije obavljati svoj posao ukoliko se preciznije odrede principi raspodjele sredstava: „Mislim da treba da se postigne dogovor i kao prvo da se postave potpuno jasni principi, da se gledaju i čitaju projekti, a ne koja ih organizacija predlaže. Trebalo bi praviti još neke izmjene u samom sastavu ljudi koji odlučuju o svemu tome, mada je to u Crnoj Gori jako teško. Ali ključna stvar su principi. Principi i pravila koja treba neko da ispuni. Na primjer, ne može neko ko nije podnio izvještaj šta je uradio u roku od pola godine, šta je objavio, i đe je potrošio novac, ponovo dobiti novčana sredstva. To je za mene nonsens.“⁴⁴

Predsjednik Nacionalnog savjeta Albanaca Tahir Tahiri kaže: „Mi smo redovno konkurisali u Fondu za manjine raznim projektima, ali podjela sredstava u tom Fondu bila je srazmjerna učešću neke manjinske zajednice u Crnoj Gori i po tom ključu su dijeljena sredstva. A albanskoj populaciji u Crnoj Gori je do sada dijeljeno oko 80 hiljada eura godišnje, odnosno od 80 do 90 hiljada eura godišnje. Mi smo konkurisali sa raznim projektima koji se tiču očuvanja kulture, identiteta, važnih datuma Albanaca, ali nijesmo naišli na razumijevanje Fonda da se sredstva dijele za neki list ili nešto slično, radio ili televiziju, za Albance u Crnoj Gori.“⁴⁵

Pored Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, mediji nacionalnih manjina mogu dobiti neka novčana sredstva i na osnovu javnog konkursa i raspodjele sredstava od igara na sreću.

Direktor Centra za ljudska prava Siniša Bjeković vidi rješenje u sljedećem: „Možda bi bilo dobro utvrditi, jer mislim da je malo ko u Crnoj Gori tome posvetio pažnju, da se napravi jedna vizibiliti studija šta znači održivost jednog medija, odnosno koliko novca najmanje treba jednom mediju da bi mogao da bude održiv, odnosno da bi mogao uopšte da izlazi u Crnoj Gori. To bi naravno bio posao ne samo za stručnjake koji su vezani za medijsko pravo,

⁴² Intervju sa potpredsjednikom Nacionalnog savjeta Roma i Egipćana Muhamedom Ukovićem (6.9.2012.)

⁴³ Intervju sa predsjednikom Hrvatskog nacionalnog Vijeća Miroslavom Franovićem (13.9.2012.)

⁴⁴ Intervju sa članom Bošnjačkog nacionalnog Vijeća Mirsadam Rastoderom (6.9.2012.)

⁴⁵ Intervju sa predsjednikom Nacionalnog savjeta Albanaca Tahirom Tahirijem (3.10.2012.)

nego i za stručnjake koji se bave finansijama. Dakle, jednostavno utvrdimo koja je to konačna cifra koja treba za bilo šta, za funkcionisanje bilo čega u Crnoj Gori.”⁴⁶

Vlada je pokušavala da usavrši Zakon o manjinskim pravima i slobodama.⁴⁷ Međutim, posljednji prijedlog izmjene Zakona je povučen jer je cilj bio onemogućiti civilnom sektoru da učestvuje u raspodjeli sredstava Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava. Ovaj prijedlog je izazvao burnu reakciju jer bi na taj način bile uništene nevladine organizacije koje predstavljaju određene nacionalne manjine i bore se za njihova prava. Treba reći da bi i sami savjeti trebali biti malo aktivniji po pitanju zaštite prava nacionalnih manjina.

2.1.1. Uloga savjeta nacionalnih manjina

U Crnoj Gori postoji šest savjeta: Srpski, Bošnjački, Albanski, Muslimanski, Romski i Hrvatski. Savjeti manjina imaju posebne obaveze i njihov rad je regulisan članom 33 Zakona o manjinskim pravima i slobodama. Pomenuti član omogućava manjinama osnivanja Savjeta čiji mandat traje četiri godine. Savjet ima najmanje 17 članova i finansira se iz sredstava budžeta Crne Gore. Međutim, ta sredstva nisu dovoljna.

Članovi Savjeta koji automatski postaju dio Savjeta su iz redova poslanika i članova vlade manjinskih naroda, kao i državnih organa vlasti, odnosno predsjednici opština, gradskih opština, skupština opština, stranaka zastupljenih u Skupštini Crne Gore, skupštini opštine. Ostali se biraju tajnim glasanjem na elektorskoj skupštini tog manjinskog naroda. Obaveze Savjeta su definisane članom 35 Zakona o manjinskim pravima i slobodama. Savjet je dužan da predstavlja i zastupa manjinu, predlaže državnim organima vlasti način unapređenja i poboljšanja položaja nacionalnih manjina, podnosi inicijativu predsjedniku Crne Gore ukoliko se krše prava manjinskih naroda, učestvuje u osnivanju vaspitno-obrazovnih institucija, predlaže upis određenog broja studenata na Univerzitet Crne Gore, predlaže izmjenu akata koji se odnose na prava manjinskih naroda. Savjeti se finansiraju od strane države, odnosno dobijaju po 4.200 eura mjesečno. Ta sredstva nisu dovoljna ni za normalno funkcionisanje Savjeta, stoga savjeti nisu u mogućnosti da finansijski potpomažu medije. Jedini savjet koji pomaže svoje medije je Hrvatsko nacionalno vijeće koje mjesečno izdvaja za radio *Dux* 1.000 eura i za *Hrvatski glasnik* 100 eura.

Savjeti imaju svoje web stranice u okviru kojih objavljuju neke vijesti. Nacionalni savjet Albanaca na sajtu www.knsh.me objavljuje vijesti isključivo na albanskom jeziku jer nemaju prevodioca. Bošnjačko Vijeće objavljuje vijesti na sajtu www.bosnjaci.org.me koji se ne ažurira redovno. Član ovog tijela Mirsad Rastoder objašnjava ovu činjenicu na sljedeći način: „Kod nas se sve to drži na nekom dobrovoljnom radu, od koga su svi pomalo umorni. To je zato što se većina iz te bošnjačke elite, koju ja poznajem, stalno bavila nekakvim poslovima oko organizacije, trke, sve bez ikakvih para ili sa vrlo malim parama. I sad su oni pomalo umorni. Mlađoj generaciji ili generacijama koje su tek stasale s fakulteta ne pada na pamet da rade na volonterskoj osnovi. Oni odmah pitaju koliko to košta. Tako da ne postoji sistemsko rješenje, ne postoji dovoljno volje i energije i onda se sve dešava kako se dešava. Povremeno se nešto objavi, ali ne kako bismo mi željeli i htjeli.”⁴⁸

Hrvatsko nacionalno Vijeće www.hnv.me je još uvijek u povoju, stoga sajt nije redovno ažuriran. Nacionalni savjet Roma i Egipćana u okviru *web* prezentacije romski-

⁴⁶Intervju sa direktorom Centra za ljudska prava Sinišem Bjekovićem (24.9.2012.)

⁴⁷Izmjene su usvojene 9. decembra 2010. godine.

⁴⁸Intervju sa članom Bošnjačkog nacionalnog Vijeća Mirsadom Rastoderom (6.9.2012.)

savjet.webnode.com informiše i povezuje se sa Romima putem portala. „Ne bavimo se klasičnim vijestima, jer to iziskuje mnogo posla i vremena, uglavnom na našem portalu možete pronaći sve ono što je trenutno aktuelno po pitanju Roma u regionu, ali, kao što sam i naveo, nemamo još uvijek kvalitetnu redakciju i uglavnom preuzimamo članke sa drugih portala, ali naravno, na našem portalu ima dosta naših članaka, saopštenja, kritika. Zahvaljujući ovom portalu mi smo u komunikaciji sa skoro svim Romima u regionu. I na taj način smo u situaciji da pratimo sva dešavanja i naravno da razmijenimo iskustva.“⁴⁹

Muslimanski savjet je takođe aktivan i dobija sredstva od Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava. Osnovan je i prvi islamski web portal www.monteislam.com.

III. Manjinski mediji nevidljivi na crnogorskom tržištu

Prema podacima Instituta za medije 2004. godine u Crnoj Gori je evidentirano 108 medija, što je ipak bilo previše za zemlju sa blizu 650.000 stanovnika. U 2012. godini brojni lokalni mediji nisu preživjeli ekonomsku krizu, dok je u pojedinim došlo do promjena u vlasničkoj strukturi. Postavlja se pitanje - kako na malom tržištu manjinski mediji mogu preživjeti bez pomoći države? I državni i privatni mediji posluju sa velikim finansijskim gubicima i bore se za publiku na različite načine. Nizak stepen medijskih sloboda,⁵⁰ politički i ekonomski pritisci u redakcijama, autocenzura, direktne i indirektne metode manipulacije su karakteristike crnogorskog medijskog tržišta. U uslovima žestoke konkurencije mainstream mediji se međusobno bore i vrijeđaju. U takvoj atmosferi veoma je teško steći povjerenje konzumenata, poslovati i održati se na tržištu. Tržišno poslovanje medija najbolje objašnjavaju Miroljub Radojković i Branimir Stojković: „U društvima razvijenog kapitalizma pretežna većina medija je komercijalno usmjerena i nastoji da pridobije što širi auditorijum, kako bi ga „prodala“ korporacijama koje u medijima plasiraju svoje reklame. Zbog toga manjine najčešće nisu bile dovoljno velik „zalogaj“ (kako demografski – po svojoj brojnosti, tako i ekonomski – po kupovnoj moći kojom su raspolagale), koji bi, kroz programe koji im se obraćaju, opravdao sredstva uložena u oglašavanje.“ (Radojković, Stojković, 2009:130)

Igor Kanižaj upozorava da su za većinu građana mediji osnovni izvor informacija putem kojeg formiraju mišljenje, stavove o različitim pitanjima, pa i o manjinama. Problem nastaje u onom trenutku kada mediji kroz informativni program ili ignorišu ili diskredituju manjinske grupe (Kanižaj, 2006:25). Autor navodi da su brojna istraživanja potvrdila da mediji uglavnom negativno izvještavaju o manjinama. Odnosno, manjine su u medijima predstavljene na sljedeći način:

- kao učesnici kriminalnih radnji, tragedija, nasilja, prijetnja javnom redu i miru;
- kao opasni i neracionalni uz hiperbolisanje negativnih karakteristika i formiranje određenih stereotipa;
- manjinski narodi su sami krivi za svoju sudbinu jer su neaktivni i ne čine ništa u cilju poboljšanja svog statusa;
- socijalni, ekonomski i politički razvoj manjina se predstavlja veoma površno, odnosno mediji se ne bave dubljom analizom položaja manjina. (Kanižaj, 2006:31)

⁴⁹Intervju sa potpredsjednikom Nacionalnog savjeta Roma i Egipćana Muhamedom Ukovićem (6.9.2012.)

⁵⁰Prema indeksu slobode organizacije „Reporterji bez granica“ Crna Gora zauzima 107 mjesto.

Upravo ovakav način izvještavanja mainstream medija o nacionalnim manjinama, kao i nezainteresovanost za njihov položaj i status, navodi nas na zaključak da osnivanjem sopstvenih medija, ali i učešćem u mainstream medijima, manjine mogu promijeniti odnos prema sebi.

Radojković i Stojković ističu značaj manjinskih medija: „Mediji manjina su oblik komuniciranja unutar samih manjina, oni su sredstvo komuniciranja između manjine i većine i, najzad, oni predstavljaju kanal komunikacije između manjine i matične države“ (Radojković, Stojković, 2009:132). Svaka manjina bi morala imati svoj medij kao sredstvo informisanja sopstvenog naroda. Nezastupljenost manjinskih naroda u medijima može dovesti do formiranja određenih stereotipa i predrasuda. Značaj i ulogu manjinskih medija objasnio je Rigins na primjeru pet modela funkcionisanja medija: integracionistički, ekonomski, divizionni, preemtivni, prozelitski. Integracionistički, kao što govori i sam naziv, podrazumijeva uključivanje manjinske grupe u globalno društvo putem njihovih medija. Tipičan primjer je Sovjetski Savez. Ekonomski model ima za cilj da obrazuje radnu snagu za društvo i na takav način se jača ekonomski potencijal cijele zemlje. Divizionni model se koristi da bi država putem manjinskih medija podizala tenzije i vršila socijalnu kontrolu manjina u državi. Preemtivni model je model prema kojem država sama osniva manjinske medije u cilju sprečavanja pojave privatnih manjinskih medija. Prozelitski model zapravo putem medija nameće manjinskim grupama određeni kulturni ili religijski sistem koji oni ne žele da prihvate. Mediji kao četvrta vlast ili sedma sila itekako mogu doprinijeti i ubrzati promjene vezane za manjinske grupe.

Na crnogorskom tržištu prisutan je mali broj manjinskih medija. Usljed teške ekonomske situacije osnivanje manjinskog medija u Crnoj Gori je problematično. Postojeći mediji ne razmišljaju o profitu već isključivo o opstanku na tržištu. Gotovo nijedna od manjina nema svoju TV stanicu, izuzev Albanaca, dok romska i hrvatska nacionalna manjina imaju svoj radio. Bošnjaci takođe planiraju otvaranje svoje radijske stanice najprije u okviru portala www.bosnjaci.me, koja bi do kraja 2012. godine prerasla u pravu radijsku stanicu.

Načini pružanja podrške nacionalnim manjinama su raznovrsni i ogledaju se u sljedećem: ostvarivanje prava na informisanje putem svojih medija, razbijanje stereotipa i predrasuda o manjinama kroz promovisanje njihove kulture, jezika, običaja, poznatih stvaraoca.

Jedan od modela funkcionisanja medija manjinskih naroda *Politika davanja prednosti* pokušali su primijeniti Amerikanci još 1978. godine. S obzirom da manjine nisu bile dovoljno zastupljene u radijskom programu, ovaj model ih je podsticao da zauzmu svoje mjesto na medijskom tržištu. Kao što sam naziv modela ukazuje dozvolu za rad su lakše mogle dobiti radijske stanice u kojima su suvlasnici bili predstavnici manjinskih naroda. Međutim, vrijeme je pokazalo da ovaj model nije bio idealno rješenje za funkcionisanje manjinskih medija. Suvlasništvo od strane pripadnika nekog manjinskog naroda ne garantuje učešće manjina u radijskom programu jer su mediji prije svega okrenuti profitu (Korni, 1999:108). Britanci su krajem XX vijeka pokušali da se odupru negativnim stereotipima favorizovanjem pripadnika manjinskih grupa prilikom zapošljavanja. *BBC* je započeo takvu politiku jer je vjerovao da će sami novinari kao predstavnici manjinskih naroda voditi računa o načinu izvještavanja i predstavljanja svog naroda u medijima.

Manjinski mediji su u teškoj ekonomskoj situaciji od *mainstream* medija jer je njihova ciljna grupa specifična. Može se reći da su na neki način manjinski mediji u Crnoj Gori getoizovani. Na primjer, hrvatski mediji su zastupljeni uglavnom na teritoriji Kotora i Tivta gdje živi

najveći broj Hrvata, albanski mediji su pretežno stacionirani u Tuzima i Ulcinju. Mnogi otvoreno nastupaju protiv takvog modela funkcionisanja medija. Urednik *Pobjede* Srđan Kusovac smatra da osnivanje manjinskih medija samo po sebi, bez privlačenja publike i saradnje sa drugim medijima, doprinosi getoizaciji: „Dobro je da manjina ima svoj medij kroz koji će ispoljiti svoje teme, svoja interesovanja itd. Ali, hoću da kažem da to samo po sebi na jedan određen način gura manjinu u geto. Zamislite da imate danas u Podgorici jedan medij koji bi se formalno zvao medij hrvatske manjine ili srpske, nije važno, a da on bude toliko atraktivan za mene kao novinara da poželim tu nešto da objavim, ili za konzumenta, ili nekoga trećeg koji bi to gledao, ne zato što tu postoji nešto što zanima samo tu manjinu, nego što se tu bavi relevantnim društvenim temama u skladu sa nekom svojom uređivačkom politikom.“⁵¹ Sličan stav ima i pomoćnik ministra za manjinska prava Sabahudin Delić: “Mislim da je jako loše da imamo posebne medije. To je moj lični stav. Ukoliko krenemo sa posebnim albanskim, bošnjačkim, hrvatskim, srpskim... nije bitno, televizijama, radio-stanicama, posebnim odjeljenjima u školama, doći će do raslojavanja i udaljavanja crnogorskih građana i rascjepa po nacionalnom principu. Apsolutno smatram da je mnogo bolje da ne samo u okviru javnog servisa imamo jednu bolju, kvalitetniju, kvantitativniju prisutnost svih tema koje se tiču manjinskih zajednica u smislu prezentacije i tradicije i običaja i kulture i kulturno-istorijskih spomenika i jezika za jezički diferentne manjine, nego da imamo neke posebne medije.”⁵²

Crnogorski mediji bi mogli uticati na poboljšanje položaja manjinskih naroda informisanjem javnosti o njihovim problemima. Međutim, komercijalne medije ne interesuje položaj manjinskih naroda jer ne predstavljaju ciljnu grupu profitabilnih medija. Urednik *Pobjede* to objašnjava na sljedeći način: „Mnogi mediji su tabloidizovani. Juri se za zabavom, novine dakle, tako preživljavaju. Televizije su okrenute svemu onome što je reklama. Teško je nekoga natjerati da nešto emituje, za neku manjinu, za manju populaciju, za kakvu god manjinu, neka bude i nacionalna. Jer to znači manji broj gledalaca, manju zaradu itd.“⁵³ Zakonska regulativa obavezuje javne emitere da kroz edukativni program razbiju određene stereotipe i predrasude koje postoje u odnosu prema manjinama. Međutim, manjine dobijaju sve manje i manje prostora na javnom servisu što je vidljivo na primjeru romske i albanske nacionalne grupe.

3.1. Romi najugroženiji i u pogledu informisanja

Imajući u vidu da istraživanjem nisu obuhvaćeni romski mediji detaljnije ću obrazložiti njihov položaj u ovom poglavlju. U Crnoj Gori živi jedan posto Roma. „Prema postojećim i dostupnim podacima iz popisa stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori, 6.251 lice se izjasnilo da pripada romskoj nacionalnosti ili 1,01% od ukupnog stanovništva. Populacija Egipćana broji 2.054 lica, odnosno 0,33%, dok romskim kao maternjim jezikom govori 5.169 lica.⁵⁴ Najveći broj Roma živi na teritoriji Podgorice (3.988), zatim Berana (531), Nikšića (483), Bijelog Polja (334), Herceg Novog (258), a najveći broj Egipćana se nalazi u Podgorici (685), Nikšiću (446), Tivtu (335) i u Beranama (170).” (Strategija za poboljšanje položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2012-2016, www.mmp.gov.me)

⁵¹ Intervju sa urednikom *Pobjede* Srđanom Kusovcem (19.7.2012.)

⁵² Intervju sa pomoćnikom ministra za manjinska prava Sabahudinom Delićem (26.9.2012.)

⁵³ Intervju sa urednikom *Pobjede* Srđanom Kusovcem (19.7.2012.)

⁵⁴ U Crnoj Gori se za romsku populaciju koristi odrednica RAE (Romi, Aškalije i Egipćani). Ovdje se smatra da navedeni narodi imaju romsko porijeklo. Osim toga, ovo ujedinjenje je nastalo i u cilju prikazivanja brojnosti romske populacije.

Predsjednica ženske RAE mreže „Prva“ istakla je da Romi i Egipćani spadaju u najugroženije i najsiromašnije manjine u Crnoj Gori. „Imaju probleme sa stanovanjem, obrazovanjem, zdravstvenom zaštitom, zapošljavanjem, kao i kulturnim i politički životom“ (www.vijesti.me, 2012). Upravo iz tog razloga se mnogo govori o njihovom statusu u crnogorskom društvu. Ova populacija je najugroženija u svemu, pa i u informisanju. Jedan od problema pri osnivanju romskih štampanih medija je visok procenat nepismenog stanovništva. Više od 50% Romkinja između 15 i 24 godine je nepismeno. Stoga je razumljivo što Romi nemaju štampane medije. Ali imaju veoma malo i emisija na romskom jeziku. Emisije se emituju isključivo u sklopu projekata ili na inicijativu romskog nevladinog sektora. Kroz emisije se promoviše romska muzika i pisci, dok stvarni problemi sa kojima se svakodnevno suočavaju Romi odlaze u drugi plan. Nažalost, ne može svako romsko domaćinstvo priuštiti sebi radijski ili TV prijemnik.

„Odredbe zakona prema kojima su javni radio-difuzni servisi na nacionalnom i lokalnom nivou dužni proizvoditi i emitovati programe za manjine na njihovom jeziku kada je riječ o informisanju Roma i Egipćana još uvijek se nedovoljno sprovode, iz objektivnih razloga. A to je prije svega nepoznavanje romskog jezika.“ (Strategija za poboljšanje položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2012-2016, www.mmp.gov.me) Prva emisija na romskom jeziku je emitovana 2001. godine na radiju *Gorica*. Nakon toga, slijedi emisija „Deset pitanja“ na radiju *Tivat*, a u periodu 2010/2011. godine na hrišćanskom radiju *Svetigora* emitovana je emisija „Romi govore“. Ono što je posebno zanimljivo je činjenica da je emisiju vodila jedna te ista osoba, a to je novinar Ivan Toskić, koji je ujedno i direktor nevladine organizacije „Demokratski romski centar“. Mnoge od emisija su nastale na njegovu inicijativu ali nijedna od ovih emisija trenutno se ne emituje. Urednik radija *Svetigora* Nikola Pejović je objasnio da je razlog za ukidanje emisije „Romi govore“ prvenstveno finansijske prirode: „Kao i svaki, i ovaj projekat je zahtijevao određena finansijska sredstva, a i poklopilo se sa ličnim problemima koje je gospodin Ivan Toskić u tom periodu imao, tako da smo bili prinuđeni da tu emisiju ukinemo. Ipak smo pokušali da obezbijedimo neka sredstva za tu emisiju i obratili smo se Ministarstvu finansija. Međutim, nismo uspjeli da dobijemo nikakva sredstva, tako da smo bili prinuđeni da prekinemo sa emitovanjem jer je radio neprofitabilna organizacija i bavimo se isključivo crkvenim temama, nemamo sponzora, reklama, i sve ono što donosi prihod jednoj radio-stanici. A uz to imamo sve obaveze prema državi, Radio-difuznom centru i ostalim organizacijama i institucijama koje nam omogućavaju emitovanje signala. Tako da, nažalost, nismo bili u mogućnosti da isfinansiramo ovu emisiju.“⁵⁵

Na radiju *Bijelo Polje* emituje se emisija posvećena Romima pod nazivom „Romski forum“ na crnogorskom jeziku. Prema riječima direktora radija *Bijelo Polje* Dragića Rabrenovića sagovornici u emisiji su prije svega predstavnici nadležnih institucija koji su upoznati sa problemima romske populacije. Osim predstavnika ministarstva, lokalne uprave, direktora osnovnih i srednjih škola, predstavnika zavoda za socijalno, biroa rada, u emisiji gostuju članovi NVO-a koje se bave ovom populacijom. Najčešće teme emisija su obrazovanje, stanovanje, zapošljavanje, zdravstvena zaštita, običaji Roma.

Direktor radija Dragić Rabrenović ističe značaj ove emisije: „Kao uspjeh možemo navesti podatak da je prilog koji je emitovan u ovim emisijama nagrađen na konkursu za najbolji prilog o romskoj populaciji koji je sprovelo Ministarstvo kulture 2012. godine. Još jedan uspjeh proistekao iz ovog serijala jeste taj što je nakon ovih serijala u Bijelom Polju Romima

⁵⁵Intervju sa urednikom radija *Svetigora* Nikolom Pejovićem (20.9.2012.)

posvećena veća pažnja, kako od strane institucija, nevladinih organizacija tako i samih građana. Pored toga povećana je zainteresovanost Roma za učešće u društvenom životu.⁵⁶

Mada su Romi najugroženija manjina, ipak nemaju svakodnevne ili nedjeljne emisije na romskom jeziku ili se te emisije ostvaruju u okviru nekog projekta. Javni servis emituje emisiju na romskom jeziku jednom mjesečno a *Radio Crne Gore* dva puta. Međutim, od aprila mjeseca usljed nedostatka kadra na radiju Crne Gore došlo je do prekida emitovanja emisije. *Romski radio* još uvijek je u eksperimentalnoj fazi, iako su osnovani još u julu 2011. godine. Uz pomoć Centra za kulturu manjina do sada su izašla dva broja časopisa *Alav* na romskom i crnogorskom jeziku. Romi imaju i svoj portal www.rae-portal.com u okviru kojeg informišu javnost na crnogorskom jeziku o problemima romske i egipćanske populacije.

3.2. Bošnjački mediji u Crnoj Gori

Bošnjačka manjina ima svoj mjesečnik *Bošnjačke novine* i veliki broj portala. *Bošnjačke novine* nisu izlazile dugi niz godina zbog finansijske krize dok se portali poput www.seher.me ne ažuriraju redovno. Uskoro će biti pokrenut i portal www.bosnjaci.me, u okviru kojeg će početi sa radom radijska stanica koja bi do kraja godine trebala da preraste u pravu radijsku stanicu. Do aprila 2013. godine Bošnjaci će pokrenuti i prvu regionalnu televizijsku stanicu. Bošnjački muslimani se informišu putem *web* stranice koja redovno objavljuje vijesti www.forumbosnjaka.com.

Bošnjačke novine

Bošnjačke novine su osnovane 2001. godine. Nakon izlaska iz štampe 18 brojeva, ovaj mjesečnik je imao ozbiljnih finansijskih problema zbog čega nije izlazio do 2012. godine. Imaju redovno ažuriranu web stranicu www.bosnjackenovine.com.

U periodu od februara do septembra 2012. godine objavljeno je sedam brojeva časopisa. Od februara do maja časopis je izlazio kao dvobroj a od maja postaje mjesečnik. Mjesečnik se štampa u crno-bijeloj tehnici, samo je naslovnica u boji, kao i reklame, ali osjeća se da sa svakim narednim izdanjem raste kvalitet štampe. Prvi broj mjesečnika je štampan na papiru niskog kvaliteta.

Tematika

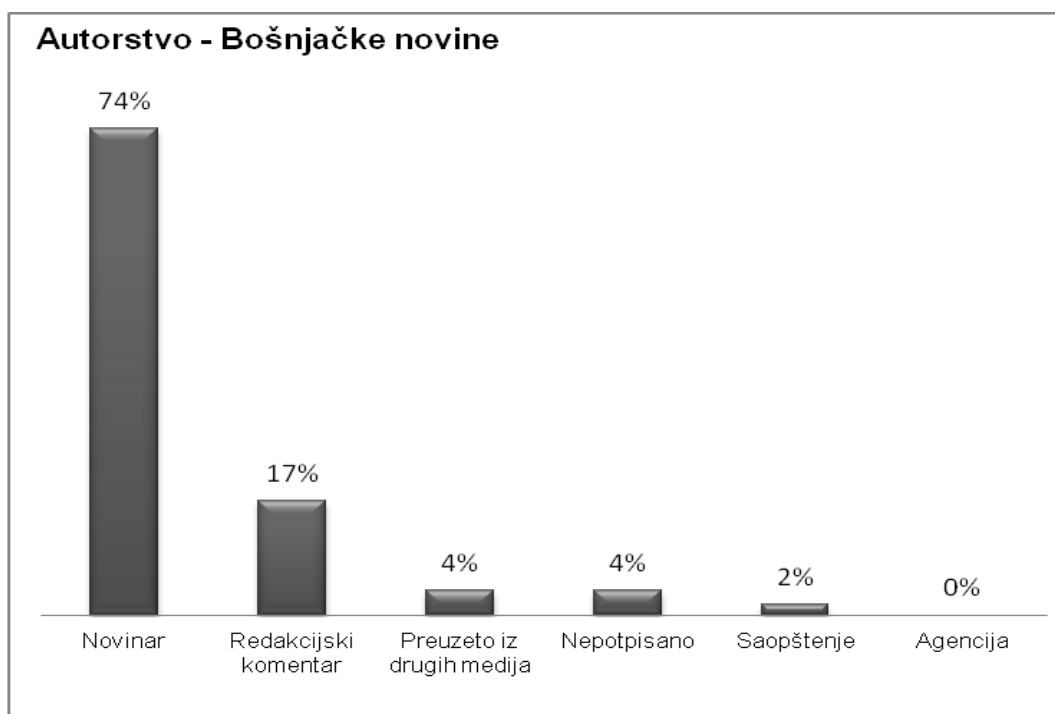
Teme	Fokus na sopstvenu manjinu		Fokus na većinske teme		Fokus na druge manjine		Sveukupno	
	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat
Kultura	49	35%	14	31%	0	0%	63	34%
Politika	29	21%	15	33%	0	0%	44	24%
Religija	18	13%	1	2%	0	0%	19	10%
Ljudska i manjinska prava	14	10%	3	7%	0	0%	17	9%
Istorijski događaji	12	8%	1	2%	0	0%	13	7%
Ekonomija	6	4%	6	13%	0	0%	12	6%
Obrazovanje na maternjem jeziku	3	2%	3	7%	0	0%	6	3%
Sport	4	3%	1	2%	0	0%	5	3%

⁵⁶ Intervju putem e-maila sa direktorom radija *Bijelo Polje* Dragićem Rabrenovićem (5.9.2012.)

Ratni zločini	4	3%	0	0%	0	0%	4	2%
Kulturno umetnička društva	1	1%	0	0%	0	0%	1	1%
Kriminal	0	0%	1	2%	0	0%	1	1%
Javna upotreba maternjeg jezika	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Ostalo	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Total	140	100%	45	100%	0	0%	185	100%

Bošnjačke novine su uglavnom fokusirane na svoju manjinu i neke većinske teme. Rubrike su raznovrsne poput politike, ekonomije, kulture, društva, vjerskih tema, istorije, sporta, zanimljivosti. Najzastupljenija rubrika je kultura, a zatim politika sa fokusom na sopstvenu manjinu. Najviše pažnje se posvećuje promovisanju književnih djela bošnjačkih pisaca, kao i političkim problemima Bošnjaka u Crnoj Gori. Zanimljivo je da je procentualno politika države Crne Gore zastupljenija od politike koja se odnosi na Bošnjake. Religijske teme su takođe veoma česte jer u ovom mjesečniku imamo i odvojenu rubriku koje se tiče vjerskih tema. Ljudska i manjinska prava nalazimo u svega 10% informacija. Pojedine rubrike nisu stalne. To su prije svega ekonomija i sport. U pojedinim brojevima nailazimo i na rubriku intervju. List ima svoje dopisnike iz Turske i obično se objavljuju jedan ili dva teksta od turskih dopisnika. Rubrika je naslovljena „Glas iz Turske“ i tekstovi se objavljuju na turskom jeziku. List se bavi Bošnjacima koji žive ne samo na teritoriji Crne Gore već i regiona, kao i Evrope. Na primjer, „Udruženje Haus Sandžak u Njemačkoj“ ili „Bošnjačka dijaspora Crne Gore u Švicarskoj“. U informaciji se govori o saradnji sa Bošnjacima iz Crne Gore koji žive u Švicarskoj.

Autorstvo

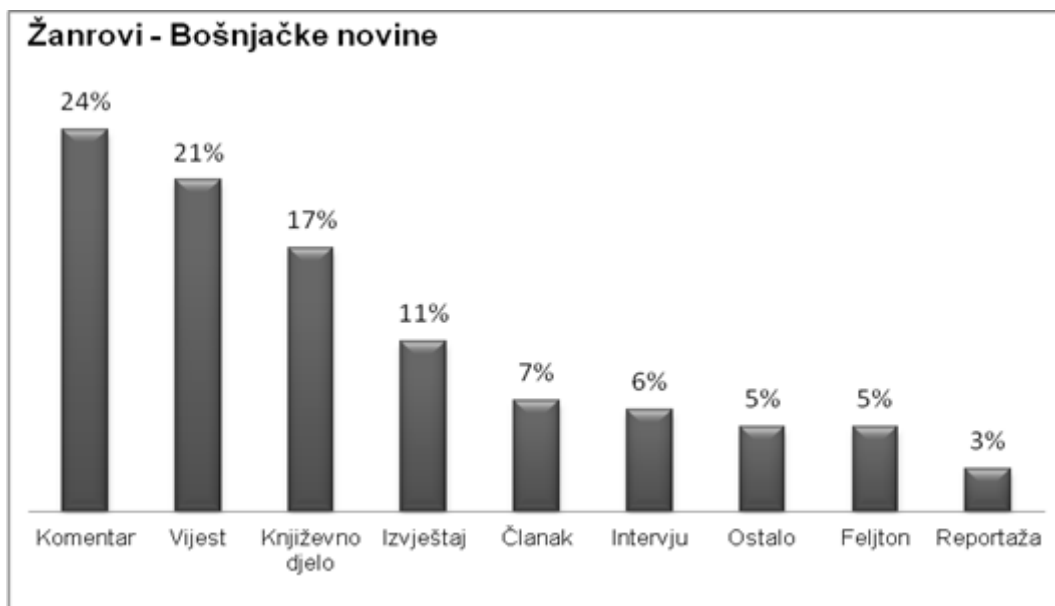

Najveći broj tekstova je potpisan od strane novinara (73,5%) i od strane redakcije (17%). Različite posjete političkih predstavnika Bošnjačke stranke, otvaranje neke organizacije,

pojedini intervjui potpisani su od strane redakcije. Kao na primjer intervju sa direktorom medrese „Mehmed Fatih“, sa predsjednikom Fonda za manjine Safetom Kurtagićem, informacije poput „Forum žena BS Bijelo Polje u posjeti JU Dnevnom centru za djecu sa smetnjama u razvoju 'Tisa'“, „Dani borovnice Plav 2012“, „Političko organizovanje Bošnjaka u Crnoj Gori“ takođe su potpisane od strane redakcije.

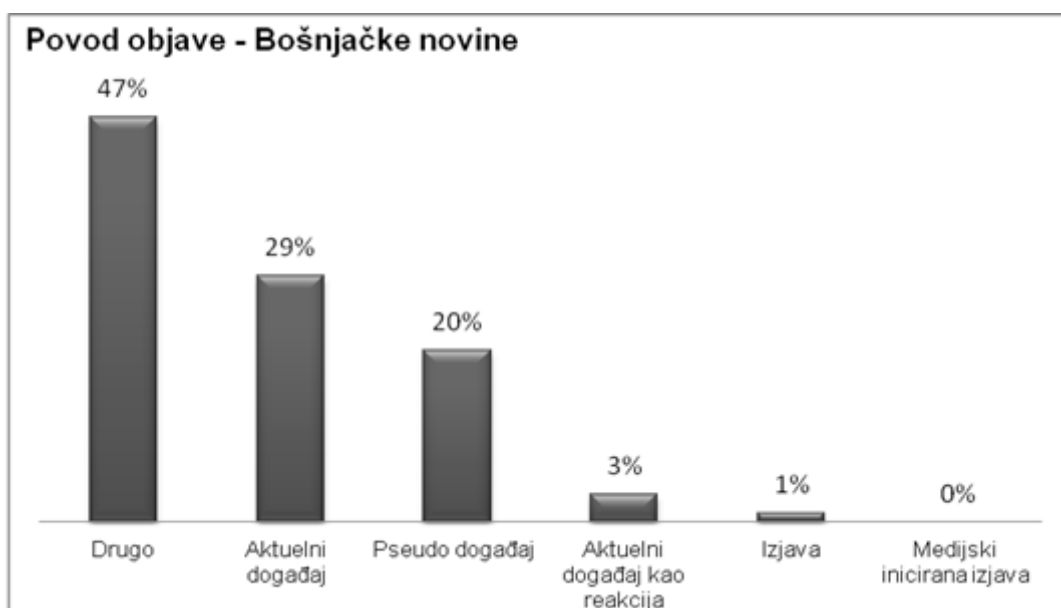
Nepotpisanih tekstova je svega 4%. *Bošnjačke novine* rijetko preuzimaju informacije iz drugih medija. Vijest o iftaru u Podgorici i Rožajama je preuzeta sa stranice bošnjačkih muslimana www.monteislam.com. List se ponekad poziva i na informacije iz *Dana* - „BS ne isključuje mogućnost samostalnog nastupa na predstojećim parlamentarnim izborima“.

Novinarski žanrovi

Žanrovi su veoma raznovrsni. Najprisutniji žanr u ovom mjesječniku je komentar (24%), zatim vijest (21%), kao i književna djela (17%), izvještaj (11%), članak (7%) i intervju 6%. Komentare pišu sami pripadnici manjinskih naroda koji govore o problemima sunarodnika ili kraja koji je pretežno nastanjen Bošnjacima. Na primjer, „Životni standard“ - riječ je o teškoj ekonomskoj situaciji u Rožajama gdje uglavnom i žive Bošnjaci. „Afirmativna akcija i zapošljavanje“, odnosno problemi vezani za zapošljavanje Bošnjaka u Crnoj Gori. Ponekad su to i komentari ili informacije koje se tiču uopštenih tema poput „Etika reality showa“, „Kritika karaktera“, „Treba li mrzjeti Brejvika?“.

Povod objave

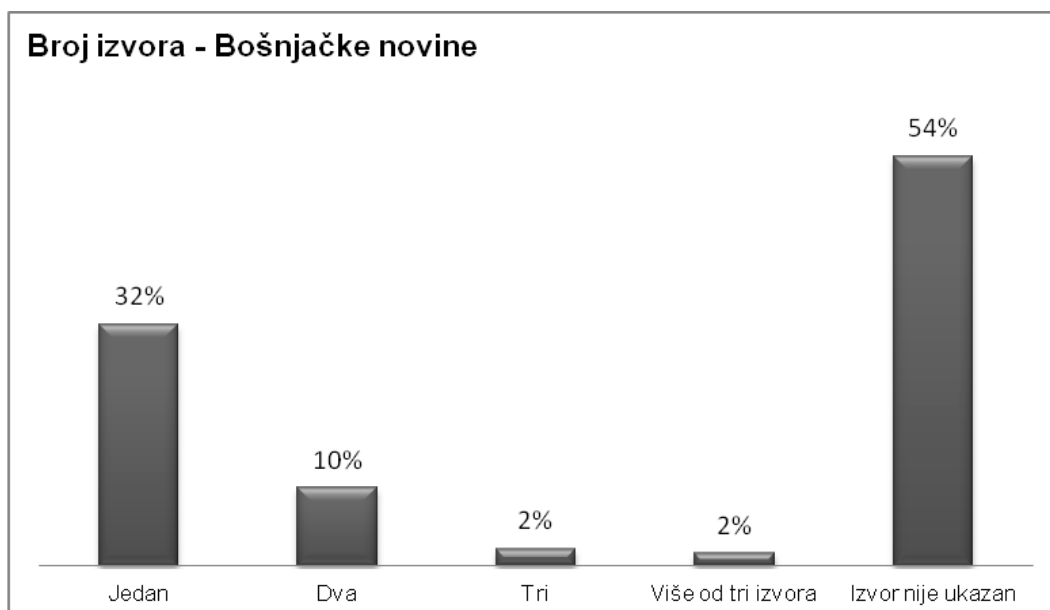
U *Bošnjačkim novinama* preovlađujuća stavka je „nešto drugo“ zbog količine književnih i religijskih tema, feljtona, koje ne možemo svrstati ni pod jednu kategoriju. Najčešće su zastupljeni tekstovi koji se tiču aktuelnih događaja, dok 20% predstavljaju pseudodogađaji, odnosno različite prezentacije knjiga, promocije, izložbe i sl. Na primjer, promocija knjige Fadila Bosovića „Pljevaljski sport 1960-2006“, promocija trećeg i četvrtog broja časopisa „Avlija“.

Vizuelna prezentacija

Audiovizuelna prezentacija	Frekvencija
Tekst sa fotografijom	152
Tekst bez fotografije	32
Drugo	1
Total	185

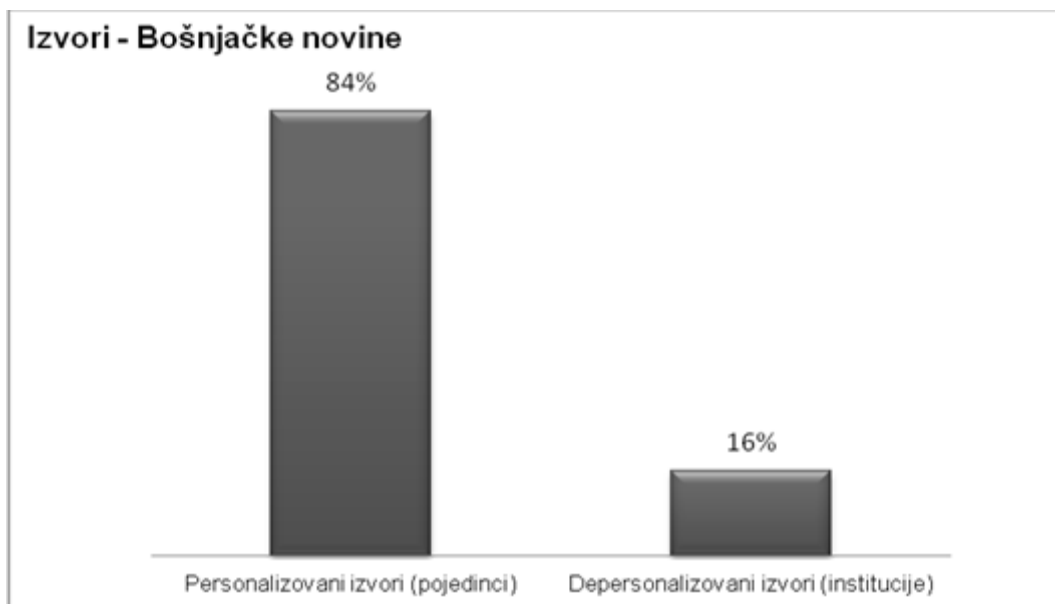
Informacije su uglavnom popraćene fotografijama. Komentar kao žanr ilustrovan je fotografijom autora, dok vijest i izvještaj imaju fotografije sa mjesta izvještavanja.

Broj izvora

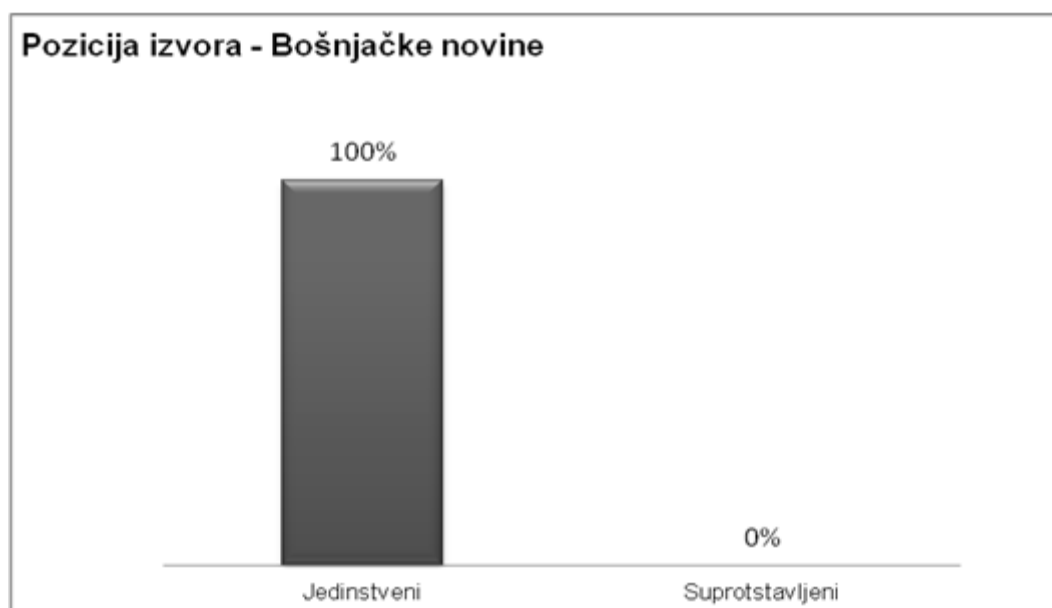
Na izvor nije ukazano u 54% informacija. Međutim, ovdje nije riječ o neprofesionalizmu već o tome da se najveći broj tekstova odnosi na književna djela i komentare. Poznato je da se komentari pišu na osnovu činjenica ali novinar nije dužan da koristi izvore informacija. U 32% tekstova nailazimo samo na jedan izvor, u 10% na dva, a na tri ili više od tri izvora u 2% slučajeva.

Vrste izvora

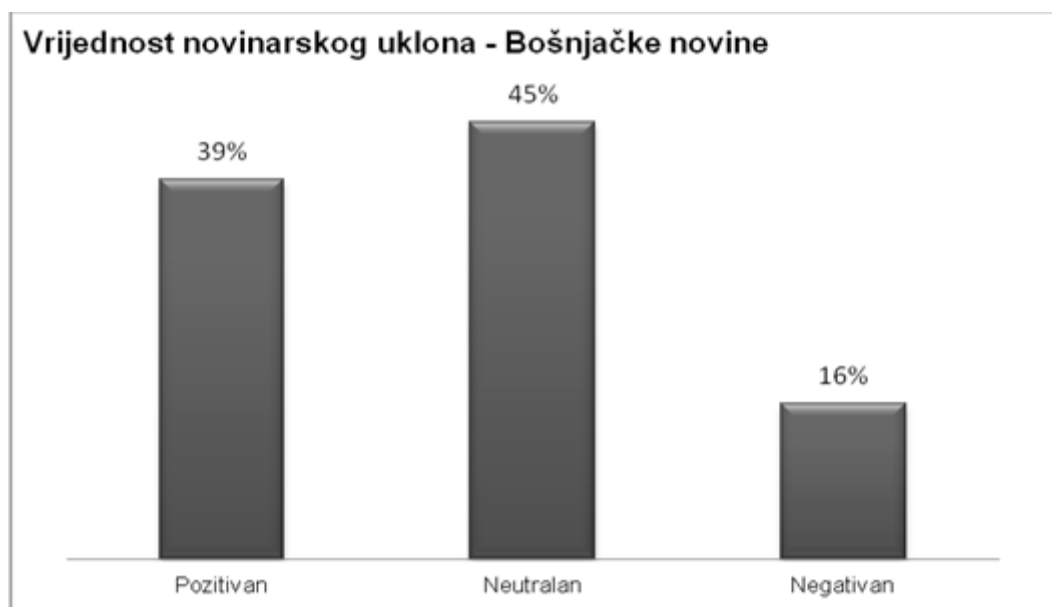
U 84% informacija izvori su personalizovani, odnosno u žanru vijest i izvještaj uvijek su jasno navedeni pojedinci koji daju izjave ili osobe koje se intervjuišu. Depersonalizovani izvori su veoma rijetki i nalazimo ih u svega 16% tekstova.

Pozicija izvora

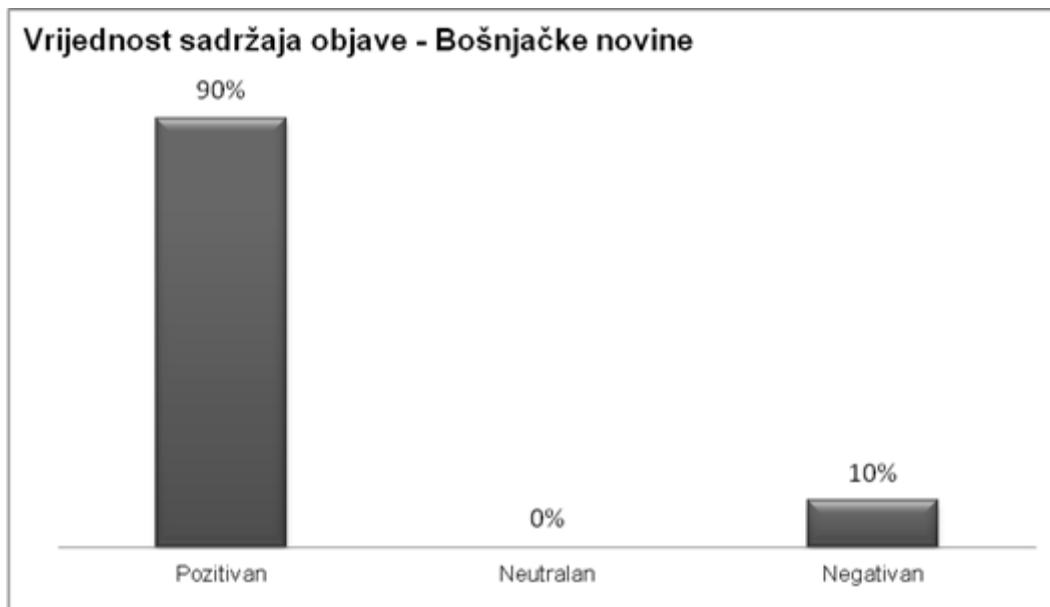
Imajući u vidu da u 100 informacija izvor nije naveden iz objektivnih razloga a u 59 su informacije bazirane na jednom izvoru, jasno je da su izvori uvijek jedinstveni u svom stavu.

Novinarski uklon

Novinarski uklon nije izražen u informativnim žanrovima poput vijesti i izvještaja, dok je najčešće pozitivan u komentarima koji govore o problemima ali se završavaju sa dozom optimizma. Međutim, u 16% komentara možemo jasno vidjeti izrazito nezadovoljstvo autora koje se iskazuje i kroz naslov i kroz sam tekst.

Karakter sadržine teksta

Tekstovi su uglavnom informativni (90%) a samo 10% informacija je negativno. Primjeri pozitivnih tekstova su „Crna Gora je primjer suživota na Balkanu“, „Rezultati govore više od riječi“, „We can do it better“, „Poljoprivreda i turizam, šansa za razvoj Rožaja“. Negativni tekstovi kao što su „Ubijene efendije u ratu“, odnosno kako su srpski i hrvatski vojnici ubili 115 imama i mualima, komentar „Od genocida do asimilacije“, „Sloboda se plaća“, uglavnom se odnose na ratne zločine koje je preživio bošnjački narod. Navešću dio teksta iz takve informacije: „Bošnjački narod je imao tešku i mukotrpnu sudbinu koja mu je odredila život na takvom mjestu na kome mu se i poslije genocida ne vjeruje, u njegov suživot sumnja, za sve nesreće i jad kroz historiju okrivljuje, pa mu se i teško izvojevano formalno priznanje nacionalnog identiteta i ravnopravnosti (1971) negira.“ (*Bošnjačke novine*, 2012)

3.3. Albanski mediji u Crnoj Gori

Albanski mediji teško opstaju na crnogorskom tržištu. Radio *Ulcinj* je zatvoren već godinama, TV *Teuta* ima finansijskih problema, dok je TV *Boin* pred zatvaranjem. Radio *Elita* iz Ulcinja se finansira preko projekata, odnosno novčanih sredstava koje dobija od Fonda za manjine i Ministarstva kulture. Nije izvjesno ni šta će biti sa nedjeljnikom *Koha Javore* nakon privatizacije. *Koha Javore* posluje u sklopu državnog lista *Pobjede*, koji će uskoro biti privatizovan, pa je opstanak nedjeljnika pod znakom pitanja. Albanski nacionalni savjet bi volio da ovaj nedjeljnik preraste u dnevni list.

Za razliku od drugih manjina Albanci na javnom servisu imaju informativnu emisiju *Lajmet* i nedjeljnu emisiju *Mozaiku*. Međutim, albanska nacionalna manjina nije zadovoljna time što je emitovanje emisije *Mozaiku* skraćeno sa 60 na 30 minuta, dok se informativni program umjesto u 17 emituje u 15 časova. Ova činjenica izaziva negodovanje i Albanskog nacionalnog savjeta. Predsjednik Nacionalnog savjeta Albanaca Tahir Tahiri smatra: „Mi kao Albanci koji žive u Crnoj Gori, konkretno Albanski savjet, nismo zadovoljni time koliko nam država pruža što se tiče informisanja na albanskom jeziku. *RTCG* veoma malo daje značaja informisanju albanske manjine. Prije nekoliko godina, imali smo emisiju *Mozaiku*. To je bila jednočasovna nedjeljna emisija, koja je sad svedena na 30 minuta. Ima i emisija *Lajmet*,

dnevnik na albanskom jeziku koji se emituje poslijepodne. Mi smo se obraćali direktoru, generalnom direktoru i tadašnjem i sadašnjem, u vezi *Mozaiku* zbog skraćivanja na 30 minuta. Osim toga, i dnevnik na albanskom jeziku, *Lajmet*, je premešten u drugi termin. Emitovan je u 17:20, sad je u 15. Smatramo da taj termin za Albance u Crnoj Gori nije toliko prihvatljiv. U tri ljudi izlaze sa posla, to je period neke mobilnosti, teško da ljudi stanu u tri i slušaju nešto što treba slušati ako su zainteresovani. Ali ipak, tu smo gdje smo. Prije dva mjeseca, uoči ljetnih olimpijskih igara, obustavljen je i program *Mozaiku* i *Lajmet*. Ja sam lično bio kod direktorke Rutović i pričao s njom. Rekla je: 'Mi smo eliminisali neke emisije i na crnogorskom'.⁵⁷

Osim toga, na radiju Crne Gore Albanci imaju svakog dana jutarnje vijesti od 7:45 h, kao i informativni program od 17:30 h.

Informativni program na javnom servisu⁵⁸

Informativni program na javnom servisu je započeo sa emitovanjem još 1998. godine. Urednik redakcije na albanskom jeziku Nik Kalaj prednost daje vijestima iz Crne Gore, dok je mali dio informative posvećen konkretno Albancima u Crnoj Gori i regionu.

Analizirano je 19 emisija emitovanih sljedećih datuma: 27. februara, 6, 14, 22. i 30. marta, 23. aprila, 1, 9, 17. i 25. maja, 18. juna, 4, 12. i 20. jula, 13, 21. i 29. avgusta i 6. i 14. septembra 2012. godine. Emisija planirana za 26. juni 2012. godine nije emitovana zbog prenosa teniskog meča, što pokazuje da važniji i popularni događaji imaju prioritet nad ovim programom.

Tematika

Teme	Fokus na sopstvenu manjinu		Fokus na većinske teme		Fokus na druge manjine		Sveukupno	
	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat
Politika	0	0%	132	65%	0	0%	132	61%
Ostalo	2	15%	31	15%	0	0%	33	15%
Ekonomija	1	8%	26	13%	0	0%	27	12%
Kriminal	0	0%	9	4%	0	0%	9	4%
Kultura	5	38%	3	1%	0	0%	8	4%
Ljudska i manjinska prava	5	38%	1	0%	1	100%	7	3%
Obrazovanje na maternjem jeziku	0	0%	1	0%	0	0%	1	0%
Religija	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Kulturno umetnička društva	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Javna upotreba maternjeg jezika	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Total	13	100%	203	100%	1	100%	217	100%

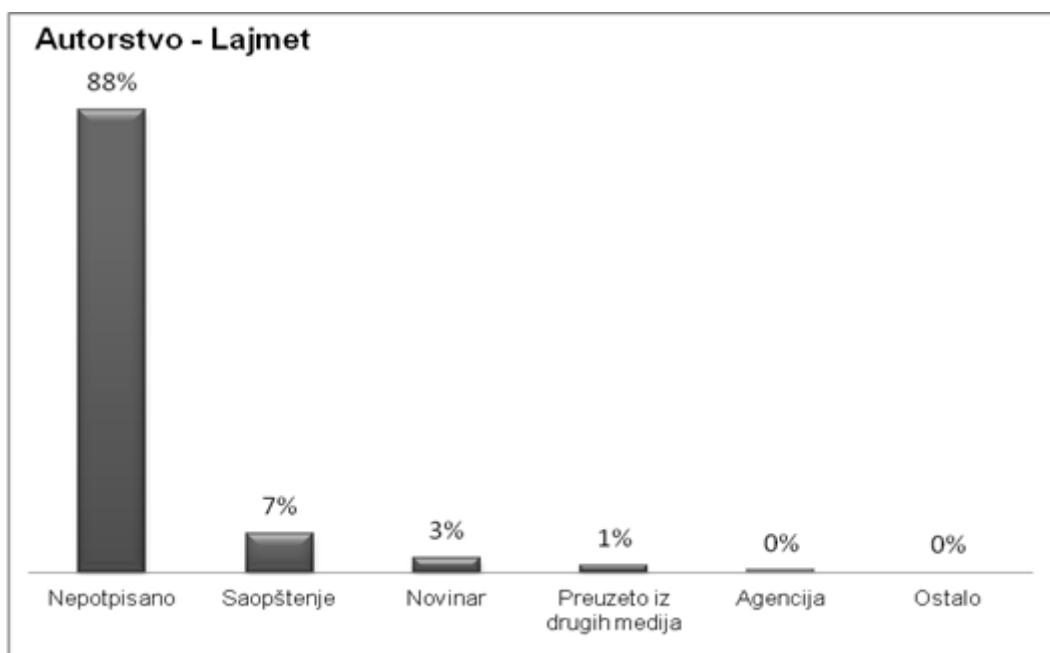
⁵⁷ Intervju sa predsjednikom Nacionalnog savjeta Albanaca Tahinom Tahirijem (03.10.2012)

⁵⁸ Analizu sadržaja informativnog programa na albanskom jeziku uradio je Dejan Lučić.

Od 217 informacija čak 203 su fokusirane na većinske političke teme. Samo mali broj informacija se odnosi na sopstvenu manjinu. Prema riječima urednika Nika Kalaja selekcija vijesti se vrši na sljedeći način: „Gledamo šta je najvažnije u Crnoj Gori i odaberemo to isto. Odaberemo i vijesti koje su najvažnije za Albance u Makedoniji, Albaniji, Kosovu, a i u Crnoj Gori. Možda nije tako interesantno ako se gledaju u Crnoj Gori, ali za albansko govorno područje je interesantno. Izaberemo tako, na prvi pogled, najznačajnije vijesti.“⁵⁹

Faktički, *Lajmet* je preslikan informativni program na crnogorskom jeziku. Svega 13 informacija je posvećeno sopstvenoj manjini. Preovlađuju teme iz oblasti kulture i ljudskih i manjinskih prava. Većinske teme su uglavnom političkog i ekonomskog karaktera.

Autorstvo

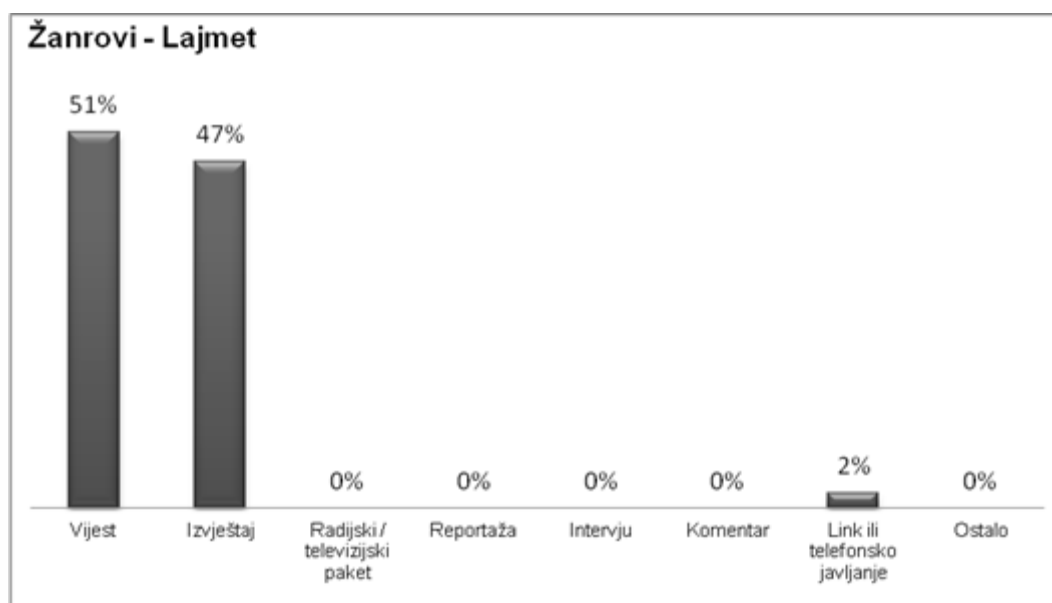

Kao što se vidi iz date tabele u najvećem broju autori priloga nisu ni navedeni: u samo 3% slučajeva identifikovani su novinari, dok 7% priloga predstavljaju saopštenja. Ovo ne treba da čudi imajući u vidu probleme sa kadrom. Urednik Nik Kalaj ukazao je na probleme oko kadrova: „Donedavno smo imali saradnike sa svih mjesta gdje žive Albanci. I imali smo pretežno telefonske priloge. A od nedavno nešto se izmenilo u Televiziji i spoljni saradnici su istjerani, znači, nema ih više, samo mi koji radimo tu. Imamo tri novinara i još jednog dopisnika u Ulcinju. Ne možemo da stignemo svugdje. To je tako mala redakcija da ne bismo mogli da idemo i na teren i da radimo *Lajmet* i neki prilog.“⁶⁰

⁵⁹ Intervju sa urednikom redakcije na albanskom jeziku Nikom Kalajem (18.10.2012.)

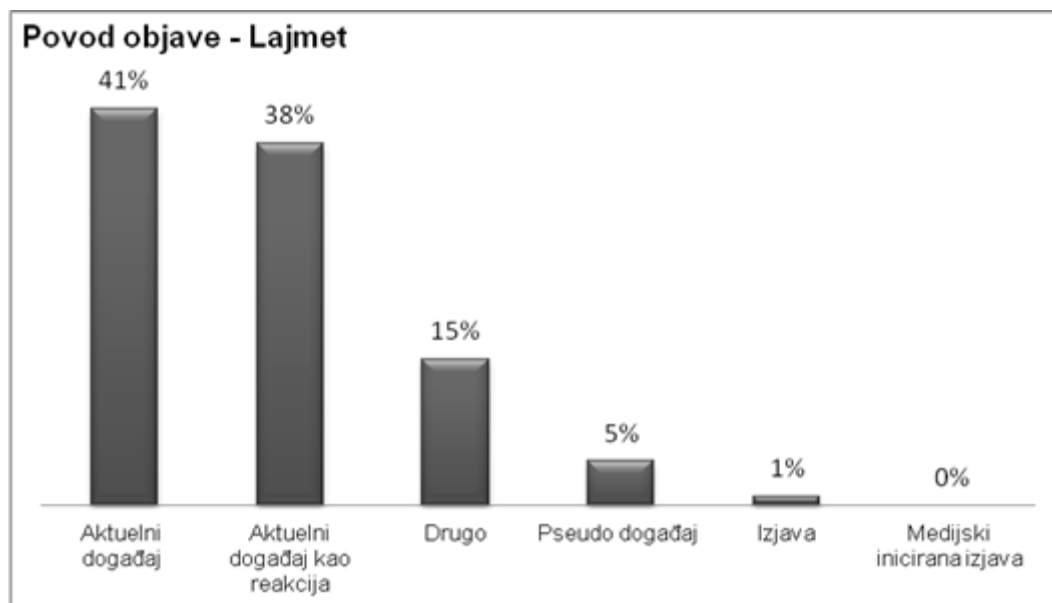
⁶⁰ Intervju sa urednikom redakcije na albanskom jeziku Nikom Kalajem (18.10.2012.)

Novinarski žanrovi

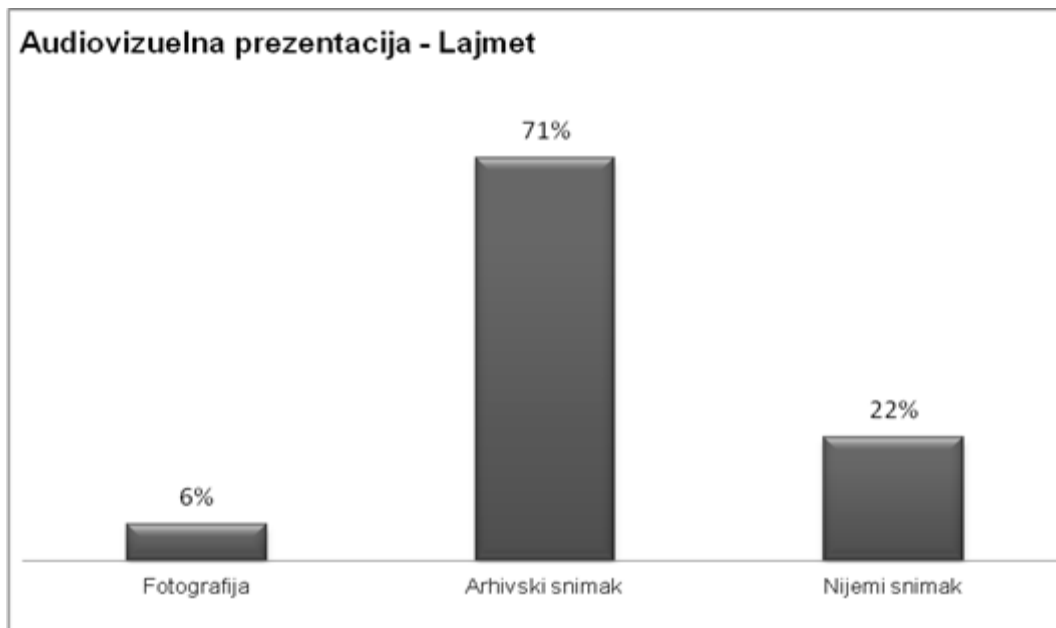
Žanrovi koji preovlađuju su vijest (51%) i izvještaj (47%).

Povod objave

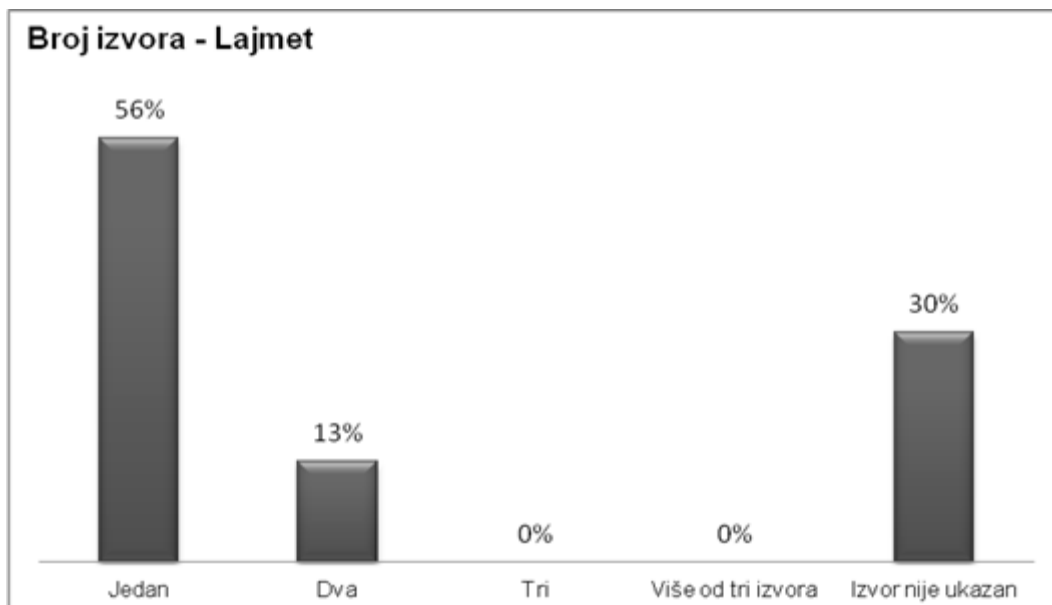
U 41% slučajeva informativni program je posvećen aktuelnim događajima, u 38% vijesti nailazimo na aktuelni događaj kao reakciju. U 5% informacija se radi o pseudodogađajima.

Audiovizuelna prezentacija

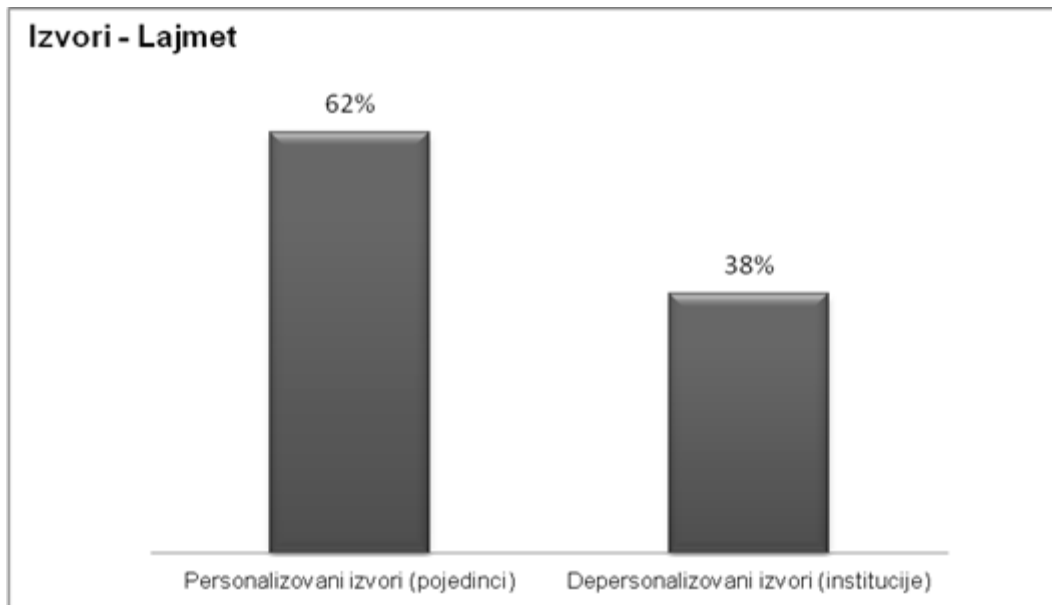
Vijesti su najčešće popraćene arhivskim snimkom (71%), nijemi snimak sadrži 22% vijesti a 6% fotografiju.

Broj izvora

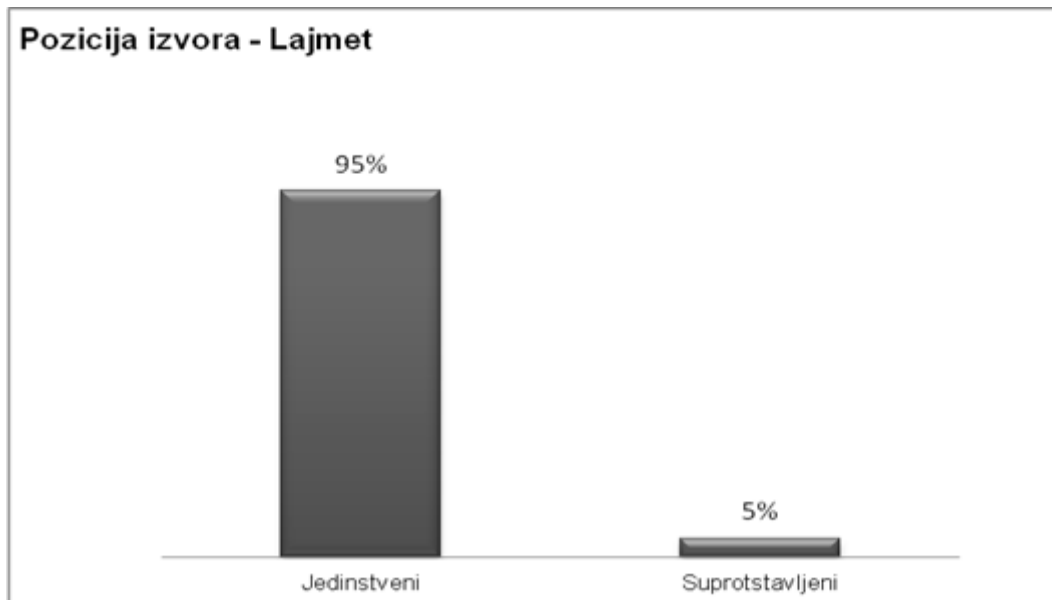
U 56% informacija nalazimo jedan izvor informacija a u 30% vijesti izvor uopšte nije ukazan.

Vrsta izvora

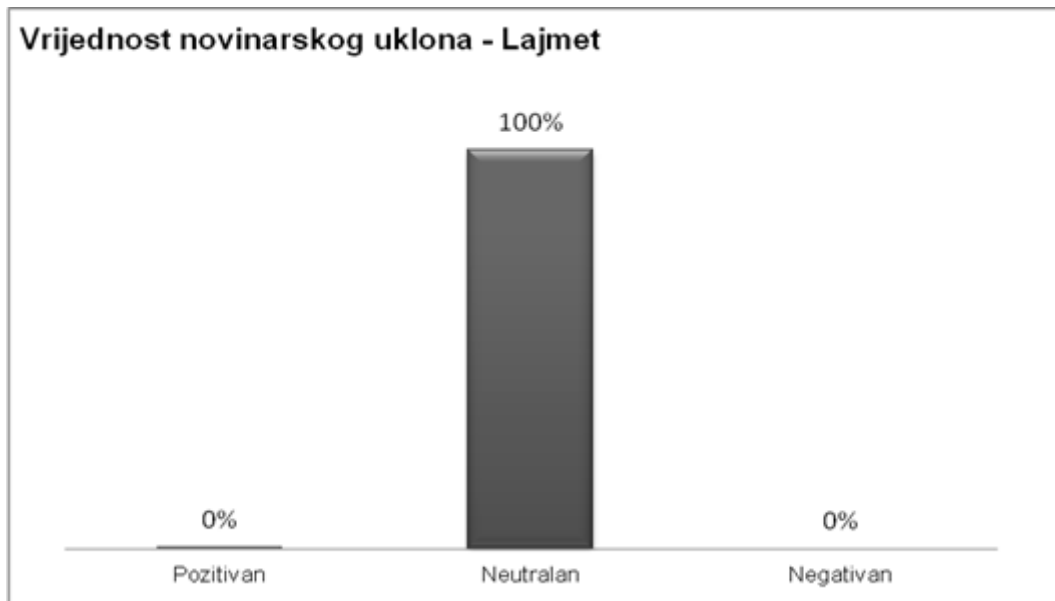
U 62% informacija nalazimo personalizovane izvore dok su 38% depersonalizovani izvori odnosno saopštenja za javnost, drugi mediji, novinske agencije, policija, ministarstva, bolnice, službe bezbjednosti, finansijske i druge institucije.

Pozicija izvora

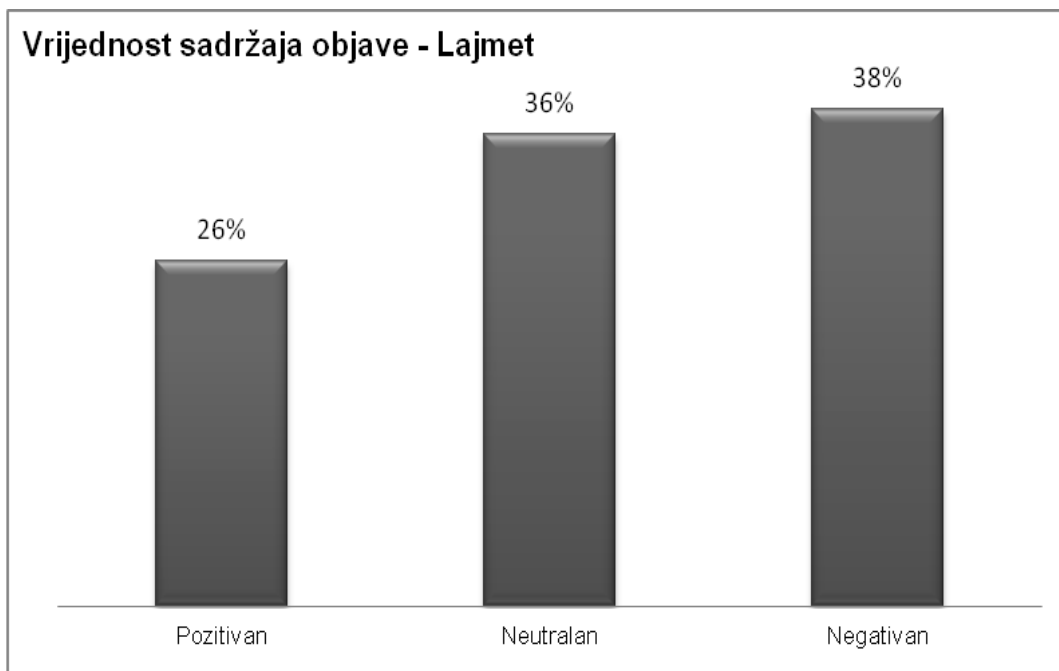
U 95% informacija riječ je o jedinstvenim stavovima izvora a samo u 5% nailazimo na suprotstavljena mišljenja.

Novinarski uklon

Novinari nikada ne izražavaju svoj stav već su u potpunosti neutralni prema predmetu izvještavanja. Činjenica svjedoči o profesionalizmu novinara s obzirom da preovlađuju informativni, odnosno faktografski novinarski žanrovi.

Sadržaj vijesti i priloga

Kada je u pitanju vrijednost sadržaja objave, 38% informacija je negativnog karaktera. Ovo se prije svega odnosi na informacije iz regiona i svijeta u kojima se izvještava o različitim kriznim situacijama kao što su sukobi na Bliskom Istoku, teroristički napadi i rat u Afganistanu i Iraku, kao i rezultati različitih akcija u borbi protiv organizovanog kriminala i korupcije. Pozitivnih informacija je bilo 26% a neutralnih 36%. Treba imati u vidu da se u

Lajmetu prosječno objavi 12 informacija, od čega se više od 60% odnosi na događaje u region i svijetu.

Na osnovu izloženih informacija možemo doći do zaključka da *Lajmet* uglavnom prevodi na albanski jezik sadržaj informativnog programa na crnogorskom jeziku i ne bavi se problemima albanske nacionalne manjine. Urednik smatra da je albanska redakcija nazadovala samim tim što je izgubila polovinu radnika u poređenju sa prethodnim periodom. Suštinski, *Lajmet* se sastoji od iščitavanja informacija novinskih agencija i portala na crnogorskom i albanskom jeziku, koje se “pokrivaju” snimcima s događaja. Informativni program na albanskom je sadržajno identičan dnevniku na crnogorskom jeziku, s tim što je izbor sužen samo na najvažnije vijesti iz politike i ekonomije (obično četiri prve), dok je ostatak informacija iz regiona i svijeta (Srbija, Kosovo, Albanija, Makedonija, malo zapadna Evropa ako se nešto zaista značajno desilo, i vijesti iz Afganistana, Iraka, Irana, Egipta, Izraela, Palestine, dakle aktuelnih zona sukoba). Vijesti koje čita presenter pokrivaju se nijemim snimcima. Ponekad je to aktuelni snimak od tog dana a u većini slučajeva arhivski kada su u pitanju vijesti iz Crne Gore i regiona. Za “pokrivanje” vijesti iz svijeta koriste se snimci iz razmjene. Rijetko kada se u programu čuje i IT ton. U suštini, vijesti su “sterilne”, bez priloga. Samo je nekoliko puta ustaljena šema razbijena tonskim uključenjem iz Ulcinja koje je „pokriveno“ arhivskim snimcima tog grada i najavom nedjeljnika na albanskom jeziku *Koha Javore*. Dok je presenter saopštavao sadržaj nedjeljnika bio je „pokriven“ fotografijom naslovnice aktuelnog broja.

TV BOIN⁶¹

TV *Boin* je privatna televizijska stanica koja je dobila naziv u čast osnivača Tome Bojaj. Televizija je suočena sa finansijskim i kadrovskim problemima. Finansira se zahvaljujući donacijama iz dijaspore, djelimično oglašavanjem. Monitorisane su 24 emisije koje se emituju na sedmičnoj bazi u periodu od 6. marta do 30. septembra 2012. godine.

Tematika

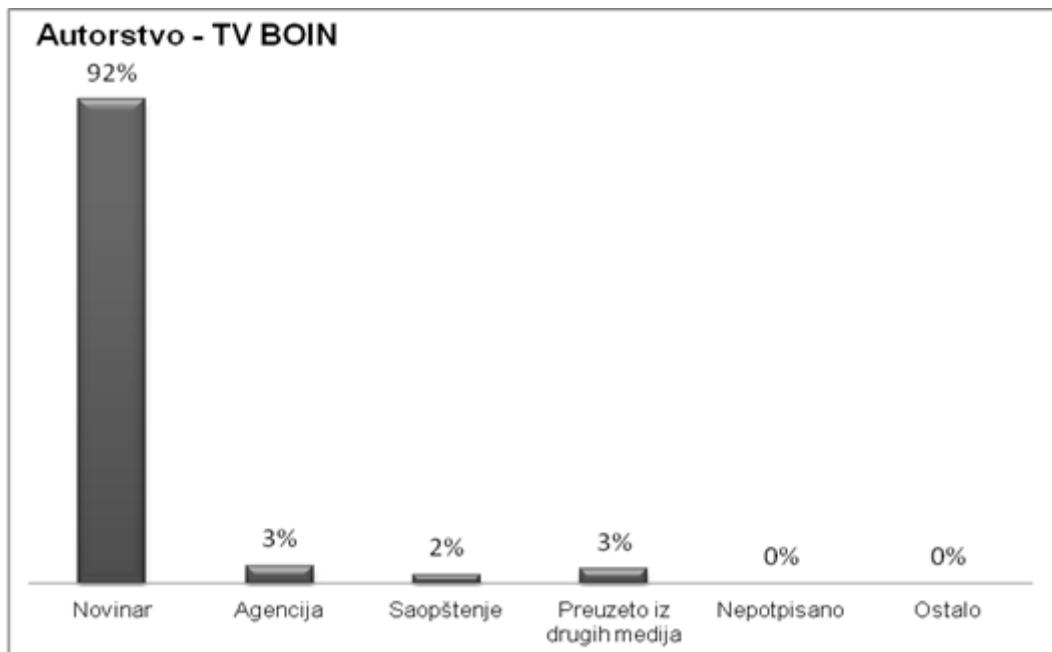
Teme	Fokus na sopstvenu manjinu		Fokus na većinske teme		Fokus na druge manjine		Sveukupno	
	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat
Politika	90	84%	54	86%	9	90%	153	85%
Kultura	3	3%	1	1.5%	0	0%	4	2%
Ekonomija	5	4.5%	5	8%	0	0%	10	6%
Religija	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Ljudska i manjinska prava	2	2%	0	0%	1	10%	3	2%
Kulturno-umjetnička društva	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Obrazovanje na maternjem	1	1%	0	0%	0	0%	1	0.5%
Javna upotreba maternjeg jezika	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Kriminal	0	0%	1	1.5%	0	0%	1	0.5%
Ostalo	6	5.5%	2	3%	0	0%	8	4%
Total	107	100%	63	100%	10	100%	180	100%

⁶¹ Analizu sadržaja TV *BOIN* uradio je Nikola Siništaj.

Uređivačka politika TV *Boin* je dijametralno suprotna od javnog servisa. Većina informacija je posvećena sopstvenoj manjini. Političke informacije dominiraju bilo da se radi o informacijama posvećenim albanskoj nacionalnoj manjini, većinskim temama, kao i drugim manjinama. Ekonomske i kulturne teme su takođe prisutne u priložima TV *Boin*.

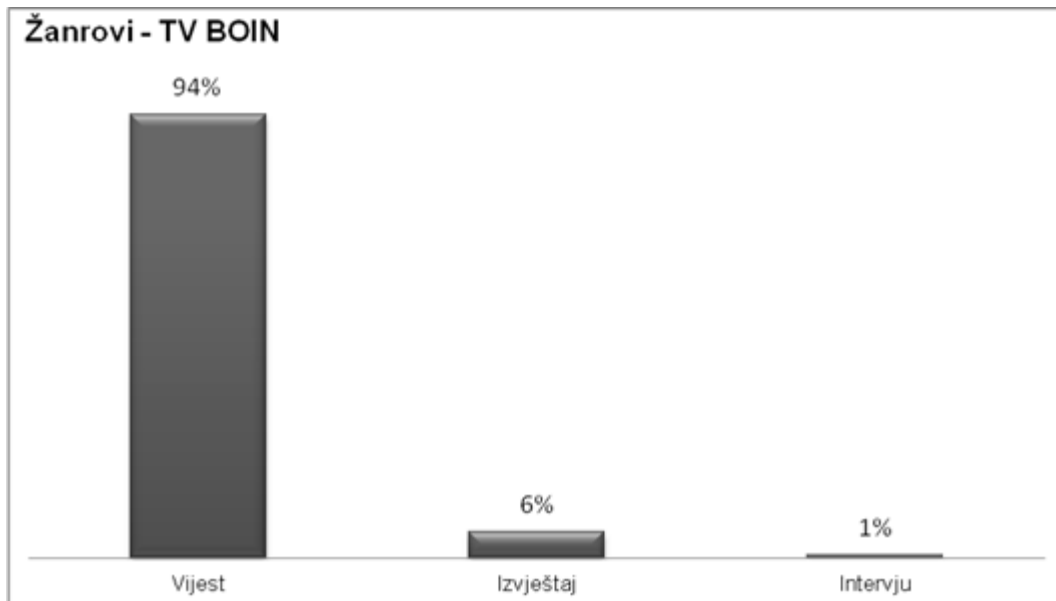
Program televizije je u najvećoj mjeri posvećen istoriji, kulturi i tradiciji albanske nacionalne manjine. Građani su u prilici da se informišu o važnim istorijskim i kulturnim događajima, dešavanjima iz regiona gdje pretežno žive Albanci (Albanija, Kosovo, Makedonija, Srbija).

Autorstvo

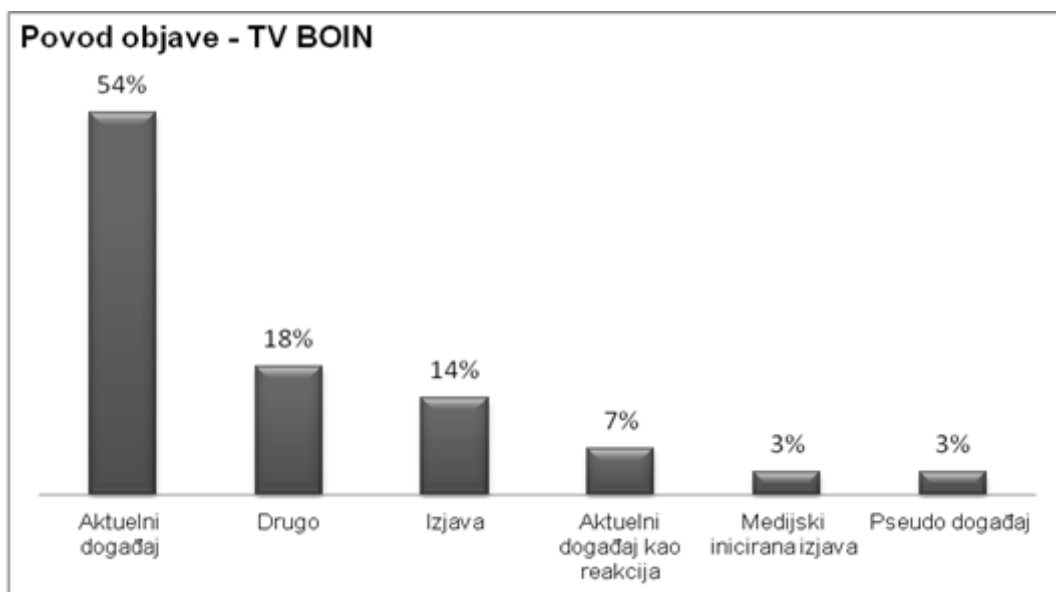
Kao što se vidi iz tabele, 92% priloga je potpisano od strane autora, 3% predstavljaju agencijske vijesti a 5% informacija je preuzeto iz drugih medija. Televizija emituje sopstveni informativni, politički i kulturno-zabavni program. Istovremeno, svakodnevno se emituje informativni program *Glas Amerike* na albanskom jeziku, kao i emisije TV stanica sa Kosova i Albanije.

Novinarski žanrovi

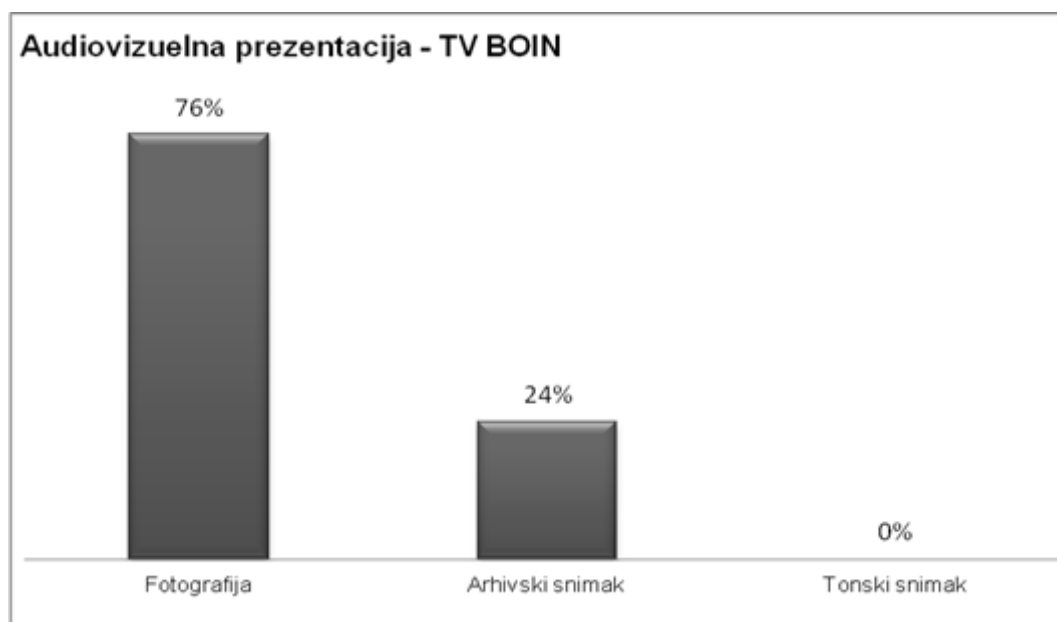
Vijest je ubjedljivo najzastupljeniji žanr (94%). Izveštaj nalazimo u 5% informacija. U periodu od 27. februara do 30. septembra emitovan je svega jedan intervju.

Povod objave

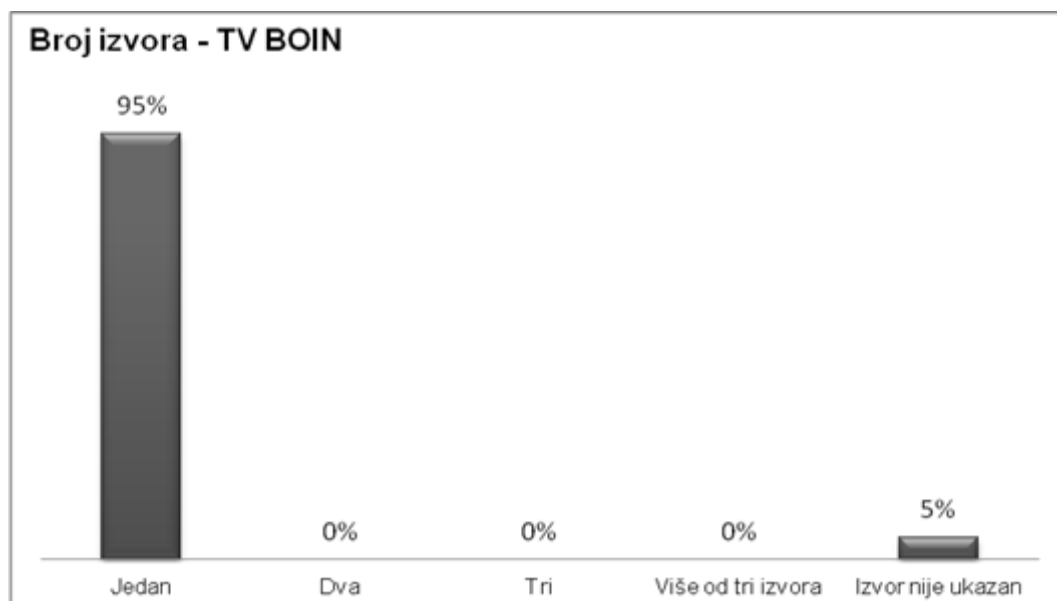
Novinari uglavnom izvještavaju o aktuelnim događajima (54%), pseudodogađajima (18%) ili prenose izjave (14%). Aktuelni događaj kao reakciju nalazimo u 7% informacija.

Audiovizuelna prezentacija

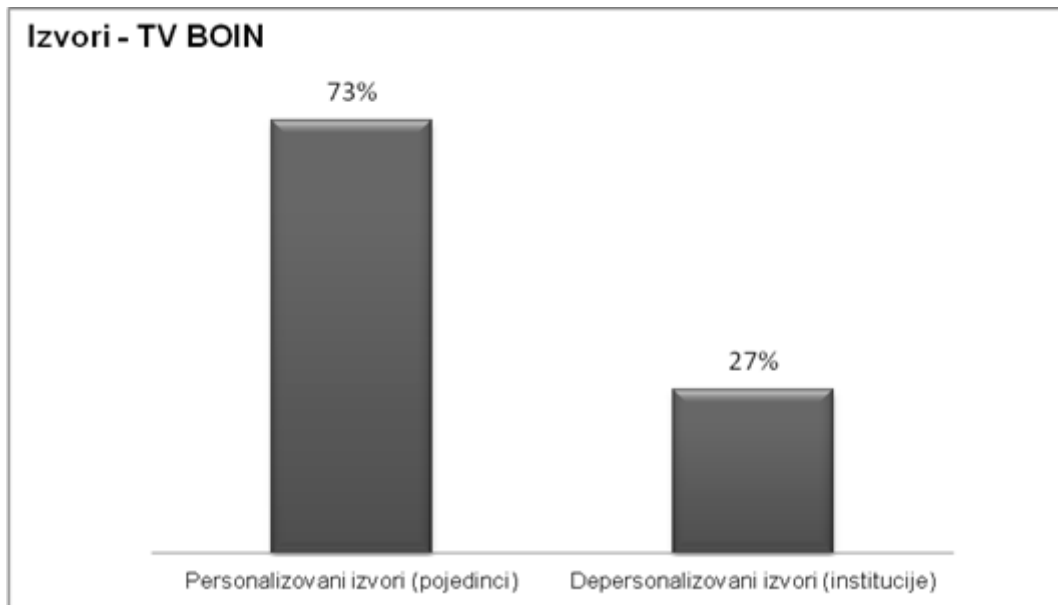
Prilozi su uglavnom praćeni fotografijama/telopima (76%) ili arhivskim snimcima (44%). TV *BOIN* nema tehničkih ni kadrovskih mogućnosti za direktan prenos događaja, a vrlo često ni za njihovo snimanje. To je ključni razlog zašto se uglavnom koriste ili fotografije ličnosti o kojoj se govori ili arhivski snimci prilikom izvještavanja. Radi se pretežno o događajima i ličnostima iz istorije, kulture i književnosti Albanaca ili Ilira, koji se smatraju precima Albanaca.

Broj izvora

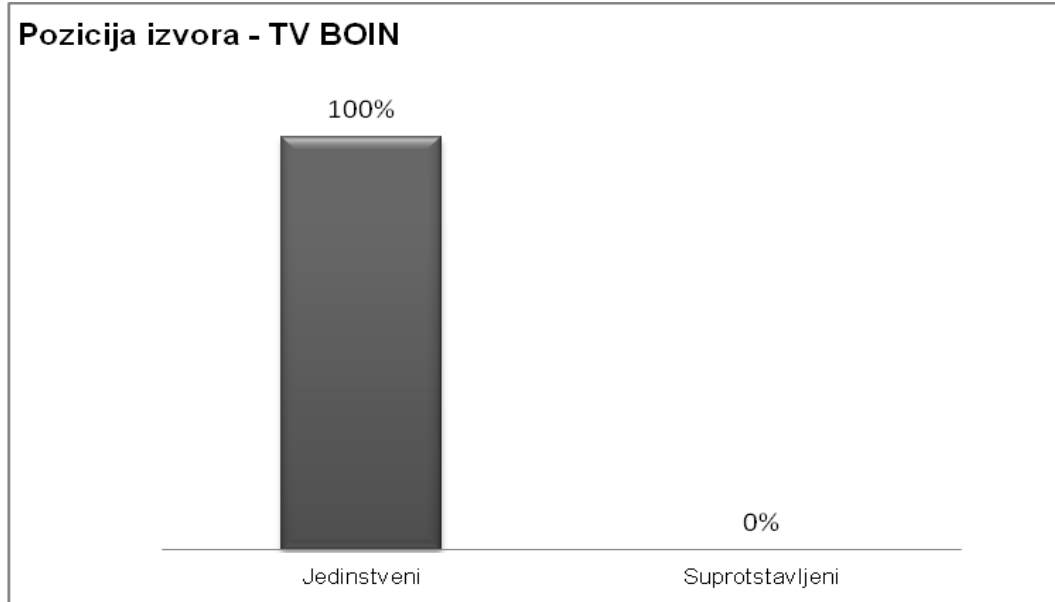
U 95% informacija se citira samo jedan izvor a u 5% vijesti izvor uopšte nije ni ukazan.

Vrsta izvora

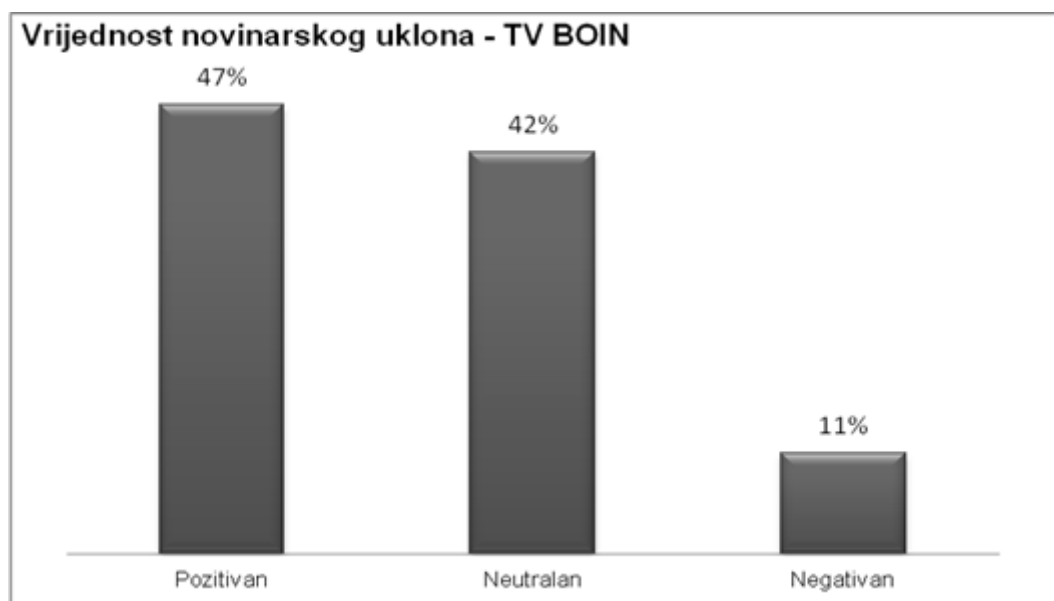
Kao što se vidi iz date tabele, u 73% informacija izvori su personalizovani, u 27% slučajeva su depersonalizovani. Izvori informacija su najčešće građani, političari i javne ličnosti iz redova sopstvene manjine u Crnoj Gori ili okruženju.

Pozicija izvora

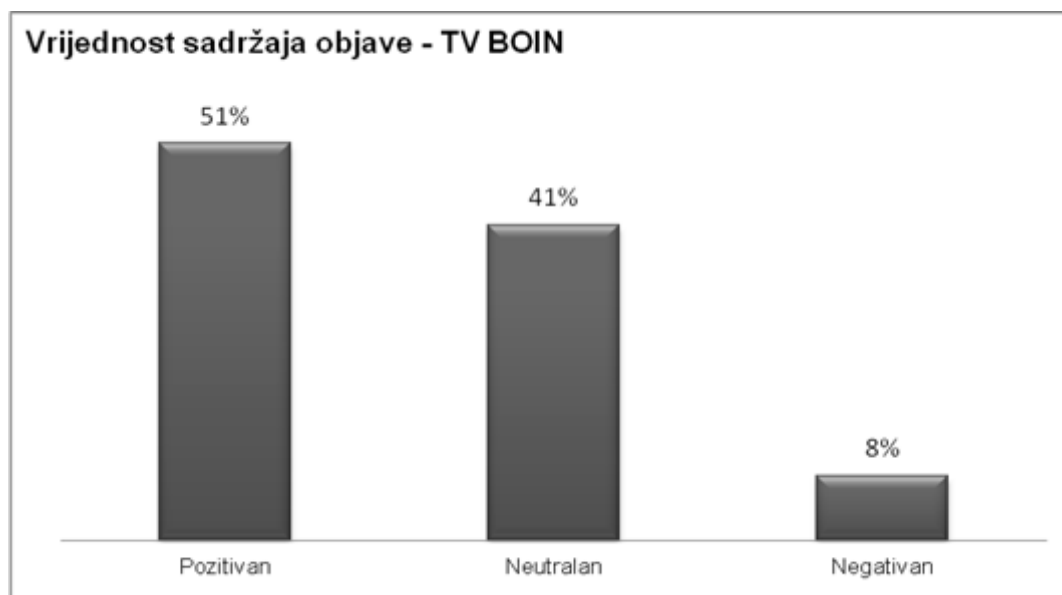
Svi izvori informacija su jedinstveni u svojim stavovima. Nema informacija sa oprečnim mišljenjima.

Novinarski uklon

Vrijednost novinarskog uklona je pretežno pozitivnog karaktera (47%), kao i neutralnog (42%), dok je u svega 11% slučajeva izražena negativna vrijednost.

Sadržaj objava

Informacije su pozitivnog karaktera u 51%, neutralnog u 41% slučajeva a negativne su veoma rijetke (8%).

*Koha javore*⁶²

Nedjeljnik *Koha javore* (*Nedjeljno vrijeme*) je osnovan 2002. godine od strane Skupštine Crne Gore. Tiraž je 800 primjeraka. *Online* izdanje ovog lista je naročito popularno među albanskim stanovništvom koje živi u inostranstvu (SAD-u, Evropi i Australiji). List izlazi jednom nedjeljno, odnosno četvrtkom. Štampa se u boji na 32 stranice. Papir na kojem se štampa je lošeg kvaliteta za nedjeljne novine. Sve probleme sa kojima je suočen nedjeljnik *Koha javore* u svom intervjuu je izložio urednik Ali Salaj. On je nezadovoljan time što list nije samostalan i nezavisan već je vezan za državni list *Pobjeda*. Prema riječima urednika pravi problemi tek predstoje i nastaću u onom trenutku kada se *Pobjeda* privatizuje a taj proces je već gotovo završen, stoga je sudbina *Koha javore* neizvjesna.

„Ja sam tražio više puta da *Koha javore* ima svoj žiro račun i da bude nezavisna od *Pobjede*. Međutim, do sada, to nije išlo, a sad je došlo vrijeme da se *Pobjeda* privatizuje. *Koha Javore* dolazi u nezgodnu situaciju jer zna se da mediji za manjine ne bi smjeli da se privatizuju. Jer oni ne mogu biti profitabilni.“⁶³ List je do sada preživljavao zahvaljujući Ministarstvu medija, koje je izdvajalo 50.000 eura godišnje, zatim različitim projektima vezanim za hendikepirana lica, ekologiju i međudržavnu saradnju Albanije i Crne Gore. List je i dalje u teškoj finansijskoj situaciji, o čemu najbolje svjedoči broj zaposlenih u *Koha javore*. Redakciju čine jedan novinar, tehnički urednik i prevodilac. Albanski nacionalni savjet, kao ni partije, ne pomažu nedjeljnik u finansijskom smislu, dok je list državni i nema pravo da konkuriše za projekte iz Fonda za manjine. Urednik lista Ali Salaj smatra da bi list lakše opstao ukoliko bi izlazio na teritoriji gdje pretežno žive Albanci, na primjer u Tuzima ili Ulcinju.

Koha javore je pokušao da započne saradnju sa drugim nacionalnim manjinama, tačnije romskom zajednicom. Prvobitni plan je bio da se u okviru nedjeljnika jednom mjesečno izdvoje dvije ili više stranica za sadržaje na romskom jeziku koji bi se ticali romske populacije. Međutim, ni Fond ni Ministarstvo za manjine nisu bili spremni da podrže ovaj projekat.

Za potrebe analize monitorisani su svi brojevi od 8. marta do 17. septembra 2012. godine.

Tematika

Teme	Fokus na sopstvenu manjinu		Fokus na većinske teme		Fokus na druge manjine		Sveukupno	
	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat
Politika	104	42%	17	85%	2	67%	123	45%
Kultura	89	36%	0	0%	0	0%	89	32.5%
Ekonomija	23	9%	2	10%	0	0%	25	9%
Religija	1	0%	0	0%	1	33%	2	1%
Ljudska i manjinska prava	7	3%	1	5%	0	0%	8	3%
Kulturno-umjetnička društva	2	1%	0	0%	0	0%	2	1%
Obrazovanje na maternjem	3	1%	0	0%	0	0%	3	1%
Javna upotreba maternjeg jezika	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Kriminal	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%

⁶² Analizu sadržaja nedjeljnika *Koha javore* je uradio Nikola Siništaj.

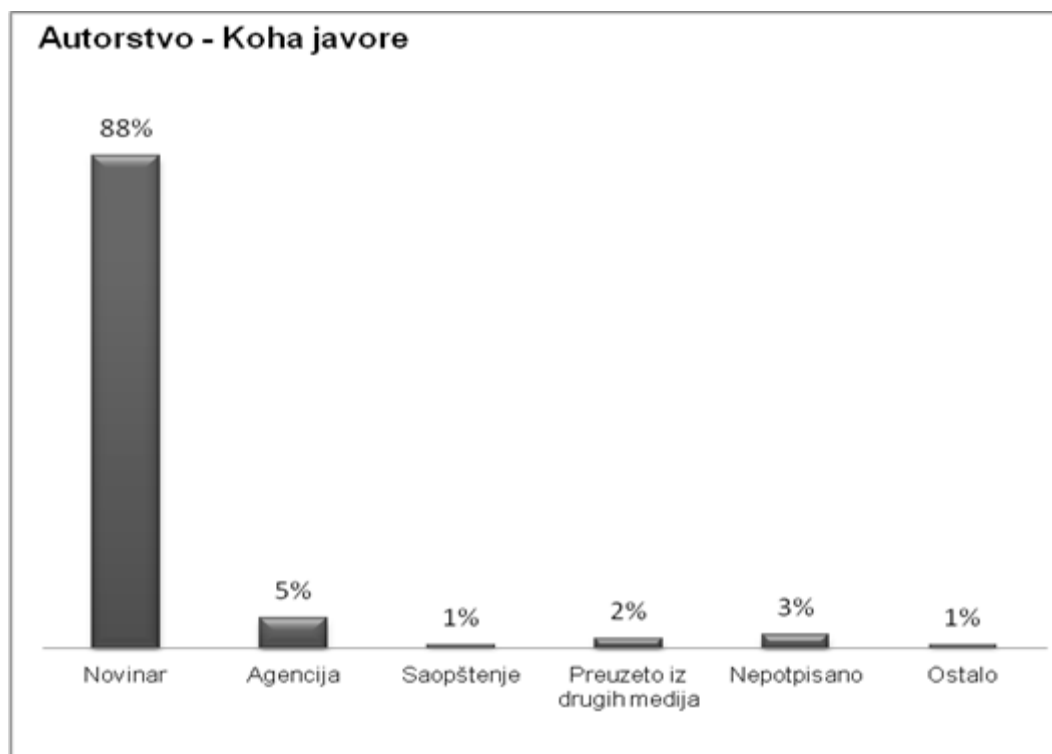
⁶³ Intervju sa urednikom lista *Koha javore* Ali Salajem (19. 9.2012.)

Ostalo	21	8%	0	0%	0	0%	21	7.5%
Total	250	100%	20	100%	3	100%	273	100%

Iz tabele se vidi da se najveći broj informacija odnosi na sopstvenu manjinu, a manji broj na većinske teme. Dominiraju informacije iz oblasti politike, kulture i ekonomije sa fokusom na sopstvenu manjinu. Političke i religiozne teme su najzastupljenije prilikom izvještavanja o drugim manjinama. List ima stalne rubrike iz kulture i književnosti. Često se piše o albanskim književnicima i njihovim djelima. Na primjer, o poznatom albanskom piscu koji živi i radi u Francuskoj Ismailu Kadareu.

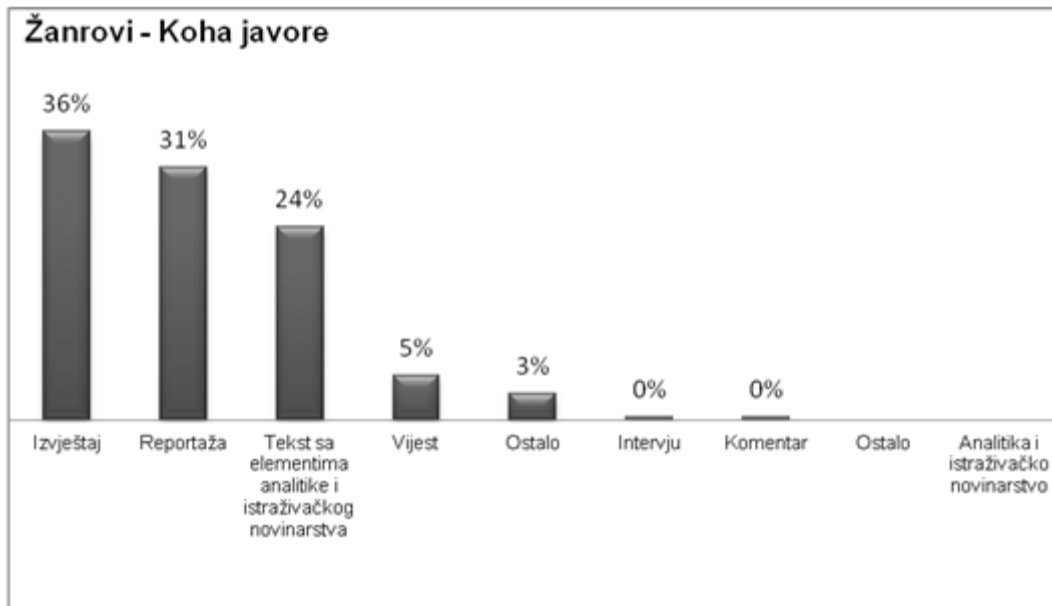
Pisalo se o aktivnostima političara Albanaca u Crnoj Gori i o aktivnostima političara iz Albanije, Kosova, Makedonije i Srbije. Zadnja dva monitorisana mjeseca se puno pažnje posvećivalo predizbornim aktivnostima i mogućnostima sklapanja predizbornih koalicija albanskih stranaka za parlamentarne izbore održane 14.10.2012. godine.

Autorstvo

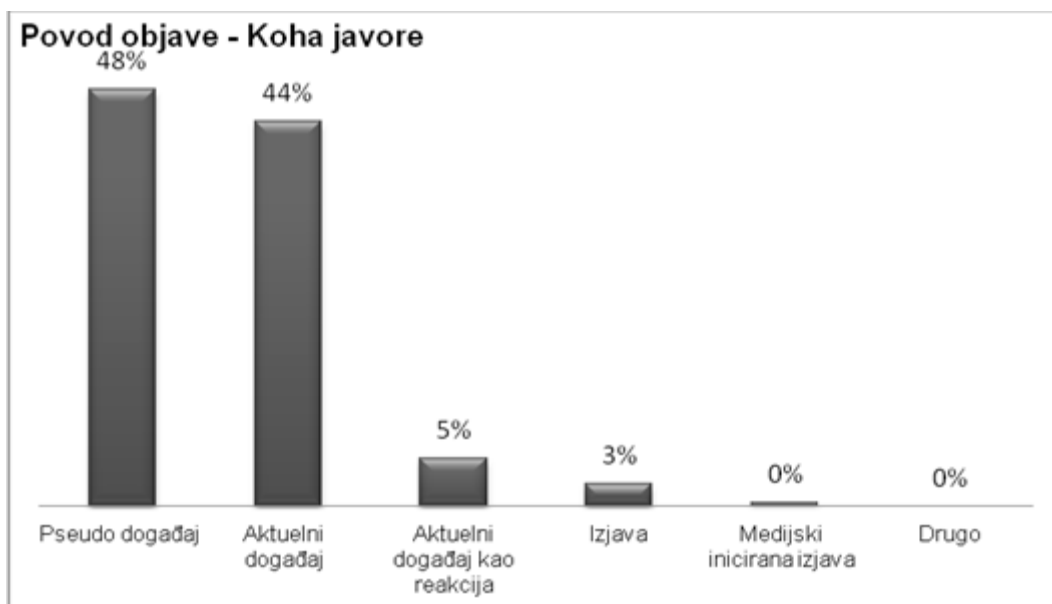
Od strane novinara je potpisano 88% informacija, svega 3% vijesti je nepotpisano, dok je 2% preuzeto iz drugih medija. Agencijske vijesti nalazimo u 5% informacija.

Novinarski žanrovi

Najčešći žanr je izvještaj (36%), zatim reportaže (31%). Za razliku od ostalih manjinskih medija u listu *Koha javore* nalazimo najveći broj tekstova sa elementima analitike i istraživačkog novinarstva. Takvi tekstovi najčešće obrađuju teme iz istorije Albanaca ili Ilira, pokušavajući da ih predstave u novom svjetlu. Riječ je o događajima iz istorije o kojima se malo zna ili malo piše, a u kojima su Albanci bili učesnici – najčešće žrtve. Na primjer, u nastavcima se pisalo o Albancima (Arbanasima) nastanjenim u Zadru u Hrvatskoj, koji su prije nekoliko stotina godina izbjegli sa prostora sadašnje Albanije.

Povod objave

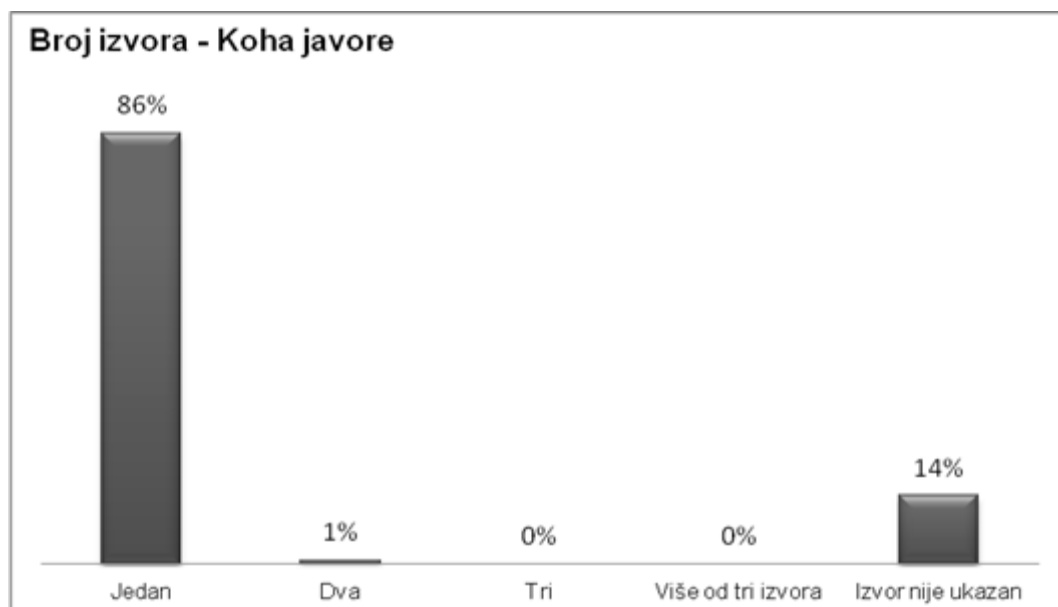
U nedjeljniku preovlađuju pseudodogađaji (47%), dok aktuelne događaje nalazimo u 44% informacija.

Vizuelna prezentacija

Vizuelna prezentacija	Frekvencija
Tekst sa fotografijom	242
Tekst bez fotografije	31
Drugo	0
Total	273

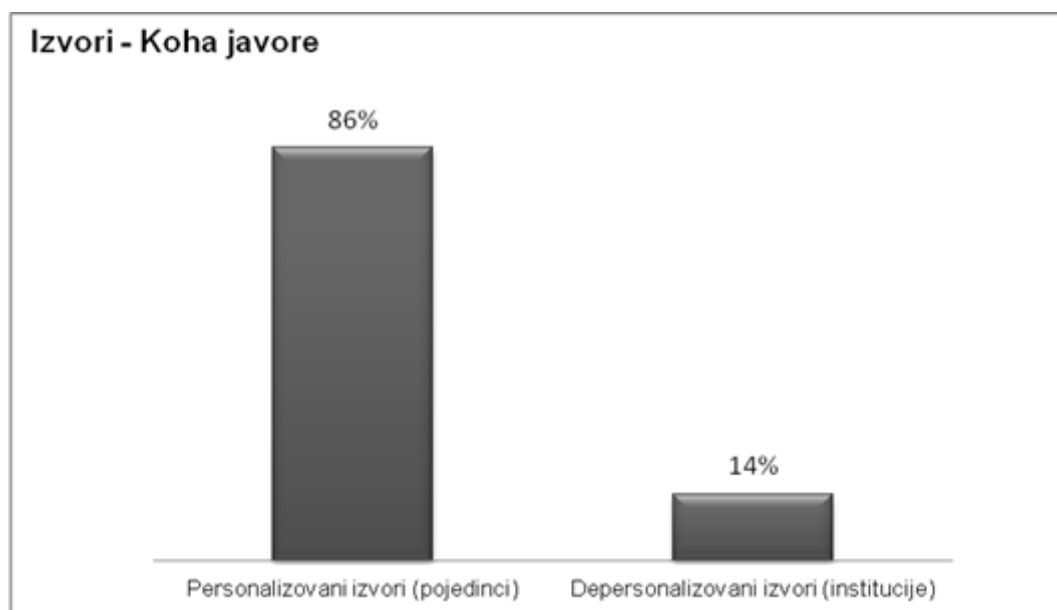
Informacije u 89% slučajeva sadrže fotografije a 11% njih nema vizuelnu prezentaciju.

Broj izvora

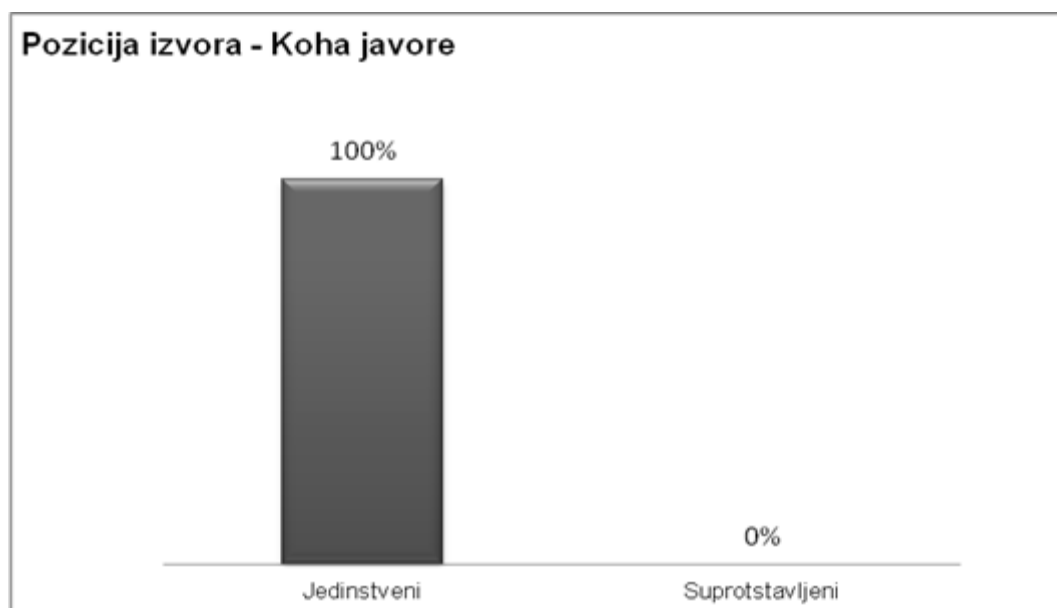
U 86% tekstova je ukazan jedan izvor, dva izvora nalazimo u 1% informacija, a izvori nisu ukazani u 13% slučajeva.

Vrsta izvora

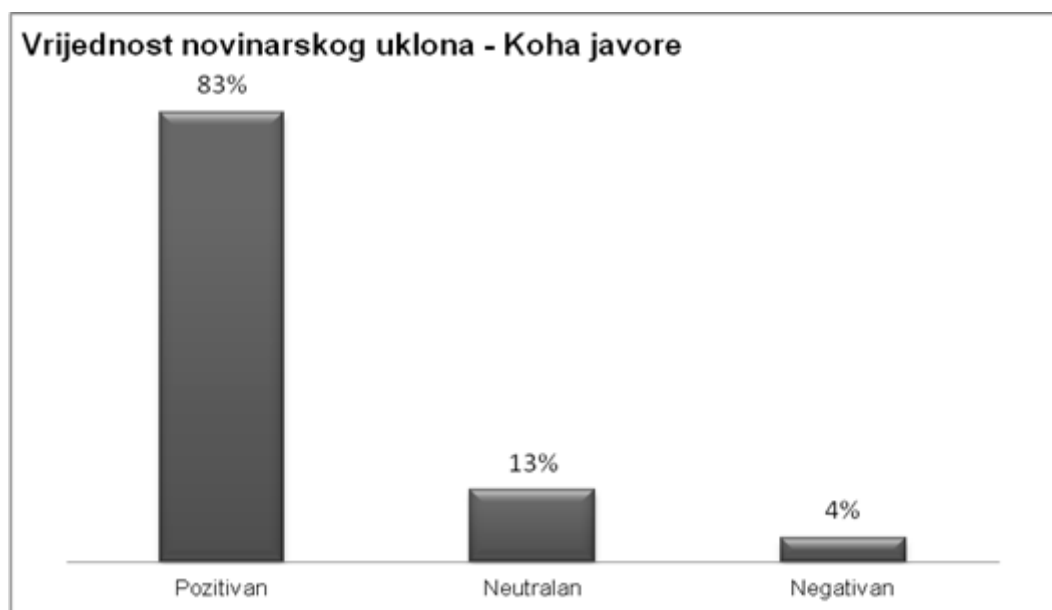
U 86% informacija bilježimo personalizovane izvore a 14% predstavljaju depersonalizovane izvore.

Pozicija izvora

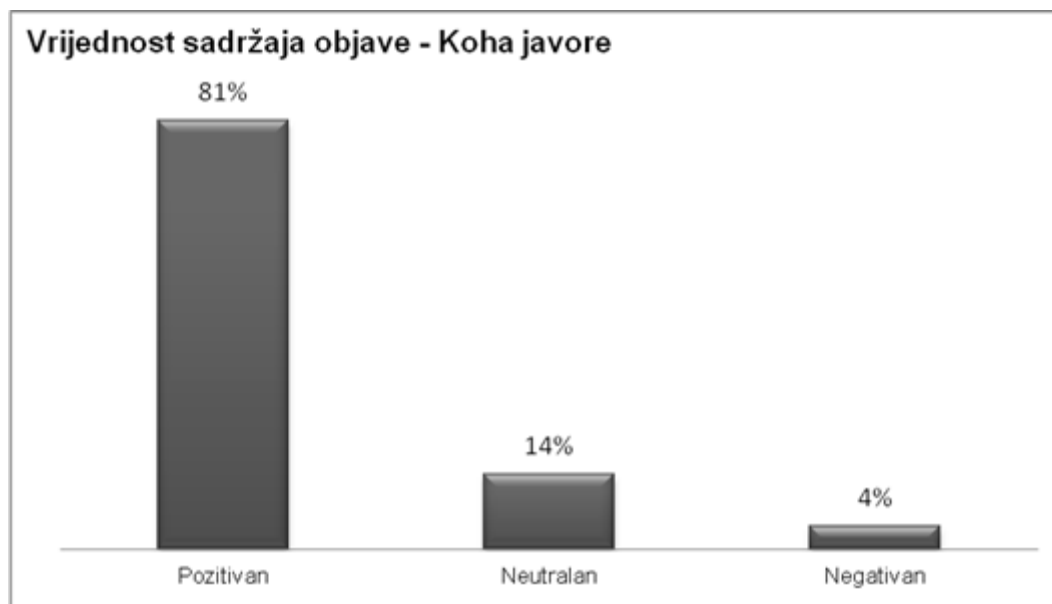
Svi izvori su jedinstveni u svojim stavovima.

Novinarski uklon

Vrijednost novinarskog uklona je pretežno pozitivna (83%), neizražena u 14%, a negativna u svega 4% slučajeva. Novinar prilikom izvještavanja o pozitivnom događaju uvijek ima pozitivan stav zbog prirode samog događaja. Ali i prilikom izvještavanja o negativnom događaju novinar takođe ima pozitivan stav jer optimistički uvjerava čitaoce da će problem biti riješen.

Sadržaj objave

Vrijednost sadržaja objave u nedjeljniku *Koha javore* je pretežno pozitivna (81,3%), neutralna u 14,3% a negativna u 4,4% informacija.

3.4. Hrvatski mediji u Crnoj Gori

U Crnoj Gori na području Kotora i Tivta živi 6.021 Hrvat a 700 je nastanjeno u Podgorici. Međutim, predsjednik Hrvatskog nacionalnog vijeća Miroslav Franović smatra da zapravo u Crnoj Gori živi oko 12.000 Hrvata koji se iz straha ne izjašnjavaju kao pripadnici svoje nacionalne manjine (*Hrvatski glasnik*, 2012). Hrvatski mediji su skoncentrisani na primorju jer veći dio hrvatske populacije živi na području Boke Kotorske. Mnogi kritikuju ovakav način koncentrisanja medija koji doprinosi getoizaciji manjinskih medija.

U Kotoru izlazi časopis *Hrvatski glasnik*, a u Tivtu se nalazi redakcija *Radio Duxa*, koji emituje program na frekvenciji 97,4 FM. *Radio Dux* ima svoju web stranicu www.radiodux.me, pa se program radija može pratiti i putem interneta. U Tivtu je otvorena i hrvatska biblioteka „Ljudevit Gaj“, kao i Dom kulture „Josip Marković“, nastava na hrvatskom jeziku se izvodi u osnovnim školama „Njegoš“ u Kotoru i „Drago Milović“ u Tivtu.

Hrvatski glasnik

Hrvatski glasnik je osnovan 2003. godine od strane nevladine organizacije Hrvatsko građansko društvo. Na njihovoj web stranici ww.hrvaticg.com može se pronaći i elektronsko izdanje ovog časopisa.

Urednik *Hrvatskog glasnika* u intervjuu je rekao da nije zadovoljan finansijskom situacijom medija: „Mogu da kažem da nijesmo podržani ni od države Crne Gore, u kojoj živimo, niti od Hrvatske. Da samo svojom voljom, entuzijazmom, a mogu reći amaterizmom, volonterstvom, ljubavlju prema novinarstvu uspijevamo da održimo *Glasnik*. U više perioda smo imali *Hrvatski glasnik* kao dvobroj, upravo iz finansijskih razloga. Sada ove godine smo se odlučili na mjesečno izlaženje jer smo obezbijedili neka sredstva. Kad kažem neka sredstva, onda tu prije svega mislim na dio sredstava koja smo dobili od Turističke zajednice Grada Zagreba kao ugovor za propagandu. Inače, finansiranje *Glasnika* je u početku zamišljeno tako da će Ministarstvo kulture i medija potpomoći projekat, da će lokalna samouprava, uglavnom kotorska, o kojoj i najviše pišemo, promovisući kulturnu baštinu i naći razumijevanja da jedan dio isfinansira. Ali, to se nije desilo, tako da u principu najveći dio dobijamo od projekata sa kojima konkurišemo na one konkurse na koje možemo da se prijavimo.“⁶⁴

Tiraž *Hrvatskog glasnika* je bio 800 primjeraka, međutim, u posljednje vrijeme je pao na 650. Mjesečnik se uglavnom dijeli zahvaljujući podružnicama u Podgorici, Baru, Herceg Novom, Kotoru i Tivtu. Jedan od problema sa kojima je suočen *Hrvatski glasnik* je i distribucija. „Imali smo distribuciju na svim kioscima u Crnoj Gori bez obzira gdje žive Hrvati. Smatram da je normalno pitanje iz Podgorice i sa drugih mjesta – gdje možemo kupiti *Glasnik*? To je privremen jedan model dok ne sklopimo ugovor sa distributerom da nam prihvati uslove i tu nijesu dosta jasni. Mislim da je procenat koji traže za sebe prilično visok. Cijena *Glasnika* bila je jedan euro. Sad smo je povisili na dva eura.“⁶⁵

Hrvatski glasnik je mjesečnik na 54 stranice, koji se štampa u boji. Posljednje stranice lista su posvećene marketingu.

⁶⁴ Intervju sa urednikom *Hrvatskog glasnika* Tripom Šubertom (1.8.2012.)

⁶⁵ Intervju sa urednikom *Hrvatskog glasnika* Tripom Šubertom (1.8.2012.)

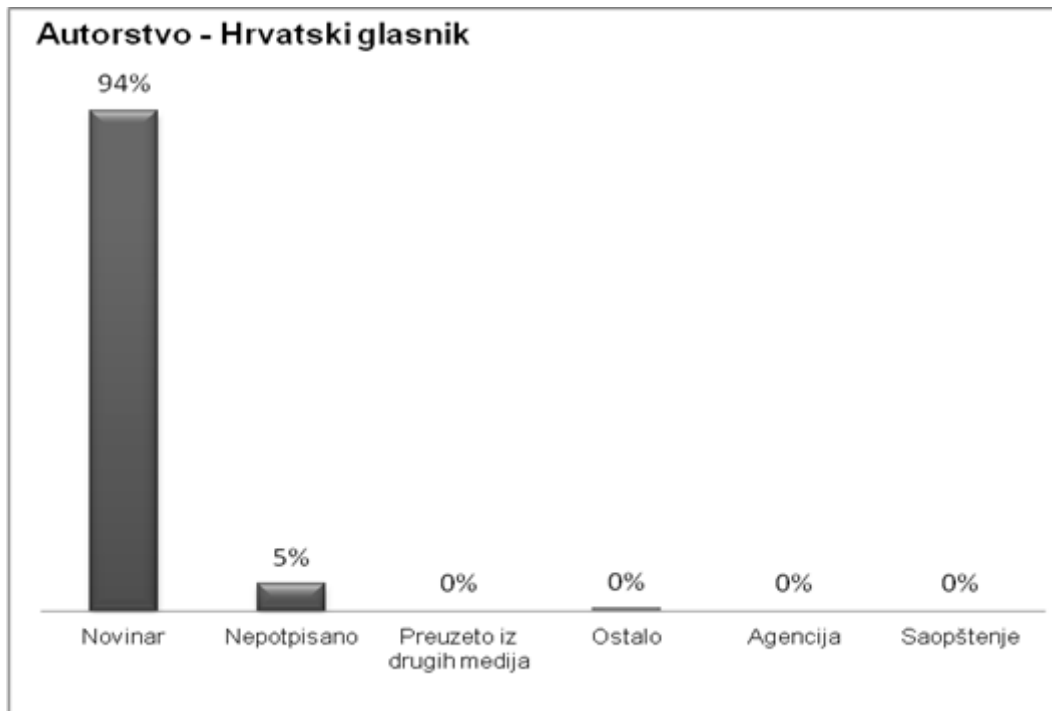
Tematika

Teme	Fokus na sopstvenu manjinu		Fokus na većinske teme		Fokus na druge manjine		Sveukupno	
	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat
Politika	16	8%	4	9.5%	0	0%	20	8%
Kultura	81	41%	19	44%	0	0%	100	42%
Ekonomija	5	3%	0	0%	0	0%	5	2%
Religija	16	8%	1	2%	0	0%	17	7%
Ljudska i manjinska prava	16	8%	0	0%	0	0%	16	7%
Kulturno-umjetnička društva	9	5%	0	0%	0	0%	9	4%
Obrazovanje na maternjem jeziku	3	2%	0	0%	0	0%	3	1%
Javna upotreba maternjeg jezika	1	1%	0	0%	0	0%	1	0.5%
Obrazovanje	9	5%	1	2%	0	0%	10	4%
Istorijski događaji	17	8%	8	19%	0	0%	25	10.5%
Kriminal	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Sport	5	2%	6	14%	0	0%	11	5%
Ostalo	18	9%	4	9.5%	0	0%	22	9%
Total	196	100%	43	100%	0	0%	239	100%

Hrvatski glasnik se uglavnom bavi sopstvenom manjinom a u istraženom periodu ne nalazimo informacije posvećene drugim manjinskim narodima. List je fokusiran na promovisanje sopstvene kulture. Takođe su zastupljeni istorijski događaji, religijske teme, ljudska i manjinska prava. Aktuelna je i tema obrazovanja imajući u vidu da Hrvati izvode nastavu na maternjem jeziku u sklopu projekta „Učimo hrvatski“ u osnovnim i srednjim školama u Kotoru i Tivtu. Informacije koje se tiču obrazovanja na maternjem jeziku bile su „Dopunska nastava na hrvatskom jeziku“, „Deveta godina nastave hrvatskog jezika i kulture u Kotoru i Tivtu“ i „Doprinos učenju hrvatskog jezika“.

U časopisu imamo stalne teme poput *Bokelji u Hrvatskoj*, *Poznati izbliza*, *Kronika društva*, *Kotorske botunade*, *Kronika grada Kotora*... Teme iz oblasti kulture su najzastupljenije jer u se ljetnom periodu održavaju različiti karnevali i koncerti na teritoriji Boke. To su informacije o Kotorskom festivalu, Don Brankovi dani muzike, Kotorskom festivalu pozorišta za djecu, Kotorskoj smotri mode, Bokeljskoj noći... Tokom cijele godine se izvještava o različitim kulturnim događajima kao što su Veče opernih arija, Puccinijeva opera, a takođe se promovišu i hrvatski književnici „Publicisti hrvatskih korijena“. Političke većinske teme su se ticale proslave godišnjice nezavisnosti Crne Gore, Dana državnosti i parlamentarnih izbora. U okviru rubrike *Poznati izbliza* predstavljene su različite javne ličnosti iz redova manjina. Među njima predsjednik Hrvatskog nacionalnog vijeća Miroslav Franović, generalni konzul Republike Hrvatske u Crnoj Gori Boža Vodopija i drugi.

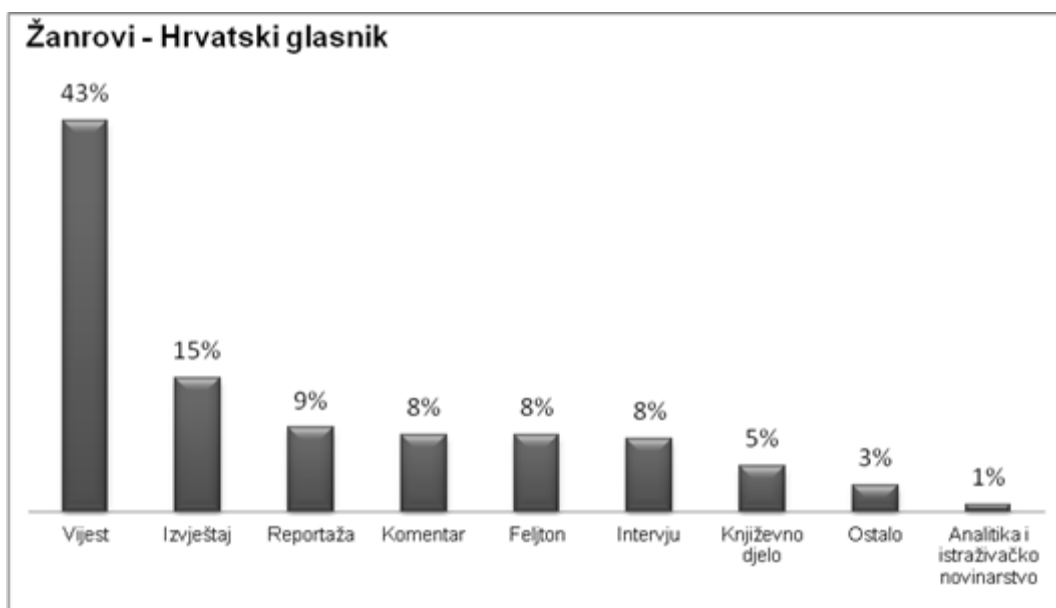
Autorstvo

Većina informacija, odnosno 94%, potpisane su od strane autora a svega 5% informacija je nepotpisano. *Hrvatski glasnik* nema novinare niti edukovan kadar. Urednik ističe: „Konkretno, novinare nemamo. Na konkursu birmo urednika. Prvi urednik je bio poznati novinar, sada već pokojni Tomo Grgurević. Poslije njega smo na konkursu dobili urednicu iz Podgorice koja nije Hrvatica nego Crnogorka. Ali nama nije bilo važno, stručno je radila svoj posao. Obavljala je taj posao šest godina i prešla je na drugo mjesto, u jedno ministarstvo u Podgorici, i mi smo sada odabrali jednu lokalnu urednicu iz Kotora koja nije klasična novinarka, radi druge poslove, ali ima ambicije i volju da se bavi ovim poslom. Uredništvo je mješovito. Ja sam član uredništva, kao i profesorica Marija Mihaljević, koja je povjesničarka umjetnosti. Tako da su tu različiti ljudi koji žele da rade i sarađuju volonterski. Bez nadoknade, dobrovoljno, a honorary dobija samo urednik. Nemamo ni prostoriju već radimo u prostoriji biblioteke. Znači, više radimo doma, na kompjuterima.“⁶⁶

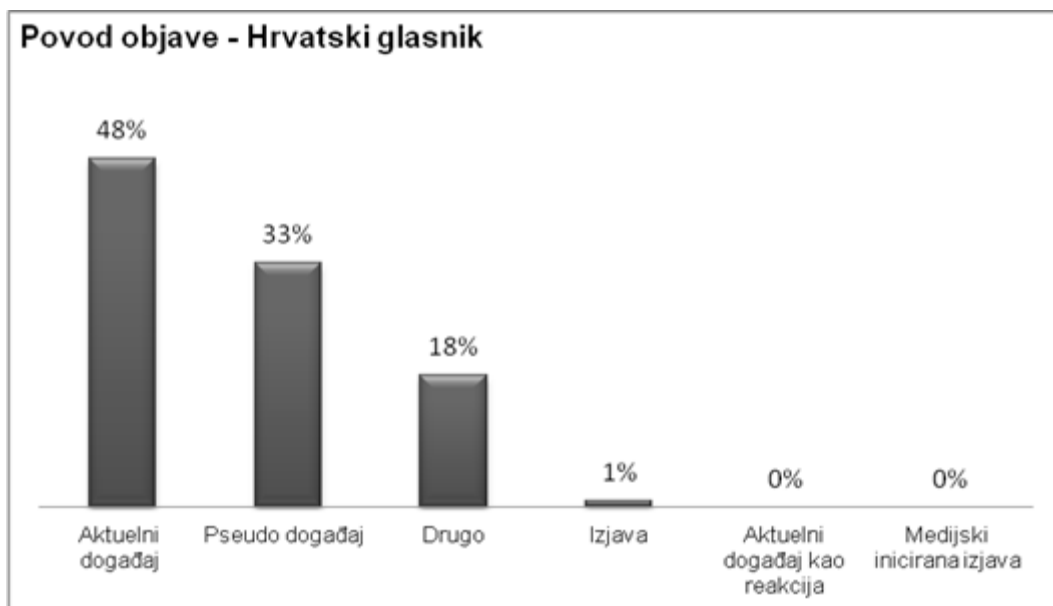
⁶⁶ Intervju sa urednikom *Hrvatskog glasnika* Tripom Šubertom (1.8.2012.)

Novinarski žanrovi

Od žanrova preovlađuju vijesti, izvještaji i reportaže. Vijesti uglavnom nalazimo u rubrici *Kronika društva*, koja se sastoji od mnoštva kratkih vijesti. Feljtoni, intervjui i komentari su podjednako zastupljeni. U mjesečniku imamo i brojne feljtone o historijskim događajima vezanim za hrvatsku nacionalnu manjinu.

Povod objave

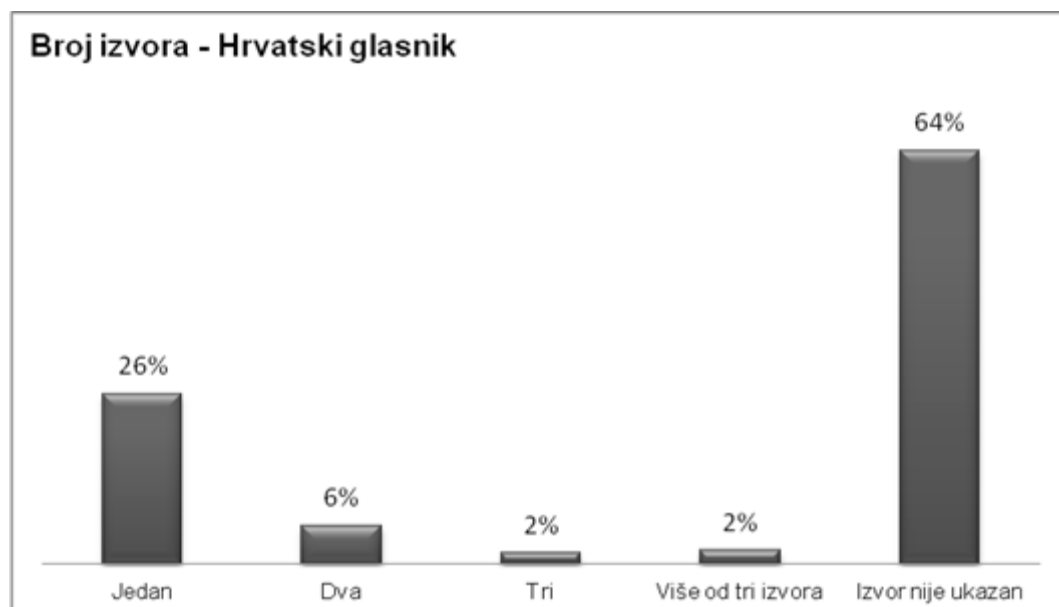
Aktuelne događaje nalazimo u 48% informacija a 33% čine pseudodogađaji. Pseudodogađaji su uglavnom vezani za kratke vijesti kojima se najavljuju sastanci, prezentacije knjiga, izložbe i sl. „Sastanak Savjeta“, „Sastanak Upravnog odbora“, „Škola mandoline“, „Smotra folklor“ itd. Kategorija „drugo“ je vezana za feljtone i književna djela koje ne možemo uvrstiti ni u jednu kategoriju.

Vizuelna prezentacija

Vizuelna prezentacija	Frekvencija
Tekst sa fotografijom	203
Tekst bez fotografije	36
Total	239

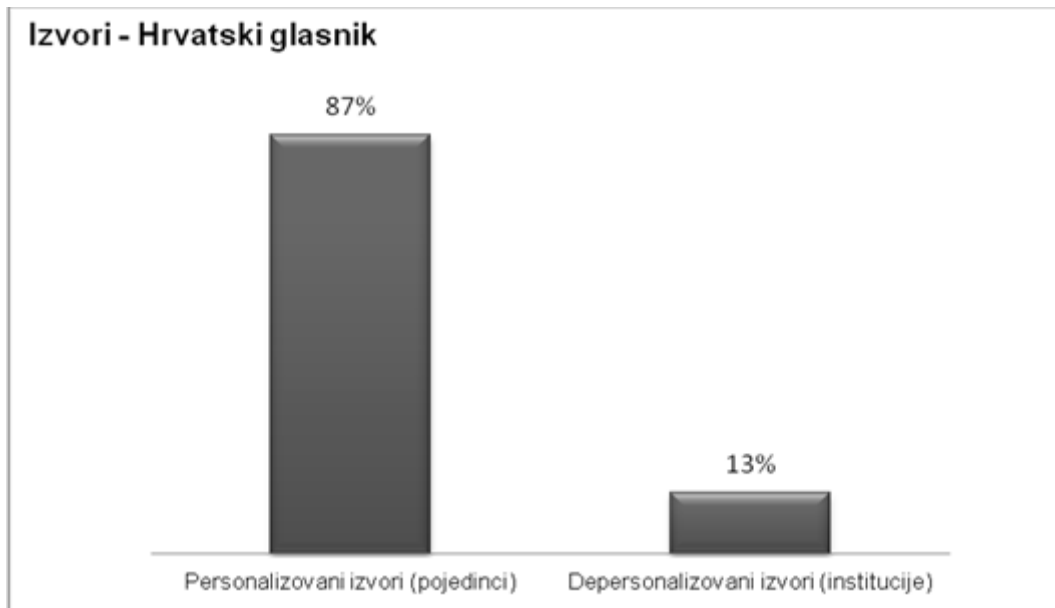
Fotografijama sa mjesta događaja je popraćeno 85% informacija. Kratke vijesti iz rubrike *Kronika društva* uglavnom nisu popraćene fotografijama.

Broj izvora

U 26% informacija je ukazan jedan izvor, dva izvora nalazimo u 6%, tri i više od tri su podjednako zastupljeni (2%).

Vrsta izvora

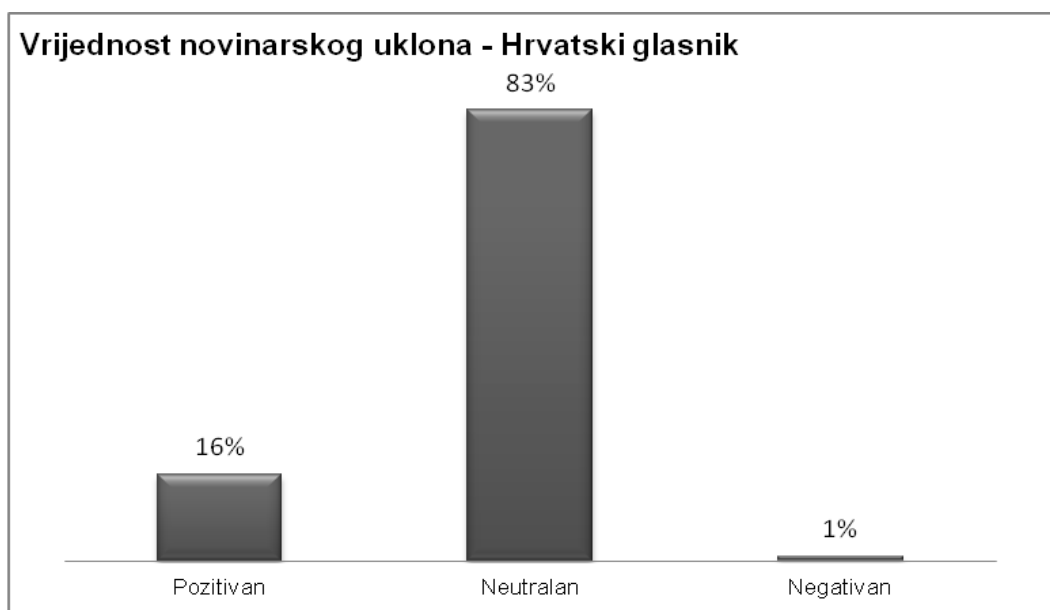
U 87% tekstova izvori su personalizovani, 13% čine depersonalizovani izvori. Kao izvor informacija preovlađuju građani ili istaknuti stručnjaci iz redova manjine.

Pozicija izvora

Svi izvori informacija su jedinstveni u svojim stavovima.

Novinarski uklon

Novinarski uklon je pretežno neizražen (83%), zatim pozitivan (16%), dok su svega dvije informacije sa negativnim novinarskim stavom.

Sadržaj objave

U listu nalazimo mnoštvo informacija pozitivnog karaktera koje se odnose na hrvatsku nacionalnu manjinu poput „Zasluzan za povijesni čin“, „Tradicija duža od 12 vjekova“, „Odnosi Crne Gore i Hrvatske primjer svima u regiji“ i sl. U ovim tekstovima se izvještava o pozitivnoj ulozi apostolskog nuncija u Crnoj Gori, o danu Bokeljske mornarice, o korektnim političkim odnosima Hrvatske i Crne Gore. Informacije su prepune optimizma i ponosa zbog pripadnosti hrvatskoj manjinskoj zajednici.

Radio Dux

Radio *Dux* je osnovala nevladina organizacija „Dux Croatorum“ 2009. godine. Radio je koncipirao svoj program na emisijama informativno-edukativnog karaktera. Na radiju se emituju tri emisije. Svakog četvrtka u 13 časova slušaoci imaju priliku kroz emisiju „Tragom Hrvata Boke i događaja“ da se upoznaju sa važnim događajima koji se tiču hrvatske nacionalne manjine, sa interesantnim ličnostima hrvatskog porijekla koje žive u Crnoj Gori, sa poznatim ličnostima koje gostuju u Crnoj Gori, kao i sa političkom djelatnošću partije Hrvatska građanska inicijativa. Naročito u periodu predizborne aktivnosti, na radiju su često u okviru emisije gostovali predstavnici hrvatske partije. Zbog tematike emisije odlučili smo da analiziramo emisiju „Tragom Hrvata Boke i događaja“. Osim pomenute emisije, jednom nedjeljno se emituje i emisija „Eko Boka“, posvećena ekološkim pitanjima. Emisija „Neptun“, koja se bavi pomorstvom, nautičkim turizmom i ribarstvom emituje se dva puta mjesečno. Preostali program je posvećen muzici, odnosno na radiju se mogu čuti uglavnom hrvatske klape, kao i poznati hrvatski izvođači. Radio *Dux* planira da proširi program, stoga su u pripremi još dvije emisije. Jedna je „Horizonti i paralele“ u saradnji sa radio *Raguzom* iz Dubrovnika. Emisija će biti informativnog tipa i sadržavaće informacije iz Dubrovnika i Boke. Druga emisija „Bokobran“ biće posvećena arhitekturi Boke i svemu onome po čemu je poznat ovaj dio Crne Gore. Ova emisija je jedno vrijeme bila emitovana ali je ukinuta.

Prema riječima direktora radija Miroslava Marušića, *Dux* ima finansijsku podršku kako crnogorske tako i matične države Hrvatske. A zahvaljujući marketingu i pisanju projekata radio normalno funkcioniše. Međutim, direktor Marušić smatra da bi radiju nacionalne manjine država mogla dati neke subvencije: „Pošto smo mi specifični mediji, mediji nacionalnih manjina, mogli bi da nam smanje finansijske obaveze kao što je, recimo, prema Radio-difuznom centru. To bi bila kao sugestija, za odašiljače, da cijene budu nešto niže. Opština Tivat nam je izašla u susret, na osnovu sporazuma država Crne Gore i Hrvatske, pa smo dobili prostorije koje ne plaćamo. To je velika stvar da ne moramo plaćati zakup za prostorije danas.“⁶⁷

Počeci osnivanja radija nisu bili laki. Štaviše, radio nije ispunio obavezu emitovanja programa 120 dana od dobijanja licence. Ali, Vlada Crne Gore i Radio-difuzni centar imali su razumijevanja za nastalu situaciju i nisu ugasili radio. Jedan od problema bio je i formiranje redakcije. Na javni oglas se niko nije javio, pa je direktor radija, prema njegovim riječima, samostalno tražio kadar: „Krenuo sam u odabir ekipe i tu je bio veliki problem zato što se kod ljudi u Boki Kotorskoj javio nekakav strah. Na javni oglas niko se nije javio. Onda sam počeo prikupljati, maltene, na ulici ljude za koje sam smatrao da 'ovaj može biti spiker, ovaj može biti novinar, pa će naći tu neki svoj interes, pa će se razviti'“⁶⁸

Direktor radija, koji je praktično iskustvo stekao na *Radiju Slobodna Evropa* u Češkoj, sam je edukovao kadar: „Morao sam pojedinačno sa svima njima raditi neku dodatnu obuku da bi shvatili i odgovorili na neka osnovna novinarska pitanja koja su: ko, što, gdje, kad, kako i zbog čega. Tako da su se razvili i dalje se razvijaju i svakodnevno uče. Mislim da ako imate volju, želju, znanje i nekoga ko će vas uputiti na pravi put, možete postati i dobar novinar.“⁶⁹

⁶⁷ Intervju sa direktorom radija *Dux* Miroslavom Marušićem (1.8.2012.)

⁶⁸ Intervju sa direktorom radija *Dux* Miroslavom Marušićem (1.8.2012.)

⁶⁹ Intervju sa direktorom radija *Dux* Miroslavom Marušićem (1.8.2012.)

Tematika

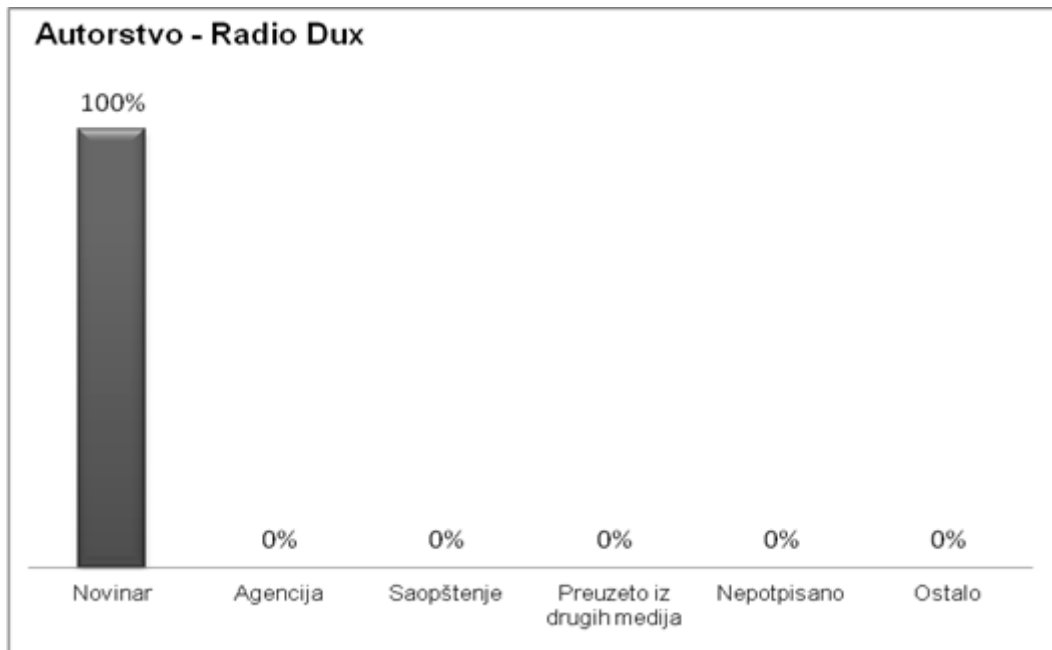
Teme – Radio Dux	Fokus na sopstvenu manjinu		Fokus na većinske teme		Fokus na druge manjine		Sveukupno	
	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat
Politika	8	31%	0	0%	0	0%	8	30%
Kultura	10	38%	0	0%	0	0%	10	37%
Ekonomija	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Religija	3	11.5%	0	0%	0	0%	3	11%
Ljudska i manjinska prava	3	11.5%	0	0%	0	0%	3	11%
Kulturno-umjetnička društva	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Obrazovanje na maternjem jeziku	1	4%	0	0%	0	0%	1	4%
Javna upotreba maternjeg jezika	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Kriminal	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Sport	1	4%	1	100%	0	0%	2	7%
Ostalo	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Total	26	100%	1	100%	0	0%	27	100%

Radio *Dux* nema informativni program već servisne informacije svakih sat vremena. Servisne informacije uglavnom se bave najavom kulturnih događaja. Direktor radija Miroslav Marušić to objašnjava na sljedeći način: „Danas više niko ne želi da sluša priče koje traju pola sata na radiju, nego žele 'kratko, brzo i idemo dalje'“⁷⁰

U periodu od 27. februara do 30. septembra na radiju je emitovano 27 emisija „Tragom Hrvata Boke i događaja“. Emisija je posvećena isključivo hrvatskoj nacionalnoj manjini. Samo jedna informacija se bavila većinskom temom, odnosno tivatskim fudbalskim klubom *Arsenal*. Ali i fudbalski klub je povezan sa hrvatskom nacionalnom manjinom jer je nekadašnji naziv kluba bio nogometni klub *Arsenal*, koji je kasnije preimenovan u fudbalski. Najčešće teme su iz oblasti kulture kao što su prezentacije knjiga, nastupi poznatih pijanista, intervjui sa interesantnim ljudima koji imaju zanimljive hobije.

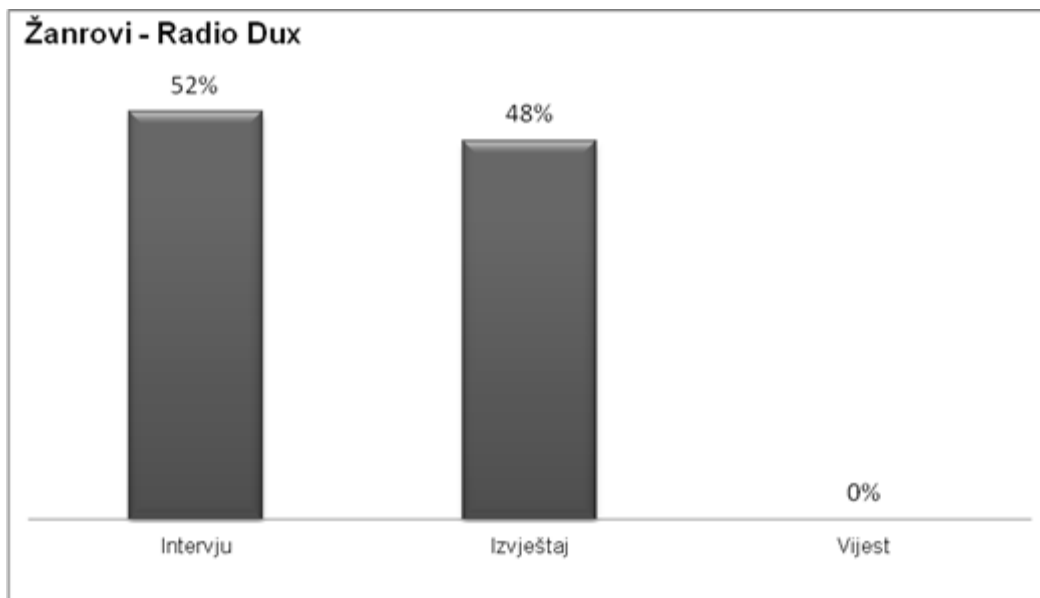
⁷⁰ Intervju sa direktorom radija *Dux* Miroslavom Marušićem (1.8.2012.)

Autorstvo

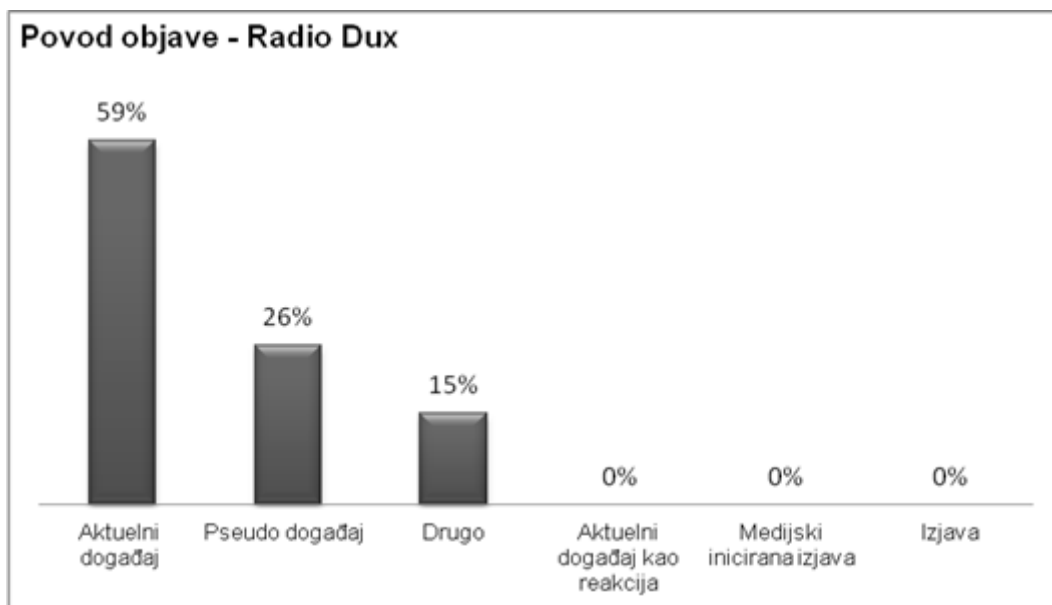
Emisiju vodi i uređuje novinar Adrijan Vuksanović, koji pravi izvještaje ili intervjuiše svoje sagovornike. Tako da je 100% priloga uvijek potpisano, odnosno autor je identifikovan na početku svake emisije.

Novinarski žanrovi

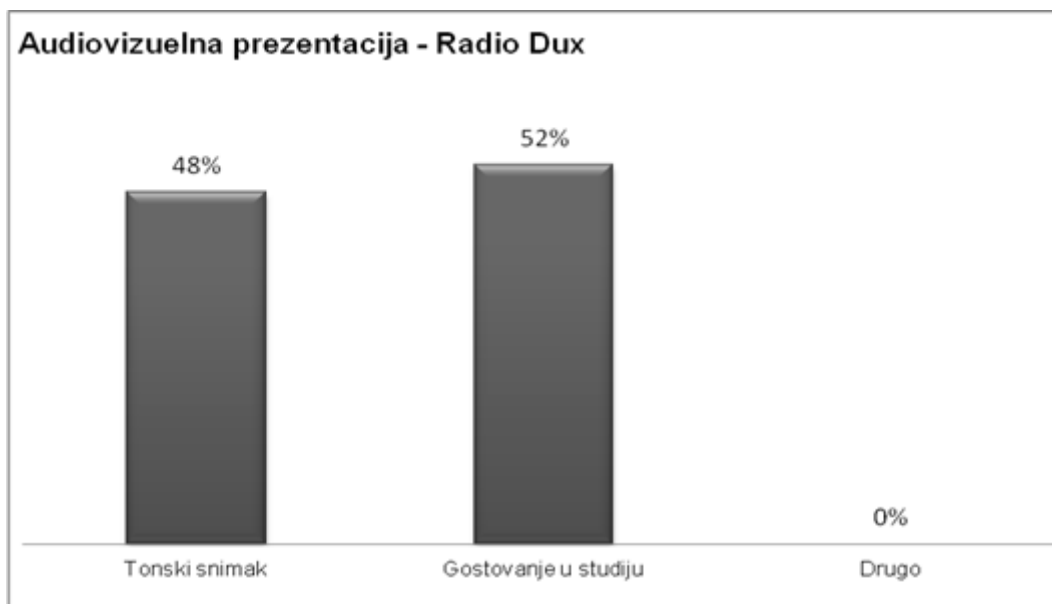
U žanrovskom obliku gotovo podjednako su zastupljeni intervjui i izvještaji. Novinar putem intervjua predstavlja svog sagovornika u studiju. Izvještaji se koriste pri izvještavanju o nekom koncertu, proslavi nacionalnog praznika ili različitim gostovanjima iz Hrvatske.

Povod objave

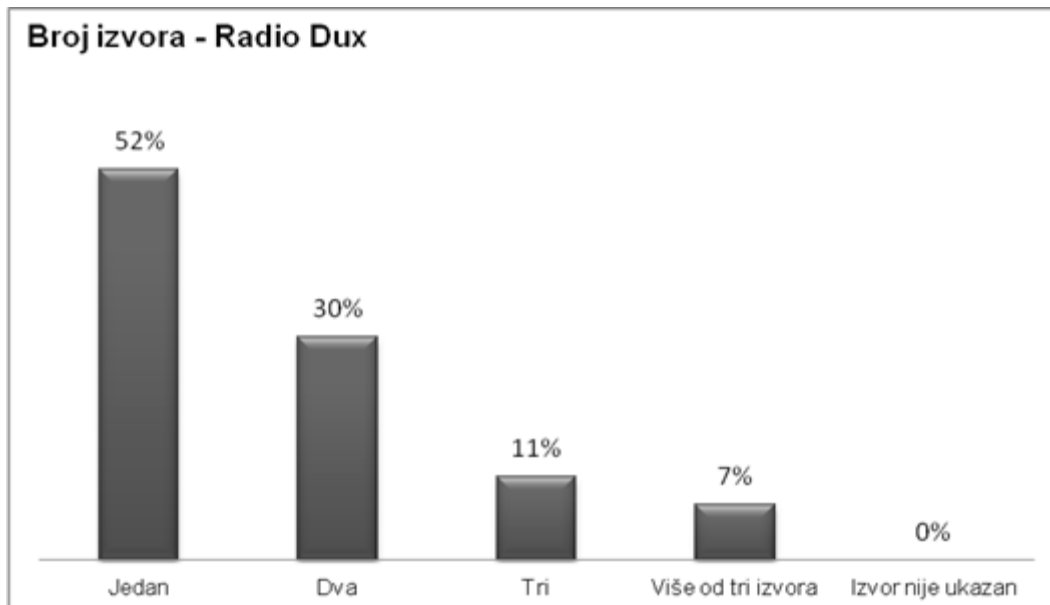
Novinar uglavnom razgovara sa sagovornicima na aktuelne teme, odnosno povod objave su aktuelni događaji. Na primjer, predizborna aktivnost Hrvatske građanske inicijative. Međutim, u 26% informacija riječ je o pseudodogađajima. To su izvještaji o različitim koncertima i prezentacijama knjiga – prezentacija knjiga Gracijele Čulić, Đura Vidmarovića, Viktora Vide. Na taj način novinar upoznaje i hrvatsko domicilno stanovništvo sa kulturnim dešavanjima u Boki Kotorskoj.

Audioprezentacija

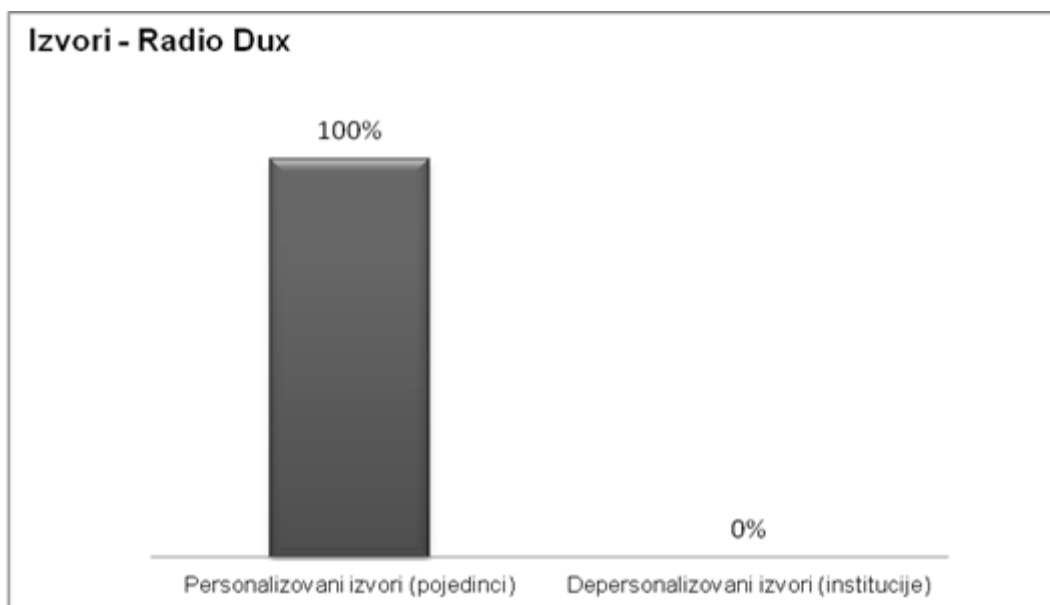
Od 27 emisija 14 predstavlja intervjuisanje gosta u studiju. Izvještaji su popraćeni tonskim snimkom sa mjesta događaja.

Broj izvora

U 52% slučajeva nalazimo samo na jedan izvor informacija, dok pojedini izvještaji sadrže dva, tri ili čak više od tri izvora. Novinar najčešće prilikom intervjuisanja poziva u goste jednu osobu, stoga je razumljivo da u 52% informacija nalazimo samo jedan izvor informacija. To su članovi partije Hrvatske građanske inicijative Marija Vučinović i Vlasta Božinović ili predstavnici iz oblasti kulture, medicine, obrazovanja. Na primjer, pijanistkinja Andrea Orlando, diplomirani defektolog Vlastimir Dabović, učiteljica hrvatskog jezika Ana Šarčević.

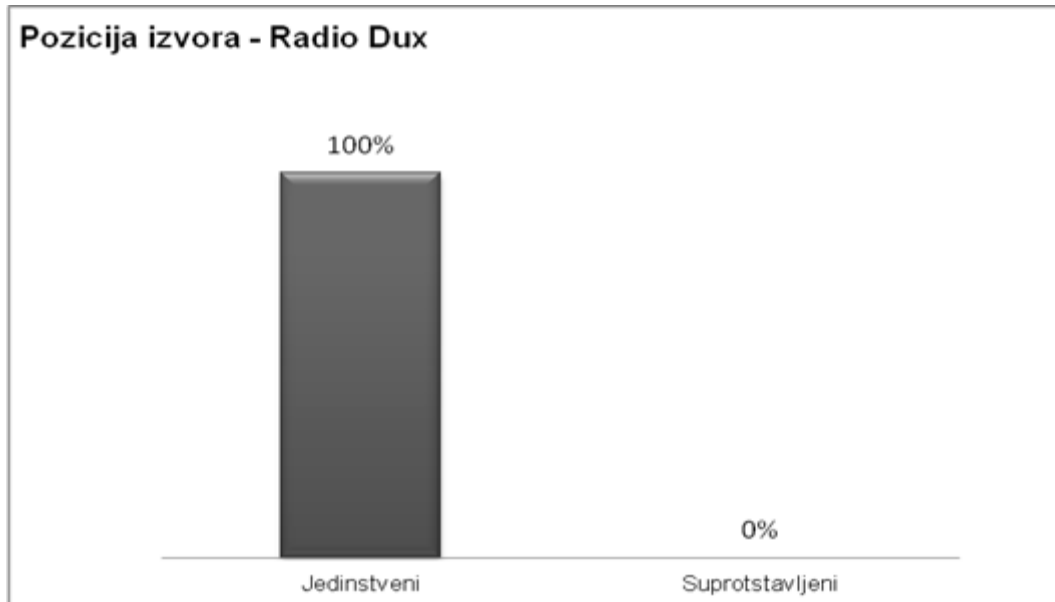
Vrsta izvora

Izvori su uvijek personalizovani. Odnosno, u emisijama uglavnom gostujučnosti koje upoznaju javnost sa svojim profesionalnim radom. Najčešći gosti pred lokalne izbore u Tivtu i Herceg Novom bili su predstavnici Hrvatske građanske inicijative. Lokalni izbori su održani

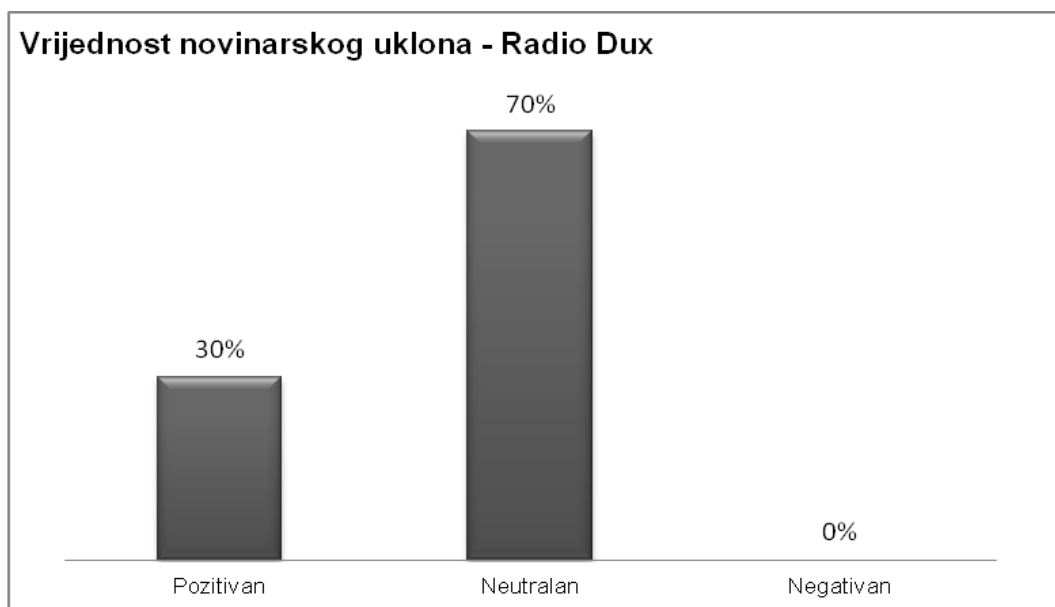
7. aprila a tokom marta svake nedjelje gosti su bili predstavnici partije: Ilija Janović, Marija Vučinović i Vlasta Božinović. Predstavljena je i predizborna promocija partije u Domu kulture u Donjoj Lastvi.

Pozicija izvora

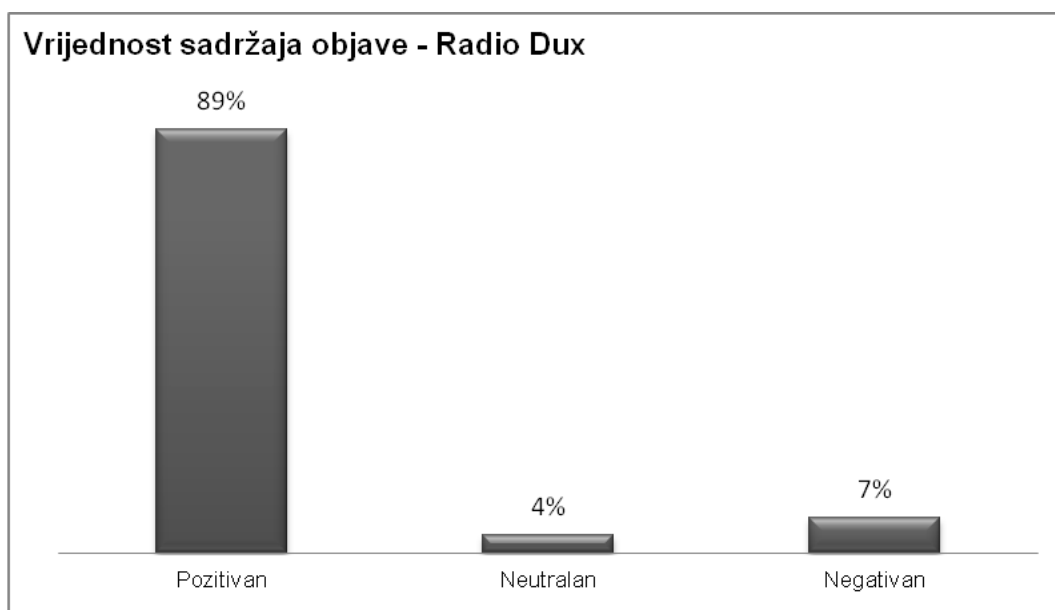
S obzirom da preovladava jedan izvor informacija jasno je da su stavovi izvora jedinstveni. Ako su u pitanju izvještaji o prezentaciji knjiga ili sa političkog sastanka partije razumljivo je da nemamo suprotstavljene izvore.

Novinarski uklon

Novinar je uglavnom neutralan prilikom intervjuisanja. Izuzetno je korektan i ljubazan prema svim sagovornicima a u 30% informacija vrijednost novinarskog uklona je pozitivna.

Sadržaj objava

Čak 89% informacija je pozitivnog karaktera, neutralnih 4%, a 7% informacija je negativno. Negativne informacije uglavnom predstavljaju kritiku države koja ne vrednuje na pravi način činjenicu da 60% kulturne baštine u Crnoj Gori potiče od hrvatskog naroda.

IV. Zaključci i preporuke

Tokom istraživanja nametnuo se čitav niz pitanja koja treba riješiti. Kako olakšati rad manjinskih medija u Crnoj Gori? Po kojem modelu treba financirati medije nacionalnih manjina? Koliko novčanih sredstava je neophodno izdvojiti za njihov rad, imajući u vidu da je crnogorsko medijsko tržište malo i da manjinski mediji ne mogu parirati *mainstream* medijima u Crnoj Gori? Kako spriječiti zloupotrebe i nepotizam kada je u pitanju raspodjela novčanih sredstava za manjinske medije? To su samo neka od pitanja koja su se pojavila tokom istraživanja.

Na osnovu svega došli smo do zaključka da postoji niz problema kada su u pitanju manjinski narodi.

1. Neprecizna definicija manjine

Manjine se definišu kao svaka grupa državljana Crne Gore. Da li je uslov da morate biti državljanin Crne Gore da biste bili priznati kao manjina? I šta je sa građanima koji vjekovima žive na teritoriji Crne Gore i predstavljaju domicilno stanovništvo i ne svrstavaju sebe u manjine? Definicija manjina se mora prilagoditi svakoj zemlji u skladu sa međunarodnim standardima. Ali, pri tome treba uzeti u obzir i nacionalne osobine i mentalitet manjinskih naroda.

2. Nedefinisan status Srba u Crnoj Gori

Jedan od glavnih problema koji treba riješiti je pitanje statusa Srba u Crnoj Gori. Da li Srbi predstavljaju manjinski narod ili ne? Ovo je važno političko pitanje jer se njegovim rješavanjem obezbjeđuju sredstva za finansiranje ostalih medija nacionalnih manjina. Srpski projekti dobijaju najveća novčana sredstva a pri tome Srbi ne smatraju sebe manjinom, stoga je potrebno riješiti njihov status.

3. Neprecizna statistika manjinskih naroda koji žive na teritoriji Crne Gore

Neophodna je precizna statistika kada su u pitanju manjinski narodi. Da li u Crnoj Gori živi 6.021 ili 12.000 Hrvata, 2.651, 11.000 ili 20.000 Roma? Utvrđivanjem i preciziranjem statistike država će konstatovati koliko manjina živi u Crnoj Gori i koliko se zapravo građana suočava sa raznim poteškoćama, o čemu je država dužna da posebno povede računa.

- Problematična struktura Upravnog odbora Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava

Zakonska regulativa ima nedostatke i ne predstavlja uvijek garanciju poštovanja prava manjinskih naroda. Upravo nedostaci u zakonskoj regulativi i njeno nesprovođenje predstavljaju uzročnik svih problema kada je u pitanju održivost manjinskih medija u Crnoj Gori.

Zakonska regulativa je usklađena sa brojnim konvencijama i preporukama EU-a, ali problem je u tome što su pojedini članovi zakona koncipirani tako da uzrokuju probleme. Na primjer, Zakon o manjinskim pravima i slobodama propisuje rad Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, kao i Savjeta nacionalnih manjina. Međutim, evidentni su brojni problemi, posebno kada je u pitanju raspodjela sredstava kroz Fond. Skandali neprekidno prate ovu instituciju i dopijevaju na naslovne stranice medija. Zbog toga je neophodno obezbijediti transparentnost i stalni monitoring rada Fonda.

Struktura članova Upravnog odbora Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava bi trebala biti drugačija. Kao prvo, upravni odbor Fonda bi trebao biti sastavljen od eksperata koji se bave manjinskim pravima. To mogu biti univerzitetski profesori, ombudsmani, stručnjaci koji dobro poznaju oblast manjinskih prava. Osim njih, po jedan predstavnik manjinskih savjeta, bez obzira na njihovu brojčanu prevagu u odnosu na ostale manjinske narode. Dvije trećine sredstava iz Fonda uvijek pripadne Srbima, dok se jedna trećina dijeli između ostalih pet nacionalnih manjina. Upravo iz tog razloga je neophodno riješiti ovo važno političko pitanje.

- Problemi u strukturi savjeta nacionalnih manjina

Iako je rad savjeta manjinskih naroda definisan Zakonom o manjinskim pravima i slobodama, savjeti ne funkcionišu besprijekorno. Članovi pojedinih savjeta koji ulaze po automatizmu uopšte se ne pojavljuju na sjednicama i prava manjina ne zanimaju ih previše. Za funkcionisanje savjeta se izdvaja svega 4.200 eura mjesečno, što dodatno otežava njegov rad. Ali treba se zapitati da li je moguće očekivati od države koja se nalazi u teškoj ekonomskoj situaciji izdvajanje većih novčanih sredstava? Odgovor je očigledan. Ipak, nema sumnje da bi same manjine trebale birati svoje predstavnike u savjetu. Tim prije što savjeti itekako, između ostalog, mogu uticati na kreiranje medijskih zakona. Prema tome, poslanici i predstavnici lokalne vlasti ne bi trebali biti članovi savjeta. Sudeći po njihovom odnosu prema savjetu, za neke od njih je to dodatna nepotrebna obaveza.

- **Manjinski mediji su dužni da u svom sadržaju više pažnje posvete pravima svojih sunarodnika**

Analizom sadržaja postojećih manjinskih medija utvrdili smo da su mediji suviše koncentrisani na promovisanje svoje kulture, dok se malo bave pravima i statusom svog naroda. Promovisanje kulturnog identiteta jeste važno, kao i edukacija o pravima nacionalnih manjina. Ali više pažnje treba posvetiti problemima svoje nacionalne manjine u cilju privlačenja pažnje i rješenja socioekonomskih problema. Za razliku od *mainstream* medija, manjinski mediji se pridržavaju etičkog kodeksa ne objavljujući šokantne informacije, nepristojne fotografije, senzacionalističke naslove. Zajednička karakteristika manjinskih medija je odmjerena i dobar ukus.

- **Samo uz međusobnu saradnju manjinski mediji sličnog jezika mogu lakše opstati na tržištu**

Manjinski mediji vrlo teško mogu funkcionisati jer je njihova ciljna grupa prilično ograničena. I iz tog razloga brojni *mainstream* mediji uopšte ne saraduju sa manjinskim medijima. Izuzetak čini *Pobjeda* koja saraduje sa hrvatskim radiom *Dux* i *Vijesti*, koje djelimično razmjenjuju sadržaj sa listom *Koha javore*. Jasno je da su mediji prije svega biznis i stoga privatni mediji nemaju ekonomskog interesa za saradnju sa manjinskim medijima. Međutim, ni sami manjinski mediji ne saraduju međusobno. Jedino je albanski nedjeljnik *Koha javore* pokušao da izdvoji prostor za sadržaj na romskom jeziku. Potrebno je bliže razmotriti ovakav način saradnje između manjinskih medija jer je kroz zajedničku saradnju sa drugim manjinskim medijima sličnog jezika moguće povećati tiraž ili rejting i lakše preživjeti na tržištu. Osim toga, kroz upoznavanje problema drugih manjina izvlače se pouke.

Bibliografija

Kanižaj, I., (2006), *Manjine - između stvarnosti i javnosti*, Zagreb: ICEJ
 Korni, D., (1999), *Etika informisanja*, Beograd: Clio
 Radojković, M., Stojković, B., (2009), *Informaciono komunikacioni sistemi*, Beograd: Clio
 Vučinić, N., Bjeković, S., Božović, B., (2008), *Pravni aspekt manjinskih prava u Crnoj Gori*, Podgorica: NVO Centar za ljudska i manjinska prava

Dokumenta

Ustav Crne Gore
 Zakon o manjinskim pravima i slobodama
 Zakon o medijima, Sl. list RCG, br 51/02,62/02
 Zakon o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore, Sl. list 79/08
 Strategija manjinske politike
 Strategija za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori 2008-2012.
 Strategija za poboljšanje položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2012-2016.

Novinarski članci

Đurašković, D., „Polovina žena romske populacije je nepismeno“, *Vijesti*, URL:

<http://www.vijesti.me/vijesti/polovina-zena-romske-populacije-je-nepismeno-clanak-84602>
(26.7.2012.)
M.D., „Bez uplatnica podijelili 300 hiljada”, *Dan*, godina XIV, br. 4772, 15. maj 2012.
MINA, „Vlada usvojila novu strategiju za poboljšanje položaja Roma i Egipćana“, *Vijesti*,
URL: <http://www.vijesti.me/vijesti/vlada-usvojila-novu-strategiju-poboljsanje-polozaja-roma-egipcana-clanak-67981> (5.4.2012.)
„Pavićević, T., „Gdje su nestale pare za Rome i Egipćane?“, *Vijesti*, URL:
<http://www.vijesti.me/vijesti/gdje-su-nestale-pare-rome-egipcane-clanak-78153> (15.06.2012)
Pavićević, T., „Haos u Fondu za manjine: Ne znaju gdje im idu pare“, *Vijesti*, URL:
<http://www.vijesti.me/vijesti/haos-fondu-manjine-ne-znaju-gdje-im-idu-pare-clanak-82065>
(10.7.2012.)
Pavićević, T., „Tužilaštvo štiti moćnike, za zloupotrebe novca niko ne odgovara“, *Vijesti*,
URL: <http://www.vijesti.me/vijesti/tuzilastvo-stiti-mocnike-zloupotrebe-novca-niko-ne-odgovara-clanak-84481> (27.7.2012.)
Pejović, I., „Mandić i Danilović hoće da ukinu Srpski savjet“, *Vijesti*, URL:
<http://www.vijesti.me/vijesti/mandic-danilovic-hoce-da-ukinu-srpski-savjet-clanak-49226>
(29.11.2011)
Redakcija BN, „Djela govore o potrebi opstanka Fonda za manjine“, *Bošnjačke novine*,
godina VI, br. 26.
Vičević, M., „Poznate osobe izbliza – Miroslav Miro Franović“, *Hrvatski glasnik*, godina IX,
broj 82, veljača 2012.
„Sufinansiranje radijskog programa na romskom jeziku“, *Pobjeda*,
URL: <http://www.pobjeda.me/arhiva/?datum=2008-01-26&id=134482> (26.01.2008)

Web izvori

www.monstat.org

Anex – spisak intervjuisanih osoba

- Bivši poslanik Albanske alternative Vaselj Siništaj
- Pomoćnik ministra za manjinska prava Sabahudin Delić
- Direktor Centra za ljudska prava Siniša Bjeković
- Potpredsjednik Nacionalnog savjeta Roma i Egipćana Muhamed Uković
- Predsjednik Hrvatskog nacionalnog Vijeća Miroslav Franović
- Član Bošnjačkog nacionalnog vijeća Mirsad Rastoder
- Predsjednik Albanskog nacionalnog savjeta Tahir Tahiri
- Urednik *Pobjede* Srđan Kusovac
- Urednik radija *Svetigora* Nikola Pejović
- Urednik radija *Bijelo Polje* Dragić Rabrenović
- Urednik nedjeljnika *Koha javore* Ali Salaj
- Urednik redakcije na albanskom jeziku na Javnom servisu Nik Kalaj
- Urednik *Hrvatskog glasnika* Tripo Šubert
- Direktor radija *Dux* Miroslav Marušić
- Urednik radija Antena M Darko Suković
- Direktor Radija Tivat Dragan Popadić

MINORITY MEDIA IN THE FIGHT FOR SURVIVAL IN MONTENEGRO ON MARKET

Author: Nataša Ružić

Summary

Multiculturalism of a society reflects the level of democracy of the country. Democratic society devotes full attention to respect and protection of human and minority rights, and particularly to the position of minority nations. In Montenegro, numerous laws and documents regulate minority rights, but the practice differs from the established rules. That is why we have decided to research the position of national minority media in Montenegrin society. The objective of the research is to identify, by studying legislation, the problems that minority nations encounter and to give recommendations for their resolving.

Apart from the above mentioned we will explore the role of minority media in informing the fellow citizens. Certain minorities in Montenegro are rather passive and do not inform the public of their problems.

Legislation is not the only problem. Another problem includes minority media that rarely cover minority rights but mostly promote the culture. We have reached such a conclusion through analysis of minority media in the period from February 27th to September 30th, 2012. The sample included Croatian, Albanian and Bosniak media. That is, radio Dux, Hrvatski glasnik, TV Boin, Koha javore, informative programme of the public service of Lajmet and Bošnjачke novine. The research did not include Serbian media because the status of Serbs in Montenegro is not clearly defined and it primarily represents a political issue. On one side, Serbs have the Serbian National Council, and on the other, pro-Serbian parties claim that Serbs who live in Montenegro are not a minority.

Mediji manjinskih zajednica u Makedoniji

OSKUDNI RESURSI, NISKI PROFESIONALNI STANDARDI I ETNOPOLITIČKI KLIJENTELIZAM

Autori: Igor Micevski,⁷¹ Snežana Trpevska⁷² i Žaneta Trajkoska⁷³

Apstrakt

Predmet ovoga istraživanja⁷⁴ je obim i način izvještavanja medija etničkih zajednica u Makedoniji za vlastitu i za druge etničke zajednice u zemlji. Ovo se posebno fokusira na mjeru u kojoj javni servis ispunjava svoju zakonsku obavezu da zadovoljava informativne, edukativne i kulturne potrebe različitih zajednica i da djeluje kao faktor kohezije u društvu. Istraživanje se oslanja na analizu sadržine i na dubinske intervjue sa novinarima, urednicima, ekspertima i predstavnicima javnih institucija. Glavni zaključak je da programi javne televizije djeluju u pravcu dezintegracije umjesto u pravcu kohezije društva. Etnička hijerarhizacija i neravnomjerna raspodjela resursa među redakcijama su glavna karakteristika Drugog kanala Makedonske televizije (MTV). U većem dijelu izvještavanja dominira etnocentristični pristup a opšti profesionalni standardi su na niskom nivou. Etničko-politički klijentelizam pridonosi široko rasprostranjenoj kulturi autocenzure. Ove karakteristike se odnose i na neke komercijalne medije, no njihovo izvještavanje ima mnogo specifičnosti – najznačajnije kod njih je češće korištenje izvora koji ne pripadaju političkoj eliti. Međutim, u najvećem broju slučajeva, ovakvi izvori pridonose etnocentrističkoj umjesto građanskoj slici društva.

⁷¹ **Igor Micevski MSc** je predavač na *Visokoj školi za novinarstvo i odnose s javnošću (SJPR)* u Skoplju. Magistrirao je na *Londonskoj školi za ekonomiju i političke nauke (LSE)* na odsjeku Komparativna politika – nacionalizam i etnicitet. Micevski ima višegodišnje novinarsko iskustvo kao novinar i producent Svjetskog servisa BBC (BBC World Service) i kao politički urednik u sedmičnim novinama Forum plus.

⁷² **Snežana Trpevska** je doktor socioloških nauka u oblasti pristupa mješovitih metoda i njegove primjene u istraživanju medija i publike. Ona predaje Medijsko pravo i Metode istraživanja medija i publike na Visokoj školi za novinarstvo i odnose s javnošću u Skoplju. Od juna 2011. godine vodi aktivnosti na Katedri UNESCO-a za medije, dijalog i međusobno razumijevanje, koja je formirana pri Visokoj školi.

⁷³ **Žaneta Trajkoska** je studirala novinarstvo i završila magistarske studije na temu Komunikacije i kulturna politika na Univerzitetu LUMSA, Italija. Direktorica je Visoke škole za novinarstvo i odnose s javnošću i viši predavač od 2008. godine. Prije osnivanja Visoke škole, sedam godina bila je direktorica Makedonskog instituta za medije. Između 1993. i 2001. godine radila je kao novinarka u više medija u Makedoniji.

⁷⁴ Istraživanje je realizovao sljedeći istraživački tim: dr. Snežana Trpevska, mr. Igor Micevski, mr. Žaneta Trajkoska, mr. Marina Tuneva, mr. Dejan Andonov, Slavčo Milenkovski, Dželal Neziri, Edljira Paloši, Husamedin Gina, Esmā Demirovska i Elena Mihailova.

I. MEDIJSKI SISTEM U MAKEDONIJI I POZICIJA ETNIČKIH ZAJEDNICA

1. Društveno-politički kontekst

Republika Makedonija kao samostalna, suverena i nezavisna država konstituisana je Deklaracijom Skupštine Socijalističke Republike Makedonije 15. januara 1991. godine a potvrđena referendumom o samostalnosti i nezavisnosti 8. septembra 1991. godine. Parlamentarna demokratija je uspostavljena Ustavom iz 1991. godine, koji ustanovljava osnovne principe demokratije i garantuje osnovne slobode i prava građana. Još u Ustavu iz 1991. godine pripadnicima etničkih zajednica (tada nacionalne manjine) bila su garantovana prava na izražavanje, njegovanje i razvijanje etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta i pravo osnivanja kulturnih, umjetničkih, obrazovnih institucija, naučnih i drugih udruženja radi izražavanja, njegovanja i razvijanja svoga identiteta. Isto tako, etničke zajednice Ustavom dobijaju pravo na osnivanje svojih političkih partija i da učestvuju na slobodnim i nezavisnim izborima u cilju ravnopravne participacije u vlasti.

Godine 2001. dolazi do konflikta između makedonskih bezbjedonosnih snaga sa dijelom albanske etničke zajednice u Makedoniji organizovane u oružane grupe. Naučna misao nema još jedinstveno objašnjenje za razloge zbog kojih se desio ovaj konflikt, no dominantni argumenti predstavnika albanske zajednice su bili da u periodu poslije 1991. godine Albanci nisu dobili potpuno sva prava u oblasti politike, obrazovanja, kulture i drugih oblasti u društvenom životu koja su imali u okviru bivše SFRJ.

Iako konflikt nije imao veće razmjere ipak je pridonio velikoj stagnaciji države u ekonomskom i političkom pogledu. Odredbe Ohridskog okvirnog sporazuma potpisanog 13. avgusta 2001. godine u Ohridu u prisustvu predstavnika međunarodne zajednice u najvećoj mjeri su donijele proširivanje prava albanske a i drugih etničkih zajednica u Makedoniji u ključnim društvenim oblastima: političku participaciju u centralnoj i lokalnoj vlasti, upotrebu albanskog (a i drugih jezika) u područjima u kojima je albanska (ili druga) etnička zajednica većina kao drugog oficijelnog jezika, pravo na osnivanje javnog univerziteta na albanskom jeziku, kao i proširivanje prava albanske zajednice u javnom servisu. Postepeno, odredbe Okvirnog sporazuma su implementirane u Ustav Republike Makedonije i u njeno zakonodavstvo.

U medijskoj sferi prava albanske a i drugih etničkih zajednica bila su potpuno garantovana još Ustavom iz 1991. godine i prvim Zakonom o radiodifuznoj djelatnosti iz 1997. godine, tako da Okvirni sporazum i ustavni amandmani nisu donijeli nešto bitno novo u ovom pogledu. Medijska slika postala je raznovrsnija još u prvim godinama po liberalizaciji mogućnosti za osnivanje privatnih medija, a u Makedonskoj radioteleviziji već su funkcionisali programi na albanskom, turskom i romskom jeziku.

2. Nacionalna legislativa i njena primjena u praksi

Međunarodni dokumenti koji jamče prava manjinskih grupa u medijskoj sferi govore o dva osnovna koncepta: aktivni i pasivni pristup različitih društvenih i kulturnih grupa medijima i njihovom sadržaju. Aktivni pristup podrazumijeva sposobnost tih grupa za osnivanje medija, da rade u njima i da direktno, putem medija, izraze svoje stavove i mišljenja, a pasivni se

pristup odnosi na pravedno i sveobuhvatno predstavljanje manjina u medijskom sadržaju.⁷⁵ Obje vrste pristupa su od velike važnosti za sposobnost različitih grupa da učestvuju u javnom životu i demokratskim raspravama i da autentično izraze svoje mišljenje i stavove, što će uticati na uspostavljanje ili izmjenu percepcije koja se o njima stvara i cirkuliše kroz medije. Uspješno učestvovanje manjinskih grupa u aktivnostima medija ima neposredni uticaj na obogaćivanje raznolikosti informacija i mišljenja koje prenose mediji i na obogaćivanje javne debate.⁷⁶

Savjetodavni komitet o provedbi Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina u svojim redovnim mišljenjima o tome u kojoj mjeri neka država poštuje međunarodne standarde, ukazuje na važnost nekoliko faktora: lingvistička topografija, službeno priznanje prava nacionalnih i jezičkih manjina u Ustavu i zakonima, sistem dodjele licenci u radiodifuziji, stanje tržišta, prekogranična dimenzija, vremenski i kvalitativni kriteriji i olakšavajući faktori.⁷⁷

Analiza nacionalnog zakonodavstva i društvenog konteksta u kojem se ono primjenjuje u praksi je napravljena imajući na umu većinu navedenih faktora koje primjenjuje i Savjetodavni komitet. Regulacija programskog sadržaja se ne analizira zasebno, već kao dio tačke koja se tiče prava manjinskih zajednica u legislativi. Vremenski i kvalitativni kriteriji koji se odnose na mjeru u kojoj mediji svojim sadržajima pružaju zadovoljavajući odgovor na potrebe i interese ciljane publike su predmet drugog dijela ove analize, koji se odnosi na medijsku praksu.

Prekogranična dimenzija se odnosi na bilateralne sporazume i inicijative o saradnji između država koje imaju za cilj osigurati pristup medijima, nacionalnim manjinama koje žive na njihovim područjima. Ona nije obuhvaćena ovom analizom jer zahtijeva poseban pristup i ekstenzivniju obradu.

2.1. Lingvistička topografija i kratak pregled razvoja

Lingvistička topografija jedne zemlje odnosi se na jezičku raznolikost takva kakva je u društvenoj realnosti. Na nju su uticali historijski, geografski, demografski, politički, ekonomski, sociološki, kulturni, vjerski i drugi faktori. Skoro da nema države u kojoj ne postoji jezička i kulturna raznolikost. Ali, pitanje je u kojoj mjeri se ta raznolikost izražava u zakonima i praktičnom ostvarenju prava pripadnika jezičkih i kulturnih zajednica u različitim segmentima društvene realnosti.

Republika Makedonija je društvo u kojem vjekovima unazad žive različiti narodi i kulture. Prema podacima zadnjeg popisa stanovništva iz 2002. godine, u Republici Makedoniji je bilo

⁷⁵ McGonagleTarlach (2009) 'Representation of Minorities: Rights of Access', in: *Media and Human Rights*, pp. 106-126, London: Clemens Nathan Research Centre.

⁷⁶ McGonagleTarlach (2009) 'Representation of Minorities: Rights of Access', in: *Media and Human Rights*, pp. 106-126, London: Clemens Nathan Research Centre.

⁷⁷ Važno je napomenuti da se neki od spomenutih faktora odnose samo na radiodifuzne medije. Za detaljniju analizu ovih pitanja, vidi:

Tarlach McGonagle, "Commentary: Access of persons belonging to national minorities to the media" in *Filling the frame: Five years of monitoring the Framework Convention for the Protection of National Minorities* (Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2004), pp. 144-159.

ukupno 2,022.547 stanovnika.⁷⁸ Od njih kao Makedonci se izjasnio 1,297.981 stanovnik, kao Albanci 509.083, kao Turci 77.959, kao Romi 53.879, kao Vlasi 9.695, kao Srbi 35.939, kao Bošnjaci 17.018 a kao pripadnici drugih etničkih zajednica 20.993 stanovnika. Sa aspekta geografske distribucije, *Albanci* su pretežno nastanjeni u sljedećim gradovima: Skoplje, Tetovo, Kumanovo, Gostivar, Kičevo, Struga i Debar. *Turci* žive u više naseljenih mjesta u cijeloj zemlji ali najviše u Skoplju, Gostivaru, Radovišu, Struzi, Debru i Kičevu. *Romi* su isto naseljeni u čitavoj Makedoniji, ali ih najviše ima u Skoplju, Prilepu, Kumanovu, Tetovu i Štipu. *Vlaha* najviše ima u Skoplju, Štipu, Bitoli i Kruševu. Najveći broj *Srba* živi u Skoplju i Kumanovu. *Bošnjaci* su najviše naseljeni u Skoplju i okolini, Velesu i okolini Prilepa.

U Makedoniji su se programi na jezicima manjinskih zajednica počeli emitovati nakon Drugog svjetskog rata. Od 1945. godine Makedonski radio je počeo emitovati program na albanskom i turskom jeziku, a kasnije i na romskom i vlaškom. Od 2003. godine uvedeni su i programi i na srpskom i bošnjačkom jeziku. Još od 1967. godine Makedonska televizija je počela emitovati program na albanskom jeziku, a danas funkcionišu i programi na: turskom, romskom, vlaškom, srpskom i bošnjačkom jeziku. Program na romskom jeziku na MRT je među prvima u Evropi. Još prije 1991. godine postojalo je 29 lokalnih javnih radiostanica, od kojih je sedam emitovalo program na jezicima etničkih zajednica.

Privatni sektor i u radiodifuziji i u štampanim medijima počeo je da se razvija nakon 1991. godine. Do 1997. godine nije postojala zakonska regulativa, tako da su privatni mediji nicali spontano, bez kriterija u radu. U 1997. godini, kada je bio usvojen prvi Zakon o radiodifuznoj djelatnosti, na tržištu je već postojalo više od 250 radio i TV stanica. Savjet za radiodifuziju je zakonom bio ovlašten da dodjeljuje koncesije putem konkursa i da pri tome obezbijedi jezički i kulturni pluralizam. Nakon prvih konkursa krajem 2000. godine, od ukupno 124 privatna radiodifuzera na lokalnom nivou, 27 je emitovalo program na jezicima etničkih zajednica (13 TV i 14 radiostanica).⁷⁹ Pri tome je najveći dio medija emitovao program na albanskom jeziku.

Makedonija ima dugu tradiciju u njegovanju jezika etničkih zajednica i u štampanim izdanjima. Državna izdavačka kuća NIP Nova Makedonija je prvo izdanje novine *Flaka e vlazerimit (Vatra bratstva)* na albanskom jeziku objavila u aprilu 1945. godine, a kasnije je startovala i novina na turskom jeziku *Birlik (Jedinstvo)*.

Publikovane su i novine za djecu, novine za literaturu i umjetnost, knjige i beletristika na albanskom i turskom jeziku. U periodu do raspada SFRJ u Makedoniji se nisu izdavale novine romske i vlaške etničke zajednice, a srpska se zajednica informisala iz novina i publikacija iz drugih jugoslovenskih republika.

Nakon 1991. godine pojavile su se prve privatne novine etničkih zajednica koje su imale probleme s redovnom štampom zbog nedostatka finansijskih sredstava: novine *Feniks* (u izdanju Lige vlaha u Makedoniji) počinju da izlazi u januaru 1992. godine, a ugasile se 2008; nedjeljnik na turskom jeziku *Zaman* (izdanje poznate novine iz Turske) je počeo izlaziti u martu 1994. godine i objavljuje se i danas; prve dnevne novine na albanskom jeziku *Fakti* izlaze čak od 1998. pa sve do danas; u januaru 2001. godine počela je da izlazi novina na romskom jeziku *Roma Tajms*, koja prestaje da izlazi 2008; u 2001. godini počinje da se objavljuje nedjeljnik na albanskom jeziku *Lobi*, u okviru kog je bio prvi *on-line* informativni

⁷⁸ Više detalja vidi u publikaciji (str. 34). Dostupno na : <http://www.stat.gov.mk/Publikaciji/knigaXIII.pdf>

⁷⁹ Izvještaj o radu Savjeta za radiodifuziju za period 1. juli 1998-30. juni 1999. Dostupno na:

http://www.srd.org.mk/images/stories/publikaciji/bilten4_mk.pdf.

medij na albanskom jeziku (*PressOnline*), koji je objavljivao sadržaje do 2007. godine; u 2004. pojavio se nedjeljnik na turskom jeziku *Jeni Balkan*, koji postoji i danas.

2.2. Prava manjinskih zajednica u Ustavu i u Zakonu o radiodifuznoj djelatnosti

Priznavanje prava nacionalnih manjina u Ustavu, zakonima ili u javnoj politici ima vrlo značajne implikacije na ostvarenju ovih prava u praksi, iako formalno garantovanje ne znači uvijek i de facto priznavanje prava. Važnost ovog pitanja je naglasio Savjetodavni komitet u Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina, posebno u odnosu na jednaku raspodjelu resursa pripadnicima svih manjina:

„Savjetodavni komitet je zabrinut... o neravnomjernoj raspodjeli resursa za televizijske i radioprograme među različitim manjinama. Aktuelnu situaciju ocjenjuje kao problematičnu, budući da jedna od glavnih manjinskih zajednica Roma, čini se, ima značajno manje vremena od drugih zajednica, posebno za programe na njihovom vlastitom jeziku... Radi toga, važno je da vlasti razmotre ovo pitanje i da pokušaju uspostaviti balans – bez da skrate vrijeme namijenjeno drugim manjinama.“⁸⁰

Ustav Republike Makedonije⁸¹ u članu 16. garantuje slobodu izražavanja, slobodu govora, javnog nastupa i javnog informisanja, kao i slobodno osnivanje institucija za javno informisanje. Garantuje se i slobodan pristup informacijama, sloboda primanja i prenošenja informacija. U skladu sa članom 48. Ustava koji je u 2001. godini bio izmijenjen i dopunjen, Republika Makedonija garantuje pripadnicima zajednica pravo da se slobodno izražavaju, da njeguju i razvijaju svoj identitet i posebnosti svojih zajednica i da upotrebljavaju simbole svojih zajednica. Ovim se članom garantuje zaštita etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta svim zajednicama, kao i pravo da osnivaju kulturne, umjetničke, obrazovne institucije, naučna i druga udruženja, radi izražavanja, negovanja i razvijanja svog identiteta.

Ostvarivanje prava manjinskih zajednica u medijskoj sferi⁸² detaljnije je bilo uređeno još prvim Zakonom o radiodifuznoj djelatnosti koji je usvojen 1997. godine. U članu 45. bila je utvrđena obaveza javnog radiodifuznog servisa - Makedonske radiotelevizije, da pored makedonskog jezika emituje programe i na jezicima manjinskih zajednica. Slična obaveza bila je predviđena i za javne radiostanice na lokalnom nivou⁸³ u područjima gdje živi značajan broj pripadnika etničke zajednice. Pored toga, Zakonom iz 1997. godine prvi put je bila uvedena mogućnost za formiranje radiodifuznih medija u privatnom vlasništvu na osnovu dodijeljene koncesije,⁸⁴ koji mogu emitovati programe na jezicima manjinskih zajednica. Treba istaći da je ovaj zakonski tekst sadržavao i odredbe za finansijsku stimulaciju produkcije radio i TV programima, kako na makedonskom tako i na jezicima zajednica.

⁸⁰ Mišljenje Savjetodavnog komiteta za Rumuniju, usvojeno 6. aprila 2011., stav 46.

⁸¹ Nakon potpisivanja Okvirnog sporazuma u Ohridu 2001. godine usvojeno je više amandmana na Ustav s kojima su bila proširena prava manjinskih etničkih zajednica koje žive u Republici Makedoniji.

⁸² Sfera štampanih medija u Republici Makedoniji nije uređena nijednim zakonom, odnosno pravo manjinskih zajednica da osnivaju štampane medije izravno proizlazi iz Ustava.

⁸³ Javna radiodifuzna preduzeća na lokalnom nivou, koja su bila zamišljena kao informativni servis zajednice, u skladu sa Zakonom o lokalnoj samoupravi iz 2002. i Zakonom o radiodifuznoj djelatnosti iz 2005., imala su obavezu da se transformišu jer lokalne vlasti (opštine) nisu mogle biti osnivači radiodifuzera.

⁸⁴ Zakon o radiodifuznoj djelatnosti iz 1997. predviđao je koncesije umjesto dozvole za radiodifuznu djelatnost, što je bilo jedno od njegovih glavnih nedostataka, jer je formalnu odluku o dodjeli koncesije donosila Vlada.

Implementacija ovih odredbi kasnije je pokazala da postojanje jedne ovakve stimulativne mjere značajno pridonosi njegovanju pluralizma i jezičke raznolikosti sadržaja, osobito zbog činjenice da su privatni mediji malobrojnih etničkih zajednica teže uspijevali da ostanu na tržištu.

Rješenja ugrađena u novom Zakonu o radiodifuznoj djelatnosti iz 2005. godine su se logično nadovezala na prethodni pravni okvir za garantovanje prava manjinskih zajednica u radiodifuziji. U zakonu su jasno definisani ciljevi regulacije (član 2.): „...sloboda izražavanja u radiodifuznoj djelatnosti..., zaštita interesa korisnika, poticaj, unapređenje i zaštita kulturnog identiteta, obrazovni i naučni razvoj, poticaj u razvoju stvaralaštva, jezika i tradicije...“. U principe na kojima se temelje programi spadaju i: poticaj duha tolerancije, uzajamno poštivanje i razumijevanje između individua različitog etničkog i kulturnog porijekla, otvorenost programa za izražavanje različitih kultura..., očuvanje i njegovanje nacionalnog identiteta, jezičke kulture i domaće stvaralaštvo i dr. (član 68).

U članu 82. garantuje se pravo emitovanja programa na različitim jezicima: „Radiodifuzeri emituju programe na makedonskom jeziku, u slučajevima kada je program namijenjen zajednici koja jezički nije u većini u toj zajednici.“ Zaštita jezičke raznolikosti se obezbjeđuje odredbama za titlovanje programa (član 83.), prevodom reklama i telešoping spotova (član 104.) i najavama za programe na stranom jeziku koji se ne prevode (član 83.) – sve ovo treba da bude emitovano na jeziku zajednice kojoj je namijenjen program.

Makedonska radiotelevizija, kao javni servis, ima najveće obaveze u njegovanju jezičke raznolikosti i kulturnog identiteta manjinskih zajednica. Naime, MRT je obavezna (član 117.) da emituje po jedan programski servis, na televiziji i na radiju, sa programima na jezicima etničkih zajednica. Ove programe je MRT dužna da emituje i preko satelita, u cilju da se etničke zajednice iz dijaspore informišu o događajima u zemlji. Pored toga, MRT je obavezna da dnevno emituje najmanje 40% programa izvorno proizvedenog na jezicima manjinskih zajednica i najmanje 40% vokalno-instrumentalne muzike tih zajednica (član 124). Privatne televizije i radiostanice, ukoliko dobiju dozvolu za emitovanje programa namijenjenog pripadnicima neke etničke zajednice, imaju pravo i obavezu da program potpuno emituju na jeziku te zajednice (član 82). Dalje, oni su obavezni da emituju najmanje 30% programa (u jednom danu) izvorno stvorenog na konkretnom jeziku i najmanje 30% vokalno-instrumentalne muzike za taj jezik (član 74).

Prvi strategijski dokument u kome su sveobuhvatno utvrđeni ciljevi regulatorne politike u pogledu zaštite jezičkog i kulturnog pluralizma u radiodifuziji je Strategija za razvoj radiodifuzne djelatnosti usvojena od Savjeta u decembru 2007. godine. Osnovni strategijski ciljevi su u suštini direktno preuzeti iz Zakona o radiodifuznoj djelatnosti a zatim detaljnije razrađeni u različitim segmentima u ovom dokumentu. U generalnom strategijskom okviru su navedena tri ključna cilja u pogledu pluralizma i raznovrsnosti: (1) obogaćivanje izbora, raznovrsnosti, inovativnost i podizanje kvaliteta programskih servisa, kako na nacionalnom, tako i na regionalnom i na lokalnom nivou; (2) zaštita interesa korisnika (gledalaca i slušalaca), a posebno zaštita maloljetnika; (3) zaštita i njegovanje kulturnog identiteta i kulturne i jezičke raznovrsnosti u programima. Ova tri cilja su detaljno razrađena u dijelu Strategije koji se odnosi na pluralizam i raznovrsnost programa.⁸⁵ Posebno se naglašava

⁸⁵ Str. 7 i 81 Strategije razvoja radiodifuzne djelatnosti u Republici Makedoniji za period 2007-2012. Dostupno na :

http://www.srd.org.mk/images/stories/publikacii/strategija_za_razvoj_na_radiodifuznata_dejnost_2007_2012.pdf

važnost poštivanja obaveza emitovanja programa izvorno sačinjenog na makedonskom jeziku ili na jezicima manjinskih zajednica ili za vokalno-instrumentalnu muziku na makedonskom jeziku ili na jezicima etničkih zajednica. U pogledu zadovoljavanja informativnih potreba publike, potencira se da je potrebno „... povećanje protoka lokalnih informacija i sadržaja u programu radiodifuzera, a jedan od načina da se motivišu radiodifuzeri da emituju lokalne informacije je da u budućoj dodjeli dozvola u procesu evaluacije prijava, kriterij zastupljenosti informacija za lokalne događaje donosi više bodova...“ Pri razvijanju novog, neprofitnog segmenta radiodifuzije, naglašava se da on „...treba biti popunjen manjim radiostanicama, koje ne mogu raditi na komercijalnoj osnovi, a zadovoljavat će potrebe specifičnih društvenih grupa kao što su, naprimjer, manje brojne etničke zajednice ili studenti.“⁸⁶

2.3. Sistem dodjeljivanja dozvola u radiodifuziji

Dodjeljivanje dozvola je, između ostalog, način na koji regulatorno tijelo može uticati na obogaćivanje medijskog pluralizma, posebno na njegovoj kulturnoj dimenziji. U tom cilju u nacionalnim regulativama mnogih zemalja regulatornim se tijelima dodjeljuje eksplicitna obaveza da se brinu o slobodi izražavanja, o nezavisnosti medija, medijskom pluralizmu, o raznovrsnosti programa, javnom interesu i drugim ključnim vrijednostima prema kojima regulacija u radiodifuziji treba stremiti. Principi i postupci dodjele dozvola u radiodifuziji trebaju reflektovati ove ključne ciljeve regulacije, pa čak i stimulisati medije i stvaranje programskih sadržaja namijenjenih etničkim zajednicama.

U Zakonu o radiodifuznoj djelatnosti iz 2005 godine, misija i ovlaštenja regulatornog tijela su jasno određena u pravcu očuvanja medijskog pluralizma i raznovrsnosti sadržaja. Naime, u članu 21. utvrđuje se da Savjet za radiodifuziju „...pri ostvarivanju svojih nadležnosti, utvrđenih ovim Zakonom, brine za obezbjeđivanje slobode i pluralizma izražavanja, postojanje raznovrsnih, nezavisnih i samostalnih medija, za ekonomski i tehnološki razvoj djelatnosti i za zaštitu interesa građana u radiodifuznoj djelatnosti.“ U nadležnostima Savjeta (članovi 32 i 37) stoji da Savjet priprema i provodi strategiju razvoja radiodifuzne djelatnosti i „... odlučuje o dodjeli, oduzimanju i obnavljanju dozvola za obavljanje radiodifuzne djelatnosti.“ Iz ovih odredbi logički proizlazi da režim dodjele dozvola Savjetu treba služiti kao jedan od načina za postizanje medijskog pluralizma i za zadovoljavanje potreba i interesa građana.

Ovakva intencija zakonodavca je konzistentno primijenjena i u odredbama zakona kojim se utvrđuju principi dodjele dozvola u komercijalnom i u neprofitnom radiodifuznom sektoru. Savjet za radiodifuziju je dužan, prije objavljivanja konkursa za nove dozvole, da provede „... istraživanje i analizu u pogledu vrste programskih servisa za koje treba objaviti konkurs sa aspekta potreba publike i može izvršiti konsultacije sa zainteresovanim stranama“ (član 45). Pored toga, prilikom određivanja broja dozvola Savjet treba poći od slijedećih kriterija: obezbjeđivanje raznovrsnog i kvalitetnog programa, zadovoljavanje potreba publike, razvoj pluralizma, ekonomski potencijal tržišta i podsticanje lojalne konkurencije... (član 46). Jezik na kojem se program emituje, kao uslov za dodjelu dozvole, određuje se pri samom raspisivanju konkursa i čini sastavni dio uslova i zahtijeva koji se trebaju ispuniti u pogledu programa (član 48).

⁸⁶ Ibidem, str. 81.

Pri ocjenjivanju kvaliteta podnesenih prijava, Savjet je obavezan da u obzir uzme veći broj kriterija koji su direktno povezani sa očuvanjem kulturne raznolikosti i zadovoljavanja potreba publike: „... žanrovska i tematska raznovrsnost programskih sadržaja, procenat učešća programa izvorno proizvedenih na makedonskom jeziku ili na jezicima manjinskih etničkih zajednica..., zastupljenost programa koji će tretirati događaje i dešavanja od značaja za područje na kojem se emituje program..., zastupljenost programa kojima se podstiče razvoj i očuvanje nacionalne kulture..., drugi ponuđeni uslovi koji doprinose unapređenju pluralizma u radiodifuznoj djelatnosti, podsticanje lojalne konkurencije i kvalitetnije ostvarenje prava na informisanje, odnosno potrebe publike na odgovarajućem području“ (član 51).

Pored zakonskih odredbi o uslovima i kriterijima u režimu dodjele dozvola, Savjet za radiodifuziju ima usvojene i podzakonske akte koji imaju za cilj posticanje pluralizma medija i raznovrsnost sadržaja među kojima se izdvajaju: Pravilnik o formatima radio i televizijskih programskih servisa i Pravilnik o promjeni odredbi povezanih sa zaštitom i njegovanjem kulturnog identiteta.

2.4. Stanje tržišta

Svi mediji danas rade u tržišnom okruženju u kojem postoji vrlo jaka konkurencija. Kao rezultat toga, kod svih (posebno kod komercijalnih medija) postoji jak pritisak za sticanje što veće publike i što više prihoda od reklama i sponzorisanja. Čak i javni radiodifuzeri, iako se finansiraju od pretplate ili od radiodifuzne takes i ograničeni su u obimu reklamiranja, osjećaju jak pritisak tržišta za ostvarenje što veće gledanosti.

Tržišni uticaji posebno su izraženi kod medija manjih etničkih zajednica, jer su njihova publika mali segmenti „tržišta“ i najčešće nisu puno privlačni za oglašivače. To posebno vrijedi za Makedoniju, gdje postoji podjela medijskog tržišta po jezičkoj liniji. Naime, Albanci, Turci, Romi i Vlasi koji žive u Makedoniji govore jezik koji razumiju uglavnom članovi njihove etničke zajednice, ali ne i Makedonci. Prema tome, komercijalni mediji koji objavljuju sadržaj na ovim jezicima imaju daleko manju publiku za razliku od medija na makedonskom jeziku koji mogu doći do šire publike jer makedonski jezik razumiju i govore sve etničke zajednice. To stvara probleme pogotovo medijima manjih etničkih zajednica jer oni nisu puno zanimljivi za oglašivače i ne mogu privući dovoljno novca od oglašavanja. S ovim problemima u posljednjih nekoliko godina suočavaju se i radiodifuzni i štampani mediji na jezicima etničkih zajednica.

Iskustvo primjene Zakona o radiodifuznoj djelatnosti iz 1997. pokazalo je da privatni radiodifuzeri manjih zajednica teško mogu opstati na tržištu jer oglašivači nisu bili zainteresovani za njihovu publiku. Zato je novim zakonom (iz 2005. godine) uveden treći, neprofitni sektor,⁸⁷ te je predviđena mogućnost da se dio javnih radiostanica na lokalnom nivou koje emituju programe etničkih zajednica transformišu u neprofitne radiodifuzere. Ali transformacija nije provedena u očekivanom smjeru, odnosno, na zahtjev samih javnih lokalnih radija. Savjet je donio odluku da se isti privatizuju, pri čemu se proces privatizacije uspješno završio u samo četiri radija, među kojima ne postoji niti jedan koji emituje program na jezicima manjinskih zajednica. S druge strane, neprofitni radio kao novi medijski segment koji može služiti za zadovoljavanje potreba manjinskih zajednica takoreći se nije uopšte

⁸⁷ Pretpostavljalo se da su neprofitni radiodifuzeri dobra mogućnost za obogaćivanje jezičke i kulturne raznolikosti, jer se za njih plaća manja nadoknada za dozvolu i za frekvenciju a njihov glavni izvor finansiranja su donacije i grantovi.

razvio u razdoblju nakon stupanja na snagu novog zakona. Ovome bi se trebala dodati činjenica da su neke komercijalne radio i TV stanice koje emituju programe na jezicima manjih etničkih zajednica u prethodnom periodu izgubile dozvolu zbog činjenice da nisu mogle da obezbijede dovoljno sredstava od oglašavanja, odnosno nisu mogle platiti naknadu za dozvolu.⁸⁸

U novembru 2012. godine u komercijalnom radiodifuznom sektoru program je emitovalo ukupno 67 televizija i 82 radiostanice. Među njima 19 televizija i 16 radija koji emituju programe na nekim od jezika etničkih zajednica. Do 2010. dodijeljena je dozvola samo jednom neprofitnom radiju manjinske zajednice – Radiu Dost FM iz Štipa, koji je emitovao program na turskom jeziku. U septembru 2010. godine ovaj radio je vratio dozvolu, s obrazloženjem da ne može preživjeti zbog nedostatka finansijskih sredstava.

Na javnom radiodifuznom servisu programi na jezicima etničkih zajednica se emituju i na Makedonskoj televiziji i na Makedonskom radiju. Na Makedonskoj televiziji od 2002. godine ovi programi se emituju na drugom servisu. Pri tome, većina programa se emituje na albanskom jeziku (98 sati nedjeljno), zatim na turskom jeziku (16 sati i 30 minuta nedjeljno), dok redakcije na romskom, srpskom, vlaškom i bosanskom jeziku imaju oko dva sata programa nedjeljno. Na Makedonskom radiju nedjeljno se emituje 119 sati programa na albanskom jeziku, 35 sati na turskom i po tri sata i 30 minuta na: vlaškom, romskom, bosanskom i srpskom jeziku.

Negativni uticaji na tržištu snažno su se reflektovali i na mnogo štampanih izdanja na jezicima zajednica. Prvi dnevni listovi na albanskom (*Flaka*) i turskom (*Birlik*) jeziku su se ugasi, a nakon propale privatizacije NIP Nova Makedonija. *Koha Ditore* je samo nekoliko mjeseci objavljivala makedonsko izdanje, nedjeljnik *Lobi* na albanskom jeziku. Funkcionisao je nekoliko mjeseci a istu sudbinu je doživjelo i njegovo dnevno izdanje u predizbornom razdoblju u 2002. Iste se godine pojavio i ubrzo ugasio dvojezični vjesnik na albanskom jeziku *Global*. Nedjeljnik *Arena* na albanskom jeziku (u izdanju *Koha*) nakon kratkog postojanja je prestao izlaziti u januaru 2011. Jedine dnevne novine na romskom jeziku – *Roma Times* izlazile su od 2001. do 2008. godine.

U sektoru štampanih medija u novembru 2012. u Makedoniji su se izdavala četiri dnevna lista na albanskom jeziku: *Koha*, *Fakti*, *Žurnal* i *Lajm*. Njihov tiraž ne prelazi 10.000 primjeraka.⁸⁹ Od 2009. izdanje na albanskom jeziku ima i nedjeljnik *Tea moderna*. Od štampanih izdanja drugih zajednica nedjeljnik *Zaman* izlazi u tiražu od 1.400 primjeraka, a sa sličnim tiražem je i drugi nedjeljnik na turskom jeziku, novine *Yeni Balkan*. Svi ovi štampani mediji imaju prilagođena *online* izdanja.

Online informativni mediji u Makedoniji se razvijaju posebno u posljednjih nekoliko godina. U novembru 2012. dva *online* portala objavljuju informativni sadržaj na albanskom jeziku:

⁸⁸ Tržišna situacija je neprekidno promjenjiva, neki se vratili ili izgubili dozvolu (Radio Atlanta iz Skoplja, Radio Rumeli i Radio Roma iz Gostivara, Radio Miss Žirovnica, TV Toska iz Skoplja, TV ALB-Satelit, TV-Era satelit), a neki su je izgubili, pa opet dobili (Radio Albana iz Kumanova, Radio Ternipe iz Prilepa, TV Čegrane iz Gostivara). U 2006. dvojezični makedonsko-albanski projekat skopskog Lajf radija je prestao raditi, radio je produžio emitovanje samo na makedonskom jeziku.

⁸⁹ U Makedoniji se ne mogu pronaći podaci o tiražima dnevnih novina, niti postoji istraživačka agencija koja prikuplja takve podatke. Prema nekim procjenama, izvedenim iz razgovora sa zaposlenicima u štamparijama ili od samih medija, ukupan tiraž svih dnevnih novina u Makedoniji kreće se od 60.000 do 80.000.

Almakos i *Portalb*.⁹⁰ Ne postoje internetski portali koji objavljuju izvorne informativne sadržaje iz Makedonije na jezicima drugih etničkih zajednica. Treba istaći da je u jesen 2012. godine u Makedoniji započela da funkcioniše i privatna informativna agencija na albanskom jeziku INA (INA - Iliria News Agency),⁹¹ iako državna novinska agencija MIA nudi sve svoje usluge i na albanskom jeziku.⁹²

2.5. Mjere za olakšavanje pristupa

Zastupljenost predstavnika etničkih i jezičkih zajednica u regulatornom tijelu u velikoj mjeri pridonosi razvoju odgovarajuće politike koja je usmjerena prema zadovoljavanju potreba i interesa zajednica u radiodifuziji. Ovo je pravo zagwarantovano i pripadnicima etničkih zajednica i Ustavom i Zakonom o radiodifuznoj djelatnosti.⁹³ U praksi je dosad redovno obezbjeđivana odgovarajuća zastupljenost pripadnika najveće manjinske zajednice (Albanaca), dok se za manje zajednice (Turci, Romi, Vlasi, Srbi i Bošnjaci) to dešavalo više incidentno.⁹⁴

Drugi način za olakšavanje pristupa je proaktivna konsultacija regulatornog tijela sa predstavnicima etničkih zajednica. Ideja proaktivnog procesa javnih konsultacija znači da institucije trebaju nastojati poticati maksimalno učestvovanje različitih grupa i zajednica u kreiranju politike. Zakon obavezuje Savjet za radiodifuziju da radi javno, da odlučuje na javnim sjednicama, da objavljuje sve relevantne dokumente (konkurse, broj prijavljenih kandidata, odluke, zapisnike, predloženi dnevni red sjednica, itd.) putem medija i na web stranici Savjeta za radiodifuziju, kao i da izvještava javnost o svom radu svaka tri mjeseca (član 33).

Važna mjera za uticaj etničkih zajednica je i učestvovanje njihovih predstavnika u programskim i upravljačkim tijelima javnog servisa, koji ima posebne obaveze u pogledu emitovanja programa na različitim jezicima i njegovanju kulturnog identiteta. Zakon propisuje da „u određivanju prijedloga kandidata za članove Savjeta MRT, Skupština Republike Makedonije vodi računa o odgovarajućoj i pravičnoj zastupljenosti građana svih zajednica koji žive u Republici Makedoniji”.⁹⁵ Također, u rukovođenju javnim servisom dosadašnja praksa je bila da se jedan od izvršnih direktora uvijek bira iz reda pripadnika najveće etničke zajednice u Makedoniji.

U mnogim zemljama postoje i druge stimulatívne mjere za razvoj pluralizma, kao što su fleksibilni i povoljni režimi finansiranja, fondovi za finansijsku podršku, povoljni fiskalni režimi i tako dalje. U Makedoniji je do 2005. postojao poseban fond za stimulisanje „programa od javnog interesa“ produciran izvan javnog radiodifuznog servisa – od komercijalnog sektora i nezavisnih producenata. Ovaj fond je korišten za produkciju

⁹⁰ Njihove web stranice su: <http://almakos.com/> i <http://portalb.mk/>

⁹¹ Dostupno na: <http://ina-online.net/>

⁹² Dostupno na: <http://www.mia.com.mk/default.aspx?lId=3>

⁹³ Član 24 glasi: "U sastavu Savjeta za radiodifuziju obezbjeđuje se odgovarajuća i pravična zastupljenosti građana koji pripadaju svim zajednicama."

⁹⁴ Ovo se može zaključiti iz pregleda svih prethodno izabranih članova u sastavu Savjeta za radiodifuziju u periodu 1997-2012.

⁹⁵ Član 127 Zakona o radiodifuznoj djelatnosti.

programa na jezicima svih manjinskih zajednica i pridonio je stvaranju bogate audiovizuelne i kulturne baštine.

Zakonom o radiodifuznoj djelatnosti iz 2005. godine ova mjera je ukinuta. Umjesto toga, javni servis je dobio obavezu da godišnje izdvaja najmanje 10% sredstava za novi televizijski program za narudžbu programa od nezavisnih producenata (član 125). Međutim, u prvim godinama nakon stupanja na snagu zakona, javni servis nije realizovao tu obavezu zbog dugotrajne finansijske krize usljed nefunkcionisanja sistema prikupljanja radiodifuzne takse. Jedna vrsta stimulativnih mjera je i visina naknade za dozvole za neprofitne radiodifuzere, koja je manja od one za komercijalne stanice. Međutim, u praksi se pokazalo da je ovo nedovoljno za uspješan rad nekoliko neprofitnih radiostanica koje su dobile dozvole u razdoblju nakon 2006.⁹⁶ Glavni razlog za njihov neuspjeh je činjenica da ove stanice nisu mogle pronaći stabilne izvore finansiranja u dugoročnom razdoblju.

II. ANALIZA PRAKSE MEDIJA ETNIČKIH ZAJEDNICA

II. 1 Makedonska televizija – Drugi programski servis

Drugi program Makedonske televizije je u potpunosti posvećen emitovanju programa na manjinskim jezicima: albanskom, turskom, romskom, vlaškom, srpskom i bošnjačkom jeziku. Najviše je zastupljen program na albanskom jeziku, zatim na turskom, dok ostale etničke zajednice imaju jedan i po do dva i po sata programa nedjeljno. Vrijeme koje je dodijeljeno za emitovanje manjih zajednica je realna prepreka za oblikovanje kompletne programske šeme, odnosno samo se programi na albanskom i turskom jeziku sastoje od više cjelina i osim vijesti imaju i informativne, zabavne (muzički i igrani program) i edukativne cjeline.

Druge redakcije uglavnom emituju blokove sa raznovrsnim sadržajem, oformljenim kao jedna emisija: *Bjandipe* na romskom, *Vidik* na srpskom, *Sehara* na bošnjačkom i *Skanpeo* na vlaškom. U zavisnosti od izbora redakcije, ovi blokovi sadrže vijesti, saopštenja, informativne ili zabavno-informativne priloge, muzičke tačke, intervju sa značajnim ličnostima u zajednici, dokumentarne programe itd. Čak je i scenografija koja se koristi za realizaciju emisija različitih redakcija ista.

MTV – Program na albanskom jeziku

Redakcija na albanskom jeziku emituje najobimniji program na Drugom programskom servisu Makedonske televizije. Dnevno se emituje oko 14 sati programa, u periodu od 07:00 do 14:30 i od 18:30 do kasnih sati ili ukupno oko 98 sati nedjeljno. Ovaj obim omogućava da se program na albanskom jeziku oblikuje kao javni servis, odnosno emituje žanrovski raznovrstan sadržaj za različite dijelove publike i redovno emituje vijesti i debatne emisije. Redakcija ima zaposlena ukupno 32 novinara i urednika i oko 40 ostalog osoblja i najveća je redakcija na jezicima manjinskih zajednica u okviru javnog servisa.

Informativna funkcija ove redakcije se ispunjava svakodnevnim emitovanjem kratkih fleš vijesti u prijepodnevnim satima i jedne dnevno-informativne emisija u trajanju od pola sata.

⁹⁶ Među ovim radiostanicama bio je i lokalni radio iz Štipa koje je emitovao program na turskom jeziku za potrebe lokalne etničke zajednice.

Centralne vijesti, koje su predmet ove analize, emituju se u 18:30 sati. U periodu od februara pa do septembra analizirano je ukupno 14 emisija sa vijestima s ukupno 239 novinarskih priloga.

Sa aspekta teme koju pokrivaju prilozima analizirane su dvije kategorije: „tematska oblast“ i „na šta se odnosi tema“. Podaci pokazuju da ova redakcija proizvodi razne vijesti u kojima dominiraju domaći sadržaji (ukupno 141 prilog ili 59%), ali u kojima, ipak, „događaji iz regiona“ (18%) i „događaji iz svijeta“ (23%) zauzimaju veliki dio. Treba istaći da je od 42 priloga o događajima u neposrednom regionu polovina „preuzeta“ od drugog medija iz regiona. Posljednja varijabla je interesantna za redakciju radi aktuelnih dešavanja na Kosovu i njegovih odnosa sa Srbijom – otud i toliki procenat otpada na ovu kategoriju. Od 43 objavljena regionalna događaja, 36 ili 83,72% se odnose na dešavanja koja su direktno povezana sa Kosovom ili Albanijom.

U ukupnom broju priloga za „domaća dešavanja“ (141) zastupljene su sljedeće teme: „unutrašnja politika“ (14,64%), „ekonomija“ (9,21%), „sport“ (5,44%), „aktivnosti organa vlasti“ (5,02%), „ljudska i manjinska prava“ (4,18%), „kvalitet svakodnevnog života“ (3,35%), „obrazovanje“ (3,35%), „vanjska politika“ (2,93%), „kultura“ (2,51%), „kriminal i korupcija“ (2,51%), „socijalna pitanja“ (2,51%), „religija“ (1,67%) i „građansko društvo“ sa samo dvije objave (0,84%). Jasno je uočljiva dominacija tema iz politike (unutrašnja i vanjska) s jedne strane i mali interes za teme koje se tiču građanskog sektora, obrazovanje, kulture i socijalnih pitanja s druge strane.

Teme	MTV - Program na albanskom jeziku povezan sa Makedonijom	
	Frekvencija	Procenat
Svjetski događaji	56	23%
Događaji iz regiona	43	18%
Unutrašnja politika	35	15%
Ekonomija	21	9%
Sport	13	5%
Aktivnosti organa vlasti	12	5%
Ljudska i manjinska prava	11	5%
Kvalitet svakodnevnog života	8	3%
Obrazovanje	8	3%
Vanjska politika	7	3%
Kriminal i korupcija	6	3%
Kultura	6	3%
Socijalna pitanja	6	3%
Religija	4	2%
Građanski sektor (NGO)	2	1%
Ostalo	1	0%
Total	239	100%

Interesantne informacije mogu da se dobiju ako se kvantitativni podaci za kategoriju „ljudska i manjinska prava“ razmatraju u svjetlu iskaza iz dubinskih intervjuua. U selektovanom periodu ova kategorija imala je 11 objava, što je oko 4% od ukupnog broja (ili 7,8% od priloga koji se odnose direktno na Makedoniju), što ne znači da teme o ljudskim pravima nisu otvorene u

dovoljnoj mjeri – ovaj pokazatelj treba da se kontekstualizuje imajući u vidu da je tema „etnička prava“ kod redakcije na albanskom isprepletena u objavama iz oblasti unutrašnje politike, ekonomije, obrazovanja i dr. Dubinski intervjui ukazuju na to da se tema „ljudska prava“ u kontekstu medija zajednice razumiju prvenstveno kao tema koja se odnosi na prava vlastite etničke zajednice u homogenom smislu te riječi, a ne kao individualna prava pripadnika te zajednice. Više intervjuisanih sagovornika ukazuje na to da se u redakciji na albanskom jeziku, kao i u drugim redakcijama ili medijima zajednica ne otvaraju teme za individualna prava žena, djece, seksualnih manjina u tim zajednicama i dr. Naprimjer, u vezi sa ovim problemom jedan od intervjuisanih medijskih eksperata naglašava sljedeće: „Ima mnogo pitanja unutar zajednica koja se ne otvaraju i neće se otvarati, mi se dogmatizujemo iznutra u etničkim zajednicama. No reći ću, (...) ako se te teme ne otvore u romskom ili albanskom mediju, treba da se otvore u makedonskim medijima, gdje pritisak na te koji žele da etiketiraju i stigmatizuju (a ponekad i da mlate ljude) neće biti toliko velik (...), debata unutar malih etničkih zajednica... je tako reći ugušena i zato treba (makedonski mediji) da izvuku (pitanja) i da ih postave u *mainstream* diskursu, jer, na kraju krajeva, štete od te zatvorenosti neće trpjeti samo Albanci već će se to preliti i u društvo...“⁹⁷

Uzimajući u obzir da je glavni cilj istraživanja utvrditi u kom obimu i na koji način mediji zajednica izvještavaju o vlastitoj ali i o drugim etničkim zajednicama, daljnja je analiza fokusirana isključivo na priloge povezane sa dešavanjima u Makedoniji. Tako kategorija „na šta se odnosi tema“ otkriva u kojoj mjeri u priložima za domaća dešavanja medij tretira odnose između „vlastite i većinske zajednice“, pitanja koja se tiču njegove „vlastite zajednice“ ili neke „druge“ etničke zajednice u državi i koliko je u vijestima obrađeno „tema od opšteg interesa“,⁹⁸ što je zapravo relevantno za sve građane u državi, nezavisno od etničke pripadnosti.

Kod redakcije na albanskom jeziku 29,79% (18% od ukupnih primjera) od objava je posvećeno samo „vlastitoj etničkoj zajednici“. Kvalitativna analiza sadržaja ovih priloga, koja je napravljena u dijelu o kontekstu izvještavanja („vrijednost objavljene sadržine“) pokazuje da njihova redakcija ima ulogu apologeta interesa vlastite etničke zajednice. Uočljivo je da je redakcija obradila i veliki broj tema od opšteg interesa (67,38%) što je pozitivan trend. Ipak, provedeni dubinski intervjui ukazuju na to da i kada su teme od opšteg interesa, fokus je prevashodno na vlastitoj etničkoj zajednici: „Albanski program je posvećen albanskim gledaocima i nama su interesantni isključivo događaji koji se dešavaju oko albanske etničke zajednice.“⁹⁹

Na koga se tema odnosi	Broj priloga	%
I sopstvena i manjinska zajednica	1	0,71
Većinska zajednica	3	2,12
Sopstvena zajednica	42	29,79
Tema od opšteg interesa	95	67,38
Ukupno	141	100

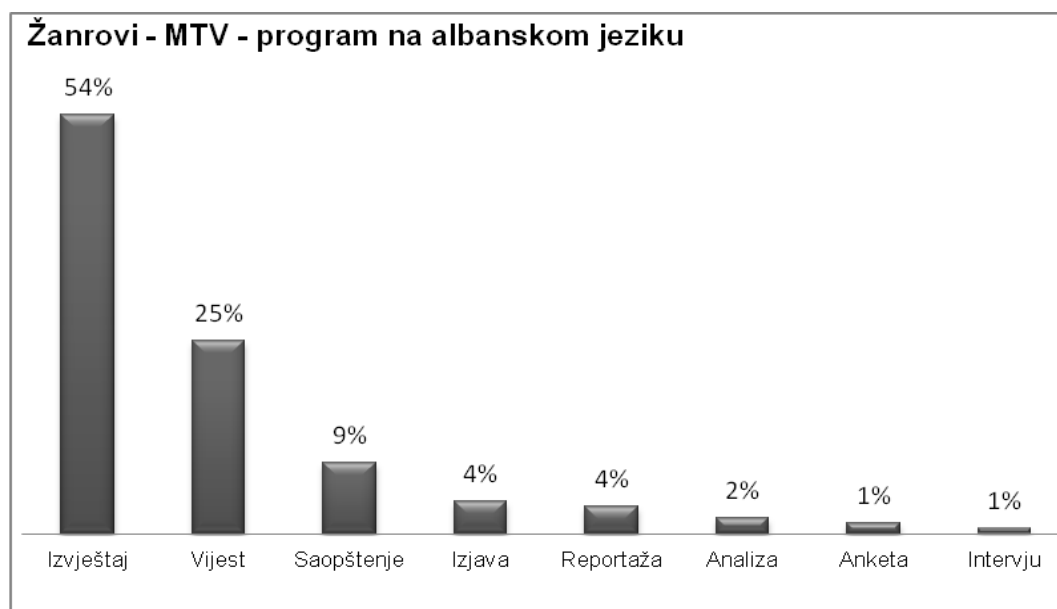
⁹⁷ Intervju sa Petritom Saračinijem, programskim koordinatorom u Makedonskom institutu za medije, realizovan 6. novembra 2012. godine

⁹⁸ U ovoj kategoriji bili su smješteni svi prilozi koji se nisu odnosili ni na jednu posebnu zajednicu nego tretiraju pitanja od opšteg interesa za sve građane u državi. Naprimjer, posjeta predsjedavajućeg Skupštine stranoj zemlji, rokovi za promjenu pasoša, održana sjednica skupštine koja se odnosi na radnička prava ili na budžet i sl. Ukoliko se neki od ovih priloga konkretno odnosi na važno pitanje za etničku zajednicu (naprimjer, skupštinska sjednica na kojoj se govori o upotrebi albanskog jezika, inicijativa Ministarstva za rad i socijalnu politiku za integraciju romske zajednice u društvo), tada se ovakvi prilozi kategorizuju u jednu od kategorija koje se odnose na etničke zajednice.

⁹⁹ Intervju sa Migenom Gorenica, urednicom Drugog programskog servisa, realizovan 21. juna 2012. godine

Ovo se može potkrijepiti i ako se analiziraju podaci za teme koje se odnose na druge etničke zajednice. Za većinsku zajednicu zabilježene su samo tri objave u analiziranom periodu, što je u odnosu na ukupno 239 objava nešto više od jedan odsto, a u odnosu na domaće teme tri odsto. Za ostale etničke zajednice objavljen je samo jedan sadržaj. Posljednji podatak ukazuje na to da je kod redakcije na albanskom jeziku u MRT-u vrlo mali interes za dešavanja i kulturne posebnosti drugih etničkih zajednica. Razlog za to se može tražiti u načinu na koji redakcija gleda na svoju ulogu u okviru javnog servisa, kao i u nepostojanju jedinstvene i jasno definisane uređivačke politike u javnom servisu koja vodi interakciji zajednica i socijalnoj koheziji: „Drugi i Prvi programski servis imaju jednu posebnu uređivačku politiku koja ide u sklopu Makedonske televizije, oni imaju svoje različitosti (...) mi praktično postojimo kao dvije posebne televizije. U istoj smo kući, ali imamo posebne programe i svako se brine kako će da napuni dan u ta dva posebna programa.“¹⁰⁰

Žanrovska kategorizacija novinarskih priloga pokazuje da duži i analitičniji žanrovi dobijaju vrlo malo prostora u vijestima na albanskom jeziku u MRT2. Od ukupne produkcije 239 priloga, 45,6% su vijesti, 39,75% su izvještaji. U analizi 141 objave o temama iz Makedonije 53,9% su izvještaji i 24,82% su vijesti. U selektovanom periodu od žanrova koji imaju analitičke karakteristike registrovane su tri analize, jedan intervju i pet reportaža. U kontekstu novinarske prakse u Makedoniji generalno, izvještaj kao žanr nema analitičke elemente. Na izvještaj se, za razliku od onoga što se može naći kod nekog stranog medija,¹⁰¹ gleda kao na žanr koji *prenosi informacije* o dešavanjima, ne ulazi u njihove uzroke niti prave veze među pojavama – ovo je slučaj sa izvještajima ove redakcije. Podaci su mogući indikator tendencije redakcija da izbjegava proizvodnju žanrova koji bi otvarali i objašnjavali sa više detalja društvene i političke probleme. Na osnovu istraživanja može se reći da MTV2 na albanskom jeziku ima takozvani *reaktivan novinarski pristup*.

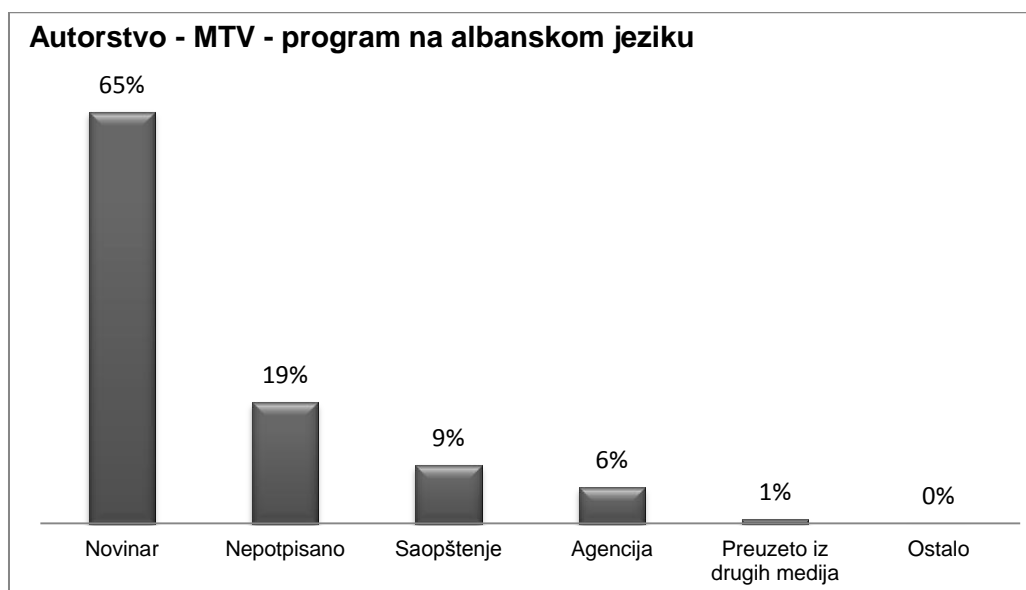

Potpisivanje **autora** novinarskog proizvoda je bitno u profesiji zbog toga što ime i prezime autora može ojačati kredibilitet onoga što je rečeno. Ipak, ovo zavisi i od žanrovske raspodjele

¹⁰⁰ Ibidem.

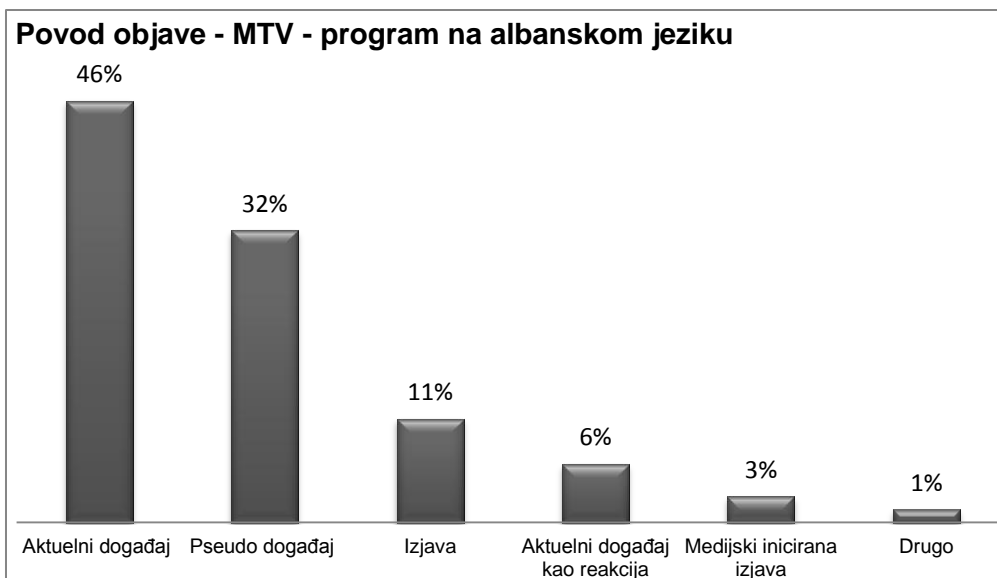
¹⁰¹ Iskustvo sa BBC-jem, naprimjer, pokazuje da ovaj žanr može da se iskoristi kao oblik analitičkog novinarstva.

– pregled vijesti se nikada ne potpisuje – može biti ili nepotpisan ili preuzet od agencijskih vijesti.

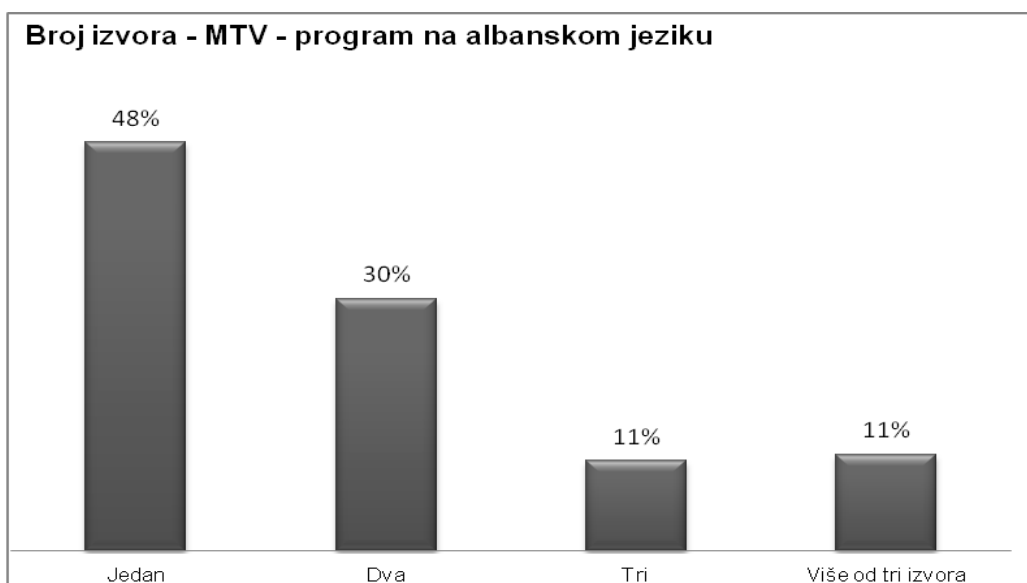

Analiza priloga u selektovanom periodu kod vijesti na albanskom jeziku pokazuje tendenciju da zbir nepotpisanih ili preuzetih objava može da se objasni upotrebom vijesti kao žanra – vijest i saopštenja su žanrovi koji se ne potpisuju. 65% od objava su potpisane od novinara iz redakcije, a ostatak pozajmljen iz drugih medija ili novinskih agencija koje su adekvatno navedene. Ovo može da sugeriše da redakcija na albanskom jeziku ima solidnu produkciju svojih informativnih sadržaja, koji su uredno imenovani u smislu autora. Broj razmatranih slučajeva daje dovoljno ubjedljiv presjek ove tendencije.

Analiza **povoda za objavljivanje** informacija direktno povezanih sa Makedonijom pokazuje da je 46% objava izvještavanje o aktuelnom događaju, skoro 32% su takozvani pseudodogađaji, odnosno presije i drugi tipovi jednosmjerne komunikacije političara sa javnošću, 11,35% su izjave i 6,38% aktuelna dešavanja kao reakcije. Ovaj raspored pokazuje zadovoljavajući procenat objavljivanja aktuelnih događaja, ali otkriva i da pseudodogađaji oduzimaju takoreći trećinu ukupne produkcije na vijestima koje se odnose na Makedoniju. Pseudodogađaji su u suštini iscenirani pretežno od političara koji u javnosti objavljuju nekakvu agendu koja nije nužno povezana sa nekim realnim novim događajem. Posljednjih godina u medijima u Makedoniji je česta pojava objavljivanja vijesti za ovakav tip press-konferencija u kojima se predstavnici političkih partija međusobno optužuju, često bez adekvatnih argumenata. Mediji su se u tim slučajevima pretvorili u „nosače“ takvih informacija. Četvrtina objava albanske redakcije pokazuje da ista nije izuzetak od ove prakse. Isto tako, indikativno je da je takoreći 3% objava medijski inicirana izjava. To može da znači da medij nema dovoljno sadržaja koji su pokrenuti od medijskih profesionalaca – drugim riječima, teme se iniciraju izvana, najčešće od nekog centra moći.

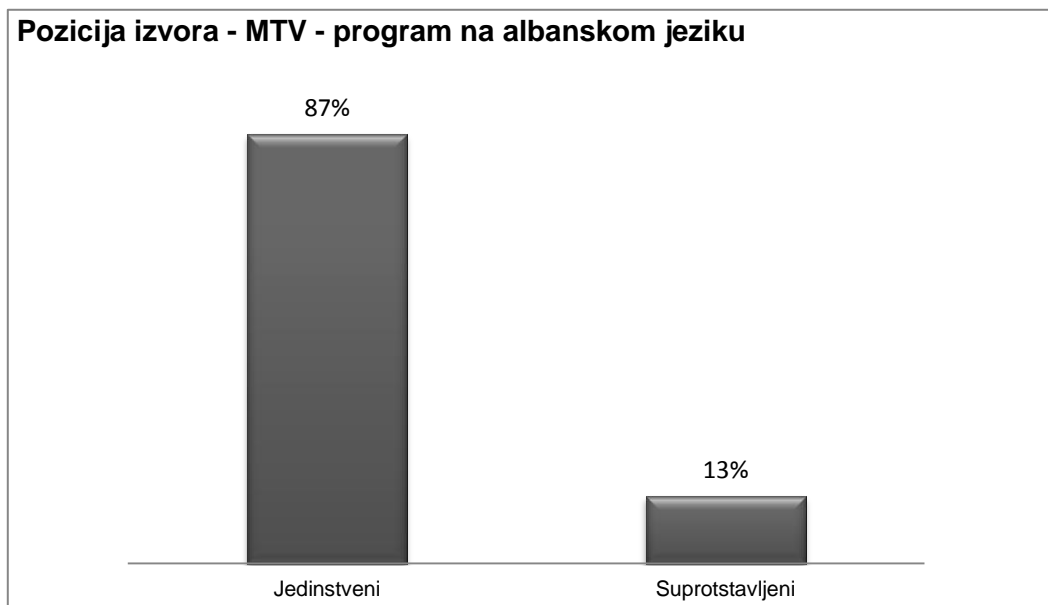

Istraživanje je pratilo i konsultovane **izvore** u objavama prema njihovom broju, tipu i poziciji. Svaka od ovih varijabli pokazuje sama po sebi statistički značajna narušavanja profesionalnih standarda kod svih redakcija u javnom servisu, iako različitom dinamikom. Dopunsko preplitanje ovih varijabli govori o dominaciji političara kao izvora u objavama.

Važan pokazatelj poštivanja profesionalnih standarda u vijestima na albanskom jeziku na MTV2 je broj izvora. U 68 objava (48%) je konsultovan samo jedan izvor. U ovim slučajevima se krše osnovni profesionalni standardi u vezi konsultovanja najmanje dva nezavisna izvora. Postavljenost izvora pokazuje jaku tendenciju jednostranog izvještavanja. U ukupno 73 objave (52%) su navedena dva ili više izvora. Ukrštavanje varijabli „broj“ i „tip“ izvora, pokazuje da i u slučajevima kada su konsultovana dva ili više izvora, isti su branili identični stav. Prema tome, 86,52% objava su izvori sa jedinstvenom pozicijom u odnosu na pitanje o kom se izvještava. Samo u 13 objava zabilježena je suprotstavljena pozicija izvora – objave u kojima može da se tvrdi da nude širi spektar stavova o ovoj temi. Ovaj indikator u vijestima na albanskom na MRT2 ima tendenciju pristrasnosti i jednostranosti izvještavanja, iako u novinarskim tekstovima u principu može da se postigne

izbalansirano predstavljanje više gledišta i ukoliko sam novinar to parafrazira ili predstavi drugo gledište.

Važan zaključak se može izvući i iz kategorija „tip izvora“¹⁰² – 64% izvora dolazi iz politike, što pokazuje da u vijestima na albanskom na MTV-u postoji tendencija izvještavanja „odozgo nadole“, što ukazuje na to da političari lako mogu da modeliraju sadržinu prema svojim potrebama. Isto tako, analiza pokazuje da su od ukupno 90 objava u najvećem broju (60 objava) izvori predstavnici vlasti.

Pored toga, ova varijabla sama po sebi otkriva da su 53% izvora depersonalizovani. Citiranje izvora u ovoj formi znači da je navedena samo institucija ali ne i davalac te informacije. Ovo ima implikacije na profesionalne standarde – česta upotreba nepreciznih i nejasnih izvora otvara široke mogućnosti za manipulaciju novinarskim radovima. Istovremeno, sa aspekta percepcije gledalaca, ovo je problematično za kredibilitet medija u cjelini. Razumije se, novinarski prilozi objektivno se ne mogu uvijek oslanjati na precizno imenovane izvore. Međutim, svaka redakcija treba da stremi da ovaj tip izvora svede na minimum.

¹⁰² U istraživanju se pravila razlika između depersonalizovanih i personalizovanih izvora od političara, kao i depersonalizovanih i personalizovanih izvora koji nisu od političara.

Redakcija na albanskom jeziku javnog servisa često bira izvore na osnovu jezika kojim govore, odnosno, najčešće su sagovornici u priložima pripadnici albanske zajednice. Kao objašnjenje predstavnici redakcija navode da se radi o tehničkom problemu – nemaju zaposlenih prevodilaca: „Mi rijetko uzimamo u Drugom programskom servisu sagovornika koji ne govori albanski jezik iz tehničkih razloga, a ne zbog etničkog inata..., analitičara koji direktno govori na makedonskom jeziku zbog toga što moramo imati u tom trenutku simultani prevod.... Albanci u Makedoniji imaju prednost – znaju makedonski. Ja mogu da gostujem u emisiji na makedonskom jeziku... ali neki Makedonac ne može da gostuje kod mene ako ne govori albanski... ili ako ne nađem odgovarajućeg prevodioca u trenutku... ili ako ga snimim ranije da bih ga titlova... što je tehnički izvodljivo ali to moram ranije da priprelim.“¹⁰³ Neki od intervjuisanih eksperata su saglasni da prevod programa može da doprinese podsticanju interkulturalnog povezivanja, a to je sugestija i intervjuisanih predstavnika institucija: „Ako uzmete Drugi programski servis, koji uopšte nema titlova – ja ustvari ne znam šta se govori na programu turskog ili vlaškog jezika ili romskog, svejedno, nedostaje prevod, a svi građani plaćaju pretplatu.“¹⁰⁴

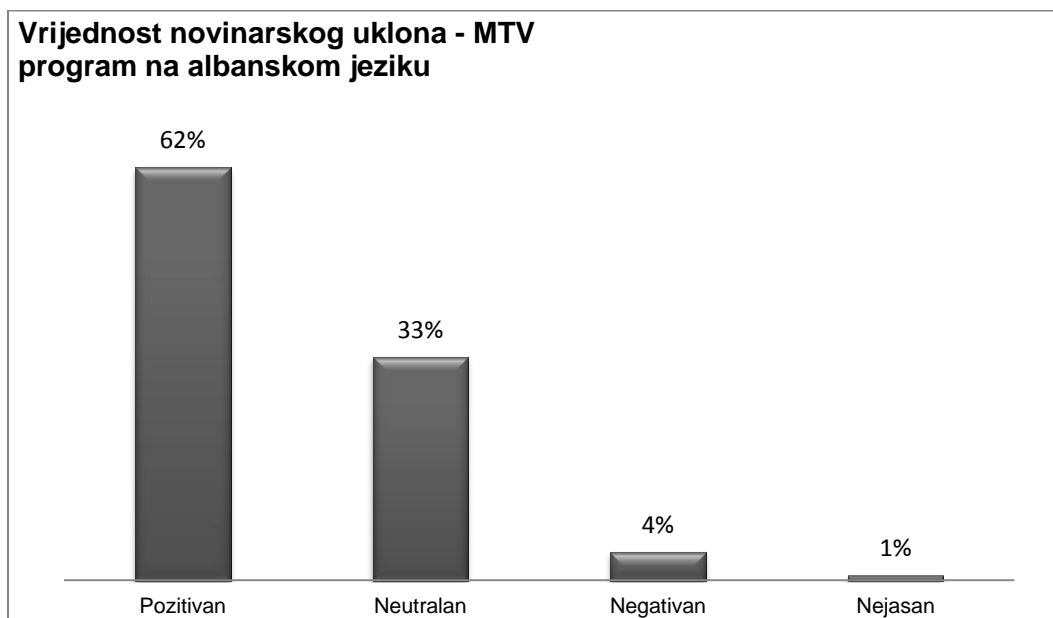
Kada je u pitanju **novinarski stav** o sadržaju, ne ocjenjuje se sadržaj teksta nego samo odnos novinara prema subjektu ili događaj o kom se informiše.¹⁰⁵ Analizom priloga o domaćim dešavanjima pokazalo se da je u 33% objavljenih sadržaja u vijestima na MTV-u – albanski, stav novinara prema temi bio neutralan. To znači da je sam novinar u stvaranju ili uređivanju priloga pazio da ne demonstrira vidljiv apologetski ili negatorski stav prema temi ili subjektu o kom izvještava. Ovdje je važno naglasiti da se veliki broj priloga ocijenjenih kao neutralni oslanja na korištenje samo jednog izvora, što ih, bez obzira na neutralno korištenje jezika i drugih audiovizuelnih elemenata novinarskog izvještavanja, čini neuravnoteženim, odnosno pristrasnim.

¹⁰³ Intervju sa Migenom Gorenicom, urednicom na Drugom programskom servisu MTV-a, realizovan 21. juna 2012. godine

¹⁰⁴ Intervju sa Vesnom Babić Stefanovskom, direktoricom Agencije za ostvarivanje prava zajednica, realizovan 19. jula 2012. godine

¹⁰⁵ Određivanje stava novinara je složen postupak, podložen je velikom stepenu subjektivnosti i zato se izvodi iz više pokazatelja: od izbora riječi i rečenica, manipulativne upotrebe slika, kadrova, zvukova, upotrebe tona kojim se daje sarkastičan, upozoravajući, optimističan, patriotski ili drugi ugao cijelog priloga i sl. Važno je naglasiti da u određivanju neutralnosti nije uzet u obzir broj izvora koji podupiru prilog. Ovakvo konceptualno razgraničenje kategorija je napravljeno da mogu da se izvuku jasna saznanja u pogledu korištenja izvora kao standard i korištenje novinarskog jezika i drugih elemenata za oblikovanje priloga.

Analiza isto tako pokazuje da je u 62% priloga uočen pozitivan novinarski stav prema temi/subjektu, što znači da je novinar glorifikovao ili imao nekritičnu ili favorizovanu poziciju u odnosu na subjekt ili temu izvještavanja. Samo je u 3% objava jasno vidljiv negativan novinarski stav, odnosno da argumenti koji su izneseni u prilogu nisu bile potpuno provjerene informacije ili su bili korišteni jezički, audiovizuelni i drugi elementi kojima se temi/subjektu daje negativna konotacija.

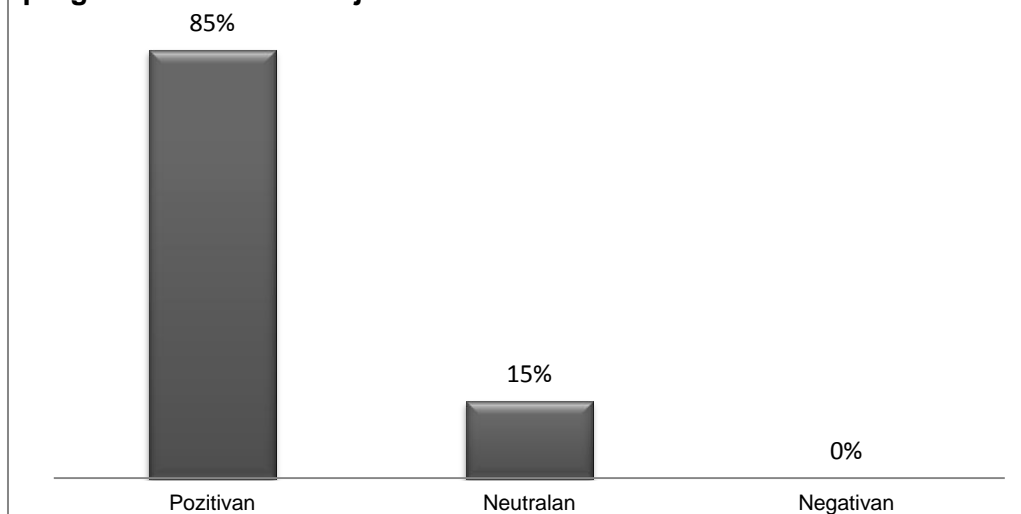
S obzirom da je specifična svrha istraživanja bila da se utvrdi ne samo koliko nego i kako se izvještava o temama relevantnim za zajednice, predmet dopunske kvalitativne analize u pogledu novinarskog stava bili su samo prilozi koji se odnose na zajednice ili njihove aktuelne odnose u zemlji. Od ukupno 46 priloga u kojima se direktno obrađuje ova tema, 39 su sa pozitivnim, a sedam sa neutralnim novinarskim stavom. Skoro svi prilozi sa pozitivnim novinarskim stavom odnose se na sopstvenu zajednicu (38), samo jedan se odnosi i na sopstvenu i na većinsku zajednicu. To je prilog koji se odnosi na završnicu projekta podržanog od Zajedničkog programa ON za jačanje međuetničkog dijaloga i saradnje, čiji je cilj jačanje profesionalnih standarda u novinarstvu.

Saznanja o stavu novinara programa MTV-a na albanskom jeziku u izvještavanju o vlastitoj ili drugim etničkim zajednicama se nadopunjavaju analizom o **vrijednosti objavljene sadržine**.¹⁰⁶ Analizom ove varijable obuhvaćeni su samo prilozi u kojima se tretiraju pitanja povezana sa etničkim zajednicama.¹⁰⁷ Tako od ukupno 46 priloga koji se odnose na neku od zajednica u Makedoniji 39 ima pozitivan a sedam neutralan kontekst.

¹⁰⁶ Vrijednost sadržaja se odnosi na kontekst ili „uramljivanje“ koji je povezan sa svjetlom koje taj kontekst baca na subjekta ili temu. Naprimjer, stalno izvještavanje o pripadnicima jedne zajednice u problematičnom kontekstu (nasilje, korupcija i sl.) ukazuje na namjeru predstavljanja u negativnom kontekstu i obratno.

¹⁰⁷ To znači da su ovi prilozi bili izdvojeni i dopunski analizirani uz pomoć kvalitativne analize gdje je pažljivo pregledana šematska struktura teksta, upotrijebljeni naslovi i podnaslovi, načini na koje novinar suptilno „uramljuje“ događaje i sl.

Vrijednost sadržaja objave - MTV program na albanskom jeziku

Od 39 priloga u kojima je kontekst pozitivan, 38 se odnosi na sopstvenu etničku zajednicu a samo jedan na većinsku i na sopstvenu zajednicu. Pregledom sadržaja ovih priloga potvrđuje se percepcija da redakcija na albanskom jeziku primaran fokus u izvještavanju stavlja na interese svoje zajednice, da se oslanja na izvore uglavnom iz vlastite zajednice i da rijetko tretira pitanja koja stvaraju mostove među zajednicama. Ovim priložima obuhvaćene su teme značajne za Albance u Makedoniji ali i za Albance u širem regionu (100. godišnjica albanske zastave i države, debata Udruženja Albanaca žrtava komunizma), kao i pitanja provođenja Ohridskog okvirnog sporazuma.

Jedan od intervjuisanih medijskih eksperata tvrdi da je „normalno da (program na albanskom) ima specifičnosti koje imaju i gledaoci iz albanskog govornog područja (...) no izolovanje i zatvaranje u odnosu na druge etničke i kolektivne identitete je problem. Nemamo nikakav kontakt, nikakvu programsku vezu o tim događajima. Tako od faktora koji treba da omogući koherentnost društva, MRTV postaje medij koji dijeli i stvara razdor.“¹⁰⁸

Program na turskom jeziku

Program na turskom jeziku u okviru Drugog programskog servisa MTV-a emituje se u periodu od 15:30 do 18:00 sati ili ukupno oko dva i po sata programa dnevno. U ovom terminu se emituju dva izdanja vijesti, prve traju od 5 do 10 minuta i emituju se u 15:30 sati, a druge su centralne vijesti i emituju se u 17:30 sati u trajanju od 20 do 30 minuta. Redakcija ima 12 zaposlenih novinara, odnosno druga je redakcija zajednica javnog servisa po veličini.

Analizirano je ukupno 14 izdanja centralnih vijesti emitovanih u periodu od februara do septembra sa ukupno 172 informativna priloga.

Prilozi u vijestima MTV-a na turskom jeziku su analizirani prvenstveno s aspekta teme i to u dvije kategorije: „tematska oblast“ i „na šta se odnosi tema“. Prema dobijenim podacima može se zaključiti da i ova redakcija izvještava o dosta raznovrsnim temama, i to: 56,4%

¹⁰⁸ Intervju sa dr. Seferom Tahirijem, profesorom na Univerzitetu iz Jugoistočne Evrope, Tetovo, realizovan 15. jula 2012. godine

priloga se odnosi na domaće događaje a 43,6% na događaje u svijetu (29%) ili iz regiona (11,05%). Od 19 priloga koji se odnose na neposredni region, 12 se odnosi na događaje u Turskoj a drugi na događaje u Grčkoj (četiri), Srbiji (dva) i Kosovu (jedan).

Teme	MTV – program na turskom jeziku Prilozi o događajima u Makedoniji	
	Frekvencija	Procenat
Svjetski događaji	50	29%
Aktivnosti organa vlasti	21	12%
Događaji iz regiona	19	11%
Ostalo	15	9%
Ekonomija	15	9%
Unutrašnja politika	13	8%
Međunarodna politika	10	6%
Religija	6	3%
Kriminal i korupcija	5	3%
Socijalna pitanja	5	3%
Kvalitet svakodnevnog života	4	2%
Kultura	4	2%
Obrazovanje	4	2%
Sport	1	1%
Građanski sektor (NGO)	0	0%
Ljudska i manjinska prava	0	0%
Total	172	100%

U prilogima koji se odnose na *domaća dešavanja* prema tematskoj oblasti najveća pažnja je posvećena „aktivnosti vlasti“ (12,21%), „ekonomiji“ (8,72%), unutrašnjoj (7,56%) i vanjskoj (5,81%) politici a značajno manje drugim oblastima. I kod redakcije na turskom jeziku uočljivo je dominantno prisustvo politike i aktivnosti vlasti u vijestima (sve zajedno 25,58% od priloga za domaće događaje) i odsustvo tema o građanskom društvu i nevladinim organizacijama i udruženjima.

Treba napomenuti da je u kategoriji „kultura“ u selektovanom periodu redakcija proizvela četiri sadržaja (svi su ili vijesti ili izvještaji) od kojih se dva odnose na tursku kulturu. Indikativno je i to što u selektovanom periodu nema sadržine koja se odnosi na etnička i ljudska prava a istovremeno u kategoriji „obrazovanje“ bilježimo četiri objave ili 3% od ukupne informativne produkcije. Ipak, kao i kod albanske redakcije, pitanje kolektivnih prava zajednice je isprepleteno sa informativnim sadržajima za druge oblasti kao „ekonomija“, „unutrašnja politika“ i sl.

Kada su u pitanju ljudska i etnička prava zajednice, iz provedenih intervjua mogu se izvući dva zaključka: prvi, da se ova tema u redakciji razumije uglavnom kroz kolektivističku prizmu i drugi, kada se govori o pravima ne otvaraju se teme koje se odnose na marginalizovane grupe u okviru ove etničke grupe, kao naprimjer, prava žena, seksualnih manjina, prava lica sa posebnim potrebama i slično. „Kršenje tabua u zajednici je problematično. Nikome se to ne dopada. Nikada nismo radili temu o homoseksualizmu, niti našli prostor za bilo kakve osjetljive teme. Izbjegavali smo i druge očiglednije teme... Za

žene u ovoj zajednici je isto tako problem. Naprimjer, kada sam radio temu o braku zbog novca nije bilo otvorene reakcije, naprimjer, da ti zabranim ovo, ali u suštini im je bilo neprijatno zbog prodaje žena za pare.¹⁰⁹

U daljnjem tekstu analiza je fokusirana samo na teme koje se odnose na događaje u vezi sa Makedonijom, budući da je glavni cilj istraživanja bio da se utvrdi kako mediji izvještavaju o vlastitoj ili drugim etničkim zajednicama. Od ukupno 172 objave u selektovanom periodu na domaće događaje otpadaju 93 teme.

Na šta se odnosi tema	Broj priloga	%
Druga etnička zajednica	1	1,08
I sopstvena i većinska zajednica	2	2,15
Većinska zajednica	3	3,22
Sopstvena zajednica	15	16,13
Tema od opšteg interesa	72	77,42
Ukupno	93	100

Kategorija „na šta se odnosi tema“ otkriva da je turska redakcija u pokrivanju domaćih događaja najviše priloga proizvela u okviru „tema od opšteg interesa“ (77,42%). Interesantan za analizu je broj objava posvećenih etničkim zajednicama: 16,13% objava posvećeno je „vlastitoj etničkoj zajednici“ a samo dvije objave temama koje se odnose na vlastitu i većinsku zajednicu.¹¹⁰ Uočljivo je da je, kao i kod albanske redakcije, i kod turske mali interes za teme koje se tiču drugih etničkih zajednica. U opštem smislu, jedan od intervjuisanih novinara iz ove redakcije tvrdi da su sve redakcije etnocentrične a i turska preslikava ovaj stav: „Na ličnom nivou sve je u redu – ali kada sjedneš i pišeš i vidiš katastrofalno loše priloge koji proizlaze iz etničke baze, vidiš da je to uistinu loše – ako vidiš kako radi Prvi programski servis, kako radi Drugi, kako radimo mi, iz etničke perspektive smo katastrofalno sebični. I način nepodnošenja, odsustvo saradnje s drugim je čudno, kao da postoji neko potcjenjivanje – ja sam veliki servis a ovo je Drugi programski servis.“¹¹¹

Žanrovska analiza vijesti na turskom jeziku pokazuje da analitički žanrovi uopšte nisu zastupljeni u vijestima. 44% od objava su kratke vijesti a 47% su izvještaji. Preostale brojke ulaze u kategoriju izjava (4%) i saopštenja (3%). U istom periodu registrovan je samo jedan intervju, žanr koji može da uvede analitičke momente u program. To pokazuje da i kod vijesti turske redakcije na MTV-u postoji tendencija ka reaktivnom novinarstvu. Nedostatak vremena nije prepreka za ovakav redakcijski pristup, budući da dva i po sata programa dnevno daje dovoljno prostora za proizvodnju sveobuhvatnih novinarskih priloga i emisija. Naime, turska redakcija se suočava sa velikim problemima tehničkih kapaciteta, iako je ovo za druge (manje) redakcije na MTV-u još veća prepreka.¹¹² Problem je, naprimjer, prevoz novinara do i od događaja, pristup do kompjutera i interneta i sl. Iz provedenih dubinskih intervjua proizlazi da redakcija nema dovoljno novinarskog kadra a postojećem nedostaje obuka, posebno za pokrivanje i analizu međuetničkih pitanja: „Potrebne su obuke za multietnički pristup u izvještavanju, ali treba da bude obuhvaćena što veća grupa ljudi. Najvažnije je da se nauči dobro novinarstvo.“¹¹³ Treba zabilježiti da kod ove, kao i kod drugih

¹⁰⁹ Intervju sa novinarom turske redakcije, realizovan 22. juna 2012. godine

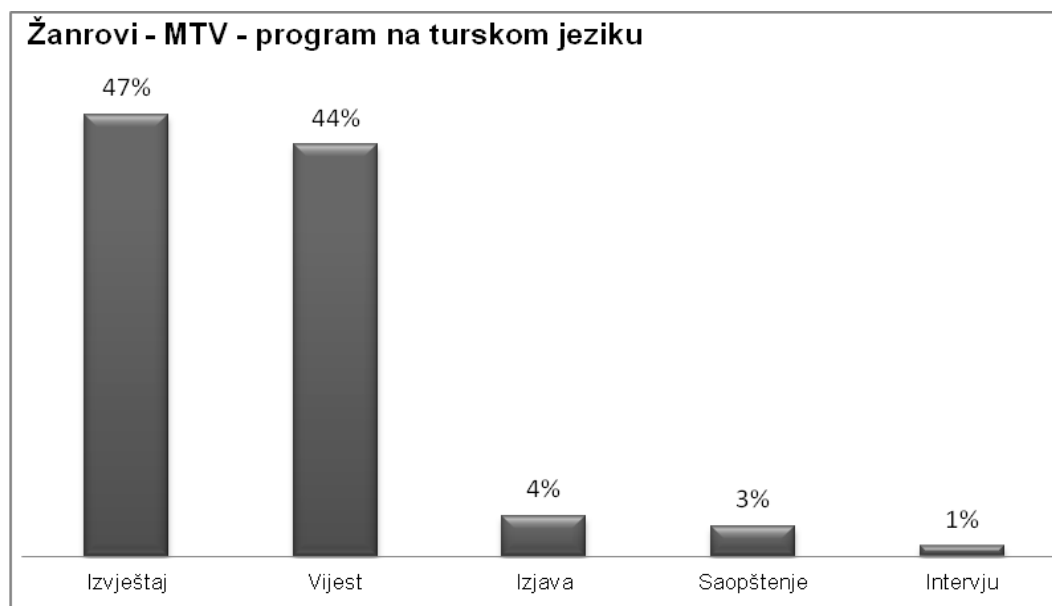
¹¹⁰ U kategoriji „vlastita i većinska zajednica“ bili su ubrojani prilogi u kojima medij eksplicitno tretira pitanja aktuelnih odnosa između vlastite i većinske zajednice, u pozitivnom smislu riječi.

¹¹¹ Intervju sa novinarom turske redakcije, realizovan 22. juna 2012. godine

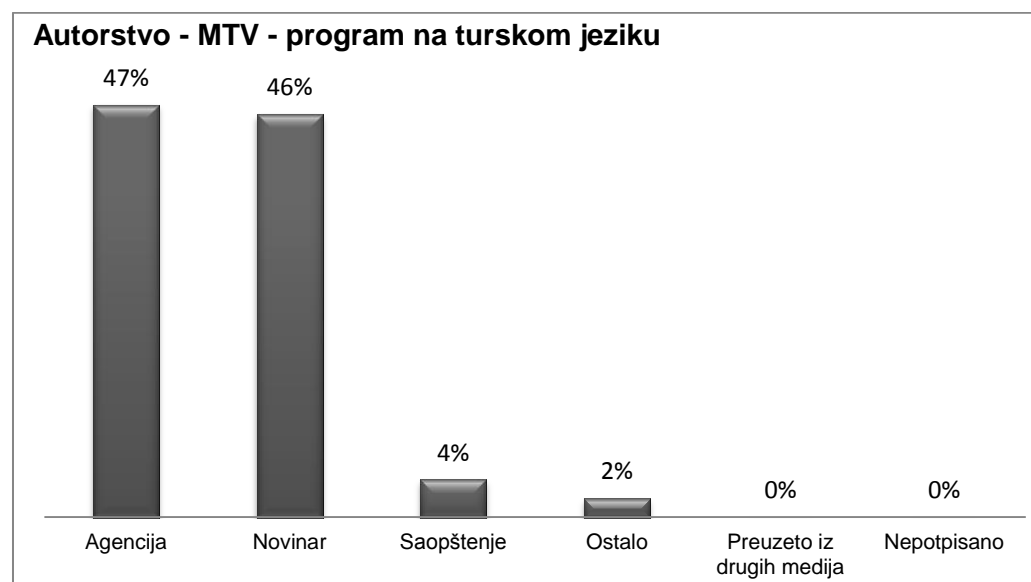
¹¹² Ovo je bilo navedeno u tekstu intervjua takoreći sa svim predstavnicima redakcija manjinskih zajednica na Drugom servisu MTV-a.

¹¹³ Intervju sa novinarom turske redakcije MTV-a, realizovan 22. juna 2012. godine

redakcija u javnom servisu, postoji partijsko-politički uticaj koji obeshrabuje novinare u produkciji ozbiljne analize.¹¹⁴

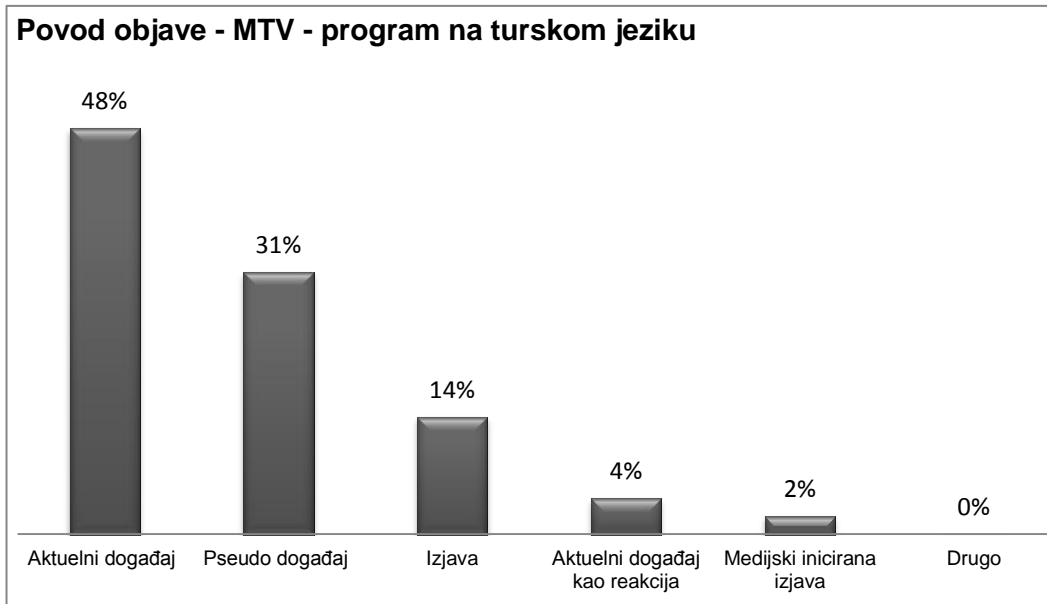
Potpisivanje **autora** novinarskog proizvoda je bitno u profesiji jer ime i prezime potpisanog može da ojača kredibilitet onoga što je rečeno. Analiza selektovanog perioda za vijesti na MTV-u na turskom pokazuje pozitivnu praksu: nema nepotpisanih ili neatribuisanih objava. 48% objava preuzeto je od novinskih agencija a 47% je potpisano od novinara redakcije. Ovo može da sugerise da redakcija na turskom jeziku u MTV2 ima solidnu produkciju sa svojim sadržajem i poštuje standarde označavanja tekstova. Ovo sugerise i to da su vijesti u velikoj mjeri preuzete od agencija, što je u slučaju MTV-a državna agencija MIA.

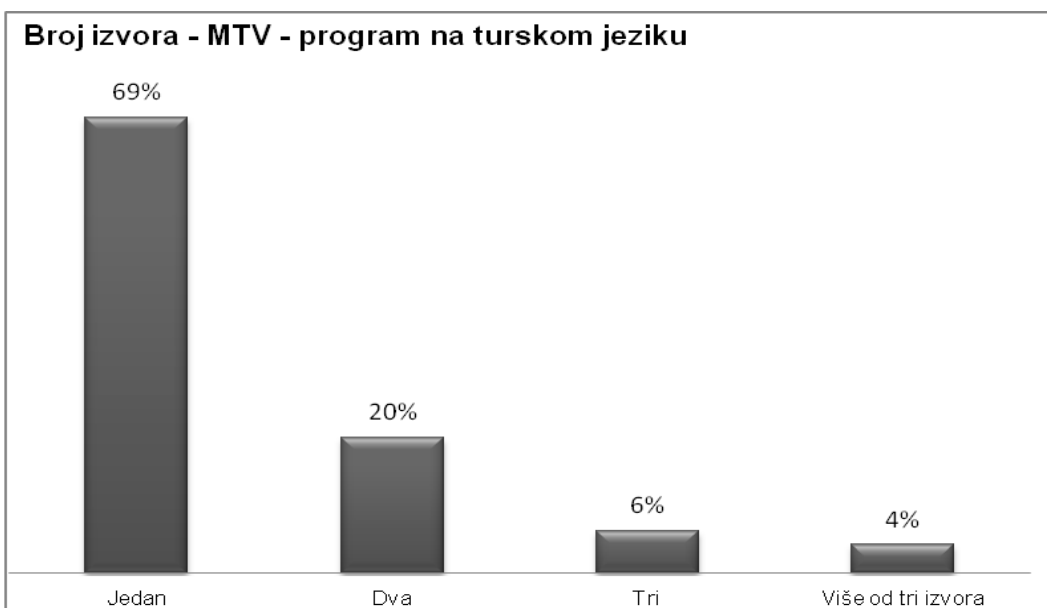
Sa aspekta **povoda** za emitovanje informacija u vijestima, turska redakcija je u selektovanom periodu imala 45 priloga za određeni aktuelni događaj, što je 48,39% od ukupnih događaja.

¹¹⁴ Ovakve zabilješke u intervjuu iznose kako novinari i urednici tako i eksperti i predstavnici manjinskih zajednica.

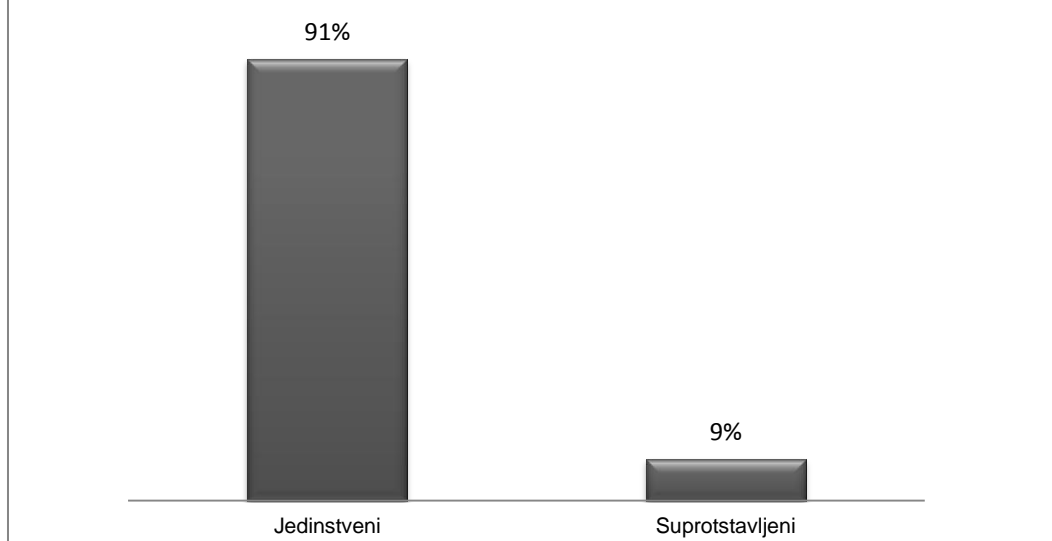
Zatim, 31,18% otpada na pseudodogađaje, 13,98% su izjave i 4,30% su aktuelni događaji. Redakcija značajan dio vijesti posvećuje informisanju o aktuelnim dešavanjima ali ipak nije mali procenat objava za pseudodogađaje koji su izvučeni sa press-konferencija na kojim se političke partije uzajamno optužuju ili promovišu same sebe. I kod turske redakcije je mali procenat (2%) medijski iniciranih izjava, što otvara prostor za tumačenje da su teme do kojih se dolazi postavljene od nekog drugog – bez da medij ima inicijativu o njihovom otvaranju.

Istraživanje je slijedilo konsultovane **izvore** u objavama vijesti na turskom jeziku prema njihovom broju, tipu i poziciji. Svaka od ovih varijabli pokazuje narušavanje profesionalnih standarda i kod turske redakcije. U 64 slučaja ili 68,82% od ukupno objavljenih domaćih priloga, u vijestima je konsultovan samo jedan izvor, što pokazuje kršenje osnovnog profesionalnog standarda za pozivanje na najmanje dva nezavisna izvora. Pored toga, činjenica je da u 92% objavljenih priloga izvori brane jedinstven stav i ukazuju na tendenciju jednostranog i pristrasnog informisanja.

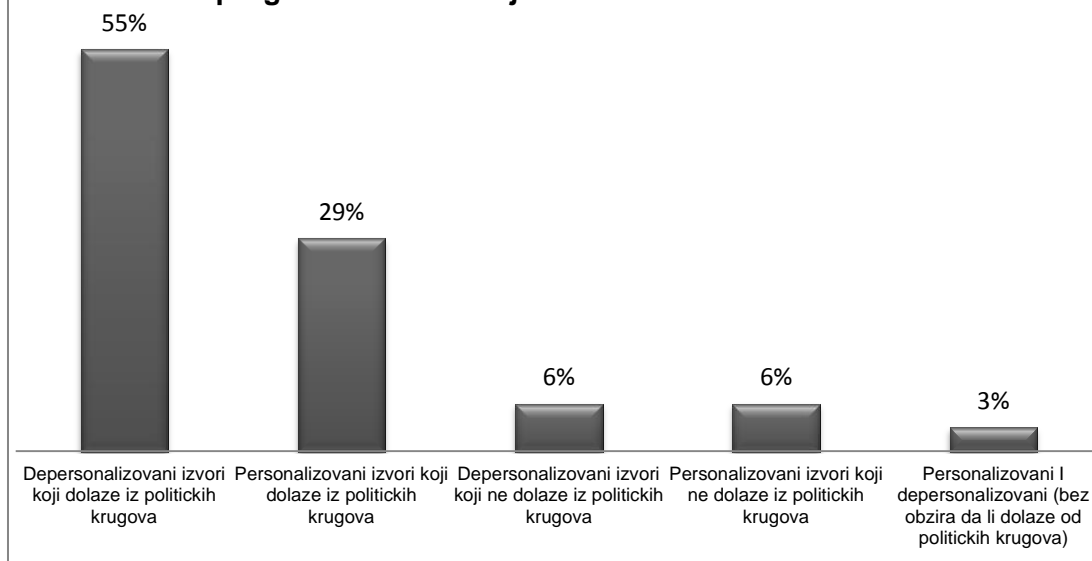
Pozicija izvora - MTV - program na turskom jeziku

U vijestima na turskom jeziku 83,87% izvora su iz politike (54,84% su depersonalizovani a 29,03% personalizovani), a 12,9% su izvori koji ne pripadaju partijsko-političkim krugovima (10% depersonalizovani i 5% personalizovani). Ovo sugerise da partijsko-političke strukture u ovom slučaju dobijaju prednost u kreiranju medijske agende a vrlo malo prostora se ostavlja izvorima iz građanskog sektora (građani, građanska udruženja, organizacije sa *ad hoc* ciljevima itd.). U 39 objava (50% objava sa jednim, dva ili više izvora iz politike) izvori su u suštini predstavnici vlasti. U preostalih 39 objava (50%) najveći dio su izvori iz međunarodnih organizacija i drugih političkih struktura. Sve ovo sugerise da se političarima daje velika prednost da nameću svoje stavove i mišljenja putem sadržaja redakcije.

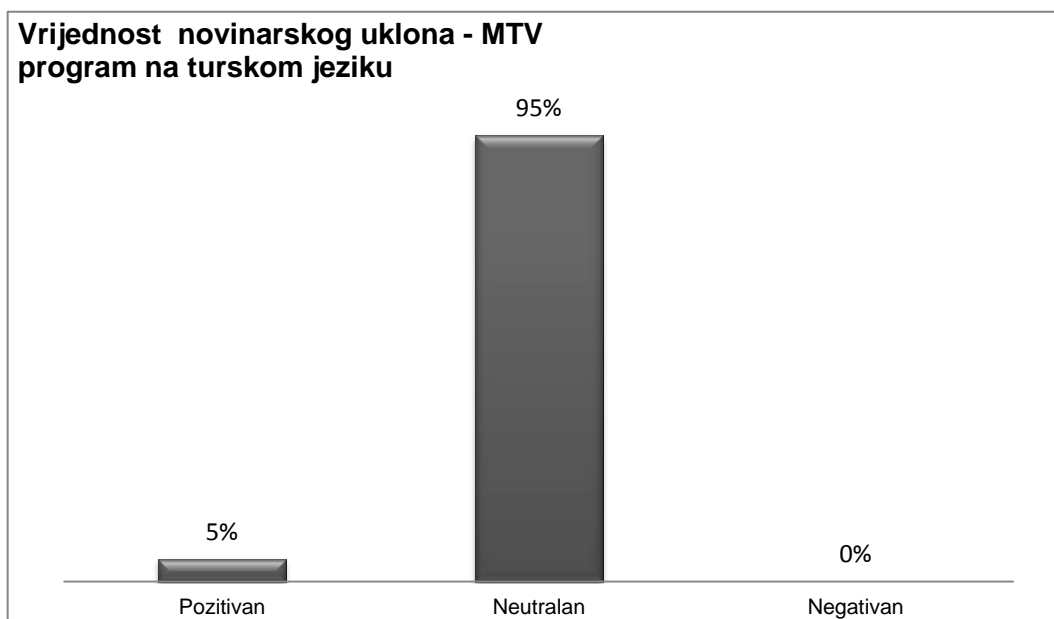
Dalje, 57% sadržaja ima depersonalizovane izvore. Novinarski rad ne može uvijek da zavisi od preciznih i jasno identifikovanih izvora, no procenat depersonalizovanih izvora pokazuje da oni dominiraju u programu, što otvara problem profesionalne prirode. Prečesta upotreba depersonalizovanih izvora ostavlja loš uticaj kod publike i istovremeno omogućava laku manipulaciju informacijama.

Izvori - MTV - program na turskom jeziku

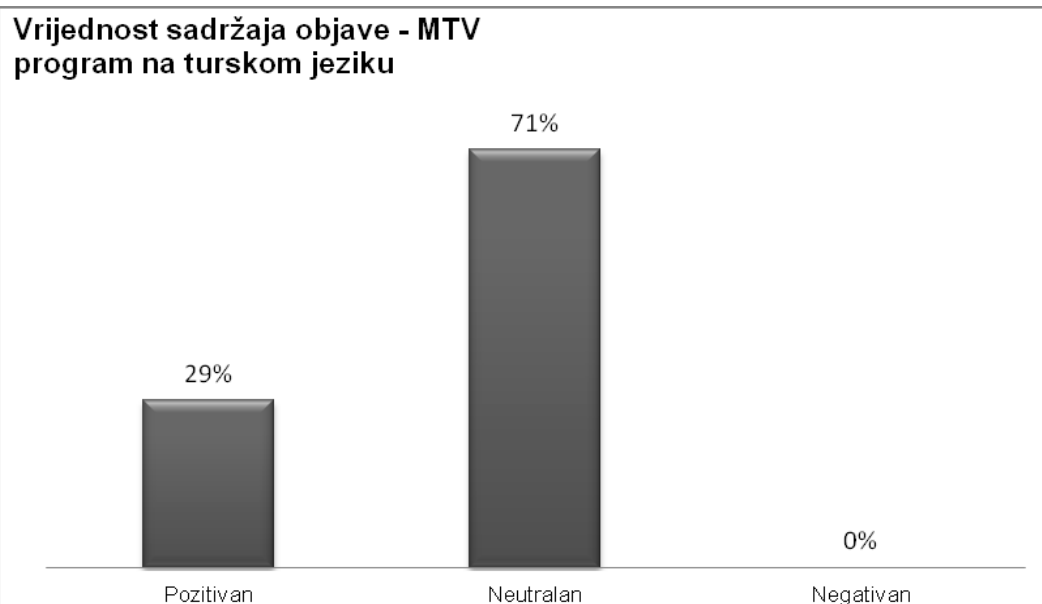
U pogledu vrijednosti **novinarskog stava**, analiza se fokusirala samo na objave koje se odnose na neku od etničkih grupa – u slučaju turske redakcije registrovana je 21 takva objava. Od ukupnog broja u 20 priloga je registrovan neutralan novinarski stav a samo u jednom pozitivan.¹¹⁵ Od neutralno ocijenjenih priloga, 15 se odnosi na vlastitu zajednicu, tri na većinsku zajednicu, dva i na vlastitu i na većinsku i jedan na drugu etničku zajednicu.

I ovdje treba napomenuti da se pri ocjeni stava nije uzelo u obzir korištenje izvora, odnosno taj novinarski standard se mjerio kao posebna varijabla. To znači da sam novinar u obradi novinarskog priloga nije koristio jezik ili druge elemente kojima bi demonstrirao apologetski ili pretjerano kritički stav prema subjektima ili temi o kojoj izvještava. No, u čak 91,40% od ukupnih objava koriste se izvori koji zastupaju samo jednu stranu u priči, što sugerirše da se radi o jednostranom izvještavanju i pored neutralnog stava novinara.

Vrijednost sadržine analizirana je samo kod priloga koji se odnose na neku od etničkih zajednica i nadopunjavaju prethodno dobijena saznanja o izvještavanju ove redakcije. Od ukupno 21 priloga jedan se odnosi na događaje koji imaju neutralni kontekst a šest na događaje koji bacaju pozitivno svjetlo na zajednicu na koju se odnosi prilog. Tri od ovih priloga se odnose na vlastitu zajednicu, jedan i na vlastitu i na većinsku a jedan na drugu etničku zajednicu.

¹¹⁵ I u ovom prilogu stav novinara je neutralan, no analitičar ga je ocijenio kao pozitivan zbog dužine ovog priloga u ukupnom vremenu trajanja vijesti na turskom jeziku. Prilog je o uspjehu ženske košarkaške ekipe iz osnovne škole na turskom jeziku „Tefejuz“ iz Skoplja.

Prilozi koji u pozitivnom kontekstu predstavljaju zajednicu na koju se odnose su povezani sa sljedećim događajima: ženska košarkaška ekipa OŠ „Tefejuz“ osvojila je četvrto mjesto u Makedoniji; izložba fotografija turskog umjetnika Murata Solakkoglua otvorena u naselju Skopski Aerodrom; predsjednik Velike nacionalne Skupštine Turske Džemil Čiček u posjeti Makedoniji; počasna večer za makedonskog poetu Mateja Matevskog organizovana od strane Turskog kulturnog centra; intervju sa Musom Džaferijem za *Tribuna Šćiptare*, u kojem kaže da Brisel i Vašington garantuju i ne dozvoljavaju međunarodnu promjenu granica; rušenje dijela džamije „Mustafa Čelebi“ u Struzi. Veliki broj (12) priloga koji su neutralni u pogledu vrijednosti sadržaja se odnose na teme i pitanja koja se tiču turske zajednice u Makedoniji.

Program na romskom jeziku

Program na romskom jeziku na Makedonskoj televiziji uveden je još 1991. godine. Emituje se tri puta nedjeljno – utorkom, četvrtkom i subotom u bloku pod naslovom *Bjandipe*, koji traje pola sata i emituje se u periodu od 15:00 do 15:30 sati. Vijesti se ne emituju redovno a ni sama emisija nema stalnu programsku strukturu, tako da se ne zna kada se emituju informacije a kada drugi sadržaj.¹¹⁶ U periodu od februara pa do septembra identifikovano je pet emisija u kojima je bilo novinarskog proizvoda.¹¹⁷ U svim izdanjima odmah poslije kratkog informativnog bloka od 10 do 15 minuta emituje se blok sa muzikom. Razlozi ovome su što se redakcija suočava sa velikim nedostatkom kadrova i tehničkih sredstava za realizaciju svojih obaveza u okviru javnog servisa. U vrijeme analize imali su jednog uposlenog novinara i siromašne tehničke resurse na raspolaganju, tako da je proizvodnja vijesti i raznovrsnijeg programa onemogućena.

U periodu obuhvaćenom istraživanjem emitovala se informativna emisija *Vrijeme Roma*, koja je produkcija privatne televizije iz Skoplja BTR. Ova praksa je neuobičajena u javnom servisu, da se koristi informativni program produciran od komercijalnog radiodifuzera umjesto da sam informiše o ovim pitanjima i temama. U odsustvu ovakvog sadržaja

¹¹⁶ Novinarka zaposlena u Programu na romskom jeziku u intervjuu kaže da, budući da je sama u redakciji, gleda da „utorkom ide informativna emisija, u četvrtak muzička, a u subotu dokumentarna.“, Realizovano 20. juna 2012. godine.

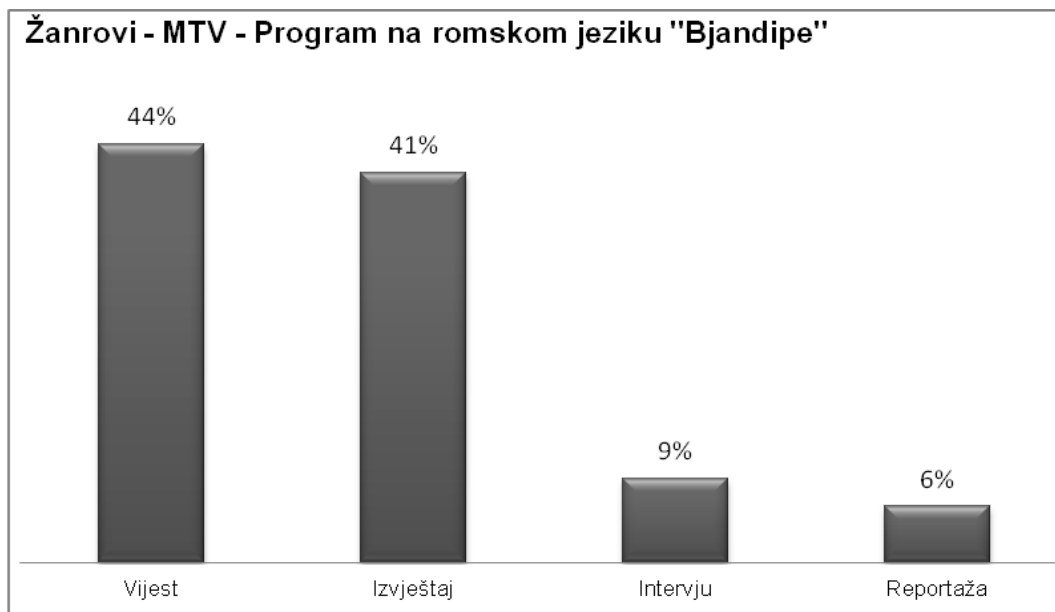
¹¹⁷ Pet programskih blokova u kojima je redakcija emitovala informacije sljedećih datuma: 27. mart, 10. april, 15. maj, 19. juni i 10. juli. U februaru na datum preciziran u istraživanju, u avgustu i septembru uopšte nisu emitovane informacije u okviru *Bjandipe*, samo muzika ili reprize prethodnih emisija.

produciranog od javnog servisa emisija *Vrijeme Roma* popunjava važnu prazninu za više tema vrlo relevantnih za život Roma u Makedoniji: zašto su kod Roma često prisutni neki vidovi hroničnih bolesti; problemi zdravstvenog osiguranja Roma; akcija vakcinacije djece Roma iz Štipa; pripremni kursevi za Rome za upis na medicinske studije; projekt UNICEF-a za dopunsku nastavu romske djece u cilju poboljšanja njihovog uspjeha u obrazovanju; komunalni problemi Roma u Štipu i opštini Zelenikovo; podrška Ambasade Norveške za besplatnu obuku za edukaciju mladih Roma u zanatima.

U pet emitovanih informativnih emisija *Bjandipe* registrovana su samo 34 priloga. Ovo samo po sebi govori u kojoj mjeri je javni servis zapostavio svoju programsku obavezu u zadovoljavanju informativnih potreba malih etničkih zajednica: “Kada bi malo više ljudi radilo u redakciji na romskom jeziku, sigurno bi se proširila i brojnost emisija, imali bismo debatne emisije, političke emisije, imali bismo sve sektore u svojoj emisiji... Međutim, ako se prošire emisije i ako se proširi broj ljudi, onda bi svako trebao da ima svoju kameru.”¹¹⁸

Zbog malog broja objava, u daljnjem tekstu je sačinjena analiza samo o nekim važnijim aspektima emitovane sadržine. Iako cijeli programski blok emisije *Bjandipe* nema informativni karakter, informativni prilozi koji se emituju u prvim minutama imaju takvu funkciju – daju pregled glavnih aktivnosti predstavnika vlasti.¹¹⁹ No, i u ovih pet minuta informisanje treba da zadovolji profesionalne standarde.

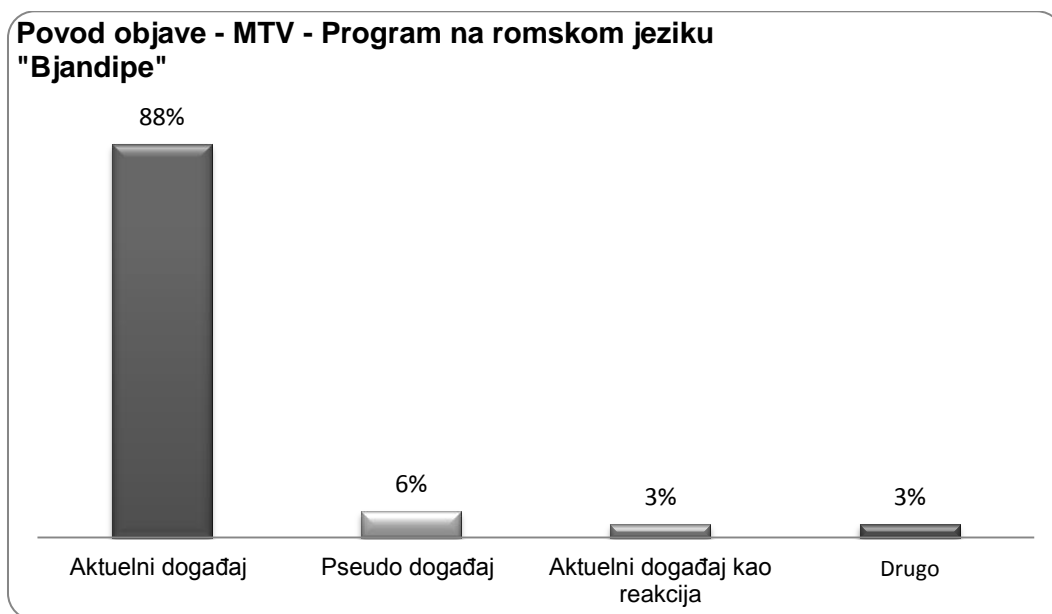
Najveći dio priloga (85%) su kratki i neanalitični **žanrovi** kao što su vijest i izvještaj, a registrovana su i tri intervjua i dvije reportaže – 16% od sadržaja. Ali, kada se uđe u sadržajni pregled tih nekoliko analitičkih žanrova, zaključak je da oni ne analiziraju nego više predstavljaju neku nit iz kulture i dostignuća romske zajednice u Makedoniji. Ponekad se sadržaj ovih žanrova sastoji od jednostavnog predstavljanja uspjeha nekog predstavnika iz romske zajednice.

¹¹⁸ Intervju sa novinarkom zaposlenom u redakciji romskog jezika, realizovan 20. juna 2012. godine.

¹¹⁹ Novinarka iz ove redakcije u intervjuu kaže: „Pet minuta su vijesti sa državnog vrha. Te vijesti dobijamo od MIA i to su petominutne vijesti pretežno iz državnog vrha i protokolarne vijesti. Ono što se događa, potpisan je neki dogovor, sporazum... Mi smo pretežno uključeni u sistem i preuzimamo vijesti koje su napravljene od novinara koji su bili direktno na terenu. Ja sam sama i ne mogu ići na teren. Kada je nešto aktuelna vijest u sistemu mi je prenosimo...“

Sa aspekta **povoda** emitovanja, najveći dio objava (30) se odnosi na aktualna dešavanja, dva za pseudodogađaje, jedan za aktualni događaj kao reakcija i jedan je medijski inicirana izjava. Ali realno, ove brojke su premale da bi se iz njih izvukao vrijedan zaključak. Romska zajednica u cjelokupnom periodu koji je bio predmet opservacije ima proizvedeno 30 novinarskih proizvoda koji se odnose na aktualni događaj. Ovo pokazuje da nema produkcije koja bi mogla ozbiljno da se upusti u aktualne društvene debate.

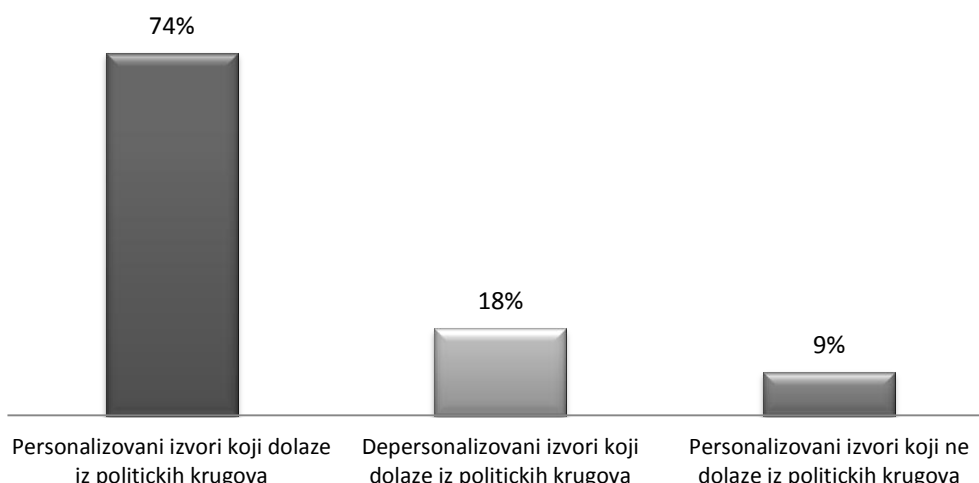

Analiza **izvora** pokazuje da je u svih 34 objave u selektovanom periodu korišten samo jedan izvor, što znači zastupanje jedinstvenog stava o političkim i društvenim pojavama. Jednostranost u objavama je problem kod svih redakcija na Drugom programskom servisu, ali kod programa na romskom jeziku je najočiglednija.

Varijabla „vrsta izvora“ pokazuje nekoliko tendencija: prvo, postoji precizno imenovanje izvora – u 25 ima personalizovanih izvora; drugo, izvori koji dolaze iz politike (personalizovani i depersonalizovani) su dominantni (31). Ovaj podatak, kao i u drugim redakcijama, indikator je da političari imaju primarno mjesto u informisanju romske redakcije. Pritom se u najvećem broju slučajeva zapravo radi o vladinim izvorima, što ukazuje na takav uređivački pristup. Ovo je u intervjuima bilo potvrđeno pitanjem kako se prilikom selekcije vijesti odlučuje koje su vijesti važne za objavljivanje: „Državni vrh, mislim ono što se dešava na nivou države je važno i aktuelno. Jer, u pet minuta ne možeš staviti više od 10-ak vijesti po 30-ak sekundi.“¹²⁰

¹²⁰ Ibidem.

Izvori - MTV - Program na romskom jeziku "Bjandipe"

Analiza pokazuje da kada je riječ o objavljenim **temama** raznovrsnost postoji, ali se od njih ne može donijeti puno zaključaka jer je malo primjera. Interesantno tumačenje može da proizađe iz *odsustva* objava o određenoj temi. Kategorija „ljudska i manjinska prava“, u kojoj romska redakcija ima samo jedan prilog otkriva da se uopšte ne dotiču teme koja se odnosi na prava članova ove zajednice. Ovo je vrlo važno ako se ima u vidu da je još aktuelna evropska inicijativa Dekada Roma, koja je trebala da ublaži posljedice sistemske diskriminacije i da poboljša socijalno-ekonomsku poziciju Roma u evropskim zemljama.

Teme	MTV – Program na romskom jeziku Prilozi o događajima u Makedoniji	
	Frekvencija	Procenat
Ekonomija	7	21%
Kultura	6	18%
Aktivnosti organa vlasti	5	15%
Obrazovanje	4	12%
Socijalna pitanja	4	12%
Unutrašnja politika	3	9%
Međunarodna politika	3	9%
Religija	1	3%
Ljudska i manjinska prava	1	3%
Građanski sektor (NGO)	0	0%
Ostalo	0	0%
Kvalitet svakodnevnog života	0	0%
Kriminal i korupcija	0	0%
Događaji iz regiona	0	0%
Svjetski događaji	0	0%
Sport	0	0%
Total	34	100%

Na šta se odnose emitovani informativni prilozi u emisiji *Bjandipe* u pet selektovanih emisija? Najveći dio (20) su tzv. „teme od opšteg interesa“ što se dominantno odnosi na aktivnosti predstavnika vlasti. Sam pregled emitovanih priloga upućuje da je uređivačka orijentacija

redakcije da u informativnom dijelu predstavi „najvažnije“ aktivnosti državnog vrha. S druge strane, ni prilozi koji se odnose na vlastitu (romsku) zajednicu nisu uvijek orijentisani ka kritičkom otvaranju problema i razloga zbog kojih je socioekonomsko stanje Roma u Makedoniji još uvijek teško. Čak i onda kada se te teme otvaraju, ponovo se posmatraju iz ugla inicijativa i aktivnosti koje su organi vlasti pokrenuli kako bi ih riješili.

Tema se odnosi na:	Broj priloga
I sopstvena i većinska zajednica	1
Sopstvena zajednica	13
Teme od opšteg interesa	20
Ukupno	34

Saznanja iz intervjuja nadopunjuju sliku dobijenu analizom. Na pitanje na koji način se otvaraju teme koje se tiču Roma, odgovor je da se redakcija trudi da ih pravi na analitički način, što ne mora uvijek značiti i direktnu kritiku vlasti: „Ima anketa građana, od ministarstva odgovornog za taj problem koji nam govore kako bi se riješio, zašto je došlo do takvog problema. To pravimo analitički, istražujemo unutra, trudimo se da budemo objektivni, da ne napadamo ako počnemo kritički usmjeravati prilog u drugom smjeru. Želimo da napravimo balans između ministarstva, anketiranog i nevladine organizacije – da zajednički riješe taj problem.“¹²¹

Za osjetljive međuetničke teme, kao što su bile naprimjer tenzije između makedonske i albanske zajednice u prvoj polovini godine, redakcija nije sama informisala nego je preuzela vijesti od redakcije na makedonskom jeziku. Rijetko se izlazi zajednički na teren jer „... redakcija na romskom informiše Rome, fokus je na Romima, kao što je i u srpskoj redakciji, albanskoj, vlaškoj... informišeš svoj narod, priloge koji ne obuhvataju dnevnu redakciju ili ostale nadopunjuješ.“¹²² Redakcija nastoji da ne izvještava o delikatnim temama, kao što je naprimjer bilo nacionalističko skandiranje na tribinama za vrijeme Evropskog prvenstva u rukometu u Beogradu. Razlog za to je „... što informisanje na takav način stvara kod gledaoca mržnju... da se ne podstiče mržnja.“¹²³

Program na vlaškom jeziku

Program na vlaškom jeziku se emituje u jednom kolažnom programskom bloku s naslovom *Iskra (Scanpeo)*. Kao i kod drugih malih redakcija, emisija traje pola sata a emituje se u periodu od 14:30 do 15:00 sati, ponedjeljkom, srijedom i petkom. U vrijeme vikenda dodijeljen im je još jedan dopunski sat programa. Emisija nema redovno planiranu strukturu, emituje se muzika, prilozi posvećeni praznicima ili drugim važnim događajima za Vlahe ili razgovori sa gostima u studiju. Redakcija ima ukupno troje zaposlenih, što ukazuje na mali potencijal u zadovoljavanju informativne funkcije.

U periodu od februara do septembra analizirano je ukupno devet emisija, ali samo u sedam je emitovano vrlo malo informativnih priloga – ukupno 22, svi o događajima u Makedoniji. Drugi emitovani sadržaji u ovim emisijama su, naprimjer: snimka obilježavanja dana Vlaha; snimka skupa Vlaha u Kruševu, emisija sa gostima u studiju povodom putovanja vlaške

¹²¹ Intervju sa novinarkom programa na romskom jeziku, realizovan 20. juna 2012. godine

¹²² Ibidem.

¹²³ Ibidem.

fudbalske reprezentacije u Rumuniju, još dvije emisije sa gostima u studiju na temu aktivnosti vlaške folklorne grupe *Gramostanj* i dr.

S obzirom na činjenicu da ovo nije dnevno-informativni program analiza se ne može fokusirati na sve aspekte kvantitativne analize, kao za redakcije koje emituju vijesti. Ipak, da se dobije neka slika sadržaja koji je obuhvaćen u ova 22 priloga, u tekstu se daje pregled oblasti koju pokrivaju, žanr, autorstvo i način korištenja izvora.

Od ukupno 22 informativna priloga, 10 se odnosi na različite **teme** važne za razvoj kulture Vlaha u Makedoniji; obilježavanje nacionalnog dana Vlaha, pripreme za vlaški festival, stara imena i prezimena Vlaha, vlaška večer u Bitoli, promocija knjige o tome ko je ko u Vlaha u Makedoniji, promocija knjige o vlaškom jeziku, svečana akademija povodom praznika Vlaha, susret delegacije Vlaha sa predsjednikom Skupštine i dr.

Dva priloga se odnose i „na vlastitu i na većinsku zajednicu“: jedan je iz oblasti obrazovanja – provođenje multikulturalnog projekta u školama, a jedan je iz kulture – djelo braće Manaki (debata Manakijevi susreti u Bitoli).

Drugih 10 priloga se fokusiraju na „teme od opšteg interesa“ za sve građane u Makedoniji a pokrivaju sljedeće oblasti: „unutrašnju i vanjsku politiku“ (kratki pregledi o najvažnijim političkim dešavanjima), „ekonomija“ (subvencije za poljoprivrednike, proizvodnja novih vina, proizvodnja ulja za ishranu), „obrazovanje“ (Sajam obrazovanja i karijera) i „aktivnosti vlasti“ (projekat Vlade).

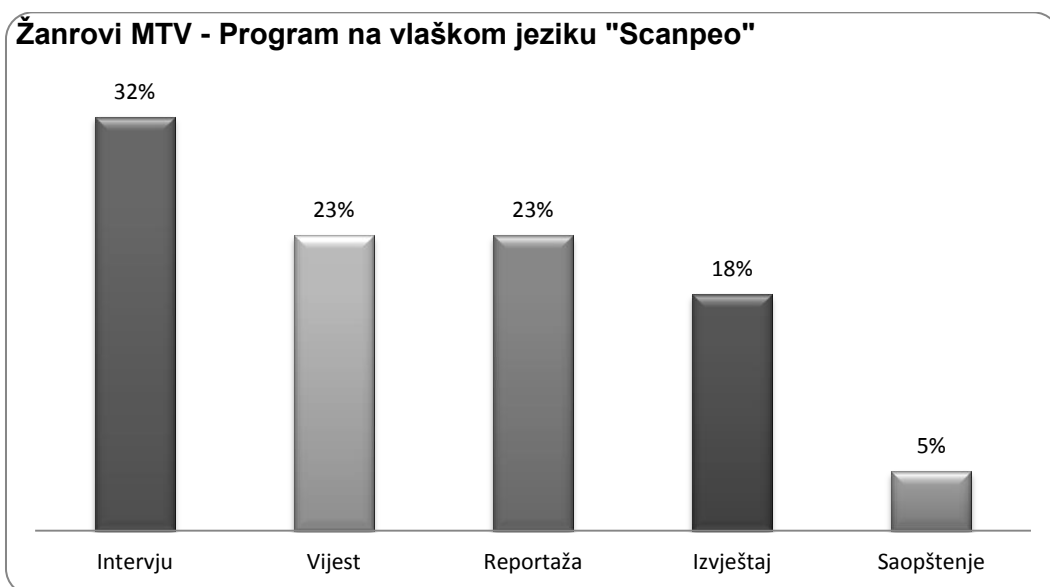
Prema kvantitetu objava ni vlaška redakcija ne ostvaruje svoju informativnu funkciju. Kvantitet je razlog što nalazi ne mogu da otkriju mnogo detalja o tipu informativnih tema koje objavljuju. Međutim, nešto se može uvidjeti iz nekih objašnjenja datih u provedenim intervjuima „Na početku ima informacija o tome, naprimjer, kakve aktivnosti ima Vlada, Skupština, predsjednik države, ministarstva, informacije o donacijama, subvencije i projekti, neki novi projekti... Potom pravimo priloge, naprimjer, sa nekim zemljoradnicima, razgovor koliko te subvencije pomažu te koje su njihove poruke Vladi.“¹²⁴ Veliki dio od ionako malog informativnog programa se posvećuje promociji onoga što radi Vlada. Ovdje, kao i kod drugih redakcija, odsustvuje glas liberalnog dijela civilnog društva. Osim toga, vlaška redakcija ne otvara teme koje su „tabu“ u vlastitoj etničkoj grupi.

Teme	Prilozi o događajima u Makedoniji	
	Frekvencija	Procenat
Kultura	11	50%
Ekonomija	3	14%
Unutrašnja politika	3	14%
Obrazovanje	2	9%
Međunarodna politika	2	9%
Aktivnosti organa vlasti	1	5%
Građanski sektor (NGO)	0	0%
Ostalo	0	0%
Kvalitet svakodnevnog života	0	0%
Kriminal i korupcija	0	0%

¹²⁴ Intervju sa novinarom redakcije vlašskog jezika, realizovan 11. jula 2012. godine

Događaji iz regiona	0	0%
Svjetski događaji	0	0%
Religija	0	0%
Socijalna pitanja	0	0%
Sport	0	0%
Ljudska i manjinska prava	0	0%
Total	22	100%

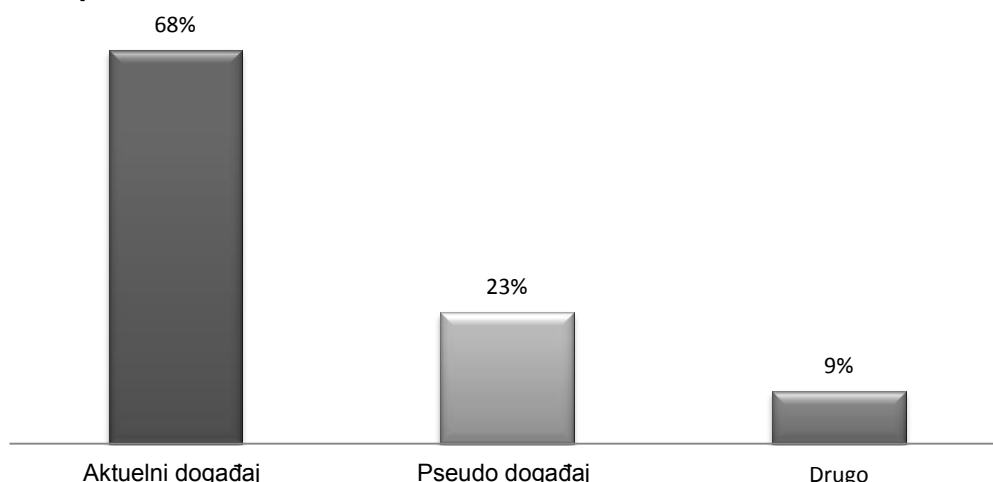
Pregled **žanrovske** strukture emitovanih priloga, kao i kod romske redakcije, potvrđuje da je informativna funkcija redakcije stavljena u drugi plan. Sedam intervjua i pet reportaža nisu analitičkog ili informativnog sadržaja već više promocija kulture i dostignuća Vlaha u Makedoniji. To je zbog činjenice da vlaški program uopšte ne emituje redovne vijesti u klasičnom smislu riječi već samo povremeno prenosi informacije o kulturnim manifestacijama Vlaha. Iz dubinskih intervjua proizlazi da su među razlozima za ovakvo stanje problemi sa malim brojem zaposlenih novinara (redakcija ima samo troje zaposlenih), problemi sa pristupom tehničkim resursima i nedostatak obuke za novinare.¹²⁵

Na primjeru od 22 novinarska proizvoda ne mogu da se izvuku zaključci niti u pogledu drugih aspekata analize. Jedini relevantan podatak u odnosu na **povod** emitovanja je to da se veći dio priloga (ukupno 15) odnosi na aktuelne događaje.

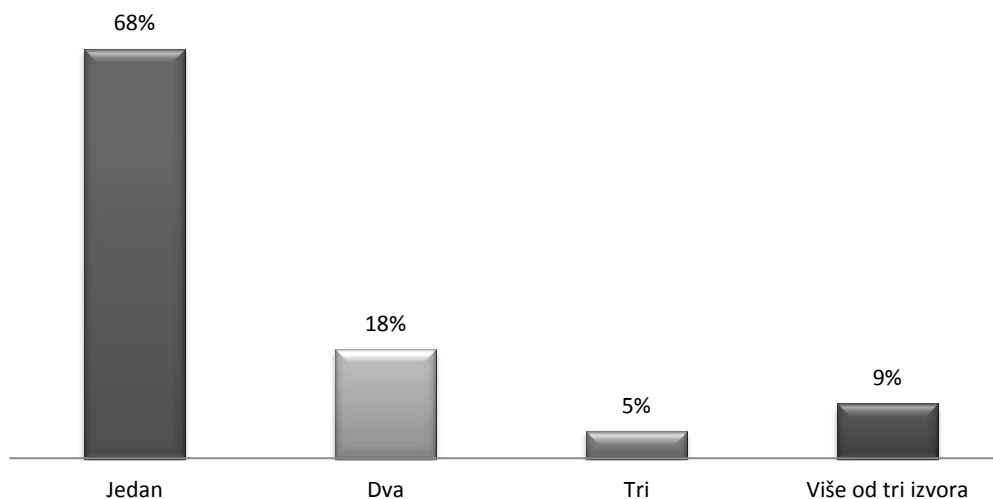
¹²⁵ Ibidem.

Povod objave - MTV - Program na vlaškom jeziku "Scanpeo"

Od ukupno 22 objavljenih sadržaja vlaške redakcije, u 15 ili 68% konsultovan je samo jedan **izvor**, 18% od objavljenih sadržaja ima dva izvora a 14% ima tri ili više od tri izvora. Ova varijabla kombinovana s pozicijom izvora (svi izvori zastupali su istu stranu), ukazuje na isti problem kao i kod drugih redakcija – informisanje samo za jedan aspekt ili stranu teme. Međutim, to se mora staviti u zagradu s obzirom da veliki dio programa na vlaškom jeziku uopšte ne otvara teme koje su društveno izazovne i problematične već je jednostavna promocija vlaške kulture i vrijednosti u Makedoniji. Zbog toga broj i pozicija izvora ne mogu da se primijene pri ocjeni ovakvih priloga već prije svega za informativne žanrove.

Broj izvora - MTV - Program na vlaškom jeziku "Scanpeo"

Generalni zaključak o programu na vlaškom jeziku bi bio isti kao i za još dvije manje redakcije (romsku i srpsku) – ne proizvodi se dovoljno aktuelan informativni sadržaj da bi se zadovoljile potrebe vlaške populacije u zemlji.

Program na srpskom jeziku

Redakcija na srpskom jeziku, kao i druge male redakcije javnog servisa, ne emituje vijesti nego kolažnu emisiju naslova *Vidik* koja se emituje od 15:00 do 15:30 sati, ponedjeljkom, srijedom i petkom. Vikendom im je dodijeljen još jedan sat programa. Emisija je u suštini magazinskog karaktera, posvećena dominantno istorijskim i kulturnim dešavanjima značajnim za Srbe u Makedoniji.

U redakciji danas radi troje zaposlenih novinara koji pokrivaju ovaj program – u prošlosti je radilo 10-ak novinara. Ova redakcija se suočava sa sličnim problemima kao i romska, vlaška i bošnjačka – nedostatkom potrebnog vremena za emitovanje programa, nedovoljnim novinarskim kadrom, nedostatkom odgovarajućih tehničkih resursa i tehničkog kadra, potrebom za obukom koja im se, kao što kažu, ne nudi ako sami ne otkriju da imaju pristup do nje. Iz provedenog intervjua proizlazi da program na srpskom jeziku nema ni stabilan tajming emitovanja, što se odražava na konzistentnost u izgradnji vlastite publike.¹²⁶ Pored ovoga, u redakciji postoji percepcija da etnička hijerarhizacija potiskuje male redakcije: „Pod kapom MTV2 godinama unazad glavni urednik je Albanac, oni su najmnogobrojniji, imaju najvišu satnicu kada su programi u pitanju. Ne bi se moglo reći da je pritisak, no zna se ko je prioritetan. Njima se rijetko desi da im propadne događaj. Ponekad nas je stid kada treba da objašnjavamo ljudima s kojima zakazujemo snimanje da ili nemamo slobodnih kamera ili ne možemo da dođemo jer nemamo automobil. Ja do centra ne mogu da odem i da realizujem snimanje, a da ne govorimo da možda želim dalje da idem.“¹²⁷

U periodu od februara do septembra snimljeno je i analizirano ukupno 10 emisija. S obzirom na činjenicu da nije riječ o vijestima, u tekstu se daje kratka analiza sadržaja u svakoj od emitovanih emisija.

Prva analizirana emisija od 3. februara je kombinacija informativno-muzičkog bloka od 30 minuta sa nekoliko priloga: informacija sa ministarske konferencije u Beogradu (1,5 min.); prilog (11,5 min.) iz oblasti kulture o umjetnici Jelici Živkovskoj, porijeklom Srпкиnji, koja izrađuje umjetničke predmete od leda; prilog iz oblasti sporta (8 min.) o srpskim šampionima koji su na Olimpijskim igrama osvojili zlatne medalje, sa izjavama kapitena i golmana vaterpolo reprezentacije Srbije, kapitena rukometne reprezentacije i predsjednika Republike Srbije. U nastavku emisije su se emitovale srpske narodne pjesme u trajanju od 8 minuta.

Izdanje od 23. marta je posvećeno obilježavanju 20. godišnjice osnivanja Demokratske partije Srba u Makedoniji. Dvadesetominutni prilog je snimljen u vrijeme svečane proslave partije. Na početku se daje kratak istorijski pregled razvoja Demokratske partije Srba u Makedoniji, s izjavom Nebojše Tomovića, osnivača partije, koji govori o počecima političkog organizovanja Srba u Makedoniji. U nastavku se prenosi obraćanje Ivana Stoilkovića, aktuelnog predsjednika DPS-a i razgovor sa Draganom Nedeljkovićem, zamjenikom predsjednika. Kasnije se prenose izjave Emilije Tomić, predsjednice Aktiva žena, Dalibora Kitanovića, predsjednika omladinske organizacije i ponovo Ivana Stoilkovića. Na kraju priloga se prenosi atmosfera sa proslave jubileja DPSM-a. Odmah nakon ovog priloga emituje se petominutni videoisječak sa naslovom “Da se nikada ne zaboravi“, posvećen 13. godišnjici početka bombardovanja SR Jugoslavije od strane NATO-a (24 mart). Prilog prenosi informacije o počinjenoj materijalnoj šteti i civilnim žrtvama za vrijeme bombardovanja.

¹²⁶ Intervju sa novinarom programa na srpskom jeziku, realizovan 11. jula 2012. godine

¹²⁷ Ibidem.

30. marta u emisiji *Vidik* je emitovan prilog (15 min.) o tradicionalnoj manifestaciji „Borina nedjelja“, koja se održava svake godine u Vranju u čast liku i djelu književnika Borisava Stankovića. Drugi prilog (pet minuta) je izvještaj sa manifestacije „Želimo šaren, a ne bezbojan svijet“, koju realizuje sedam osnovnih škola opštine Centar u saradnji sa Britanskim savjetom. Posljednji prilog (osam minuta) je posvećen gudačkom triu *Omnia*, sastavljenom od tri talentovane djevojke.

U emisiji od 9. aprila emitovana su tri priloga: prvi (15 min.) informiše o projektu Udruženja novinara posvećenom ulozi medija u međuetničkom dijalogu i okruglom stolu u Klubu novinara (prenosi se intervju sa Milicom Pešić, direktoricom Instituta za različitosti u medijima iz Londona, i Brankom Radovanovićem, članom Savjeta za radiodifuziju); drugi prilog (četiri minute) je informacija o izložbi „Ti, linija i ja“ umjetnice Mariete Sidovski i intervju sa autoricom; treći prilog (šest min.) informiše o izložbi „Crno i bijelo“, održanoj u Muzeju savremene umjetnosti u Skoplju, zajednički projekat umjetnika iz Srbije – intervju sa umjetnicom Željkom Momirov i umjetnikom Ljubimirom Vučinićem.

U emisiji od 4. maja prvi prilog (pet minuta) se odnosi na parlamentarne izbore u Srbiji. Navodi se više informacija u vezi sa samim izborima i zakonske procedure, partije učesnici, načini glasanja, nadgledanje neregularnosti na izborima itd. Drugi prilog (sedam minuta) informiše o promociji dvije nove knjige srpskog autora Saše Ilića. U nastavku priloga prenose se izjave autora Saše Ilića, kao i promotora knjiga Saše Čirića. Kao posljednji prilog (10 minuta) u ovom izdanju *Vidika* emituje se reportaža *Predjeli i ljudi* u produkciji RTS-a posvećena planini Zlatibor. U preostalih osam minuta do odjave emituje se operaska izvedba Jadranke Jovanović.

Izdanje *Vidika* od 6. juna daje pregled nekoliko događaja značajnih za srpsku zajednicu: prvi prilog (10 minuta) govori o obilježavanju 623. godišnjice od Kosovske bitke, kao i dio vidovdanske svečanosti organizovane u zemlji i svečana akademija Srpske zajednice u Makedoniji u Muzeju grada Skoplja; drugi prilog (20 minuta) se odnosi na obilježavanje vidovdanske nedjelje u manastiru Gračanica sa izjavama gostiju i učesnika programa.

U julskoj emisiji *Vidika* (9. juli) emitovano je pet priloga: u prvom (dvije minute) informiše se o mogućnostima koje nudi Fond za zdravstvo RM za korištenje zdravstvenih usluga u drugim zemljama, posebno o mogućnosti banjškog liječenja u nekom od centara u Srbiji; drugi prilog (četiri minute) odnosi se na 19-u duborezačku koloniju, koja se održava u Manastiru sv. Joakim Osogovski kod Krive Palanke, prenosi se izjava duborezača iz Srbije; treći prilog (pet min.) je razgovor sa starosjediocem iz Gračanice, potom slijedi trominutni video (bez govora) za istorijske momente u vezi sa Kosovom; četvrti prilog (pet min.) je izložba „Ukleti Neimar“ autorice Ivane Ristić, organizovana u Muzeju savremene umjetnosti u Skoplju u čast arhitekte Bogdana Bogdanovića; peti prilog (10 minuta) informiše o tamburaškom festivalu održanom u Novom Sadu.

Avgustovsko izdanje (28. avgust) obrađuje sljedeće događaje: reportažu (šest minuta) o *Roštiljadi* u Leskovcu sa brojnim informacijama o gradu, tradiciji pripreme čuvene leskovačke pljeskavice i kulturno-umjetničkom programu; repriza priloga od 9. jula (četiri minute) o duborezačkoj koloniji u Krivoj Palanci. Do kraja emisije se smjenjuju muzički spotovi/pjesme srpskih izvođača.

Emisija *Vidik* emitovana 9. septembra potpuno je posvećena srpskom pjevaču Đorđu Balaševiću. Naizmjenično su emitovane njegove pjesme i intervjui s pjevačem.

Program na bošnjačkom jeziku

Program na bošnjačkom jeziku u okviru Drugog programskog servisa Makedonske televizije emituje se u jednom programskom bloku nazvanom *Sehara* u periodu od 14:30 do 15:00 sati, utorkom i četvrtkom i u još jednom terminu od pola sata u vrijeme vikenda. Redakcija je jedna od najmlađih u javnom servisu, nastala 2006. godine. I ova redakcija ima troje zaposlenih te se suočava sa istim problemima kao srpska, romska i vlaška – neredovni termini objavljivanja, odsustvo svakodnevnog informisanja, nedostatak tehnike i tehničkog kadra, mali prioritet u korištenju zajedničkih resursa i dr.¹²⁸ Zbog svega toga u dodijeljenom polusatnom bloku emituje se malo informativnih sadržaja koji uglavnom pokrivaju dešavanja iz svijeta i Bosne i Hercegovine.

Jedan od intervjuisanih novinara sugeriše da je postojanje bošnjačke (kao i romske, vlaške i srpske) redakcije na MRTV-u samo formalno: „Iako je formalno ispoštovan zakonski okvir u smislu dodjeljivanja prostora u eteru, ne pazi se u kom formatu ili u kom vremenu je dat prostor. Male etničke zajednice imaju program od 14:30 do 15:30 svakim danom – to je u televizijskom okviru mrtav termin. I sada ako si ti iz romske, bošnjačke, srpske, ili koje druge zajednice i emituješ između 14:30 i 15:30 i želiš da ojačaš neki etnički moment, kulturu, tradiciju svoje zajednice – koliko ćeš od toga imati efekta? Drugi problem u ovoj redakciji je nedostatak kadrova koji bi bili dovoljni za zadovoljavanje (potreba) jedne zajednice. Ima prvi kanal koji emituje na makedonskom i drugi koji emituje na albanskom, a ostatak zajednice je u nekoj hibridnoj zoni i oni treba da mole ovu ili onu stranu da dobiju prostor ili resurse za odgovarajuću realizaciju programa.“¹²⁹

U provedenom intervjuu član redakcije sugeriše da ona ne može da ostvaruje niti funkciju promotora kulture bošnjačke zajednice: „Treba da se omoguće neka putovanja. Želim da odem u Sandžak, direktno ja, želim da odem u Tursku, gdje žive Bošnjaci, želim da odem u Albaniju gdje ima 10.000 Bošnjaka. U Bosni, u Sarajevu, nisam bila (službeno).“¹³⁰

U periodu od februara do septembra kada je realizovano istraživanje analizirano je ukupno osam emisija u kojima je emitovano ukupno 119 informativnih priloga.

Podaci o **temi** na koju se odnose prilozi kod bošnjačkog informativnog programa sugerišu da redakcija malo izvještava o domaćim događajima i temama, odnosno o pitanjima koja se odnose na bošnjačku zajednicu u Makedoniji. Naime, čak 74% od ukupno 119 registrovanih priloga odnose se ili na događaje iz svijeta ili pak na događaje iz neposrednog regiona. 42% objava su sadržaji koji se odnose na neposredni region i to događaji relevantni za Bosnu i Hercegovinu. Ovo sugeriše da redakcija na BiH gleda kao na „matičnu“ državu za koju prevashodno treba da izvještava – ovakav stav redakcije o vođenju „dijasporske“ politike ne odgovara javnom servisu koji prevashodno treba da izvještava o životnim pitanjima koja se tiču Bošnjaka u Makedoniji kao državi u kojoj treba da se ostvaruju njihova prava. Samo u 31 priloga (26,05%) se izvještava o domaćim dešavanjima.

¹²⁸ Intervju sa novinarom redakcije na bošnjačkom jeziku MTV2, realizovan 23. juna 2012. godine

¹²⁹ Intervju sa Edinom Hajdarpašićem, novinarom i urednikom na privatnoj televiziji 24 Vesti, realizovan 15. jula 2012. godine

¹³⁰ Intervju sa novinarom redakcije na bošnjačkom jeziku MTV2, realizovan 23. juna 2012. godine

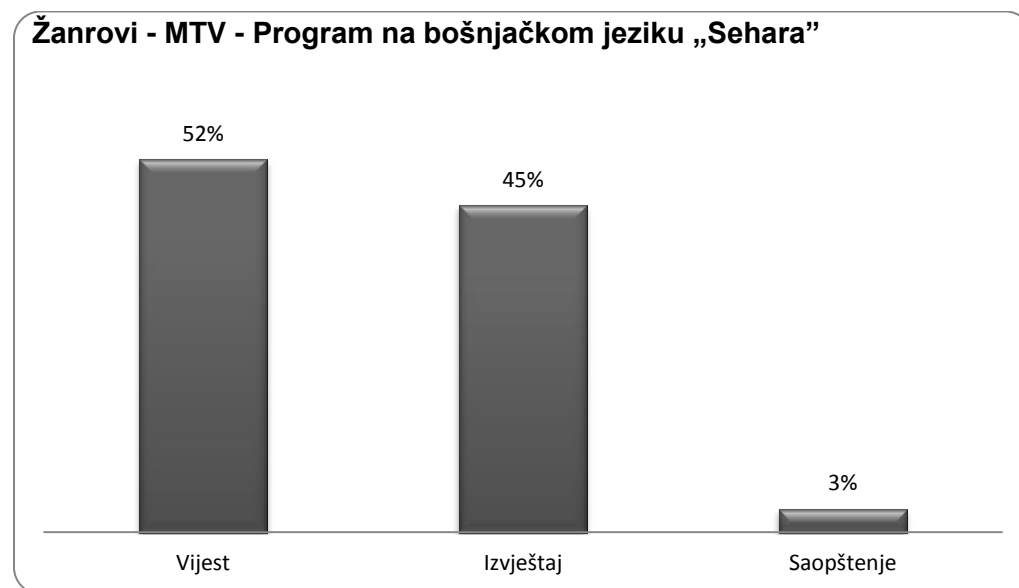
Teme	Prilozi o događajima u Makedoniji	
	Frekvencija	Procenat
Događaji iz regiona	50	42%
Svjetski događaji	38	32%
Međunarodna politika	16	13%
Aktivnosti organa vlasti	4	3%
Ekonomija	4	3%
Obrazovanje	3	3%
Kvalitet svakodnevnog života	2	2%
Unutrašnja politika	2	2%
Građanski sektor (NGO)	0	0%
Ostalo	0	0%
Kriminal i korupcija	0	0%
Kultura	0	0%
Religija	0	0%
Socijalna pitanja	0	0%
Sport	0	0%
Ljudska i manjinska prava	0	0%
Total	119	100%

U daljnjoj analizi fokus je stavljen samo na priloge koji se odnose na domaće događaje da bi se utvrdilo u kom obimu i kako je redakcija izvještavala o pitanjima u vezi sa etničkim zajednicama u zemlji. U ovom kontekstu, kategorija „na šta se odnosi tema“ baca dopunsko svjetlo na mali interes ove redakcije o temama koje se odnose na bošnjačku zajednicu u Makedoniji. Od ukupne produkcije tema koje se odnose na politički i društveni život u Makedoniji (31 prilog), čak 29 priloga su teme od opšteg interesa u kojima dominira politika (vanjska i unutrašnja), ekonomija i aktivnosti vlasti. U cijelom selektovanom periodu registrovano je samo jedno emitovanje koje se odnosi direktno na bošnjačku zajednicu i jedno emitovanje koje se odnosi na bošnjačku i većinsku zajednicu.

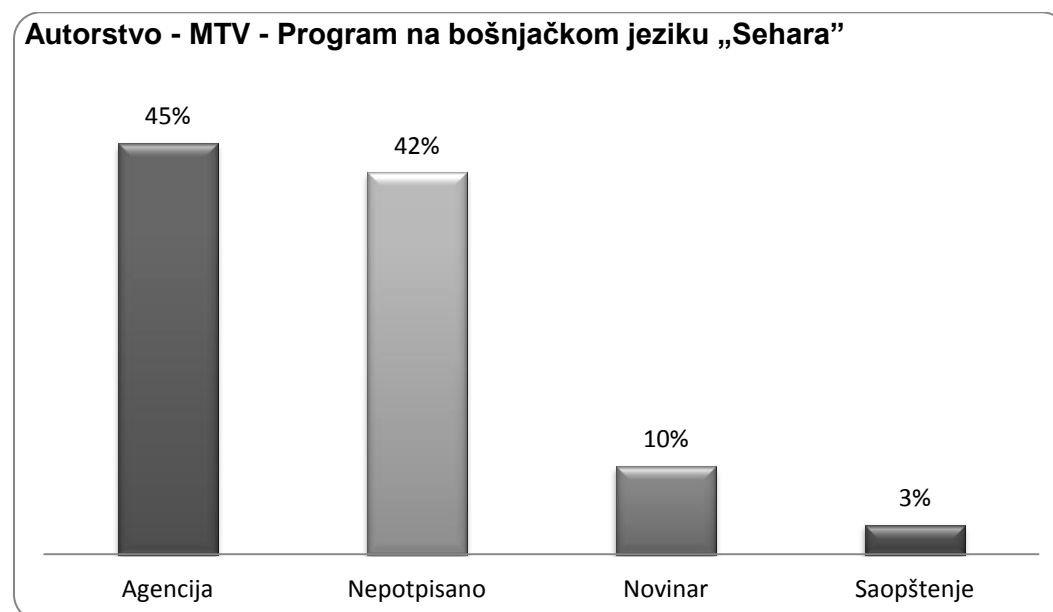
Tema se odnosi na:	Broj priloga	%
I sopstvena i većinska zajednica	1	3,23
Sopstvena zajednica	1	3,23
Teme od opšteg interesa	29	93,54
Ukupno	31	100

Žanrovska analiza priloga pokazuje da u analiziranom periodu program na bošnjačkom jeziku emituje isključivo žanrove koji su kratki i nemaju analitičku težinu – u informativnom bloku dominiraju agencijske vijesti iz svijeta i regiona. Od 119 ukupno emitovanih priloga, 53% su vijesti, 45% su izvještaji. Od 31 priloga koji se odnosi na Makedoniju, 16 su vijesti, 14 izvještaji i jedno saopštenje. Potpuno odsustvo analitičkih žanrova, čak i kod proizvoda koji se odnose na Makedoniju, sugerije da ova redakcija praktikuje reaktivno novinarstvo, odnosno transferiše stavove iz politike ili drugih centara moći, bez da uđe u vlastitu analizu i povezivanje pojava. Dok je za proizvodnju složenih analiza ili reportaža potrebna značajna

tehnička i kadrovska podrška – nešto što bošnjačka redakcija nema, ipak se ne može naći validno obrazloženje zašto u programu nisu zastupljeni barem intervjui (uživo ili snimljeni).

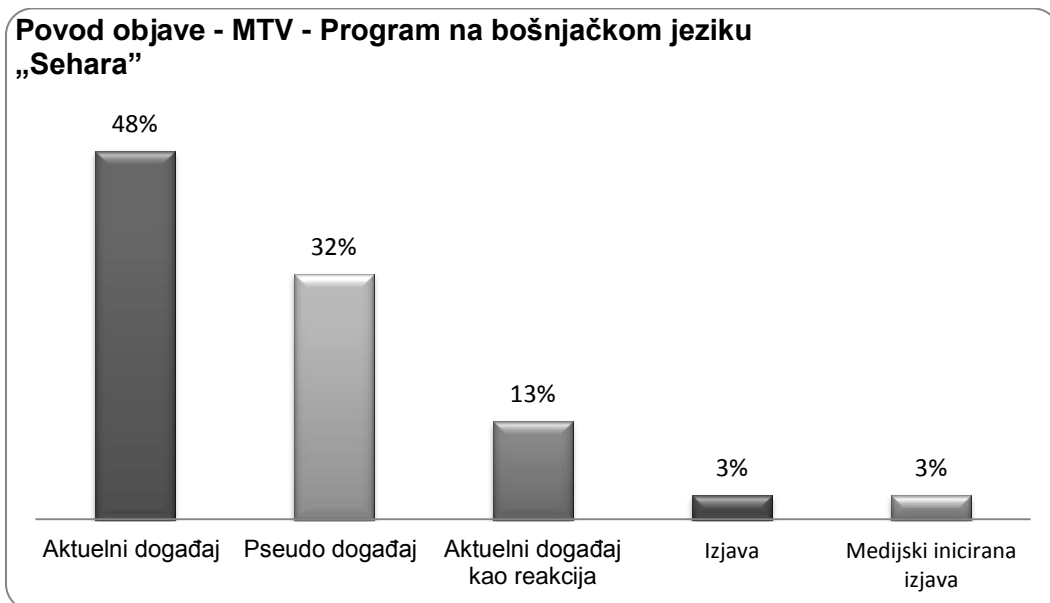

Podaci o **autorstvu** dopunjavaju sliku da ova redakcija nedovoljno produkuje vlastite informacije relevantne za domaća dešavanja, ali i sugeriše da veliki dio ovih objava otpada na proizvode koji su preuzeti od novinskih agencija (u slučaju MTV-a to je najčešće državna agencija MIA).

Sa aspekta **povoda** emitovanja objava, analiza priloga o domaćim događajima pokazuje da je blizu polovina o aktuelnim događajima, ali činjenica da su i ovi prilozi u najvećem dijelu agencijske vijesti jasno upućuje na zaključak da ova redakcija nema potencijal da sama inicira i obrađuje aktuelne teme važne za zajednicu kojoj je program namijenjen. Pokazalo se, isto tako, da su jedna trećina od ionako male produkcije bošnjačke redakcije pseudodogađaji,

odnosno press-konferencije, aktivnosti organa vlasti, protokolarnе posjete i sastanci sa predstavnicima vlasti u stranim zemljama i slični događaji.

I kod vijesti na bošnjačkom jeziku uočeni su prekršaji profesionalnih standarda u odnosu na upotrebu **izvora**. Ovo kršenje je najvidljivije ako uporedimo stepen konsultovanja izvora u cjelokupnoj produkciji sa stepenom konsultovanja samo u produkciji priloga o domaćim temama. Naime, u 70% svih emitovanih priloga ima jedan izvor, 17% dva izvora, a preostalih 13% tri ili više izvora. U vijestima koje se konkretno odnose na Makedoniju se vidi da je u 19 slučajeva (61%) konsultovan samo jedan izvor, u ostalim slučajevima su konsultovana dva ili više izvora. Ova tendencija, posebno kada se govori o objavama o Makedoniji, sugerise veliki stepen kršenja profesionalnih standarda.

U 97% priloga za domaće događaje izvori koje je konsultovala redakcija zastupaju jednak stav. Samo jedan prilog (u kome su konsultovana više od dva izvora) ima suprotstavljene stavove izvora. Pored toga, može se reći da ova redakcija sistemski praktikuje jednostrano

izvještavanje. Činjenica da je skoro polovina priloga (14) agencijske vijesti uopšte ne amnestira redakciju od odgovornosti u pogledu profesionalnog izvještavanja.

Važan je zaključak koji može da se izvuče iz varijable „tip izvora“: 81% izvora dolazi iz partijsko-političkih krugova, što je pokazatelj da i ova redakcija dominantno praktikuje „top down“ novinarstvo koje ide od političara prema građanima. Ovo političkim strukturama daje stratešku prednost da lako modeliraju medijsku agendu prema svojim interesima. I ovaj slučaj potvrđuje da su najveći dio političkih izvora u suštini pripadnici vladajuće političke klase. Ukupno 23 priloga (74% od priloga o domaćim događajima) za izvor imaju vladajuću klasu. Ovo ne znači da se preostalih 26% odnosi na opoziciju – veliki dio od njih su međunarodni izvori (EU, NATO i drugo).

Cilj cijele ove analize nije bio utvrditi **stav novinara** ili **vrijednosti objavljenog sadržaja** u odnosu na sve informativne priloge, već samo u priložima koji se odnose na neku etničku zajednicu. Redakcija na bošnjačkom jeziku u selektovanom periodu u pokrivanju domaćih događaja emitovala je samo dva takva priloga, svi drugi su o temama od opšteg interesa (aktivnosti vlasti, protokolarni susreti i posjete, press-konferencije, promocije kulturnih dešavanja i dr.). Prvi prilog se odnosi na regionalni susret ministara unutrašnjih poslova iz regiona održan u Skoplju, na kojem je ministar unutrašnjih poslova Bosne i Hercegovine dao izjavu o odnosima između bošnjačke i makedonske zajednice. Drugi prilog se odnosi na projekat učenika opštine Centar „Želim šaren, a ne bezbojan svijet“ u kom dominira izvještavanje o dijelu priredbe posvećenom bošnjačkoj kulturi. U oba priloga stav novinara je neutralan a kontekst izvještavanja je pozitivan za obje zajednice.

II.2. Komercijalni mediji

U istraživanje je pored programa na javnoj televiziji bilo uključeno i nekoliko komercijalnih medija koji objavljuju sadržaje na jezicima manjinskih zajednica u Republici Makedoniji. Zbog ograničenih resursa odabrane su dvije televizijske stanice i jedne dnevne novine na albanskom jeziku: Alsat M, jedinstvena televizija na državnom nivou, koja emituje na albanskom jeziku, i Televizija BTR, regionalna TV stanica iz Skoplja koja emituje program na romskom jeziku, te dnevne novine *Koha*, jedne od troje novina na albanskom jeziku.

Alsat M

Alsat M je privatna televizijska stanica na državnom nivou kojoj je dodijeljena dozvola za emitovanje programa na albanskom jeziku. Za ovu televiziju je karakteristično što vijesti i aktuelno-informativne emisije pored albanskog emituje i na makedonskom jeziku. To je jedan od rijetkih privatnih medija koji svoj biznis-koncept gradi kroz ideju prevazilaženja jezičkih razlika i doseganja do cjelokupne publike.

Televizija svakodnevno proizvodi veliki broj vijesti. U informativnoj redakciji rade 23 urednika i novinara koji obrađuju i uređuju informacije u vijestima na albanskom i makedonskom jeziku. Vijesti na albanskom emituju se u 16:00 i 19:00 sati, a vijesti na makedonskom u 23:00 sata. Analizirano je 14 emisija centralnih vijesti na albanskom jeziku koje se emituju u 19:00 sati u periodu od februara do septembra 2012. godine.

Tema objava, kao i kod drugih medija, bila je analizirana prema dvjema kategorijama – „oblasti“ i „na šta se odnosi tema“. U ukupnom broju priloga na vijestima, 48,25% su prilozi o domaćim događajima, 51,75% su prilozi o događajima u svijetu (zajedno sa događajima iz međunarodnog sporta), a 9,21% su prilozi o događajima iz regiona. Ovo znači da se među prvih pet kategorija nalaze tri koje se direktno odnose na Makedoniju – 51% objava je povezano sa događajima koji se ne dešavaju niti se direktno odnose na makedonsku politiku ili društvo („događaji iz svijeta“, „događaji iz regiona“ i „međunarodni sport“). U okviru regionalnih događaja redakcija jedino ima interes za teme koje su povezane sa lokacijama na kojima žive Albanci: od ukupno 29 regionalnih događaja 23 (79%) se odnose prije svega na Kosovo i tenzije sa Srbijom, kao i događaje iz Albanije.

Teme	Prilozi o događajima u Makedoniji Alsat M	
	Frekvencija	Procenat (%)
Svjetski događaji	134	43
Unutrašnja politika	53	17
Sport	34	11
Događaji iz regiona	29	9
Ekonomija	13	4
Aktivnosti organa vlasti	12	4
Građanski sektor (NGO)	11	3
Međunarodna politika	7	2
Kvalitet svakodnevnog života	5	2
Javna upotreba maternjeg jezika	5	2
Ostalo	3	1
Obrazovanje	3	1
Kriminal i korupcija	2	1
Religija	2	1
Kultura	1	0
Socijalna pitanja	1	0
Total	315	100

Od cjelokupnog broja objavljenih novinarskih proizvoda kod Alsat M ukupno 152 su teme koje se odnose na Makedoniju. U pokrivanju događaja iz Makedonije dominira „unutrašnja politika“ (16,83%) i „sport“ (10,79%). Pokazatelji za druge teme sugeriraju da program Alsat M ima potpunu pokrivenost i raznovrsnost tema, iako neke od njih nisu zastupljene u tolikoj mjeri u kojoj bi odgovaralo makedonskom kontekstu. Naprimjer, u oblastima „socijalna pitanja“ i „kultura“ zabilježena je samo jedna objava u selektovanom periodu, a u oblastima „kriminal i korupcija“ i „religija“ samo dvije.

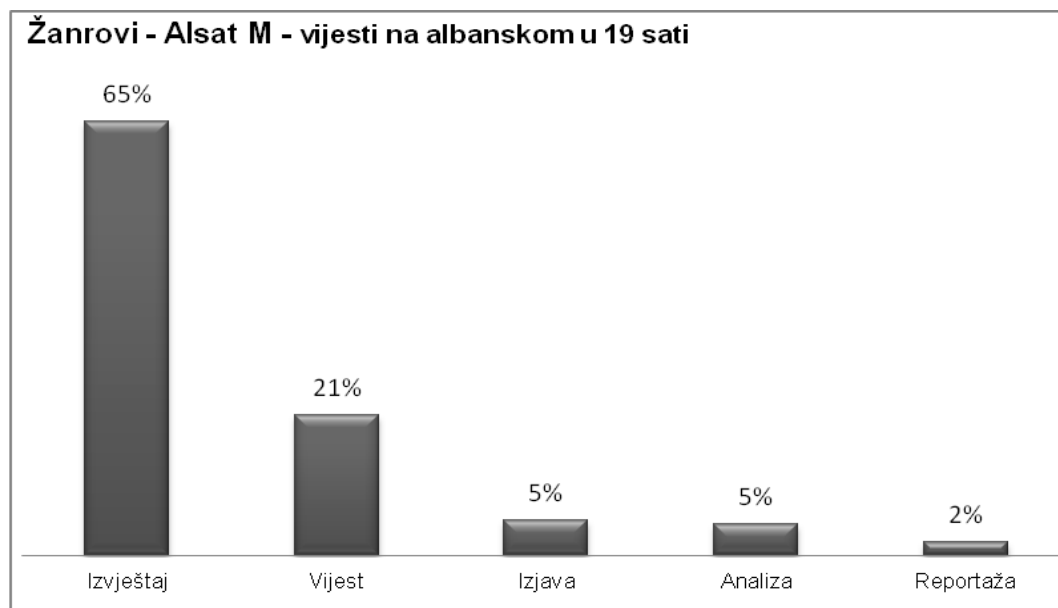
U daljnjem tekstu analiza se fokusira samo na priloge o događajima iz Makedonije u cilju da odgovori na osnovno istraživačko pitanje u kom obimu i na koji način Alsat M izvještava o vlastitoj ali i o drugim etničkim zajednicama.

Tema se odnosi na:	Broj priloga	%
I sopstvena i većinska zajednica	10	6,58
Većinska zajednica	6	3,95
Sopstvena zajednica	30	19,74
Teme od opšteg interesa	106	69,74
Ukupno	152	100

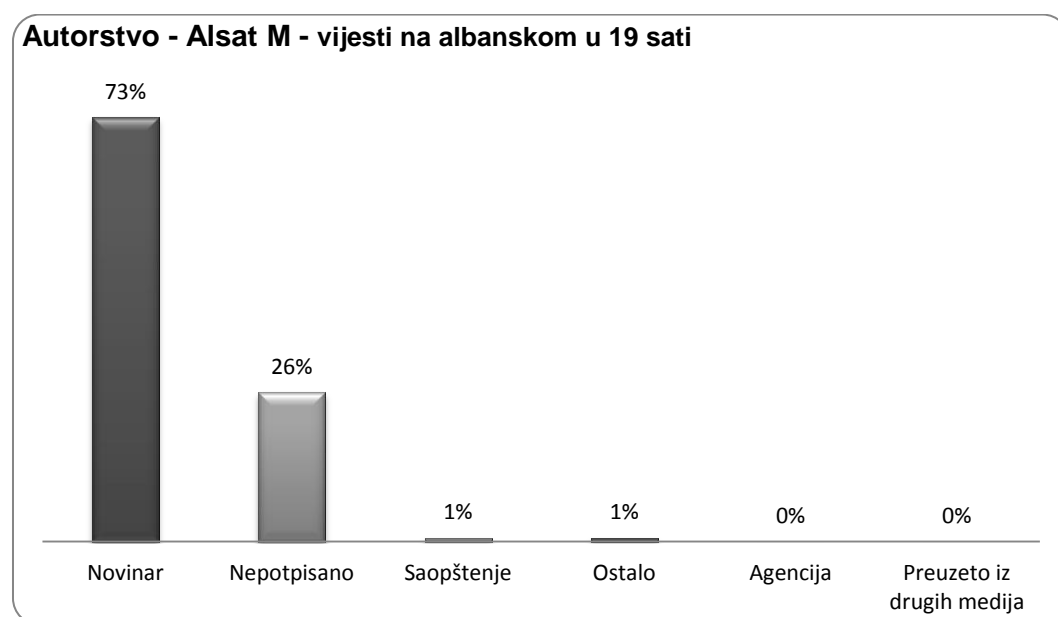
Analiza varijable „na šta se odnosi tema“ detaljno pokazuje koliki je broj priloga eksplicitno tretirao pitanja povezana sa nekom od etničkih zajednica u Republici Makedoniji. Ova statistika sugeriraju pozitivan trend u proizvodnji informativnih priloga koji se odnose na teme koje se tiču svih građana bez obzira na etničku pripadnost („teme od opšteg interesa“ – 69,74%). Teme od opšteg interesa, dvojezičnost vijesti i dio drugog programa Alsat M, svakako pridonose izgradnji mostova između zajednica (iako vijesti koje televizija emituje na makedonskom jeziku idu u kasnim noćnim satima).¹³¹ Dalje, 19,74% programa su prilozima povezani sa temama koje se tiču samo vlastite etničke zajednice, a 10 objava (6,58%) su prilozima sa temama povezanim sa većinskom i sa vlastitom zajednicom.

Žanrovska analiza objava na Alsat M pokazuje da je ovaj komercijalni medij u selektovanom periodu rijetko imao analitičke žanrove. Od ukupno 152 priloga, sedam su analize, tri reportaže, jedan intervju i jedan komentar. Najveći procenat objava su izvještaji (65,13%) i vijesti (21,05%). Ovi pokazatelji sugeriraju da Alsat M nije izuzetak od dominantne prakse u novinarstvu Makedonije da je izvještavanje više reakcija na događaje, umjesto da istražuje, analizira i indicira teme javne agende. Svakako se očekuje i u razvijenim medijima iz drugog društvenog konteksta da izvještaji i vijesti kao žanr dominiraju u programu. Ipak, suodnos između neanalitičkih i analitičkih žanrova potvrđuje pravilo da i ova televizija u najvećem dijelu praktikuje reaktivno novinarstvo. Pored toga, žanr izvještaj u novinarskom kontekstu u Makedoniji vrlo rijetko unosi analitičke trenutke u sadržaj, za razliku od ovakve prakse koju ima dio medija u zapadnoj Evropi.

¹³¹ Za multietničke deskove i za dvojezične programe, urednik Alsat M Muhamed Zekiri kaže: „Alsat M nudi program na dva jezika. Istina, glupo je da živimo u istoj državi i društvu, da imamo različite probleme, a da ne budemo informisani jedni o drugima. (MRTV na albanskom nema prevod) – Volja je u pitanju i nema apsolutno nikakvog opravdanja zašto to ne može da se izvede.“ Intervju realizovan 17.jula 2012. godine.

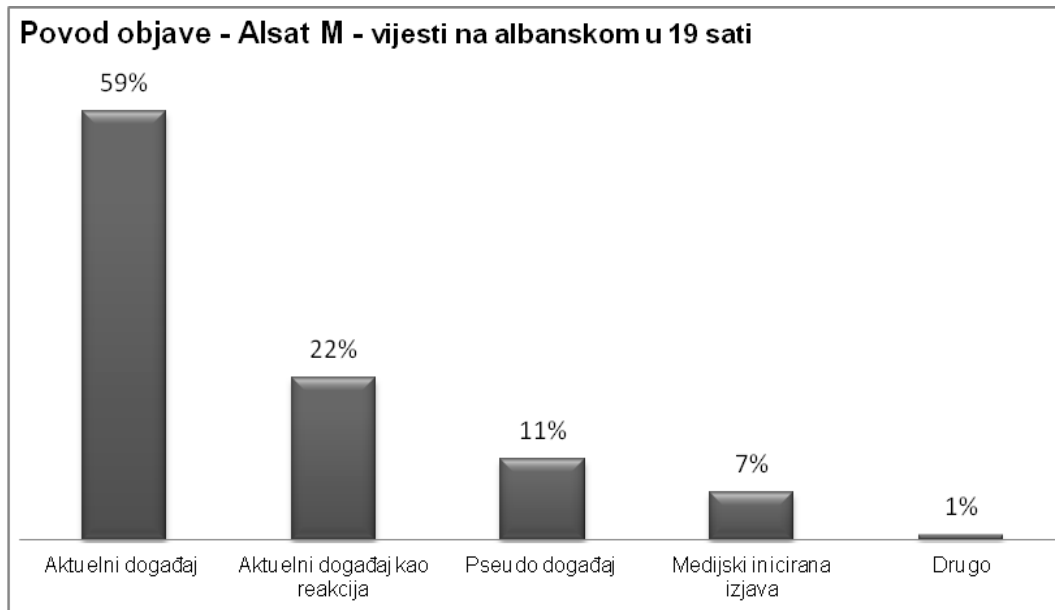
Analiza **autorstva** objava na Alsat M pokazuje pozitivnu tendenciju – 73% objava u ovom mediju su potpisani imenom autora. Iako je procenat nepotpisanih visok (25,66%), ukrštavanje varijable „autorstvo“ sa varijablom „žanr“ pokazuje da taj procenat u velikom obimu odgovara procentu objava u žanru „vijest“ (21,05%), žanru za koji je uobičajena praksa da se ne potpisuje. Ostale nepotpisani prilozi odnose se na izjave i saopštenja. Ovo sugeriše da televizija poštuje standard da se u priloziima navede autor.

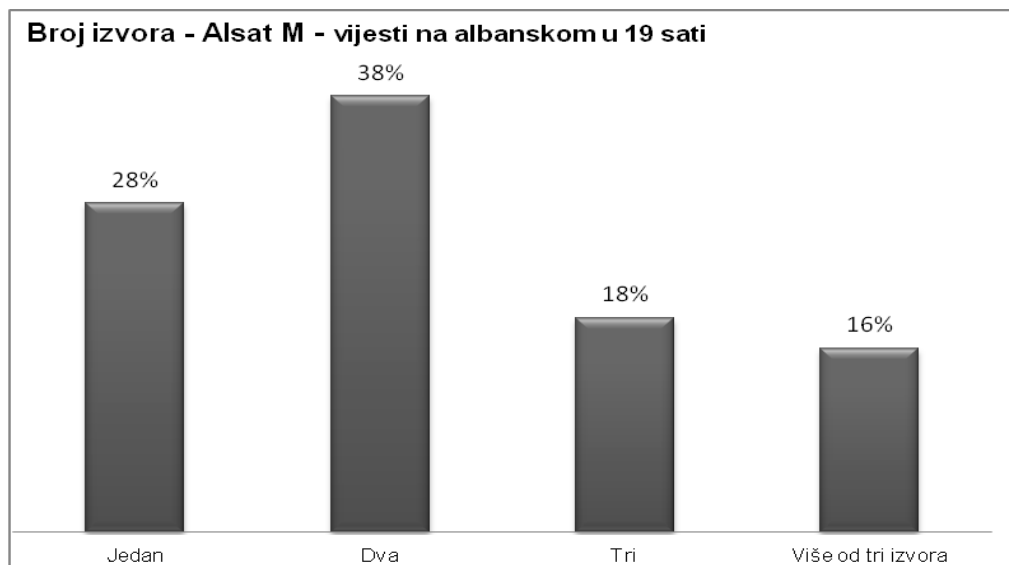
Analiza **povoda** za objavljivanje sadržaja pokazuje da su 59,21% objava izvještaji o aktuelnim događajima, 22,37% su aktuelni događaji kao reakcija, 11,18% su pseudodogađaji, odnosno press-konferencije i druge vrste komunikacije političara s javnošću.

Ova raspodjela sugeriše da redakcija u dovoljnoj mjeri proizvodi aktuelne sadržaje (čak 88% objava se odnosi na događaje koji sami po sebi imaju aktuelnost), a prilozi u kojima se

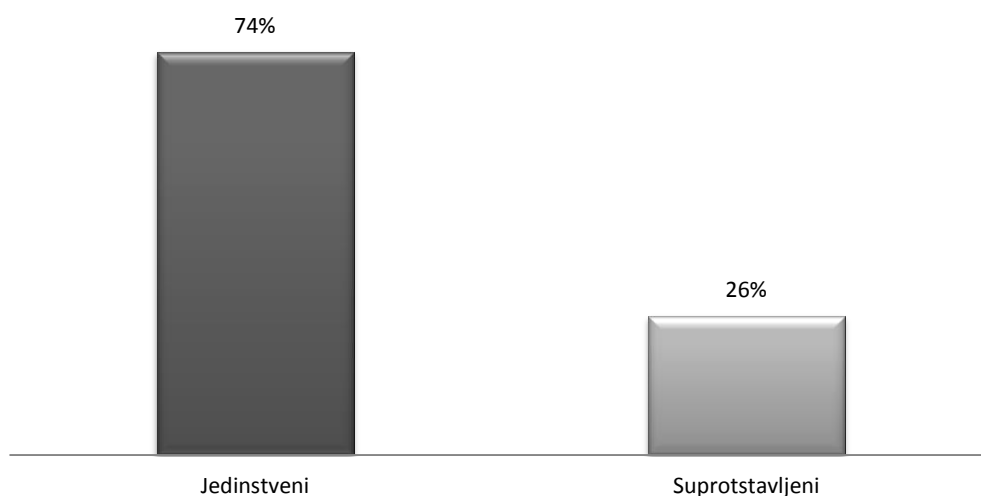
izvještava isključivo sa press-konferencija (pseudodogađaji) su svedeni na minimum. U ukupnoj sadržini domaćih događaja, 6,58% su medijski inicirane izjave.

Prema utvrđenoj statistici, u 28% sadržaja konsultovan je jedan **izvor**, u ostalih 72% dva ili više izvora. To sugeriše da redakcija u nešto malo više od tri četvrtine priloga u vezi sa Makedonijom ima princip da konsultuje najmanje dva izvora. To je pozitivan trend (svakako mnogo bolji u usporedbi sa procentima za istu ovu kategoriju u redakcijama MTV2). Ako se ova varijabla uporedi sa varijablom „pozicije izvora“, vidjet će se da u velikom procentu slučajeva u kojima su korištena dva ili više od dva izvora oni zastupaju jedinstven stav. Ovaj podatak sugeriše da i u Alsat M u selektovanom periodu postoji trend jednostranog izvještavanja. Da se konsultuje veći broj izvora u tekstovima, nije dovoljno samo po sebi – izvori treba da budu izabrani tako da predstavljaju cijeli spektar stavova o određenoj temi.

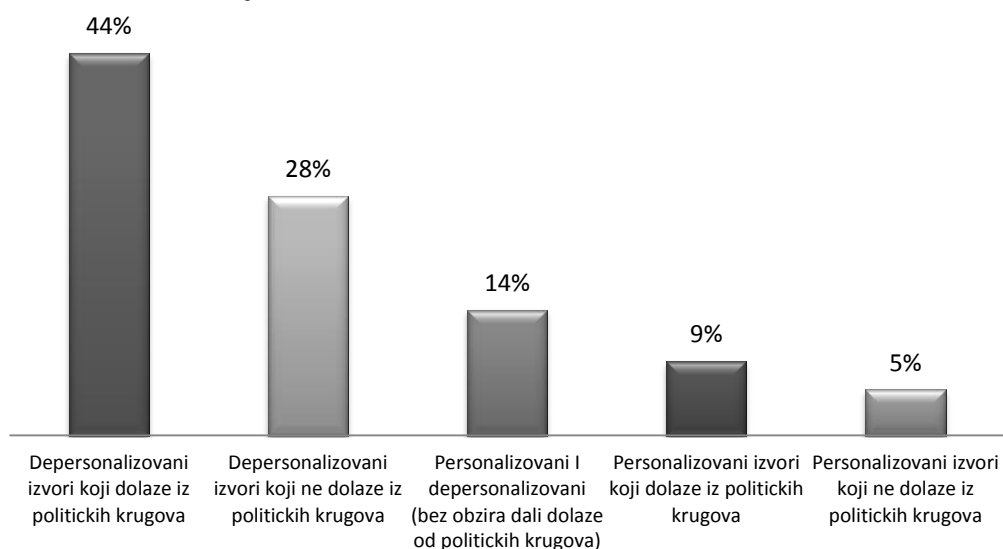

Pozicija izvora - Alsat M - vijesti na albanskom u 19 sati

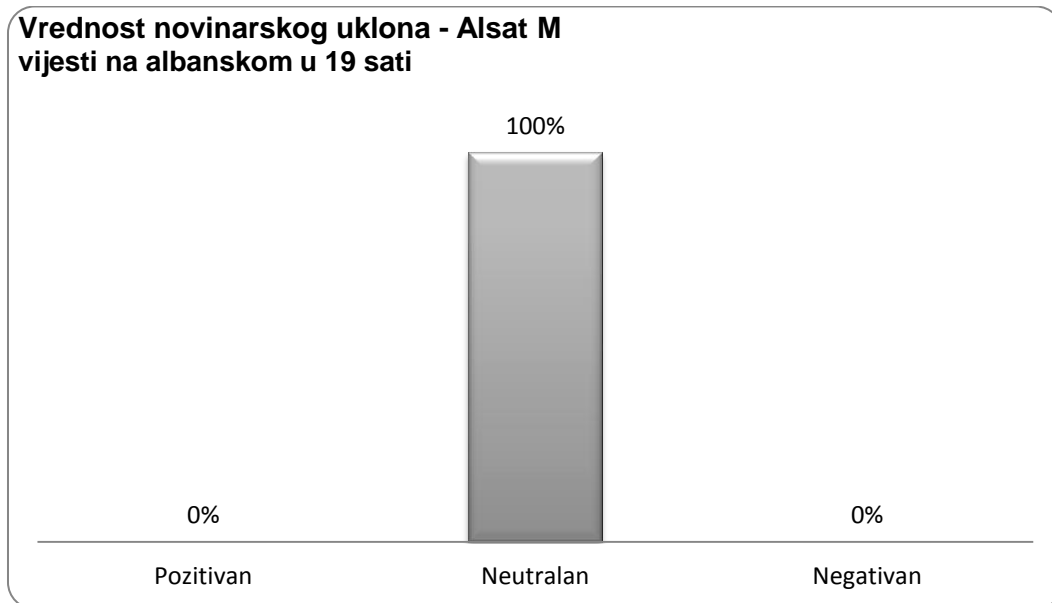
Zanimljivi trendovi mogu da se uoče kod analize izvora po njihovoj vrsti. Naime, kod Alsat M postoji široka raznolikost u ovoj kategoriji. Od ukupno 152 registrovana priloga koji se odnose na domaća dešavanja, u 52,63% se koriste samo izvori iz partijsko-političkih krugova, a u 32,89% samo izvori koji nisu iz ovih krugova. Ovo otkriva nekoliko interesantnih tendencija: prvo, procenat izvora koji ne pripadaju politici je relativno visok (32,89%), što sugeriše da civilno društvo i građani dobijaju nešto veći glas u vijestima ove televizije u usporedbi sa drugim medijima (iako je procenat izvora iz politike ipak visok); drugo, postoji velika zastupljenost depersonalizovanih izvora – 71,73%, što može da utiče na kredibilitet informisanja Alsat M, iako se zna da se novinarski rad ne može uvijek bazirati na potpuno imenovanim izvorima.

Izvori - Alsat M - vijesti na albanskom u 19 sati

Kada je riječ o **novinarskom stavu**, analiza pokazuje da je u 100% priloga o domaćim dešavanjima stav novinara Alsat M prema temi neutralan. No i ovdje se treba napomenuti da pri ocjeni neutralnosti nisu razmatrani broj i pozicija izvora. Procenat od 74,83% priloga u

kojima izvori imaju jedinstvenu poziciju baca drugačije svjetlo na zaključak o „neutralnoj“ novinarskoj obradi informacija.

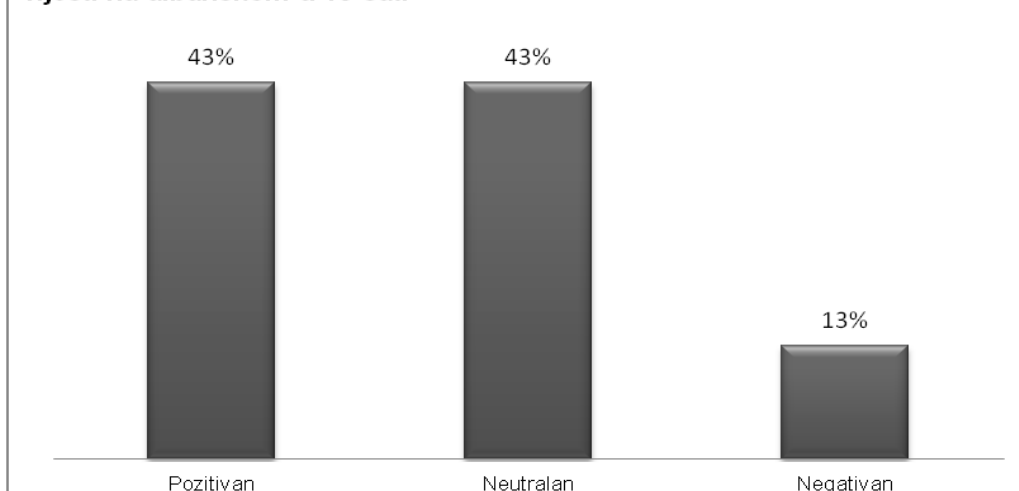

Analiza **vrijednosti objavljenog sadržaja** (kontekst izvještavanja) bila je urađena na samo 46 objava koje se odnose na neku od zajednica. Od ukupnog broja, u 20 priloga, kontekst u kojem se izvještava o konkretnoj etničkoj grupi je pozitivan, u 20 neutralan, a u šest negativan.

Od 20 priloga s pozitivnom vrijednošću sadržine, 18 se odnosi na albansku etničku zajednicu. Ovo, iako zaključeno na malom uzorku, može da sugerise da se vlastita etnička zajednica u selektovanom periodu predstavljala u pozitivnom svjetlu. Sami opisi su indikativni za način na koji su obrađene teme: obilježavanje 100. godišnjice albanske zastave i države; stanovnici Gornje Rijeke sa Albancima hrišćanske vjeroispovijesti, žrtvama komunizma, pritvoreni u akciji „Monstrum“ u zatvoru u Bitoli; upotreba albanskog jezika u selu Jegunovce; tenzije oko upotrebe albanskog jezika u Skupštini; vozačke dozvole na albanskom i makedonskom jeziku; prava porodica poginulih vojnika ONA; objava jedinstvene abecede na albanskom jeziku; Albanac iz skopskih Studeničana postigao uspjeh u sportu sa ekipom „Makpetrol“; koncert ozbiljne muzike u Tetovu i dr.

Od šest priloga koji imaju negativnu vrijednost sadržine, dva se odnose na vlastitu zajednicu, tri na vlastitu i većinsku zajednicu i jedan na većinsku zajednicu. Dva priloga koji u negativnom svjetlu predstavljaju albansku zajednicu su: kritika Islamske vjerske zajednice zbog „podignutog kredita kod Šparkase banke i stavljanje imovine IVZ pod hipoteku“ i ostavka članova PIKA zbog navodne zloupotrebe njihovih imena. Većinska (makedonska) zajednica je prikazana u negativnom svjetlu u prilogu u kojem se dvije glavne političke partije iz makedonskog bloka uzajamno optužuju. Dvije zajednice (makedonska i albanska) su predstavljene u negativnom kontekstu u tri priloga koji se odnose na: raspravu u Skupštini oko Prijedloga zakona o braniocima; debatu oko promjene imena škola u opštini Čair; i optužbe iz vladajuće partije upućene ministru odbrane, a u vezi sa primanjem kadeta Albanaca u Vojnu akademiju.

Vrednost sadržaja objave - Alsat M vijesti na albanskom u 19 sati

BTR televizija

BTR televizija je jedna od dvije regionalne televizijske stanice koje emituju program na romskom jeziku na području Skoplja. Pored dozvole za vršenje radiodifuzne djelatnosti, ova televizija emituje program i na makedonskom i romskom jeziku, ali zakonske obaveze u pogledu zaštite kulturnog identiteta se odnose na dio programa na romskom jeziku.¹³²

BTR emituje vijesti svakodnevno. U 8:30 ujutro su kratke vijesti, u večernjim satima centralni dnevnik, u terminu koji nije precizno definisan, u 07:00, 07:30 ili u 20:00 sati. U kasnim večernjim satima emituje se repriza dnevnika. Pored toga emituje i jednu informativnu emisiju *Target*, u kojoj vlasnik i urednik ove televizije razgovara sa gostima u studiju o različitim temama. U selektovanom periodu od februara do septembra je snimljeno i analizirano 12 izdanja večernjeg dnevnika.¹³³

Kod BTR-a se bilježi drugačiji raspored **tema** u usporedbi sa drugim analiziranim medijima: „događaji iz svijeta“ (26,32%) i „događaji iz regiona“ (8,55%) zajedno obuhvataju malo više od trećine vijesti (34,87%), dok teme iz Makedonije skoro dvije trećine (65,13%). Ova redakcija je dominantno fokusirana na domaće teme, najviše na: „kriminal i korupciju“ (20,39%), potom na „unutrašnju politiku“ (10,53%), „vanjsku politiku“ (7,89%) i „aktivnosti organa vlasti“ (7,24%). Relativno veliki interes je za oblast „kriminal i korupcija“, što bi se moglo djelimično objasniti činjenicom što se nekoliko izdanja vijesti na BTR-u poklopilo sa ubistvima na Smilkovskom jezeru. U najfrekventnije objave tema spadaju i one koje su povezane sa aktivnostima Vlade, ministarstava i grada Skoplja. Pitanja koja se tiču Roma u Makedoniji su uglavnom pokrivena u temama „ljudska i manjinska prava“ i „socijalna pitanja“ ali u ukupnom obimu vijesti su malo zastupljena.

¹³² Pravilnik o primjeni odredbi povezanih sa zaštitom i njegovanjem kulturnog identiteta usvojen od Savjeta za radiodifuziju 2006. godine. Dostupno na: http://www.srd.org.mk/images/stories/Pravilnik_za_negovanje_na_kulturniot_identitet.pdf

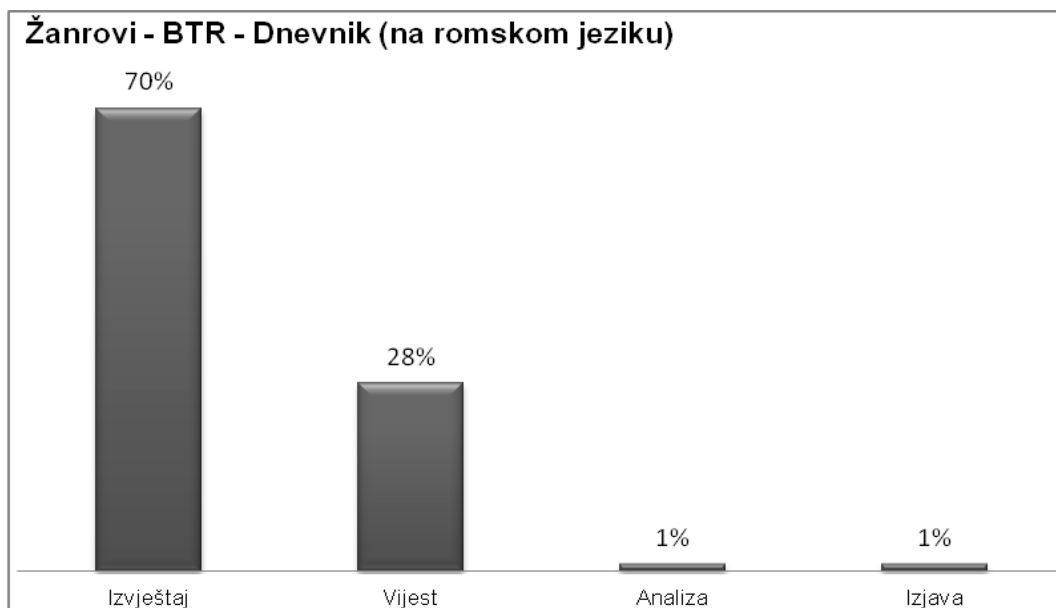
¹³³ Analitičari konstatuju u razgovoru sa vlasnikom BTR-a da u avgustu televizija nije emitovala program zbog preseljenja studija. Zato u uzorku nedostaju dvije emisije vijesti iz avgusta 2012.

	Prilozi o događajima u Makedoniji	
	Frekvencija	Procenat
Svjetski događaji	40	26%
Kriminal i korupcija	31	20%
Unjutrašnja politika	16	11%
Događaji iz regiona	13	9%
Međunarodna politika	12	8%
Aktivnosti organa vlasti	11	7%
Kvalitet svakodnevnog života	6	4%
Socijalna pitanja	5	3%
Ljudska i manjinska prava	5	3%
Ekonomija	4	3%
Obrazovanje	4	3%
Kultura	2	1%
Religija	2	1%
Sport	1	1%
Građanski sektor (NGO)	0	0%
Ostalo	0	0%
Total	152	100%

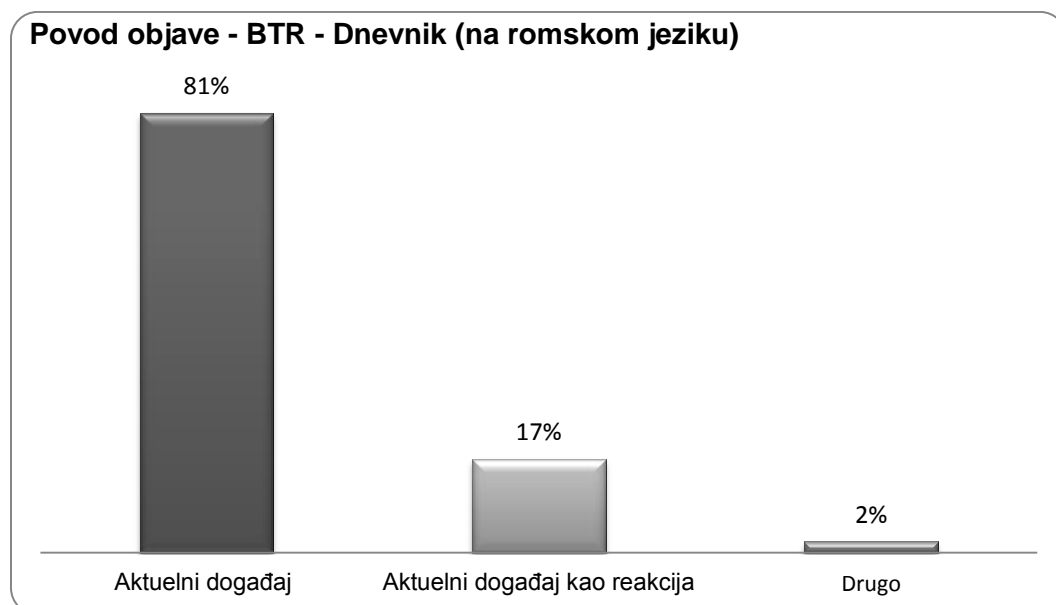
U daljnjem dijelu analiza se fokusira samo na domaća dešavanja budući da je istraživanje imalo za cilj da utvrdi obim i kvalitet izvještavanja o vlastitoj ili drugim etničkim zajednicama u Makedoniji. U strukturi priloga domaćih dešavanja, u najvećem dijelu (86%) su „teme od opšteg interesa“ zbog prejakog fokusa BTR-a na informacije o politici (unutrašnjoj i vanjskoj) i aktivnosti organa vlasti. Pitanja koja su posebno važna za život i položaj građana Roma u skopskom regionu se tretiraju sa sedam priloga ili 7% u vijestima o domaćim događajima.

Tema se odnosi na:	Broj priloga	%
Druga etnička zajednica	3	3,03
Drugo	2	2,02
I sopstvena i većinska zajednica	1	1,01
Većinska zajednica	1	1,01
Sopstvena zajednica	7	7,07
Teme od opšteg interesa	85	85,86
Ukupno	99	100

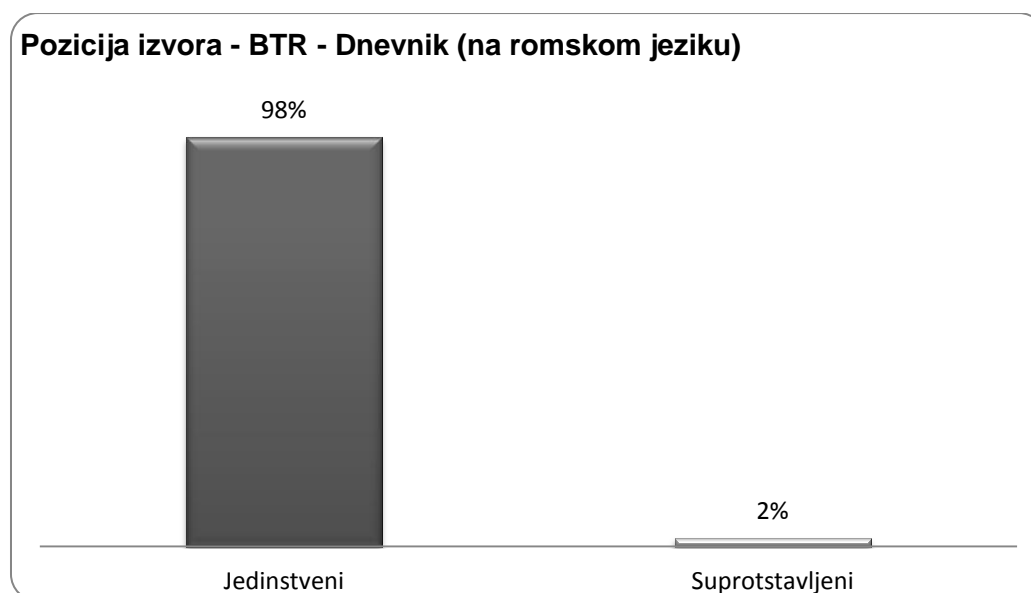
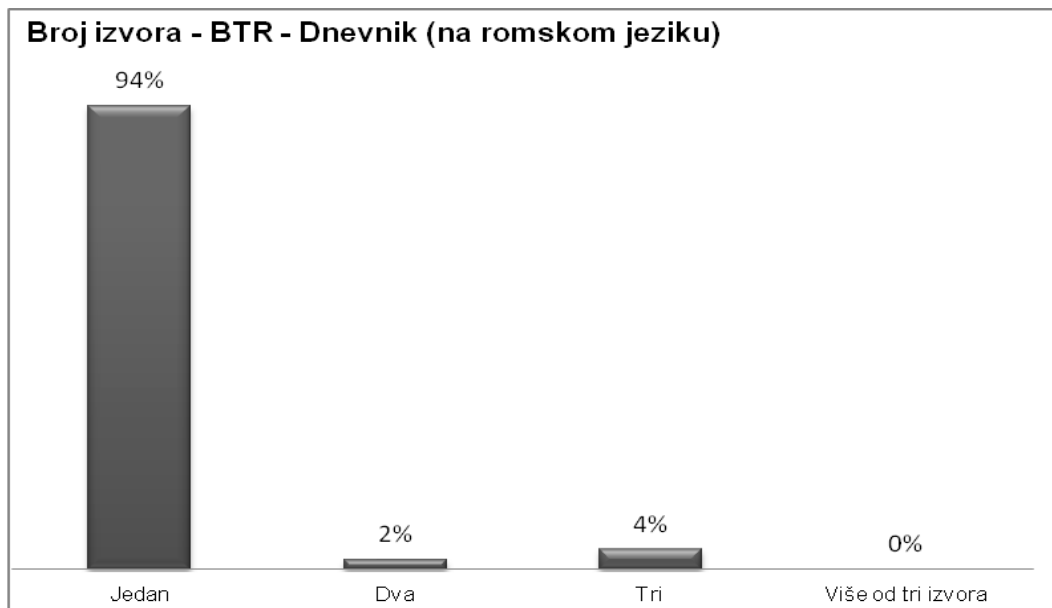
BTR u selektovanom periodu uopšte nije imao analitičke **žanrove**, osim u jednoj objavljenoj analizi. Od ukupno 99 objava o domaćim događajima, 69 su izvještaji (69,7%) a 28 su vijesti (28,28%). To sugerise da kod BTR-a postoji ista tendencija prisutna više ili manje u svim redakcijama javne televizije – izbjegavanje analitičkog i dubljeg ulaženja u razloge i posljedice društvenih i političkih fenomena. Ovo održavanje novinarskog izvještavanja na površini sugerise postojanje tzv. reaktivnog (transferisanog) novinarstva i u ovom mediju, u kom dominiraju informacije iz političkog života i aktivnosti vlasti.

Analiza **povoda** objavljivanja sadržaja u vijestima na BTR-u pokazuje tendenciju objavljivanja informacija o aktuelnim dešavanjima (80,81%) i reakcijama na ta dešavanja (17,17%). Odsustvuju pseudodogađaji, što znači da redakcija nije prenosila press-konferencije koje nisu povezane s nekim realnim događajima.

I u slučaju BTR-a istraživanje je slijedilo konsultovane **izvore** prema njihovom broju, tipu i poziciji. U 94% objava na BTR-u zabilježena su kršenja novinarskog standarda za konsultovanje dva nezavisna izvora. Broj priloga u kojima su konsultovana dva ili više izvora je neznatan. Takođe, u 97 priloga izvori brane jedinstven stav, a samo u dva priloga je predstavljena i druga strana priče. Ovo sugeriše da je u analiziranom periodu redakcija BTR-a izveštavala jednostrano i pristrasno.

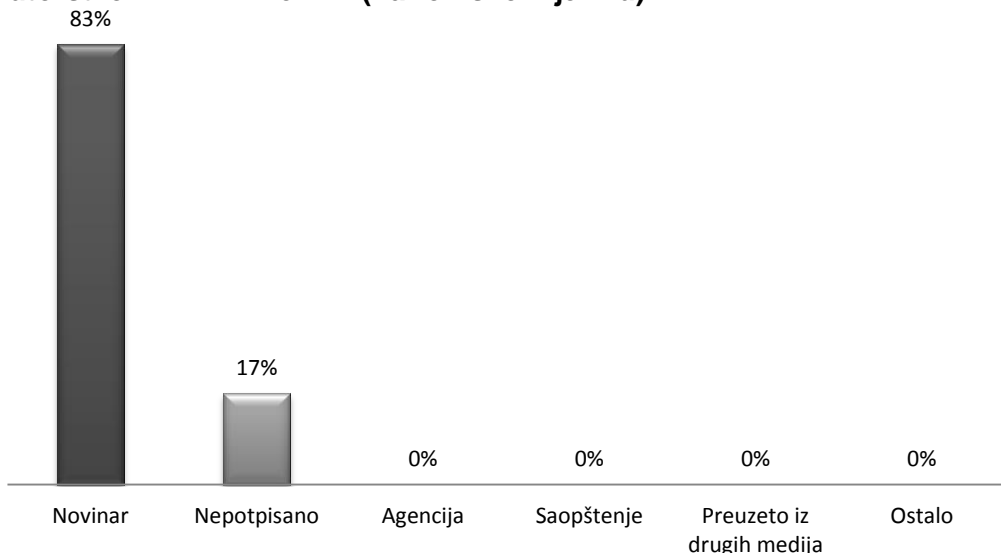
Osim toga, interesantan za analizu je i tip izvora. Dominantan je broj objava (80%) u kojima su konsultovani izvori iz politike (depersonalizovani i personalizovani). Ovi podaci otkrivaju dva bitna momenta: prvi, izvorima iz politike i vlasti je data „direktna“ mogućnost nametanja javne agende; drugi, građaninu je dato vrlo malo prostora da učestvuje u javnoj debati (samo 11% izvora nije iz politike).

Izvori - BTR - Dnevnik (na romskom jeziku)

Potpisivanje **autora** na novinarski proizvod je bitno u profesiji jer ime i prezime potpisanog može da ojača kredibilitet onoga što je rečeno. Ipak, ovo zavisi i od žanrovske raspodjele – pregled vijesti, naprimjer, nikada se ne potpisuje od strane autora. Analiza selektovanog perioda na BTR-u pokazuje pozitivnu tendenciju – 82,83% objava na ovom mediju je potpisano imenom autora. Ostalih 17% je nepotpisano, međutim, analizom žanra se pokazalo da se radi prije svega o „golim“ izjavama i malom broju vijesti za koje postoji nepisano novinarsko pravilo da se ne potpisuju. Ovo sugerise da i TV BTR poštuje standard da prilozi budu atribuisani.

Autorstvo - BTR - Dnevnik (na romskom jeziku)

Analiza priloga na BTR-u o domaćim događajima pokazuje da je u svim slučajevima **stav novinara** prema temi bio neutralan, u smislu da novinar nije koristio jezičke ili druge forme izraza kojima bi pokazao vidljivu pristrasnost prema subjektu ili temi. Ali, kako je bilo zaključeno i za veći dio drugih analiziranih medija, i kod BTR-a je prisutno jednostrano korištenje izvora, što u osnovi cjelokupno izvještavanje kvalifikuje kao pristrasno.

Vrijednost sadržine (kontekst izvještavanja) kao i kod drugih medija zajednica nacionalnih manjina kvalitativno je analizirana samo u priložima BTR-a koji se odnose na neku od etničkih zajednica. U selektovanom periodu takvih priloga na BTR-u je bilo ukupno 12. Kod svih je način na koji je redakcija obradila događaj bio neutralan, što znači da nije bio stavljen naglasak jednih na račun drugih aspekata, niti je etnička zajednica na koju se prilog odnosi prikazana u naglašeno pozitivnom ili naglašeno negativnom svjetlu.

U sedam priloga se obrađuje tema koja se direktno tiče romske zajednice; problemi sa vodosnabdijevanjem Roma u naselju Šuto Orizari; problemi građana ovog naselja zbog pokušaja EPM-a da naplati dugove za električnu energiju; prava žena romske nacionalnosti na tržištu rada; strana finansijska pomoć za poboljšanje položaja Roma; posjeta stranih političara naselju Šuto Orizari u vezi problema stambenog zbrinjavanja Roma; otvaranje zdravstvene ustanove u naselju Šuto Orizari; čestitke premijera upućene Romima muslimanima povodom ramazana.

Nekoliko priloga obrađuje teme koje se odnose na druge zajednice: informacija o suđenju Jovanu Vraniškovskom; izgradnja katoličke crkve u naselju Vodno; reakcija DUI i DPA povodom narušavanja ljudskih prava pritvorenih u akciji „Monstrum“; problemi integracije djece s invaliditetom u obrazovni sistem.

Dnevne novine *Koha*

Dnevne novine *Koha* su jedne od tri dnevne novine na albanskom jeziku koje su u novembru 2012. godine bile objavljivane u Republici Makedoniji. Pored štampanog izdanja, novine objavljuju informacije i u *online* izdanju. U redakciji *Koha* zaposleno je 20-ak urednika, novinara i drugih medijskih profesionalaca.

U selektovanom periodu analizirano je ukupno 14 izdanja ovih dnevnih novina, u kojima je objavljen 881 informativni prilog o događajima u svijetu, regionu i Makedoniji. Svi prilozima su analizirani samo sa aspekta teme na koju se odnose, a u nastavku teksta analiza se odnosi samo na objave o domaćim događajima.

Novine *Koha* produkuju značajan obim informativnih sadržaja o različitim **temama** i pitanjima. Od ukupnog broja objava u 14 analiziranih izdanja u periodu od februara do septembra 456 (51,76%) su tekstovi o događajima u Makedoniji, 284 (32,24%) su događaji iz svijeta zajedno sa međunarodnim sportom, a 141 (16%) su događaji iz neposrednog regiona. U okviru regionalnih događaja i kod ovog medija interes je dominantno usmjeren ka zemljama u kojima žive etnički Albanci – Kosovo i Albanija. Od ukupno 141 priloga o regionalnim događajima, 108 se odnosi na Kosovo, a zatim i Albaniju. Pritom u ovu brojku ne ulaze tekstovi objavljeni u rubrici *Infrared-VIP*, a u kojima se govori o estradnim ličnostima – najveći dio njih su Albanci iz regiona. Ovo sugerise konstrukciju pogleda na svijet u kom je vlastita etnička zajednica u regionu centralno postavljena.

Teme	Prilozi o događajima u Makedonii	
	Frekvencija	Procenat
Događaji iz svijeta	284	32%
Događaji iz regiona	141	16%

Unjutrašna politika	90	10%
Sport	55	6%
Aktivnosti organa vlasti	47	5%
Ekonomija	36	4%
Kvalitet svakodnevnog života	33	4%
Kriminal i korupcija	30	3%
Obrazovanje	30	3%
Ostalo	26	3%
Kultura	26	3%
Socijalna pitanja	21	2%
Međunarodna politika	19	2%
Religija	14	2%
Građanski sektor (NGO)	13	1%
Ljudska i manjinska prava	11	1%
Javna upotreba maternjeg jezika	5	1%
Total	881	100%

Daljnje istraživanje se primarno fokusira na analizu tekstova o događajima iz Makedonije, pri čemu su kod lista *Koha* najzastupljenije oblasti „unutrašnja politika“ (10,22%), „sport“ (6,24%) i „aktivnosti organa vlasti“ (5,33%). Druge teme koje su zastupljene u manjoj mjeri su: „ekonomija“ (4,09%), „kvalitet svakodnevnog života“ (3,75%), „kriminal i korupcija“ (3,41%) i „obrazovanje“ (3,41%). Za teme „socijalna pitanja“, „ljudska i manjinska prava“, „religija“ i „građansko društvo“ interes ovog medija je bio značajno manji.

Tema se odnosi na:	Broj priloga	%
Druga etnička zajednica	2	0,44
Drugo	25	5,48
I sopstvena i većinska zajednica	26	5,70
Većinska zajednica	1	0,22
Sopstvena zajednica	122	26,75
Tema od opšteg interesa	280	61,40
Вкупно	456	100

Analiza kategorije „na šta se odnosi tema“ otkriva u kojoj su mjeri u prilogima o domaćim događajima novine izvještavale o međuetničkim odnosima u državi, ali isto tako koliko su u vijestima obrađivale „teme od opšteg interesa“ koje su relevantne za sve građane u državi, nezavisno od njihove etničke pripadnosti. Kod redakcije lista *Koha* najveći dio tekstova se odnosi na „teme od opšteg interesa“ (61,40%) a zatim na „vlastitu etničku zajednicu“ 26,75%.

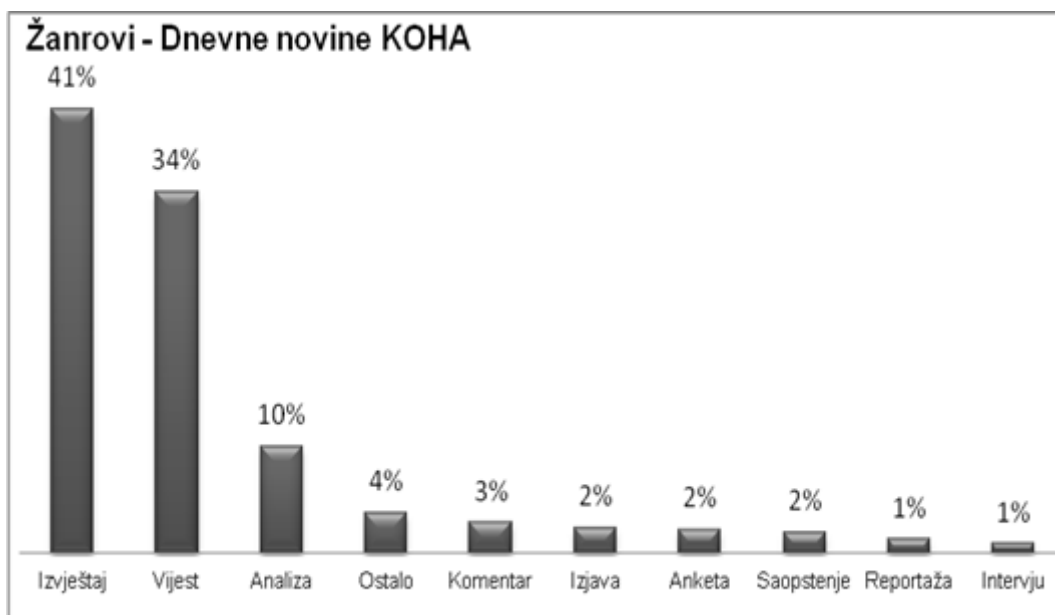
Ovaj nalaz treba da se razumije u svjetlu nekoliko važnih momenata: **prvi**, visok procenat tekstova o temama od opšteg interesa je rezultat interesa novina najviše za „događaje iz unutrašnje politike“ (46 tekstova), za „aktivnosti organa vlasti“ (45 tekstova), „ekonomiju“ (35 tekstova), „događaje iz sporta“ (29 tekstova), „kvalitet svakodnevnog života“ (28 tekstova) i za „kriminal i korupciju“ (27 tekstova). Analiza najava o temama od opšteg interesa pokazuje da je kod većeg broja ovih tekstova akcenat redakcije ipak ponovo stavljen na vlastitu etničku zajednicu, a to je napravljeno ili fokusiranjem na region u kojem su naseljeni pretežno Albanci ili fokusiranjem na aktivnosti političara Albanaca. Kao

pokazatelj za to izdvojeni su i analizirani tekstovi o „aktivnostima organa vlasti“. Od 45 tekstova u ovoj kategoriji, 32 se odnose na aktivnosti vladajućih političara, Albanaca, na lokalnom i nacionalnom nivou. Ovakav trend može da se zabilježi i u tekstovima iz oblasti sporta, gdje je vidljivo da se redakcija, u velikoj mjeri, interesuje za natjecanja u kojima učestvuju sportisti Albanci ili sportski klub sa sportistima Albancima. Ovo pokazuje da se čak i u temama koje se odnose na opšti građanski interes fokus stavlja na vlastitu etničku grupu.

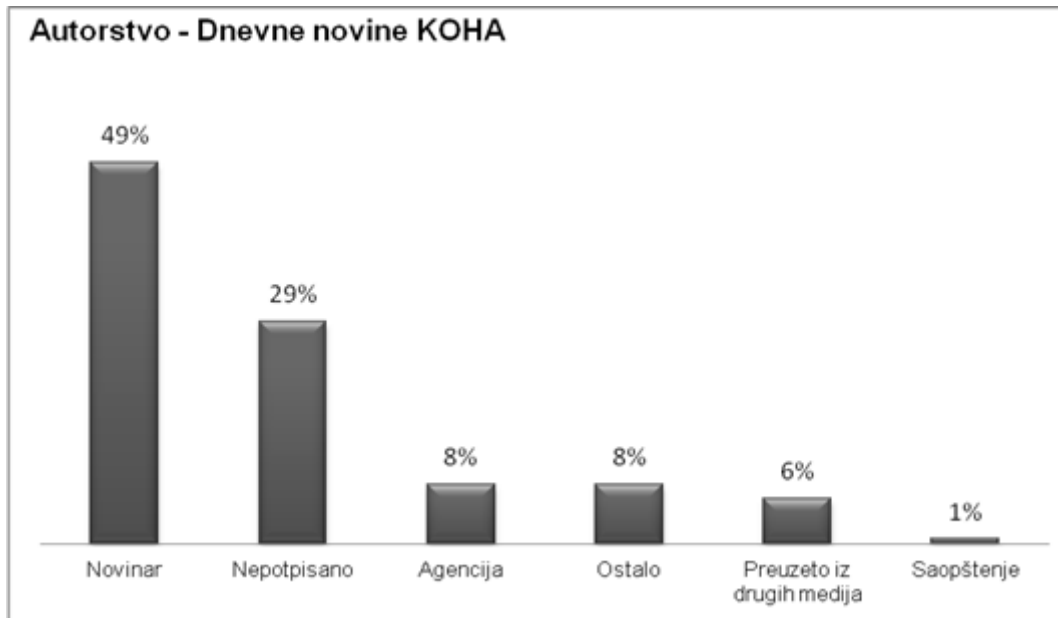
Drugo, uočljivo je da se nešto više od jedne četvrtine tekstova odnosi na vlastitu etničku grupu samu po sebi. Ovo pojačava etnocentrističku orijentaciju koju imaju novine. Mora se napomenuti da jedna od funkcija medija na manjinskim jezicima treba biti opšti razvoj te zajednice, ali etnocentristička orijentacija u izvještavanju ne stvara mostove preko etničkih granica i fragmentuje društvo po etničkoj liniji.

Treće, kao kontrast prvim dvjema pozicijama, od svih objavljenih tema 0,22% se odnosi na većinsku a 0,44% na drugu etničku zajednicu, što sugeriše isključivo mali interes o tome šta se dešava sa pripadnicima drugih zajednica.

U selektovanom periodu u novinama *Koha* se može vidjeti **žanrovska** raznolikost, iako i kod ovog medija dominiraju kratki i neanalitični žanrovi – vijesti i izvještaji. Analiza pokazuje da je 41% tekstova o domaćim događajima izvještaj a 33,5% su vijesti. Ovo znači da se 75% tekstova (ukupno 341) odnosi na kratke i neanalitične žanrove. Kod novina je reaktivno novinarstvo samo jedna strana problema. Imajući u vidu da se najveći dio sadržaja objavljuje nakon što su ih svi drugi tipovi medija (TV, radio i *online*) već objavili dan prije, zadržavanje prakse da se njeguju ova dva tipa žanrova je, sa konkurentne tačke gledanja, pogubna. Novine danas moraju da nude mnogo više analitičke i reportažne sadržine ako žele da ostanu konkurentne sa drugim vidovima medija. Kod lista *Koha* to ostaje kao problem. Ipak, iako u manjem broju, važno je reći da se 10% sadržine odnosi na analize, 3% na komentare, 1,3% na reportaže i 1% na intervjue. To znači da novine ipak u 15% tekstova proizvode sadržaj koji je analitički i gdje se društveni problemi mogu tretirati na dubljem nivou.

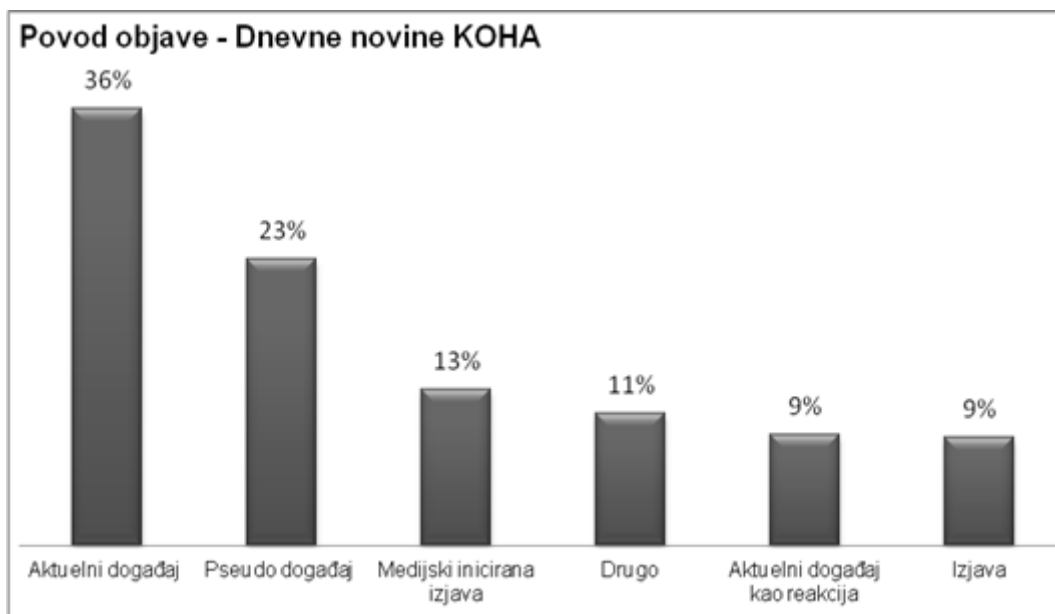

Potpisivanje **autora** novinarskog proizvoda je bitno u profesiji jer ime i prezime potpisanog može da ojača kredibilitet onoga što je rečeno. Kod novina, praksa je da se svi tekstovi ili potpisuju punim imenom i prezimenom autora ili njegovim inicijalima. Svakako postoje svjetski renomirana izdanja kod kojih se njihovi novinari i analitičari ne potpisuju, ali u medijskom kontekstu kakav je makedonski, u kom se često šire dezinformacije, praksa potpisivanja bi smanjila mogućnosti manipulacije informacijama.

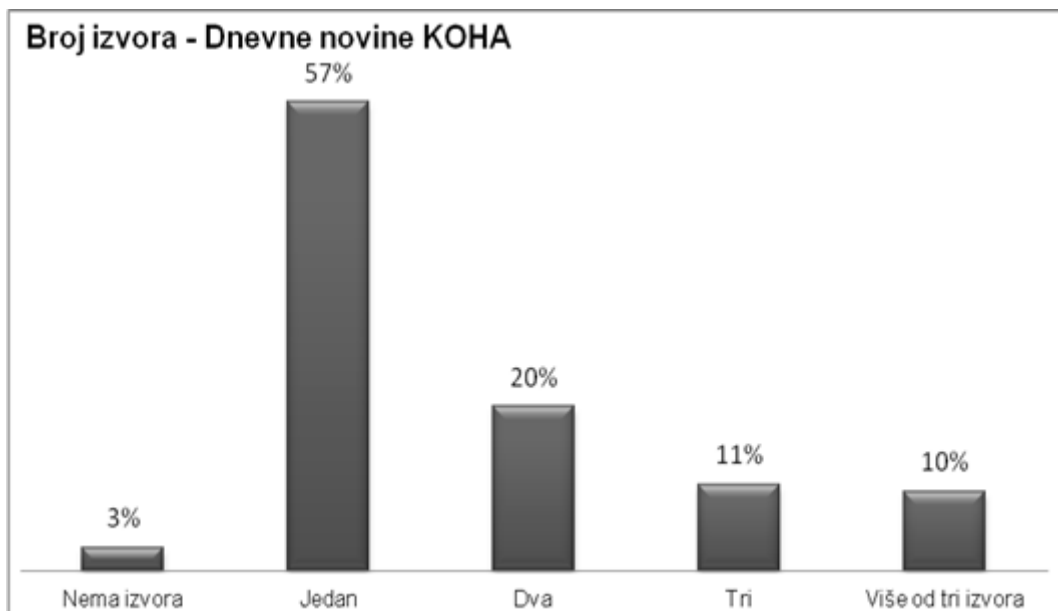

Analiza lista *Koha* pokazuje da je 131 tekst (28,73% od ukupne produkcije tekstova) bio objavljen bez potpisivanja novinara, u 49,34% slučajeva autor je potpisan, a u 12,6% se radi o sadržajima preuzetim od novinskih agencija ili od drugih medija. Potpisivanje tekstova u štampanim medijima ne može se smatrati profesionalnim standardom ali svaki medij treba da uspostavi standard i bude konzistentan u tome. Ako je ustanovljena praksa da se potpisuju tekstovi tada se svi tekstovi trebaju potpisivati, i zbog činjenice da se često može shvatiti da iza nepotpisanog teksta stoji informacija koja nije bazirana na istini.

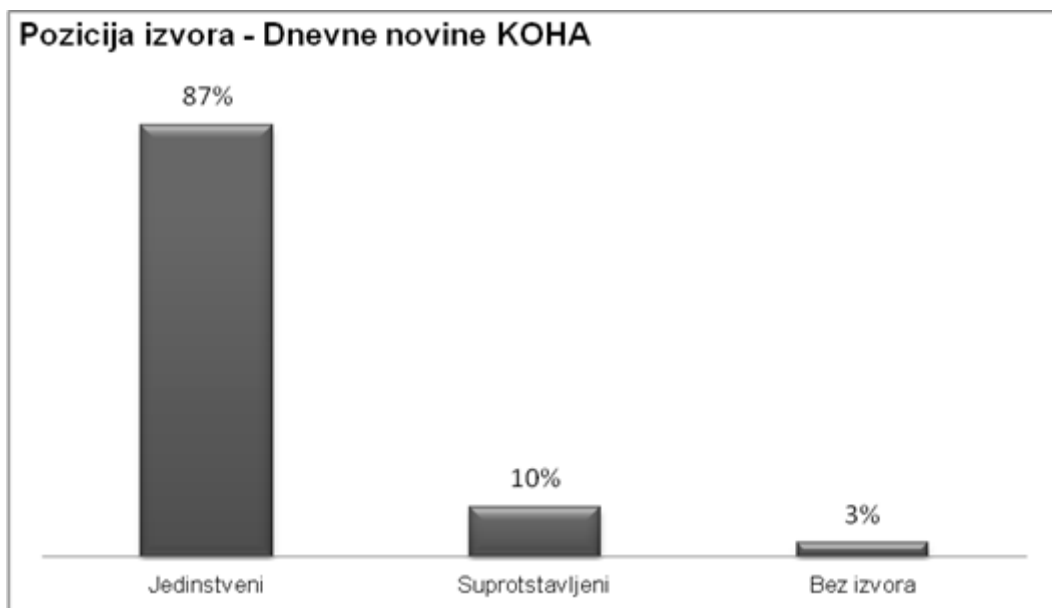
Analiza **povoda** objavljivanja sadržaja u listu *Koha* pokazuje da je za 35,5% tekstova povod aktuelni događaj, 23% su pseudodogađaji, u 9% slučajeva povod za tekstove je data izjava a u 13% povod je izjava inicirana od samog medija. Može se tvrditi, pošto je trećini (32%) tekstova povod pseudodogađaj ili izjava inicirana od izvora, da medij nije stavljen u aktivnu ulogu, već da je više recipijent dnevne agende.

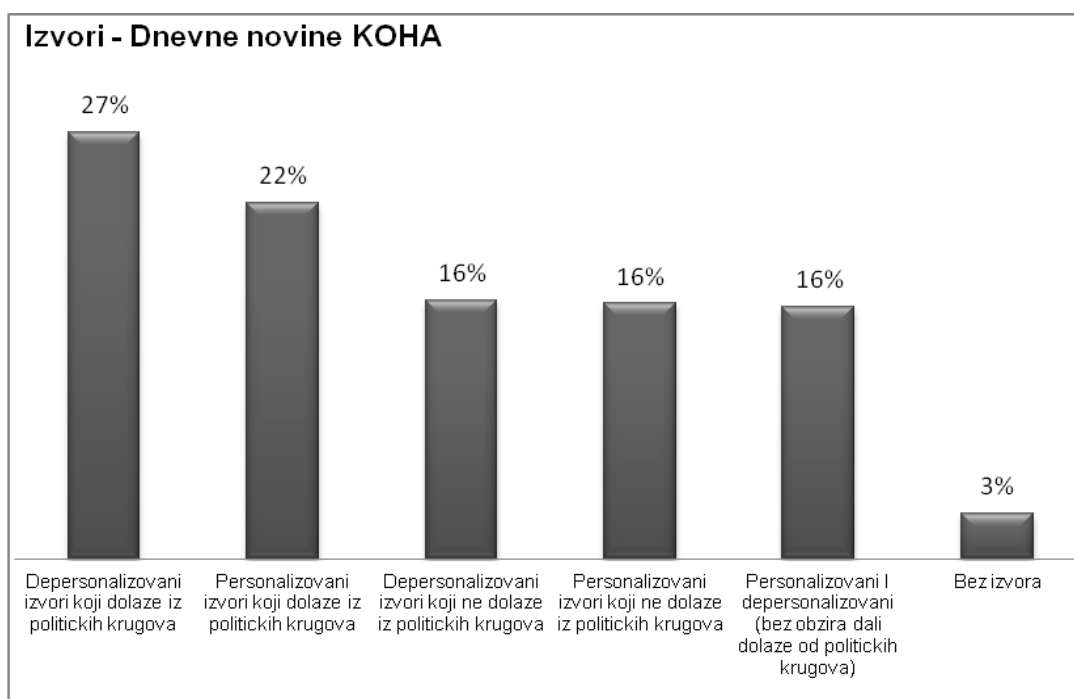
Pokazatelji broja, tipa i pozicije konsultovanih **izvora** kod lista *Koha*, kao i kod svih drugih analiziranih medija, ukazuju na generalni problem u novinarskom izvještavanju u Makedoniji – tendencija nepoštivanja osnovnog profesionalnog pravila konsultovanja najmanje dva izvora i jednostrano izvještavanje u kojem nedostaje stav druge strane ili više zainteresovanih strana. Prvi indikator za ovu pojavu je broj korištenih izvora. Kod novine *Koha* vidljivo je da dominiraju tekstovi u kojima je konsultovana samo jedna strana (57%).

Ako se ovome dodaju pokazatelji o stavu koji zastupaju konsultovani izvori, jasno će se vidjeti dimenzija u kojoj se izražava nebriga medija o osnovnom novinarskom principu sveobuhvatnog izvještavanja. U čak 87% analiziranih tekstova nedostaje druga strana, što znači da su, i tada kada su se koristila dva ili više izvora, oni zastupali isto gledište naglašavajući iste aspekte priče.

Dopunsko svjetlo na ove podatke baca kategorija „tipovi izvora“. Kod lista *Koha* je uočljiva tendencija veće zastupljenosti personalizovanih izvora u poređenju sa televizijom koja je predmet ove analize. U 38,38% slučajeva izvori su personalizovani a u 42,98% depersonalizovani. Iako je udio personalizovanih izvora veći od televizijskog, ipak postoji i visok procenat depersonalizovanih. Novinarski tekstovi ne mogu se uvijek oslanjati na potpuno imenovane izvore ali novinar ipak treba da teži, što je moguće više, da smanji broj depersonalizovanih.

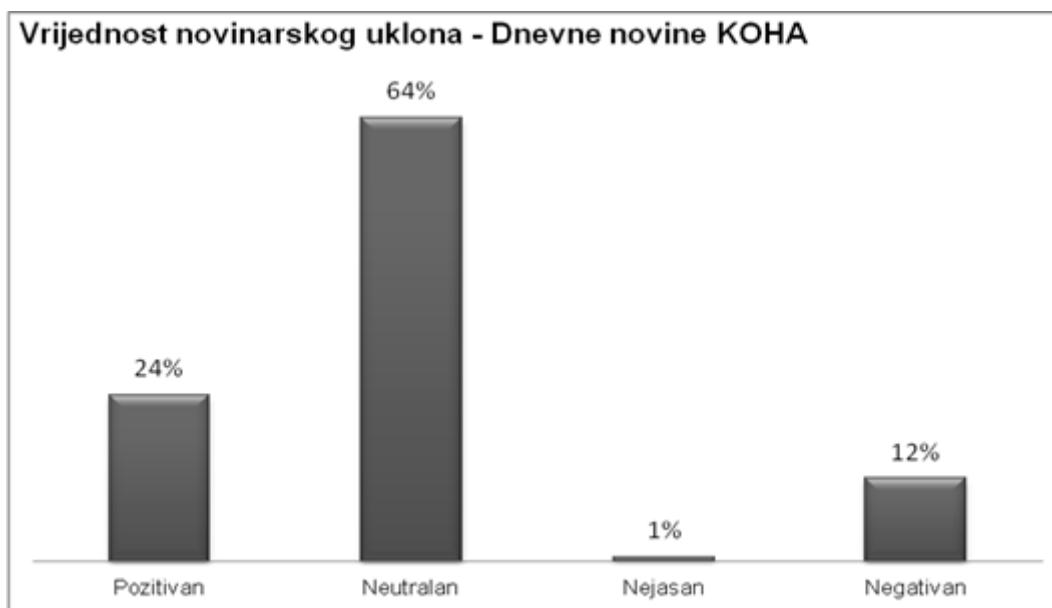

Sa aspekta prirode izvora, u polovini tekstova o domaćim događajima konsultovani izvori (i personalizovani i depersonalizovani) dolaze iz partijsko-političkih krugova (49,12%), a relativno je visok procenat (32,24%) tekstova u kojima spomenuti izvori ne pripadaju partijsko-političkoj sferi. Ovo navodi na zaključak da je medij dao značajan prostor glasovima građanskog društva. Ipak, ovo ne znači da u govoru „odozdo“ ima liberalno-građanskih

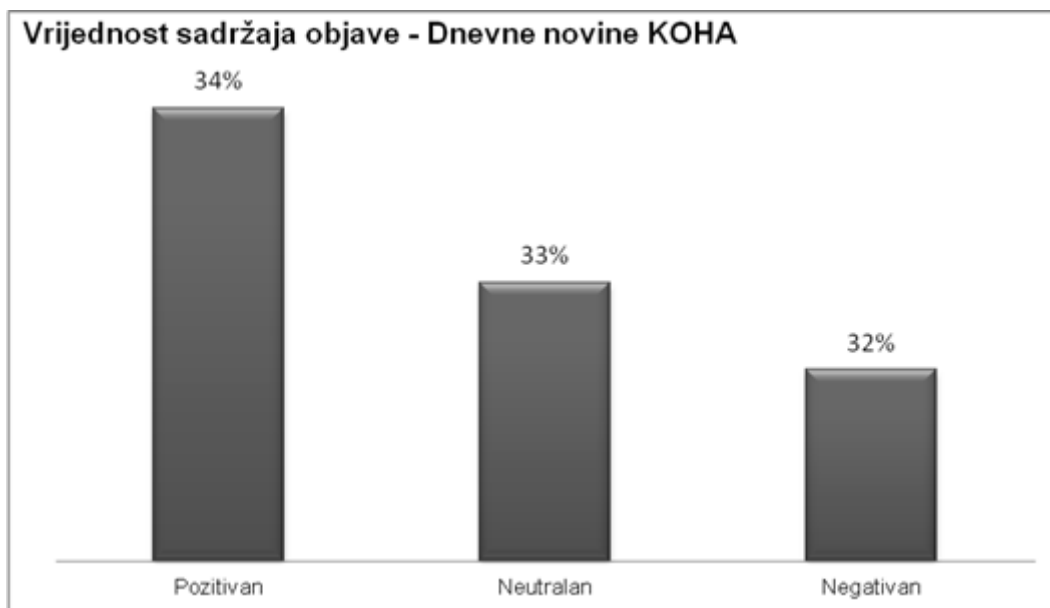
elemenata. Naprotiv, kvalitativna analiza pokazuje da u velikom broju zabilježenih stavova, tzv. izvora „odozdo“, oni u *Kohi* ne zastupaju liberalno-građanske nego etnopartikularne stavove.

U vezi sa **novinarskim stavom** o sadržajima: ne ocjenjuje se sadržina teksta već samo odnos novinara prema objektu posmatranja ili događaju o kom se informiše. Stav novinara se ogleda u više pokazatelja – od izbora leksike pa sve do načina na koji je prezentovana informacija. Stav je ocjenjivan samo u tekstovima koji se direktno odnose na neku od etničkih zajednica.

Analiza pokazuje da je u 64% objavljenih sadržaja u listu *Koha* stav novinara prema temi bio neutralan; to znači da sam novinar u ovim objavama nije pokazivao ni apologetski ni pretjerano kritički stav prema temi. U 24% sadržaja stav novinara je pozitivan a u 12% negativan. Činjenica da u manje od trećine objava novinar donosi vrijednosni sud sugerije postojanje neprofesionalnih aspekata u izvještavanju. Ipak, činjenica da je više od dvije trećine objava neutralno sugerije profesionalan odnos. Od 35 tekstova u kojima je pokazan pozitivan stav novinara iz *Kohe*, 35 se odnosi na vlastitu (albansku) zajednicu. Od tekstova u kojima je novinarski stav bio negativan, 16 se odnosi ponovo na vlastitu zajednicu a dva i na vlastitu i na većinsku zajednicu.

Sagledavanja o stavu novinara lista *Koha* u izvještavanju o vlastitoj ili drugim etničkim zajednicama postaju jasnija analizom **vrijednosti objavljene sadržine**, povezanom sa svjetlom koje određeni događaj o kom izvještava medij baca na zajednicu o kojoj se izvještava u tekstu. I ovom analizom obuhvaćeni su samo tekstovi lista *Koha* koji se odnose na neku od etničkih zajednica. Tako od ukupno 151 teksta 50 ima neutralan, 42 negativan, a 50 pozitivan kontekst. Posljednje dvije brojke ukazuju na postojanje tendencije pristrasnog izvještavanja o događaju ili zajednici o kojoj se izvještava, u negativnom ili pozitivnom kontekstu.

Od 59 tekstova u kojima je kontekst izvještavanja pozitivan, 53 se odnosi na albansku zajednicu, četiri na većinsku i vlastitu zajednicu, jedan na većinsku i jedan na drugu zajednicu. Od 42 teksta u kojima je vrijednost sadržaja negativna, 29 se odnosi na vlastitu, 13 i na vlastitu i na većinsku zajednicu. Najveći dio ovih tekstova su pitanja od historijskog značaja za Albance u Makedoniji i regionu (100. godišnjica albanske države i zastave), provođenje Okvirnog sporazuma iz 2001. godine (upotreba albanskog kao drugog službenog jezika, pravična zastupljenost Albanaca u organima države i javne administracije), aktuelne međuetničke tenzije u različitim sferama života, aktivnosti političkih partija Albanaca i izjave političara Albanaca, događaji od značaja za Albance iz oblasti kulture, obrazovanja i religije (obilježavanje ramazana; izgradnja muslimanskih vjerskih objekata), kriminal i korupcija (slučaj „Monstrum“ povezan sa peterostrukim ubistvom kod jezera Smilkovci) i druge teme i pitanja od interesa za albansku zajednicu.

III. NAJVAŽNIJA UPOREDNA OPAŽANJA

Demokratski medijski sistem u Makedoniji počeo je da se razvija u 1991. godini usvajanjem novog ustavnog okvira koji je postavio temelje balansiranja između slobode izražavanja i drugih čovjekovih prava i sloboda. U dosadašnjem razvoju medijskog sistema bili su identifikovani sljedeći najvažniji specifikumi: nerazvijena ekonomija i malo sredstava za oglašavanje u medijima; stihijski razvoj medija u prvim godinama i kontinuirano usitnjavanje medijskog tržišta; segmentovanje medijskog tržišta zasnovanog na jezičkoj liniji; odsustvo osmišljene i konzistentne regulatorne politike, posebno u posljednjoj deceniji; snažan uticaj države, biznisa i politike na medijski sektor i povezanost najvećih medija sa moćnim lokalnim biznisima, odnosno politikom; nizak nivo profesionalnosti u medijima i slab kvalitet programske sadržine. Najveći dio ovih karakteristika važi i za aktuelni društveni kontekst u kom funkcionišu brojni mediji na jezicima etničkih zajednica koje žive u Republici Makedoniji.

Ovakvo ekonomsko okruženje i nedovoljno osmišljena regulatorna politika u posljednjoj deceniji doveli su do vrlo lošeg stanja u medijima i novinarstvu u Makedoniji. Stanje medija na jezicima etničkih zajednica ne može se posmatrati van ovog šireg konteksta. Tokom

godina se pokazalo da su komercijalni mediji etničkih zajednica bili najviše pogođeni negativnim uticajem tržišta, jer nisu mogli da privuku dovoljno sredstava za oglašavanje kako bi isplatili visoke troškove rada. Do 2005. godine veliki dio komercijalnih radiodifuzera iz etničkih zajednica uspijeva da funkcioniše zahvaljujući finansijskoj podršci koju dobija za produkciju programa od javnog interesa. Po ukidanju ove finansijske stimulacije, vrlo brzo se pokazalo da mediji namijenjeni maloj publici teško mogu opstati na tržištu.

Pluralizam u kvantitativnom smislu nikada nije bio problem u medijskoj slici u Makedoniji. U cjelini, broj medija na jezicima etničkih zajednica je uistinu velik,¹³⁴ ali informativni sadržaji, koje u najvećem dijelu ovi mediji objavljuju, rijetko zadovoljavaju osnovne profesionalne standarde i principe inkluzivnog novinarstva koje je, čini se, u redakcijama nepoznat pojam. Mediji su veoma ispolitizovani i podijeljeni po etničkoj liniji. Umjesto da služe građanima i javnosti, dominantno služe interesima i ciljevima partijsko-političkih elita u vlastitoj zajednici. Javni radiodifuzni servis je godinama pod jakim uticajem partija na vlasti a njegova programska i uređivačka nekoherentnost reflektuje etničko-političku polarizovanost cjelokupnog društva. O komercijalnim medijima na jezicima etničkih zajednica, posebno onim na regionalnom i lokalnom nivou, skoro se uopšte ne može govoriti kao o biznis poduhvatima, jer je njihovo tržište na kom se oglašavaju još više ograničeno. Nefitne radiostanice, iako su bile uvedene Zakonom o radiodifuznoj djelatnosti iz 2005. godine, uopšte se nisu razvile kao novi medijski sektor. Zato su *online* informativni portali mlađoj populaciji ponudili nove alternativne izvore informacija, ali samo za pripadnike brojnijih etničkih zajednica.

1) Javni servis – Makedonska televizija

Ukupni kvalitet informativnog programa koji se emituje na jezicima etničkih zajednica na javnom servisu (posebno redakcije manjih zajednica) značajno opada usljed dugogodišnje finansijske i produkcijske krize u kojoj se nalazi Makedonska radiotelevizija. Programi na jezicima etničkih zajednica danas se na Makedonskoj televiziji emituju na Drugom programskom servisu. Najveći obim programa ima redakcija na albanskom jeziku (oko 14 sati dnevno), a poslije redakcija na turskom jeziku (dva i po sata programa). To su veće redakcije i prema broju uposlenih koji im realno omogućava redovno emitovanje vijesti i drugih informativnih, edukativnih i zabavnih programskih cjelina. Vrijeme koje je dodijeljeno manjim zajednicama, te broj uposlenih u njima je realna prepreka da ispunjavaju zakonsku obavezu javnog servisa „...da proizvodi i emituje programe od javnog interesa kojima se odražava društveni i kulturni pluralizam u državi, a koji se sastoje od informativnih, kulturnih, obrazovnih, naučnih, sportskih i zabavnih sadržaja“.¹³⁵

Predmet analize u ovom istraživanju bile su samo vijesti (na albanskom i turskom jeziku) i aktuelno-informativne emisije na romskom, bošnjačkom, vlaškom i srpskom jeziku. Glavni cilj analize je bio da se utvrdi koliko i kako javni servis u programima zajednica ispunjava informativnu funkciju.

Redakcija na albanskom jeziku proizvodi veliki obim informativnog programa koji je tematski raznovrstan, s dominacijom domaćih događaja (59% od svih informativnih priloga),

¹³⁴ Pored javnog servisa, u komercijalnom radiodifuznom sektoru ima 19 televizija i 16 radija, u sektoru štampanih medija se objavljuju četiri dnevne novine na albanskom jeziku, jedan nedjeljnik na albanskom i dva na turskom jeziku, dva *online* portala i jedna privatna novinska agencija na albanskom jeziku, pored državne agencija MIA, koja pored makedonskog nudi servis i na albanskom jeziku.

¹³⁵ Član 120 Zakona o radiodifuznoj djelatnosti (Službene novine RM 10/05)

sa značajnim udjelom događaja u regionu (18%) i događaja iz svijeta (23%). Treba naglasiti da redakcija stavlja veliki naglasak na vijesti iz neposrednog regiona, od kojih su polovina „preuzeti“ priloga iz drugih medija iz susjednih zemalja. Zbog toga što je najveći dio ovih vijesti o aktuelnim dešavanjima u Albaniji, Kosovu i odnosima sa Srbijom (83,72% od priloga iz regiona) ovi podaci ustvari sugerišu da kod redakcije na albanskom jeziku postoji tendencija za vođenje tzv. „dijasporške“ uređivačke politike – tendencija koja je još izraženija kod redakcija na turskom i bošnjačkom jeziku. Ipak, dok ove redakcije inklinišu prema Turskoj i BiH kao prema „matičnim“ državama, za redakciju na albanskom jeziku je karakteristično da se ona podjednako fokusira na Kosovo i Albaniju.

U pokrivanju domaćih vijesti uočljiva je dominacija politike (unutrašnje i vanjske), nasuprot malog interesa za teme koje brinu građanski sektor. Pozitivan trend kod redakcije je što obrađuje veliki obim tema od opšteg interesa (67,38%), međutim i kod ovih tema u centru priče je vlastita etnička zajednica. To potvrđuje izjava urednice ovog programa: „Nama su interesantni isključivo događaji koji se dešavaju oko albanske etničke zajednice.“¹³⁶ Za sve ostale manje etničke zajednice nije zabilježen nijedan prilog a za većinsku zajednicu samo tri priloga u cijelom analiziranom periodu. Nedostatak interesa za dešavanja i kulturnu posebnost drugih etničkih zajednica je zabrinjavajuća sa aspekta poruka koje se šalju gledaocima, što se reflektuje i na pozicioniranje redakcije nasuprot drugih redakcija u javnom servisu. S druge strane, kvalitativna analiza sadržaja priloga u čijem fokusu je samo vlastita zajednica, sa aspekta konteksta izvještavanja („vrijednost objavljenog sadržaja“), sugeriše da redakcija igra ulogu apologeta interesa i prava vlastite etničke zajednice kao kolektivni entitet, nasuprot državi u kojoj dominiraju pripadnici većinske zajednice. S druge strane, kada se govori o temama o „ljudskim pravima“ individualnih pripadnika ove zajednice (seksualne manjine, prava žena i djece i dr.) redakcija ih uopšte ne stavlja u javnu agendu. Ovaj stav ne pridonosi izgradnji društva koje počiva na poštivanju građanskih i individualnih prava i negativan je u odnosu na razvoj demokratske svijesti u društvu.

Žanrovska struktura vijesti ukazuje na tendenciju izbjegavanja analitičkih žanrova koji bi otvarali i objašnjavali društvene i političke probleme. Opšti je trend „golo“ prenošenje informacija o dešavanjima, bez ulaska u pozadinu događaja i objašnjavanje razloga i povezanosti određenih pojava. Pokazatelj tzv. reaktivnog novinarstva koje samo prenosi a samostalno ne inicira teme od važnosti za javnost su i podaci o povodu emitovanja priloga. Samo 3% objava su medijski inicirane izjave ili, drugačije rečeno, teme su najčešće inicirane izvan redakcije, iz nekog centra moći (u ovom slučaju političke), čime novinarska profesija gubi svoju suštinu. Fer je naglasiti da ova pojava nije karakteristična samo za javni servis, nego oslikava glavnu karakteristiku medijskog miljea u Makedoniji – mediji su jednostavno postali „nosači“ informacija do publike.

Kultura „pristojnog ponašanja“ novinara u MRT-u se reflektuje u svim servisima i vjerovatno je rezultat kontinuiranih pritisaka i uticaja vlasti i politike u posljednjih 10 godina na njihovu socioekonomsku zavisnost, a donekle i na naslijeđenu svijest iz jednopartijskog sistema da javni servis ustvari služi državnom establišmentu. U prilog ovome govore i pokazatelji tendencije kod svih redakcija da se dominantno koriste izvori od državnih organa i političkih partija koje participiraju u vlasti, što jasno iscertava pojavu „političkog klijentelizma“ kod urednika i novinara. Kod redakcija, vrlo često, izvještavanje je sa samo jednim izvorom (48,23% priloga za domaće događaje), a u slučajevima kada su konsultovana dva ili više izvora svi brane identičan stav, čime se gledaocima plasira samo jedna i jedinstvena pozicija u odnosu na pitanje o kom se izvještava.

¹³⁶ Intervju sa Migenom Gorenicom, urednicom Drugog programskog servisa MTV-a, realizovan 21. juna 2012. godine

Karakteristično za redakciju na albanskom jeziku u javnom servisu je to što ista praktikuje da bira izvore po osnovu jezika kojim govore, odnosno najčešći sagovornici u priložima pripadaju albanskoj etničkoj zajednici. Kao objašnjenje ovako uspostavljene prakse urednici u redakcijama navode nedostatak zaposlenih prevodilaca, što se ne može ni u kom slučaju prihvatiti kao opravdanje budući da to podriva pluralizam u vijestima javnog servisa. Na ovaj način, osim vijesti koje su dominantno jednostrane (prema izvorima) i koje su kao teme inicirane svana (najčešće od političkih elita iz zajednice), predstavlja se i monoetnička slika o događajima koji se tretiraju u priložima. Sumarno, sve ovo predstavlja niz kršenja novinarskih standarda i rezultira nekvalitetnim novinarskim proizvodom koji informiše javnost kroz prizmu iskrivljenog ogledala.

Program na turskom jeziku ne razlikuje se mnogo u poređenju sa drugim redakcijama manjinskih zajednica u javnom servisu. I kod njih je dominantno prisustvo političkih vijesti i informacija o aktivnostima vlasti (50% priloga). Istovremeno, u vijestima se uopšte ne obrađuju građanske teme koje u fokusu priče imaju interes ljudi. Ukoliko se ide korak dalje, vidi se da je sadržina vijesti organizovana više na tehničkom nivou koji nalikuje političko-državnom biltenu koji oslikava agendu aktuelne političke elite vlastite etničke zajednice. Ili, drugačije rečeno, informacije o domaćim događajima se koncentrišu oko aktivnosti vlasti u kojoj koaliraju i političke partije iz turske zajednice, pa ih vijesti javnog servisa prenose i daju javni status njihovim aktivnostima. Pritom redakcija, a prije svega urednici, ne vode računa o istinskim potrebama informisanja svoje zajednice, niti prepoznaju suštinu svoga funkcionisanja u javnom servisu.

Kao i za druge redakcije, tako se i za tursku iz analize može izvući tendencija praktikovanja reaktivnog novinarstva. Ovo se potvrđuje podatkom da su i kod turske redakcije u posmatranom periodu najveći dio priloga neanalitički žanrovi – vijesti i izvještaji (91,4%). Skoro sve teme koje se obrađuju dolaze izvan redakcije a nametnute su od nekoga drugog. U ovom slučaju, ukoliko medij nema inicijativnost i samo pasivno prenosi informacije pripremljene svana, mogućnost za manipulaciju je mnogo veća. Dok je kod vlaške, srpske ili romske redakcije objašnjenje u nedostatku vremena za emitovanje, ovdje to nije slučaj, budući da dva i po sata programa dnevno daje dovoljno prostora za analitički pristup u novinarskim priložima u vijestima. Iz intervjua proizlazi da redakcija nema dovoljno novinarskog kadra ili da isti nije adekvatno obučan. Ipak, ostaje zaključak da kvalitet novinarskih sadržaja može biti bolji i više orijentisan na građanske teme. I ovdje se nameće zaključak da urednici nemaju dovoljno spremnosti za vođenje novinara i kreiranje autohtone dnevne agende o dešavanjima i temama, ili pak nemaju moć da se otrgnu od političkog uticaja vlastitih lidera koji posredno kreiraju uređivačku politiku.

Slika novinarstva koje se praktikuje u turskoj redakciji (ali i u drugim redakcijama u javnom servisu) zaokružuje se podatkom da je u 69% od ukupno objavljenih priloga o domaćim događajima konsultovan samo jedan izvor. Kršenje osnovnog profesionalnog standarda o konsultovanju najmanje dva nezavisna izvora je ozbiljan indikator kvalitete novinarskog proizvoda, osim ukoliko sam novinar nije napravio balans iznoseći stav druge strane. Ali, činjenica da 92% priloga informiše o samo jednom aspektu priče ipak ukazuje na tendenciju jednostranog i pristrasnog informisanja. Ovome treba dodati saznanje da su u 83% slučajeva konsultovani izvora zapravo predstavnici vlasti ili političkih partija. Dok se političarima daje ogromna prednost da svoje stavove i mišljenja prenose u javnost, građana, takoreći, nema u informativnim sadržajima redakcija. I kod turske redakcije tema ljudska prava se uglavnom

gleda kroz kolektivističku prizmu, odnosno uopšte se ne otvaraju teme koje se odnose na marginalizovane grupe u okviru vlastite etničke grupe.

Program na romskom jeziku *Bjandipe* je primjer za to u kojoj mjeri je javni servis zapostavio svoju programsku obavezu da zadovoljava informativne potrebe manjih etničkih zajednica. Redakcija je ostavljena samo sa jednom uposlenom novinarkom, koja objektivno ne može da realizuje cijeli informativni program. U tri polusatna termina nedjeljno samo jednom se emituju informativni prilozi koji su malobrojni i koji imaju funkciju da uglavnom informišu o redovnim aktivnostima državnog vrha. U svim emitovanim objavama (34) korišten je samo jedan izvor a najveći dio njih (31) su izvori iz politike i vlasti. Nebrigu za ispunjavanje svoje informativne funkcije u odnosu na romsku zajednicu javni servis pokazuje i putem svoje nezainteresovanosti da se sam angažuje u analitičkom izvještavanju o problemima sa kojima se suočavaju Romi u Makedoniji, pa se opredijelio da subotnji termin planiran za emitovanje *Bjandipe* ustupi produkciji privatne televizije. Ovakvo stanje sa redakcijom na romskom jeziku MTV-a može da se posmatra kao poruka da većinska zajednica (ili država) preko javnog servisa šalje građanima Romima poruku – da država ne pokazuje ozbiljnu brigu o njima, da ne vrednuje njihovu kulturu preko prikladnog informisanja na romskom jeziku i u krajnjoj liniji da se ne brine o njihovom uključenju u društvo. Utisak je da romska redakcija postoji samo formalno da se zadovolji obaveza emitovanja programa na jezicima svih zajednica.

Generalni zaključak za **Program na vlaškom jeziku** je identičan kao i za druge manje redakcije MTV-a (romska i srpska), da redakcija ne proizvodi dovoljno aktuelne sadržaje da bi zadovoljila potrebe vlaške zajednice u zemlji. U programskom bloku *Skanpeo (Iskra)*, redakcija se uglavnom opredijelila da emituje reportaže i intervjuje koji su autentična produkcija ove male redakcije. Iako ovi prilozi nisu analitički već više promocija kulture i dostignuća Vlaha u Makedoniji, ipak se trebaju zabilježiti i izdvojiti kao pozitivna tendencija. Isto tako, iako redakcija ima samo troje uposlenih (isto kao i bošnjačka) i suočava se sa istim problemima u odnosu na tehničke resurse i nedostatak obuke, ipak je uspjela da više od pola snimljenog materijala bude aktuelni snimak sa tonom. Kao i za romsku redakciju, i ovdje je glavni zaključak da je javni servis u cjelini zapostavio svoju obavezu da zadovoljava informativne potrebe malih etničkih zajednica u koje spadaju i Vlasi u Makedoniji.

Redakcija na srpskom jeziku u programskom bloku *Vidik* u najvećem je dijelu fokusirana na informacije koje se odnose na Srbe u Makedoniji, ali i na događaje iz Republike Srbije. Ne emituju se klasične vijesti već emisija ima kolažni karakter sa priložima o različitim temama, o istorijski važnim događajima ili aktuelnim kulturnim dostignućima Srba u Makedoniji ili susjedstvu. I u ovom slučaju, kao i kod redakcije na albanskom, turskom i bošnjačkom jeziku, zabilježen je stav vođenja „dijasporske“ uređivačke politike i informiše se u velikoj mjeri o dešavanjima u „matičnoj“ državi. Redakcija u suštini sebe gleda u ulozi kulturnog mosta između Srba u Makedoniji i matične države, te kao promotora srpskih kulturnih vrijednosti i istorije. Insistira se da skoro u svim priložima koji se odnose na domaće događaje budu srpski sagovornici. Ipak, kao i kod drugih malih redakcija, čini se da i ovdje nedostaje interes za realne probleme makedonskih građana srpske nacionalnosti, što stvara utisak da su ovi građani ili potpuno integrisani u društvo, pa se ne prepoznaju problemi koji se javljaju po etničkoj liniji, ili da redakcija ne tretira objektivne probleme. Prva teza je malo vjerovatna ako se uzme u obzir da se implementacija Okvirnog sporazuma iz 2001. treba odnositi na sve manjinske zajednice u Republici Makedoniji.

Redakcija na bošnjačkom jeziku *Sehara* veoma malo izvještava o domaćim događajima koji se odnose na bošnjačku zajednicu u Makedoniji. Ova redakcija u vijestima u velikom obimu (42% svih priloga) izvještava o događajima iz regiona, najviše iz BiH, gledajući na nju kao na „matičnu“ državu bošnjačke populacije u Makedoniji. Iako i ove teme mogu da nađu odgovarajuće mjesto u informativnim emisijama namijenjenim zajednicama, ipak se ovakva praksa redakcije na bošnjačkom jeziku (ali i na albanskom, turskom i srpskom jeziku) ne uklapa u potpunosti u osnovnu obavezu javnog servisa da izvještava prvenstveno o životnim pitanjima koja brinu Bošnjake kao građane države u kojoj žive. Potpuno odsustvo analitičkih žanrova sugerije da i ova redakcija praktikuje reaktivno novinarstvo – odnosno samo prenosi stavove iz politike prema javnosti. Čak nisu zabilježeni ni intervjui u studiju, za koje ne treba tehnička podrška veća od one potrebne za redovno snimanje vijesti. Zabrinjava podatak da su za vrijeme monitoringa zabilježena samo tri autorski potpisana priloga. To je premalo i za ovaj tip redakcije i potrebno je da programski savjet javnog servisa razmotri istinske razloge za takvo stanje i da predloži mjere za njegovo prevazilaženje (finansijska sredstva, zapošljavanje, obuka, tehnika i dr.).

Veći dio intervjuisanih sagovornika ukazuje da u Drugom programskom servisu MTV-a postoji izvjesna „etnička hijerarhizacija“, zbog čega su redakcije malih etničkih zajednica organizacijski podređene većim. Neki od intervjuisanih tvrde da „MTV preslikava etničku bipolarnost“ šireg društva u kome se glavni resursni kolač dijeli između makedonske redakcije Prvog programskog servisa i albanske redakcije Drugog servisa. Konsekventno, ovo stavlja kulturna prava pripadnika najmanjih etničkih zajednica na drugostepeni nivo. Ovo znači da pored takve „etničke hijerarhizacije“ male etničke zajednice nemaju ravnopravan pristup raspodjeli resursa. Percepcija novinara iz malih etničkih zajednica otkriva da „su u MTV za prvi kanal odgovorni Makedonci, za drugi u najvećem dijelu Albanci, a dole u strukturi ima i manjih urednika koji nemaju nikakav pristup resursima te su stavljani u podređenu poziciju zbog albanskog rukovodstva u Drugom programskom servisu.“¹³⁷

Ovo znači da turska, srpska, vlaška, romska i bošnjačka redakcija u svakodnevnom radu imaju probleme u pristupu tehničkim resursima (prevoz da pokriju događaje, pristup tehničkom kadru da bi montirali materijal, pristup kameri i dr.). Dio svjedočenja otkriva ovakvu realnost: „Vraćam se sa događaja gdje mi organizator kaže: 'Izlazi iz automobila!' jer je on zadužen da vraća ljude sa Prvog programskog servisa u redakciju, odnosno makedonsku redakciju. Slično se dešava i sa albanskim programom – ako dođeš u situaciju da tražiš automobil – reći će ti: 'Ovo vozilo je zauzeto za albanski program', a mi nemamo vozilo. Najvažnija stvar je u zadnje vrijeme postao prevoz. Kako da odem na događaje ako nemam prevoza?“¹³⁸ Drugi zaposleni na MTV-u kaže: „Albanska redakcija je najopremljenija tehnikom i kompjuterima – naš kompjuter je *gurni me da bih pošao*. Sto puta se blokira, sto puta ga restartuješ. I kada reaguješ, oni kažu da tako idu stvari i preporučuju da pustimo muziku. Ponekad me je stid kada treba da objašnjavam pred ljudima kod kojih zakazujem snimanje: 'Znate, mi ne možemo da snimamo jer nemamo kameru ili ne možemo da odemo jer nemamo prevoz'. Oni mogu da putuju za Kosovo, Gostivar i Tetovo. Nema dana da neko njihovo vozilo ne ide tamo. Ja do centra Skoplja ne mogu da odem i da realizujem snimanje, a da ne pričam o daljem putovanju.“¹³⁹

Veliki problem redakcija najmanjih etničkih zajednica u MTV-u su *ljudski resursi*. Jedna od najpogođenijih redakcija u okviru drugog programskog servisa je romska. Racionalizacijom

¹³⁷ Intervju sa novinarom jedne od redakcija zajednica MTV2

¹³⁸ Intervju sa novinarom jedne od redakcija zajednica MTV2

¹³⁹ Intervju sa novinarom jedne od redakcija zajednica MTV2

ljudskih resursa ova je redakcija od 10 uposlenih ostala samo na jednom novinaru. Srpska, bošnjačka i vlaška redakcija imaju po troje uposlenih novinara iako su u prošlosti imale između 10 i 15 novinara. Po svjedočenju novinara, malobrojni kadar ih ograničava u organizacijskom i programskom smislu riječi, tako da ove male redakcije ne mogu da opravdaju osnovni razlog postojanja. Zaposleni u jednoj redakciji kaže: „U prošlosti smo imali samo jednu emisiju od 30 minuta a imali smo 12 do 14 novinara. U međuvremenu, u svim redakcijama je došlo do smanjenja broja zaposlenih i to je veliki hendikep – sada pravimo tri emisije, tako da nam dolazi da pravimo po jednu emisiju nedjeljno. Mislim da su ranije emisije imale raznovrsniji sadržaj. Četrnaest novinara će svakako da donese više tema... Problem je i poznavanje jezika, i da želimo sada da angažujemo nove kadrove, vrlo mali broj ljudi zna naš jezik. Ti koji ga znaju teško da bi željeli da budu novinari.“¹⁴⁰

U okviru Drugog programskog servisa, u nešto boljoj situaciji kada se govori o ljudskim resursima je turska redakcija, u kojoj je zaposleno 10 novinara. Ipak, ona na raspolaganju dnevno ima dva sata i 30 minuta programa, za koji 10 zaposlenih nije dovoljno. Redakcija na albanskom jeziku ima 75 zaposlenih i suočava se sa manjim problemima. Svi intervjuisani sagovornici su saglasni da redakcije najmanjih zajednica na MRTV, radi nedovoljnog broja kadra, ne mogu adekvatno zadovoljiti programske potrebe (informativne, edukativne, kulturne) svoje zajednice. Isto tako, radi organizacijske podređenosti, programska šema u kojoj su oni postavljeni ne odgovara njihovim potrebama. Glavni problem je što nemaju program svaki dan, nego tri dana u nedjelji po pola sata. Ne mogu prikladno da razvijaju informativni program zbog toga što trebaju objavljivati vijesti koje su već stare. Ako se neki događaj, važan za njihovu zajednicu, desi u utorak, a program im je u srijedu, tada informativna funkcija nema smisla. Pored toga, termini u kojima se emituju ovi programi nemaju televizijsku relevantnost jer se emituju u vrijeme koje je daleko od udarnog termina televizije. Oni imaju probleme da održe profesionalne standarde, što je već vidljivo iz programa.

U organizacijskom smislu među redakcijama MTV2 odsustvuje međusobna komunikacija. Politika „jedne MTV“, sa jedinstvenom uređivačkom politikom, uopšte ne funkcioniše u tom smjeru, što ima implikacije na ostvarivanje interkulturalne i kohezivne funkcije javnog servisa. Na primarnom nivou nema komunikacije između Prvog i Drugog servisa, tako da je program na makedonskom jeziku potpuno odvojen od programa na jezicima manjinskih zajednica. Na drugostepenom nivou nema komunikacije između redakcija etničkih zajednica u okviru Drugog programskog servisa. Veći dio intervjuisanih kaže da Prvi i Drugi programski servis vrlo rijetko komuniciraju – „makedonski“ i „albanski“ dio vrlo teško koordinira resurse. Jedan od intervjuisanih kaže da između njih postoji i osjećaj animoziteta. Ipak dio intervjuisanih tvrdi da je odsustvo komunikacije i sastanaka između redakcija novija situacija: „Ranije nismo imali takvu situaciju a danas imamo situaciju u kojoj nemamo cijelu televizijsku kuću. Imali smo kolegije na kojima je informativni dio učestvovao za jednim istim stolom. Nije bilo tada velike razlike između MTV1 i MTV2, sve su se redakcije sastajale za istim stolom i dogovarale se i planirale – sada, nakon što se veliki dogovore, nama ostaju mrvice. I drugo, sada je svađa između dvije velike programske šeme.“¹⁴¹

Zbog ovakve podijeljenosti svaka redakcija izolovano pravi agendu događaja na vijestima, svaka od redakcija izvještava primarno, a ponekad i isključivo za dio društva i politike koja se odnosi samo na tu etničku zajednicu, a takva postavljenost često reprodukuje suprotstavljene verzije događaja koji se gledaju isključivo kroz etničku prizmu. Kao što to formulišu neki od

¹⁴⁰ Intervju sa novinarom jedne od redakcija zajednica MTV2

¹⁴¹ Intervju s novinarom u jednoj od redakcija MTV2

intervjuisanih „svako izvještava za svoj narod“¹⁴² ili “svako je zatvoren u vlastiti atar“¹⁴³. Dio intervjuisanih eksperata argumentuje da je u svakom multikulturnom društvu uobičajeno da ima specifičnosti kod različitih etničkih redakcija u smislu stavljanja težišta na određene teme u izvještavanju zbog toga što publika ima različite interese o događajima. Ipak, izolovanje redakcija u vlastite i neotvaranje prema drugim etničkim grupama, što je karakteristika MTV-a, gledaju kao veliki problem: „Od faktora koji treba da omogući kohezivnost u društvu, MTV je postala medij koji dijeli i pravi razdor.“¹⁴⁴ Ova zatvorenost redakcija reflektuje se i na izvore koji se konsultuju. Više intervjuisanih novinara kažu da im je prioritet da konsultuju izvore koji poznaju jezik na kom emituje redakcija i ne uzimaju u obzir etničku raznovrsnost pri izboru izvora, što se evidentno vidi u analizi njihovog programa. Ovakvo novinarstvo sa primarnim fokusom na izvještavanje o interesima vlastite zajednice ne može imati integrativnu ulogu u društvu i zbližavati zajednice, naprotiv, to ojačava postojeće i pravi nove stereotipne imaginarne granice kod pripadnika etničkih zajednica, te produkuje pojavu etnocentrizma kod njih, odnosno povećanje etničke distance među zajednicama u makedonskom društvu.

Intervjuisani eksperti kažu da su ovo ozbiljni programski problemi, posebno za male redakcije, jer se javni radiodifuzni servis ne može tako razvijati ako želi da izražava kulturni pluralizam u društvu. Naprimjer, „Romi koji su marginalizovana grupa svugdje u Evropi i sa Dekadom Roma nisu uspjeli da postanu društveno prepoznatljivi... i komercijalni mediji i program na romskom jeziku na javnom servisu ustvari nisu omogućili da šira javnost u Republici Makedoniji bude upoznata sa istinskim problemima romske populacije, koja je obrazovno, socijalno, pa ako želimo i politički, marginalizovana. Ako javni servis ne otvori ova pitanja, tada se postavlja osnovna dilema da li je njegova misija povezana samo sa programima na makedonskom jeziku i sa najvećom etničkom (manjinskom) zajednicom – albanskom?“¹⁴⁵ Objašnjavajući razloge ovakvog stanja u javnom servisu, jedan od intervjuisanih eksperata kaže da “se radi o politički motivisanim problemima, jer političke partije koje zastupaju konkretne zajednice prihvataju stanje u kom se nalaze i nemaju moć uticaja kod političkog faktora u vlasti da nešto promijene. MRT, nažalost, tako funkcioniše: izvršne direktore biraju partije na vlasti, iako zakonski to tako nije precizirano.“¹⁴⁶

Jedan od razloga za ovakvo stanje u javnom servisu, prema dijelu intervjuisanih eksperata, jesu konfuzne zakonske odredbe koje se odnose na organizacionu postavljenost javnog servisa i nadležnost rukovodnih organa. “Zakonska regulativa ne daje okvir, a nadležnosti i odgovornosti su izmještene. U zakonskom rješenju gdje imate odgovorne urednike koji su odgovorni (zasebno) za prvi i za drugi kanal (servis) i zatim na jedan nedefinisan način odgovaraju izvršnom direktoru, koji nema definisana programska ovlaštenja, može da dovede do situacije da odgovorni urednik može reći izvršnom direktoru da nema interesa da se određeni program stavi u program, iako je to preporučeno od strane Savjeta MRT-a.“¹⁴⁷ Činjenica je da su u prethodnom zakonu o Makedonskoj radioteleviziji produkcijsko-organizacione cjeline (Makedonska televizija i Makedonski radio) bile jasno definisane i obezbjeđivale efikasno funkcionisanje različitih programskih servisa i redakcija i koherentnu uređivačku politiku javnog servisa. To je bilo u skladu sa uspostavljenom

¹⁴² Intervju s novinarom u jednoj od redakcija MTV2

¹⁴³ Intervju s novinarom u jednoj od redakcija MTV2

¹⁴⁴ Intervju: dr. Sefer Tahiri, medijski ekspert, profesor na Univerzitetu Jugoistočne Evrope u Tetovu, realizovan 15. jula 2012. godine

¹⁴⁵ Intervju sa dr. Ljubomirovom Jakimovskim, bivšim generalnim direktorom MRT-a i bivšim predsjednikom Savjeta za radiodifuziju, realizovan 14. novembra 2012. godine

¹⁴⁶ Intervju sa novinarom jedne od redakcija na jezicima etničkih zajednica u MTV2

¹⁴⁷ Intervju: Slobodan Čašule, novinar i predsjednik Savjeta MRT-a, realizovan 20. novembra 2012. godine

praksom u javnom servisu koja je uspješno funkcionisala više godina: „Javni radiodifuzni servisi, kao i sve kompanije su organizovane hijerarhijski, budući da imaju izvršnog direktora... Tu moraju funkcionisati programski kolegiji na radiju i televiziji na nivou cijelog javnog servisa u kom će participirati urednici svih programa, uključujući i urednike programa etničkih zajednica. Ako se to ne ostvaruje, tada se ne može govoriti o koherentnoj uređivačkoj politici javnog servisa i zapravo bi to bio ozbiljan korak unazad.“¹⁴⁸

Nedostaci zakonskih odredbi u pogledu organizacijske strukture javnog servisa su zapravo još jedan dopunski razlog za uticaj politike „... koja je zahvaljujući ovim nedorečenostima postala moćna alatka u rukama političara, tako da u datom momentu ova getoizacija sada već više nije na nivou zajednice već je na nivou političke partije.“¹⁴⁹ Ovo je dalje bilo potvrđeno i u intervjuima sa novinarima i urednicima različitih redakcija javnog servisa koji kažu da se na njih vrši politički pritisak i cenzura koja dolazi od političkih partija konkretnih etničkih zajednica, što upućuje na zaključak da i kod javnog servisa, kao i u širem društvu, vlada kultura političkog klijentelizma. U ovom slučaju, političko-medijski klijentelizam ima i etničku pozadinu i njegova je najočiglednija manifestacija cenzura i autocenzura. Etnopolitička cenzura znači da svaka od redakcija „trpi pritisak“ od „svojih“ političkih partija. Jedan od intervjuisanih u ovom smislu kaže: “Uvijek ima cenzure, skrivene ili otvorene - sa sugestijama ili obećanjima. Bilo je slučajeva cenzure i kod mene. Pokušaja ima i od uslovno rečeno 'svojih'. Najveći broj novinara ne želi da se konfrontuje sa urednicima zato što se to može odraziti na napredovanje u karijeri... urednici imaju vlastite ljude koji izvršavaju najprljavije poslove, gdje treba da se pravi čista propaganda koja će biti pesnica protiv opozicije. Jedan dio koji nije takav, ali znaju da su podložni autocenzuri, idu na manje važne događaje.“

Ovaj problem nije karakterističan samo za redakcije manjinskih zajednica nego je to karakteristika većeg dijela novinarstva u Makedoniji. Ipak, u ovom slučaju klijentelizam dobija etnički karakter i otvara mogućnosti za lakšu etnopolitičku manipulaciju. Iako dio intervjuisanih novinara negira da u MRT-u postoji političko-cenzorski uticaj i da su sadržaji pored toga neobjektivni, ipak veliki dio od njih kaže ili da su na njih vršeni pritisci cenzurom ili su bili svjedoci takvog vida pritiska na svoje kolege.

2) Komercijalni mediji

Iz analize vijesti na albanskom jeziku televizije **ALSAT M** proizlazi nekoliko specifičnosti koje se ponavljaju i kod drugih medija, što je predmet ove analize. Kod ALSAT M se prepoznaje pozitivan trend produkcije priloga koji se odnose na teme od opšteg interesa (70%) koje se tiču svih građana u Makedoniji. Pored ovoga, zabilježena je pozitivna tendencija u broju priloga (20%) povezanih sa temama koje se tiču samo vlastite etničke zajednice, kao i broja priloga (6,6%) o temama koje se odnose na većinsku i vlastitu zajednicu. Pozitivan je podatak da 33% od izvora vijesti na Alsat M ne pripada politici, što je značajno više u odnosu na programe drugih medija, te ukazuje na jednu građansku liniju u izvještavanju medija.

Interesantno je naglasiti podatke dobijene iz kvantitativne analize o vrijednostima objavljenog sadržaja u priložima u kojima se tretiraju pitanja povezana sa nekom od etničkih zajednica. Ovdje se bilježi gotovo identičan broj priloga sa pozitivnim i neutralnim kontekstom, a samo

¹⁴⁸ Intervju: dr. Ljubomir Jakimovski, bivši generalni direktor MRT-a i bivši predsjednik Savjeta za radiodifuziju, realizovan 14. novembra 2012. godine

¹⁴⁹ Intervju: Slobodan Čašule, novinar i predsjednik Savjeta MRT-a, realizovan 20. novembra 2012. godine

kod šest od ukupno 46 priloga je zabilježen negativan okvir. Ovo sugerira da je redakcija vjerovatno svjesna uticaja koji medij može imati na publiku u smjeru kreiranja ili jačanja predrasuda i stereotipa prema drugim zajednicama, kao i o tendenciji uređivačke politike prema balansiranom i neutralnom uglu gledanja na osjetljiva međuetnička pitanja u državi.

Ipak, određeni rezultati pokazuju da su i kod Alsat M, kao i kod drugih analiziranih medija, prisutni znaci koji ukazuju na koroziju novinarske profesije u Makedoniji u cijelosti. Naprimjer, u vijestima Alsat M zabilježeno je čak 72% priloga u kojima izvori nisu precizno navedeni (depersonalizovani). Novinarski rad ne može se uvijek bazirati na potpuno imenovane izvore, ali u izvještavanju ne bi trebala preovladavati nejasna atribucija u smislu „iz Vlade (partija, ministarstvo) kažu da...“ ili „... predstavnik partije (xx) izjavio je...“, ili „...visoki funkcioner saopštio je da ...“. Ovakvo informisanje ne povećava povjerenje kod medija i kod publike, uvijek ostavlja sumnju u istinost objavljenog sadržaja.

Drugo negativno sagledavanje stanja u kojem se nalazi novinarska profesija proizlazi iz žanrovske analize priloga Alsat M. Od ukupno 152 priloga o domaćim događajima samo sedam spada u žanr analize, tri su reportaže, jedan je intervju i jedan komentar. Najveći procenat su izvještaji (65%) i vijesti (21%). To znači da Alsat M nije izuzetak iz dominantne prakse u novinarstvu u Makedoniji – izvještavanje je više reakcija dnevnih dešavanja a ne samostalno izabrana tema za koju redakcija smatra da je od interesa građana.

Ono što se o privatnoj **BTR televiziji** iz Skoplja u pozitivnom smislu da izdvojiti od drugih analiziranih medija je podatak da su 82,83% priloga autorske objave potpisane od novinara. Ovo znači da televizija poštuje novinarski standard u označavanju autorskih priloga. Isto tako, kod BTR-a je zabilježen drugačiji raspored tema u informativnim priložima: dešavanja iz svijeta i regiona obuhvataju približno jednu trećinu vijesti (34,87%), nasuprot domaćim temama (65,13%). Karakteristično je da je u posmatranom periodu najviše informacija o domaćim temama emitovano o „kriminalu i korupciji“ (20,39%).

Ostala sagledavanja iz analize vijesti BTR-a su identična drugim analiziranim medijima. I kod ove kuće prisutno je jednostrano korištenje izvora, što u krajnjoj liniji izvještavanje kvalifikuje kao pristrasno. U 94% priloga postoji kršenje novinarskog standarda u konsultovanju dva nezavisna izvora. Dopunski u 97% priloga izvori imaju jedinstven stav. Ovo sugerira da u analiziranom periodu redakcija BTR-a ne daje prostor drugačijem mišljenju u vijestima, plasirajući građanima samo jednu stranu, koja je u najvećem broju priloga (79,8%) iz svijeta politike, bez obzira da li je izvor institucija ili njen predstavnik. Zaključak se nameće sam po sebi – izvorima iz politike i vlasti je dat „direktan“ pristup u nametanju dnevne agende u redakciji. Nasuprot ovome, pitanja važna za život i položaj građana Roma u skopskom regionu se tretiraju samo u sedam priloga, ili u 7% vijesti o domaćim događajima. Na kraju, treba reći da je identična tendencija prisutna kao i kod svih redakcija javne televizije – nestajanje analitičkog pristupa i dubinskog izvještavanja o društvenim i političkim fenomenima. Novinari, osim jednostavnog transferisanja informacija od političara i vlasti, nemaju nikakvu drugu ulogu u procesu informisanja građana.

Kod dnevnih novina na albanskom jeziku **Koha** bilježe se izvjesne specifičnosti koje proizlaze iz karaktera štampanog medija. Ovaj produkuje velik obim informativnih sadržaja o najrazličitijim temama i pitanjima. Domaće teme su prisutne u polovini objavljenih tekstova (51,76%), a druga polovina su dešavanja iz svijeta (32%) i iz regiona (16%). Kao i kod drugih medija na albanskom jeziku, i kod lista **Koha** se vidi veliki interes za ono što se dešava u područjima regije gdje žive etnički Albanci – Kosovo i Albanija. U izvještavanju o domaćim

događajima zabilježena je veća žanrovska raznolikost u odnosu na televiziju. Iako ovdje dominiraju kratki i neanalitički žanrovi – vijesti i izvještaji (75%) – ipak se u 15% tekstova proizveo sadržaj koji je analitički, gdje se društveni problemi mogu tretirati na dubljem nivou. Ali zadržavanje prakse da se njeguju pretežno neanalitički žanrovi može da bude pogubno za opstanak štampanih medija. *Koha*, kao i druge novine u Makedoniji, danas moraju da ponude mnogo više analitičke i reportažne sadržine ako žele da ostanu konkurentni sa drugim tipovima medija. Pozitivan pokazatelj kod lista *Koha* je veliki obim priloga koji su potpisani od autora (49,34%), iako nije mali broj priloga u kojima nije naveden autor (28,73%). Potpisivanje tekstova u štampanim medijima ne mora biti profesionalan standard no svaki medij, ukoliko se opredijeli za ovakvu praksu treba biti konzistentan jer se nepotpisani tekst može tumačiti kao informacija koja nije bazirana na istini.

Kao i kod drugih analiziranih medija, i za list *Koha* se može reći da je više recipijent tuđe agende, budući da je za trećinu tekstova (32%) povod bio pseudodogađaj ili izjava data od izvora. Generalni problem novinarstva u Makedoniji, jednostrano izvještavanje, prisutan je i kod ovog dnevnog lista. Dominiraju tekstovi u kojima je konsultovan samo jedan izvor (57%), a ovome treba dodati i činjenicu da u 87% analiziranih tekstova izvori brane istu poziciju.

I u izvještavanju o domaćim temama *Koha* ima najveći interes za poziciju vlastite zajednice – više od jedne četvrtine tekstova se odnosi samo na albansku zajednicu, samo jedan tekst se odnosi na većinsku a samo dva na drugu etničku zajednicu. Dominacija tema od opšteg interesa (61,40%) kod lista *Koha* je naizgled interes za teme koje zabrinjavaju sve građane u državi bez obzira na etničku pripadnost. Pažljiva kvalitativna analiza ovih priloga pokazuje da su to teme povezane najčešće sa unutrašnjom politikom (10,22%), aktivnošću vlasti (5,33%) i sportom (6,24%), ali se ove teme odnose na subjekte iz albanske zajednice, kao i za ugao gledanja koji je etnopartikularan. Čak i kada se govori o temama iz oblasti socijalne politike ili obrazovanja, one se, kao opšte građansko pitanje, otvaraju za područje gdje je albansko stanovništvo u većini (Tetovo, Gostivar, opštine u Skoplju, Kumanovo itd.). Ovo sagledavanje posebno je potkrijepljeno kvalitativnom analizom konteksta izvještavanja u tekstovima o vlastitoj zajednici. Od 59 tekstova u kojima je kontekst izvještavanja pozitivan, 53 se odnose na albansku zajednicu. Govorimo o tekstovima koji su uglavnom povezani sa sljedećim temama: pitanja od historijskog značaja za Albance u Makedoniji i regionu u kojima je dominantna tema bila proslava 100. godišnjice albanske zastave i države; aktuelne međuetničke tenzije, posebno one koje su se desile u Makedoniji u prvoj polovini 2012. godine; i teme povezane sa provođenjem Okvirnog sporazuma iz 2011. godine, kao što su pravična zastupljenost Albanaca u institucijama centralne i lokalne vlasti, upotreba albanskog jezika itd. Ovo ostavlja dojam izraženog etnocentrizma u izvještavanju ove redakcije. U uslovima takozvane etnopolitike koja je dominantna u državi i koja kolonizuje društvo, mediji (komercijalni mediji nisu izuzetak) treba da ponude teme koje će povezati individue iz različitih zajednica. Etnocentrizam ukopava kolektivističke pozicije i ne ostavlja prostora za društvenu saradnju između zajednica.

3) Efekti regulacije – kvalitet ili samo kvantitet?

Iako se pokazuje da u medijskom sektoru u Makedoniji ima veliki broj medija na jezicima etničkih zajednica, ipak treba da se naglasi da je riječ više o kvantitetu u medijskom pluralizmu nego o kvalitetu i raznovrsnosti programa koje nude mediji. Podaci o formatu i strukturi programa pokazuju da Savjet nije efikasno koristio sistem za dodjelu dozvola kako

bi stvorio pejosaž raznovrsnih, kvalitetnih i nezavisnih medija koji će služiti građanima, što je u suštini njegova osnovna misija. Naime, najveći dio komercijalnih televizija i radija nemaju informativni program, te dominantno emituju zabavni program i muziku. Naprimjer, od 19 televizijskih stanica na jezicima manjinskih zajednica, 12 su pretežno sa zabavnim opštim formatom, šest su od opšteg formata sa sve tri medijske funkcije, a samo jedna sa pretežno informativnim opštim formatom.¹⁵⁰

Veliki pritisak tržišta i enormna konkurencija prevashodno su negativno uticali na kvalitet programskih sadržaja komercijalnih medija na regionalnom i lokalnom nivou. Pretežno se emituju zabavni programi niske produkcijske vrijednosti, a vrlo mali obim informativnih sadržaja koji bi pokrivali dešavanja na regionalnom ili lokalnom nivou. Glavni razlog za ovo je činjenica što je Savjet prethodnih godina stalno „otvarao“ prostor za nove dozvole, čineći medijsko tržište previše rasitnjeno sa velikim brojem medija koji ne mogu da se razvijaju profesionalno i da ponude kvalitet, budući da nemaju dovoljno novca od oglašavanja ili drugih izvora. „Koliko ti mediji uspijevaju da sa njihovom produkcijom i kapacitetima realizuju ovu javnu misiju kod publike... to je vrlo uslovljeno ekonomskom bazom i njihovim finansijskim mogućnostima, ali od strane Savjeta, mediji ne samo što su bili zaštićeni, već je isti bio mnogo liberalan prema njima, oni nisu uopšte imali nikakva ograničenja. Ako im je na nešto ukazivano, to je bilo samo u pogledu njihovih obaveza prema publici, a ako bi se neki medij zatvorio to je bilo samo zbog neplaćanja finansijskih obaveza po osnovu dozvole.“¹⁵¹

Teško se može govoriti o vođenju osmišljene regulatorske politike u radiodifuziji, iako je u 2007. godini bila usvojena Strategija razvoja djelatnosti, u kojoj su pluralizam, raznovrsnost, kvalitet programa i racionalizacija tržišta bili jasno definisani kao ciljevi. I nakon usvajanja ove strategije tržište je dopunski nabijeno sa još 16 televizija na državnom nivou za emitovanje programa preko satelita i mnogo novih dozvola za terestijalno emitovanje televizija i radija na lokalnom nivou. Iako je argument za dodjelu ovih dozvola Savjetu uvijek bio „obogaćivanje pluralizma i raznovrsnosti“, neracionalno povećanje broja subjekata napravilo je veliku štetu, ne samo u televizijskom nego i u sektoru radija i štampanih medija. Sve ovo u krajnjoj liniji doprinosi da mediji moraju preživljavati na tržištu, bez ikakvih ulaganja u profesionalizaciju, kvalitet, novu domaću produkciju ili tehnološki razvoj. Tokom godina se napravilo okruženje u kome su mediji postali još ranjiviji na političke pritiske, vlasnici nezainteresovani za ulaganje u biznis, novinari slabo plaćeni a sadržaj i programi komercijalizovani ili politizovani.

Slični zaključci mogu se donijeti i o stanju štampanih medija etničkih zajednica. Oni su ekonomski slabi, ne samo radi fragmentisanosti tržišta i nezainteresovanosti za oglašavanje u medijima na regionalnom i lokalnom nivou već i zbog jakog uticaja političkih partija i povezanosti dijela vlasnika sa politikom. Najveći dio privatnih medija na jezicima manjinskih zajednica bio je sačinjen od novinara koji nisu imali druge biznise sa kojima bi se pomogla finansijska kondicija medija. Međunarodnu pomoć i brojne strane donacije u toku 90-tih, čini se, nisu iskoristili efektivno da ojačaju svoje medije i pored nepovoljnog tržišnog okruženja. Njihovo slabo ekonomsko stanje učinilo ih je ranjivim na političke uticaje. Naprimjer, najveći finansijeri medija iz albanske zajednice bile su političke partije koje „ih

¹⁵⁰ Ovi podaci su izvučeni iz pregleda TV stanica objavljenog na web stranici Savjeta za radiodifuziju od 31.10.2012. godine. http://www.srd.org.mk/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=38&Itemid=27&lang=mk

¹⁵¹ Intervju: Miljaim Fetaj, zamjenik predsjednika Savjeta za radiodifuziju, realizovan 12. novembra 2012. godine

održavaju 'u životu', ili preko direktne finansijske intervencije iz partija, ili preko davanja naloga biznismenima bliskim partijama da se reklamiraju u mediju .¹⁵²

Ekonomska situacija medija drugih „manjih“ etničkih zajednica je još lošija. Fragmentisano tržište i nezainteresovanost oglašivača posebno su pogodile lokalne komercijalne medije na romskom, turskom, srpskom i vlaškom jeziku. Dvije TV stanice na romskom jeziku na području Skoplja se već nekoliko godina suočavaju sa velikim finansijskim problemima u radu, prvenstveno zbog nedostatka sredstava od reklama. Do 2005. godine veliki dio medijske zajednice uspijeva da se održi na tržištu zahvaljujući finansijskoj podršci dobijenoj preko fonda za finansiranje programa od javnog interesa, ali po ukidanju ovoga fonda oni su bili prinuđeni da se suočavaju sa teškim uslovima na tržištu. Ako je danas kod medija na albanskom jeziku situacija nešto bolja u pogledu stanja na tržištu, drugi mediji etničkih zajednica nemaju isti komoditet. Neke od malih zajednica koje imaju program na svom jeziku u javnom servisu uopšte nemaju svoj komercijalni *inkam* (vlaški, srpski).

Najveći dio sagovornika iz intervjua potvrđuju konstataciju da regulatorno tijelo u radiodifuziji ima veliki dio odgovornosti u rasitnjavanju tržišta, kao i za tolerisanje uticaja vlasnika, političara i ekonomskih centara moći na uređivačku politiku medija.¹⁵³ I pored ličnih zalaganja (zacrtnih u Strategiji razvoja djelatnosti iz 2007. godine) za rješavanje dugogodišnjih problema vlasničke strukture televizije – povezanost sa jakim vlasnicima i političarima, Savjet je sam zacementirao, čak i proširio već postojeće vlasničke obrasce dodjeljujući nove dozvole istim vlasnicima i uvodeći nove moćnike na medijsku scenu. „Isturanjem dozvola“ ali i neregulisanjem stanja u javnom servisu i tolerisanjem državnog reklamiranja u medijima koje ugrožava uređivačku nezavisnost, regulator je sam nanio štetu cijelom televizijskom sektoru usitnjavajući ga, ostavljajući medije i novinarstvo u rukama vlasnika, političara i vlasti. Ovakva regulatorna politika nanijela je ogromnu štetu televizijskom sektoru, ali posredno i radijskom i sektoru štampanih medija, dovodeći medije i novinarstvo u očajnu situaciju borbe za preživljavanje, apatiju i nevjerovanje ni u kakve profesionalne i etičke vrijednosti.

IV. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Ustavni i zakonski okvir Republike Makedonije pripadnicima manjinskih etničkih zajednica garantuje pravo na slobodu izražavanja i na osnivanje autonomnih i nezavisnih medija. Zakonska regulativa posebno obavezuje javni radiodifuzni servis da emituje raznovrsne programe namijenjene za sve dijelove društva i da zadovoljava informativne, edukativne, kulturne i druge potrebe pripadnika raznih kulturnih grupa i zajednica. U okviru Drugog programa Makedonske radiotelevizije, emituju se programi svih manjinskih zajednica koje su navedene u Ustavu Republike Makedonije. Pravni okvir omogućava slobodno osnivanje komercijalnih i neprofitnih medija koji mogu emitovati program na jezicima manjinskih zajednica i čiji je cilj, osim informacija na jeziku određene zajednice, da razvijaju i njezinu kulturu. Iako komercijalni i neprofitni mediji imaju manje zakonske obaveze od javnog radiodifuznog servisa, u pogledu njegovanja kulturnog identiteta i obilježja zajednica, ipak i oni ostvaruju djelatnost od javnog interesa i stoga imaju obavezu emitovanja programa o

¹⁵² Stanje medija na jezicima zajednice u Republici Makedoniji, Skopje: Makedonski institut za medije str 20. Dostupno na: <http://www.mim.org.mk/>

¹⁵³ Intervju sa Mirče Adamčevskim, novinarom i bivšim predsjednikom Savjeta za radiodifuziju, realizovano 14. novembra 2012. godine

etničkoj i kulturnoj raznolikosti. Glavna percepcija stručnjaka i praktičara koji su intervjuisani u ovoj studiji je da ni javni servis niti veliki dio komercijalnih medija u potpunosti ne ostvaruju svoje zakonske i profesionalne obaveze.

Razlozi za ovo su brojni i složeni i leže u širim anomalijama cjelokupnog medijskog okruženja: cijelo društvo je još duboko podijeljeno po političkoj i etničkoj liniji i suočava se sa tendencijom dezintegracije, što se reflektuje i u medijskoj sferi; nasuprot zakonskom okviru koji to treba da spriječi, moć vlasti i politike onemogućava nezavisno novinarstvo; poslovni interesi koji su duboko ukorijenjeni u medijima stavljaju korporativni pred javni interes; socioekonomski položaj novinara je isključivo loš i zavisi od volje vlasnika, direktora i političara; novinarska zajednica nije konstituisana kao autonomna sfera, profesionalne vrijednosti su potpuno erodirane i široko je rasprostranjen osjećaj apatije i autocenzure; regulatorno tijelo čija je glavna obaveza da osigura postojanje raznih vidova nezavisnih medija i da štiti interese građana, pod uticajem je vlasti, politike i moćnika u medijskom biznisu.

Ovakvo okruženje bez sumnje ima veliki uticaj na način na koji mediji u zajednici izvještavaju o vlastitoj i o drugim zajednicama u zemlji. Saznanja dobijena iz kvantitativne i kvalitativne analize sadržaja i detaljnih intervju sa novinarima i ekspertima ukazuju na određeni broj generalnih karakteristika i tendencija u novinarskom izvještavanju u medijskoj politici:

- (1) Programi na jezicima manjinskih zajednica u javnom servisu funkcionišu kao zasebne paralelne redakcije koje fokus stavljaju primarno na vlastitu etničku zajednicu koji događaje „uramljuju“ i „posmatraju“ dominantno iz ugla vlastite zajednice. Posebno zabrinjava tendencija jednostranog korištenja izvora po etničkoj liniji. To u izvještavanju na vijestima u javnom servisu često puta produkuje suprotstavljene verzije događaja koji se posmatraju isključivo kroz etničku prizmu. Na taj način javni servis, umjesto da djeluje kao faktor kohezije, postaje faktor dezintegracije u društvu.
- (2) Neke od redakcija u javnom servisu provode takozvanu „dijasporsku uređivačku politiku“. Ovo znači da je veći dio produkcije ovih redakcija fokusiran na probleme u „matičnim državama“ a ne na probleme sa kojima se suočavaju pripadnici te etničke zajednice kao građani Republike Makedonije. Dislociranje glavnog novinarskog interesa na „sunarodnjake“ iz „matične“ države izmješta funkciju koju ima javni servis u Makedoniji da zadovoljava potrebe i interese svih segmenata publike, vodeći pritom računa o specifičnim društvenim i kulturnim grupama u zemlji. Iako je razumljivo da dio informativne produkcije redakcija na jezicima etničkih zajednica na MTV-u bude fokusiran na događaje u regionu, to treba da bude proizvedeno u samim redakcijama (a ne da se preuzima iz medija iz susjednih država) i da bude obrađeno na način relevantan pripadnicima etničkih zajednica u Makedoniji.
- (3) Javni servis kao rezultat dugogodišnje finansijske i produkcijско-tehnološke krize u velikoj mjeri je zapostavio svoju obavezu da njeguje kulturni pluralizam u svojim programima. Nebriga je posebno vidljiva u odnosu na programe manjih etničkih zajednica, gdje je posljednjih godina drastično smanjen broj zaposlenih a vrijeme i resursi koji su im stavljeni na raspolaganje ne dozvoljavaju da ostvare svoju informativnu i kulturnu funkciju. MTV u suštini preslikava etničku i političku polarizovanost u društvu, što je posebno vidljivo u različitom pristupu vremenu i resursima različitih etničkih zajednica, odnosno

postojanju tzv. „etničkih hijerarhizacija“ u raspoređivanju resursa na račun manje etničke zajednice.

- (4) Ozbiljan problem koji se potvrđuje analizom je nepostojanje jedinstvenih i jasno definisanih programskih principa u javnom servisu koji bi vodili prema interakciji zajednica, inkluzivnom društvu i socijalnoj koheziji. Ono što posebno zabrinjava je odsustvo programske i produkcijske koordinisanosti i komunikacije, kako među redakcijama etničkih zajednica, tako i između Prvog i Drugog programskog servisa. Ovakvo stanje ima ozbiljne implikacije za ostvarivanje multikulture i kohezivne funkcije koju treba da vrši javni servis.
- (5) Saznanja dobijena iz detaljnih intervjua ukazuju na postojanje veze između predstavnika političkih partija iz vlasti i uredništva i redakcija iz javnog servisa. Ovi kreiraju tzv. političko-medijski klijentelizam koji u krajnjoj liniji rezultuje pojavom cenzure i autocenzure. Cenzura nije direktna nego se radi o suptilnom pritisku koji novinari usvajaju, pa tačno znaju šta mogu da objavljuju a šta ne. Poseban vid pojave u javnom servisu je etničko-politički klijentelizam koji podrazumijeva relacije redakcija sa političkim partijama iz vlasti, iz „vlastite“ etničke zajednice. Ozbiljno zabrinjava to što u određenim redakcijama ima novinara koji su članovi političkih partija, a još više brine činjenica što dio urednika ovo ne prepoznaje kao etički problem. Politički klijentelizam može da se zabilježi i u komercijalnim medijima i on je vezan za državno reklamiranje ili za poslovne interese vlasnika.
- (6) Kod svih analiziranih medija bilježi se izvještavanje koje im daje najviše prostora za informacije koje dolaze „od gore“ – od političara, vlasti, institucija ili centara moći, a koji zanemaruju glas građanina koji izvire „odozdo“, odnosno inicijative, informacije i probleme građanskog društva. Ovakva pojava, koja je u suštini karakteristična za cijelo novinarstvo u Makedoniji, daje strategijsku prednost političkim strukturama da modeliraju medijsku agendu prema svojim interesima. Kod javnog servisa politički izvori su u najvećem broju slučajeva zapravo pripadnici vladajućih političkih partija, dok je kod nekih komercijalnih medija nešto veće prisustvo glasova iz građanskog društva, no to je daleko od dovoljnog. Kod dijela medija na jezicima etničkih zajednica ima većeg prisustva građanskih izvora, no ti se dominantno kontekstualizuju u etnički a ne u građanski kontekst.
- (7) Dominantna pojava izvještavanja „od gore – prema dolje“, povezana je sa još jednom karakteristikom makedonskog novinarstva, tzv. „reaktivnim novinarstvom“, koje je vidljivo i kod javnog servisa i kod komercijalnih medija. Skoro da ne postoji istraživačko i analitičko novinarstvo, informisanje se ograničava na golo prenošenje informacija o događajima koje su najčešće organizovali političari ili vlast, rijetko kada su mediji spremni da otvore i analiziraju druge aspekte događaja ili da uključe i mišljenje građana. Čini se da se redakcije i njihovi urednici, kao i novinarska zajednica u cjelini, trebaju usmjeriti prema pronalaženju istinskih odgovora o tome zašto nema inicijative za ozbiljno i analitičko novinarstvo i zašto odsustvuje proaktivna uređivačka politika koja je u potrazi za faktima, u službi građana Makedonije i zaštite javnog interesa.
- (8) Široko je rasprostranjena i pojava jednostranog pristrasnog informisanja (i kod javnog servisa i kod komercijalnih medija), koja je jasno vidljiva u načinu korištenja izvora informacija – skoro svuda je prisutno naslanjanje na jedan izvor, odnosno na izvore koje zastupa jedna strana. Ovo pitanje treba da se

otvori u okviru Udruženja novinara i njegovih organa, jer je riječ o povredi jednog od bazičnih profesionalnih standarda utvrđenih Kodeksom novinara.

- (9) Veliki dio odgovornosti za nepovoljno medijsko okruženje (rasitnjavanje tržišta, tolerisanje uticaja vlasnika, političara i ekonomskih centara, nebriga za njegovanje kulturne raznolikosti i dr.) locira se kod regulatornog tijela u radiodifuziji. Glavni razlozi za to su njegova zavisnost od vlasti, politike i medijske industrije, ali i činjenice da se ono, prema sastavu, nije profilisalo kao ekspertsko tijelo, kao što je to propisano zakonom.
- (10) Sumarno, ovi podaci i sačinjena analiza jasno oslikavaju ozbiljnost krize u kojoj se nalazi novinarstvo u Makedoniji, ali i navode razloge za ovu situaciju. Osim u političkim i ekonomskim pritiscima, miješanju centara moći u kreiranju dnevne agende redakcija, ekonomskih problema medija, razlozi treba da se traže i u nedovoljnoj svijesti i poznavanju novinarske profesije, nepoštivanju etičkih standarda, slaboj uređivačkoj politici u medijima, nedostatku kontinuirane obuke i nadogradnje znanja za novinare, nedostatku želje za promjenama. Tome je razlog društveno tolerisanje neprofesionalizma, medijsko mešetarenje, odnosno medijska statičnost u kojoj se funkcioniše godinama.
- (11) Problemi u makedonskom novinarstvu su rezultat više kompleksnih faktora i ne mogu se brzo i lako prevazići. Reforme u medijskom sistemu kojima bi se prvenstveno učvrstila socioekonomska pozicija novinarske profesije su preduslov da ona postane sfera koja je autonomna od politike i centara moći.

Preporuke

Na osnovu analize i provedenih intervjua može se izvući nekoliko konkretnih preporuka za poboljšanje pristupa etničkih zajednica u medijskoj sferi:

- Programski savjet MRT i rukovodni organi MRT (Upravni odbor i izvršni direktori) treba da razmotre pitanje o unutrašnjoj organizacijskoj postavljenosti servisa i da obezbijede uslove za programsko-produkcijsku koordinisanost servisa i programa, s ciljem da se obezbijedi poštivanje istih profesionalnih principa inkluzivnog izvještavanja u svim redakcijama i da se manjim redakcijama omogući ravnopravan pristup do potrebnih kadrova, finansijskih i tehničkih resursa.
- Javnom radiodifuznom servisu su potrebni zajednički korporativni dokumenti koji povezuju novinare iz različitih redakcija na nivou profesionalnih etičkih standarda, te im dati smjernice za produkciju informativnih i drugih programa kroz prizmu javnog servisa, koji će precizirati uređivačka pravila i procedure, predstaviti principe inkluzivnog novinarstva i izvještavanja za individualna čovjekova prava, te definisati ulogu novinara u javnom radiodifuznom servisu u odnosu na građane, civilno društvo i javni interes. Ovo je jedan od prvih koraka kojima bi se izgradio sistem politike u okviru javnog servisa usmjeren prema onemogućavanju uticaja političkih elita na redakcije i prevazilaženje sadašnje situacije etnopolitičke cenzure u kojoj svaka redakcija trpi uticaj od „svojih“ političkih struktura.
- Neophodna je strategija kontinuirane obuke novinara i svih medijskih profesionalaca u MRT-u, kojom će biti obuhvaćeni svi aspekti i trendovi rada u medijima. Kontinuirane obuke treba da obezbijede da novinari iz svih redakcija ponovo uspostave izgubljeno povjerenje i međusobnu komunikaciju.
- Potrebne su izmjene zakonske regulative koja će jasno da definiše produkcijsko-organizacijske cjeline u MRT-u, uređivačku strukturu, kao i nadležnosti i odgovornosti organa MRT-a. Ovim izmjenama treba obezbijediti efikasno i

koordinirano funkcionisanje različitih programskih servisa i koherentnost programske i uređivačke politike u javnom servisu.

- Savjet za radiodifuziju, koji je zakonski obavezan da prati programe javnog servisa i komercijalnih radiodifuzera, treba da provodi redovan monitoring u vezi sa ispunjavanjem programskih funkcija javnog servisa i o rezultatima monitoringa izvještava Programski savjet MRT-a. Isto tako, o rezultatima ispunjavanja programskih funkcija javnog servisa u cjelini treba povremeno da se vode rasprave i u Skupštini, u cilju obezbjeđivanja široke debate o tome u kojoj mjeri programi MRT-a izražavaju interese javnosti u cjelini.
- Neophodno je da se ojačaju ukupni administrativni kapaciteti regulatora i da se isti profiliše kao ekspertno tijelo koje je nezavisno kako od vlasti, tako i od politike, medijske industrije i drugih centara moći. U njemu se moraju na transparentan način izabrati eksperti dokazani u medijskoj i regulatornoj sferi, da se maksimalno ojačaju etički profesionalni principi njegovog nezavisnog rada i da se otvori javna debata o ciljevima i efektima regulatorne politike.

Bibliografija

- Buckley, S., Duer, M. K., Mendel, T., & O'Siochru, S. (2008) *Broadcasting, Voice, and Accountability: A Public Interest Approach to Policy, Law, and Regulation*, Washington: University of Michigan Press.
- Council of Europe (2004), *Filling the frame: Five years of monitoring the Framework Convention for the Protection of National Minorities*, Strasbourg: Council of Europe Publishing, pp. 144-159.
- European Charter for Regional or Minority Languages,
<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/148.htm>
- European Commission (2010), *The Independent Study on Indicators for Media Pluralism in the Member States - Towards a Risk-Based Approach*, commissioned in 2008 and published in 2010.
http://ec.europa.eu/information_society/media_taskforce/doc/pluralism/study/final_report09.pdf
- European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms*,
http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/CONVENTION_ENG_WEB.pdf
- Framework Convention for the Protection of National Minorities*,
http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_AtGlance/PDF_H%281995%29010_FCNM_ExplanReport_en.pdf
- International Covenant on Civil and Political Rights*, <http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>
- McGonagleTarlach (2009) 'Representation of Minorities: Rights of Access', in: *Media and Human Rights*, pp. 106-126, London: Clemens Nathan Research Centre.
- McGonagleTarlach (2012) *Minority Rights, Freedom of Expression and of the Media: Dynamics and Dilemmas*, Cambridge: Intersentia Ltd.
- McGonagle Tarlach, Davis Noll Bethany & Monroe Price, Eds. (2003), *Minority language related broadcasting and legislation in the OSCE*, Study commissioned by the OSCE High

Commissioner on National Minorities (Programme in Comparative Media Law and Policy (PCMLP), University of Oxford & the Institute for Information Law (IViR), University of Amsterdam). <http://www.osce.org/hcnm/78058?download=true>

Salomon, E. (2008), *Guidelines for Broadcasting Regulation*, London: CBA & UNESCO.

Устав на Република Македонија, <http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=538>
Сарачини, П., Трпевска, С., Петковска, Б., Трајкоска, Ж., Никодиновска, В. (2011) *Состојбата со медиумите на јазиците на заедниците во Република Македонија*, Скопје: Македонски институт за медиуми. <http://www.mim.org.mk/>

Spisak intervjuisanih osoba

Ime i prezime	Medij/Organizacija
Migena Gorenca	MTV Albanski
Erdem Amet	MTV Turski
Atidze Selman	MTV Romski
Jasminka Mirkovic	MTV Srpski
Nafija Popic	MTV Bošnjački
Jana Mihailova	MTV Vlaški
Muhamed Zekiri	Glavni urednik Alsat M
Vesna Babic Stefanovska	Agencija za ostvarivanje prava zajednica
Slobodan Chasule	Predsjednik Savjeta MRT
Mirche Adamcevski	Novinar i bivši predsjednik Savjeta za radiodifuziju
d-r Miljaim Fetai	Aktuelni zamjenik predsjednika Savjeta za radiodifuziju
Edin Hajdarpashic	Novinar i Urednik programa „Integral“ na privatnoj TV 24
d-r Sefer Tahiri	Bivši novinar, profesor na Univerzitetu Jugoistočne Evrope
Petrit Saracini	Medijski ekspert, Makedonski institut za medije
d-r Ljubomir Jakimovski	Medijski ekspert i profesor na pravnom fakultetu, prvi predsjednikv Savjeta za radiodifuziju

Media of the ethnic communities in Macedonia: scarce resources, low professional standards and ethno-political clientelism

Authors: Igor Micevski, Snezana Trpevska and Zaneta Trajkoska

Abstract

The problem studied in this research is the quantity and the way of reporting of the media of ethnic communities in Macedonia on their own community, as well as on issues concerning

other communities in the country. It especially focuses on the extent to which the public service fulfills its legislative 'mission' to satisfy the informative, educational and cultural needs of diverse communities and to acts as cohesive factor in the overall society. The methods applied in the study is media content analysis and in-depth interviews with journalists, editors, experts and representatives of public institutions. The main conclusion is that the programs of the public television act in the direction of social disintegration rather than cohesion. Ethnic hierarchization and uneven allocation of resources among different sections are the main characteristics of the organisation of the MTV Second program service. Ethnocentrism characterizes majority of the reporting and general professional reporting standards are at a low level. Ethnic-cum-political clientelism amounts to a wide spread culture of auto-censorship. Some of the commercial media share these characteristics but their reporting has many particularities - most notably - the more common usage of sources which are not a part of the ruling political elite. These sources in most cases however, disseminate an ethnocentric rather than a civic view of society.

Медиумите на немнозинските заедници во Македонија

ОСКУДНИ РЕСУРСИ, НИСКИ ПРОФЕСИОНАЛНИ СТАНДАРДИ И ЕТНО-ПОЛИТИЧКИ КЛИЕНТЕЛИЗАМ

Автори: Игор Мицевски¹⁵⁴, Снежана Трпевска¹⁵⁵ и Жанета Трајкоска¹⁵⁶

Апстракт

Предмет на ова истражување¹⁵⁷ е обемот и начинот на известувањето на медиумите на етничките заедници во Македонија за сопствената и за другите етнички заедници во земјата. Тоа особено се фокусира на мерата во која јавниот сервис ја исполнува својата законска обврска да ги задоволува информативните, едукативните и културните потреби на различните заедници и да дејствува како фактор на кохезија во општеството. Истражувањето се потпира на анализа на содржина и на длабински интервјуа со новинари, уредници, експерти и претставници на јавни институции. Главниот заклучок е дека програмите на јавната телевизија дејствуваат во насока на дезинтеграција, наместо во насока на кохезија на општеството. Етничката хиерархизација и нерамномерната распределба на ресурсите меѓу редакциите се главната карактеристика на Вториот сервис на МТВ. Во поголем дел од известувањето доминира етноцентричен приод, а општите професионални стандарди се на ниско ниво. Етничко-политичкиот клиентелизам придонесува за широко распространета култура на автоцензура. Овие карактеристики се однесуваат и на некои од комерцијалните медиуми, но нивното известување има многу специфики – најзабележително кај нив е почестото користење извори кои не припаѓаат на политичката елита. Меѓутоа, во најголем број случаи, ваквите извори придонесуваат за етноцентрична наместо за граѓанска слика за општеството.

¹⁵⁴ **Игор Мицевски MSc** е предавач на *Високата школа за новинарство и односи со јавност (SJPR)* во Скопје. Магистрирал на *Лондонската школа за економија и политички науки (LSE)* на отсекот Компаративна политика - Национализам и Етницитет. Мицевски има повеќегодишно новинарско искуство, како новинар и продуцент на Светскиот Сервис на БиБиСи (BBC World Service) и како политички уредник во неделниот весник Форум Плус.

¹⁵⁵ **Снежана Трпевска** е доктор по социолошки науки во областа на приодот на мешаните методи и неговата примена во истражувањето на медиумите и публиката. Таа предава Медиумско право и Методи на истражување на медиумите и публиката на *Високата школа за новинарство и за односи со јавноста од Скопје*. Од јуни 2011 година, таа ги води активностите на Катедрата на УНЕСКО за медиуми, дијалог и заемно разбирање формирана при *Високата школа*.

¹⁵⁶ **Жанета Трајкоска** студирала новинарство и има завршено магистерски студии по Комуникации и културна политика на Универзитетот LUMSA, Италија. Таа е директор на *Високата школа за новинарство и за односи со јавноста* и виш предавач од 2008 година. Пред основањето на *Високата школа*, седум години беше директорка на *Македонскиот институт за медиуми*. Меѓу 1993 и 2001 година работеше како новинар во повеќе медиуми во Македонија.

¹⁵⁷ Истражувањето го реализираше следниот истражувачки тим: д-р Снежана Трпевска, м-р Игор Мицевски, м-р Марина Тунева, м-р Дејан Андонов, Славчо Миленковски, Целал Незири, Едљира Палоши, Хусамедин Гина, Есма Демировска и Елена Михаилова.

II. МЕДИУМСКИОТ СИСТЕМ ВО МАКЕДОНИЈА И ПОЗИЦИЈАТА НА ЕТНИЧКИТЕ ЗАЕДНИЦИ

2. Општествен и политички контекст

Република Македонија, како самостојна, суверена и независна држава е конституирана со Декларацијата на Собранието на Социјалистичка република Македонија од 15 јануари 1991 година и потврдена со референдумот за самостојност и независност од 8 септември 1991 година. Таа е парламентарна демократија, воспоставена со Уставот од 1991 година кој ги поставува основните принципи на демократијата и ги гарантира основните слободи и права на граѓанинот. Уште во Уставот од 1991 на припадниците на етничките заедници (тогаш национални малцинства) им беа гарантирани правата на изразување, негување и развивање на етничкиот, културниот, јазичниот и верскиот идентитет и правото да основаат културни, уметнички, образовни институции, научни и други здруженија заради изразување, негување и развивање на својот идентитет. Исто така, етничките заедници со Уставот добија и право на основање свои политички партии, и да учествуваат на слободни и независни избори со цел рамноправно да партиципираат во власта.

Во 2001 година доаѓа до конфликт помеѓу македонските безбедносни сили со дел од албанската етничка заедница во Македонија организирана во вооружени групи. Научната мисла сè уште нема единствено објаснување за причините поради кои се случи овој конфликт, но доминантните аргументи на претставниците на албанската заедница беа дека во периодот по 1991 година Албанците не ги добија целосно сите права во сферата на политиката, образованието, културата и други области на општествениот живот што ги имаа во рамки на поранешна социјалистичка Југославија. Иако конфликтот не доби големи размери, сепак придонесе за голема стагнација на државата во економски и политички поглед. Одредбите од т.н. Рамковен договор, потпишан на 13 август 2001 година во Охрид, со присуство и на претставници од меѓународната заедница, во најголема мера се донесуваат на проширувањето на правата на албанската и на другите етнички заедници во Македонија во клучните општествени сфери: политичката партиципација во централната и локалната власт, употребата на албанскиот (и на другите јазици) во подрачјата каде албанската (или друга) етничка заедница е мнозинство како втор официјален јазик, право на основање јавен универзитет на албански јазик, како и проширување на правата албанската заедница во јавниот сервис. Постепено, одредбите од Рамковниот договор беа имплементирани во измените на Уставот на Република Македонија и во нејзиното законодавство.

Во медиумската сфера, правата на албанската и на другите етнички заедници, беа целосно гарантирани уште со Уставот од 1991 и со првиот Закон за радиодифузната дејност од 1997, така што Рамковниот договор и уставните амандмани не донесоа нешто битно ново во овој поглед. Медиумската слика стана разновидна уште во првите години по либерализацијата на можноста за основање приватни медиуми, а во Македонската радио-телевизија веќе функционираа програми на албански, турски и ромски јазик.

3. Национална легислатива и нејзината примена во праксата

Во меѓународните документи со кои се гарантираат правата на малцинските групи во медиумската сфера се говори за два основни концепти: *активен* и *пасивен* пристап на различните општествени и културни групи до медиумите и до нивните содржини. Активниот пристап подразбира можност на овие групи да основаат медиуми, да работат во нив и да ги изразат директно своите гледишта и мислења преку медиумите, а пасивниот пристап се однесува на правичното и сеопфатно претставување на малцинствата во медиумските содржини¹⁵⁸. И обата видови пристап се од големо значење за можноста на различните групи да партиципираат во јавниот живот и во демократската дебата и да ги изразат автентично своите гледишта и ставови, со што ќе влијаат врз формирањето или менувањето на перцепциите што за нив се создаваат и циркулираат низ медиумите. Успешното учество на малцинските групи во активностите на медиумите има непосредно влијание врз збогатувањето на разноликоста на информациите и мислењата што ги пренесуваат медиумите и врз збогатувањето на јавната дебата.¹⁵⁹

Советодавниот комитет за примена на Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства во своите редовни мислења за степенот во кој некоја земја ги почитува меѓународните стандарди укажува на важноста на повеќе фактори: лингвистичката топографија; официјалното признавање на правата на националните и јазичните малцинства во Уставот и законите, системот на доделување лиценци во радиодифузијата, регулацијата на програмските содржини во радиодифузијата, состојбата на пазарот, прекуграничната димензија, временските и квалитативните критериуми и олеснувачките фактори¹⁶⁰.

Анализата на домашното законодавство и на општествениот контекст во кој тоа се применува во практиката е направена имајќи предвид поголем број од споменатите фактори кои ги применува и Советодавниот комитет. Регулацијата на програмските содржини не се анализира издвоено, туку како дел на точката што се однесува на правата на немнозинските заедници во легислативата. Временските и квалитативните критериуми кои се однесуваат на мерата во која медиумите со своите содржини обезбедуваат задоволителен одговор на потребите и интересите на целната публика се предмет на вториот дел на оваа анализа, кој се однесува на медиумската пракса

Прекуграничната димензија се однесува на билатералните договори и иницијативи за соработка меѓу државите кои имаат за цел да обезбедат пристап до медиумите за националните малцинства кои живеат на нивните територии. Таа не е опфатена со оваа анализа, поради тоа што бара посебен пристап и поекстензивна обработка.

2.1 Лингвистичка топографија и кус преглед на развојот

Лингвистичката топографија на една земја се однесува на јазичната разноликост таква каква што е во општествената реалност. Врз неа влијаеле историските, географските, демографските, политичките, економските, социолошките, културните,

¹⁵⁸ The Independent Study on Indicators for Media Pluralism in the Member States - Towards a Risk-Based Approach, commissioned by European Commission in 2008 and published in 2010, page 5. Достапно на: http://ec.europa.eu/information_society/media_taskforce/doc/pluralism/study/final_report_09.pdf

¹⁵⁹ McGonagleTarlach (2009) 'Representation of Minorities: Rights of Access', in: *Media and Human Rights*, pp. 106-126, London: Clemens Nathan Research Centre.

¹⁶⁰ Битно е да се одбележи дека некои од споменатите фактори се однесуваат само на радиодифузните медиуми. За подетална анализа на овие прашања види: Tarlach McGonagle, "Commentary: Access of persons belonging to national minorities to the media" in *Filling the frame: Five years of monitoring the Framework Convention for the Protection of National Minorities* (Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2004), pp. 144-159.

верските и други фактори. Речиси да не постои држава во која не постои јазична и културна разноликост. Но, прашањето е во која мера таа разноликост се изразува во законите и во практичното остварување на правата на припадниците на јазичните и културните заедници во различните сегменти на општествената реалност.

Република Македонија е општество во кое со векови наназад живееле различни народи и култури. Според податоците од последниот попис на населението спроведен во 2002 година, во Република Македонија имало вкупно 2.022.547 жители¹⁶¹. Од нив, како Македонци се изјасниле 1.297.981 жители, како Албанци 509.083, како Турци 77.959, како Роми 53.879, како Власи 9.695, како Срби 35.939, како Бошњаци 17.018, а како припадници на други етнички заедници 20.993 жители. Од аспект на географската дистрибуција, *Албанците* се повеќе населени во следните градови: Скопје, Тетово, Куманово, Гостивар, Кичево, Струга и Дебар. *Турци* живеат во голем број населени места низ целата земја, но најмногу во Скопје, Гостивар, Радовиш, Струга, Дебар и Кичево. *Ромите* се исто така населени низ цела Македонија, но најмногу во Скопје, а потоа во Прилеп, Куманово, Тетово и Штип. *Власи* има најмногу во Скопје, Штип, Битола и Крушево. Најголем број *Срби* живеат во Скопје и Куманово. *Бошњаци* се населени најмногу во Скопје и околината, потоа во Велес и во околината на Прилеп.

Во Македонија програми на јазиците на немнозинските заедници почнале да се емитуваат по Втората светска војна. Во 1945 година Македонското радио почна да зрачи програма на албански и на турски јазик, а подоцна и на ромски и влашки. Во 2003 година се воведени и програми на српски и бошњачки јазик. Македонската телевизија уште во 1967 година почна да емитува програма на албански јазик, а денес, покрај неа, функционираат и програмите на: турски, ромски, влашки, српски и бошњачки јазик. Програмите на ромски јазик на МРТ се меѓу првите во Европа. Пред 1991 година постојеја и 29 локални јавни радио станици, од кои 7 емитуваа програми и на јазиците на етничките заедници.

Приватниот сектор, и во радиодифузијата и во печатените медиуми, започна да се развива по 1991 година. До 1997 година не постоеше законска регулатива, така што приватни медиуми никнуваа спонтано, без критериуми за работење. Во 1997 година, кога беше усвоен првиот Закон за радиодифузната дејност, на пазарот веќе постојеја над 250 радио и ТВ станици. Советот за радиодифузија со законот беше овластен да додели концесии по пат на конкурс и притоа да обезбеди и јазичен и културен плурализам. По првите конкурси, на крајот од 2000 година, од вкупно 124 приватни радиодифузери на локално ниво, 27 емитуваа програми на јазиците на етничките заедници (13 ТВ и 14 радио станици)¹⁶². Притоа, најголем дел од медиумите емитуваа на албански јазик.

Македонија има долга традиција на негување на јазиците на етничките заедници и во печатените изданија. Државната издавачка куќа НИП Нова Македонија првото издание на весникот *Флака е влазеримит* (Оган на братството) на албански јазик го објави во април 1945 година, а подоцна стартуваше и весникот на турски јазик, *Бирлик* (Единство). Беа публикувани и списанија за деца, списанија од литературата и уметноста, книги и белетристика на албански и на турски јазик. Во периодот до распаѓањето на СФРЈ, во Македонија не се издаваа весници на ромската и влашката етничка заедница, а српската заедница се информираше од весниците и изданијата од другите југословенски републики.

По 1991 година се појавија првите приватни весници на етничките заедници кои често имаа проблеми со редовното печатење поради недостиг од финансиски средства: весникот *Феникс* (во издание на Лигата на Власите во Македонија) започна да излегува

¹⁶¹ Повеќе детали види во публикацијата (стр.34). Достапно на: <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/knigaXIII.pdf>

¹⁶² Извештај за работењето на Советот за радиодифузија за периодот од 1 јули 1998 до 30 јуни 1999 година. Достапно на: http://www.srd.org.mk/images/stories/publikacii/bilten4_mk.pdf.

во јануари 1992 година, а згасна во 2008 година; неделникот на турски јазик *Заман* (кој е издание на познатиот весник од Турција) почна да излегува во март 1994 година и се објавува и денес; првиот дневниот весник на албански јазик *Факти* излезе дури во 1998 година и се уште излегува и денес; во јануари 2001 година почна да излегува и весник на ромски јазик *Рома Тајмс*, кој престана да излегува во 2008 година; во 2001 година започна да се објавува неделникот на албански јазик *Лоби*, во чиј состав беше и првиот онлајн информативен медиум на албански јазик (PressOnline) кој објавуваше содржини до 2007 година; во 2004 се појави неделникот на турски јазик *Јени Балкан* кој постои и денес.

2.2 Права на мнозинските заедници во Уставот и во Законот за радиодифузната дејност

Признавањето на правата на националните малцинства во Уставот, законите или во јавната политика има мошне значајни импликации врз остварувањето на овие права во практиката, иако формалното гарантирање не значи секогаш и де факто признавање на правата. Важноста на ова прашање ја има нагласено Советодавниот комитет за Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства, особено во однос на еднаквата распределба на ресурсите на припадниците на сите малцинства:

“Советодавниот комитет е загрижен... за нерамномерната распределба на ресурсите за телевизиски и радиоски програми меѓу различните малцинства. Актуелната ситуација ја оценува како проблематична бидејќи едно од главните малцинства, заедницата на Роми, се чини дека има значајно помалку време од другите заедници, особено за програми на нејзиниот сопствен јазик... Поради тоа, важно е властите да го разгледаат ова прашање и да се обидат да воспостават баланс – но без да го скратат времето наменето за другите малцинства.”¹⁶³

Уставот на Република Македонија¹⁶⁴ во членот 16 ја гарантира слободата на изразувањето, слободата на говорот, јавниот настап и јавното информирање, како и слободното основање институции за јавно информирање. Се гарантира и слободниот пристап до информациите, слободата на примање и пренесување информации. Според членот 48 од Уставот кој во 2001 година беше изменет и дополнет, Република Македонија им го гарантира на припадниците на заедниците правото слободно да го изразуваат, негуваат и развиваат својот идентитет и особеностите на своите заедници и да ги употребуваат симболите на својата заедница. Со овој член им се гарантира заштитата на етничкиот, културниот, јазичниот и верскиот идентитет на сите заедници, како и правото да основаат културни, уметнички, образовни институции, научни и други здруженија заради изразување, негување и развивање на својот идентитет.

Остварувањето на правата на мнозинските заедници во медиумската сфера¹⁶⁵ подетално беше уредено уште со првиот Закон за радиодифузната дејност усвоен во 1997 година. Во членот 45 беше утврдена обврска за јавниот радиодифузен сервис - Македонската радио-телевизија, покрај на македонски јазик, да емитува програми и на јазиците на мнозинските заедници. Слична обврска беше предвидена и за јавните радиостаници на локално ниво¹⁶⁶ во подрачјата каде живеат значителен број

¹⁶³Мислење на Советодавниот комитет за Романија, усвоено на 6 април 2011, став 46.

¹⁶⁴ По потпишувањето на Рамковниот договор од Охрид до 2001 година, беа усвоени повеќе амандмани на Уставот со кои беа проширени правата на мнозинските етнички заедници кои живеат во Република Македонија.

¹⁶⁵ Сферата на печатените медиуми во Република Македонија не е уредена со ниту еден закон, односно правото на мнозинските заедници да основаат печатени медиуми директно произлегува од Уставот.

¹⁶⁶ Јавните радиодифузни претпријатија на локално ниво кои беа замислени како информативен сервис на локалната заедница, согласно Законот за локалната самоуправа од 2002 година и Законот за радиодифузната дејност од 2005 година имаа обврска да се трансформираат, бидејќи локалната власт (општините) не можат да се јават како основачи на радиодифузери.

припадници на етничките заедници. Покрај тоа, со Законот од 1997 година за прв пат беше воведена можност за формирање радиодифузни медиуми во приватна сопственост врз основа на доделена концесија¹⁶⁷ кои можеа да емитуваат и програми на јазиците на мнозинските заедници. За одбележување е што овој законски текст содржеше и одредби за финансиска стимулација за продукција на радио и ТВ програми како на македонски така и на јазиците на заедниците. Имплементацијата на овие одредби подоцна покажа дека постоењето на една ваква стимулативна мерка значајно придонесе за негување на плурализмот и јазичната разноликост на содржините, особено поради фактот што приватните медиуми на малобројните етнички заедници потешко успеваа да опстанат на пазарот.

Решенијата вградени во новиот Закон за радиодифузната дејност од 2005 година, се логично надоврзување на претходната правна рамка за гарантирање на правата на мнозинските заедници во радиодифузијата. Во законот се јасно дефинирани целите на регулацијата (член 2): „... слобода на изразувањето во радиодифузната дејност ..., заштита на интересите на корисниците, поттикнување, унапредување и заштита на културниот идентитет, образовниот и научниот развој, поттикнување на развој на творештвото, јазикот и традициите...“. Во принципите врз кои се темелат програмите, меѓу другите, спаѓаат и: поттикнување на духот на толеранцијата, заемното почитување и разбирање меѓу индивидуите од различно етничко и културно потекло, отвореност на програмите за изразување на различните култури ..., зачувување и негување на националниот идентитет, јазичната култура и домашното творештво и др. (член 68).

Со членот 82 се гарантира правото на емитување програми на различните јазици: „Радифузерите ја емитуваат програмата на македонски јазик, а во случаите кога програмата е наменета за заедница која не е во мнозинство на јазикот на таа заедница.“ Заштитата на јазичната разноликост се обезбедува и со одредбите за титлувањето на програмите (член 83), на преводот на рекламите и телешопинг спотовите (член 104) и на најавите за програмите на странски јазици што не се преведуваат (член 83) - сите тие треба да бидат емитувани на јазикот на заедницата за која е наменета програмата.

Македонската радиотелевизија, како јавен сервис, има најголеми обврски во негувањето на јазичната разноликост и културниот идентитет на мнозинските заедници. Имено, МРТ е обврзана (член 117) да емитува по еден програмски сервис на телевизијата и на радиото со програми на јазиците на етничките заедници. Вакви програми МРТ е должна да емитува и преку сателит, со цел етничките заедници од дијаспората да се информираат за настаните во земјата. Покрај тоа, МРТ е обврзана дневно да емитува најмалку 40 отсто програма изворно произведена на јазиците на мнозинските заедници и најмалку 45 отсто вокално-инструментална музика на тие јазици (член 124). Приватните телевизии и радија, пак, доколку добиле дозвола за емитување програма наменета за припадниците на некоја етничка заедница, имаат право и обврска програмата целосно да ја емитуваат на јазикот на таа заедница (член 82). Натаму, тие се обврзани да емитуваат најмалку 30 отсто програма (во еден ден) изворно создадена на конкретниот јазик и најмалку 30 отсто вокално - инструментална музика на тој јазик (член 74).

Првиот стратегиски документ во кој сеопфатно се утврдени целите на регулаторната политика во поглед на заштитата на јазичниот и културниот плурализам во радиодифузијата е Стратегијата за развој на радиодифузната дејност усвоена од

¹⁶⁷ Законот за радиодифузната дејност од 1997 година предвидуваше концесии, наместо дозволи за радиодифузна дејност, што беше еден од неговите главни недостатоци бидејќи формалната одлука за доделување концесија ја донесуваше Владата.

Советот во декември 2007 година. Основните стратегиски цели се всушност директно преземени од Законот за радиодифузната дејност и потоа подетално разработени во различни сегменти на овој документ. Во генералната стратегиска рамка се наведени три клучни цели во поглед на заштитата на плурализмот и разновидноста: (1) збогатување на изборот, разновидноста, иновативноста и подигнување на квалитетот на програмските сервиси како на национално, така и на регионално и на локално ниво; (2) заштита на интересите на корисниците (гледачите и слушателите), а посебно заштита на малолетниците; (3) заштита и негување на културниот идентитет и на културната и јазичната разновидност во програмите. Овие три цели се детално разработени во делот од Стратегијата кој се однесува на плурализмот и разновидноста на програмите.¹⁶⁸ Посебно се нагласува важноста на почитувањето на обврските за емитување програма изворно создадена на македонски јазик или на јазиците на немнозинските заедници или за вокално-инструментална музика на македонски јазик или на јазиците на етничките заедници. Во поглед на задоволувањето на информативните потреби на публиката, се потенцира дека е потребно „...зголемување на протоколот на локални информации и содржини во програмите на радиодифузерите, а еден од начините да се мотивираат радиодифузерите да емитуваат локални информации е при идното доделување дозволи во процесот на евалуација на пријавите, критериумот застапеност на информациите за локални настани да носи повеќе бодови...“. При развивањето на новиот - непрофитен сегмент од радиодифузијата, се нагласува дека тој „...треба да биде пополнет со помали радиостаници кои нема да работат на комерцијална основа, а ќе задоволуваат потреби на специфични општествени групи, како што се, на пример, помалубројните етнички заедници или студентите“ и да се внимава „субјектите да бидат вистински радија на заедницата за која постојат, и нивната програма да одговара на нејзините потреби... особено потребите од радија на помалубројните етнички заедници во Македонија.“¹⁶⁹

2.3 Систем на доделување дозволи во радиодифузијата

Доделувањето дозволи начин преку кој регулаторното тело може да влијае врз збогатувањето на медиумскиот плурализам, особено на неговата културна димензија. За таа цел, во националната регулатива на многу земји на регулаторните тела им се определува експлицитна обврска да се грижат за слободата на изразувањето, независноста на медиумите, медиумскиот плурализам, разновидноста на програмите, јавниот интерес и другите клучни вредности кон кои треба да се стреми регулацијата во радиодифузијата. Принципите и постапките на доделувањето дозволи во радиодифузијата треба да ги рефлектираат овие клучни цели на регулацијата, па дури и да ги стимулираат медиумите и создавањето програмски содржини наменети за етничките заедници.

Во Законот за радиодифузната дејност од 2005 година, мисијата и овластувањата на регулаторното тело се јасно определени во насока на зачувување на медиумскиот плурализам и разновидноста на содржините. Имено, во членот 21 се утврдува дека Советот за радиодифузија „...при остварувањето на своите надлежности, утврдени со овој закон, се грижи за обезбедување на слободата и плурализмот на изразувањето, за постоење на разновидни, независни и самостојни медиуми, економски и технолошки развој на дејноста и за заштита на интересите на граѓаните во радиодифузната дејност.“ Во надлежностите на Советот (член 32 и 37), стои дека Советот ја изготвува и

¹⁶⁸ Стр.7 и 81 од Стратегијата за развој на радиодифузната дејност во Република Македонија за периодот 2007-2012. Достапно на:

http://www.srd.org.mk/images/stories/publikacii/strategija_za_razvoj_na_radiodifuznata_dejnost_2007_2012.pdf

¹⁶⁹ Ibidem, стр. 81.

ја спроведува стратегијата за развој на радиодифузната дејност и „...одлучува за доделување, одземање и обновување на дозволите за вршење радиодифузна дејност.“ Од овие одредби логично произлегува дека режимот на доделување дозволи на Советот треба да му служи како еден од начините за постигнување на медиумскиот плурализам и за задоволување на потребите и интересите на граѓаните.

Ваквата интенција на законодавецот е конзистентно применета и во одредбите на Законот со кои се утврдуваат принципите на доделување дозволи во комерцијалниот и во непрофитниот радиодифузен сектор. Советот за радиодифузија е должен, пред објавувањето конкурс за нови дозволи, да спроведе „...истражување и анализа во поглед на видот на програмските сервиси за кои треба да се објави конкурсот од аспект на потребите на публиката и може да изврши консултации со заинтересирани страни“ (член 45). Покрај тоа, при определувањето на бројот на дозволи Советот треба да тргне од следниве критериуми: обезбедување разновидност и квалитет на програмите, задоволување на потребите на публиката, развој на плурализмот, економскиот потенцијал на пазарот и поттикнување на лојалната конкуренција... (член 46). Јазикот на кој се емитува програмата, како услов за доделување на дозволата, се определува уште при распишувањето на самиот конкурс и е составен дел на условите и барањата што треба да се исполнат во поглед на програмата (член 48).

При оценувањето на квалитетот на поднесените пријави, Советот е обврзан да земе предвид повеќе критериуми кои се директно поврзани со зачувувањето на културната разновидност и задоволувањето на потребите на публиката: „... жанровската и тематската разновидност на програмските содржини, процентот на учеството на програмите изворно произведени на македонски јазик или на јазиците на мнозинските етнички заедници..., застапеноста на програмите што ќе третираат настани и случаи од значење за подрачјето на кое ќе се емитува програмата..., застапеноста на програми со кои се поттикнува развој и зачувување на националната култура..., други понудени услови што придонесуваат за унапредување на плурализмот во радиодифузната дејност, поттикнување на лојална конкуренција и поквалитетно остварување на правото за информирање, односно на потребите на публиката на соодветното подрачје“ (член 51).

Покрај законските одредби за условите и критериумите во режимот на доделувањето дозволи, Советот за радиодифузија има усвоено и подзаконски акти што имаат за цел поттикнување на плурализмот на медиуми и разновидноста на содржините, меѓу кои за издвојување се: Правилникот за форматите на радио и на телевизиските програмски сервиси и Правилникот за примена на одредбите поврзани со заштитата и негувањето на културниот идентитет.

2.4 Состојба на пазарот

Сите медиуми денес работат во пазарно опкружување во кое постои многу силна конкуренција. Како резултат на тоа, кај сите (особено кај комерцијалните медиуми) постои силен притисок за стекнување што повеќе публика и што повеќе приходи од реклами и спонзорство. Дури и јавните радиодифузери, иако се финансираат од претплата или од радиодифузна такса и се ограничени во обемот за рекламирање, го чувствуваат силниот притисок од пазарот за стекнување што поголема гледаност.

Влијанијата на пазарот особено се изразуваат врз медиумите на помалите етнички заедници, бидејќи нивните публики се мали сегменти од „пазарот“ и најчесто не се многу привлечни за огласувачите. Ова е особено карактеристично за Македонија каде постои сегментирање на медиумскиот пазар по јазична линија. Имено, Албанците, Турците, Ромите и Власите кои живеат во Република Македонија говорат на јазик што

го разбираат главно припадниците на нивната етничка заедница, а не и Македонците. Според тоа, комерцијалните медиуми кои објавуваат содржини на овие јазици имаат далеку помали публики, за разлика од медиумите на македонски јазик кои можат да опфатат поширока публика бидејќи македонскиот јазик го разбираат и говорат сите припадници на етничките заедници. Ова им создава проблеми особено на медиумите на помалите етнички заедници, бидејќи не се многу интересни за огласувачите и не можат да привлечат доволно средства од огласување. Со овие проблеми во изминатите години се соочуваа и радиодифузните и печатените медиуми на јазиците на етничките заедници.

Искуството од примената на Законот за радиодифузната дејност од 1997 година покажа дека приватните радиодифузери на помалите заедници тешко можат да опстанат на пазарот, бидејќи огласувачите не беа заинтересирани за нивната публика. Затоа, со новиот Закон (од 2005 година) беше воведен трет непрофитен сектор¹⁷⁰, а беше предвидена и можност дел од јавните радио станици на локално ниво кои емитуваа програми на етничките заедници да се трансформираат во непрофитни радиодифузери. Но, трансформацијата не се спроведе во очекуваната насока, односно на барање на самите јавни локални радија Советот донесе одлука тие да се приватизираат, при што процесот на приватизација успешно го завршија само четири радија, меѓу кои нема ниту едно кое емитува програми на јазиците на немнозинските заедници. Од друга страна, непрофитното радио како нов медиумски сегмент кој може да служи за задоволување на потребите на немнозинските заедници речиси воопшто не се разви во периодот по донесувањето на новиот Закон. На ова треба да се додаде и фактот што некои комерцијални радио и ТВ станици кои емитуваа програми на јазиците на помалите етнички заедници во минатиот период ја изгубија дозволата поради фактот што не можеа да обезбедат доволно средства од огласување односно не можеа да го плаќаат надоместокот за дозвола¹⁷¹.

Во ноември 2012 година, во комерцијалниот радиодифузен сектор програма емитуваа вкупно 67 телевизии и 82 радиостаници. Меѓу нив има 19 телевизии и 16 радија кои емитуваат програми на некој од јазиците на етничките заедници. До 2010 година беше доделена дозвола само на едно непрофитно радио на немнозинска заедница – Радио Дост ФМ од Штип, кое емитуваше програма на турски јазик. Во септември 2010 година, ова радио ја врати дозволата, со образложение дека не може да опстане заради недостиг од финансиски средства.

На јавниот радиодифузен сервис, програми на јазиците на етничките заедници се емитуваат и на Македонската телевизија и на Македонското радио. На *Македонската телевизија*, од 2002 година, овие програми се емитуваат на Вториот сервис. Притоа, најмногу програма се емитува на албански јазик (98 часа неделно), потоа на турски јазик (16 часа и 30 минути неделно), додека редакциите на ромски, српски, влашки и босански јазик имаат по околу два часа програма во неделата. На *Македонското радио*, пак, неделно се емитуваат 119 часа програма на албански јазик, 35 часа програма на турски јазик и по 3 часа и 30 минути на: влашки, ромски, босански и српски јазик.

¹⁷⁰ Се претпоставуваше дека непрофитните радиодифузери се добра можност за збогатување на јазичната и културната разноликост, бидејќи за нив се плаќа помал надоместок за дозвола и за фреквенција, а нивен главен изворот на финансирање се донации и грантови.

¹⁷¹ Состојбата на пазарот е постојано променлива, некои ја вратиле или ја изгубиле дозвола (Радио Атланта од Скопје, Радио Румели и Радио Рома од Гостивар, Радио Мис од Жировница, ТВ Госка од Скопје, ТВ АЛБ-сателит, ТВ Ера-сателит), а некои изгубиле па повторно добиле (Радио Албана од Куманово, Радио Тернипе од Прилеп, ТВ Чеграни од Гостивар). Во 2006 година, двојазичниот македонско-албански проект на скопското Лајф радио престана да функционира, радиото продолжи да емитува само на македонски јазик.

Негативните влијанија на пазарот силно ги почувствуваа и многу печатени изданија на јазиците на заедниците. Првите дневни весници на албански (*Флака*) и на турски (*Бирлик*) јазик згаснаа со неуспешната приватизација на НИП Нова Македонија. *Коха Диторе* само неколку месеци објавуваше македонско издание, неделникот *Лоби* на албански јазик функционираше неколку месеци, а истата судбина ја доживеа и неговото дневно издание во предизборието во 2002 година. Истата година се појави и набрзо згасна и двојазичниот весник на албански јазик *Глобал*. Неделникот *Арена* на албански јазик (во издание на Коха) по кусо постоење престана да излегува во јануари 2011. Единствениот дневен весник на ромски јазик – *Рома Тајмс*, се објавуваше од 2001 до 2008 година.

Во секторот на печатените медиуми, во ноември 2012 година, во Македонија се објавуваа четири дневни весници на албански јазик: Коха, Факти, Журнал и Лајм. Нивниот тираж не надминува 10.000 примероци¹⁷². Од 2009 година, издание на албански јазик има и неделникот *Теа* модерна. Од печатените изданија на другите заедници, неделникот *Заман* излегува во тираж од 1.400 примероци, а со сличен тираж е и другиот неделник на турски јазик, весникот *Јени Балкан*. Сите овие печатени медиуми имаат и прилагодени онлајн изданија.

Онлајн информативните медиуми во Македонија се развија особено во последниве неколку години. Во ноември 2012 година два онлајн портали објавуваа информативни содржини на албански јазик: Алмакос и Порталб¹⁷³. Не постојат онлајн портали кои објавуваат изворни информативни содржини од Македонија на јазиците на другите етнички заедници. За одбележување е и дека есента 2012 година во Македонија започна да функционира и приватна информативна новинска агенција на албански јазик ИНА (INA - Piria News Agency)¹⁷⁴. Инаку, државната новинска агенција МИА, сите свои услуги ги нуди и на албански јазик¹⁷⁵.

2.5 Мерки за олеснување на пристапот

Застапеноста на претставниците на етничките и јазични заедници во регулаторното тело во голема мера придонесува за развивање на соодветна политика која е насочена кон задоволување на потребите и интересите на заедниците во радиодифузијата. Ова право им е гарантирано на припадниците на етничките заедници и со Уставот и со Законот за радиодифузната дејност.¹⁷⁶ Во практиката досега редовно се обезбедувала соодветна застапеност за припадниците на најголемата немнозинска заедница (Албанците), додека за помалите заедници (Турците, Ромите, Власите, Србите и Бошњациите) тоа се случуваше повеќе инцидентно¹⁷⁷.

Друг начин за олеснување на пристапот е проактивната консултација на регулаторното тело со претставниците на етничките заедници. Идејата за проактивен процес на јавни консултации значи дека институциите треба да настојуваат максимално да го поттикнат учеството на различните групи и заедници во креирањето на политиката. Законот го обврзува Советот за радиодифузија да работи јавно, да

¹⁷² Во Македонија не може да се најдат податоци за тиражите на дневните весници, ниту пак постои истражувачка агенција која собира вакви податоци. Според одделни процени, добиени од разговори со вработени во печатниците или од самите медиуми, вкупниот тираж на сите дневни весници во Македонија се движи од 60.000 до 80.000.

¹⁷³ Нивните веб страници се: <http://almakos.com/> и <http://portalb.mk/>

¹⁷⁴ Достапно на: <http://ina-online.net/>

¹⁷⁵ Достапно на: <http://www.mia.com.mk/default.aspx?Id=3>

¹⁷⁶ Членот 24 гласи: „Во составот на Советот за радиодифузија се обезбедува соодветна и правична застапеност на граѓаните кои припаѓаат на сите заедници.“

¹⁷⁷ Ова може да се констатира од прегледот на сите досега избрани членови во составот на Советот за радиодифузија, во периодот од 1997 до 2012 година.

одлучува на јавни седници, да ги објавува сите релевантни документи (конкурсите, бројот на пријавените кандидати, одлуките, записниците, предложените дневни редови на седниците и др.), преку медиумите и на веб-страницата на Советот за радиодифузија, како и да ја известува јавноста за својата работа на секои три месеца (член 33).

Важна мерка за влијанието на етничките заедници е и учеството на нивните претставници во програмските и менаџерските тела на јавниот сервис, кој има посебни обврски во поглед на емитувањето програми на различните јазици и негувањето на културниот идентитет. Во Законот се утврдува дека „при утврдувањето на предлогот на кандидати за членови на Советот на МРТ Собранието на Република Македонија води сметка за соодветна и правична застапеност на граѓаните на сите заедници кои живеат во Република Македонија“¹⁷⁸. Исто така, во раководењето со јавниот сервис, досегашната пракса беше еден од извршните директори секогаш да се избира од припадниците на најголемата етничка заедница во Македонија.

Во многу земји постојат и други стимулативни мерки за развивање на плурализмот, како што се флексибилни и поволни режими на финансирање, фондови за финансиска поддршка, поволни фискални режими и сл. Во Македонија до 2005 година постоеше посебен фонд за стимулирање на „програми од јавен интерес“ продуцирани надвор од јавниот радиодифузен сервис - од комерцијалниот сектор и од независни продуценти. Овој фонд се користеше за продукција на програми на јазиците на сите немнозински заедници и придонесе за создавање богато аудиовизуелно културно наследство. Со Законот за радиодифузната дејност од 2005 година оваа мерка беше укината. Наместо тоа, јавниот сервис доби обврска годишно да издвојува најмалку 10 отсто од средствата наменети за нова телевизиска програма за нарачка на програма од независни продуценти (член 125). Меѓутоа, во првите години по влегувањето во сила на Законот, јавниот сервис не ја реализираше оваа обврска поради долгогодишната финансиска криза што се должеше на нефункционирањето на системот на собирање на радиодифузната такса.

Еден вид стимулативна мерка е и висината на надоместокот за дозволи за непрофитните радиодифузери, која е помала од онаа за комерцијалните станици. Меѓутоа, во праксата се покажа дека ова е недоволно за успешно работење на неколкуте непрофитни радио станици кои добија дозволи во периодот по 2006 година¹⁷⁹. Главната причина за нивниот неуспех беше фактот што овие радија не можеа да пронајдат стабилни извори на финансирање на подолг временски рок.

III. АНАЛИЗА НА ПРАКТИКАТА НА МЕДИУМИТЕ НА ЕТНИЧКИТЕ ЗАЕДНИЦИ

III.1 Македонска телевизија - Втор програмски сервис

Вториот сервис на Македонската телевизија е целосно посветен на емитување програми на јазиците на етничките заедници: албански, турски, ромски, влашки, српски и бошњачки јазик. Најзастапена е програмата на албански јазик, по неа следи онаа на турски, додека другите етнички заедници имаат по еден и пол до два и пол часа програма неделно. Времето што им е доделено за емитување на помалите заедници е реална пречка да се обликува целосна програмска шема, односно само програмите на

¹⁷⁸ Член 127 од Законот за радиодифузната дејност.

¹⁷⁹ Меѓу овие радиостаници беше и локално радио од Штип кое емитуваше програма на турски јазик за потребите на локалната етничка заедница.

албански и на турски се состојат од повеќе целини и освен вестите имаат и информативни, забавни (музичка и играна програма) и едукативни целини.

Другите редакции главно емитуваат блокови со разновидни содржини оформени како една емисија: *Бјандипе* на ромски, *Видик* на српски, *Сехара* на бошњачки и *Сканпео* на влашки јазик. Во зависност од изборот на редакцијата, овие блокови содржат вести, соопштенија, информативни или забавно-информативни прилози, музички точки, интервјуа со важни личности од заедницата, документарни програми итн. Дури и сценографијата која се користи за реализација на емисиите на различните редакции е иста.

Програма на албански јазик

Редакцијата на албански јазик емитува најобемна програма на Вториот програмски сервис на Македонската телевизија. Дневно се емитуваат околу 14 часа програма, во периодот од 07:00 до 14:30 часот и потоа од 18:30 до доцните часови или вкупно околу 98 часа неделно. Овој обем и овозможува на програмата на албански јазик да се обликува како јавен сервис, односно да емитува жанровски разновидни содржини за различни делови на публиката и редовно да емитува вести и дебатни емисии. Редакцијата има вработено вкупно 32 новинари и уредници и околу 40 лица друг кадар, таа е најголемата редакција на јазиците на немнозинските заедници во рамките на јавниот сервис.

Информативната функција оваа редакција ја исполнува со секојдневно емитување куси флеш вести во претпладневните часови и една главна дневно-информативна емисија во траење од половина час. Централните вести, кои се предмет на оваа анализа се емитуваат во 18:30 часот. Во периодот од февруари до септември се анализирани вкупно 14 емисии со вести, со вкупно 239 новинарски прилози.

Од аспект на **темата** што ја покриваат прилозите беа анализирани две категории - „Тематска област“ и „На што се однесува темата“. Податоците покажуваат дека оваа редакција произведува разновидни вести во кои доминираат домашните настани (вкупно 141 прилог или 59%), но во кои сепак „Настаните од регионот“ (18%) и „Настаните од светот“ (23%) заземаат голем удел. Треба е да се забележи дека од 42 прилози за настани во непосредниот регион половината се „преземени“ од друг медиум од регионот. Последнава варијабла е интересна за редакцијата поради актуелните случувања на Косово и неговите односи со Србија – токму затоа и толкав процент отпаѓа на оваа категорија. Во рамките на 43-те објавени регионални настани, 36 објави, или 83,72%, се однесуваат на настани кои се директно поврзани со Косово или Албанија.

Во вкупниот број прилози за *домашни настани* (141) застапени се овие теми: внатрешна политика (14,64%), економија (9,21%), спорт (5,44%), активности на органите на власта (5,02%), човекови и малцински права (4,18%), квалитет на секојдневен живот (3,35%), образование (3,35%), надворешна политика (2,93%), култура (2,51%), криминал и корупција (2,51%), социјални прашања (2,51%), религија (1,67%) и граѓанско општество со само две објави (0,84%). Јасно е воочлива доминацијата на темите од политиката (внатрешна и надворешна), од една страна, и малиот интерес за темите што го засегнуваат граѓанскиот сектор, образованието, културата и социјалните прашања, од друга страна.

Тема / Област	Број на прилози	%
Активности на органите на власта	12	5.02
Граѓанско општество (НВО, здруженија, јавно мислење)	2	0.84
Друго	1	0.42
Економија	22	9.21
Квалитет на секојдневен живот	8	3.35
Криминал и корупција	6	2.51
Култура	6	2.51
Настани од регионот	43	17.99
Настани од светот	56	23.43
Образование	8	3.35
Политика – внатрешна	35	14.64
Политика – надворешна	7	2.93
Религија	4	1.67
Социјална прашања	6	2.51
Спорт	13	5.44
Човекови и малцински права	11	4.18
Вкупно	239	100.00

Интересни информации можат да се добијат ако квантитативните податоци за категоријата „Човекови и малцински права“ се разгледаат во светло на дел од исказите од длабинските интервјуа. Во селектираниот период во оваа категорија има 11 објави што е околу 4% од вкупниот број (или 7.8% од прилозите кои се однесуваат директно на Македонија), што не значи дека темите за човековите права не се отвораат во доволна мерка - овој показател треба да се контекстуализира, со оглед на тоа што темата за „етничките права“ кај редакцијата на албански е испреплетена во објавите за областите како внатрешна политика, економија, образование и сл. Длабинските интервјуа укажуваат на тоа дека темата „човекови права“ во контекст на медиумите на заедниците се разбира единствено како тема која се однесува на правата на сопствената етничка заедница во хомогена смисла на тој збор, а не како индивидуални права на припадници на таа заедница. Повеќето од интервјуираните соговорници укажуваат на тоа дека во редакцијата на албански јазик, како и во другите редакции или медиуми на заедниците не се отвораат темите за индивидуалните права на жената, на децата, на сексуалните малцинства во таа заедница и сл. На пример, во врска со овој проблем, еден од интервјуираните медиумски експерти го нагласува следното: „Има многу прашања внатре во заедниците коишто не се отвораат, и нема да се отворат, ние се догматизираме внатре во етничките заедници. Но, ќе речам, [...] ако тие теми не се отвораат во ромските или во албанските медиуми, треба да се отворат во македонските медиуми каде што притисокот на тие кои сакаат да етикетаат и стигматизираат (а понекогаш и да тепаат луѓе) нема да биде толку голем, [...] дебатата внатре во тие помали етнички заедници... е речиси згушена и затоа треба [македонските медиуми] да ги извлечат [прашањата] и да ги постават во мејнстрим дискурсот, оти на крајот на краиштата штетата на таа затвореност нема да ја трпат само Албанците, тоа ќе се прелее во општеството...“¹⁸⁰

Со оглед на тоа што главната цел на истражувањето е да се утврди во кој обем и на кој начин медиумите на заедниците известуваат за сопствената и за другите етнички заедници, натамошната анализа се фокусираше исклучиво на прилозите поврзани со настани од Македонија. Така, категоријата „На што се однесува темата“ открива во која

¹⁸⁰ Интервју со Петрит Сарачини, програмски координатор во Македонскиот институт за медиуми, реализирано на 6 ноември 2012 година.

мера во прилозите за домашните настани медиумот ги третира односите меѓу „сопствената и мнозинската заедница“, прашањата што ја засегнуваат неговата „сопствена“ заедница, или некоја „друга“ етничка заедница во државата, и колку во вестите обработувал „Теми од општ интерес“¹⁸¹ што се всушност релевантни за сите граѓани на државата, независно од нивната етничка припадност.

Кај редакцијата на албански јазик 29.79% (18% од вкупниот примерок) од објавите се посветени само на „Сопствената етничка заедница“. Квалитативната анализа на содржината на овие прилози, која е направена во делот за контекстот на известувањето („вредноста на објавените содржини“) покажува дека во нив редакцијата има улога на апологет на интересите на сопствената етничка заедница. Забележливо е дека редакцијата обработила и голем обем теми од општ интерес (67.38%) што е позитивен тренд. Сепак, спроведените длабински интервјуа укажуваат на тоа дека дури и кога темите се од општ интерес, фокусот е повторно на сопствената етничка заедница: „Албанската програма им се посветува на албанските гледачи и нас ни се интересни исклучително настаните што се случуваат околу албанската етничка заедница“¹⁸².

Темата се однесува на	Број на прилози	%
И на сопствената и на мнозинската заедница	1	0.71
Мнозинската заедница	3	2.12
Сопствената заедница	42	29.79
Тема од општ интерес	95	67.38
Вкупно	141	100

Ова може да се поткрепи и ако се анализираат податоците за темите кои се однесуваат на други етнички заедници. За мнозинската заедница има само три објави во анализираниот период што во однос на вкупно 239-те објави е нешто повеќе од еден отсто, а во однос на домашните теми е три отсто. За другите етнички заедници има само една објавена содржина. Последниов податок укажува на тоа дека кај редакцијата на албански јазик на МТВ има многу мал интерес за случувањата и културната посебност на другите етнички заедници. Причината за ова може да се бара во начинот на кој редакцијата гледа на својата улога во рамките на јавниот сервис, како и во непостоењето единствена и јасно дефинирана уредувачка политика во јавниот сервис која води кон интеракција на заедниците и кон социјална кохезија: „Вториот и Првиот програмски сервис си имаат една посебна уредувачка политика што оди во склоп на Македонската телевизија, тие си имаат свои различности [...] ние практично постоиме како две посебни телевизии. Во иста куќа сме, но имаме посебни програми и секој се грижи со што ќе го наполни денот во тие две посебни програми“¹⁸³.

Жанровската категоризација на новинарските прилози покажува дека подолгите и поаналитички жанрови добиваат многу мал простор во вестите на албански јазик на МТВ2. Од вкупната продукција на 239 прилози, 45.6% се вести, а 39.75% се извештаи. Во анализата на 141-на објава за теми од Македонија, 53.9% се извештаи и 24.82% се вести. Во селектираниот период, од жанровите кои имаат аналитички

¹⁸¹ Во оваа категорија беа сместени сите прилози што не се однесуваа на ниту една посебна заедница, туку третираат прашања од општ интерес за сите граѓани во државата. На пример, посета на Претседателот на Собранието на странска држава, рокови за промена на пасошите, одржана седница на Собранието која се однесува на работнички права или на Буџетот и сл. Доколку некој од овие прилози конкретно се однесува на важно за прашање за етничка заедница (на пример, собраниска заедница на која се зборува за употреба на албанскиот јазик, иницијатива на Министерството за труд и социјална политика за интеграција на ромската заедница во општеството), тогаш ваквите прилози се категоризираат во една од категориите кои се однесуваат на етничките заедници).

¹⁸² Интервју со Мигена Горенца уредничка на Вториот програмски сервис, реализирано на 21 јуни 2012 година

¹⁸³ Ibidem.

карактеристики, регистрирани се три анализи, едно интервју и пет репортажи. Во контекст на новинарската пракса во Македонија генерално, извештајот како жанр нема аналитички елементи. На извештајот, за разлика од она што може да се најде кај некои странски медиуми¹⁸⁴, се гледа како на жанр кој *пренесува информации* за случувањата, а не навлегува во нивните причини, ниту пак прави врски меѓу појавите – ова е случај и со извештаите на оваа редакција. Податоците се и можен индикатор за тенденцијата на редакцијата да избегнува производство на жанрови кои би ги отворале и би ги објаснувале со повеќе детали општествените и политичките проблеми. Оттука, врз основа истражувањето може да се каже дека МТВ2 на албански јазик има така наречен *реактивен новинарски пристап*.

Жанр на прилогот	Број на прилози	%
Анализа	3	2.13
Вест/проширена вест	35	24.82
Извештај	76	53.90
Изјава	6	4.26
Интервју	1	0.71
Репортажа	5	3.55
Сондажа/анкета	2	1.42
Соопштение	13	9.22
Вкупно	141	100.00

Потпишувањето на **авторот** на новинарскиот производ е битно во професијата, поради тоа што името и презимето на авторот можат да го зајакнат кредибилитетот на она што е кажано. Сепак, ова зависи и од жанровската распределба - прегледот на вести никогаш не се потпишува од авторот- тој може да е или непотпишан или пак да е преземен од агенциските вести.

Авторство	Број на прилози	%
Непотпишано	27	19.15
Новинар	92	65.25
Новинска агенција	8	6.00
Преземено од други медиуми	1	0.71
Соопштение	13	5.67
Вкупно	141	100.00

Анализата на прилозите во селектираниот период кај вестите на албански јазик покажува тенденција во која збирот на непотпишаните објави или преземените објави може да се објасни со употребата на веста како жанр - веста и соопштението се жанрови кои не се потпишуваат. 65% од објавите се потпишани од новинар од редакцијата, а остатокот е преземен од други медиуми или новински агенции кои се соодветно наведени. Од ова може да се сугерира дека редакцијата на албански јазик има солидна продукција на свои информативни содржини, кои се уредно атрибуирани. Бројот на разгледани случаи дава доволно убедлив пресек за оваа тенденција.

¹⁸⁴ Искуството од ВВС, на пример, покажува дека овој жанр може да се користи како облик на аналитичко новинарство.

Повод за прилогот	Број на прилози	%
Актуелен настан	65	46.10
Актуелен настан како реакција	9	6.38
Друго	2	1.42
Изјава	16	11.35
Медиумски иницирана изјава	4	2.84
Псеудо настан	45	31.91
Вкупно	141	100.00%

Анализата на **поводот за објавување** на информациите директно поврзани со Македонија, покажа дека 46% од објавите се известувања за актуелен настан, речиси 32% се таканаречени псевдо-настани, односно пресконференции и други типови на еднонасочна комуникација на политичарите со јавноста, 11.35% се изјави и 6.38% се актуелни настани како реакција. Оваа распределба покажува задоволителен процент на објавување актуелни настани, но открива и дека псевдо-настаните одземаат речиси третина од вкупната продукција на вести кои се однесуваат на Македонија. Псевдо-настаните се всушност инсценирани претежно од политичарите во кои тие пред јавноста објавуваат некаква агенда која не е нужно поврзана со некој реален нов настан. Последниве години, во медиумите во Македонија е честа појава објавувањето вести за ваквиот тип прес-конференции во кои претставници на политичките партии се обвинуваат меѓусебно, честопати без сериозни аргументи. Медиумите во таа насока се претворија во „носачи“ на таквите информации. Четвртина од објавите на албанската редакција покажуваат дека таа не е исклучок од ваквата пракса. Исто така, индикативно е што речиси 3% од објавите се медиумски иницирани изјави. Тоа може да значи дека медиумот нема доволно содржини кои се покренати од медиумските професионалци - со други зборови темите се иницираат од надвор, најчесто од некој центар на моќ.

Истражувањето ги следеше и консултираните **извори** во објавите, според нивниот број, тип и позиција. Секоја од овие варијабли покажува сама по себе статистички значајни нарушувања на професионалните стандарди кај сите редакции на јавниот сервис, иако со различна динамика. Дополнително вкрстувањето на овие варијабли зборува за доминацијата на политичарите како извор во објавите.

Број на извори	Број на прилози	%
Два	42	29.79
Еден	68	48.23
Повеќе од три извори	16	11.35
Три	15	10.64
Вкупно	141	100

Важен показател за почитувањето на професионалните стандарди во вестите на албански јазик на МТВ2 е бројот на изворите. Во 68 објави (48%) е консултиран само еден извор. Овие случаи го прекршуваат основниот професионален стандард на консултирање најмалку два независни извора. Поставеноста на изворите покажува силна тенденција кон еднострано известување. Во вкупно 73 објави (52%) се наведени два или повеќе извори. Вкрстувањето на варијаблите „број“ и „тип“ на извори покажува дека дури и во случаите каде што се консултирани два или повеќе извори тие бранат идентичен став. Според тоа, 86.52% од објавите се извори со единствена позиција во однос на прашањето за кое се известува. Само во 13 објави има спротивставена позиција на изворите – објави во кои може да се тврди дека се работи за понуда на поширок спектар на позиции за темата. Ова е индикатор дека во вестите на албански на

МТВ2 има тенденција кон пристрасно и еднострано известување, иако во новинарските текстови во принцип може да се постигне балансирано претставување на повеќе гледишта и доколку самиот новинар го парафразира или претстави другото гледиште.

Тип на извори	Број на прилози	%
Деперсонализирани извори (институции) кои се од политиката	44	31.21
Деперсонализирани извори кои не се од политиката	9	6.38
Персонализирани извори (поединци) кои се од политиката	46	32.62
Персонализирани извори кои не се од политиката	12	8.51
И персонализирани и деперсонализирани (без оглед од која група се)	30	21.28
Вкупно	141	100

Важен заклучок може да се извлече и од променливата „Тип на извори“¹⁸⁵ - 64% од изворите доаѓаат од политиката, што покажува дека во вестите на албански на МТВ има тенденција на известување „одозгора-надолу“, што пак укажува на тоа дека политичарите лесно можат да ги моделираат содржините според своите потреби. Исто така, анализата покажува дека од вкупно 90-те објави, во најголем број (60 објави) изворите се претставници на власта.

Дополнително, оваа променлива, сама по себе, открива дека 53% од изворите се деперсонализирани. Цитирањето извори во ваква форма значи дека е наведена само институцијата, а не е кажано кој поединец ја дал информацијата. Ова има импликации врз професионалните стандарди – честата употреба на непрецизни или нејасни извори отвора широка можност за манипулација со новинарските текстови. Истовремено, од аспект на перцепцијата на гледачите, ова е проблематично за кредибилитетот на медиумот во целина. Се разбира, новинарските текстови објективно не можат секогаш да се потпираат на прецизно именувани извори. Меѓутоа, секоја редакција треба да се стреми овој тип извори да ги сведе на минимум.

Редакцијата на албански јазик на јавниот сервис често практикува да ги избира изворите врз основа на јазикот кој го говорат, односно најчести соговорници во прилозите се припадници на албанската заедница. Во објаснувањето на причината за ова, претставниците на редакцијата наведуваат дека се работи за технички проблем – немаат вработени преведувачи: „Ние ретко земаме во Втор програмски сервис [соговорник кој не го зборува албанскиот јазик], поради технички причини, не поради некој етнички инает ... аналитичар што зборува директно на македонски јазик, поради тоа што мора симултан превод да има во моментот... Албанците во Македонија имаат предност – знаат македонски... јас можам да гостувам на емисија на македонски јазик... некој Македонец не може да гостува кај мене ако не зборува албански... или ако не најдам соодветен преведувач во моментот.. или ако не го снимам порано за да го титлувам ... што е технички изводливо, но морам порано да го правам.“¹⁸⁶ Некои од интервјуираните експерти се согласуваат дека преводот на програмите може да придонесе во поттикнувањето на интеркултурното поврзување, а тоа е сугестија и на интервјуираните претставници на институциите: „Ако го земете втор програмски сервис, воопшто нема титлови - јас така не знам што се зборува во програмата на

¹⁸⁵ Во истражувањето се правеше разлика меѓу деперсонализирани и персонализирани извори од политичарите, како и деперсонализирани и персонализирани извори кои не се од политичарите.

¹⁸⁶ Интервју со Мигена Горенца, уредничка на Вториот програмски сервис на МТВ, реализирано на 21 јуни 2012 година.

турски или на влашки јазик или ромски сеедно, Недостасува превод оти сите граѓани плаќаат претплата¹⁸⁷

Вредност на новинарскиот став	Број на прилози	%
Негативна	6	4.26
Нејасен	1	0.71
Неутрална	47	33.33
Позитивна	87	61.70
Вкупно	141	100.00

Кога станува збор за **новинарскиот став** кон содржините, не се оценува содржината на текстот туку само односот на новинарот кон субјектот или настанот за кој се информира¹⁸⁸. Анализата на прилозите за домашните настани покажа дека во 33% од објавените содржини во вестите на МТВ-албански ставот на новинарот кон темата бил неутрален. Тоа значи дека самиот новинар во создавањето или уредувањето на прилогот внимавал да не демонстрира видлив апологетски или негаторски став кон темата или субјектот за кој известува. Но, овде е важно да се нагласи дека голем број од прилозите оценети како неутрални се потпираат на користење само на еден извор, што без оглед на неутралното користење на јазикот и другите аудио/визуелни елементи на новинарско изразување, ги прави да се неурамнотежени односно пристрасни.

Анализата, исто така, покажа дека во 62% од прилозите е воочен позитивен новинарски став кон темата/субјектот - што значи дека новинарот го глорификувал или имал некритичка или фаворизирачка позиција во однос на субјектот или темата на известување. Само во три отсто од објавите може да се забележи јасно видлив негативен новинарски став - односно аргументите кои биле изнесени во прилогот не биле целосно проверени информации, или биле користени јазични, аудиовизуелни и други елементи со кои на темата/субјектот им се придава негативна конотација.

Вредност на новинарскиот став	Број на прилози во кои се третираат прашања релевантни за заедниците
Негативна	0
Неутрална	7
Позитивна	39
Вкупно	46

Со оглед на тоа што специфичната цел на истражувањето беше да се утврди не само колку, туку и како се известува за темите релевантни за заедниците, предмет на дополнителна квалитативна анализа во поглед на новинарскиот став беа само прилозите кои се однесуваат директно на прашања што ги засегнуваат заедниците или на нивните актуелни односи во земјата. Така, од вкупно 46 прилози во кои директно се обработува ваква тема, 39 се со позитивен, а 7 со неутрален новинарски став. Речиси сите прилози со позитивен новинарски став се однесуваат на сопствената заедница (38), само еден се однесува и на сопствената и на мнозинската заедница. Станува збор за

¹⁸⁷ Интервју со Весна Бабиќ Стефановска, директорка на Агенцијата за остварување на правата на заедниците, реализирано на 19 јули 2012 година.

¹⁸⁸ Определувањето на ставот на новинарот е сложена постапка, подложна на голем степен на субјективност и затоа се изведува од повеќе показатели: од изборот на зборови и реченици, манипулативната употреба на слики, кадри, звуци, употреба на тон на гласот со кој се дава саркастичен, предупредувачки, оптимистичен, патриотски или друг агол на целиот прилог и др. Важно е да се нагласи дека во определувањето на неутралноста не беше земен предвид бројот на извори на кои се потпира прилогот. Ваквото концептуално разграничување на категориите беше направено за да можат да се извлечат јасни сознанија во поглед на користењето на изворите како стандард и користењето на новинарскиот јазик и другите елементи за обликување на прилогот.

прилог кој се однесува на завршувањето на проектот поддржан од Заедничката програма на ОН за јакнење на меѓуетничкиот дијалог и соработка, чија цел е зајакнување на професионалните стандарди во новинарството.

Сознанијата за ставот на новинарите на МТВ албански јазик во известувањето за сопствената или другите етнички заедници се надополнуваат со анализата на **вредноста на објавената содржина**.¹⁸⁹ И со оваа анализа беа опфатени само прилозите во кои се третираат прашања поврзани со етничките заедници¹⁹⁰. Така, од вкупно 46 прилози кои се однесуваат на некоја од заедниците во Македонија, 39 имаат позитивен, а 7 неутрален контекст.

Вредност на објавената содржина	Број на прилози во кои се третираат прашања релевантни за заедниците
Негативна	0
Неутрална	7
Позитивна	39
Вкупно	46

Од 39 прилози во кои контекстот е позитивен, 38 се однесуваат на сопствената етничка заедница, а само еден и на мнозинската и на сопствената заедница. Прегледот на содржината на овие прилози го потврдува согледувањето за тоа дека редакцијата на албански јазик примарен фокус во известувањето става на интересите на сопствената заедница, дека се потпира на извори главно од сопствената заедница и дека ретко ги третира прашањата кои создаваат мостови меѓу заедниците. Во овие прилози се опфатени теми значајни за Албанците во Македонија, но и за Албанците пошироко во регионот (100-годишнина од албанското знаме и држава, дебата на Здружението на Албанците жртви на комунизмот), како и прашањата на спроведувањето на Охридскиот рамковен договор.

Еден од интервјуираните медиумски експерти тврди дека „[програмата на албански] е нормално да има специфики кои ги имаат гледачите од албанско говорно подрачје [...], но изолирањето и затворањето кон другите етнички и колективни идентитети е проблем. Немаме никаков контакт никаква програмска врска за тие настани. Така, од фактор кој треба да овозможува кохерентност на општеството, МРТВ станува медиум којшто дели и создава раздор“¹⁹¹.

Програма на турски јазик

Програмата на турски јазик во рамките на Вториот програмски сервис на МТВ се емитува секојдневно во периодот од 15:30 до 18:00 часот или вкупно околу 2,5 часа програма дневно. Во овој термин се емитуваат две изданија вести, првите траат од 5-10 минути и се емитуваат во 15:30 часот, а вторите се централни вести и се емитуваат во

¹⁸⁹ Вредноста на содржината се однесува на контекстот или „врамувањето“ кој е поврзан со светлината што тој контекст ја фрла врз субјектот или темата. На пример, постојаното известување за припадниците на една заедница во проблематичен контекст (насилство, корупција и сл.) укажува на намера таа да се претстави во негативен контекст и обратно.

¹⁹⁰ Тоа значи дека овие прилози беа издвоени и анализирани дополнително со помош на квалитативна анализа, при што внимателно беа разгледувани шематската структура на текстот, употребата на наслови или поднаслови, начините на кои новинарот суптилно го „врамува“ настанот и др.

¹⁹¹ Интервју со д-р Сефер Тахири, професор на Универзитетот од Југоисточна Европа, Тетово, реализирано на 15 јули 2012 година.

17:30 часот со траење од 20-30 минути. Редакцијата има вработено 12 новинари, односно по големина е втора редакција на заедниците на јавниот сервис.

Анализирани се вкупно 14 изданија на централните вести емитувани во периодот од февруари до септември, со вкупно 172 информативни прилози.

Прилозите во вестите на МТВ на турски јазик беа најпрво анализирани од аспект на темата, и тоа во две категории: „Тематска област“ и „На што се однесува темата“. Според добиените податоци може да се заклучи дека и оваа редакција известува за доста разновидни теми, при што 56,4% од прилозите се однесуваат на домашни настани, а 43,6% на настани од светот (29%) или од регионот (11,05%). Од 19 прилози кои се однесуваат на непосредниот регион, 12 се однесуваат на настани од Турција, а другите на настани во Грција (4), Србија (2) и Косово (1).

Тема / Област	Број на прилози	%
Активности на органите на власта	21	12.21
Друго (Временска прогноза)	15	8.72
Економија	15	8.72
Квалитет на секојдневен живот	4	2.33
Криминал и корупција	5	2.91
Култура	4	2.33
Настани од регионот	19	11.05
Настани од светот	50	29.07
Образование	4	2.33
Политика – внатрешна	13	7.56
Политика – надворешна	10	5.81
Религија	6	3.49
Социјална прашања	5	2.91
Спорт	1	0.58
Вкупно	172	100

Во прилозите кои се однесуваат на домашните настани, според тематската област, најголемо внимание им е посветено на „активностите на власта“ (12,21%), на „економијата“ (8,72%), „внатрешната“ (7,56%) и „надворешната“ (5,81%) политика, а значително помалку на другите области. И кај редакцијата на турски јазик, воочливо е доминантното присуство на политиката и активностите на власта во вестите (се заедно 25,58% од прилозите за домашните настани), и отсуството на теми за граѓанско општество и невладините организации и здруженија.

За одбележување е и што во категоријата „Култура“, во селектираниот период, редакцијата има произведено четири содржини (сите се или вести или извештаи), од кои две се однесуваат на турската култура. Индикативно е и тоа што во селектираниот период нема содржина која се однесува на етничките и човековите права во потесна смисла на зборот, а истовремено во категоријата образование има четири објави или 3% од вкупната информативна продукција. Сепак, како и кај албанската редакција прашањето на колективните права на заедницата е испреплетено со информативните содржини за другите области како економија, внатрешна политика и слично.

Кога станува збор за човековите и етничките права на заедницата, од спроведените интервјуа може да се извлечат два заклучока: прво, дека оваа тема во редакцијата се разбира предимно низ колективистичка призма и второ, кога станува збор за правата не се отвораат теми кои се однесуваат на маргинализираните групи во рамките на оваа етничка група, како на пример, правата на жените, сексуалните малцинства, правата на лицата со посебни потреби и слично. „Кршењето на табуата во заедницата е проблематично. На никого не му се допаѓа тоа. Ние никогаш не сме

работеле тема за хомосексуализам, ниту пак сме нашле простор за какви било осетливи теми. Ние сме избегнувале и многу повидливи теми... За жените во оваа заедница е исто така проблем. На пример кога правев тема брак за пари немаше отворена реакција, на пример, да ти го забранам ова, но во суштина им беше непријатно дека се продаваат жени за пари.¹⁹²

Во натамошниот дел анализата се фокусираше само на темите кои се однесуваат на настаните поврзани со Македонија бидејќи главната цел на истражувањето беше да се утврди како медиумите известуваат за сопствената или другите етнички заедници. Од вкупно 172 објави во селектираниот период, на домашните настани отпаѓаат 93 теми.

Темата се однесува на	Број на прилози	%
Друга етничка заедница	1	1.08
И на сопствената и на мнозинската заедница	2	2.15
Мнозинската заедница	3	3.22
Сопствената заедница	15	16.13
Тема од општ интерес	72	77.42
Вкупно	93	100

Категоријата „На што се однесува темата“ открива дека турската редакција во покривањето на домашните настани најмногу прилози произвела за „Темите од општ интерес“ (77.42%). Интересен за анализа е бројот на објави посветени на етничките заедници: 16.13% од објавите се посветени на „Сопствената етничка заедница“, а само две објави се за теми кои се однесуваат и на сопствената и на мнозинската заедница¹⁹³. Забележливо е дека, како и кај албанската редакција и кај турската има многу мал интерес за темите кои ги засегаат другите етнички заедници. Во општа смисла, еден од интервјуираните новинари од оваа редакција тврди дека сите редакции се етноцентрични, а и турската го пресликува овој став: „На лично ниво се е во ред - но кога ќе седнеш да ги пишуваш и да ги видиш катастрофално лошите прилози кои произлегуваат од етничката база, гледаш дека тоа е навистина лошо – ако погледнеш како го работи тоа првиот програмски сервис, како го работи вториот, а како го работиме ние, од етничка перспектива сме катастрофално себични. И начинот на неподнесување, на отсуство на соработка со другиот, е чуден - како да има некое потценување – јас сум голем сервис, па овој е втор програмски сервис“.¹⁹⁴

Жанр на прилогот	Број на прилози	%
Вест/проширена вест	41	44.09
Извештај	44	47.31
Изјава	4	4.30
Интервју	1	1.08
Соопштение	3	3.23
Вкупно	93	100.00

Жанровската анализа на вестите на турски јазик покажува дека аналитичките жанрови воопшто не се застапени во вестите. 44% од објавите се кратки вести, а 47% се извештаи. Преостанатите бројки влегуваат во категоријата изјави (4%) и соопштениеја (3%). Во истиот период е регистрирано само едно интервју, жанр кој може да воведо

¹⁹² Интервју со новинар во турската редакција, реализирано на 22 јуни 2012 година.

¹⁹³ Во категоријата „и на сопствената и на мнозинската заедница“ беа вбројувани прилозите во кои медиумот експлицитно третира прашања за актуелните односи меѓу сопствената и мнозинската заедница, било во позитивна смисла на зборот.

¹⁹⁴ Интервју со новинар во турската редакција, реализирано на 22 јуни 2012 година

аналитички моменти во програмата. Тоа покажува дека и кај вестите на турската редакција на МТВ постои тенденција кон *реактивно новинарство*. Недостатокот на време не е причина за ваквиот редакциски приод, бидејќи два и пол часа програма дневно дозволува доволно простор за производство на поподлабочени новинарски прилози и емисии. Имено, турската редакција се соочува со големи проблеми со техничките капацитети, иако ова за другите (помали) редакции на МТВ е уште поголема пречка¹⁹⁵. Проблем е, на пример, превозот на новинарите до и од настаните, пристапот до компјутер и интернет и сл. Од спроведените длабински интервјуа произлегува и дека редакцијата нема доволно новинарски кадар, а на постојниот му недостасува обука особено за покривање и анализа на меѓуетничките прашања: „Потребни се обуки за мултиетнички пристап во известувањето, но треба да биде опфатена што поголема група луѓе. Но, најважно е да се научи добро новинарство.“¹⁹⁶ Се забележува и дека, кај оваа, како и кај другите редакции на јавниот сервис има партиско-политички влијанија кои ги обесхрабруваат новинарите во продукцијата на сериозни анализи¹⁹⁷.

Авторство	Број на прилози	%
Новинар	43	46.24
Новинска агенција	44	47.31
Останато	2	2.15
Соопштение	4	4.30
Вкупно	93	100

Потпишувањето на **авторот** на новинарскиот производ е битно во професијата, поради тоа што името и презимето на авторот можат да го зајакнат кредибилитетот на она што е кажано. Анализата на селектираниот период за вестите на МТВ турски покажува позитивна практика - нема непотпишани или неатрибуирани објави. 48% од објавите се преземени од новинска агенција, а 47% се потпишани од новинар од редакцијата. Од ова може да се сугерира дека редакцијата на турски јазик во МТВ2 има солидна продукција на своја содржина и го почитува стандардот на означување на текстовите. Ова сугерира и дека вестите се во голема мерка преземени од агенциите што во случајот на МТВ е државната агенција МИА.

Од аспект на **поводот** за емитирање на информациите, во вестите на турската редакција во селектираниот период се воочени 45 прилози за некој актуелен настан, што е 48.39% од вкупните објави. Потоа, 31.18% отпаѓаат на псевдо-настани, 13.98% се изјави и 4.30% се актуелни настани. Редакцијата значаен дел од вестите посветува на информирање за актуелни настани, сепак, не е мал ниту процентот на објавите за псевдо-настани кои се извлечени од прес-конференции на кои политичките партии заемно се обвинуваат или се промовираат себеси. И кај турската има мал процент (2.15%) медиумски иницирани изјави што отвора простор за толкување дека темите до кои таа доаѓа се поставени од некој друг – без медиумот да има иницијатива во нивното отворање.

Повод за прилогот	Број на прилози	%
Актуелен настан	45	48.39
Актуелен настан како реакција	4	4.30

¹⁹⁵ Ова беше наведено во текот на интервјуата со речиси сите претставници на редакциите на немнозинските заедници на Вториот сервис на МТВ.

¹⁹⁶ Интервју со новинар турската редакција на МТВ, реализирано на 22 јуни 2012 година.

¹⁹⁷ Вакви забелешки во интервјуата изнесуваа како новинарите и уредниците така и експертите и претставниците на немнозинските заедници.

Изјава	13	13.98
Медиумски иницирана изјава	2	2.15
Псеудо настан	29	31.18
Вкупно	93	100.00

Истражувањето ги следеше консултираните **извори** во објавите во вестите на турски јазик според нивниот број, тип и позиција. Секоја од овие варијабли покажува нарушувања на професионалните стандарди и кај турската редакција. Во 64 случаи или 68.82% од вкупно објавените домашни прилози во вестите има консултирано само еден извор, што покажува прекршување на основниот професионален стандард за консултирање најмалку два независни извора. Дополнително, фактот што во 92% од објавените прилози изворите застапуваат единствен став, укажува на тенденција на еднострано и пристрасно информирање.

Број на извори	Број на прилози	%
Два	19	20.43
Еден	64	68.82
Повеќе од три извори	4	4.30
Три	6	6.45
Вкупно	93	100

Натаму, 83.87% од изворите во вестите на турски се извори од политиката (54.84% се деперсонализирани, а 29.03% персонализирани), а 12.9% се извори кои не им припаѓаат на партиско политичките кругови (10% деперсонализирани и 5% персонализирани). Ова може да сугерира дека партиско-политичките структури и во овој случај добиваат предност во креирањето на медиумската агенда, а многу малку простор се остава на извори од граѓанскиот сектор (граѓани, граѓански здруженија, организации со ад хок цели итн). Во 39 објави (50% од објавите со еден, два или повеќе извори од политиката) изворите се всушност претставници на власта. Во преостанатите 39 објави (50%) најголем дел се извори од меѓународни организации и други политички структури. Сето ова сугерира дека на политичарите им се дава голема предност да ги наметнуваат своите ставови и мислења преку содржините на редакцијата.

Понатаму, 57% од содржините имаат деперсонализирани извори. Новинарскиот труд не може секогаш да зависи од прецизни и јасно посочени извори, но процентот на деперсонализирани извори покажува дека тие доминираат во програмата, што отвора проблем од професионална природа. Премногу честата употреба на деперсонализирани извори остава лош впечаток кај публиката и истовремено овозможува лесна манипулација со информациите.

Тип на извори	Број на прилози	%
Деперсонализирани извори (институции)	51	54.84
Деперсонализирани извори кои не се партиско-политички	6	6.45
Персонализирани извори (поединци)	27	29.03
Персонализирани извори кои не се партиско-политички	6	6.45
И персонализирани и деперсонализирани (без оглед од која група се)	3	3.23
Вкупно	93	100

Дополнително светло за согледувањето дека известувањето на турската редакција е еднострано, фрла и анализата на позицијата на користените извори. Од вкупниот број, во 85 објави (91,4%) консултираните извори бранат ист став, а во само 8 прилози е претставена и другата страна.

Вредност на новинарскиот став	Број на прилози во кои се третираат прашања релевантни за заедниците
Негативна	0
Неутрална	20
Позитивна	1
Вкупно	21

Во поглед на вредноста на **новинарскиот став** анализата се фокусираше само на објавите кои се однесуваат на некоја од етничките групи - во случајот со турската редакција беа регистрирани 21 таква објава. Од вкупниот број, во 20 прилози е регистриран неутрален новинарски став, а само во еден позитивен¹⁹⁸. Од неутрално оценетите прилози, 15 се однесуваат на сопствената заедница, 3 на мнозинската заедница, 2 и на сопствената и на мнозинската и еден на друга етничка заедница.

И овде треба да се напомене дека при оценката на ставот не се земаше предвид користењето на изворите, односно тој новинарски стандард се мереше како посебна променлива. Тоа значи дека самиот новинар во обработката на новинарскиот прилог не користел јазик или други елементи со кои би демонстрирал апологетски или претерано критички став кон субјектот или темата за која известува. Но, дури 91.40% од вкупните објави, користат извори кои застапуваат само една страна во приказната, што сепак сугерира еднострано известување – и покрај неутралниот став на новинарот.

Вредноста на содржината беше анализирана само кај прилозите што се однесуваат на некоја од етничките заедници и ги надополнуваат претходно добиените сознанија за известувањето на оваа редакција. Од вкупно 21 прилог, еден се однесува на настани кои имаат неутрален контекст, а 6 на настани кои фрлаат позитивно светло на заедницата на која се однесува прилогот. Три од овие прилози се однесуваат на сопствената заедница, еден и на сопствената и на мнозинската и еден на друга етничка заедница.

Вредност на објавената содржина	Број на прилози во кои се третираат прашања релевантни за заедниците
Негативна	0
Неутрална	15
Позитивна	6
Вкупно	21

Прилозите што во *позитивен* контекст ја претставуваат заедницата на која се однесуваат, се поврзани со следните настани: Женската кошаркарска екипа на ОУ „Тефејуз“ освоила 4-то место во рамки на Македонија; Изложба на фотографии на турскиот уметник Мурат Солакоглу отворена во Скопскиот Аеродром; Претседателот на Големото национално собрание на Турција Џемил Чичек во посета на Македонија; почесна вечер за македонскиот поет Матеја Матевски организирана од Турскиот културен центар; интервју на Муса Џафери за „Трибуна Шкиптаре“ каде што вели дека Брисел и Вашингтон гарантираат нема да дозволат менување на меѓународно

¹⁹⁸ И во овој прилог ставот на новинарот е неутрален, но аналитичарот го оценил како позитивен поради должината на овој прилог во вкупното времетраење на вестите на турски јазик. Прилогот е за успехот на женската кошаркарска екипа од основно училиште на турски јазик „Тефејуз“ во Скопје.

признатите граници; и рушењето на дел од Цамијата „Мустафа Челеби“ во Струга. Поголемиот број (12) од прилозите што се *неутрални* во поглед на вредноста на содржината се однесуваат на теми и прашања кои ја засегнуваат турската заедница во Македонија.

Програма на ромски јазик

Програмата на ромски јазик на Македонската телевизија е воведена уште во 1991 година. Се емитува три пати неделно во вторник, четврток и сабота во блок со наслов „Бјандипе“ кој трае половина час и се емитува од 15:00 до 15:30 часот. Вести не се емитуваат редовно, а ни самата емисија нема постојана програмска структура, така што не се знае кога се емитуваат информации, а кога други содржини¹⁹⁹. Во периодот од февруари до септември се идентификувани само пет емисии во кои имало новинарски производи²⁰⁰. Во сите изданија веднаш после краткиот информативен блок од 10-15 минути има блок во кој се пушта музика. Причините за ова се во тоа што редакцијата се соочува со голем недостаток на кадар и технички средства за реализација на своите обврски во рамките на јавниот сервис. Во времето на анализата имаше само еден вработен новинар, сиромашни технички ресурси на располагање, поради што производството на вести и разновидна програма е оневозможено.

Во саботниот термин планиран за емитување на „Бјандипе“ во периодот опфатен со истражувањето се емитуваше информативната емисија „Време на Ромите“ која е продукција на приватната телевизија од Скопје БТР. Ваква пракса е невообичаена за јавниот сервис, да се јави во улога на емитувач на информативна програма продуцирана од комерцијален радиодифузер, наместо самиот да информира за овие прашања и теми. Во отсуство на вакви содржини продуцирани од јавниот сервис, емисијата „Време на Ромите“, пополнува важна празнина за повеќе теми мошне релевантни за животот на Ромите во Македонија: зошто кај Ромите се почесто присутни некои видови хронични болести; проблемите на здравственото осигурување на Ромите; акција за вакцинирање на децата Роми од Штип; курсеви за подготовка на Роми за упис на медицински студии; проект на УНИЦЕФ за дополнителна настава за ромските деца со цел да се подобри нивниот успех во образованието; комуналните проблеми на Ромите од Штип и од општина Зелениково; амбасадата на Норвешка поддржа бесплатни обуки за едукација на млади Роми за занаети.

Во петте емитувани информативни емисии „Бјандипе“ беа регистрирани само 34 прилози. Ова само по себе говори за тоа во која мера јавниот сервис ја запоставил својата програмска обврска да ги задоволува информативните потреби на помалите етнички заедници: „Кога би имало повеќе повеќе луѓе да работат во редакцијата на ромски јазик, сигурно ќе се прошири и бројноста на емисиите, би имале дебатни емисии, би имале политички емисии, би ги имале сите сектори со своја емисија... меѓутоа ако се прошират емисиите и ако се прошири број на луѓе тогаш секој би требало да има своја камера.“²⁰¹

¹⁹⁹ Новинарката вработена во Програмата на ромски јазик, во интервјуто вели дека бидејќи е сама во редакцијата, гледа „во вторник да оди информативна емисија, во четврток музичка, а во сабота документарна.“ Реализирано на 20 јуни 2012 година.

²⁰⁰ Петте програмски блока во кои редакцијата емитувала информации се од следните датуми: 27 март, 10 април, 15 мај, 19 јуни и 10 јули. Во февруари (на датумот прецизиран со истражувањето, во август и во септември воопшто не се емитувани информации во рамки на „Бјандипе“, туку само музика или репризи од претходни емисии.

²⁰¹ Интервју со новинарка вработена во редакцијата на ромски јазик, реализирано на 20 јуни 2012 година.

Со оглед на малиот број објави, во натамошниот текст е направена анализа само на некои поважни аспекти на емитираната содржина. Иако целиот програмски блок „Бјандипе“ нема информативен карактер, информативните прилози што се емитираат во првите минути имаат таква функција – да дадат преглед на главните активности на претставниците на власта²⁰². Но, и во овие пет минути, сепак, информирањето треба да ги задоволи професионалните стандарди.

Жанр на прилогот	Број на прилози	%
Вест/проширена вест	15	44.12
Извештај	14	41.18
Интервју	3	8.82
Репортажа	2	5.88
Вкупно	34	100

Најголем дел од прилозите (85%) се куси и неаналитички **жанрови** какви што се веста и извештајот, а беа регистрирани и три интервјуа и две репортажи - 16% од содржините. Но, кога ќе се влезе во содржински преглед на неколкуте аналитички жанрови заклучокот е дека тие не анализираат, туку повеќе претставуваат некоја нишка од културата и постигнувањето на ромската заедница во Македонија. Понекогаш, содржината на овие жанрови се состои од едноставно претставување на успехот на некој претставник на ромската заедница.

Повод за прилогот	Број на прилози
Актуелен настан	30
Актуелен настан како реакција	1
Друго	1
Псеудо настан	2
Вкупно	34

Од аспект на **поводот** за емитирање, најголем дел од објавите (30) се однесуваат на актуелни настани, два се за псевдо-настани, еден за актуелен настан како реакција и еден е медиумски иницирана изјава. Но, реално овие бројки се премногу мали за од нив да се извлече вредносен заклучок. Ромската редакција во целиот период кој беше предмет на опсервација има произведено вкупно 30 новинарски производи кои се однесуваат на актуелен настан. Ова покажува дека нема продукција која би можела сериозно да се впушти во актуелни општествени дебати.

Анализата на **изворите** покажува дека во сите 34 објави во селектираниот период е користен само еден извор, што значи застапување на единствен став за политичките и општествените појави. Едностраноста на објавите е проблем кај сите редакции на вториот програмски сервис, но кај програмата на ромски е најочигледна.

Тип на извори	Број на прилози
Деперсонализирани извори од политика (институции)	6
Персонализирани извори од политика (поединци)	25
Персонализирани извори кои не се од политички кругови	3
Вкупно	34

²⁰² Новинарката од оваа редакција, во интервјуто вели: „Петте минути се вестите на државниот врв. Тие весте ги добиваме од МИА ... Тоа се пет минути претежно весте од државен врв и протоколарни весте. Тоа што се случува, потпишан договор, спогодба... Ние сме мрежно вклучени на системот и ги преземаме вестите кои се направени од новинари кои директно биле на терен. Јас дека сум сама не можам да одам на терен. Кога нешто е актуелна вест во системот и ние ја пренесуваме.“

Варијаблата „Тип на извори“ покажува неколку тенденции: прво, постои прецизно именување на изворите – во 25 има персонализирани извори; второ, изворите кои доаѓаат од политиката (персонализирани и деперсонализирани) се доминантни (31). Овој податок, како и кај другите редакции е индикатор дека политичарите имаат примарно место во информирањето на ромската редакција. Притоа, во најголем број случаи станува збор всушност за владини извори што укажува на таков уредувачки пристап. Ова во интервјуата беше потврдено со прашањето за тоа како при селекцијата на вестите се одлучува кои вести се важни за објавување: „ Државниот врв, мислам тоа што се случува на ниво на држава е важно и актуелно. Оти во 5 минути не можеш повеќе од десетина вести по триесетина секунди.“²⁰³

Тема	Број на прилози
Активности на органите на власта	5
Економија	7
Култура	5
Културно уметнички друштва	1
Образование	4
Политика – внатрешна	3
Политика – надворешна	3
Религија	1
Социјална прашања	4
Човекови и малцински права	1
Вкупно	34

Анализата покажа дека кога станува збор за објавените **теми** има разновидност, но од неа не можат да се донесат многу заклучоци поради малиот примерок. Интересно толкување може да произлезе од *отсуството* на објави за определени теми. Категоријата „Човекови и малцински права“ во која ромската редакција има само еден прилог открива дека воопшто не се допираат темите кои се однесуваат на правата на членовите на оваа заедница. Ова е особено важно ако се има предвид дека се уште е актуелна европска иницијатива „Декадата на Ромите“ која требаше да ги ублажи последиците од систематската дискриминација и да ја подобри социо-економската позиција на Ромите во европските земји.

Темата се однесува на	Број на прилози
И на сопствената и на мнозинската заедница	1
Сопствената заедница	13
Тема од општ интерес	20
Вкупно	34

На што се однесуваат емитуваните информативни прилози во „Бјандипе, во селектираните пет емисии? Најголем дел (20) се за т.н. „теми од општ интерес“ што доминантно се однесуваат на активности на претставниците на власта. Самиот преглед на емитуваните прилози објаснува дека уредувачката ориентација на редакцијата е во информативниот дел да ги претставува „најважните“ активности на државниот врв. Од друга страна, и прилозите кои се однесуваат на сопствената (ромската) заедница не секогаш се ориентирани кон критичко отворање на проблемите и причините поради кои социо-економската состојбата на Ромите во Македонија е се уште тешка. Дури и

²⁰³ Ibidem.

тогаш кога тие теми се отвораат, повторно се набљудуваат од агол на иницијативите и активностите што органите на власта ги покренале за да ги решат.

Сознанијата од интервјуата ја надополнуваат сликата добиена со анализата. На прашањето на кој начин се отвораат темите што ги засегаат Ромите, одговорот е дека редакцијата се обидува да го прави тоа на аналитички начин, што не мора да значи секогаш и директна критика на власта: „Има анкети од граѓани, од министерства одговорни за тој проблем кои ни кажуваат како би се решил зошто дошло до таков проблем. Тоа го правиме аналитички, истражуваме внатре... се трудиме да бидеме објективни, а не да напаѓаме... ако почнеме критички, го насочуваме прилогот во друга насока... (сакаме) да направиме баланс меѓу министерството, анкетираниот и невладината организација - да го решат заеднички тој проблем.“²⁰⁴

За чувствителните меѓуетнички теми, како што беа на пример, тензиите меѓу македонската и албанската заедница, што се случија во првата половина на годината, редакцијата не информира самата туку ги презема вестите од редакцијата на македонски јазик. Ретко се излегува заеднички на терен бидејќи „... редакцијата на ромски информира за Ромите, фокусот е на Ромите, како што и во српската редакција, албанската, влашката... информираш за твојот народ, прилозите кои не ги опфаќа дневната редакција или останатите, ти ги надополнуваш.“²⁰⁵ Редакцијата настојува да не известува за деликатни теми, како што беше на пример националистичкото скандирање на трибините за време на Европското првенство во ракомет во Белград. Причината за тоа е „...што информирањето на таков начин го става гледачот во омраза... за да не се поттикнува омраза.“²⁰⁶

Програма на влашки јазик

Програмата на влашки јазик се емитува во еден колажен програмски блок со наслов „Искра“ (Scanreo). Како и другите помали редакции, емисијата трае половина час, а се емитува во периодот од 14:30 до 15:00 часот, во понеделник, среда и петок. За време на викендот им е доделен уште еден дополнителен час програма. Емисијата нема редовно планирана структура, се емитува музика, прилози посветени на празници или други важни настани за Власите или пак разговори со гости во студио. Редакцијата има вкупно тројца вработени, што укажува на мал потенцијал за задоволување на информативна функција.

Во периодот од февруари до септември беа анализирани вкупно 9 емисии, но само во седум се емитувани многу мал број информативни прилози – вкупно 22, сите за настани од Македонија. Другите емитувани содржини во овие емисии се, на пример: снимка од одбележувањето на денот на Власите, снимка од собир на Власите во Крушево, емисија со гости во студио по повод патувањето на влашката фудбалска репрезентација во Романија, уште две емисии со гости во студио на тема активности на влашката фолклорна група Грамостањ и др.

Со оглед на фактот што не станува збор за дневно-информативна програма, анализата не може да се фокусира на сите аспекти на квантитативна анализа, како за редакциите кои емитуваат вести. Сепак, за да се добие слика за содржината што е

²⁰⁴ Интервју со новинарка во програмата на ромски јазик реализирано на 20 јуни 2012 година.

²⁰⁵ Ibidem.

²⁰⁶ Ibidem.

опфатена со овие 22 прилози, во текстов се дава преглед од на областа што ја покриваат, жанрот, авторството и начинот на користење на изворите.

Тема / Област	Број на прилози
Активности на органите на власта	1
Економија	3
Култура и културно уметнички друштва	11
Образование	2
Политика – внатрешна	3
Политика – надворешна	2
Вкупно	22

Од вкупно 22 информативни прилози, 10 се однесуваат на различни теми важни за развојот на *културата* на Власите во Македонија: одбележување на националниот ден на Власите, подготовки за влашкиот фестивал, старите имиња и презимиња на Власите, влашка вечер во Битола, промоција на книга за тоа кои и од каде се Власите во Македонија, промоција на книга за влашкиот јазик, свечена академија по повод на денот на Власите, средба на делегација на Власите со претседателот на Собранието и сл.

Два прилога се однесуваат и „на сопствената и на мнозинската заедница“: еден е од областа на *образованието* - спроведување мултикултурен проект во училиштата, а еден е од *културата* - делото на браќата Манаки предмет на дебата на Манакиевите средби во Битола.

Другите 10 прилози се фокусираат на „теми од општ интерес“ за сите граѓани во Македонија, а ги покриваат следниве области: *внатрешна* и *надворешна* политика (куси прегледи на најважни политички настани), *економија* (субвенции за земјоделците, производство на нови вина, производството на масло за јадење), *образование* (Саем за образование и кариера) и *активности на власта* (проект на Владата).

Според квантитетот на објавите, и влашката редакција не ја остварува својата информативна функција. Квантитетот е и причината зошто од наодите не може да се откријат многу детали за типот на информативни теми кои се објавуваат. Сепак, според дел од објаснувањата дадени во спроведените интервјуа „... на почетокот има информации за тоа, на пример, какви активности има Владата, Собранието, претседателот на државата, министерствата, информации за донации, субвенции и проекти, некои нови проекти... и потоа правиме прилози, на пример, со некои од земјоделците, разговор колку тие субвенции им помагаат, кои се нивните пораки до Владата“²⁰⁷. Ова сугерира дека голем дел од и онака малата информативна програма му се посветува на промоција на она што го прави владата. Овде, како и кај другите редакции, отсутствува гласот на либералниот дел од цивилното општество. Освен тоа, влашката редакција не отвора теми кои се „табу“ во сопствената етничка група.

Жанр на прилогот	Број на прилози	%
Вест/проширена вест	5	22.73
Извештај	4	18.18

²⁰⁷ Интервју реализирано со новинарка во редакцијата на влашки јазик реализирано на 11 јули 2012 година.

Интервју	7	31.82
Репортажа	5	22.73
Соопштение	1	4.55
Вкупно	22	100

Прегледот на **жанровската** структура на емитуваните прилози, како и кај ромската редакција, потврдува дека информативната функција на редакцијата е ставена во втор план. Седумте интервјуа и петте репортажи не се аналитички или информативни содржини, туку повеќе се промоција на културата и достигнувањата на Власите во Македонија. Ова се должи на тоа што влашката програма воопшто не емитува редовни вести во класична смисла на зборот, туку само повремено пренесува информации за културни манифестации на Власите. Од длабинските интервјуа произлегува дека меѓу причините за ваквата состојба се проблемите со малиот број вработени новинари (редакцијата има само тројца вработени), проблемите со пристапот до технички ресурси и недостатокот на обуки за новинарите²⁰⁸.

Повод за прилогот	Број на прилози	%
Актуелен настан	15	68.18
Друго	2	9.09
Псеудо настан	5	22.73
Вкупно	22	100

На примерок од 22 новинарски производи не може да се извлекуваат заклучоци ниту во поглед на другите аспекти на анализата. Единствен релевантен податок во однос на **поводот** на емитирањето е тоа дека поголемиот дел прилози (вкупно 15) се однесуваат на актуелен настан.

Број на извори	Број на прилози	%
Два	4	18.18
Еден	15	68.18
Повеќе од три извори	2	9.09
Три	1	4.55
Вкупно	22	100

Во вкупно 22-те објавени содржини на влашката редакција, во 15 или во 68% има случај на консултирање на само еден извор, 18% од објавите имаат два извора и 14% имаат три или повеќе од три извори. Оваа променлива искombинирана со позицијата на изворите (сите извори застапувале иста страна), укажува на истиот проблем како и кај другите редакции – информирање само за еден аспект или страна во темата. Сепак, ова мора да се стави во заграда со оглед на тоа што голем дел од програмата на влашки јазик воопшто не отвора теми кои се општествено предизвикувачки и проблематични туку е едноставна промоција на влашката култура и вредности во Македонија. Поради овој факт, бројот и позицијата на изворите не може да се примени на оценката на вакви прилози, туку пред се за информативните жанрови.

Генералниот заклучок за програмата на влашки јазик би бил, како и за две од другите помали редакции (ромска и српска), дека не произведува доволно актуелна информативна содржина за да ги задоволи потребите на влашката популација во земјата.

²⁰⁸ Ibidem.

Програма на српски јазик

Редакцијата на српски јазик, како и другите помали редакции на јавниот сервис, не емитува вести, туку колажна емисија со наслов „Видик“ која се емитува во периодот од 15:00 до 15:30 часот, во понеделник, среда и петок. За време на викендот им е доделен уште еден дополнителен час програма. Емисијата е всушност од магазински карактер, посветена доминантно на историски и културни случувања значајни за Србите во Македонија.

Во редакцијата во моментот има три вработени новинарки кои ја покриваат оваа програма - во минатото на програма работеле десетина новинари. Оваа редакција се соочува со слични проблеми како и ромската, влашката и бошњачката – отсуство на доволно време за емитување програма, недоволен новинарски кадар, отсуство на соодветни технички ресурси и технички кадар, потреба за обуки кои како што велат не им се нудат ако сами не откријат дека имаат пристап до нив. Од спроведените интервјуа произлегува дека програмата на српски нема ниту стабилен тајминг на емитување што се одразува врз конзистентноста во градењето на своја постојана публика.²⁰⁹ Покрај ова, во редакцијата има перцепција дека етничката хиерархизација ги потиснува помалите редакции: „Под капата на МТВ 2 години наназад главен уредник е Албанец, тие се најмногубројни имаат најдолга саатница, кога програмата е во прашање. Тоа не би се рекло дека е притисок, но се знае кој е приоритетен. Ним многу ретко ќе им се случи да им пропадне настан. Понекогаш ни е срам кога треба да објаснуваме пред луѓе каде што закажуваш снимање, знаете ние не можеме да снимаме оти немаме камера слободна или не можеме да дојдеме оти немаме кола. Јас до центар не можам да отидам и да реализирам снимање, а да не зборувам дека можеби сакам подалеку да одам“²¹⁰.

Во периодот од февруари до септември беа снимени и анализирани вкупно 10 емисии, со оглед на фактот што не станува збор за вести, во текстов се дава куса анализа на содржина на секоја од емитуваните емисии.

Првата анализирана емисија, од *3 февруари*, е комбиниран информативно-музички блок од 30 минути, со неколку прилози: информација од министерската конференција во Белград (1,5 мин.); прилог (11,5 мин.) од областа на културата за уметницата Јелица Живковска, по потекло Србинка, која изработува уметнички предмети од мраз; прилог од областа на спортот (8 мин.) за српските шампиони кои на Олимпијските игри освоија златни медали, со изјави на капитенот и голманот на ватерполо репрезентацијата на Србија, капитенот на репрезентацијата во ракомет и претседателот на Република Србија. Во продолжение на емисијата се емитувани српски народни песни во траење од 8 минути.

Изданието од *23 март* е посветено на одбележувањето на 20-годишнината од основањето на Демократската партија на Србите во Македонија. 20-минутниот прилог е снимен за време на свечената прослава на партијата. На почетокот се дава кус историски преглед на развојот на Демократска партија на Србите во Македонија, со изјава на Небојша Томовиќ, основач на партијата, кој говори за почетоците на

²⁰⁹ Интервју со новинар во програмата на српски јазик, реализирано на 11 јули 2012 година.

²¹⁰ Ibidem.

политичкото организирање на Србите во Македонија. Во продолжение се пренесува обраќањето на Иван Стоиљковиќ, актуелен претседател на ДПС и разговорот со Драган Недељковиќ, заменик претседател. Натаму се пренесуваат изјави на Емилија Томиќ, претседателка на Активот на жени, на Далибор Китановиќ, претседател на младинската организација и повторно на Иван Стоиљковиќ. На крајот од прилогот се пренесува атмосферата од прославата на јубилејот на ДПСМ. Веднаш по овој прилог се емитува 5-минутно видео парче со наслов “Да не се заборави никогаш“, посветено на 13-годишнината од почетокот на бомбардирањето на СР Југославија од страна на НАТО (24 март). Прилогот пренесува информации за причинетата материјална штета и за цивилните жртви за време на бомбардирањето.

На 30 март во емисијата „Видик“ е емитуван прилог (15 мин.) за традиционалната манифестација “Борина недела“ што се одржува секоја година во Врање, во чест на ликот и делото на книжевникот Борисав Станковиќ. Вториот прилог (5 минути) е извештај за манифестацијата “Сакаме шарен, а не безбоен свет“, што ја реализираат 7 основни училишта од општина Центар во соработка со Британскиот совет. Последниот прилог (8 минути) е посветен на гудачкото трио “Омниа“, составено од три талентирани девојки.

Во емисијата од 9 април, се емитувани три прилози: првиот (15 мин.) информира за проектот на Здружението на новинарите посветен на улогата на медиумите во меѓуетничкиот дијалог и за одржаната тркалезна маса во Клубот на новинари (се пренесува интервју со Милица Пешиќ, директор на Институт за различности во медиумите од Лондон и со Бранко Радовановиќ, член на Советот за радиодифузија; вториот прилог (4 мин.) е информација изложбата “Ти, линија и јас“ на уметницата Мариета Сидовски и интервју со авторката; третиот прилог (6 мин.) информира за изложбата “Црно и бело“, одржана во Музејот на современа уметност во Скопје, заеднички проект на уметници од Србија - интервју со уметницата Жељка Момиров и со уметникот Љубомир Вучиниќ.

Во емисијата од 4 мај првиот прилог (5 минути) се однесува на парламентарните избори во Србија. Се наведуваат повеќе информации околу самите избори и законските процедури, партиите учеснички, начините на гласање, надгледувањето на регуларноста на изборите итн. Вториот прилог (7 минути) информира за промоцијата на двете нови книги на српскиот автор Саша Илиќ. Во продолжение на прилогот се пренесува изјава на авторот, Саша Илиќ, како и од промоторот на книгите, Саша Чириќ. Како последен прилог (10 минути) во ова издание на “Видик“ се емитува репортажата “Предел и луѓе“, која е во продукција на РТС и е посветена на планината “Златибор“. Во преостанатите 8 минути до одјавата се емитува оперска изведба од Јадранка Јовановиќ

Изданието на „Видик“ од 6 јуни дава преглед на неколку настани значајни за српската заедница: првиот прилог (10 минути) е за одбележувањето на 623-годишнината од Косовската битка, како дел од видовденските свечености организирани во земјата и свечената академија на Српската заедница во Македонија, во музејот на град Скопје; вториот прилог (20 минути) се однесува на одбележувањето на видовденската недела во манастирот во Грачаница со изјави од гости и од учесници во програмата.

Во јулската емисија „Видик“ (9 јули) се емитувани пет прилози: во првиот (2 минути) се информира за можноста што ја нуди Фондот за здравство на РМ за користење здравствени услуги во други земји, посебно за можноста за бањско лекување во некој од центрите во Србија; вториот прилог (4 мин.) се однесува на 19-та копаничарска колонија, што се одржа во манастирот св. Јаким Осоговски кај Крива Паланка, а се пренесува и изјава од копаничар од Србија; третиот прилог (5 мин.) е разговор со староседелец од Грачаница, а потоа следи 3-минутно видео (без говор) за

историски моменти врзани за Косово; четвртиот прилог (5 мин.) е за изложбата “Уклети Нејмар“ на авторката Ивана Ристиќ, е организирана во Музејот на современа уметност во Скопје, во чест на архитектот Богдан Богдановиќ; петтиот прилог (10 минути) информира за тамбурашкиот фестивал одржан во Нови Сад.

Августовското издание (28 август) ги обработува следните настани: репортажа (6 минути) за „Роштилијадата“ во Лесковац со бројни информации за градот, традицијата на подготовка на прочуената лесковачка плескавица и културно уметничката програма; реприза на прилогот од 9 јули (4 мин.), за копаничарската колонија во Крива Паланка. До крајот на емисијата се емитуваат музички спотови/песни од српски изведувачи.

Емисијата „Видик“ емитувана на 9 септември е целосно посветена на српскиот пејач Ѓорѓе Балашевиќ. Наизменично се емитуваат негови песни и интервју со пејачот.

Програма на бошњачки јазик

Програмата на бошњачки јазик во рамките на Вториот програмски сервис на Македонската телевизија се емитува во еден програмски блок наречен „Сехара“, во периодот од 14:30 до 15:00 часот, во вторник и четврток, и во уште еден термин од половина час за време на викендот. Редакцијата е една од најмладите во јавниот сервис, воведена е во 2006 година. И оваа редакција има тројца вработени и се соочува со истите проблеми како српската, ромската и влашката - нередовни термини на објавување, отсуство на секојдневно информирање, отсуство на техника и технички кадар, помал приоритет во користењето на заедничките ресурси итн.²¹¹ Поради сето ова, во доделениот полчасовен програмски блок се емитуваат малку информативни содржини кои главно покриваат настани од светот и од Босна и Херцеговина.

Еден од интервјуираните новинари сугерира дека постоењето на бошњачката (како и на ромската, влашката и српската) редакција во МРТВ е „само формално - иако е запазена законската рамка во смисла на доделување простор во етерот, [не се внимава] во кој формат или во кое време е даден просторот. Помалите етнички заедници имаат програма од 14.30 до 15.30 секој ден – тоа во телевизиски рамки е мртв термин. И сега, ако си ти од ромска, бошњачка, српска или која и да е друга задница и зрачиш меѓу 14.30 и 15.30 и сакаш да зајакнеш некој етнички момент, култура, традиција на својата заедница - колку од тоа ќе имаш ефект? Другиот проблем во оваа редакција е немањето кадри кои би биле доволни за задоволување [на потребите] на една заедница. Има прв канал кој зрачи на македонски, и втор кој зрачи на албански, а остатокот од заедниците се во некоја хибридна зона и тие треба да молат на оваа или онаа страна за да добијат или простор или ресурси за соодветно реализирање на програмата“²¹².

Во спроведеното интервју член на редакцијата сугерира дека таа не може да ја остварува ниту функцијата на промотор на културата на бошњачката заедница: “Треба да ни се овозможат некои патувања за тоа. Сакам да одам во Санџак директно јас, сакам да одам во Турција каде што живеат Бошњаци, сакам да одам во Албанија каде

²¹¹ Интервју со новинар во редакцијата на бошњачки јазик на МТВ2, реализирано на 23 јуни 2012 година.

²¹² Интервју со Един Хајдерпашиќ, новинар и уредник во приватната телевизија 24 Вести, реализирано на 15 јули 2012 година.

што има десет илјади Бошњаци. Да известам како живеат тие луѓе и како ја развиваат културата. Во Босна, во Сараево не сум била [службено]²¹³.

Во периодот од февруари до септември, кога е реализирано истражувањето, анализирани се вкупно 8 емисии во кои се емитувани вкупно 119 информативни прилози.

Податоците за **темата** на која се однесуваат прилозите, кај бошњачката информативна програма сугерираат дека редакцијата малку известува за домашни настани и теми, односно за прашањата кои се однесуваат на бошњачката заедница во Македонија. Имено, дури 74% од вкупно 119 регистрирани прилози се однесуваат или на настани од светот или пак на настани од непосредниот регион. 42% од објавите се содржини кои се однесуваат на непосредниот регион, и тоа настани релевантни за Босна и Херцеговина. Ова сугерира дека редакцијата на БиХ гледа како на „матична“ држава за која предимно треба да се известува – таквиот став на редакцијата за водење „дијаспорска“ уредувачка политика не соодветствува на јавен сервис кој треба да известува првенствено за животните прашања што ги засегнуваат Бошњациите во Македонија, како држава во која треба да се остваруваат нивните права. Само во 31 прилог (26,05%) се известува за домашни случувања.

Тема / Област	Број на прилози	%
Активности на органите на власта	4	3.36
Економија	4	3.36
Квалитет на секојдневен живот	2	1.68
Настани од регионот	50	42.2
Настани од светот	38	31.93
Образование	3	2.52
Политика – внатрешна	2	1.68
Политика – надворешна	16	13.45
Вкупно	119	100

Во натамошната анализа фокусот е ставен само на прилозите кои се однесуваат на домашни настани, за да се утврди во колкав обем и како редакцијата известувала за прашањата поврзани со етничките заедници во земјава. Во овој контекст, категоријата „На што се однесува темата“ фрла дополнително светло врз малиот интерес на оваа редакција за темите кои се однесуваат на бошњачката заедница во Македонија. Од вкупната продукција на теми кои се однесуваат на политичкиот и општествениот живот во Македонија (31 прилог), дури 29 прилози се за теми од општ интерес во кои доминира политиката (надворешна и внатрешна), економијата и активностите на власта. Во целиот селектиран период беше регистрирана само една објава која се однесува директно на бошњачката заедница и една објава која се однесува и на бошњачката и на мнозинската заедница.

Темата се однесува на	Број на прилози	%
И на сопствената и на мнозинската заедница	1	3.23
Сопствената заедница	1	3.23
Тема од општ интерес	29	93.54
Вкупно	31	100.00

²¹³ Интервју со новинар во редакцијата на бошњачки јазик на МТВ2, реализирано на 23 јуни 2012 година.

Жанровската анализа на прилозите посочува дека во анализираниот период програмата на бошњачки јазик емитувала исклучиво жанрови кои се кратки и немаат аналитичка тежина - во информативниот блок доминираат агенциски вести од светот и од регионот. Од 119 прилози колку што беа вкупно објавени, 53% се вести, 45% се извештаи. Од 31 прилог кој се однесува на Македонија, пак, 16 се вести, 14 се извештаи и има едно соопштение. Целосното отсуство на аналитички жанрови, дури и кај производитите кои се однесуваат на Македонија, сугерира дека оваа редакција практикува реактивно новинарство - односно трансферира ставови од политиката или други центри на моќ без да влезе во сопствена анализа и поврзување на појавите. Додека за производството на сложени анализи или репортажи е потребна значителна техничка поддршка - нешто што бошњачката редакција го нема, сепак не може да се најде валидно образложение зошто во програмата не се застапени барем интервјуа (во живо или снимени)?

Жанр на прилогот	Број на прилози	%
Вест/проширена вест	16	51.61
Извештај	14	45.16
Соопштение	1	3.23
Вкупно	31	100

Податоците за **авторството** ја дополнуваат сликата за тоа дека оваа редакција недоволно продуцира сопствени информации релевантни за домашните случувања, но и сугерира дека голем дел од овие објави отпаѓа на производи кои се преземени од новински агенции (во случајот на МТВ тоа е најчесто државната агенција МИА).

Од аспект на **поводот** за емитуваните објави анализата на прилозите за домашните настани покажа дека близу половината се за актуелни настани, но фактот што и овие прилози се во најголем дел агенциски вести, јасно упатува на заклучокот дека оваа редакција нема потенцијал самата да иницира и обработува актуелни теми важни за заедницата за која наменета програмата. Се покажа, исто така, дека една третина од и онака малата продукција на бошњачката редакција се псевдо-настани - односно пресконференции, активности на органи на власта, протоколарни посети и состаноци на претставници на власта во странски земји и слични типови настани.

Повод за прилогот	Број на прилози	%
Актуелен настан	15	48.74
Актуелен настан како реакција	4	12.90
Изјава	1	3.23
Медиумски иницирана изјава	1	3.23
Псеудо настан	10	32.26
Вкупно	31	100

И кај вестите на бошњачки јазик се воочени прекршувања на професионалните стандарди во однос на употребата на **изворите**. Ова прекршување е највидливо ако го споредиме степенот на консултирање на изворите во целокупната продукција, со степенот на консултирање само во продукцијата на прилози за домашни теми. Имено, во сите емитувани прилози, 70% имаат само еден извор, 17% два извора, а преостанатите 13% три или повеќе извори. Но, во вестите кои конкретно се однесуваат на Македонија, се гледа дека во 19 случаи (61%) е консултиран само еден извор, а во останатите случаи се консултирани два или повеќе. Оваа тенденција, особено кога станува збор за објавите за Македонија, сугерира голем степен на кршење на професионалните стандарди.

Во 97% од прилозите за домашни настани изворите кои ги консултирала редакцијата застапуваат еднаков став. Само еден прилог (во кој се консултирани повеќе од два извора) има спротивставени ставови на изворите. Според тоа, може да се сугерира дека и оваа редакција систематски практикува еднострано известување. Фактот што речиси половината прилози (14) се агенциски вести, воопшто не ја амнестира редакцијата од одговорноста во поглед на професионалното известување.

Број на извори	Број на прилози	%
Два	9	29.03
Еден	19	61.29
Повеќе од три извори	1	3.23
Три	2	6.45
Вкупно	31	100

Понатаму, важен е заклучокот кој може да се извлече и од променливата „Тип на извори“: 81% од изворите доаѓаат од партиско-политички кругови - што е показател дека и оваа редакција доминантно практикува „top down“ новинарство кое оди од политиката-кон-граѓаните. Ова, пак, им дава стратегиска предност на политичките структури лесно да ја моделираат медиумската агенда, според своите интереси. И во овој случај се потврдува дека најголем дел од политичките извори се всушност припадници на владеачката политичка класа. Вкупно 23 прилози (74% од прилозите за домашни настани) за извор ја имаат владејачката класа. Ова не значи дека преостанатите 26% се однесуваат на опозицијата - голем дел од нив се меѓународни извори (ЕУ, НАТО и слично).

Целта на оваа анализа не беше да се утврди **ставот на новинарот** или **вредноста на објавената содржина** во однос на сите информативни прилози, туку само во прилозите кои се однесуваат на некоја од етничките заедници. Редакцијата на бошњачки јазик во селектираниот период во покривањето на домашните настани има емитувано само два такви прилога, сите други се за теми од општ интерес (активности на власта, протоколарни средби и посети, прес-конференции, промоции на културни настани и др.). Првиот прилог се однесува на регионалната средба на министрите за внатрешни работи од регионот одржана во Скопје, на која министерот за внатрешни работи на Босна и Херцеговина дал изјава за односите меѓу бошњачката и македонска заедница. Вториот прилог, пак, се однесува на проектот на учениците од општина Центар „Сакам шарен а не безбоен свет“, во кој доминира известувањето за делот од приредбата посветен на бошњачката култура. И во двата прилога ставот на новинарот е неутрален, а контекстот на известувањето е позитивен за двете заедници.

II.2 Комерцијални медиуми

Во примерокот за истражувањето, покрај програмите на јавната телевизија, беа вклучени и неколку комерцијални медиуми кои објавуваат содржини на јазиците на немнозинските заедници во Република Македонија. Поради ограничените ресурси, беа одбрани само две телевизиски станици и еден дневен весник на албански јазик: Алсат М - единствената телевизија на државно ниво која емитува на албански јазик, Телевизија БТР - регионалната ТВ станица од Скопје која емитува програма на ромски јазик и дневниот весник „Коха“, еден од трите весници на албански јазик.

Алсат М

Алсат М е првата телевизиска станица на државно ниво на која и е доделена дозвола за емитување програма на албански јазик. За оваа телевизија е карактеристично тоа што вестите и актуелно-информативните, покрај на албански ги емитува и на македонски јазик. Таа е еден од ретките приватни медиуми кои својот бизнис концепт го градат врз идејата за надминување на јазичните разлики и досегнување до целата публика.

Телевизијата секојдневно произведува голем обем вести, во информативната редакцијата работат 23 уредници и новинари кои ги обработуваат и уредуваат собраните информации во вестите на албански и на македонски јазик. Вестите на албански се емитуваат во 16:00 и во 19:00 часот, а вестите на македонски во 23:00 часот. Анализирани се централните вести на албански јазик што се емитуваат во 19:00 часот.

Тема / Област	Број на прилози	%
Активности на органите на власта	12	3.81
Граѓанско општество (НВО, здруженија, јавно мислење)	11	3.49
Друго	3	0.95
Економија	13	4.13
Јавна употреба на мајчиниот јазик	5	1.59
Квалитет на секојдневен живот	5	1.59
Криминал и корупција	2	0.63
Култура	1	0.32
Настани од регионот	29	9.21
Настани од светот (со меѓународен спорт)	134	42.54
Образование	3	0.95
Политика – внатрешна	53	16.83
Политика – надворешна	7	2.22
Религија	2	0.63
Социјална прашања	1	0.32
Спорт	34	10.79
Вкупно	315	100

Темата на објавите, како и кај другите медиуми, беше анализирана според две категории - „Областа“ и „На што се однесува темата“. Во вкупниот број прилози во вестите, 48,25% се прилози за домашни настани, 51,75% се прилози за настани од светот (заедно со настаните од меѓународниот спорт), а 9,21% се прилози за настани од регионот. Ова значи дека меѓу првите пет категории се наоѓаат три кои не се однесуваат директно на Македонија - 51% од објавите се поврзани со настани кои не се случуваат ниту пак директно се однесуваат на македонската политика или општество (Настани од светот, Настани од регионот и Меѓународен спорт). Во рамките на регионалните настани кај редакцијата има единствено интерес за теми кои се поврзани со локациите каде што живеат Албанци – од вкупно 29 регионални настани, 23 (79%) се однесуваат пред се на Косово и тензиите со Србија, како и на настани од Албанија.

Од целосниот број објавени новинарски производи кај Алсат М, вкупно 152 се за теми кои директно се однесуваат на Македонија. Во покривањето на настаните од Македонија, доминираат „внатрешната политика“ (16,83%) и „спортот“ (10,79%). Показателите за другите теми сугерираат дека програмата на Алсат М има целосна покриеност и разновидност на темите, иако некои од нив не се застапени во онаа мерка во која тоа би одговарало на македонскиот контекст. На пример, во областите „Социјални прашања“ и „Култура“ има по само една објава во селектираниот период, а во областите „Криминал и корупција“ и „Религија“ има само две.

Во натамошниот текст анализата се фокусира само на прилозите за настаните од Македонија, со цел да одговори на основното истражувачко прашање – во кој обем и на кој начин Алсат М известува за сопствената и за другите етнички заедници.

Темата се однесува на	Број на објавени прилози за домашни настани	%
И на сопствената и на мнозинската заедница	10	6.58
Мнозинската заедница	6	3.95
Сопствената заедница	30	19.74
Тема од општ интерес	106	69.74
Вкупно	152	100

Така, анализата на варијаблата „На што се однесува темата“ покажува детално колкав број од прилозите експлицитно третираше прашања поврзани со некоја од етничките заедници во Република Македонија. Оваа статистика сугерира позитивен тренд на производство на информативни прилози кои се однесуваат на теми што ги засегаат сите граѓани без оглед на етничката припадност (теми од општ интерес – 69.74%). Темите од општ интерес, двојазичноста на вестите и на дел од другата програма на Алсат М, секако придонесуваат за создавање мостови меѓу заедниците (иако вестите кои на телевизијата се емитуваат на македонски јазик одат во доцните вечерни часови)²¹⁴. Понатаму, 19,74% од програмата се прилози поврзани со теми што ја засегнуваат само сопствената етничка заедница, а десет објави (6.58%) се прилози со теми поврзани и со мнозинската и со сопствената заедница.

Жанр на прилогот	Број на прилози	%
Анализа	7	4.61
Вест/проширена вест	32	21.05
Извештај	99	65.13
Изјава	8	5.26
Интервју	1	0.66
Коментар	1	0.66
Репортажа	3	1.97
Соопштение	1	0.66
Вкупно	152	100

Жанровската анализа на објавите на АЛСАТ М покажува дека кај овој комерцијален медиум во селектираниот период ретко имало производство на аналитички жанрови. Од вкупно 152 прилога, седум се анализи, три се репортажи, едно интервју и еден коментар. Најголемиот процент од објавите се извештаи (65.13%) и вести (21.05%). Овие показатели сугерираат дека Алсат М не е исклучок од доминантната пракса во новинарството во Македонија – известувањето повеќе да е реакција на настаните, наместо да истражува, анализира и иницира теми на јавната агенда. Се разбира, и во развиените медиуми од други општествени контексти извештајот и веста како жанр би се очекувало да доминираат во програмата. Сепак, соодносот меѓу неаналитичките и аналитичките жанрови ја потврдува забелешката дека и оваа телевизија во најголем дел практикува реактивно новинарство. Покрај тоа, жанрот извештај во новинарскиот контекст во Македонија многу ретко внесува

²¹⁴ За мултиетничките дескови и за двојазичните програми уредникот на Алсат М Мухамед Зекири вели: „Алсат М нуди програма на двата јазика. Навистина е глупаво да живееме во иста држава и општество, да имаме различни проблеми, а да не бидеме информирани едни за други. [МРТВ на албански нема преводи] - волја е во прашање и нема апсолутно никакво оправдување зошто тоа не може да се изведе. Интервју реализирано на 17 јули 2012 година.

аналитички моменти во содржината, за разлика од ваквата пракса која ја има кај дел до медиумите во западна Европа.

Авторство	Број на прилози	%
Непотпишано	39	25.66
Новинар	111	73.03
Останато	1	0.66
Соопштение	1	0.66
Вкупно	152	100

Анализата на **авторството** на објавите на Алсат М покажува позитивна тенденција – 73.03% од објавите на овој медиум се потпишани со името на авторот. Иако процентот на непотпишани е голем (25.66%), вкрстувањето на променливата „авторство“ со променливата „жанр“ покажува дека има големо совпаѓање на тој процент со процентот на објави во жанрот вест (21.05%) – жанр за кој е вообичаена пракса да не се потпишува. Останатите непотпишани отпаѓаат на изјави и соопштенија. Ова сугерира дека телевизијата го почитува стандардот во прилозите да се наведе авторот.

Анализата на **поводот** за објавување на содржините покажа дека 59.21% од објавите се известувања за актуелен настан, 22.37% се актуелни настани како реакција, 11.18% се псевдо-настани, односно прес-конференции и други типови комуникација на политичарите со јавноста.

Повод за прилогот	Број на прилози	%
Актуелен настан	90	59.21
Актуелен настан како реакција	34	22.37
Друго	1	0.66
Медиумски иницирана изјава	10	6.58
Псевдо настан	25	11.18
Вкупно	152	100

Оваа распределба сугерира дека редакцијата во доволна мерка произведува актуелни содржини (дури 88% од објавите се однесуваат на настани кои сами по себе имаат актуелност), а прилозите во кои се известува исклучиво од прес-конференции (псевдо настани) се сведени на минимум. Во вкупната содржина за домашни настани, 6.58% се медиумски иницирани изјави.

Според утврдената статистика, во 28% од содржините има консултирано еден извор, во останатите 72% консултирани се два или повеќе од два **извора**. Ова сугерира дека редакцијата во нешто помалку од три четвртини од прилозите поврзани со Македонија се придржувала до принципот да консултира најмалку два извори. Тоа е позитивен тренд (секако многу подобар во споредба со процентите за истата оваа категорија кај редакциите на МТВ2). Но, ако оваа варијабла се вкрсти со варијаблата позиција на изворите, ќе се види дека во голем процент од случаите во кои се користени два или повеќе од два извора тие застапуваат единствен став.

Број на извори	Број на прилози	%
Два	57	37.50
Еден	43	28.29
Повеќе од три извори	24	15.79
Три	28	18.42
Вкупно	152	100

Овој податок сугерира дека и во Алсат М во селектираниот период има тренд на еднострано известување. Да се консултираат повеќе извори во текстовите не е доволно само по себе – изворите треба да бидат избирани така што ќе претставуваат цел спектар ставови за определена тема.

Позиција на изворите	Број на прилози	%
Единствени (застапуваат речиси исти ставови)	113	74.83
Спротивставени (застапуваат различни гледишта)	38	25.17
Вкупно	152	100

Интересени трендови може да се воочат кај анализата на изворите според нивниот тип. Имено, кај Алсат М има широка разноликост во оваа категорија. Од вкупно 152 регистрирани прилози кои се однесуваат на домашни настани, во 52,63% се користат само извори од партиско-политички кругови, а во 32.89% се користат само извори кои не се од овие кругови. Ова открива неколку интересни тенденции: прво, процентот на извори кои не и припаѓаат на политиката е релативно висок (32,89%), што сугерира дека цивилното општество и граѓаните добиваат нешто поголем глас во вестите на оваа телевизија во споредба со другите медиуми (иако процентот на извори од политиката е сепак висок); второ, има голема застапеност на деперсонализирани извори - 71.73%, што може да влијае врз кредибилитетот на информирањето на Алсат М, иако се знае дека новинарскиот труд не може секогаш да се базира на целосно именувани извори.

Тип на извори	Број на прилози	%
Деперсонализирани извори (институции) кои се од политиката	67	44.08
Деперсонализирани извори кои не се од политиката	42	27.63
Персонализирани извори (поединци) кои се од политиката	13	8.55
Персонализирани извори кои не се од политиката	8	5.26
И персонализирани и деперсонализирани (без оглед од која група се)	22	14.47
Вкупно	152	100

Кога станува збор за **новинарскиот став**, анализата покажа дека во 100% од прилозите за домашни настани ставот на новинарот на Алсат М кон темата бил неутрален. Но, и овде треба да се напомене дека при оценката за неутралноста не се разгледуваше бројот и позицијата на изворите. Процентот од 74.83% прилози во кои изворите имаат единствена позиција фрла поинаква светлина врз заклучокот за „неутралната“ новинарска обработка на информациите.

Вредност на објавената содржина	Број на прилози
Негативна	6
Неутрална	20
Позитивна	20
Вкупно	46

Анализата на **вредноста на објавената содржина** (контекстот на известувањето) беше направена само на 46-те објави кои се однесуваат на некоја од

заедниците. Од вкупниот број, во 20 прилози контекстот во кој се известува за конкретната етничка група е позитивен, во 20 неутрален, во 6 негативен.

Од 20-те прилози со позитивна вредност на содржината, 18 се однесуваат на албанската етничка заедница. Ова, иако на мал примерок, може да сугерира дека сопствената етничка заедница во селектираниот период се претставувала во позитивно светло. Анализата затоа направи преглед на содржината овие „позитивни прилози“. Самите описи се индикативни за начинот на кој се обработени темите: одбележување на 100-годишнината од албанското знаме и држава, жители на Горна Река со изјави дека Албанците со христијанска вероисповест жртви на комунизмот; притворените во акцијата „Монструм“ во затворот во Битола, употребата на албанскиот јазик во Јегуновце, тензии околу употребата на албанскиот јазик во Собранието, возачки дозволи на албански и македонски јазик, права на семејството на погинат војник на ОНА, објавување на единствен азбучник на албански јазик, Албанец од скопско Студеничани постигна успех во спортот со екипата на „Макпетрол“, концерт на сериозна музика во Тетово и сл.

Од шесте прилози кои имаат негативна вредност на содржината, пак, два се однесуваат на сопствената заедница, три и на сопствената и мнозинската, и еден само на мнозинската заедница. Двата прилога кои во негативно светло ја претставуваат албанската заедница се: критика на Исламската верска заедница за „подигнатиот кредит од Шпаркасе банка и за ставањето на имотот на ИВЗ под хипотека и оставката на членови на ПИКА поради наводната злоупотреба на нивните имиња. Мнозинската (македонската) заедница е прикажана во негативна светлина во прилогот во кој двете главни политички партии од македонскиот блок заемно се обвинуваат. Двете заедници (македонската и албанската) се претставени во негативен контекст во три прилози кои се однесуваат на: расправата во Собранието за предлог законот за бранителите; дебатите околу промената на имињата на училиштата во општина Чаир; и обвинувања од владејачката партија до министерот за одбрана за примањето на кадети Албанци во Воената академија.

БТР телевизија

Телевизијата БТР е една од двете регионални телевизиски станици кои емитуваат програми на ромски јазик на подрачјето на Скопје. Според дозволата за вршење радиодифузна дејност, оваа телевизија емитува програма и на македонски и на ромски јазик, но законските обврски во поглед на заштитата на културниот идентитет се однесуваат на делот од програмата на ромски јазик²¹⁵.

БТР емитува вести секојдневно. Во 8:30 наутро се куси вести, а во вечерните часови е централниот дневник, во термин што не е прецизно дефиниран, или во 07:00 или 07:30, или во 20:00 часот. Во доцните вечерни часови е репризата на дневникот. Покрај тоа, емитува и една информативна емисија “Таргет“ во која сопственикот и уредник на оваа телевизија разговара со гости во студиото, на различни теми. Во селектираниот период од февруари до септември се снимени и анализирани 12 изданија на вестите²¹⁶.

²¹⁵ Правилник за примена на одредбите поврзани со заштитата и негувањето на културниот идентитет усвоен од Советот за радиодифузија во 2006 година. Достапно на:

http://www.srd.org.mk/images/stories/Pravilnik_za_neguvanje_na_kulturniot_identitet.pdf

²¹⁶ Аналитичарите констатираа во разговор со сопственикот на БТР дека во август телевизијата не емитувала програма поради селење на студиото. Затоа, во примерокот недостасуваат две емисии вести од август 2012.

Кај БТР се забележува поинаков распоред на темите во споредба со другите анализирани медиуми: „Настаните од светот“ (26,32%) и „Настаните од регионот“ (8,55%) заедно зафаќаат малку повеќе од третина од вестите (34,87%), додека темите од Македонија речиси две третини (65,13%). Ова сугерира дека редакцијата доминантно се фокусира на домашни теми при што најмногу за: „Криминал и корупција“ (20,39%), потоа за „Внатрешна политика“ (10,53%), „Надворешна политика“ (7,89%) и „Активности на органите на власта“ (7,24%). Релативно големиот интерес за областа „Криминал и корупција“ би можел делумно да се објасни со фактот што неколку изданија на вестите на БТР се поклопија со убиствата кај Смилковското езеро. Во најфреквентно објавуваните теми спаѓаат и оние поврзани со активности кои ги прават Владата, министерствата и градот Скопје. Прашањата што ги засегнуваат Ромите во Македонија се главно опфатени во темата „Човекови и малцински права“ и „Социјални прашања“, но во вкупниот обем на вестите се малку застапени.

Тема / Област	Број на прилози	%
Активности на органите на власта	11	7.24
Економија	4	2.63
Квалитет на секојдневен живот	6	3.95
Криминал и корупција	31	20.39
Култура	2	1.32
Настани од регионот	13	8.55
Настани од светот	40	26.32
Образование	4	2.63
Политика – внатрешна	16	10.53
Политика – надворешна	12	7.89
Религија	2	1.32
Социјална прашања	5	3.29
Спорт	1	0.66
Човекови и малцински права	5	3.29
Вкупно	152	100.00

Во натамошниот дел анализата се фокусира само на домашните настани, бидејќи истражувањето имаше за цел да го утврди обемот и квалитетот на известувањето за сопствената или другите етнички заедници во Македонија. Во структурата на прилозите за домашни настани најголем дел (86%) се теми од општ интерес, што се должи на преголемиот фокус на БТР на информациите за политиката (внатрешна и надворешна) и за активностите на органите на власта. Прашањата кои се посебно важни за животот и положбата на граѓаните Роми во скопскиот регион се третираат во 7 прилози или во 7% од вестите за домашни настани.

Темата се однесува на	Број на прилози	%
Друга етничка заедница	3	3.03
Друго	2	2.02
И на сопствената и на мнозинската заедница	1	1.01
Мнозинската заедница	1	1.01
Сопствената заедница	7	7.07
Тема од општ интерес	85	85.86
Вкупно	99	100.00

БТР во селектираниот период воопшто немал аналитички жанрови, со исклучок на една објавена анализа. Од вкупно 99 објави за домашни настани, 69 се извештаи (69,7%) и 28 се вести (28,28%). Ова сугерира дека кај БТР ја има истата тенденција

присутна повеќе или помалку во сите редакции на заедниците на јавната телевизија - избегнување на аналитичко и продлабочено навлегување во причините и последиците за општествените и политичките феномени. Ова одржување на новинарското известување на површината сугерира за постоење на т.н. реактивно (трансферирачко) новинарство и кај овој медиум, во кое доминираат информации од политичкиот живот и активностите на власта.

Жанр на прилогот	Број на прилози	%
Анализа	1	1.01
Вест/проширена вест	28	28.28
Извештај	69	69.70
Изјава	1	1.01
Вкупно	99	100.00

Анализата на **поводот** за објавување на содржините во вестите на БТР покажува тенденција кон објавување информации за актуелни настани (80,81%) и за реакции на тие актуелни настани (17,17%). Отсуствуваат псевдо-настаните, што значи дека редакцијата не пренесувала прес-конференции кои не се поврзани со некои реални случувања.

Повод за прилогот	Број на прилози	%
Актуелен настан	80	80.81
Актуелен настан како реакција	17	17.17
Друго	2	2.02
Вкупно	99	100.00

И во случајот на БТР, истражувањето ги следеше консултираните **извори**, според нивниот број, тип и позиција. Во дури 94% од објавите на БТР има кршење на новинарскиот стандард на консултирање на два независни извора. Бројот на прилози во кои се консултирани два или повеќе извора е незначителен. Дополнително, во 97 од прилозите изворите бранат единствен став, а само во два прилога е претставена и другата страна во приказната. Ова сугерира дека во анализираниот период редакцијата на БТР имало еднострано и пристрасно известување.

Број на извори	Број на прилози	%
Два	2	2.02
Еден	93	93.94
Три	4	4.04
Вкупно	99	100.00

Дополнително интересен за анализа е и типот на изворите. Доминантен е бројот на објавите (79,79%) во кои консултирани извори од политиката (деперсонализирани и персонализирани). Овие податоци откриваат два битни момента: прво, на изворите од политиката и власта им е даден „директен“ пристап во наметнувањето на јавната агенда; второ, на граѓанинот му е даден многу мал простор да учествува во јавната дебата (само 11% се извори кои не се од политиката).

Тип на извори	Број на прилози	%
Деперсонализирани извори (институции) кои се од политиката	46	46.46

Деперсонализиран извор кои не се од политиката	4	4.04
Персонализиран извор (поединци) кои се од политиката	33	33.33
Персонализиран извор кои не се од политиката	7	7.07
И персонализиран и деперсонализиран (без оглед од која група се)	9	9.09
Вкупно	99	100.00

Потпишувањето на авторот на новинарскиот производ е битно во професијата, поради тоа што името и презимето на авторот можат да го зајакнат кредибилитетот на она што е кажано. Сепак, ова зависи и од жанровската распределба - прегледот на вести на пример никогаш не се потпишува од авторот. Анализата на селектираниот период за БТР покажува позитивна тенденција – 82,83% од објавите на овој медиум се потпишани со името на авторот. Останатите 17% се непотпишани меѓутоа анализата на жанрот покажува дека тука се работи пред се за голи изјави и помал број на вести за кои има непотпишано новинарско правило да не се потпишуваат. Ова сугерира дека и ТВ БТР го почитува стандардот да бидат атрибуирани прилозите.

Авторство	Број на прилози	%
Непотпишано	17	17.17
Новинар	82	82.83
Вкупно	99	100.00

Анализата на прилозите на БТР за домашните настани покажа дека во сите случаи **ставот на новинарот** кон темата бил неутрален, во смисла дека новинарот не користел јазични или други форми на израз со кои би покажал видлива пристрасност кон субјектот или темата. Но, како што беше заклучено и за повеќето други анализирани медиуми на заедниците, и кај БТР е присутно еднострано користење на изворите, што во основа целото известување го квалификува како пристрасно.

Вредноста на содржината (контекстот на известувањето), како и кај другите медиуми на заедниците, квалитативно беше анализирана само во прилозите на БТР кои се однесуваат на некоја од етничките заедници. Во селектираниот период такви прилози кај БТР имало вкупно 12. Кај сите, начинот на кој редакцијата го врамила настанот бил неутрален, што значи не бил ставен нагласок на едни на сметка на други аспекти, ниту пак етничката заедница на која се однесува прилогот е прикажана во нагласено позитивна или нагласено негативна светлина.

Во седум прилози се обработува тема која директно ја засега ромската заедница: проблемите со водоснабдувањето на Ромите во населбата Шуто Оризари; проблемите на граѓаните од Шуто Оризари поради обидите на ЕВН да ги наплати долговите за електрична енергија; правата на жените од ромска националност на пазарот на трудот; странска финансиска помош за подобрување на положбата на Ромите; посета на странски политичар на Шуто Оризари во врска со проблемите на Ромите со домувањето; отворање на здравствена установа во Шуто Оризари; честитки од премиерот до Ромите муслимани по повод Рамазан.

Неколку прилози обработуваат теми кои се однесуваат на другите заедници: информација за судењето на Јован Вранишковски; изградба на католичка црква на Водно; реакција на ДУИ и ДПА поради нарушувањето на човекови права на притворените во акцијата „Монструм“; проблемите на интегрирањето на децата со инвалидитет во образовниот систем.

Дневен весник КОХА

Дневниот весник *Коха* е еден од трите дневни весници на албански јазик кои се објавуваа во ноември 2012 година во Република Македонија. Покрај печатениот весник објавува информации и во онлајн издание. Редакцијата на Коха има вработено околу 20-тина уредници, новинари и други медиумски професионалци.

Во селектираниот период се анализирани вкупно 14 изданија на овој дневен весник, во кои се објавени вкупно 881 информативен прилог за настани од светот, регионот и од Македонија. Сите прилози се анализирани само од аспект на темата на која се однесуваат, а натамошниот текст на анализата се однесува само на објавите за домашните настани.

Весникот Коха продуцира значителен обем на информативни содржини за различни теми и прашања. Во вкупниот број објави во 14-те анализирани изданија во периодот од февруари до септември, 456 (51,76%) се текстови за настани од Македонија, 284 (32,24%) се за настани од светот заедно со меѓународниот спорт, а 141 (16%) за настани од непосредниот регион. Во рамки на регионалните настани, и кај овој медиум интересот е доминантно насочен кон земјите во кои живеат етничките Албанци – Косово и Албанија. Од вкупно 141 прилог за регионални настани, 108 се однесуваат првенствено на Косово, а потоа и на Албанија. При тоа во оваа бројка не влегуваат текстовите кои се објавени во рубриката Инфраред- ВИП, а во кои се зборува за естрадни личности – најголемиот дел од нив Албанци од регионот. Ова сугерира конструкција на светоглед во кој сопствената етничка заедница во регионот е централно поставена.

Тема / Област	Број на прилози	%
Активности на органите на власта	47	5.33
Граѓанско општество (НВО, здруженија, јавно мислење)	13	1.48
Друго	26	2.95
Економија	36	4.09
Јавна употреба на мајчиниот јазик	5	0.57
Квалитет на секојдневен живот	33	3.75
Криминал и корупција	30	3.41
Култура	24	2.72
Културно уметнички друштва	2	0.23
Настани од регионот	141	16.00
Настани од светот	284	32.24
Образование	30	3.41
Политика – внатрешна	90	10.22
Политика – надворешна	19	2.16
Религија	14	1.59
Социјална прашања	21	2.38
Спорт	55	6.24
Човекови и малцински права	11	1.25
Вкупно	881	100.00

Истражувањето понатаму се фокусираше примарно на анализа на текстовите за настаните од Македонија, при што кај Коха се најзастапени следниве области: „Внатрешната политика“ (10,22%), „Спорт“ (6,24%) и „Активности на органите на власт“ (5,33%). Други теми што се застапени во помала мерка се: „Економија“ (4,09%), „Квалитет на секојдневен живот“ (3,75%), „Криминал и корупција“ (3,41%) и „Образование“ (3,41%). За темите „Социјални прашања“, „Човекови и малцински

права“, „Религија“ и „Граѓанско општество“ интересот на медиумот бил значително помал.

Темата се однесува на	Број на прилози	%
Друга етничка заедница	2	0.44
Друго	25	5.48
И на сопствената и на мнозинската заедница	26	5.70
Мнозинската заедница	1	0.22
Сопствената заедница	122	26.75
Тема од општ интерес	280	61.40
Вкупно	456	100.00

Анализата на категоријата „На што се однесува темата“ открива во која мера во прилозите за домашните настани весникот Коха известувал за меѓуетничките односи во државата, но исто така и колку во вестите обработувал „Теми од општ интерес“ што се релевантни за сите граѓани на државата, независно од нивната етничка припадност. Кај редакцијата на Коха најголем дел од текстовите се однесуваат на „Теми од општ интерес“ (61,40%), на „Сопствената етничка заедница“ 26,75%, и на сопствената и на мнозинската 5,7%, само еден текст се однесува на мнозинската, а само два на друга етничка заедница.

Овој наод треба да се разбере во светло на неколку важни моменти: **прво**, високиот процент на текстови за теми од општ интерес се должи на интересот на весникот најмногу за настаните од внатрешната политика (46 текстови), за активностите на органите на власта (45 текстови), за економијата (35 текстови), за настаните во спортот (29 текстови), за квалитетот на секојдневниот живот (28 текстови) и за криминалот и корупцијата (27 текстови). Но, анализата на најавите на темите од општ интерес покажува дека кај голем број од овие текстови, аголот на редакцијата е сепак повторно ставен на сопствената етничка заедница - и тоа е направено или преку фокусирање на региони кои се претежно населени со Албанци или пак преку фокусирање на активности на политичари Албанци.. Како показател за ова беа издвоени и анализирани текстовите за „активностите на органите на власта“. Од 45 текстови во оваа категорија, 32 се однесуваат на активности на владејачки политичари на локално и национално ниво кои се Албанци. Ваков тренд може да се забележи и во текстовите од областа на спортот каде што е видливо дека редакцијата се интересирала во голема мерка за натпреварите во кои учествува некој спортист Албанец или спортски клуб со спортисти Албанци. Ова покажува дека дури и во темите кои се однесуваат на општиот граѓански интерес фокусот се става пред се на сопствената етничка група.

Второ, воочливо е дека нешто повеќе од една четвртина од текстовите се однесуваат на сопствената етничка група, сама по себе. Ова го засилува етноцентристичката ориентација што ја има весникот. Мора да се напомене дека една од функциите на медиумите на немнозинските јазици треба да е општествениот развој на таа заедница - но, етноцентристичката ориентација во известувањето не создава мостови преку етничките граници и го фрагментира општеството по етничка линија.

Трето, како контраст на првите две позиции, од сите објавени теми, 0.22% се однесуваат на мнозинската а 0.44% на друга етничка група – ова сугерира исклучително мал интерес за тоа што се случува со припадниците на другите заедници.

Жанр на текстот	Број на прилози за настани од Македонија	%
-----------------	--	---

Анализа	45	9.87
Вест/проширена вест	153	33.55
Друго	17	3.73
Извештај	188	41.23
Изјава	11	2.41
Интервју	4	0.88
Коментар	13	2.85
Репортажа	6	1.32
Сондажа/анкета	10	2.19
Соопштение	9	1.97
Вкупно	456	100.00

Во селектираниот период кај весникот Коха може да се забележи **жанровска** разноликост, иако и кај овој медиум доминираат кратките и неаналитички жанрови – веста и извештајот. Анализата покажа дека 41% од текстовите за домашните настани се извештаи и 33,5% се вести. Ова значи дека 75% од текстовите (вкупно 341) отпаѓаат на кратки и неаналитички жанрови. Кај весниците реактивното новинарство е само една страна од проблемот. Имајќи предвид дека најголемиот дел од содржините ги објавуваат откако сите други типови (ТВ, радио и онлајн) на медиуми веќе ги објавиле претходниот ден, задржувањето на праксата да се негуваат овие два типа на жанрови е погубна од конкурентска гледна точка. Весникот денес мора да нуди многу повеќе аналитичка и репортажна содржина ако сака да остане конкурентен со другите типови медиуми. Кај Коха тоа останува како проблем. Сепак, иако се во помал број, важно е да се забележи дека 10% од содржината отпаѓа на анализи, 3% коментари, 1,3% на репортажи и 1% на интервјуа. Тоа значи дека весникот сепак во 15% од текстовите произвел содржина која е аналитичка и каде општествените проблеми може да ги третира на подлабоко ниво.

Потпишувањето на **авторот** на новинарскиот производ е битно во професијата, поради тоа што името и презимето на авторот можат да го зајакнат кредибилитетот на она што е кажано. Кај весниците пракса е сите текстови или да се потпишуваат со целото име и презиме на авторот или пак со негови иницијали. Секако, постојат светски реномирани изданија кои не ги потпишуваат своите новинари и аналитичари, но во медиумски контекст каков што е македонскиот, во кој често се шират дезинформации, праксата на потпишување би ги смалила можностите за манипулација со информациите.

Авторство	Број на прилози	%
Непотпишано	131	28.73
Новинар	225	49.34
Новинска агенција	35	7.68
Останато	35	7.68
Преземено од други медиуми	27	5.92
Соопштение	3	0.66
Вкупно	456	100.00

Кај весникот Коха анализата покажа дека 131 текст (28,73% од вкупната продукција на текстови) бил објавен без да биде потпишан новинарот, во 49,34% од случаите авторот е потпишан, а во 12,6% се работи за содржини преземени од новински агенции или од други медиуми. Потпишувањето на текстовите во печатените медиуми не може да се смета за професионален стандард - но секој медиум треба да си го воспостави стандардот и да биде конзистентен со него. Ако е востановена пракса да се

потпишуваат текстовите тогаш сите текстови треба да се потпишат. Ова поради фактот што често може да се сфати дека зад непотпишаниот текст стои информација која не се базира на вистина.

Анализата на **поводот** за објавување на содржините во Коха покажа дека за 35,5% од текстовите поводот е актуелен настан, 23% се псевдо-настани, 9% повод за текстовите е дадена изјава, а во 13% поводот е изјава иницирана од самиот медиум. Може да се тврди дека, со оглед на тоа што во една третина (32%) од текстовите повод е псевдо-настан или пак изјава иницирана од изворот, медиумот не е ставен во активна улога, туку е повеќе реципиент на дневната агенда.

Повод за текстот	Број на прилози	%
Актуелен настан	162	35.53
Актуелен настан како реакција	41	8.99
Друго	49	10.75
Изјава	40	8.77
Медиумски иницирана изјава	58	12.72
Псеудо настан	106	23.25
Вкупно	456	100.00

Показателите за бројот, типот и позицијата на консултираните **извори** кај Коха, како и кај другите анализирани медиуми, укажуваат на еден генерален проблем во новинарското известување во Македонија – тенденција на непочитување на основното професионално правило за консултирање најмалку два извора и еднострано известување во кое недостасува ставот на другата или на повеќе засегнати страни. Прв индикатор за оваа појава е бројот на користените извори. Кај Коха видливо доминираат текстовите во кои е консултиран само еден извор (57%).

Број на извори	Број на текстови	%
Два	91	19.96
Еден	260	57.02
Повеќе од три извори	44	9.65
Три	48	10.53
Без извор (коментари)	13	2.85
Вкупно	456	100.00

Ако на ова се додадат показателите за ставот што го застапуваат консултирани извори, ќе се види јасно димензијата во која се изразува негрижата на медиумот за основниот новинарски принцип на сеопфатно известување. Дури во 87% од анализираниите текстови недостасува другата страна, што значи и тогаш кога се користеле два или повеќе извори тие застапувале исто гледиште, нагласувале исти аспекти на приказната.

Позиција на изворите	Број на текстови	%
Единствени (застапуваат речиси исти ставови)	397	87.06
Спротивставени (застапуваат различни гледишта)	46	10.09
Без извор (коментари)	13	2.85
Вкупно	456	100.00

Дополнителна светлина врз овие податоци фрла категоријата „Тип на извори“. Кај Коха е воочлива тенденција на поголема застапеност на персонализирани извори во споредба со телевизиите кои се предмет на оваа анализа. 38.38% се персонализирани извори, а 42.98% се деперсонализирани. Иако уделот на персонализираните извори е повисок од телевизиите, сепак и овде е висок процентот на деперсонализирани. Новинарските текстови не можат секогаш да се потпираат на целосно именувани извори, сепак новинарот треба да тежнее што е можно повеќе да го смали бројот на деперсонализираните.

Тип на извори	Број на извори	%
Деперсонализирани извори (институции) кои се од политиката	122	26.75
Деперсонализирани извори кои не се од политиката	74	16.23
Персонализирани извори (поединци) кои се од политиката	102	22.37
Персонализирани извори кои не се од политиката	73	16.01
Поединци и институции	72	15.79
Без извори (коментари)	13	2.85
Вкупно	456	100.00

Од аспект на природата на изворите - во половината од текстовите за домашни настани консултираните извори (и персонализирани и деперсонализирани) доаѓаат од партиско-политички кругови (49.12%), а релативно гледано има висок процент (32.24%) текстови во кои споменатите извори не припаѓаат на партиско-политичката сфера. Ова, води кон заклучокот дека медиумот им дал значаен простор на гласовите на граѓанското општество. Сепак, ова не значи дека во говорот од оздола има лимерално граѓански елементи. Напротив, квалитативната анализа покажува дека во голем дел темите и ставовите кои ги бранат изворите „од оздола“ во Коха, не се либерално граѓански туку се етно-партикуларни.

Околу **новинарскиот став** на содржините - не се оценува содржината на текстот туку само односот на новинарот кон објектот на набљудување или на настанот за кој се информира. Ставот на новинарот се отчитува во повеќе показатели - од изборот на лексика па се до начинот на кој е презентирани информацијата. Ставот беше оценуван само во текстовите кои директно се однесуваа на некоја од етничките заедници, кои кај Коха се % од вкупниот број текстови за домашни теми.

Вредност на новинарскиот став	Број на прилози	%
Негативна	18	11.92
Нејасен	1	0.66
Неутрална	96	63.58
Позитивна	36	23.84
Вкупно	151	100.00

Анализата покажа дека во 64% од објавените содржини на Коха ставот на новинарот кон темата бил неутрален - тоа значи дека самиот новинар во овие објави не демонстрирал ниту апологетски ниту претерано критичен став кон темата. Во 24% ставот на новинарот е позитивен, а во 12% е негативен. Фактот што во помалку од една третина од објавите ставот на новинарот отклонува и демонстрира вредносен суд, сугерира постоење на непрофесионални аспекти во известувањето. Сепак, фактот што повеќе од две третини од објавите се неутрални, сугерира професионално однесување.

Од 36-те текстови во кои е покажан позитивен став на новинарот на Коха, 35 се однесуваат на сопствената (албанската) заедница. Од текстовите каде новинарскиот став бил негативен, 16 се однесуваат повторно на сопствената заедница, а два и на сопствената и на мнозинската заедница.

Вредност на објавената содржина	Број на прилози	%
Негативна	42	27.81
Неутрална	50	33.11
Позитивна	59	39.07
Вкупно	151	100.00

Согледувањата за ставот на новинарите на Коха во известувањето за сопствената или другите етнички заедници стануваат појасни со анализата на **вредноста на објавената содржина**, која е поврзана со светлината што определен настан за кој известува медиумот ја фрла врз заедницата за која се известува во текстот. И со оваа анализа беа опфатени само текстовите на Коха кои се однесуваат на некоја од етничките заедници. Така, од вкупно 151 текст, 50 имаат неутрален, 42 негативен, а 59 позитивен контекст. Последните две бројки посочуваат на постоење тенденција на пристрасно врамување на настанот или заедницата за која се известува, во негативен или во позитивен контекст.

Од 59 текстови во кои контекстот на известување е *позитивен*, 53 се однесуваат на албанската заедница, 4 и на мнозинската и на сопствената заедница, еден на мнозинската и еден на друга заедница. Од 42 текстови во кои вредноста на содржината е негативна, 29 се однесуваат на сопствената заедница, а 13 и на сопствената и на мнозинската заедница. Најголем дел од овие текстови се за прашања од историско значење за Албанците во Македонија и регионот (100-годишнина од албанската држава и знаме), спроведувањето на Рамковниот договор од 2001 година (употребата на албанскиот како втор службен јзык, правична застапеност на Албанците во органите на државната и јавната администрација), *актуелните меѓуетнички тензии* во различни сфери на општественото живеење, активности на *политички партии* на Албанците и изјави на политичари Албанци, настани од значење за Албанците во областите *култура, образование и религија* (одбележување на Рамазан; изградба на муслимански верски објекти), *криминал и корупција* (случајот „Монструм“ поврзан со петкратното убиство кај Смилковци) и други теми и прашања од интерес за албанската заедница.

III. НАЈВАЖНИ СПОРЕДБЕНИ СОГЛЕДУВАЊА

Демократскиот медиумски систем во Македонија започна да се развива во 1991 година, со усвојувањето на новата уставна рамка која ги постави темелите на балансирањето меѓу слободата на изразувањето и другите човекови права и слободи. Во досегашниот развој на медиумскиот систем беа идентификувани следните најважни специфики: неразвиена економија и малку средства за огласување во медиумите; стихичен развој на медиумите во првите години и континуирано раситнување на медиумскиот пазар; сегментирање на медиумскиот пазар засновано врз јазична линија; отсуство на осмислена и конзистентна регулаторна политика особено во последната деценија; силно влијание на државата, бизнисот и политиката врз медиумскиот сектор и поврзаност на најголемите медиуми со моќни локални бизниси односно со политиката; ниско ниво на професионалност во медиумите и слаб квалитет на

програмските содржини. Најголем дел од овие специфики важат и за актуелниот општествен контекст во кој функционираат бројните медиуми на јазиците на етничките заедници кои живеат во Република Македонија.

Ваквото економско опкружување и недоволно осмислената регулаторна политика во последнава деценија, довело до исклучително лоша состојба на медиумите и новинарството во Македонија. Состојбата на медиумите на јазиците на етничките заедници не може да се набљудува надвор од овој поширок контекст. Со текот на годините се покажа дека комерцијалните медиуми на етничките заедници беа најпогодени од негативното влијание на пазарот, бидејќи не можеа да привлечат доволно средства за огласување за да ги исплатат високите трошоци за работењето. До 2005 година, голем дел од комерцијалните радиодифузери на етничките заедници успеаа да функционираат благодарение на финансиската поддршка што ја добиваа за продукција на програми од јавен интерес. По укинувањето на ваквата финансиска стимулација, мошне брзо се покажа дека медиумите наменети за мали публики тешко можат да опстанат на пазарот.

Плурализмот во квантитативна смисла никогаш не бил проблем во медиумската слика во Македонија. Во целина, бројот медиумите на јазиците на етничките заедници е навистина голем²¹⁷, но информативните содржини што најголем дел од овие медиуми ги објавуваат ретко ги задоволуваат основните професионалните стандарди и принципите на инклузивното новинарство кое во редакциите се чини е непознат поим. Медиумите се мошне политизирани и поделени по етничка линија. Наместо да им служат на граѓаните и на јавноста, доминантно им служат на интересите и на целите на партиско-политичките елити од сопствената заедница. Јавниот радиодифузен сервис е со години под силно влијание на партиите кои се на власт, а неговата програмска и уредувачка некохерентност ја рефлектира етничко-политичката поларизираност на целото општество. За комерцијалните медиуми на јазиците на етничките заедници, особено оние на регионално и локално ниво, речиси воопшто не може да се говори како за бизнис потфати, бидејќи за нив пазарот на огласување е уште поограничен. Непрофитното радио, иако беше воведено со Законот за радиодифузна дејност од 2005 година, воопшто не се разви како нов медиумски сектор. Затоа, пак, онлајн информативните портали се чини на младата популација и понудија нови алтернативни извори на информации, но само за припадниците на побројните етнички заедници.

2) Јавен сервис – Македонска телевизија

Вкупниот квалитет на информативната програмата што се емитува на јазиците на етничките заедници на јавниот сервис (особено на редакциите на помалите заедници) е значително опаднат поради долгогодишната финансиска и продукциска криза во која се наоѓаше Македонската радио-телевизија. Програмите на јазиците на етничките заедници денес на Македонската телевизија се емитуваат на Вториот програмски сервис. Најголем обем програма има редакцијата на албански јазик (околу 14 часа дневно), а потоа редакцијата на турски јазик (2,5 часа програма). Тие се поголеми редакции испоред бројот на вработени, што реално им овозможува редовно да емитуваат вести и други информативни, едукативни и забавни програмски целини. Времето што им е доделено на помалите заедници и бројот на вработените во нив е реална пречка тие да ја исполнуваат законската обврска на јавниот сервис „...да создава

²¹⁷ Покрај јавниот сервис, во комерцијалниот радиодифузен сектор има 19 телевизии и 16 радија, во секторот на печатени медиуми се објавуваат 4 дневни весници на албански јазик, еден неделник на албански и два на турски јазик, два онлајн портали и една приватна новинска агенција на албански јазик, покрај државната агенција МИА, која покрај на македонски нуди сервис и на албански јазик.

и емитува програми од јавен интерес со кои се одразува општествениот и културниот плурализам во државата, а кои се состојат од информативни, културни, образовни, научни, спортски и забавни содржини²¹⁸.

Предмет на анализа во ова истражување беа само вестите (на албански и на турски јазик) и актуелно-информативните емисии на ромски, бошњачки, влашки и српски јазик. Главната цел на анализата беше да се утврди колку и како јавниот сервис во програмите на заедниците ја исполнува информативната функција.

Редакцијата на албански јазик произведува голем обем информативна програма која е тематски разновидна, со доминација на домашните настани (59% од сите информативни прилози), со значаен удел на настаните од регионот (18%) и настаните од светот (23%). Треба да се нагласи и дека редакцијата става силен нагласок на вестите од непосредниот регион, од кои половината се „преземени“ прилози од други медиуми од соседните земји. Поради тоа што најголем дел од овие вести се за актуелните случувања во Албанија, за Косово и односите со Србија (83,72% од прилозите за регионот) овие податоци всушност сугерираат дека кај редакцијата има тенденција кон водење т.н. „дијаспорична“ уредувачка политика - тенденција којашто е уште поизразена кај редакциите на турски и на бошњачки јазик. Сепак, додека овие редакции осцилираат кон Турција и БиХ како кон „матични“ држави, карактеристично за редакцијата на албански јазик е дека таа подеднакво се фокусира и кон Косово и кон Албанија.

Во покривањето на домашните вести воочлива е доминацијата на политиката (внатрешна и надворешна), наспроти малиот интерес за темите што го засегаат граѓанскиот сектор. Позитивен тренд кај редакцијата е што обработува голем обем теми од општ интерес (67.38%), но дури и кај овие теми во центарот на приказната е сопствената етничка заедница. Тоа го потврдува и изјавата на уредничката на оваа програма: „нас ни се интересни исклучително настаните што се случуваат околу албанската етничка заедница“²¹⁹. За сите други помали етнички заедници нема ниту еден прилог, а за мнозинската заедница само три прилога во целиот анализиран период. Немањето интерес за случувањата и културната посебност на другите етнички заедници е загрижувачко од аспект на пораката која се испраќа до гледачите, што се рефлектира и врз позиционирањето на редакцијата наспроти другите редакции во јавниот сервис. Од друга страна, квалитативната анализа на содржината на прилозите во кои фокусот е само на сопствената заедница од аспект на контекстот на известувањето („вредноста на објавените содржини“), сугерира дека редакцијата игра улога на апологет на интересите и на правата на сопствената етничка заедница како колективен ентитет, наспроти државата во која доминираат припадниците на мнозинската заедница. Од друга страна, кога станува збор за темите за „човековите права“ на индивидуалните припадници на оваа заедница (сексуални малцинства, правата на жените, на децата и др.) редакцијата воопшто не ги става на јавната агенда. Овој став не придонесува за градење на општество кое почива на почитување на граѓанските и индивидуални права и е негативен во однос на развојот на демократската свест во општеството.

Жанровската структура на вестите укажува на тенденција на избегнување на аналитичките жанрови кои би ги отворале и објаснувале општествените и политичките проблеми. Општ тренд е „голото“ пренесување на информации за случувањата, без да се навлезе во позадината на настаните, во причините и поврзаноста меѓу одредени појави. Показател за т.н. реактивно новинарство кое само пренесува, а не иницира

²¹⁸Член 120 од Законот за радиодифузната дејност (Службен весник на РМ бр.100 од декември 2005 година).

²¹⁹Интервју со Мигена Горенца, уредничка на Вториот програмски сервис на МТВ, реализирано на 21 јуни 2012 година.

самостојно теми од важност за јавноста се и податоците за поводот за емитување на прилозите. Само 3% од објавите се медиумски иницирани изјави или кажано поинаку темите се иницирани најчесто надвор од редакцијата, од некој центар на моќ (политички во случајов), со што новинарската професија ја губи својата суштина. Фер е да се нагласи дека оваа појава не е карактеристична само за јавниот сервис, туку ја отсликува главната карактеристика на медиумското милје во Македонија – медиумите станаа едноставни „носачи“ на информациите до публиката.

Културата на „пристојно однесување“ на новинарите во МРТ се рефлектира во сите сервис и веројатно се должи на континуираните притисоци и влијанија на власта и на политиката во минатите дваесет години, на нивната социо-економската зависност, а некаде и на наследената свест од еднопартискиот систем за тоа дека јавниот сервис всушност му служи на државниот естаблишмент. Во прилог на ова се и показателите за тенденцијата кај сите редакции да користат доминантно извори од државните органи и од политичките партии кои партиципираат во власта, што јасно исцртува појава на „политички клиентелизам“ кај уредниците и кај новинарите. Кај редакцијата мошне често е известувањето со само еден извор (48,23% од прилозите за домашни настани), а дури и во случаите каде што се консултирани два или повеќе извори, тие бранат идентичен став со што на гледачите им се пласира само една и единствена позиција во однос на прашањето за кое се известува.

Карактеристично за редакцијата на албански јазик на јавниот сервис е тоа што таа практикува да ги избира изворите врз основа на јазикот кој го говорат, односно најчести соговорници во прилозите се припадници на албанската заедница. Како објаснување за ваквата востановена пракса уредниците во редакцијата го наведуваат недостигот од вработени преведувачи, што не може во никој случај да се прифати како оправдување бидејќи тоа го подрива плурализмот во вестите на јавниот сервис. На овој начин, освен вести кои се доминантно едностранни (според изворите) и се иницирани како тема од надвор (најчесто од политичките елити на заедницата), се претставува и моноетничка слика за настаните што се третираат во прилозите. Сумирано, сето ова претставува низа на прекршувања на новинарските стандарди и резултира со неквалитетен новинарски производ кој ја информира јавноста низ призмата на искривени огледала.

Програмата на турски јазик не се разликува многу во споредба со другите редакции на немнозинските заедници во јавниот сервис. И кај неа е доминантно присуството на политичките вести и информации за активностите на власта (50% од прилозите). Истовремено, во вестите речиси воопшто не се обработуваат граѓански теми кои го имаат интересот на луѓето во фокусот на приказните. Доколку се оди чекор понатаму, ќе се види дека содржината на вестите е организирана повеќе на техничко ниво и наликува на политичко-државен билтен што ја отсликува агендата на актуелната политичка елита на сопствената етничка заедница. Или поинаку кажано, информациите за домашните настани се концентрираат околу активностите на власта во која коалицираат и политички партии на турската заедница, па вестите на јавниот сервис ги пренесуваат и им даваат јавен статус на нивните активности. Притоа, редакцијата, а пред се уредниците, не водат сметка за вистинските потреби за информирање на својата заедница, ниту пак ја препознаваат суштината на своето функционирање во јавниот сервис.

Како и за другите редакции, така и за турската, од анализата може да се извлече тенденцијата на практикување на реактивно новинарство. Ова се потврдува со податокот дека и кај турската редакција во набљудуваниот период најголем дел од прилозите се неаналитички жанрови – вести и извештаи (91.4%). Речиси сите теми кои се обработуваат во вестите доаѓаат надвор од редакцијата и се наметнати од некој друг.

Во ваков случај, можноста за манипулација е многу поголема доколку медиумот нема иницијативност и само пасивно ги пренесува информациите подготвени од надвор. Додека кај влашката, српската или ромската редакција објаснувањето е недостатокот на време за емитување, тука тоа не е причина, бидејќи два и пол часа програма дневно дозволува доволно простор за аналитички приод во новинарските прилози во вестите. Од интервјуата произлегува дека редакцијата нема доволно новинарски кадар или пак тој не е обучен соодветно. Сепак, останува заклучокот дека квалитетот на новинарските содржини може да биде подобар и повеќе ориентиран кон граѓански теми. И овде се наметнува заклучокот дека уредниците или немаат доволна подготвеност за водење на новинарите и креирање на автохтона дневна агенда на настани и теми, или пак, немаат моќ да се отргнат од политичкото влијание на сопствените лидери кои посредно ја креираат уредувачката политика.

Сликата за новинарството кое се практикува во турската (но и во другите редакции на јавниот сервис) се заокружува со податокот дека во 68.82% од вкупно објавените прилози за домашни настани има консултирано само еден извор. Прекршувањето на основниот професионален стандард за консултирање најмалку два независни извора е сериозен индикатор за квалитетот на новинарскиот производ, освен доколку самиот новинар не направил баланс изнесувајќи го ставот на другата страна. Но, фактот што во 92% од прилозите е информирано само за еден аспект на приказната, сепак укажува на тенденција на еднострано и пристрасно информирање. На ова треба да се додаде и сознанието дека во 83% од случаите консултираните извори се всушност претставници на власта или на политичките партии. Додека на политичарите им се дава огромна предност да ги пренесат во јавноста своите ставови и мислења, граѓанинот речиси го нема во информативните содржини на редакцијата. И кај турската редакција темата човекови права се разбира предимно низ колективистичка призма, односно воопшто не се отвораат теми кои се однесуваат на маргинализираните групи во рамките на сопствената етничка група.

Програмата на ромски јазик „Бјандипе“ е пример за тоа во која мера јавниот сервис ја запоставил својата програмска обврска да ги задоволува информативните потреби на помалите етнички заедници. Редакцијата е оставена само со една вработена новинарка, која објективно не може да ја реализира целата информативна програма. Во три полчасовни термини во неделата, само еднаш се емитуваат информативни прилози кои се малку на број и кои имаат функција главно да информираат за редовните активности на државниот врв. Во сите емитувани објави (34) е користен само еден извор и најголем дел од нив (31) се извори од политиката и власта. Негрижата за исполнувањето на својата информативна функција во однос на ромската заедница, јавниот сервис ја покажува и со тоа што наместо самиот да се ангажира во аналитичко известување за проблемите со кои се соочуваат Ромите во Македонија, се определил саботниот термин планиран за емитување на „Бјандипе“ да го отстапи за продукција на приватна телевизија. Ваквата состојба со редакцијата на ромски јазик во МТВ може да се толкува како порака што мнозинската заедница (или државата), преку јавниот сервис, им ја испраќа на граѓаните Роми – дека државата не покажува сериозна грижа за нив, дека не ја вреднува нивната култура преку соодветно информирање на ромски јазик и во крајна линија дека не се грижи за нивното вклучување во општеството. Впечатокот е дека, ромската редакција постои колку само формално да се задоволи обврската за емитување програми на јазиците на сите заедници.

Генералниот заклучок за **Програмата на влашки јазик** е идентичен како и за другите помали редакции во МТВ (ромската и српската), дека редакцијата не произведува доволно актуелна информативна содржина за да ги задоволи потребите на

влашката заедница во земјата. Во програмскиот блок „Сканпео“ (Искра) редакцијата главно се определила да емитува репортажи и интервјуа, кои се автентична продукција на оваа мала редакција. Иако овие прилози не се аналитички, туку повеќе се промоција на културата и достигнувањата на Власите во Македонија, сепак ова треба да се нотира и издвои како позитивна тенденција. Исто така, иако редакцијата има само тројца вработени (исто како бошњачката), и се соочува со истите проблеми во однос на техничките ресурси и недостаток на обуки, сепак успеала над половина од снимениот материјал да е актуелна снимка со тон. Но, сепак, како и за ромската редакција, и овде главен заклучок е дека јавниот сервис во целина ја запоставил својата обврска да ги задоволува информативните потреби на помалите етнички заедници во кои спаѓаат и Власите во Македонија.

Редакцијата на српски јазик во програмскиот блок „Видик“ во најголем дел е фокусирана на информации кои се однесуваат на Србите во Македонија, но и на настани од Република Србија. Не се емитуваат класични вести, туку емисијата има колажен карактер со прилози на различни теми, за историски важни настани или за актуелни културни достигања на Србите од Македонија или од соседството. И во овој случај, како и кај редакцијата на албански, турски и бошњачки јазик, се забележува ставот за водење „дијаспорска“ уредувачка политика, се информира во голема мера за случувањата во „матичната“ држава. Редакцијата всушност себе си се гледа во улога на културен мост меѓу Србите во Македонија и матичната држава, и во промотор на српските културни вредности и историја. Се инсистира во речиси сите прилози кои се однесуваат на домашни настани да има српски соговорници. Сепак, како и кај другите помали редакции, се чини дека и тука недостасува интерес за реалните проблеми на македонските граѓани со српска националност што создава впечаток дека или овие граѓани се целосно интегрирани во општеството, па не се препознаваат проблеми кои се јавуваат по етничка линија, или пак дека редакцијата не ги третира објективните проблеми. Првата теза е тешко веројатна ако се земе предвид дека имплементацијата на Рамковниот договор од 2001 треба да се однесува на сите малцински заедници во Република Македонија.

Редакцијата на бошњачки јазик „Сехара“ мошне малку известува за домашни настани кои се однесуваат на бошњачката заедница во Македонија. Оваа редакција во вестите во голем обем (42% од сите прилози) известува за настани од регионот, при што најмногу за Босна и Херцеговина, гледајќи на неа како на „матична“ држава на бошњачката популација во Македонија. Иако и овие теми може да најдат соодветно место во информативните емисии наменети за заедниците, сепак ваквата пракса на редакцијата на бошњачки јазик (но, и на албански, турски и српски јазик) не се вклопува целосно во основната обврска на јавниот сервис да известува првенствено за животните прашања што ги засегаат Бошњациите како граѓани на државата во која живеат. Целосното отсуство на аналитички жанрови, сугерира дека и оваа редакција практикува реактивно новинарство - односно само пренесува ставови од политиката кон јавноста. Дури, не се забележани ни интервјуа во студио за кои не треба техничка поддршка поголема од онаа која се добива за редовно снимање на вестите. Загрижува и податокот дека за време на мониторингот се забележани само три авторски потпишани текста. Тоа е премалку дури и за ваков тип на редакција и потребно е програмскиот совет на јавниот сервис да се разгледа вистинските причините за таквата состојба и да предложи мерки за надминување (финансиски средства, вработувања, обуки, техника и др.)

Според укажувањата на поголем дел од интервјуираните соговорници, во Вториот програмски сервис на МТВ постои своевидна „етничка хиерархизација“ поради која редакциите на помалите етнички заедници им се организациски подредени на

поголемите. Некои од интервјуираните тврдат дека „МТВ ја пресликува етничката биполарност“ на поширокото општество во која главниот ресурсен колач се дели меѓу македонската редакција од Првиот програмски сервис и албанската редакција од Вториот сервис. Консеквентно, ова ги ставакултурните права на припадниците на најмалите етнички заедници на второстепено ниво. Ова значи дека помалите етнички заедници немаат рамноправен пристап во распределбата на ресурсите поради таквата „етничка хиерархизација“. Перцепцијата на новинари од помалите етнички заедници откриваат дека „во МТВ за првиот канал се одговорни Македонците, во вториот, во најголем дел Албанците и долу во структурата има помали уредници кои што немаат никаков пристап до ресурсите и се ставени во подредена позиција зад албанското раководство на Вториот програмски сервис“²²⁰.

Ова значи дека турската, српската, влашката, ромската и бошњачката редакција во секојдневното работење имаат проблеми во пристапот до *техничките ресурси* (превоз за да ги покриваат настаните, пристап до технички кадар за да го монтираат материјалот, пристап до камера и др.). Дел од сведочењата откриваат ваква реалност: „Се враќам од настан на кој организаторот ми вели излезе од автомобил оти јас сум задолжен да ги вратам луѓето од Првиот програмски сервис во редакција односно македонската редакција. Слично се случува со албанската програма – ако дојдеш во ситуација да бараш автомобил – ќе ти речат, оваа кола е зафатена за албанската програма и вие немате кола. Најглавната работа во последно време стана превозот. Како да одам на настани ако немам превоз?“²²¹. Друг вработен во МТВ вели: „Албанската редакција е најопремена со техника и со компјутери - нашиот компјутер е турни ме да кинисам. Стопати ќе се блокира, сто пати ќе го рестартираш. И кога реагираш, тие ти велат така одат работите и ни препорачуваат да пуштиме музика. Понекогаш ни е срам кога треба да објаснуваме пред луѓе каде што закажуваш снимање, знаете ние не можеме да снимаме оти немаме камера или не можеме да дојдеме оти немаме превоз. Тие можат да патуваат за Косово, Тетово и Гостивар. Нема ден некое нивно возило да не заминува таму. Јас до центар во Скопје не можам да отидам и да реализирам снимање, а да не зборувам дека можеби треба да одам подалеку“²²².

Исклучително голем проблем на редакциите на најмалите етнички заедници во МТВ се *човечките ресурси*. Една од најпогодените редакции во рамките на вториот програмски сервис е ромската. Со рационализацијата на човечките ресурси оваа редакција од 10 вработени, останала само на еден новинар. Српската, бошњачката и влашката редакција имаат по тројца вработени новинари, иако во минатото биле некаде помеѓу 10 и 15 новинари. Според сведочењето на новинарите малубројниот кадар ги ограничува и во организациска и во програмска смисла на зборот, така што овие мали редакции не можат да ја оправдаат основната причина за своето постоење. Вработен во една редакција вели: „Во минатото имавме само една емисија од 30 минути, а имавме од 12 до 14 новинари. Во меѓувреме, во сите редакции се намали бројот на вработени и тоа ни е голем хендикеп- сега правиме три емисии и нам ни доаѓа по една емисија неделно да правиме. Мислам дека порано емисиите беа со поразновидни содржини. 14 новинари секако ќе донесат повеќе теми... Проблем е и познавањето на јазикот, и да сакаме сега ние да ангажираме нови кадри – многу мал број луѓе убаво го знаат нашиот јазик. Тие што го знаат тешко дека баш сакаат да бидат новинари.“²²³

²²⁰Интервју со новинар во една од редакциите на заедниците на МТВ 2.

²²¹Интервју со новинар во една од редакциите на заедниците на МТВ 2.

²²²Интервју со новинар во една од редакциите на заедниците на МТВ 2.

²²³Интервју со новинар во една од редакциите на заедниците на МТВ 2.

Во рамките на вториот програмски сервис кога станува збор за човечките ресурси во нешто подобра состојба е турската редакција во која се вработени 10 новинари. Сепак таа има на располагање 2 часа и 30 минути дневно програма за која 10 вработени не се доволни. Редакцијата на албански јазик има 75 вработени и се соочува со помали проблеми. Сите интервјуирани соговорници се согласуваат дека редакциите на најмалите заедници на МРТВ поради недоволно бројниот кадар не можат соодветно да ги задоволуваат програмските потреби (информативни, едукативни, културни) на својата заедница. Исто така, поради организациската подреденост, програмската шема во која тие се поставени не одговара на нивните потреби. Главен проблем е што немаат програма секој ден, туку три дена во неделата по половина час. Не можат соодветно да ја развијат информативната програма поради тоа што треба да објавуваат вести кои се веќе стари. Ако некој настан важен за нивната заедница се случил во вторник, а програмата им е во среда, тогаш информативната функција нема смисла. Покрај тоа, термините во кои се емитуваат овие програми немаат телевизиска релевантност поради тоа што се емитуваат во време кое е далеку од ударниот термин за телевизија. Тие, исто така, имаат проблем да ги одржат професионалните стандарди што веќе е мошне видливо на програмата.

Во организациска смисла меѓу редакциите во МТВ 2 отсуствува меѓусебна комуникација. Политиката на „една МТВ“ со единствена уредувачка политика во таа насока воопшто не функционира и тоа има импликации врз остварувањето на интеркултурната и кохезивна функција на јавниот сервис. На примарно ниво, нема комуникација меѓу првиот и вториот програмски сервис, така што програмата на македонски јазик е целосно одвоена од програмата на јазиците на немнозинските заедници. На второстепено ниво нема комуникација меѓу редакциите на етничките заедници во рамки на вториот програмски сервис. Поголем дел од интервјуираните велат дека првиот и вториот програмски сервис многу ретко комуницираат- „македонскиот“ и „албанскиот“ дел многу тешко ги координираат ресурсите. Еден од интервјуираните вели и дека меѓу нив има и чувство на анимозитет. Сепак дел од интервјуираните тврдат и дека отсуството на комуникација и состаноци меѓу редакциите е понова ситуација: „Порано немавме таква ситуација, а денеска имаме ситуација во која ние немаме цела телевизиска куќа. Сме правеле колегиуми на кои информативниот дел учествуваше на една иста маса. Немаше тогаш голема разлика меѓу МТВ1 и МТВ2, сите си беа редакции си се собираа на една маса и зборуваа и планираа- сега нам ни остануваат трошките откако ќе се договорот поголемите. А второ, кавгата сега е затегната помеѓу двете големи програмски шеми“²²⁴.

Поради ваквата поделеност, секоја редакција изолирано прави агенда на настаните во вестите, секоја од редакциите известува примарно, а понекогаш и исклучиво за делот од општеството и политиката која се однесува само на таа етничка заедница, а таквата поставеност репродуцира честопати спротивставени верзии на настаните кои се гледаат исклучиво низ етничка призма. Како што тоа го формулираат некои од интервјуираните „...секој известува за својот народ“²²⁵ или „...секој е затворен само во сопствениот атар“²²⁶. Дел од интервјуираните експерти аргументираат дека во секое мултикултурно општество е вообичаено да има специфики кај различните етнички редакции во смисла на ставање тежиште на определени теми во известувањето поради тоа што публиката има различен интерес за настаните. Сепак, изолирањето на редакциите во сопствените и неотворањето кон другите етнички групи што е карактеристика за МТВ го гледаат како голем проблем: „Од фактор кој треба да

²²⁴Интервју со новинар во една од редакциите на МТВ 2.

²²⁵Интервју со новинар во една од редакциите на МТВ 2.

²²⁶Интервју со новинар во една од редакциите на МТВ 2.

овозможува кохезивност во општеството, МТВ станува медиум којшто дели и создава раздор²²⁷. Оваа затвореност на редакциите една од друга се рефлектира и во поглед на изворите кои се консултираат. Повеќето од интервјуираните новинари велат дека приоритет им е да консултираат извори кои го познаваат јазикот на кој емитува редакцијата и не ја земаат предвид етничката разновидност при изборот на изворите, што евидентно се покажува во анализата на нивната програма. Ваквото новинарство со примарен фокус во известувањето на интересите на сопствената заедница, не може да има интегративна улога во општеството и да ги зближува заедниците, напротив тоа ги зајакнува постојните и создава нови стереотипни имагинарни граници кај припадниците на етничките заедници и продуцира појава на етноцентризам кај нив, односно на зголемување на етничката дистанца меѓу заедниците во македонското општество.

Интервјуираните експерти велат дека ова се сериозни програмски проблеми особено за помалите редакции оти јавниот радиодифузен сервис не може така да се развива ако сака да го изразува културниот плурализам во општеството. На пример, „Ромите, кои се маргинализирана група речиси насекаде низ Европа и со Декадата на ромите не успеаја да станат општествено препознатливи... и комерцијалните медиум и програмата на ромски јазик на јавниот сервис всушност не овозможија пошироката јавност во Република Македонија да биде запознаена со вистинските проблеми на ромската популација, која што е образовно, социјално, па ако сакаме и политички маргинализирана. Ако јавниот сервис не ги отвори тие прашања, тогаш се поставува основната дилема дали неговата мисија е поврзана само со програмите на македонски јазик и на најголемата етничка [малцинска] заедница – албанската“²²⁸. Објаснувајќи ги причините за ваквата состојба во јавниот сервис, еден од интервјуираните експерти вели дека „...се работи за политички мотивирани проблеми оти политичките партии кои ги застапуваат конкретните заедници ја прифаќаат состојбата во која се наоѓаат и немаат моќ да влијаат кај политичкиот фактор во власта да се сменат нештата. МРТ функционира така за жал- извршните директори ги избираат владејачките партии, иако законски тоа така не е прецизирано“²²⁹.

Една од причините за ваквата состојба во јавниот сервис, според дел од интервјуираните експерти, се конфузните законски одредби што се однесуваат на организационата поставеност на јавниот сервис и надлежностите на раководните органи. „Законската регулатива не ја дава рамката, а надлежностите и одговорностите се изместени. Во законско решение каде имате одговорни уредници кои се одговорни [засебно] за првиот и за вториот сервис и потоа одговараат на еден недефиниран начин на извршниот директор, кој пак нема дефинирани програмски овластувања, може да дојде до ситуација кога одговорниот уредник може да му каже на извршниот директор дека нема интерес за одредена програма да се стави на програмата иако тоа е препорачано од страна на Советот на МРТ“²³⁰. Факт е дека во претходниот Закон за Македонската радио-телевизија продукциско-организациските целини (Македонска телевизија и Македонско радио) беа јасно дефинирани и обезбедуваа ефикасно функционирање на различните програмски сервиси и редакции и кохерентност на уредувачката политика на јавниот сервис. Тоа соодветствуваше на воспоставената пракса во јавниот сервис која функционираше успешно повеќе години: „Јавните

²²⁷Интервју со д-р Сефер Тахири, медиумски експерт, професор на Универзитетот на Југоисточна Европа од Тетово, реализирано на 15 јули 2012 година.

²²⁸Интервју со д-р Љубомир Јакимовски, поранешен Генерален директор на МРТ и поранешен претседател на Советот за радиодифузија, реализирано на 14 ноември 2012 година.

²²⁹Интервју со новинар во една од редакциите на јазиците на етничките заедници во МТВ2.

²³⁰Интервју со Слободан Чашуле, новинар и Претседател на Советот на МРТ, реализирано на 20 ноември 2012 година.

радиодифузни сервиси како и сите компании се организирани хиерархиски, бидејќи има извршен директор... Таму мора да функционираат програмски колегиуми во радиото и во телевизијата и на ниво на целиот јавен сервис во кои што ќе партиципираат уредниците на сите програми вклучувајќи ги и уредниците на програмите на етничките заедници. Ако тоа не се остварува, тогаш не може да се говори за кохерентна уредувачка политика на јавниот сервис и тоа всушност би бил сериозен чекор назад...²³¹

Недостатоците во законските одредби во поглед на организациската поставеност на јавниот сервис се всушност уште една дополнителна причина за влијанието на политиката „...која благодареејќи на ваквите недоречености стана моќна алатка во рацете на политичарите, така што, во даден момент, оваа гетоизација сега веќе не е на ниво на заедница туку е на ниво на политичка партија...“²³². Ова натаму беше потврдено и во интервјуата со новинарите и уредниците на различните редакции на јавниот сервис кои велат дека врз нив се врши политички притисок и цензура која доаѓа од политичките партии на конкретните етнички заедници што упатува на заклучокот дека и кај јавниот сервис како и во поширокото општество владее култура на политички клиентелизам. Во овој случај, политичко-медиумскиот клиентелизам има и етничка позадина и негова најочигледна манифестација се цензурата и автоцензурата. Етно-политичката цензура значи дека секоја од редакциите „трпи влијание од ‘своите’ политички партии.“ Еден од интервјуираните во оваа смисла вели: „Секогаш ја има цензурата, скриена или отворена - со сугестии или ветувања. Имало обиди за цензура и врз мене. И обиди има од условно речено „сопствените“. Најголемиот број новинари не сакаат да се конфронтираат со уредниците затоа што тоа може да им се одрази на напредувањето во кариерата... уредниците имаат сопствени луѓе кои ги прават највалканите работи, каде што треба да се прави чиста пропаганда која ќе биде тупаница против опозицијата. Еден дел кои не се такви, ама знаат дека се подложни на автоцензура одат на помалку важни настани“.

Овој проблем не е карактеристичен само за редакциите на немнозинските заедници туку е карактеристика на голем дел од новинарството во Македонија. Сепак, во овој случај клиентелизмот добива етнички карактер и отвора можност за лесна етно-политичка манипулација. Иако дел од интервјуираните новинари одрекуваат дека во МРТ има политичко-цензорско влијание и дека содржините поради тоа се необјективни, сепак поголем дел од нив велат дека или врз нив се правени обиди за цензура или пак дека биле сведоци на таков тип влијанија кај свои колеги.

3) Комерцијални медиуми

Од анализата на вестите на албански јазик на **Алсат М** произлегуваат неколку специфични согледувања кои не се повторуваат и кај другите медиуми што се предмет на оваа анализа. Кај Алсат М се препознава позитивен тренд на продукција на прилози кои се однесуваат на теми од општ интерес (70%) што ги засегаат сите граѓани на Македонија. Покрај ова, се забележува и позитивна тенденција во бројот на прилози (20%) поврзани со теми што ја засегнуваат само сопствената етничка заедница, како и во бројот на прилози (6,6%) за теми кои се однесуваат и на мнозинската и со сопствената заедница. Позитивен е и податокот дека 33% од изворите во вестите на

²³¹ Интервју со д-р Љубомир Јакимовски, поранешен Генерален директор на МРТ и поранешен претседател на Советот за радиодифузија, реализирано на 14 ноември 2012 година.

²³² Интервју со Слободан Чашуле, новинар и Претседател на Советот на МРТ, реализирано на 20 ноември 2012 година.

Алсат М не и припаѓаат на политиката, што е значително повеќе отколку во програмите на другите медиуми и укажува на една граѓанска линија во известувањето на медиумот.

Интересни за одбележување се и согледувањата добиени од квалитативната анализа на вредноста на објавената содржина во прилозите во кои се третираат прашања поврзани со некоја од етничките заедници. Тука се забележуваат речиси идентичен број прилози со позитивен и со неутрален контекст, а само во 6 од вкупно 46 прилози има забележано негативно врамување. Ова сугерира дека редакцијата е веројатно свесна за влијанието што медиумот може да го има врз публиката во насока на креирање или зајакнување на предрасуди и стереотипи кон Другата/те заедници, како и за тенденција во уредувачката политика кон балансиран и неутрален агол на гледање на осетливите меѓуетнички прашања во државата.

Сепак, одредени резултати покажуваат дека и кај Алсат М како и кај другите анализирани медиуми се присутни знаци кои укажуваат на корозивноста на новинарската професија во Македонија во целост. На пример, во вестите на Алсат М има дури 72% прилози во кои изворите не се прецизно посочени (деперсонализирани). Новинарскиот труд не може секогаш да се базира на целосно именувани извори, но во известувањето не би требало да преовладуваат нејасната атрибуција во смисла „од Владата (партијата, министерството) велат дека...“, или „...претставник на партијата (хх) изјави“, или „... висок функционер соопшти дека...“. Ваквото информирање не ја зголемува довербата кон медиумот и кај публиката секогаш остава сомнеж за вистинитоста на објавената содржина.

Друго негативно согледување за состојбата во која се наоѓа новинарската професија произлегува од жанровската анализа на прилозите на Алсат М. Од вкупно 152 прилози за домашни настани, само седум спаѓаат во жанрот анализи, три се репортажи, едно е интервју и еден е коментар. Најголемиот процент оди на извештаи (65%) и на вести (21%). Тоа значи дека Алсат М не е исклучок од доминантната пракса во новинарството во Македонија – известувањето повеќе да е реакција на настаните на денот, а не самостојно избрана тема за која редакцијата смета дека е од интерес за граѓаните.

Она што приватната **БТР телевизија** од Скопје може во позитивна смисла да ја издвои од другите анализирани медиуми е податокот дека 82,83% од објавите се авторски и се потпишани од новинарите. Ова значи дека телевизијата го почитува новинарскиот стандард за означување на авторството на прилозите. Исто така, кај БТР се забележува поинаков распоред на темите во информативните прилози: настаните од светот и од регионот зафаќаат приближно една третина од вестите (34,87%), наспроти домашните теми (65,13%). Натаму, карактеристично е што во набљудуваниот период најмногу информации од домашните теми се емитувани за „криминалот и корупцијата (20,39%)“.

Другите согледувања од анализата на вестите на БТР се речиси идентични со оние за другите анализирани медиуми. И кај оваа куќа присутно е еднострано користење на изворите, што во крајна линија целото известување го квалификува како пристрасно. Дури во 94% од прилозите има кршење на новинарскиот стандард на консултирање на два независни извора. Дополнително, во 97% од прилозите изворите имаат единствен став. Ова сугерира дека во анализираниот период редакцијата на БТР не дала место за поинакво мислење во вестите, пласирајќи им на граѓаните само една страна која во најголем број прилози (79,8%) е од светот на политиката без оглед дали изворот е институција или нејзин претставник. Заклучокот се наметнува сам по себе - на изворите од политиката и власта им е даден „директен“ пристап во наметнувањето на дневна агенда во редакцијата. Наспроти ова, прашањата важни за животот и положбата на граѓаните Роми во скопскиот регион се третираат само во седум прилози,

или во 7% од вестите за домашните настани. На крај, треба да се нотира и идентичната тенденција присутна кај сите редакции на јавната телевизија –исчезнувањето на аналитичкиот пристап и длабинското известување за општествените и политичките феномени. Новинарите, освен едноставно трансферирање на информациите од политичарите и власта, немаат никаква друга улога во процесот на информирање на граѓаните.

Кај **дневниот весник на албански јазик Коха** се забележуваат извесни специфики што произлегуваат од карактерот на печатениот медиум. Тој продуцира огромен обем на информативни содржини за најразлични теми и прашања. Домашните теми се присутни во половината објавени текстови (51,76%), а другата половина се настани од светот (32%) и од регионот (16%). Како и кај другите медиуми на албански јазик, и кај Коха се гледа голем интерес за она што се случува во подрачјата во регионот каде живеат етничките Албанци – Косово и Албанија. Во известувањето за домашните настани се забележува поголема жанровската разноликост одошто кај телевизиите. Иако и овде доминираат кратките и неаналитички жанрови – веста и извештајот (75%), сепак во 15% од текстовите произвел содржина која е аналитичка и каде општествените проблеми може да ги третира на подлабоко ниво. Но, задржувањето на праксата да се негуваат претежно неаналитичките жанрови е погубно од гледна точка на опстанокот на печатените медиуми. И Коха и другите весници во Македонија денес мораат да понуди многу повеќе аналитичка и репортажна содржина ако сакаат да останат конкурентни со другите типови медиуми. Позитивен показател за Коха е и големиот обем прилози кои се потпишани од авторот (49,34%), иако не е мал и бројот на прилози во кои не е наведен авторот (28,73%). Потпишувањето на текстовите во печатените медиуми не мора да е професионален стандард - но секој медиум треба да е конзистентен доколку се определи за ваква пракса, затоа што непотпишаниот текст може да се толкува како информација која не се базира на вистина.

Како и за другите анализирани медиуми, и за Коха може да се каже дека е повеќе реципиент на туѓа агенда, бидејќи за една третина од текстовите (32%) поводот бил псевдо-настан или изјава дадена од изворот. Генералниот проблем на новинарството во Македонија – едностраното известување е присутно и кај овој дневен весник. Доминираат текстовите во кои е консултиран само еден извор (57%), а на ова треба да се додаде и фактот што во дури 87% од анализираниите текстови изворите бранат иста позиција.

Во известувањето за домашните теми, Коха има најголем интерес за позицијата на сопствената заедница – повеќе од една четвртина од текстовите се однесуваат само на албанската заедница, само еден текст се однесува на мнозинската, а само два на друга етничка заедница. Доминацијата на „темите од општ интерес“ (61,40%) кај Коха е само навидум интерес за теми што ги засегаат сите граѓани на државата без оглед на етничката припадност. Внимателната квалитативна анализа на овие прилози покажува дека тоа се теми поврзани најчесто со внатрешната политика (10,22%), активностите на власта (5,33%) и спортот (6,24%), но тие теми се однесуваат на субјекти од албанската заедница, како и за агол на гледање кој е етно партикуларен. Дури и кога станува збор за теми од областа на социјалната политика или образованието тие како општи граѓански прашања се отвораат за подрачјата каде албанското население е мнозинство (Тетово, Гостивар, општини во Скопје и Куманово и тн.). Ова согледување особено е поткрепено со квалитативната анализа на контекстот на известувањето во текстовите за сопствената заедница. Од 59 текстови во кои контекстот на известување е *позитивен*, 53 се однесуваат на албанската заедница. Станува збор за текстови кои се главно поврзани со следниве теми: прашања од историско значење за Албанците во Македонија и регионот во кои доминантна тема беше прославата на 100-годишнината

од албанското знаме и држава; актуелните меѓуетнички тензии особено оние што во Македонија се случува во првата половина на 2012 година; и темите поврзани со спроведувањето на Рамковниот договор од 2011 година како правичната застапеност на Албанците во институциите на централната и локалната власт, употребата на албанскиот јазик итн. Ова остава впечаток на изразен етно-центризам во известувањето на оваа редакција. Во услови на така наречена етно-политика која е доминантна во државата и која го колонизира општеството медиумите (комерцијалните медиуми не се исклучок) треба да понудат теми кои ќе ги поврзуваат индивидуите од различните заедници. Етноцентризмот ги вкопува колективистичките позиции и не остава простор за општествена соработка меѓу заедниците.

4) Ефектите од регулацијата – квалитет или само квантитет?

Иако показателите покажуваат дека во медиумскиот сектор во Македонија има голем број медиуми на јазиците на етничките заедници, сепак треба да се нагласи дека станува збор повеќе за квантитет во медиумскиот плурализам, отколку за квалитет и разновидност на програмите што ги нудат овие медиуми. Податоците за форматот и структурата на програмата на одделните радиодифузери покажуваат дека Советот не го користел ефикасно системот за доделување дозволи за да создаде пејсаж од разновидни, квалитетни и независни медиуми кои ќе им служат на граѓаните, што всушност е неговата основна мисија. Имено, најголем дел од комерцијалните телевизии и радија немаат информативни програми и доминантно емитуваат забавни емисии и музика. На пример, од 19 телевизиски станици на јазиците на немнозисните заедници, 12 се претежно со забавен општ формат, 6 се од општ формат со сите три медиумски функции, а само една е со претежно информативен општ формат²³³.

Големиот притисок од пазарот и енормната конкуренција влијаеја особено негативно врз квалитетот на програмските содржини на комерцијалните медиуми на регионално и на локално ниво. Претежно се емитуваат забавни програми од ниска продукциска вредност, а многу мал обем на информативни содржини кои би ги покривале случувањата на регионално, или на локално ниво. Главната причина за ова е фактот што Советот во изминатите години постојано „отвораше“ простор за нови дозволи, создавајќи медиумски пазар кој е премногу раситнет, со голем број медиуми кои не можат да се развиваат професионално и да понудат квалитет бидејќи немаат доволно пари од огласување или од други извори. „Колку тие медиуми успеваат со нивната продукција и капацитети да ја реализираат таа јавна мисија кон публиката,... тоа е многу условено од економската база и нивните финансиски можности, но од страна на Советот медиумите не само што биле заштитени туку тој бил многу либерален кон нив, воопшто немале никакви ограничувања..., ако им е укажувано нешто тоа било главно во поглед на нивните обврски кон публиката..., а ако некој медиум се затворил, тоа било само поради неплаќање финансиски обврски кон дозволата“²³⁴.

Дури и тешко може да се зборува за водење на осмислена регулаторна политика во радиодифузијата, иако во 2007 година беше усвоена Стратегија за развој на дејноста

²³³ Овие податоци се извлечени од прегледот на ТВ станиците објавен на Веб страницата на Советот за радиодифузија од 31.10.2012 година.

http://www.srd.org.mk/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=38&Itemid=27&lang=mk

²³⁴ Интервју со Миљаим Фетаи, заменик претседател на Советот за радиодифузија, реализирано на 12 ноември 2012 година.

каде плурализмот, разновидноста, квалитетот на програмите, но и рационализацијата на пазарот беа јасно дефинирани како цели. И по усвојувањето на Стратегијата, пазарот беше дополнително згуснат со уште 16 телевизии на државно ниво за емитување програма преку сателит и многу нови дозволи за терестријално емитување телевизија и радио на локално ниво. Иако, аргументот за доделување на овие дозволи за Советот секогаш бил „збогатувањето на плурализмот и разновидноста“, нерационалното зголемување на бројот на субјекти направи голема штета не само во телевизискиот туку и во секторот на радиото и на печатените медиуми. Сето ова, во крајна линија, придонесе медиумите да мораат да преживуваат на пазарот, без никакви вложувања во професионализација, квалитет, нова домашна продукција или технолошки развој. Со текот на годините се создаде опкружување во кое медиумите станаа уште поранливи на политички притисоци, сопствениците незаинтересирани за вложување во бизнисот, новинарите слабо платени, а содржините и програмите комерцијализирани или политизирани.

Слични заклучоци можат да се извлечат и за состојбата во печатените медиуми на етничките заедници. Тие се економски слаби не само поради фрагментираноста на пазарот и незаинтересираноста на огласувачите за медиумите на регионално и локално ниво, туку и поради силното влијание на политичките партии и поврзаноста на дел од сопствениците со политиката. Најголем дел од приватните медиуми на јазиците на немнозинските заедници беа создадени од новинари кои не поседуваа други бизниси со кои би се помогнала финансиската кондиција на медиумот. Меѓународната помош и бројните странските донации во текот на 1990-тите се чини не ги искористија ефективно за да ги направат силни своите медиуми и покрај неповолното пазарно опкружување. Нивната слаба економска состојба ги направи ранливи на политички влијанија. На пример, најголеми финансиери на медиумите на албанската заедницата беа политичките партии кои „...ги „одржуваа“ во живот или со директни финансиски интервенции од партијата, или преку давање налог до бизнисмени блиски на партијата, да се рекламираат во медиумот.“²³⁵

Дури и полоша е економската состојба на медиумите на другите „помали“ етнички заедници. Фрагментираниот пазар и незаинтересираноста на огласувачите особено ги погодија локалните комерцијални медиуми на ромски, турски, српски и влашки јазик. Двете ТВ станици на ромски јазик од подрачјето на Скопје, веќе неколку години се соочуваат со големи финансиски проблеми во работењето, првенствено поради недостиг од средства од реклами. До 2005 година, голем дел од медиумите на заедниците успеваа да се одржат на пазарот благодарение на финансиската поддршка добиена преку фондот за финансирање програми од јавен интерес, но по укинувањето на овој фонд тие беа принудени да се соочат со тешките услови на пазарот. Ако денес, кај медиумите на албанската заедница ситуацијата е нешто подобра во поглед на состојбата на пазарот, другите медиуми на етничките заедници го немаат истиот комодитет. Некои од помалите заедници кои имаат програма на својот јазик во јавниот сервис, воопшто и немаат свој комерцијален медиум (влашки, српски).

Најголем дел од соговорниците во интервјуата ја потврдуваат констатацијата дека регулаторното тело во радиодифузијата има голем дел од одговорноста за раситнувањето на пазарот и за толерирањето на влијанијата на сопствениците, политичарите и економските центри на моќ врз уредувачката политика на

²³⁵ Состојбата со медиумите на јазиците на заедниците во Република Македонија, Скопје: Македонски институт за медиуми, стр.20. Достапно на: <http://www.mim.org.mk/>

медиумите²³⁶. И покрај сопствените заложби (зацртани во Стратегијата за развој на дејноста од 2007 година) за решавање на долгогодишните проблеми на сопственичката структура во телевизијата – врзаноста со моќни сопственици и политичари, Советот самиот ги зацементира и дури ги прошири веќе постојните сопственички обрасци – доделувајќи им нови дозволи на истите сопственици и воведувајќи нови моќници на медиумската сцена. Со „истурањето на дозволите“, но и со тоа што не реагираше на состојбите во јавниот сервис и на државното рекламирање во медиумите кое ја загрозува уредувачката независност, регулаторот самиот му нанесе штета на целиот телевизиски сектор, раситнувајќи го, оставајќи ги медиумите и новинарството во рацете на сопствениците, политичарите и власта. Ваквата регулаторна политика му нанесе огромна штета на телевизискиот сектор, но посредно и на радискиот и на секторот на печатените медиуми, доведувајќи ги со тоа и медиумите и новинарството во очајна состојба на борба за преживување, апатија и неверување во никакви професионални и етички вредности.

IV. ЗАКЛУЧОЦИ

Уставната и законската рамка на Република Македонија на припадниците на мнозинските етнички заедници им го гарантира правото на слобода на изразување и на основање автономни и независни медиуми. Законската регулатива посебно го обврзува јавниот радиодифузен сервис да емтува разновидни програми наменети за сите делови на општеството и да ги задоволува информативните, едукативните, културните и другите потреби на припадниците на различните културни групи и заедници. Во рамки на Вториот програмски сервис на Македонската радио-телевизијасе емитуваат програми на сите мнозински заедници кои се наведени во Уставот на Република Македонија. Законската рамка овозможува и слободно основање комерцијални и непрофитни медиуми кои можат да емитуваат програма на јазиците на мнозинските заедници и чија цел е, покрај информирањето на јазикот на конкретната заедница, да ја развиваат нејзината култура. Иако комерцијалните и непрофитните медиуми имаат помалку законски обврски од јавниот радиодифузен сервис во поглед на негувањето на културниот идентитет и посебности на заедниците, сепак и тие остваруваат дејност од јавен карактер и затоа имаат обврска да емитуваат програма сензитивна кон етничките и културните различности. Главната перцепција на експертите и практичарите кои беа интервјуирани во ова истражување е дека ниту јавниот сервис ниту пак голем дел од комерцијалните медиуми не ги остваруваат целосно своите законски и професионални обврски.

Причините за ова се бројни и сложени и лежат во пошироките аномалии на целокупното медиумско опкружување: целото општество се уште е длабоко поделено по политичка и етничка линија и се соочува со тенденции на дезинтеграција што се рефлектираат и во медиумската сфера; наспроти законската рамка која тоа треба да го спречи, моќта на власта и политиката го оневозможува независното новинарство; бизнис интересите кои се длабоко вкоренети во медиумите го ставаат корпоративниот пред јавниот интерес; социо-економската положба на новинарите е исклучително лоша и зависи од волјата на сопствениците, директорите и политичарите; новинарската заедница не е конституирана како автономна сфера, професионалните вредности се целосно еродирани и широко е распространето чувството на апатија и автоцензура;

²³⁶Интервју со Мирче Адамчевски, новинар и поранешен претседател на Советот за радиодифузија, реализирано на 14 ноември 2012 година.

регулаторно тело чија главна обврска е да обезбеди постоење разновидни и независни медиуми и да ги штити интересите на граѓаните е под влијание на власта, политиката и моќниците во медиумскиот бизнис.

Ваквото опкружување несомнено има големо влијание врз начинот на кој медиумите на заедниците известуваат за сопствената и за другите заедници во земјата. Сознанијата добиени од квантитативната и од квалитативната анализа на содржините и од длабинските интервјуа со новинари и експерти укажуваат на определен број генерални карактеристики и тенденции во новинарското известување и во медиумската политика:

- (12) Програмите на јазиците на немнозинските заедници во *јавниот сервис* функционираат како засебни паралелни редакции кои фокусот го ставаат примарно на сопствената етничка заедница и кои настаните ги „врамуваат“ и „набљудуваат“ доминантно од аголот на сопствената заедница. Особено загрижува тенденцијата на еднострано користење на изворите по етничка линија. Тоа во известувањето на вестите на јавниот сервис репродуцира честопати спротивставени верзии на настаните кои се гледаат исклучиво низ етничка призма. На тој начин, јавниот сервис наместо да дејствува како фактор на кохезија, станува фактор на дезинтеграција во општеството.
- (13) Некои од редакциите во Јавниот сервис спроведуваат така наречена „дијаспорска уредувачка политика“. Ова значи дека голем дел од продукцијата на овие редакции е фокусирана на проблемите на „матичните држави“, а не на проблемите со кои се соочуваат припадниците на таа етничка заедница како граѓани на Република Македонија. Дислоцирањето на главниот новинарски интерес врз „сонародниците“ од „матичната“ држава, ја изместува функцијата која ја има Јавниот сервис во Македонија да ги задоволува потребите и интересите на сите сегменти на публиката водејќи притоа сметка за специфичните општествени и културни групи во земјата. Иако е разбирливо дел од информативната продукција на редакциите на јазиците на етничките заедници на МТВ да се фокусира на настаните од регионот, сепак таа треба да биде произведена од самите редакции (а не преземена од медиуми од соседните држави) и обработена на начин релевантен за припадниците на етничката заедница во Македонија.
- (14) Јавниот сервис, како резултат на долгогодишната финансиска и продукциско-технолошка криза во голема мера ја има запоставено својата обврска да го негува културниот плурализам во своите програми. Негрижата е особено видлива во однос на програмите на помалите етнички заедници, каде бројот на вработени е драстично намален во последниве години, а времето и ресурсите што им се ставени на располагање не им дозволуваат да ја остваруваат успешно својата информативна и културна функција. МРТ всушност ја пресликува политичката и етничката поларизираност на општество, што е особено видливо во различниот пристап до времето и ресурсите на различните етнички заедници односно во постоењето на т.н. „етничка хиерархизација“ во распределбата на ресурсите на сметка на помалите етнички заедници.
- (15) Сериозен проблем кој се потврдува со анализата е непостоењето на единствени и јасно дефинирани програмски принципи во јавниот сервис кои би воделе кон интеракција на заедниците, инклузивно општество и кон социјална кохезија. Она што особено загрижува е отсуството на

програмска и продукциска координираност и комуникација, како меѓу редакциите на етничките заедници така и меѓу Првиот и Вториот програмски сервис. Ваквата состојба има сериозни импликации врз остварувањето на мултикултурната функција и кохезивната функција која треба да ја врши јавниот сервис.

- (16) Сознанијата добиени од длабинските интервјуа укажуваат на постоење врски помеѓу претставници на политичките партии од власта и уредништвото и редакциите од Јавниот сервис. Ова креира систем на т.н. политичко - медиумски клиентелизам кој во крајна линија резултира со појава на цензура и автоцензура. Цензурата не е директна, туку се работи за суптилен притисок кој новинарите го усвојуваат, па точно знаат што можат да објавуваат, а што не. Посебен тип на појава во јавниот сервис е етничко-политичкиот клиентелизам кој подразбира релации на редакциите со политичките партии од „сопствената“ етничка заедница од власта. Сериозно загрижува тоа што во одредени редакции има новинари кои се членови на политички партии, а уште позагрижувачки е фактот што дел од уредниците тоа не го препознаваат како етички проблем. Политичкиот клиентелизам може да се забележи и во комерцијалните медиуми и тој пред се е врзан со државното рекламирање или со бизнис интересите на сопствениците.
- (17) Кај сите анализирани медиуми се забележува известување кое им дава најмногу простор на информациите што доаѓаат „од горе“ – од политичарите, власта, институциите или центрите на моќ, а кое го занемарува гласот на граѓанинот што извира „од долу“, односно иницијативите, информациите и проблемите на граѓанското општество. Ваквата појава, која е всушност карактеристика на целото новинарство во Македонија, им дава стратегиска предност на политичките структури да ја моделираат медиумската агенда според своите интереси. Кај јавниот сервис политичките извори се во најголем број случаи всушност припадници на владејачките политички партии, додека кај некои од комерцијалните медиуми има нешто поголемо присуство на гласови од граѓанското општество, но тоа е далеку од доволно. Кај дел од медиумите на јазиците на етничките заедници, има поголемо присуство на граѓански извори, но тие доминантно се контекстуализирани во етнички, а не во граѓански контекст.
- (18) Доминантната појава на известување „од горе – кон долу“ е поврзана со уште една карактеристика на македонското новинарство, т.н. „реактивно новинарство“ кое е видно и кај јавниот сервис и кај комерцијалните медиуми. Речиси да не постои истражувачко и аналитичко новинарство, информирањето се ограничува на голо пренесување на информациите за настани кои најчесто ги организирале политичарите или власта, ретко кога медиумите се подготвени да ги отворат и анализираат другите аспекти на настанот или да ги вклучат и мислењата на граѓаните. Се чини дека редакциите и нивните уредници, како и новинарската заедница во целина, треба да се насочат кон пронаоѓање на вистинските одговори за тоа зошто нема иницијатива за сериозно и аналитичко новинарство и зошто отсуствува проактивна уредувачка политика која е во потрага по фактите, во служба на граѓаните на Македонија и го штити јавниот интерес.

- (19) Широко е распространета и појавата на еднострано и пристрасно информирање (и кај јавниот сервис и кај комерцијалните медиуми), јасно видлива преку начинот на користење на изворите на информации – речиси секаде е присутно потпирањето на еден извор односно на извори кои застапуваат една страна. Ова прашање особено треба да се отвори во рамките на Здружението на новинарите и неговите органи бидејќи станува збор за прекршување на еден од базичните професионални стандарди утврдени со Кодексот на новинарите.
- (20) Голем дел од одговорноста за неповолното медиумско опкружување (раситнувањето на пазарот, толерирањето на влијанијата на сопствениците, политичарите и економските центри, негрижата за негувањето на културната разноликост и др.) се лоцира и кај регулаторното тело во радиодифузијата. Главните причини за тоа се неговата зависност од власта, политиката и медиумската индустрија, но и фактот што тоа според составот не се профилираше како експертско тело, како што е пропишано со законот.
- (21) Сумарно, овие податоци и направената анализа јасно ја отсликуваат сериозноста на кризата во која се наоѓа новинарството во Македонија, но ги скицира и причините за настанатата состојба. Освен во политичките и економските притисоци, мешањето на центрите на моќ во креирањето на дневната агенда на редакциите, економските проблеми на медиумите...причините треба да се побараат и во недоволната свесност и познавање на новинарската професија, непочитувањето на етичките стандарди, слабата уредничка мрежа низ медиумите, недостатокот од континуирана обука и надградување на знаењата на новинарите, немањето желба за промени, комфорноста на статус-кво ситуацијата и статичноста во која се функционира со години.
- (22) Проблемите во македонското новинарство се резултат на повеќе комплексни фактори и не може да се надминати брзо ни лесно. Реформите во медиумскиот систем со кои првенствено би се зацврстила социоекономската позиција на новинарската професија, се предуслов за таа да стане сфера која е автономна од политиката и центрите на моќ.

V. ПРЕПОРАКИ

Врз основа на анализата и спроведените интервјуа може да се извлечат и неколку конкретни препораки за подобрување на пристапот на етничките заедници во медиумската сфера:

- Програмскиот совет на МРТ и раководните органи на МРТ (Управниот одбор и извршните директори) треба да го разгледаат прашањето на внатрешната организациска поставеност на сервисите и да обезбедат услови за програмско-продукциска координираност на сервисите и програмите со цел да се обезбеди почитување на истите професионални принципи на инклузивно известување во сите редакции и на помалите редакции да им се овозможи рамноправен пристап до потребните кадровски, финансиски и технички ресурси.
- На Јавниот радиодифузен сервис му се потребни заеднички корпоративни документи кои ќе ги поврзат новинарите од различните редакции на ниво на

професионални и етички стандарди, ќе им дадат насоки за продукција на информативната и друга програма низ призма на јавен сервис, ќе ги прецизираат уредувачките правила и процедури, ќе ги претстават принципите на инклузивното новинарство и известувањето за индивидуалните човекови права и ќе ја дефинираат улогата на новинарите во јавниот радиодифузен сервис во однос на граѓаните, цивилното општество и јавниот интерес. Ова е еден од првите чекори со кои би се изградил систем на политики во рамките на Јавниот сервис насочени кон оневозможување на влијанието на политичките елити врз редакциите и надминување на сегашната ситуација на етно-политичка цензура во која секоја од редакциите трпи влијание од „своите“ политички структури.

- Неопходна е стратегија за континуирана обука на новинарите и сите медиумски професионалци во МРТ, со која ќе бидат опфатени сите аспекти и трендови во работењето на медиумите. Континуираните обуки треба да обезбедат и начин новинарите од сите сервиси и редакции повторно да ја воспостават изгубената доверба и меѓусебната комуникација.
- Потребни се одредени измени на законската регулатива која јасно ќе ги дефинира продукциско-организациските целини во МРТ, уредувачката структура, како и надлежностите и одговорноста на органите на МРТ. Со овие измени треба да се обезбеди ефикасно и координирано функционирање на различните програмски сервиси и редакции и кохерентност на програмската и уредувачката политика на јавниот сервис.
- Советот за радиодифузија, кој е законски обврзан да ги следи програмите и на јавниот сервис и на комерцијалните радиодифузери треба да спроведува редовен мониторинг врз исполнувањето на програмските функции на јавниот сервис и за резултатите од мониторингот да го известува Програмскиот совет на МРТ. Исто така, за резултатите за исполнувањето на програмските функции на јавниот сервис во целина треба повремено да се водат расправи и во Собранието со цел да се обезбеди широка дебата за тоа во која мера програмите на МРТ го изразуваат интересот на јавноста во целина.
- Неопходно е да се зајакнат вкупните административни капацитети на регулаторот и тој да се профилира како експертско и тело кое е независно како од власта, така и од политиката, медиумската индустрија и други центри на моќ. Во него мора на транспарентен начин да се избираат експерти докажани во сферата, да се зајакнат максимално етичките и професионални принципи на неговото независно работење и да се отвори јавна дебата за целите и ефектите од регулаторната политика.

VI. Библиографија

Buckley, S., Duer, M. K., Mendel, T., & O'Siochru, S. (2008) *Broadcasting, Voice, and Accountability: A Public Interest Approach to Policy, Law, and Regulation*, Washington: University of Michigan Press.

Council of Europe (2004), *Filling the frame: Five years of monitoring the Framework Convention for the Protection of National Minorities*, Strasbourg: Council of Europe Publishing, pp. 144-159.

European Charter for Regional or Minority Languages,
<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/148.htm>

European Commission (2010), *The Independent Study on Indicators for Media Pluralism in the Member States - Towards a Risk-Based Approach*, commissioned in 2008 and published in 2010.
http://ec.europa.eu/information_society/media_taskforce/doc/pluralism/study/final_report09.pdf

European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms,
http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/CONVENTION_ENG_WEB.pdf

Framework Convention for the Protection of National Minorities,
http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_AtGlance/PDF_H%281995%29010_FCNM_ExplanReport_en.pdf

International Covenant on Civil and Political Rights, <http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>

McGonagleTarlach (2009) 'Representation of Minorities: Rights of Access', in: *Media and Human Rights*, pp. 106-126, London: Clemens Nathan Research Centre.

McGonagleTarlach (2012) *Minority Rights, Freedom of Expression and of the Media: Dynamics and Dilemmas*, Cambridge: Intersentia Ltd.

McGonagle Tarlach, Davis Noll Bethany & Monroe Price, Eds. (2003), *Minority language related broadcasting and legislation in the OSCE*, Study commissioned by the OSCE High Commissioner on National Minorities (Programme in Comparative Media Law and Policy (PCMLP), University of Oxford & the Institute for Information Law (IViR), University of Amsterdam). <http://www.osce.org/hcnm/78058?download=true>

Salomon, E. (2008), *Guidelines for Broadcasting Regulation*, London: CBA & UNESCO.

Устав на Република Македонија, <http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=538>
Сарачини, П., Трпевска, С., Петковска, Б., Трајкоска, Ж., Никодиновска, В. (2011) *Состојбата со медиумите на јазиците на заедниците во Република Македонија*, Скопје: Македонски институт за медиуми. <http://www.mim.org.mk/>

СПИСОК на новинари, уредници, претставници на институции, експерти

Име и презиме	Медиум
Мигена Горенца	МТВ албански
Ердем Амет	МТВ турски
Атице Селман	МТВ ромски
Јасминка Мирковиќ	МТВ српски
Нафија Попиќ	МТВ бошњачки
Јана Михаилова	МТВ влашки
Мухамед Зекири	Алсат М

Весна Бабиќ Стефановска	Агенција за остварување на правата на заедниците
Слободан Чашуле	Претседател на Советот на МРТ
Мирче Адамчевски	Поранешен новинар и претсе-дател на Советот за радиодифузија
Д-р Миљаим Фетаи	Заменик претседател на Советот за радиодифузија
Един Хајдарпашиќ	Уредник на емисија „Интеграл“ на ТВ 24
д-р Сефер Тахири	Поранешен новинар, професор на Универзитетот на ЈИЕ
Петрит Сарачини	Медиумски експерт, Македонски институт за медиуми
Д-р Љубомир Јакимовски	Професор на Правниот факултет и поранешен претседател на Советот за радиодифузија

* * *

Media of the ethnic communities in Macedonia: scarce resources, low professional standards and ethno-political clientelism

Authors: Igor Micevski, Snezana Trpevska and Zaneta Trajkoska

Abstract

The problem studied in this research is the quantity and the way of reporting of the media of ethnic communities in Macedonia on their own community, as well as on issues concerning other communities in the country. It especially focuses on the extent to which the public service fulfills its legislative 'mission' to satisfy the informative, educational and cultural needs of diverse communities and to acts as cohesive factor in the overall society. The methods applied in the study is media content analysis and in-depth interviews with journalists, editors, experts and representatives of public institutions. The main conclusion is that the programs of the public television act in the direction of social disintegration rather than cohesion. Ethnic hierarchization and uneven allocation of resources among different sections are the main characteristics of the organisation of the MTV Second program service. Ethnocentrism characterizes majority of the reporting and general professional reporting standards are at a low level. Ethnic-cum-political clientelism amounts to a wide spread culture of auto-censorship. Some of the commercial media share these characteristics but their reporting has many particularities - most notably - the more common usage of sources which are not a part of the ruling political elite. These sources in most cases however, disseminate an ethnocentric rather than a civic view of society.

Analiza medija na jezicima manjina u Srbiji:

AFIRMATIVNO I NEKRITIČKI O SEBI, MALO O DRUGIMA

Istraživački tim Novosadske novinarske škole:

Davor Marko²³⁷, Jelica Nikolić²³⁸ i Norbert R. Šinković²³⁹

Sažetak:

Cilj ovog istraživanja bila je analiza sadržaja manjinskih medija na mađarskom, hrvatskom i romskom jeziku koji izlaze na teritoriji Srbije, te njihova interpretacija unutar društveno-političkog i zakonskog okvira ove države. Istraživački uzorak činile su informativne emisije na jezicima ove tri manjine koje se emituju na drugom programu Javnog servisa Vojvodine, te relevantni radijski sadržaji i štampani mediji koji izlaze na mađarskom, hrvatskom, i romskom jeziku. Vremenski uzorak obuhvatio je period od februara do septembra 2012. godine. Doprinos interpretaciji sakupljenih rezultata analize dalo je 15 sagovornica/ka koji su putem dubinskih intervjua prokomentarisali neke od najvažnijih trendova, te sa nama podělili svoje stavove i ponudili ideje za poboljšanje trenutnog statusa, rada i koncepcije medija na manjinskim jezicima.

²³⁷ Mr. Davor Marko je istraživač i analitičar medija. Pohađa doktorske studije na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. Autor je brojnih analiza i stručnih tekstova na temu medija i različitosti na prostoru bivše Jugoslavije.

²³⁸ Jelica Nikolić je novinarka i istraživačica medija iz Novog Sada.

²³⁹ Norbert R. Šinković je novinar i saradnik Novosadske novinarske škole na različitim istraživačkim projektima.

1. UVOD

Prema popisu stanovništva iz 2002. godine u Srbiji živi 21 manjinska zajednica i one čine 18% ukupnog stanovništva. Najbrojnija manjina je mađarska (3,91%), slede Bošnjaci (1,82%), Romi (1,44%), Hrvati (0,94%), Crnogorci (0,92%), Albanci (0,82%), Slovaci (0,79%) itd. Manjinske zajednice najviše naseljavaju područje Autonomne Pokrajine Vojvodina, gde svaki treći stanovnik pripada nekoj od manjinskih grupa.²⁴⁰

Ustav Republike Srbije članom 10 utvrđuje da je u službenoj upotrebi srpski jezik i ćirilčno pismo, uz zakonsko regulisanje upotrebe drugih jezika i pisama. Odredbom člana 79 Ustava precizirano je pravo pripadnika manjinskih nacionalnih zajednica na očuvanje posebnosti, što podrazumeva i pravo na upotrebu svog jezika i pisma.²⁴¹ Prema Zakonu o službenoj upotrebi jezika i pisama, uz srpski jezik i ćirilčno pismo u Srbiji je garantovana javna upotreba manjinskih jezika i pisama. Prema članu 11 ovog zakona „jedinica lokalne samouprave će obavezno svojim statutom uvesti u ravnopravnu službenu upotrebu jezik i pismo nacionalne manjine ukoliko procenat pripadnika te nacionalne manjine u ukupnom broju stanovnika na njenoj teritoriji dostiže 15% prema rezultatima poslednjeg popisa stanovništva”.²⁴² Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine u članu 26 navodi kako su u službenoj upotrebi srpski jezik i ćirilčno pismo, te mađarski, slovački, hrvatski, rumunski i rusinski jezik i njihova pisma.²⁴³

Informisanje na maternjem jeziku prema zakonodavstvu u Srbiji jedno je od najvažnijih manjinskih prava. Uz svoju aktivnu komponentu koja podrazumeva upotrebu jezika u kreiranju medijskih sadržaja, zakonske odredbe zabranjuju bilo koju vrstu diskriminacije, govora mržnje ili netolerancije bazirane na pripadnosti nekoj od manjinskih grupa. Na ovaj način, zakoni u Srbiji jesu u skladu sa odredbama Okvirne konvencije za zaštitu pripadnika nacionalnih manjina i Evropske povelje o zaštiti regionalnih i manjinskih jezika Saveta Evrope. Najvažniji dokumenti koji garantuju prava manjina na informisanje na maternjem jeziku, uz Ustav i Statut Vojvodine, jesu i Zakon o zaštiti manjina, Zakon o informisanju, Zakon o radio difuziji, Zakon o lokalnoj samoupravi, a postoji i mnoštvo nižih podzakonskih akata, kao što su pojedine odluke, uredbe, strategije, međudržavni sporazumi. No, postoje i brojne nedorečenosti u zakonskim formulacijama koje ne stimulišu i ne obavezuju učešće manjinskih predstavnika u procesu odlučivanja i kreiranja programa (ovo je slučaj sa Zakonom o radio difuziji iz 2002, koji bi uskoro trebalo da bude zamenjen novim Zakonom o elektronskim medijima). Kada je programski aspekt u pitanju, novi Zakon o elektronskim medijima predviđa da Republička radiodifuzna agencija (RRA) više ne dodeljuje dozvole za emitovanje već za proizvodnju programa i pri tome mora da vodi računa o etničkom sastavu stanovništva. U slučaju da ne postoji zainteresovanost samih medija, RRA mora da rezerviše frekvenciju koja će onda na jedan stimulativan način biti dodeljena onima koji žele da prave program na jezicima manjine.²⁴⁴

U strahu da bi privatizacija lokalnih i regionalnih medija ugrozila opstanak medija na jezicima manjina, koji su najčešće lokalnog karaktera, Narodna skupština Srbije je 2009. godine usvojila Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina prema kojem su na ova tela preneti osnivačka prava.²⁴⁵ Ovo je treći u nizu zakona kojima se zaustavlja proces

²⁴⁰ Dostupno na stranici Republičkog zavoda za statistiku, <http://webrzs.stat.gov.rs/axd/Zip/VJN3.pdf>

²⁴¹ Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 83/06

²⁴² Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 45/91, 101/05 i 30/2010

²⁴³ Statut AP Vojvodine, Službeni list APV br.17/09

²⁴⁴ Intervju sa Radetom Veljanovskim, Fakultet političkih nauka

²⁴⁵ Član 19. Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 72 / 2009.

privatizacije, ali i deetimizacije lokalnih medija, i koji ostavlja nedorečeno vlasništvo nad ovim medijima, ali i daje veliki prostor nacionalnim savetima za direktan uticaj na uređivačke politike i rad manjinskih medija. Niti u svojoj medijskog strategiji, država Srbija ne posvećuje dovoljno pažnje razvoju i podršci medijima na manjinskim jezicima.

2. MEDIJSKI SISTEM SRBIJE

Prema Indeksu medijske održivosti, u Srbiji ima 517 štampanih medija (od čega 20 dnevnih novina, 83 sedmična magazina, šest dvonedeljnika i 72 mesečnika), 186 radijskih stanica (dva javna servisa, 47 regionalnih, 137 lokalnih), i 173 televizijske stanice (dva javna servisa, pet sa nacionalnom pokrivenošću, 25 regionalnih, 102 lokalne i 39 kablovskih stanica).²⁴⁶ U izveštaju ombudsmana stoji kako u Vojvodini ima 114 manjinskih medija i medijskih proizvoda na 11 jezika preko kojih su pripadnici nacionalnih manjina na maternjem jeziku bili obaveštavani o pitanjima od određenog javnog značaja. Informativne programe na jezicima manjina proizvode i emituju dve javne radiodifuzne ustanove (Beograd i Novi Sad).²⁴⁷

Nešto starije istraživanje Fonda za otvoreno društvo iz 2007. nalazi da radio programe na manjinskim jezicima emituje 86 stanica – 74 u Vojvodini a 12 u centralnoj Srbiji. Radio programi su uglavnom lokalnog karaktera. TV program emituju 32 televizije, i to 27 u Vojvodini, a pet u centralnoj Srbiji. Istraživanje Novosadske novinarske škole pokazalo je da informisanje na jezicima manjina u našoj zemlji, generalo posmatrano, nije ispod evropskih standarda. U Vojvodini štampa izlazi na 10 jezika, što je ukupno 150 listova na jezicima nacionalnih manjina. Radio i TV program na sedam jezika nacionalnih manjina emituje Radiodifuzna ustanova Vojvodine kao javni servis svih građana ove Pokrajine.

No, sa druge strane, uslovi u kojima rade i kadar sa kojim rade manjinski mediji nisu idealni. Redakcije manjinskih medija su „stare”, novinari imaju u proseku 40 godina; uglavnom nisu motivisani niti obrazovani za savremeno novinarstvo; problem jezičke kompetencije je izuzetno izražen, tačnije, jezička asimilacija je zamašna; medijska publika je malobrojna; medijska konkurencija je značajna; izvori informisanja za njih često zatvoreniji nego za konkurenciju na većinskom jeziku; materijalna situacija ovih medija je između osrednje i loše; budućnost im je neizvesna, posebno medija čiji je vlasnik lokalna zajednica ili onih koji bi trebalo da promene titulara, a zatim uđu u proces privatizacije.²⁴⁸

Prema postojećim istraživanjima i analizama pravo na informisanje na manjinskim jezicima se u punom obimu ostvaruje uglavnom na teritoriji Vojvodine, gde postoje štampana manjinska izdanja koja izlaze na dnevnoj i periodičnoj bazi, odnosno emituju se radijski i TV programi, ažuriraju *web* stranice, na 10 manjinskih jezika. Uz srpski jezik u medijima su u upotrebi mađarski, slovački, rumunski, rusinski, romski, hrvatski, ukrajinski, češki, nemački, makedonski, bugarski, albanski, vlaški i bunjevački. Preko 160 štampanih i elektronskih medija objavljuje svoje sadržaje (deo ili celokupan sadržaj) na jezicima manjina. Od ovoga broja, 140 medija deluje na teritoriji Vojvodine. Na teritoriji Srbije 31 medij objavljuje svoje

²⁴⁶ Media Sustainability Index, 2012: 130

²⁴⁷ Izveštaj pokrajinskog ombudsmana o stanju manjinskih medija u Vojvodini iz 2010. godine, dostupno na: http://www.ombudsmanapv.org/omb/images/stories/dokumenti/istrazivanja_publicacije/manjinski_mediji_u_vojvodini.pdf

²⁴⁸ Valić Nedeljković 2006: 30, http://www.mediaplan.ba/servis/servis01_ba.pdf

sadržaje samo na jezicima manjina, od toga je 19 printanih medija, devet radijskih i tri televizijska programa.²⁴⁹

TABELA 1: Mediji čiji je celokupan sadržaj na jezicima manjina (cela Srbija)

No	Jezik	Štampani	Radio	TV
1	Mađarski	8	1	1
2	Romski	2	3	1
3	Slovački	2	1	1
4	Albanski	1	2	1
5	Rumunski	1	2	-
6	Rusinski	1	-	-
7	Hrvatski	1	-	-
8	Ukrajinski	1	-	-
9	Bugarski	1	-	-
10	Bunjevački	1	-	-
Ukupno		19	9	3

U Vojvodini funkcioniše 114 medija koji svoje sadržaje, delimično ili u potpunosti, objavljuju na 11 jezika.²⁵⁰ Monitoring Javnog servisa Vojvodine, koji kontinuirano radi Novosadska novinarska škola sa posebnim fokusom na programe na jezicima manjina, ukazao je na nedostatke interkulturalnih sadržaja kao i propisne promocije i afirmacije jezika i kultura etničkih zajednica. Dominira politički kontekst izveštavanja, kao i fokus na političkim predstavnicima, “beogradizacija” sadržaja, dok sadržaji lokalnog karaktera, posebno iz Vojvodine, nedostaju.²⁵¹

TABELA 2: Mediji koji u celosti ili delimično izveštavaju na jezicima manjina (Vojvodina)

No	Jezik	Štampa	Radio	TV
1	Mađarski	18	23	7
2	Slovački	2	12	4
3	Rumunski	3	7	3
4	Rusinski	2	5	2
5	Hrvatski	1	2	1
6	Romski	1	7	2
7	Ukrajinski	1	2	1
8	Bunjevački	1	2	-
9	Makedonski	1	1	1
10	Češki	-	1	-
11	Nemački	-	1	-
Total		30	63	21

²⁴⁹ Ilić, Snežana. *Zakonsko regulisanje položaja nacionalnih manjina u Srbiji i njegova implementacija*. Available on the following page: http://www.21osmeh.net/Zakonsko_regulisanje_položaja_NM.pdf

²⁵⁰ Serenčeš, Žužana. *Informisanje na jezicima nacionalnih manjina i deetatzacija*. Novi Sad: Nezavisno društvo novinara Vojvodine, 2009.

²⁵¹ Rezultati kvalitativne i kvantitativne analize sadržaja programa na Javnom servisu Vojvodine koji je rađen u periodu od septembra 2006. do januara 2007. od strane istraživačkog tima Novosadske novinarske škole dostupni su u publikaciji „Javni servis – Monitoring transformacije RTV Novi Sad u Vojvodini“.

Prema pojedinim istraživanjima, medijski proizvodi na jezicima manjina imaju vrlo limitiran doseg i publiku, koja broji od nekoliko stotina do nekoliko hiljada, svih uzrasta, profesija i obrazovnih profila. Broj prodatih kopija štampanih časopisa je, poput većine *mainstream* štampanih medija, u opadanju, i takve novine ne prelaze tiraž od 5.000 primeraka.²⁵²

U sklopu ovog istraživanja analizirali smo medije na mađarskom, hrvatskom i romskom jeziku. Kada je televizija u pitanju, analizirane su centralne informativne emisije na sva tri jezika na RT Vojvodina, i to devet emisija u periodu februar-septembar i dodatnih sedam u predizbornom periodu 26. april-3. maj 2012. Kada su štampani mediji u pitanju, uzorak su činili dnevni list *Mađar So* (mađarski), tjednik *Hrvatska riječ* (hrvatski jezik), odnosno bilten *Dekada i Romske novosti* (romski). Od radijskih emisija odabrali smo dijaloški magazine *Objektiv* na Radio Novi Sad na mađarskom jeziku i emisije koje se na hrvatskom jeziku emituju na Radio Subotici. Doprinos interpretaciji sakupljenih rezultata analize dalo je 15 sagovornica/ka, koji su putem dubinskih intervjuja prokomentarisali neke od najvažnijih trendova te sa nama podelili svoje stavove i ponudili ideje za poboljšanje trenutnog statusa, rada i koncepcije medija na manjinskim jezicima.

3. MEDIJI NA MAĐARSKOM JEZIKU

Prema poslednjem popisu iz 2002. godine mađarska manjina čini 3,91% populacije u Srbiji, odnosno 15% populacije u Vojvodini. Mađarska zajednica u Srbiji ima najveću programsku ponudu kada su mediji na njihovom jeziku u pitanju. Prema raspoloživim podacima, ova manjinska zajednica značajan deo sredstava dobija od svoje matične države, Mađarske. Putem Fonda „Betlen Gabor“ mediji mogu računati na podršku matice u unapređenju programske ponude i kadrovske strukture. Kada je u pitanju finansiranje u Srbiji, aktivnosti mađarske nacionalne manjine finansiraju se iz budžeta na lokalnim nivoima, na nivou Pokrajine Vojvodine i na nivou Republike Srbije.

U okviru sistema javnih medijskih servisa u Srbiji jedino Radio-televizija Vojvodine nudi program na mađarskom jeziku: Radio Novi Sad emituje 24-časovni program, dok Televizija Vojvodine na svom drugom kanalu obezbeđuje nekoliko sati programa na mađarskom jeziku.

U 2007. godini, Republička regulatorna agencija (RRA) dodelila je samo jednu frekvenciju za emitovanje regionalnog programa u Srbiji i to novoformiranoj RTV Pannon, čiji je kompletan program na mađarskom jeziku. Fondacija „Panonija“, koja finansira ovu televiziju i odgovorna je za emitovanje programa, ima za cilj da razvija i promoviše informisanje na mađarskom jeziku. Od sredine 2010. godine suosnivač ove medijske kuće je Nacionalni savet mađarske nacionalne zajednice. „Naša zajednica je dostigla određeni nivo razvijenosti informisanja na maternjem jeziku a to je da imamo svoju samostalnu RTV produkciju koja ima celodnevne programe. Evidentno je i to da sve veći broj pripadnika nacionalne zajednice uredno prati taj program. Možda je to na neki način zdrava konkurencija onim televizijskim kućama koje su do sad imale monopol nad tim. RTV Novi Sad je ipak imao monopol nad informisanjem što se tiče televizije, sada se taj monopol razbio i Pannon RTV počinje sve više da preuzima tržište informisanja.“²⁵³

²⁵² Fond za otvoreno društvo. *Budućnost informisanja na manjinskim jezicima u Srbiji - ka optimalnom i održivom modelu*. Beograd: Srbija, 2007.

²⁵³ Intervju sa Jeneom Maglaiem, članom Nacionalnog saveta Mađara

Prema istraživanjima Društva za regionalne nauke iz Subotice vojvođanski Mađari često konzumiraju proizvode vojvođanskih medija. Polovina ispitanika često prati ovdašnje medije na mađarskom jeziku, dok njih 44% ređe čini isto. U isto vreme, 65% ispitanika navelo je da prati programe iz Mađarske. Istraživanje ukazuje na to da raste procenat onih koji se sve češće informišu iz medija na srpskom jeziku (dok je 2007. ovaj procenat bio 28%, 2011. isti ovaj pokazatelj je porastao na 32%). Ako govorimo o popularnosti medija, televizija je još uvek dominantan medij među vojvođanskim Mađarima. Po ovom istraživanju na drugom mestu je radio, na trećem internet, a tek na četvrtom mestu su novine.²⁵⁴

Kada je reč o štampanim medijima na mađarskom jeziku najdužu tradiciju ima list *Mađar So* (*Magyar Szó*). Osim ovog lista čitaocima se nude i nedeljnici *Čaladi Ker* (*Családi Kör*) i *Het Nap* (*Hét Nap*). *Čaladi Ker* je u privatnom vlasništvu, dok je *Het Nap* kao i dnevne novine *Mađar So* u rukama Nacionalnog saveta mađarske nacionalne zajednice. Prema analizi Fonda za otvoreno društvo slučaj lista *Mađar So* je dobar primer autoizolacije. U ranijem periodu ovaj list se takmičio sa listovima na srpskom jeziku po tiražu i po kvalitetu, i samo u poslednje vreme on nema stalnog dopisnika iz Beograda.²⁵⁵ Samo *Mađar So* ima razvijene marketinške aktivnosti i koliko toliko adekvatnu prodaju. „U Medisjkoj strategiji vojvođanskih Mađara 2011-2016. predviđeno je, na osnovu evidentiranih potreba i zahteva nacionalne zajednice, da se unapredi i modernizuje dnevni i nedeljni list čiji je osnivač Nacionalni savet. Preduzimaju se mere za povećanje plasmana i čitanosti tih listova, kao i marketinške aktivnosti za veću prihodnost.”²⁵⁶

Uz ove medije, postoji i nekoliko portala na mađarskom jeziku koji su jako posećeni – poput www.vajma.info, www.magjarszo.rs, www.hetnap.rs, www.pannonrtv.com. Oni svaki dan na svoj portal stave najnovije vesti, ne samo iz Srbije nego prate političku scenu i Mađarske. Imaju veliki broj poseta i svaki dan posetioци ostavljaju komentare koji uglavnom oslikavaju sadašnje stanje prilika i neprilika u društvu.

3.1. RT Vojvodine – Dnevnik na mađarskom jeziku

Mađarska redakcija Televizije Vojvodine počela je sa radom 1972. godine. Danas uglavnom emituje program na drugom kanalu (RTV2) koji je većinom namenjen manjinskim narodima. Pojedine emisije su titlovane na srpskom jeziku i mogu se pratiti i na prvom kanalu (RTV1) koji pretežno emituje program takođe na srpskom jeziku. Na čelu redakcije kao odgovorna urednica informativnog programa je Hajnalka Buda. Analizirana emisija je centralni informativni program, Dnevnik (*Híradó*) koji se emituje svakog dana od 19 časova i traje približno 20 minuta. Ona je deo informativnog bloka koji traje duže od sat i po vremena i podrazumeva vesti, odnosno dnevnik na više jezika. Voditelji i voditeljke su stalni, odnosno postali su svojevrsno zaštitno lice Dnevnika. Međutim, verovatno zbog kadrovskih problema, često su i oni primorani da uz svoj prezenterški posao, obavljaju i ulogu novinara. Kada govorimo o formatu, TV Dnevnik na mađarskom jeziku ima prepoznatljivu unutrašnju strukturu: emisija počinje najvažnijim vestima (*headline*). U toku same emisije čitane vesti i tonski prilozi su jednako prisutni. Blok vesti o dešavanjima u svetu je odvojen špicom kao što je to slučaj i sa vremenskom prognozom. Interesantno je da spoljnopolitičke vesti imaju posebnog urednika koji se menja u svakom Dnevniku. Na kraju informativnog programa se ponovi špica sa najvažnijim vestima, i na taj način se zatvara približno 20-minutna emisija.

²⁵⁴ Društvo za regionalne nauke. *Navike i prohtevi u konzumiranju medijskih sadržaja u Vojvodini*. Subotica: Srbija, 2011.

²⁵⁵ Fond za otvoreno društvo. *Budućnost informisanja na manjinskim jezicima u Srbiji - ka optimalnom i održivom modelu*. Beograd: Srbija, 2007.

²⁵⁶ Intervju sa Eržebet Šimon, članicom Nacionalnog saveta Mađara

Uzorak – U okviru projekta analizirano je devet izdanja Dnevnika na mađarskom jeziku (27. februar, 14. i 30. mart, 15. april, 17. maj, 16. i 18. jun, odnosno 13. i 22. septembar) i još sedam emisija za vreme izborne kampanje (od 26. aprila do 3. maja, svaki dan), dakle ukupno 16 emisija.

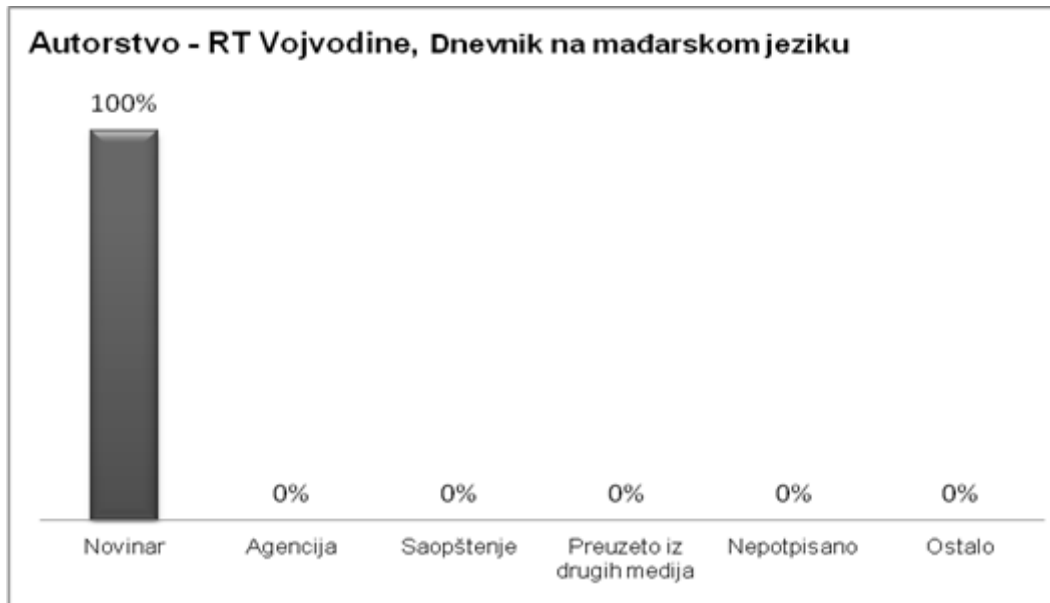
Osnovna zapažanja – U 16 analiziranih emisija zabeležena su ukupno 283 priloga, od kojih je 37 u fokusu imalo mađarsku zajednicu, što čini 13% od ukupno emitovanih priloga. Uglavnom su politika i ekonomija dominantne teme, čime je Dnevnik pokušao da da opšti uvid u to šta se dešava u društvu kao celini. Ovde možemo navesti podatak da se o drugim zajednicama govorilo u svega sedam priloga. Dnevnicima su trajali približno 20 minuta, a što se tiče formata priloge su uglavnom činili tonski snimci emitovani u formi izveštaja.

Teme - Emisije koje su bile emitovane u „redovnim prilikama“, odnosno van obuhvaćenog perioda izborne kampanje uglavnom su se bavile politikom i to iz opšteg ugla, odnosno nije bilo potencirano pitanje mađarske zajednice (što nikako ne znači da nije bilo reči o strankama sa mađarskim predznakom i o njihovom delovanju), i čak 28% priloga je emitovano u ovoj kategoriji. Kada je reč o politici i o mađarskoj zajednici gde su obe kategorije povezane, to čini 25% priloga. Interesantno je napomenuti da je za vreme kampanje ovaj procenat skoro duplo veći u odnosu na redovne prilike, što nam govori o tome da su politički akteri za vreme izbora smatrali bitnim isticanje spone između mađarske zajednice i stranaka. Druga najizraženija kategorija je pod definicijom *ostalo* (tu spadaju ekologija, zanimljivosti, itd.). Posmatrajući tematsku strukturu priloga, koji su koncipirani kao opšte/većinske teme, dominiraju vesti i izveštaji o ekonomiji – 21%, ali značajni su prilozima koji se bave crnom hronikom, odnosno kriminalom – 10%. Interesantna je situacija kada je reč o prilozima koji se bave mađarskom zajednicom: kultura čini 50% priloga, a na drugom mestu su priče kulturno-umetničkih društava. Ovo ne možemo pozitivno oceniti jer ukazuje na to da je percepcija sopstvene zajednice svedena samo na ove kategorije. Ovo može jačati autostereotipe, ali i percepciju većine da se „manjinski život“ svodi na tradiciju, ples i muziku. Problemi koji treba da budu obrađeni, kao što su ljudska i manjinska prava, obrazovanje, upotreba jezika, u praćenom periodu nisu dobili svoje mesto u Dnevniku na mađarskom jeziku.

Teme	Fokus na sopstvenu manjinu		Fokus na većinske teme		Fokus na druge manjine		Sveukupno	
	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat
Politika	5	25%	33	28%	1	50%	39	28%
Kultura	10	50%	2	2%	0	0%	12	9%
Ekonomija	0	0%	31	26%	0	0%	31	22%
Religija	0	0%	2	2%	1	50%	2	1%
Ljudska i manjinska prava	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Kulturno umetnička društva	4	20%	1	1%	0	0%	5	4%
Obrazovanje na maternjem jeziku	0	0%	1	1%	0	0%	1	1%
Javna upotreba maternjeg jezika	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Kriminal	0	0%	17	14%	0	0%	17	12%
Ostalo	1	5%	32	27%	0	0%	33	24%
Total	20	100%	119	100%	2	100%	140	100%

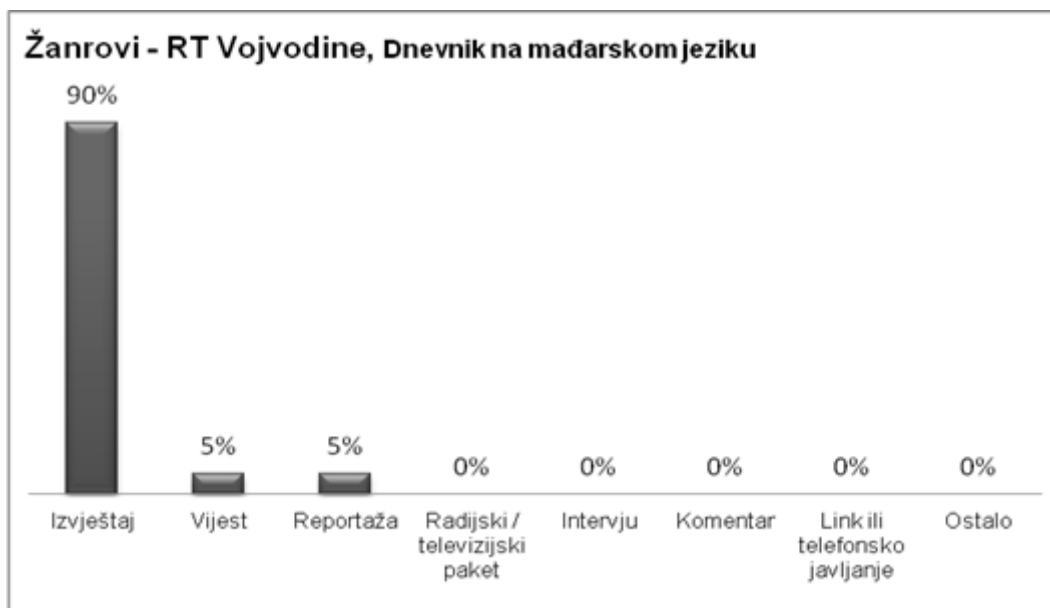
Autorstvo – Kao jedna od ključnih kategorija autorstvo je beleženo u svim prilozima koji su dodatno analizirani u okviru projekta. Interesantno je da su svi prilozima (od 20 zabeleženih

priloga) koji su u fokusu imali mađarsku zajednicu, imali sopstvenog novinara, odnosno, redakcija je svoje kadrovske kapacitete usmerila na ovakve priloge, što je svakako pohvalno. U analiziranom periodu kampanje je samo jedan prilog bio preuzet od drugih medija.

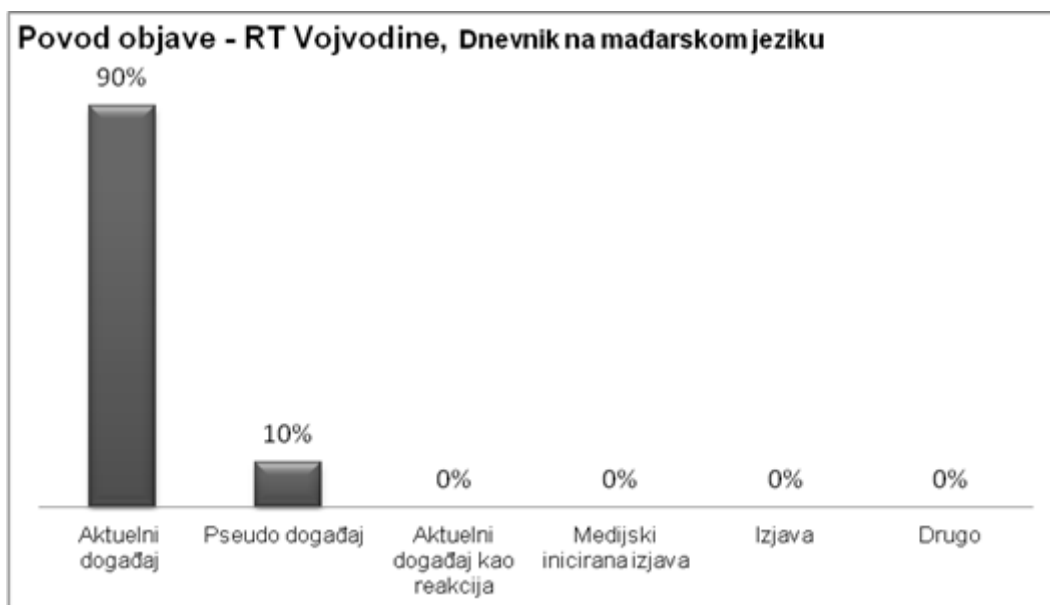

Žanrovi – Žanrovska ponuda u Dnevniku, kako je analiza pokazala, vrlo je siromašna. U većini slučajeva to su izveštaji sa elementima televizijskog paketa (90%). Zabeležena je jedna reportaža u praćenom periodu, koja se bavi jubilejem Kulturno-umetničkog društva „Petefi Šandor“ u Bečeju. Manji je broj faktografskih podataka, ali se novinar pobrinuo da gledaoci saznaju kako lokalna, ali i šira zajednica posmatraju ovo udruženje.

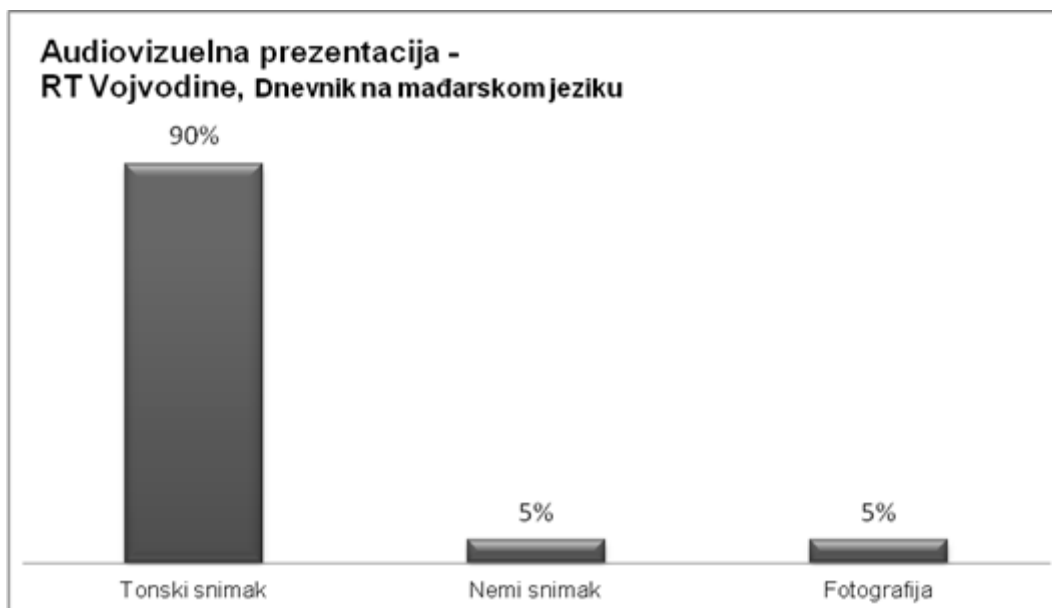
Problemi zajednice nisu analizirani u odgovarajućoj formi, pošto su prilozi bili svedeni samo na pružanje osnovnih informacija o samom događaju. Simptomatično je da su prilozi vrlo često bili koncipirani u formi klasičnog izveštaja sa kratkim izjavama organizatora i/ili učesnika skupa sa aktuelnim snimcima. Tako je, na primer, takmičenje u pisanju drame u Novosadskom pozorištu (Újvidéki Színház) svedeno na izjave žirija i dobitnika nagrade. Nismo dobili neku dublju analizu stanja u ovom sektoru, na primer: kakav je kvalitet tekstova, imamo li kreativnog kapaciteta među mladima, kako ti mladi pisci uspevaju da dođu do izražaja u sredini gde su u kontaktu (ili nisu) sa drugim zajednicama. Ukazujući na ovakve dimenzije događaja, prilog bi bio drugačiji u odnosu na priloge u drugim medijima, a i auditorijum bi dobio jasan uvid u to kakva je situacija u ovoj oblasti kulture jedne manjinske zajednice.

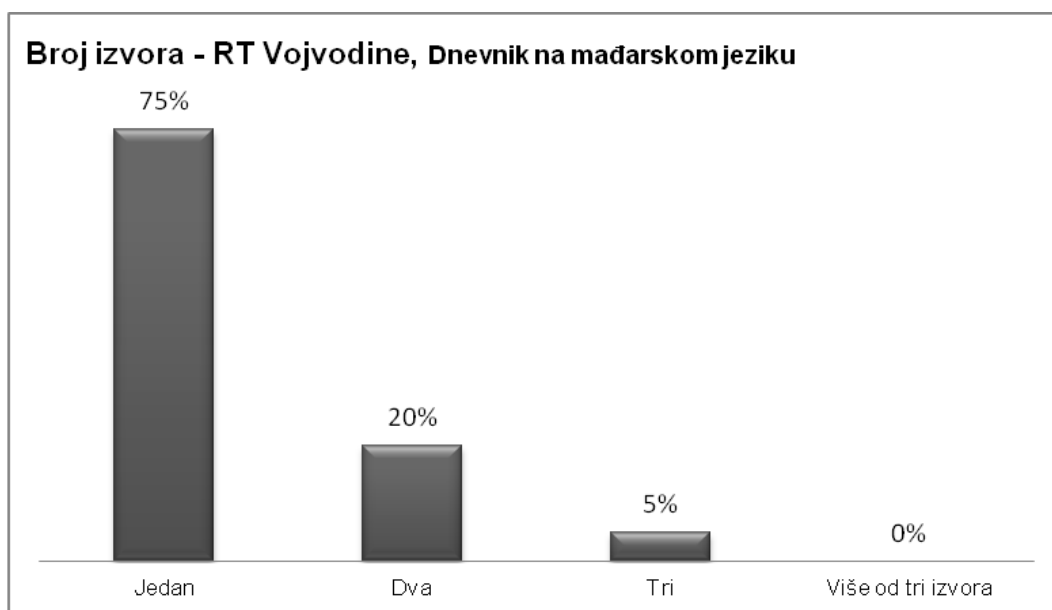
Povod objave – TV Dnevnik na mađarskom jeziku je pokazao da jedna manjinska informativna emisija može da bude aktuelna, što je izuzetno bitno s obzirom na limitirane kapacitete same redakcije ali i medijske kuće. A 90% priloga koji su u vezi sa mađarskom zajednicom bazirani su na aktuelnom događaju.

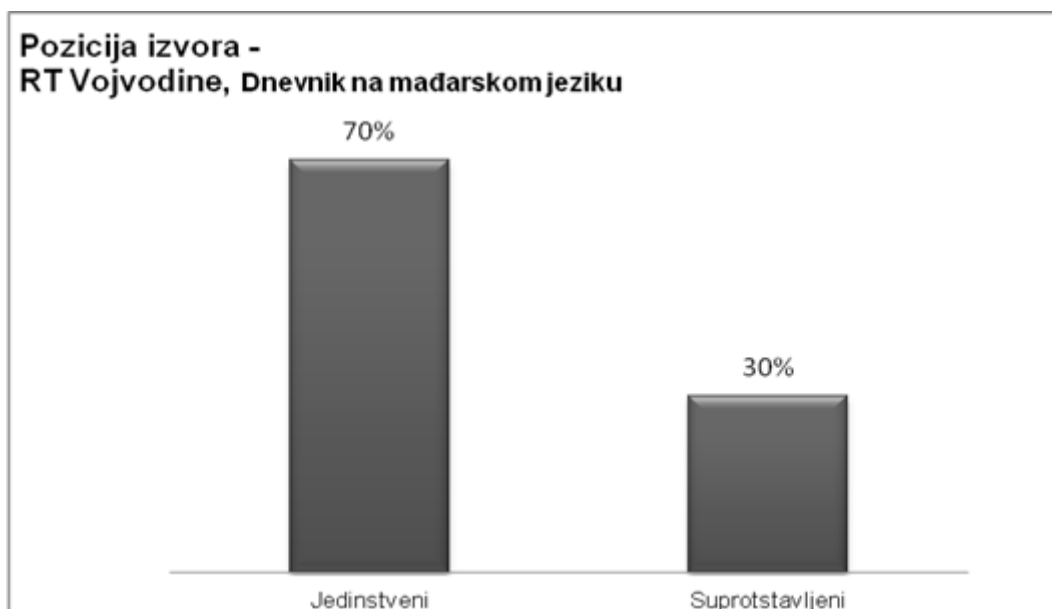

Audiovizuelna prezentacija – Najveći procenat priloga je baziran na tonskim snimcima i u većini slučajeva u pitanju su bile aktuelne tonske izjave (90%). Među dublje analiziranim priložima zabeležena je jedna vest koja je bila pokrivena fotografijom (5%) i jedna koju je voditelj samo pročitao (5%).

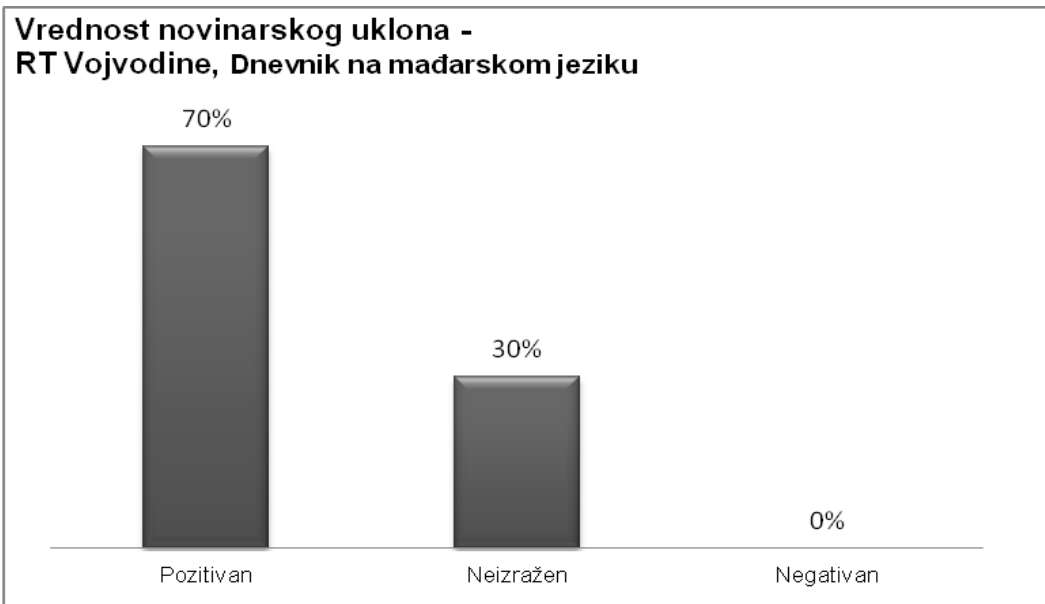

Izvori informacija – Ova kategorija je bila troslojna: broj izvora po prilogu, pozicija izvora i karakter izvora (personalni i depersonalni). Ako želimo izvući jedan opšti zaključak, možemo reći da su prilozi koristili jedan izvor (75%) i da je taj izvor najčešće pojedinac (80%). U skladu sa ovom tendencijom je i podatak da su pozicije izvora jedinstvene (70%). Ono što je bitno naglasiti je to da su suprotstavljene strane zapravo bile samo manje razlike u mišljenju o sadržaju uglavnom kulturnih dešavanja (npr., kako posetioci, učesnici ili žiri ocenjuju određenu predstavu ili kulturni sadržaj). To nam govori o tome da zapravo nismo mogli čuti ili videti suštinski suprotstavljene strane. Novinari su uglavnom koristili samo one ljude koji su bili na datom događaju i nisu se potrudili da nađu neku drugu stranu ili drugačije mišljenje u vezi sa temom priloga. Međutim, ovi podaci su u skladu sa tematskom podelom, kao i sa žanrovskom strukturom (kultura i izveštaj su dominantne forme).

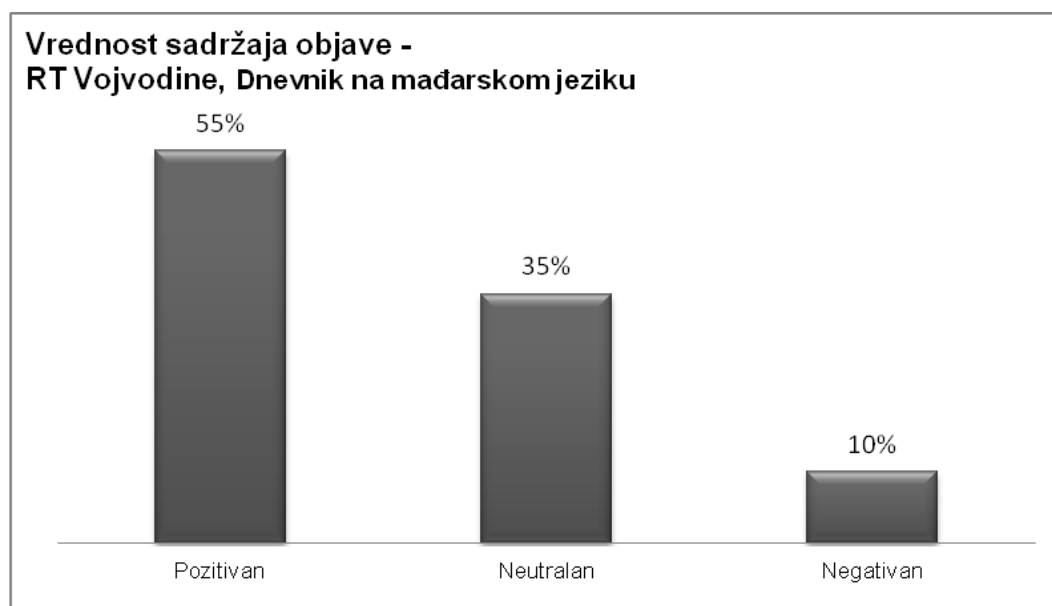

Vrednost novinarskog uklona – U analiziranim priložima novinari su uglavnom imali pozitivan odnos (70%). Jedan primer za ovakav pristup je susret čitalaca i pisca. U prilogu novinar na jedan vrlo pozitivan način prezentuje ovaj događaj. Interesantno je da u nekim drugim priložima, na primer, kada je reč o takmičenju dramskih pisaca, koristi inserte u kojima učesnici govore vrlo pozitivno o samom događaju, što svakako utiče na percepciju. Negativni, kritički ukloni nisu zabeleženi.

Vrednost sadržaja – više od 50% priloga obrađuje pozitivne informacije, odnosno događaje, kao što je nov komad na repertoaru pozorišta, susret kulturno-umetničkih društava, dok se oni koji su negativni najčešće odnose na smrt istaknutih članova zajednice ili na teškoće oko organizovanja događaja.

Izveštavanje u toku predizborne kampanje – Analiza mađarskog programa u sklopu Televizije Vojvodine obuhvatila je ukupno osam izdanja Dnevnika u periodu od 26. aprila do 3. maja. Analizirana su ukupno 143 priloga kod kojih je evidentirana tema, dok su relevantni prilozima dalje analizirani. U ovaj uži korpus ušla su 23 priloga čiji je fokus bio na zajednicama nacionalnih manjina. Od toga 17 priloga je imalo fokus na mađarskoj zajednici. Možemo zaključiti da je ova informativna emisija uglavnom bila okrenuta opštim temama (121 prilog), što se može objasniti činjenicom da je RTV jedina medijska kuća koja ima širi auditorijum od

lokalnih medija koji emituju na mađarskom jeziku, pa tako sebe prepoznaje kao medij čiji je zadatak da i o dešavanjima u svetu i zemlji informiše pripadnike mađarske zajednice.

O sopstvenoj zajednici izveštava u 17 priloga (11,88%). Tematski gledano, najviše se govorilo o politici, kulturi i umetničkim društvima. Sam sadržaj je dominantno pozitivan, dok je novinarski pristup pozitivan ili neutralan. Zabrinjavajuća činjenica je da nema kritičkog tona o sopstvenoj zajednici, što stvara lažnu sliku. Rezultat ovakvog pristupa može da jača autostereotipe i ne pomaže u izgradnji pluralističke zajednice. Javni servis mora da emituje šaroliku sliku mišljenja o svom auditorijumu inače gubi svrhu postojanja – ignorišući drugačije, kritičke stavove, smanjuje demokratski kapacitet zajednice. U analiziranom materijalu stranačka pripadnost subjekata ukazuje na dominaciju četiri stranke čije su aktivnosti dobile najveći prostor u Dnevniku, a to su: Demokratska stranka (20,83%), Savez vojvođanskih Mađara (18,75%), Srpska napredna stranka (12,5%) i Ujedinjeni regioni Srbije (12,5%). Veliki je problem što u posmatranom periodu Televizija Vojvodine, u okviru Dnevnika na mađarskom jeziku, nije vodila veću brigu o tome da se stranke predstavljaju u skladu sa njihovom težinom u političkom životu, kao što to predlažu razni pravilnici velikih medijskih kuća i kao što to sami domaći propisi nalažu. Ozbiljno je narušena neutralnost, zbog velike razlike između dve najjače stranke. Ovde ćemo navesti i još jedan interesantan podatak, a to je da su pojedini pokrajinski funkcioneri koji su se borili za glasove birača koristili svoje mogućnosti i pojavljivali se na raznim manifestacijama i organizovali pseudodogađaje kako bi dobili medijsku pažnju i tako „popravili rejting” svoje stranke. Ovo se odnosi na DS i na SVM. Inače, posmatrajući samo i isključivo pojavljivanje političara u izbornom bloku, DS i SNS imaju istovetan procenat pojavljivanja.

Kratki zaključak

Nedostaju različiti žanrovi, uglavnom se koriste izveštaji i vesti (zajedno čine 95%). Javni servis mora povećati procenat šarolikosti žanrova jer tako utiče i na kvalitet emisije. Posebno je bitno podići kapacitet emisije da može pokrenuti medijske inicijative što će svakako rezultirati boljim kvalitetom.

Dnevnik na mađarskom jeziku se trudio da bude aktuelan, da izveštava o događajima uže i šire zajednice. Međutim, nismo evidentirali nijedan prilog sa više od jednog izvora. Oni su uglavnom navedeni kao pojedinci.

Posmatrajući učinak javnog servisa na mađarskom jeziku u navedenom periodu, možemo zaključiti da skoro pa uopšte ne govori o drugima, više se fokusira na opšte teme i na sopstvenu zajednicu. Ne pravi paralele sa drugim zajednicama.

3.2. Radio Novi Sad – emisija *Objektiv* – politički magazin

Program na mađarskom jeziku Radio Novog Sada (Újvidéki Rádió) počeo je sa emitovanjem 1949. godine. Danas se emituje 24-časovni program na drugom kanalu radija (na sledećim frekvencijama: 90.5, 92.5 i 100.3 MHz). Kao deo javnog pokrajinskog RTV sistema, emisije su pre svega okrenute ka složenijim formama sa većim brojem dijaloških emisija na repertoaru. Na čelu redakcije je Zoltan Dani, odgovorni urednik. Program Radija Novi Sad je segmentiran tako da pokrije sve zakonom predviđene zadatke javnog servisa: osim dnevnih informativnih emisija, radio ima svoj kulturni, zabavni, ali i edukativni program. Prepodnevni program je podeljen po temama i to na sledeći način: ponedeljkom se emituje magazin koji je namenjen penzionerima i socijalnim pitanjima, utorak je posvećen ekonomiji, sreda politici,

četvrtkom se emituje magazin o zdravlju, dok je petkom kultura glavna tema. Poslepodnevni program je uglavnom posvećen informativnim emisijama i zabavi, ali nedeljno se emituje i emisija posvećena obrazovanju. Ako se fokusiramo samo na informativne emisije situacija je sledeća: vesti se emituju svakih sat vremena, dok se proširene vesti, odnosno dnevni, emituju u sedam ujutro, u deset sati, u podne, u 15 časova, u 18.30 i u 21.30. Najveća pažnja posvećena je centralnoj informativnoj emisiji u 15 časova koja je tradicionalno najduža od svih informativnih blokova. Dnevnik u 15 časova se emituje svaki dan osim nedelje.

Emisija *Objektiv*, koja je i bila predmet naše analize, tematizuje politička i društvena dešavanja, uključujući komentare novinara koji vode i uređuju emisiju. *Objektiv* se emituje subotom od 12.05 do 13 časova a reprizira nedeljom u jutarnjim satima. Emisija je na programu u toku zimske šeme radija. Uređuju je novinari: Žuža Čikoš, Atila Marton i Deže Ereg. Ponekad u emisiji gostuju i novinari iz drugih medijskih kuća, ne samo sa javnog servisa Vojvodine.

Uzorak – U projektnom periodu je analizirano pet emisija *Objektiv* (3. mart, 14. april, 19. maj, 9. i 23. jun). Posmatrajući strukturu emisije ona je sledeća: posle uvodnih reči urednika u kome najavljuje teme emisije sledi uvod prve teme. Urednik sumira najbitnije činjenice o datoj temi, koja je vezana za proteklu nedelju, a zatim daje reč gostima-novinarima, sa kojima pokušava da objasni složenu političku i/ili društvenu situaciju. Pre nego što bi se otvorila nova tema u okviru emisije sledi kratak uvod iste. Retko se koriste i tonski inserti od subjekata, aktera događaja. Uglavnom nema muzičkih inserata. Na kraju emisije urednik sumira ono što smo mogli čuti.

Osnovna zapažanja – Zabeležena su ukupno 24 priloga, od kojih nijedan nije bio u konkretnoj korelaciji sa mađarskom zajednicom. I ovde moramo naglasiti da ovo ne znači to da manjinski funkcioneri nisu bili tema, već sadržinski nisu uspostavljene relacije sa mađarskom zajednicom.

Teme – Tematska podela pokazuje da su tri generalne teme bile prisutne u analiziranim emisijama: politika (24%), ekonomija (12%) i kriminal (16%). S obzirom na to da je u pitanju analitička emisija koja se bazira na dešavanjima date nedelje, konkretne teme su varirale u zavisnosti od društveno-političkog konteksta.

Teme	Fokus na sopstvenu manjinu		Fokus na većinske teme		Fokus na druge manjine		Sveukupno	
	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat
Politika	1	100%	18	24%	1	100%	20	74%
Kultura	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Ekonomija	0	0%	3	12%	0	0%	3	11%
Religija	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Ljudska i manjinska prava	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Kulturno umetnička društva	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Obrazovanje na maternjem jeziku	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Javna upotreba maternjeg jezika	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Kriminal	0	0%	4	16%	0	0%	4	15%
Ostalo	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Total	1	100%	25	52%	1	100%	27	100%

Istaknute teme su bile: Kosovo, Evropska unija, izbori, stranačke koalicije, ekonomska situacija, krediti, životni standard. U nastavku nekoliko reči o analiziranim emisijama pojedinačno.

Objektiv, 3. mart 2012 - U ovom izdanju emisije tema je bila Srbija na putu ka Evropskoj uniji, odnosno vest da je dobijen status kandidata za članstvo u EU. Novinari su govorili o političkoj situaciji, o tome šta je zemlja morala do sada da uradi, koji su sledeći koraci, kako će se ova vest odraziti na ekonomiju. Takođe, govorili su i o tome kako će ovaj status da se odrazi na imidž zemlje.

Objektiv, 14. april 2012 - Uvodna tema emisije bila je činjenica da je policija uhapsila nekoliko osumnjičenih za krađu, ekonomske malverzacije itd. Novinari su razgovarali o tome ima li to veze sa tada predstojećim majskim izborima. Govorili su o tome kome će akcije doneti političke poene. U jednom delu emisije govorilo se i o kampanji, koliko je ona uspešna i da li može da pokrene birače.

Objektiv, 19. maj 2012 - Ovo izdanje emisije u prvom planu se bavilo ekonomijom u Srbiji i Evropskoj uniji. Pošto je emisija bila emitovana dan pre drugog kruga predsedničkih i pokrajinskih izbora o ovim političkim temama nije se govorilo. Pre problema sa ekonomijom glavna tema bila je suđenje Ratku Mladiću pred „Haškim tribunalom“. Novinari su analizirali moguće korake u ekonomskoj politici, a pričali su i o tome šta nova vlada treba da uradi na ovom planu.

Objektiv, 09. jun 2012 - Glavna tema ovog izdanja bila je ekonomija, odnosno kako novinari vide ekonomsku situaciju i sve slabiji kurs dinara prema evru. Govorili su o tome šta će doneti odugovlačenje formiranja vlade, prvenstveno sa ekonomskog aspekta, ali i politički rezultati ove situacije bili su u fokusu razgovora troje novinara.

Objektiv, 23 jun 2012 – Uvodna tema je bila napad na jednog mladića na novosadskom štandu. Javna bezbednost: čiji je zadatak da to reši – policije, sudstva, političara ili građana? Tema je bila i presuda napadačima na Vuka Draškovića, lidera Srpskog pokreta obnove. Novinari su govorili i o prvoj sednici Skupštine Vojvodine, o političkoj paleti u pokrajini.

3.3. Dnevni list *Mađar So* (Magyar Szó)

Mađar So (Magyar Szó) je jedini dnevni list na mađarskom jeziku u Srbiji. List postoji od 1944. godine. Prema podacima Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine 2011. godine tiraž lista radnim danima jedva postiže 2.000 primeraka, dok četvrtkom (zbog zabavnog dodatka) i vikendom proda između 15 i 17 hiljada izdanja. *Mađar So* ima relativno dobru dopisničku mrežu: pokriva veći broj opština i gradova gde žive Mađari. List se uređuje u Subotici, iako je jedan značajan deo redakcije u Novom Sadu. Kako stoji u opisu, ovaj list je institucija čiji je zadatak da čuva identitet zajednice.²⁵⁷

Radnim danima izlazi na 20-24 stranice, dok vikendom izlazi dupli broj (subota-nedelja) i to u rasponu od 44 do 52 stranice. Osnivač lista je Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine. List je podeljen na rubrike koje su uglavnom konstantne: unutrašnja politika, spoljna politika, Mađarska i dijaspora, reportaže, ekonomija, kultura, sport i pisma čitalaca. Uz ove rubrike, list objavljuje i regionalne stranice i to za Suboticu, Novi Sad, Bačku Topolu - Mali Idoš, kao i za opštine na obali Tise. Jednom nedeljno se objavljuju i tekstovi za specifične segmente

²⁵⁷ Više na stranici ovoga lista <http://www.magjarszo.com/>

zajednice, odnosno donekle stručni tekstovi (lov, ribolov, vesti o konkursima, informatika itd.). *Mađar So* ima i dodatke, međutim, oni nisu bili predmet naše analize. Novoizabrana glavna i odgovorna urednica lista je Marta Varju.

Uzorak – U okviru projekta analizirano je ukupno 10 brojeva lista *Mađar So* (27. februar, 14. i 30. mart, 15. april, 1. i 17. maj, 18. jun, 4. jul, odnosno 6. i 22. septembar 2012. godine).

Osnovna zapažanja – U 10 brojeva analizirano je ukupno 387 tekstova, od kojih su se 24 (6,2%) direktno bavila mađarskom zajednicom. Ovaj broj, naravno, ne znači to da pojedine stranke sa mađarskim predznakom ili institucije nisu bile u većem broju prisutne u listu, već to da one nisu govorile o samoj zajednici u kojoj deluju. List nije razradio teme koje su za mađarsku zajednicu vitalne, već se fokusirao na dnevopolitičke teme, odnosno na kulturu i obrazovanje, ali ni u ovim slučajevima nismo imali upečatljivu analizu situacije.

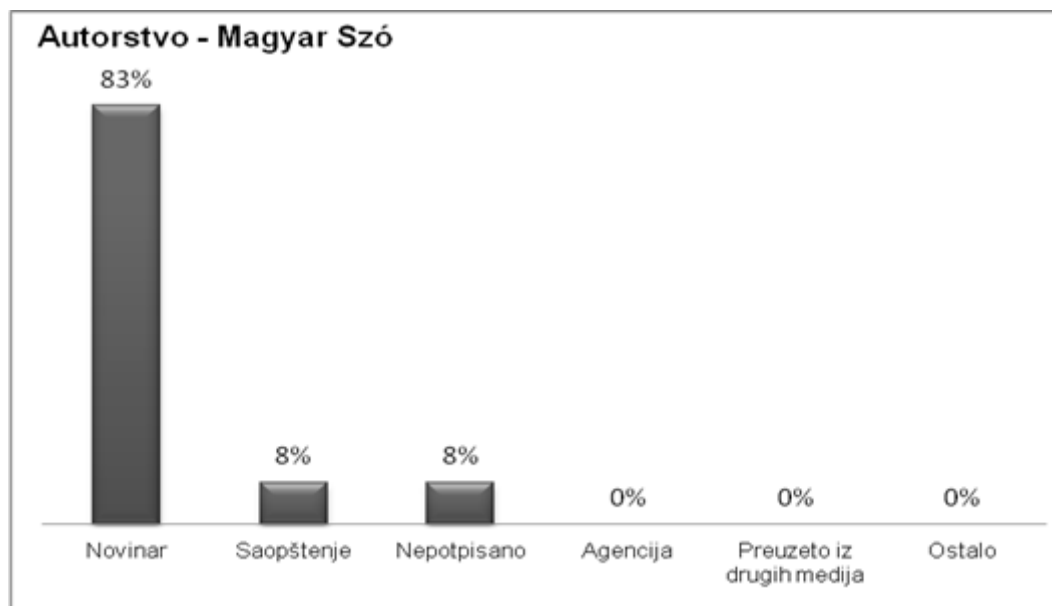
Teme – Kada govorimo o temama, u tekstovima sa opštim pristupom dominira politika sa 31% i ekonomija sa 14%, dok su kada je tekst u korelaciji sa samom mađarskom zajednicom dominantne teme kultura (38%) i obrazovanje (25%). U ovom slučaju se javlja problem samopercepcije zajednice: list čitavu zajednicu posmatra kroz prizmu kulture i obrazovanja i ne stvara relaciju sa društvenim problemima kao što su ekonomija ili socijalna pitanja, dok je politika u fokusu samo kao pojava koja je vezana za stranke, a ne za samu zajednicu. Ovo samo jača stereotipe o sopstvenoj (mađarskoj) zajednici kod samih pripadnika ove manjinske grupe. Interesantno je da je obrazovanje visoko rangirano kada je reč o analiziranim tekstovima, što je svakako dobro, međutim, pitanje je koliko su ti tekstovi višeslojni. Jedan od primera tekstova je dodela stipendija đacima u mađarskim razredima od strane matice. Tema je obrađena kao izveštaj a ne kao analitički tekst. Novine bi trebale više da se fokusiraju na analizu situacije da bi čitaocima bolje predočile stvarno stanje u ovoj oblasti.

Drugo pitanje koje se postavlja u vezi sa analiziranim korpusom jeste zašto je samo jedan tekst imao u fokusu i druge manjinske zajednice osim mađarske? Simptomatično je i to da se u tekstu govori o kulturnoj manifestaciji sa učešćem više nacionalnih zajednica. Radi se o manifestaciji u organizaciji KUD „Petefi Šandor“ u Novom Sadu. U okviru programa pred publikom su se pojavili predstavnici raznih nacionalnih zajednica i predstavili su folklor, odnosno tradiciju date zajednice. To je zapravo slika kako list percipira položaj manjinskih zajednica u Srbiji. Sebe ali i ostale zajednice vidi kao grupu koja je drugačija od drugih po muzici, tradiciji, folkloru. Zbog velikog broja tekstova na regionalnim stranicama lista, visok je procenat (36%) onih informacija koje spadaju u komunalne, odnosno lokalne vesti.

Teme	Fokus na sopstvenu manjinu		Fokus na većinske teme		Fokus na druge manjine		Sveukupno	
	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat
Politika	2	8%	111	31%	0	0%	113	29%
Kultura	9	38%	24	7%	0	0%	33	9%
Ekonomija	0	0%	50	14%	1	100%	51	13%
Religija	1	4%	0	0%	0	0%	1	0%
Ljudska i manjinska prava	0	0%	2	1%	0	0%	2	1%
Kulturno umetnička društva	2	8%	5	1%	0	0%	7	2%
Obrazovanje na maternjem jeziku	6	25%	6	2%	0	0%	12	3%
Javna upotreba maternjeg jezika	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Kriminal	0	0%	30	8%	0	0%	30	8%

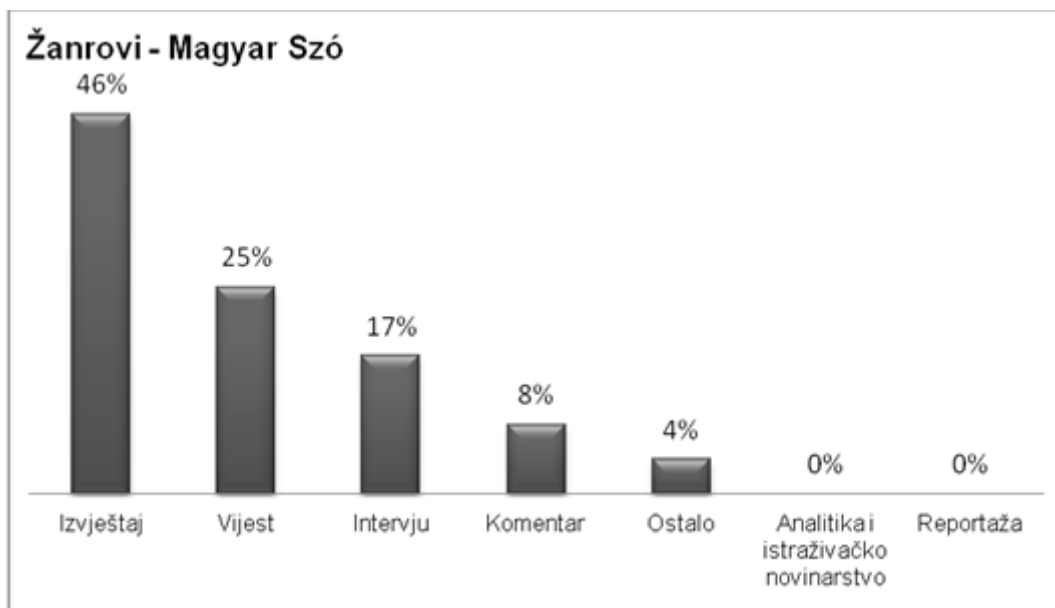
Ostalo	4	17%	134	37%	0	0%	138	36%
Total	24	100%	362	100%	1	100%	387	100%

Autorstvo – *Mađar So* uglavnom praktikuje objavljivanje imena novinara na kraju teksta (83%), međutim, u tekstovima koji se odnose na mađarsku zajednicu 8% je u vidu nekog saopštenja a isti je procenat i onih tekstova koji su objavljeni bez potpisa. Pitanje je zašto list dozvoljava da se u ovakvim situacijama sadržaj ne analizira na dublji način. Takođe, stiče se utisak da nije voljan da kritikuje pojave u samoj zajednici, s obzirom na to da su prenete samo sažete informacije.

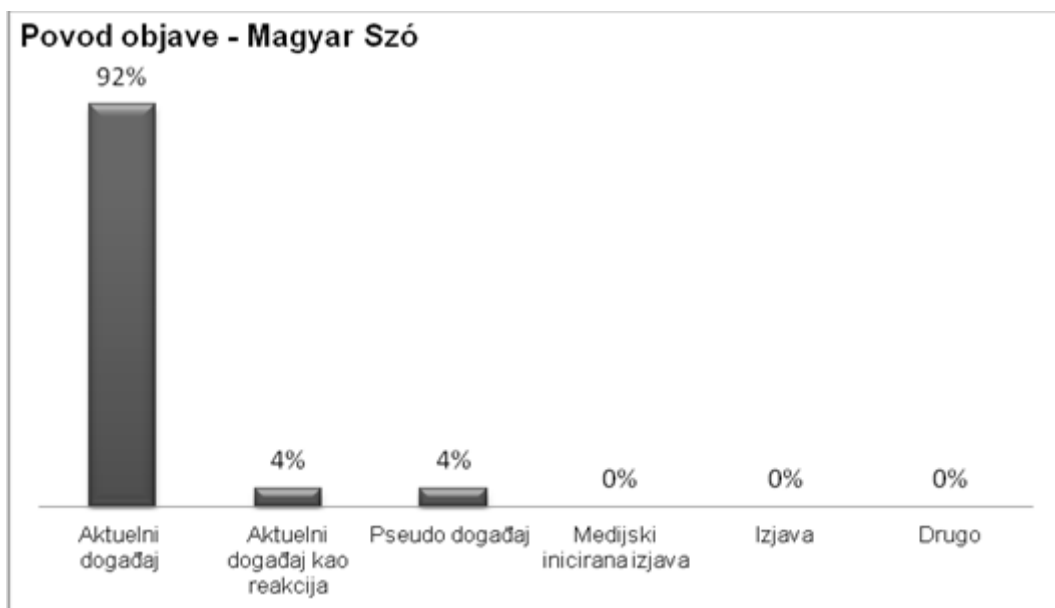

Žanrovi – Vesti i izveštaji dominiraju u ovoj kategoriji (zajedno čine 71%), dok su drugi žanrovi kao što su intervjui i komentari manje zastupljeni (17% i 8%). Detektovani komentari su bili vezani za vest o smrti istaknutog člana akademske zajednice Ištvana Selia. Oni nisu pisani u formi klasičnih nekrologa, gde je pažnja posvećena isključivo preminuloj osobi i njenom liku i delu, već su novinari iskoristili ovaj povod da podsete na značaj očuvanja vrednosti mađarskog jezika i kulture.

Nedostaje analitički pristup kada su u pitanju tekstovi o mađarskoj zajednici, što je svakako veliki nedostatak posebno ako imamo na umu relativno veliki broj elektronskih medija koji svakodnevno snabdevaju auditorijum vestima i informacijama. List nije prepoznao svoju ulogu u ovakvom okruženju. S obzirom na to da ne može (niti treba) da se takmiči sa elektronskim medijima, *Mađar So* se ne fokusira na analizu pojava u zajednici i šire već pokušava da daje vest o raznim lokalnim ili regionalnim dešavanjima. Nije prepoznao svoju mogućnost da se pozicionira na paleti medija kao dnevni list koji uvek nudi nešto više od informacija u vidu analize. Čini se da je zaboravio i na dugu tradiciju koju ima i jedinstveni položaj da pre nedeljnih novina može da da drugi pogled na dešavanja u okruženju.

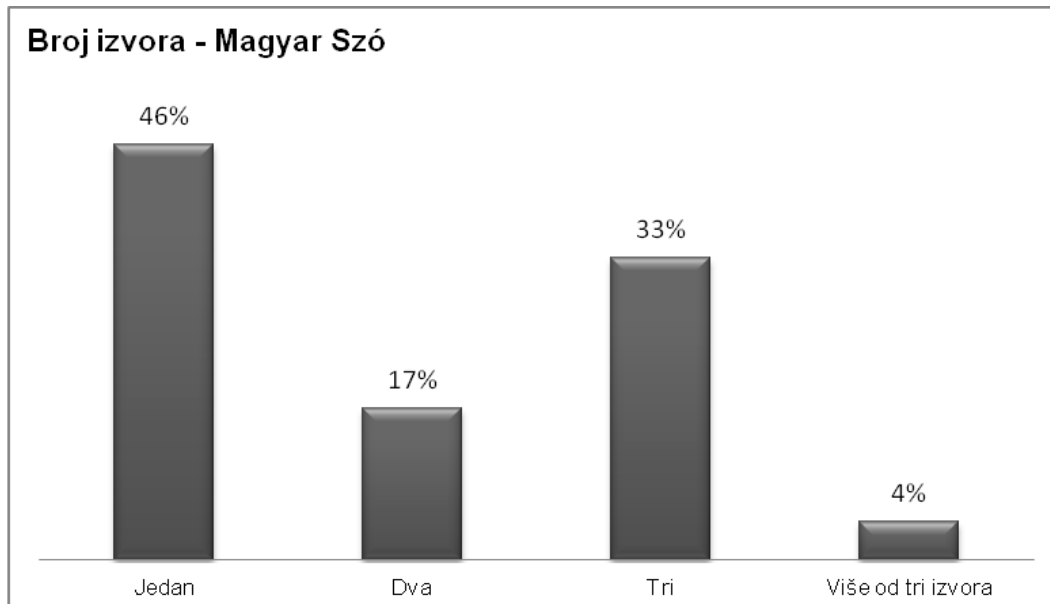
Povod – Očekivano dominiraju aktuelni događaji (92%), ali nema nijedne medijske inicijative, što je veliki problem jer ukazuje na već pomenuti nedostatak – deficit analitičkih tekstova, nema objašnjenja onoga što se dešava, samo se prenosi informacija bez interpretacije.

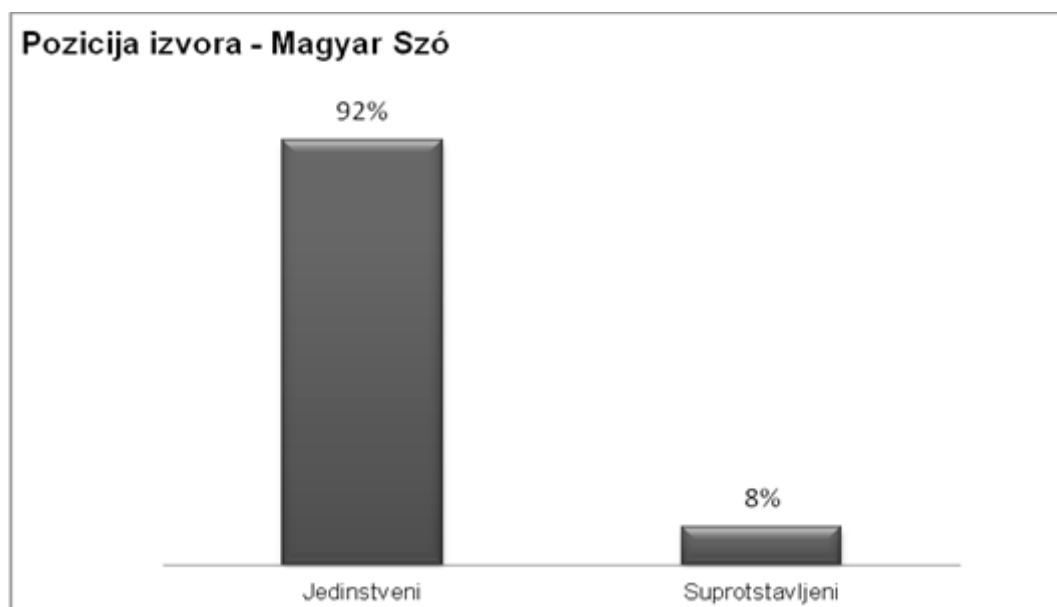
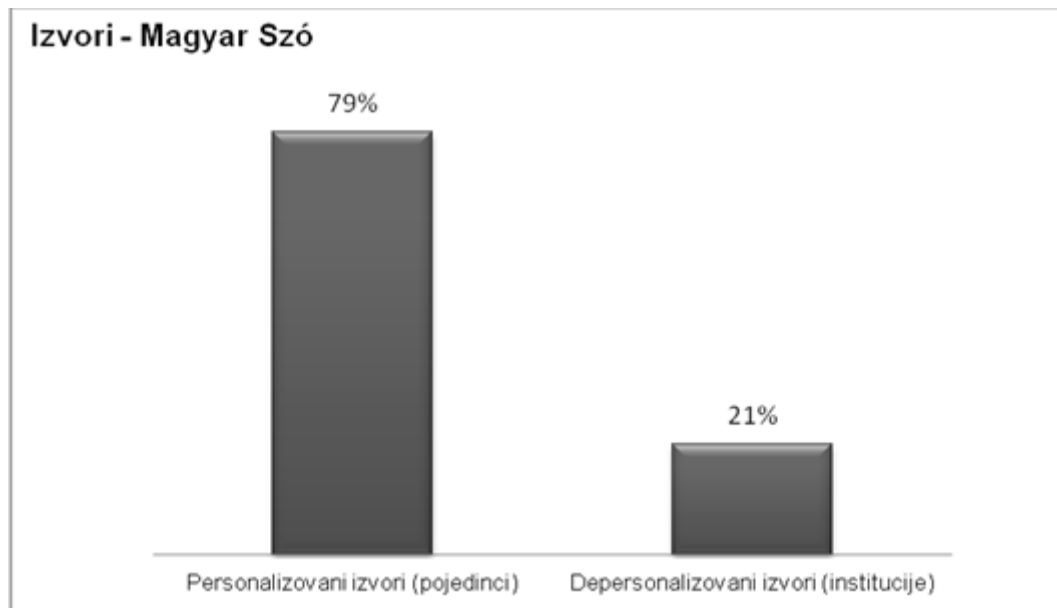

Vizuelna prezentacija – 58% dodatno analiziranog priloga ima fotografiju, ostali tekstovi nisu ilustrovani ni sa čim. Zbog ove činjenice list ima klasičniji stil u odnosu na druge listove koji se štampaju na srpskom jeziku. Na slikama su uglavnom učesnici događaja ili portreti sagovornika.

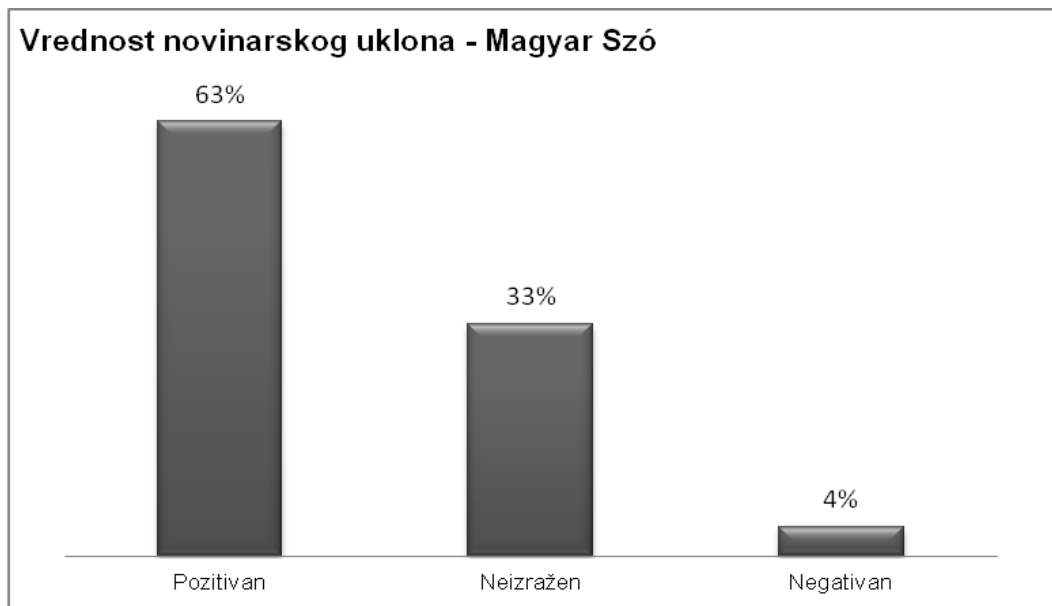
Vizuelna prezentacija	Frekvencija
Tekst sa fotografijom	14
Tekst bez fotografije	10
Drugo	0
Total	24

Izvori informacija – Objedinjene kategorije ukazuju na to da se uglavnom citira jedan (46%), personalizovani (79%) izvor. U skladu sa ovom situacijom je i činjenica da su u najvećem broju tekstova izvori na istoj poziciji. Da dodamo, novinari su u 33% slučajeva citirali tri izvora, ali su oni uglavnom bili na istoj poziciji (92%), nikako suprotstavljeni. Jedan od primera kada je novinar citirao više izvora, ali su svi bili na istoj poziciji, jeste konferencija mađarskih novinara u dijaspori na kojoj se govorilo o tome da treba da se izradi jedna zajednička medijska strategija za medije na mađarskom jeziku u dijaspori. Čitaoci nisu mogli da čuju koje su eventualne negativne posledice takve strategije (npr., uniformisanje medija, vesti i slike o dijaspori) i u kojoj meri će to na primer uticati na ovdašnje uslove, kada je reč o informisanju na mađarskom jeziku. Drugi primer pozitivnog pristupa, uprkos korišćenju većeg broja izvora, jeste najava početka serijala akreditovanih edukacija učiteljima i nastavnicima u organizaciji Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine. Vest je predstavljena u pozitivnom kontekstu, ali novinari nisu objasnili kakvo je trenutno stanje na polju edukacije nastavnika, koliko su oni konkurentni i sl. Primer suprotstavljenih izvora je tekst o sednici Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine gde je novinar u vidu izveštaja citirao više izvora koji su podržavali ili kritikovali promene u sistemu funkcionisanja ove institucije kao reprezentativne ustanove ove manjinske zajednice.

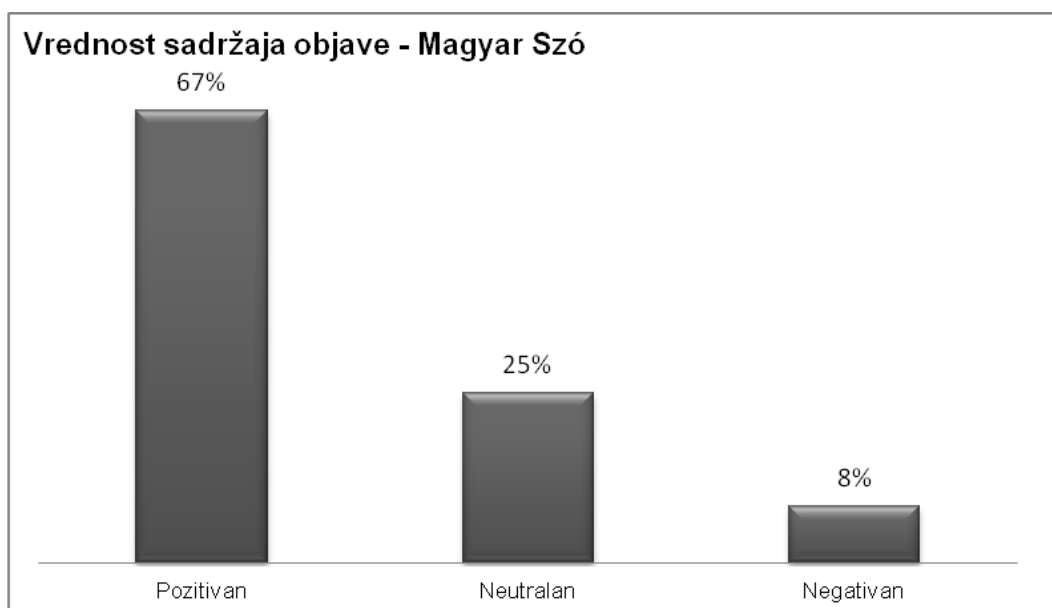

Novinarski uklon – Novinari su o mađarskoj zajednici uglavnom izveštavali u pozitivnom tonu – 63% a samo u jednom tekstu imamo negativan ton kada je bilo reči o nepravdi, kako to list tvrdi, prema studentima mađarske nacionalnosti. Tekst je objavljen 22. septembra 2012. godine pod naslovom „Sa jednakim šansama“ (mađ. Egyenlő eséllyel). U tekstu se govori o problemima bruoša na pravnom fakultetu koji su prijemni ispit polagali na mađarskom jeziku, ali su, umesto pitanja iz oblasti sopstvenog maternjeg jezika, pitanja dobili iz srpskog jezika i književnosti i tako nisu uspeali da budu na spisku studenata koji studiraju na teret budžeta. „Istina je da su pitanja bila na mađarskom jeziku, ali nisu dobili ona pitanja na koja su se pripremili, ovo je brutalno kršenje prava na jednakost“, piše u pomenutom tekstu novinar. Kada je reč o pozitivnim primerima, tu su pomoć matice đacima gde novinar koristi pozitivne atribute da bi opisao posetu državne sekretarke iz Mađarske koja je došla da preda dokumenta o stipendiranju đaka u mađarskim odeljenjima, uspesi na polju kulture itd.

Vrednost sadržaja – Čak 67% sadržaja je pozitivno. Jedan od primera je taj kako đaci koji pohađaju nastavu na mađarskom jeziku imaju bolje rezultate na PISA testu nego oni koji uče na srpskom jeziku, a ukazuje se i na to u kojim kategorijama su đaci u mađarskim razredima bolji nego drugi. Vrlo često su u pitanju susreti KUD-ova, a o njihovom radu i položaju samo pozitivne stvari možemo čitati. Nisu u velikom broju obrađeni životni problemi mađarske zajednice. Postavlja se pitanje zašto se o tome ne govori konstatno sa „živim“ primerima (npr., zašto su đaci slabiji u nekim kategorijama PISA testa itd.). Neutralna vrednost je prisutna u 25% dublje analiziranih priloga. Jedan primer je tekst u kom se govori o učestvovanju reditelja Andraša Urbana sa tri predstave na Festivalu vojvođanskih profesionalnih pozorišta.

4. MEDIJI NA HRVATSKOM JEZIKU

Hrvati u Vojvodini spadaju u red malih manjina – njihov ukupan broj nije veći od 3% ukupnog stanovništva Vojvodine, odnosno manji je od 1% na teritoriji Srbije. Procentualno, hrvatska manjina čini čak 17% stanovništva u Apatinu, a u značajnijem obimu naseljavaju i Suboticu (tu živi najveći broj Hrvata, 16.688), Sombor, Novi Sad, Bač, Sremsku Mitrovicu, Šid, Rumu i Indiju. Kao i za mađarsku manjinu, Subotica je politički i kulturni centar Hrvata u Vojvodini.

Kako je potvrdila Platforma za budućnost informisanja na hrvatskom jeziku u Srbiji, koju su sačinili predstavnici ove manjinske zajednice koji su ujedno i akteri u njenom svakodnevnom delovanju, hrvatska zajednica u Srbiji još uvek nema u celini izgrađen vlastiti institucionalni okvir i do kraja zaokruženu manjinsku infrastrukturu. Na to je uticala i činjenica da je ova zajednica, za razliku od mađarske ili slovačke, manjinski status i zakonske garancije stekla tek nakon raspada bivše Jugoslavije.²⁵⁸ Uz već navedena ustavna načela i zakonska dokumenta (u uvodu), za informisanje na hrvatskom jeziku važan je i Sporazum između Srbije i Crne Gore i Republike Hrvatske o zaštiti prava srpske i crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj i hrvatske manjine u Srbiji i Crnoj Gori, potpisan 15. novembra 2004. godine u Beogradu.

Hrvatska zajednica spada u red onih manjina u Srbiji koje nemaju veliki broj medija ili programa koji se emituju na njihovom jeziku. Uz *Hrvatsku riječ*, koja je vodeći štampani medij, te njene podlistke *Hrcko* i *Kužiš*, tu su periodični listovi *Zvonik*; *Glas ravnice* – glasilo stranke DSHV; *Miroljub* – glasilo somborskog Durštva Vladimir Nazor; i *Glasnik pučke kasine* – glasilo udruge Pučka kasina.²⁵⁹ Zbog toga je tjednik *Hrvatska riječ*, kako je naglašeno u Platformi, od posebnog značaja za informisanje na hrvatskom jeziku. Kako stoji u zaključcima ove analize, ovaj se list „mora dalje razvijati, prije svega na planu podizanja kvalitete informativne ponude. Ona se također treba računavati kao resurs za podizanje obujma i kvalitete informiranja u ravni lokalnih hrvatskih zajednica (npr., namjenske jedna ili dvije stranice za određenu lokalnu sredinu)...“²⁶⁰ Uz *Hrvatsku riječ* značajnu bi ulogu u promovisanju hrvatskog jezika u medijima trebalo da odigraju i mediji od lokalnog, regionalnog i pokrajinsko-nacionalnog značaja u sredinama gde žive Hrvati. Kako piše Žigmanov, „kada su u pitanju tiskani mediji, Hrvati bi se trebali na lokalnom/regionalnom planu informirati na vlastitom jeziku u sljedećim listovima: tjednicima *Sremske novine* (pokrivaju cijelu regiju Srijema), *Somborske novine*, *Glas komune (Apatin)* i *Subotičke novine*. Što se tiče obima, ono ne bi trebalo biti veće od dvije stranice, a sadržaji trebaju pokriti informacije od lokalnog značaja. Ovdje treba imati u vidu da ni u jednoj od navedenih novina ne postoji niti djelić informiranja na hrvatskom, što će vjerojatno usložnjavati proces njegova započinjanja, a gdje, i to se mora računati, možda neće ni biti moguće započeti informiranje.“²⁶¹

Radijski programi emituju se na tri stanice – Radio Subotici, Radio Bačkoj i Radio Novom Sadu. I dok iza programa na hrvatskom jeziku Radio Subotice stoje profesionalno uposlene osobe (ukupno četiri novinara) i trosatni program sa snažnim informativnim segmentom, dotle

²⁵⁸ Platforma za budućnost informiranja na hrvatskom jeziku u Srbiji, Hrvatsko nacionalno vijeće, Subotica, 2009.

²⁵⁹ O hrvatskim medijima u Srbiji mogu se naći informacije na stranici Hrvatskog nacionalnog vijeća, http://www.hnv.org.rs/informiranje_na_hrvatskom.php#tv

²⁶⁰ Platforma, 2009.

²⁶¹ Žigmanov, T. „Okvir za budućnost informiranja na hrvatskom jeziku u Srbiji (IV)“, dostupno na stranici: <http://radiosuboticadanas.info/html/index.php?module=Pagesetter&func=viewpub&tid=8&pid=99&arc=99>

program na Radio Bačkoj producira grupa entuzijasta bez nadoknade a program se emituje jednom nedeljno u trajanju od sat vremena. Kod programa Radio Subotice na hrvatskom jeziku, od značaja je i internet stranica koja je pravi informativni internet portal na hrvatskom jeziku u Srbiji – www.suboticadanas.info, što ga je uredništvo oformilo i dnevno servisira novim sadržajima. Uz ovaj, svoju *web* stranicu (više nego portal) ima i Hrvatska riječ (www.hrvatskarijec.rs).²⁶²

Uz redovni desetominutni Dnevnik na RT Vojvodine, koji je bio predmetom ove analize, u proteklom periodu postojala su dva televizijska programa na hrvatskom jeziku – nedeljna polusatna emisija TV Tjednik, emitovana na regionalnoj TV stanici Yu eco, odnosno polusatna emisija *Prizma* koju je emitovala RT Vojvodine. Postoji jako mali broj portala na hrvatskom jeziku. Iskustva sa portalima medijskih kuća (*Hrvatska riječ*, Radio Subotica - program na hrvatskom) ili institucija (ZZKVH ili HNV) su različita. „Kad je u pitanju obim i vrsta sadržaja, medijske kuće donose veći broj informacija (prije svega Radio Subotica). *Hrvatska riječ* ne donosi sve sadržaje nego samo elemente sadržaja a može se kupiti putem interneta u PDF formatu. HNV donosi informacije mahom o njihovom radu i nešto iz života zajednice, međutim niko osim Radio Subotice nema interaktivni portal sa mogućnošću slanja komentara. Sam portal ima relativno mali broj komentara i relativno malu posjećenost.“²⁶³

4.1. Radio-televizija Vojvodine – vesti na hrvatskom jeziku

Istorijat redakcije i osnovni podaci – Hrvatska zajednica je mogućnost formiranja svoje informativne emisije na RTV stekla nakon usvajanja novog Statuta Vojvodine, kojim je hrvatski jezik postao jedan od službenih jezika u Vojvodini. Ova ideja realizovala se nakon višemesečnih pregovora menadžmenta RTV sa Hrvatskim nacionalnim savetom. Informativna redakcija programa na hrvatskom jeziku RTV počela je sa radom u martu 2010. godine. Od tog vremena, na drugom programu RTV od ponedjeljka do subote emituje se desetominutni TV Dnevnik na hrvatskom jeziku u terminu od 17:45 sati. Osim toga, na istom programu rezervisani su i termini za dve polusatne emisije iz kulture (*Izravno* i *Svjetionik*) nedeljom od 16 do 17 sati, ali zbog nerešenih kadrovskih i statusnih pitanja, one nisu zaživele u punom smislu.²⁶⁴

U toku projektnog perioda analizirali smo devet izdanja Vijesti u redovnom periodu (za 27. februar, 14. i 30. mart, 17. maj, 16. i 18. jun, odnosno 13. i 22. septembar), i još sedam izdanja koja su emitovana u toku izborne kampanje (od 26. aprila do 3. maja, svaki dan).

Osnovna zapažanja – U 16 analiziranih emisija emitovana su ukupno 153 priloga, od kojih se 40 odnosilo na hrvatsku nacionalnu manjinu, što je nešto više od jedne četvrtine (26%). U proseku su vesti trajale oko devet minuta i 30 sekundi (nešto kraće u toku izborne kampanje), svako je izdanje imalo oko 10 priloga, a korištene su raznovrsne forme izražavanja.

Teme – Tek 19 priloga odnosilo se na teme i probleme direktno vezane za hrvatsku manjinsku zajednicu. Tematski, gledano na ukupni monitorisani program, je najviše bila zastupljena *politika* sa 24 priloga (29%), a potom *ekonomija* sa 21-dnim prilogom (25%). Dvocifren procenat zastupljenosti smo imali još kod tematike *ostalo* (poljoprivreda, turizam, sport, vreme) i *kultura*. Sve ostale tematske oblasti (religija, rad kulturno-umetničkih

²⁶² Platforma, 2009.

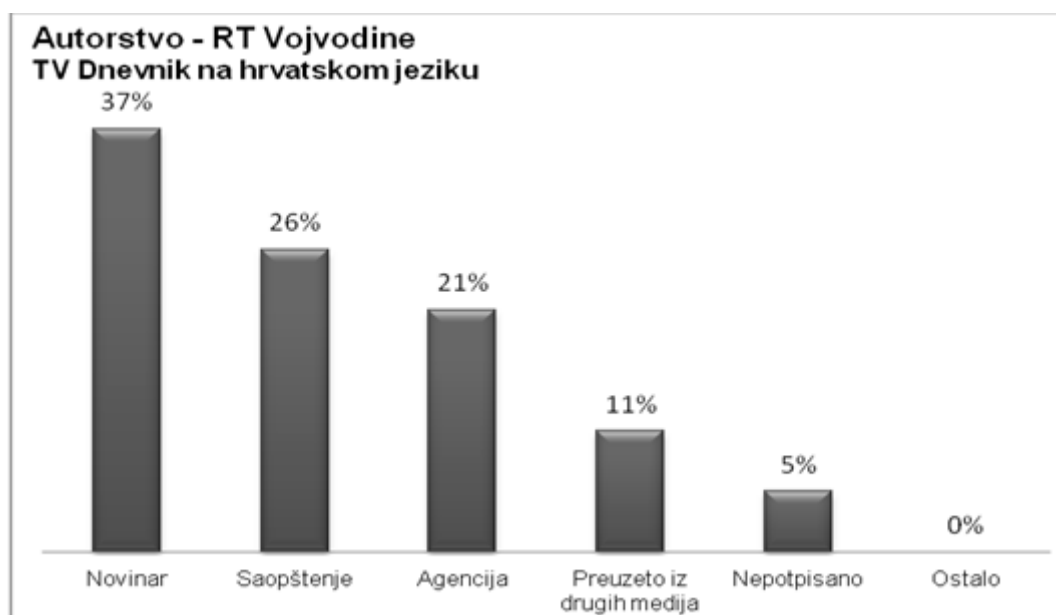
²⁶³ Intervju sa Tomislavom Žigmanovom, direktorom Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata

²⁶⁴ Podaci su preuzeti sa stranice Hrvatskog nacionalnog vijeća, http://www.hnv.org.rs/informiranje_na_hrvatskom.php#tv

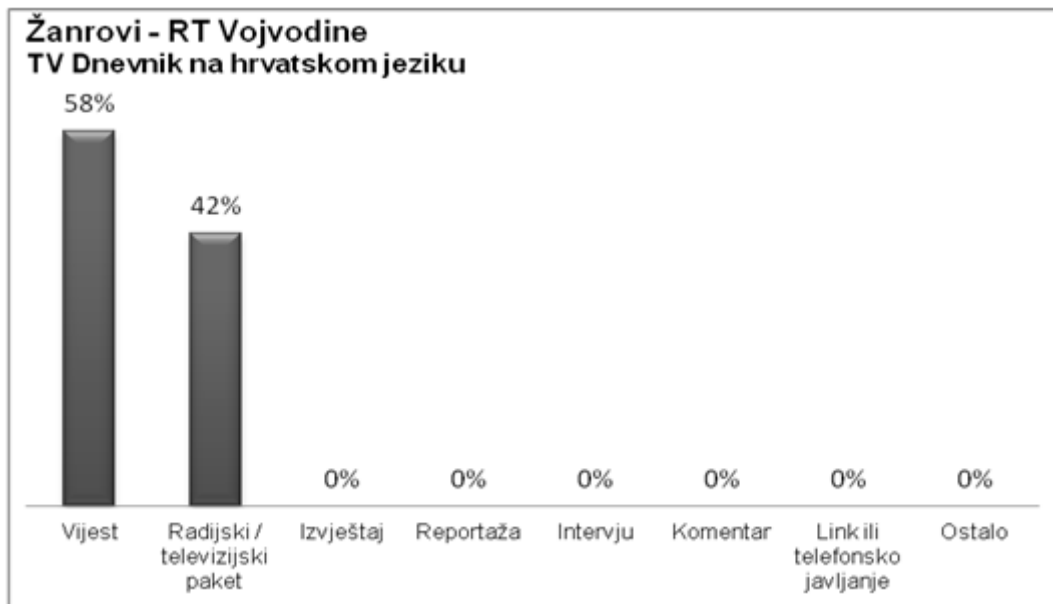
društava, obrazovanje, javna upotreba jezika, kriminal, ljudska i manjinska prava) bile su ravnomerno, ali retko, zastupljene.

Teme	Fokus na sopstvenu manjinu		Fokus na većinske teme		Fokus na druge manjine		Sveukupno	
	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat
Religija	1	5%	1	2%	0	0%	2	2%
Kulturno umetnička društva	2	11%	0	0%	0	0%	2	2%
Ljudska i manjinska prava	1	5%	2	3%	0	0%	3	4%
Javna upotreba maternjeg jezika	3	16%	0	0%	0	0%	3	4%
Kriminal	0	0%	3	5%	0	0%	3	4%
Obrazovanje na maternjem jeziku	2	11%	2	3%	0	0%	4	5%
Kultura	6	32%	3	5%	0	0%	9	11%
Ostalo (poljoprivreda 3, turizam 1, sport 1, vreme 3)	0	0%	13	20%	0	0%	13	15%
Ekonomija	1	5%	20	31%	0	0%	21	25%
Politika	3	16%	21	32%	0	0%	24	29%
Total	19	100%	65	100%	0	0%	84	100%

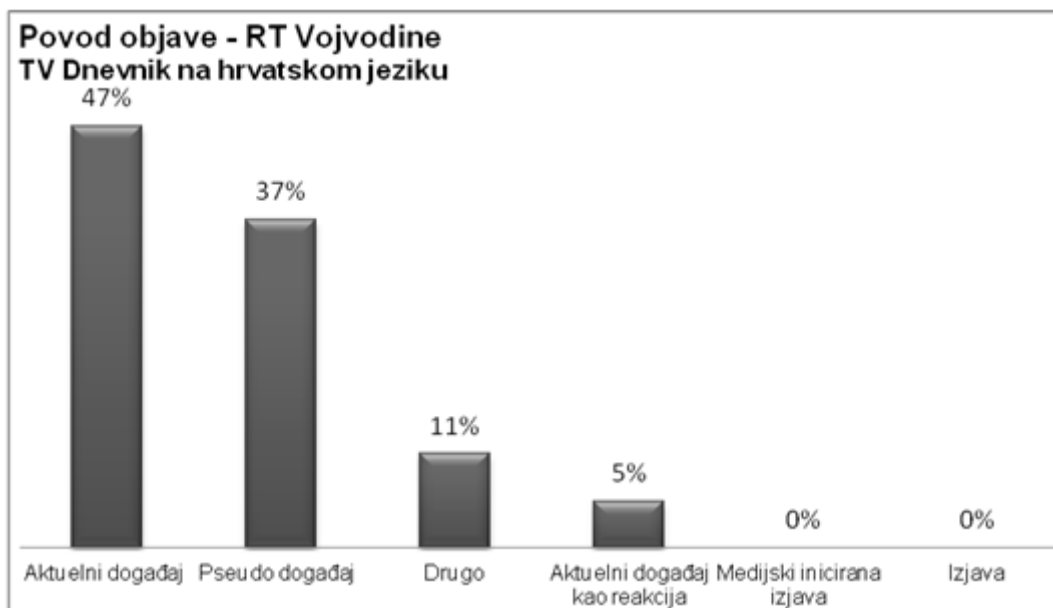
Autorstvo – Za nešto više od trećinu priloga emitovanih u emisiji vesti potpisnici su njihovi novinari (14). U većini priloga bilo je teško odgonetnuti ko je zaista autor jer je veliki broj vesti bio čitan uz prateće snimke ili grafike, a vezano je za neke protokolarnе događaje iza kojih stoje određene institucije, što je navodilo na zaključak da su u pitanju saopštenja ili agencijske vesti. Tako su u 13 slučajeva izvori bila saopštenja a u sedam slučajeva bile su to agencijske vesti.

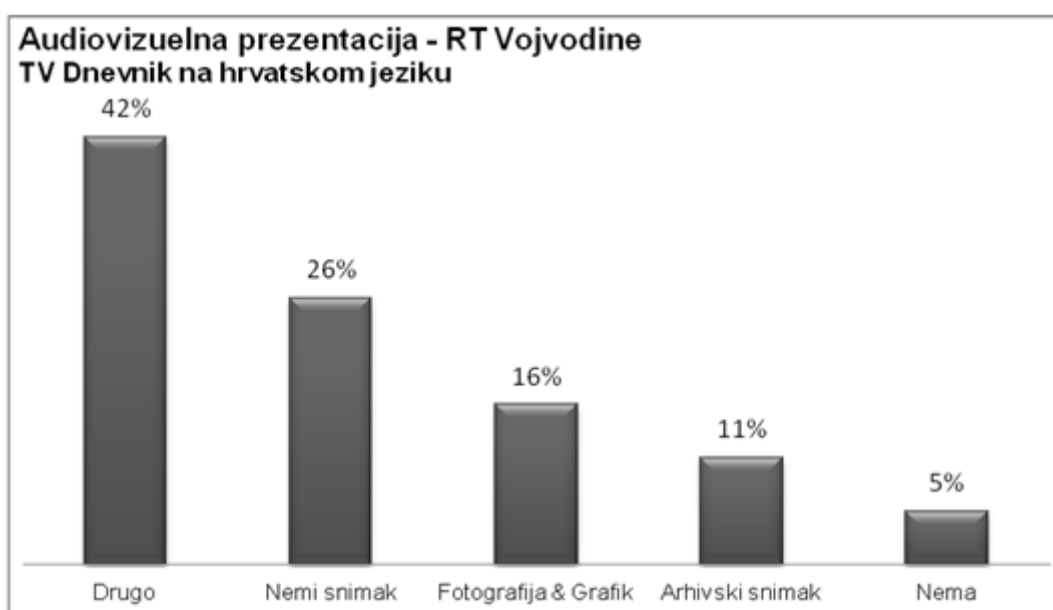
Žanrovi – Očekivano dominiraju vesti, uglavnom one koje su zasnovane na saopštenjima različitih institucija i agencija, te drugim medijima kao izvorima. U monitorisanim programima je emitovano 13 priloga (TV paketa), što je skoro jedan po emisiji. Zanimljiv prilog, sa ne toliko konkretnim povodom („Sve veći broj mladih u Subotici čita knjige i koristi usluge subotičke knjižnice...“), ali jasnom inicijativom novinara, emitovan je 30. marta, doduše, kao osmi u nizu (nakon bloka vesti posvećenih politici, poljoprivredi i ekonomiji) ali je vrlo značajan jer promovise obrazovanje, kulturu čitanja i posebno čitanje na hrvatskom jeziku, što je važno za ovu manjinsku zajednicu. Neki od priloga bili su vezani za takozvane pseudodogađaje (konferencije, skupove), a takav je primer i prilog emitovan 30. aprila (pred izbore), sa konvencije Demokratske stranke Hrvata u Vojvodini povodom predstavljanja njihovog programa i podrške Demokratskoj stranci. Sličan povod bio je i kod priloga emitovanog 27. februara, kada je Petar Kuntić po treći put izabran za predsednika DSHV, najvažnije političke partije kod Hrvata u Srbiji. Ovaj prilog, koji je sadržao snimke sa konvencije i izjave aktera, trajao je 3 minute i 10 sekundi. Najčešće je autor ovih priloga za Dnevnik bio novinar Josip Stantić.

Povod objave – Najviše ima aktuelnih događaja (9) i pseudodogađaja (7). Slede najave (2, koje su svrstane u rubriku ostalo), te aktuelni događaji kao reakcija (1). Jedan prilog, koji je imao funkciju najave, bio je vezan za Dužijancu, najznačajniji praznik vojvođanskih Hrvata, i emitovan je u izdanju Dnevnika od 28. aprila u trajanju od 3 minute i 30 sekundi. Novinar je obišao salaš Martina Gabrića, domaćina ovogodišnje Dužijance, predstavio njega i sa ostalim ljudima koji su organizatori porazgovarao o događaju.

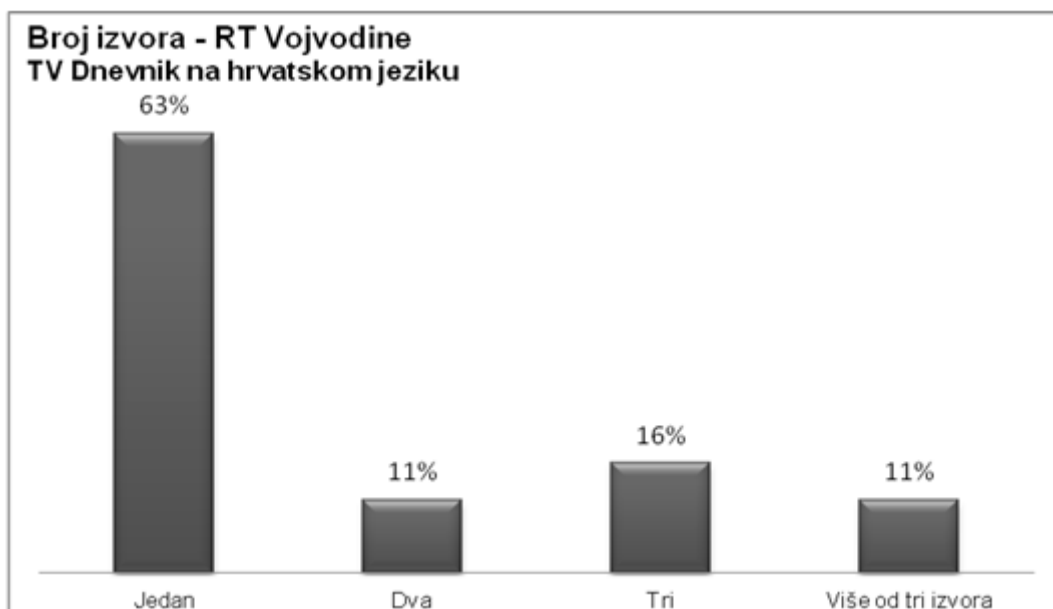
Audiovizuelna prezentacija – Recimo da je ovo bilo šaroliko. Imali smo 6 priloga novinara (dakle, to je prilog sa terena na koji novinar ide sa kamerom i ekipom i to je svrstano u rubriku ostalo), zatim 5 nemih snimaka, 3 priloga gde su korišteni fotografija ili grafika, 2 puta je išao arhivski snimak sa tonom koji se nadovezivao na najavu, dok u jednom slučaju nije bilo pokrivalica. Zanimljivo da nije bilo niti jednog gostovanja u studiju.

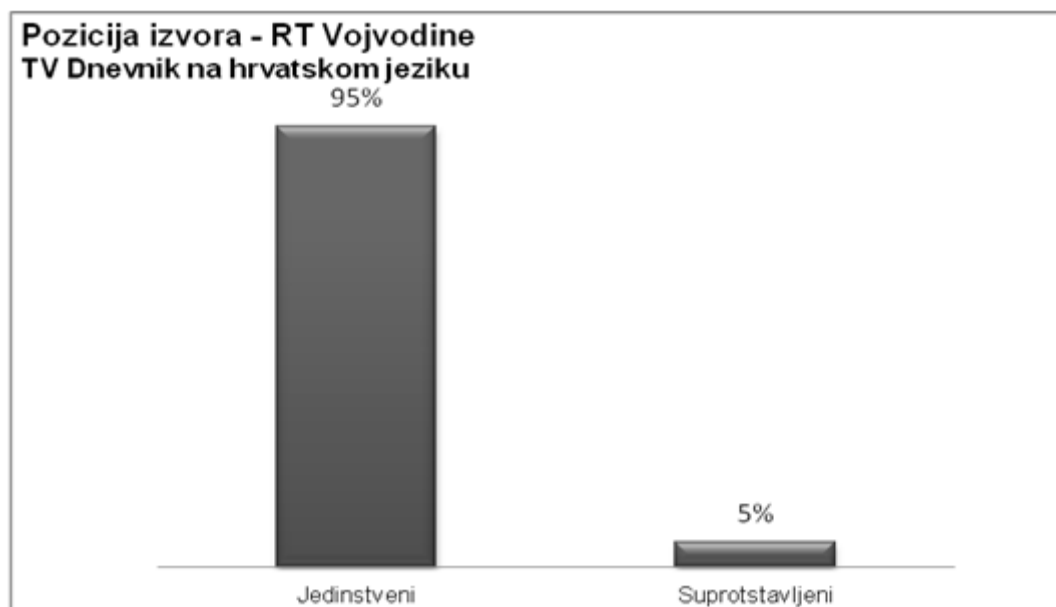
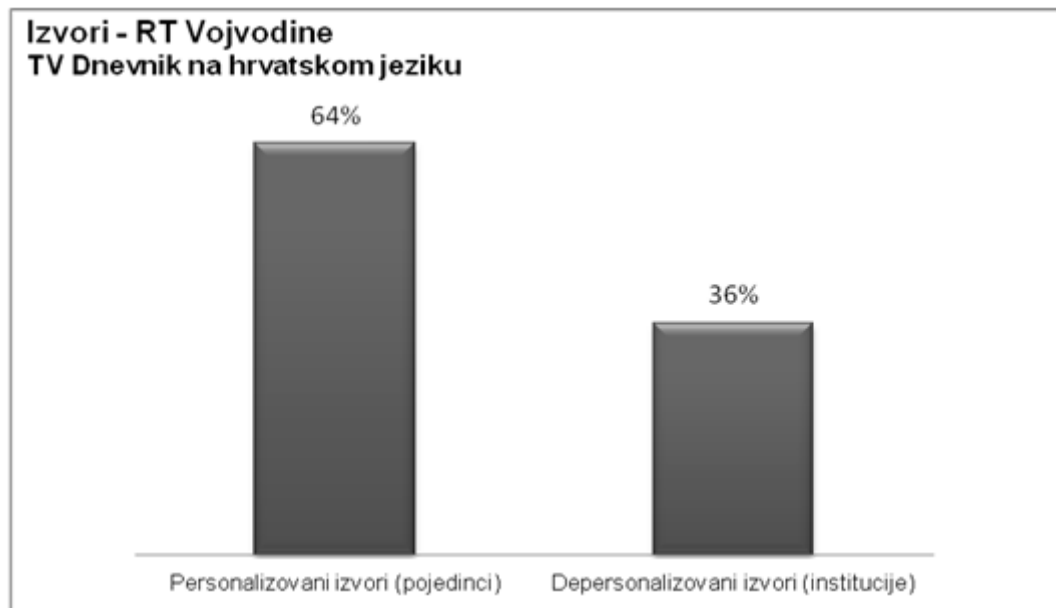

Voditeljice Dnevnika na hrvatskom jeziku u toku analiziranog perioda (redovni monitoring, plus analiza emisija u predizbornom periodu) bile su Gordana Jerković (12 puta) i Anita Žanić (četiri puta, te se mnogo više pojavljivala u ulozi novinarka koja priprema priloge). Jerković, koja je češće vodila Dnevnik, delovala je vrlo sigurno, uverljivo, profesionalno, imala dobar kontakt sa kamerom, dikcijski gotovo bez greške, ali sa osetnim naglaskom koji imaju Hrvati iz Vojvodine i kod kojih se tokom čitanja vesti oseća da im izgovaranje pojedinih reči nije prirodno (na primer, reč „koncert“ izgovorena je sa karakterističnim zagrebačkim naglaskom).

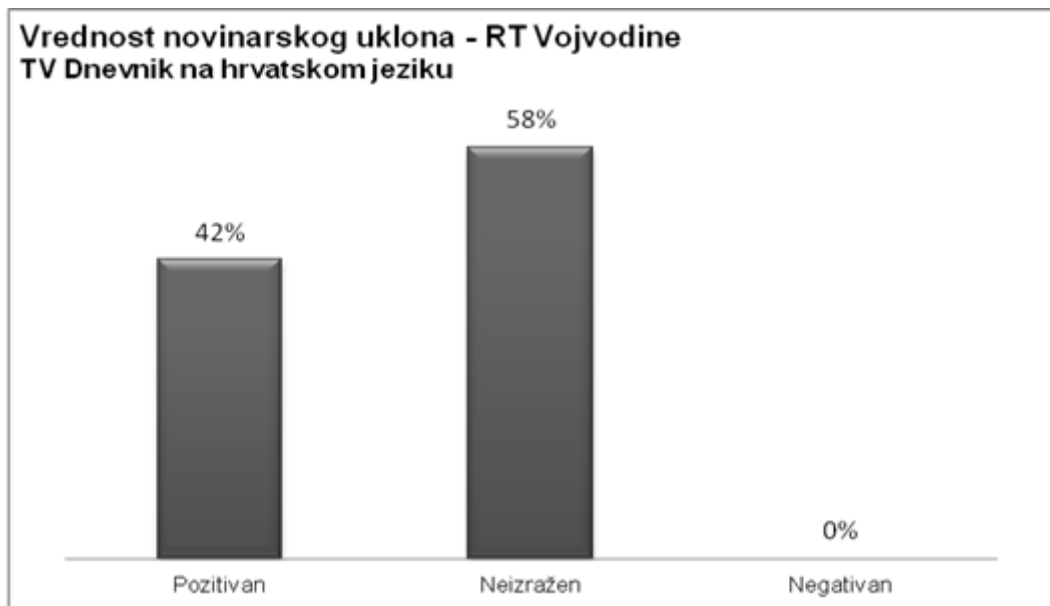
Izvori informacija – Ovo obuhvata čak tri tabele – broj izvora po prilogu, pozicija izvora i karakter izvora (personalni i depersonalni). Objave su se najčešće oslanjale na jedan izvor informacija (29 priloga) i to su uglavnom bila saopštenja ili agencijske vesti. Više izvora informacija, uglavnom u vidu sagovornika, zabeleženo je u prilogima – dva puta su to bila po dva sagovornika u svojstvu izvora, četiri puta po tri izvora i pet puta je korišteno više od tri izvora informacija.

Vestima su uglavnom dominirali depersonalizovani izvori (33 puta) u vidu institucija, dok je zahvaljujući velikom broju sagovornika ali i manjem broju emitovanih izjava uz čitane vesti broj personalnih izvora za jedan veći (34). Izvori su uglavnom bili jedinstveni (39), a u svega jednom prilogu bila su sučeljena mišljenja, i to u prilogu emitovanom u izdanju od 27. februara sa konvencije DSHV-a, na kojoj je Petar Kuntić po treći put izabran za predsednika. Iako su u prilogu novinari emitovali i izjavu Ivana Karačića, koji je izneo mišljenje suprotno mišljenju novoizabranog predsednika, generalni je utisak da je prilog pomalo pristrasan i da naginje na stranu Kuntića jer sve ostale izjave (četiri, a pet sa Kuntićevom) nisu bile konfrontirajuće, dok je nakon Karačićevog izlaganja priliku dobio ponovo Kuntić da poruči kako „ne može manjina nametati nešto većini“. Ovaj je prilog emitovan kao prvi u tom izdanju vesti.

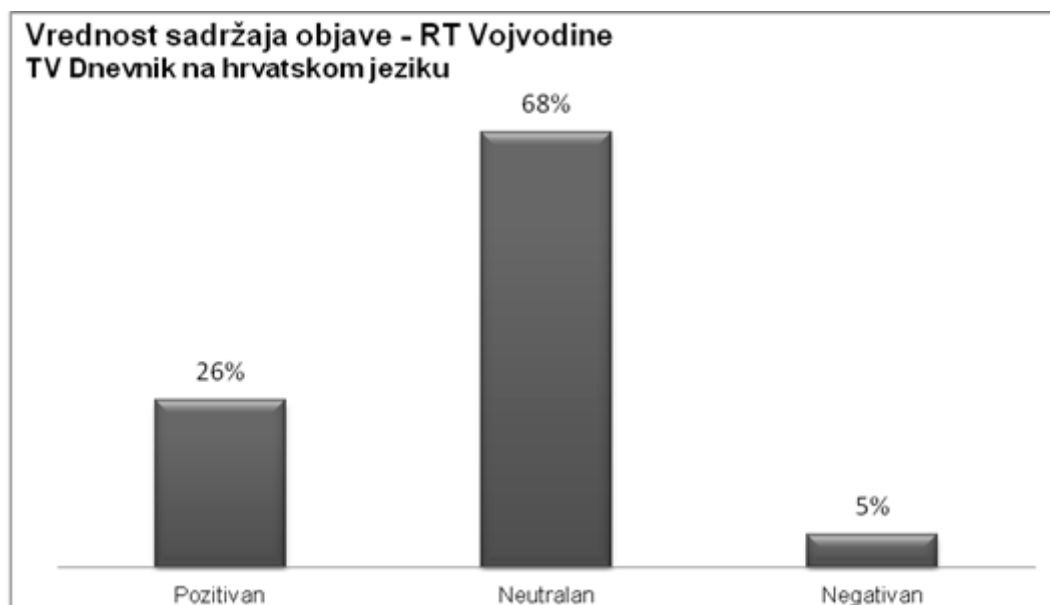

Novinarski uklon – Značajno je zastupljen, što je možda i očekivano, pozitivan uklon spram tema, događaja pa i ličnosti (političkih, kulturnih) koji predstavljaju hrvatsku zajednicu. Takvih je objava bilo 16, dok je onih sa neizraženim uklonom bilo 24.

Vrednost sadržaja – Statistika pokazuje da dominiraju vrednosno neutralne i protokolarne teme (28 objava), zatim one sa pozitivnom konotacijom (osam objava), i tek nekoliko sa negativnom (četiri – one se uglavnom odnose na nečiju smrt, zatim loš položaj ili težak život pripadnika zajednice itd.).

Izveštavanje u toku predizborne kampanje – U toku predizbornog perioda analizirali smo sedam izdanja dnevnika (od 26. aprila do 3. maja), u kojima je bilo ukupno 68 priloga ili objava (devet do 10 po jednom izdanju emisije), dok se na teme koje su se ticale izbora odnosilo 22 (ili 32%). Ukupno trajanje svih informativnih emisija bilo je 60 minuta (odnosno osam i po minuta po izdanju).

U toku ovih sedam dana na hrvatsku zajednicu odnosilo se 21 prilog (31%), dok se od toga broja svega četiri (6% od ukupnog broja priloga) odnosilo na izbore – sva tri priloga pratila su

aktivnosti vodeće hrvatske stranke DSHV-a: prvo je 26. aprila najavljena partijska konvencija, 30. aprila je partija najavila koaliciju sa DS-om, dok je u izdanju od 2. maja emitovan prilog u kojem je izvešteno o aktivnostima DSHV-a u Sremu.

Kada su većinske teme u pitanju, tu je zabeleženo 45 priloga (66%) i politika je bila dominirajući kontekst izveštavanja o većinskim temama jer je zauzimala 40% većinskog korpusa (18 od 45 priloga tematizovalo je politiku). Uz DSHV, kao vodeću hrvatsku partiju, uredništvo RTV na hrvatskom jeziku neskriveno je favorizovalo tada još uvek vodeći DS i njene prvake, posebno predsednika partije i (tada) Srbije Borisa Tadića, lidera pokrajinskog DS-a Bojana Pajića, te ministra Olivera Dulića, koji je iz Subotice i ima hrvatsko poreklo.

Izveštavanje o sopstvenoj zajednici (hrvatskoj) i o temama koje su većinskog karaktera (posebno o političkim subjektima) razlikovalo se najviše u dve analizirane potkategorije. Prva je kategorija autorstva. I dok su izveštaji i prilozi o sopstvenoj zajednici u jednom delu bili potpisani, odnosno uradili su ih novinari hrvatske redakcije (33% takvih priloga), u preko 90% slučajeva objave o većinskim temama i političkim subjektima bile su preuzete vesti (saopštenja, agencijske vesti), ili su izvori bili neimenovani. Drugo, kada su izvori u pitanju, i to je već nagovešteno kod autorstva – novinari i akteri iz hrvatske zajednice i lokalnih zajednica u kojima žive Hrvati bili su izvori u priložima koji su tematizovali hrvatsku zajednicu, dok su kod većine to uglavnom bili institucionalni izvori, drugi mediji, ili izvori nisu bili imenovani.

4.2. Radio Subotica – uredništvo na hrvatskom jeziku

Program na hrvatskom jeziku počeo je sa emitovanjem 1998. godine, i to prvo kao jednočasovni program. Od maja 2001. program je proširen na dva sata emitovanja, dok je danas program na hrvatskom jeziku tročasovni (od 18 h do 21 h), i emituje se svaki dan u sedmici.²⁶⁵

Program se finansira iz javnih sredstava a osnovna funkcije su mu, uz informisanje, i promocija tema od kulturnog, istorijskog i identitetskog značaja za život hrvatske zajednice u Srbiji. Kako stoji na zvaničnoj *web* stranici, naglasak je na temama koje se “neposredno odnose na život i problematiku hrvatske zajednice u Subotici i njezinoj okolini, međunacionalnim odnosima i položaju Hrvata u našem društvu, odnosima matične Hrvatske i domicilne države Srbije, ali i druge teme vezane za narodne običaje Hrvata, školstvo, likovnu umjetnost, književnost, glazbu, hrvatsku i opću kulturu, vjerski život, obilježavanje velikih i malih obljetnica”.²⁶⁶ Uz sadržaje koji su usko fokusirani na hrvatsku zajednicu, tematski su pokrivena i pitanja od značaja za širu društvenu zajednicu poput tolerancije, suživota, problema većine i drugih manjinskih zajednica, komunalnih tema itd. U pripremi emisije na hrvatskom jeziku, osim četvero stalno uposlenih (glavni i odgovorni urednik i tri novinara), učestvuje i oko 15 vanjskih saradnika.

Svojevremeno je tjednik *Hrvatska riječ* pisao o tome kako se ova stanica bori i sa problemom smanjene frekvencije. „Radio Subotica, nažalost, nije dovoljno zastupljena na teritoriju Grada

²⁶⁵ Odluka Upravnog odbora, a potom i osnivača, Skupštine opštine Subotica, da se program na hrvatskom jeziku proširi i na dnevno emitovanje

²⁶⁶ *Web* stranica uredništva na hrvatskom jeziku Radio Subotice,

<http://radiosuboticadanas.info/html/index.php?module=pagesetter&func=viewpub&tid=12&pid=0>

Subotice, jer čim izađemo iz Aleksandrova i Malog Bajmoka nemoguće ju je pronaći i slušati“, rekla je Josipa Vojnić Tunić, aktivistica DSHV-a, za ovaj list.²⁶⁷

Programska šema – Za potrebe ovog istraživanja analizirali smo koncept programske šeme za period od 21. do 27. maja (sedmicu dana). Analiza sadržaja trosatnog programa na hrvatskom jeziku pokazala je da najviše ima muzičkih sadržaja (55%) – no kasnija analiza pokazala je da i emitovana muzika ima određenu edukativnu svrhu, zatim sledi edukativni program (19%), pa informativni (16%). Ostatak programa (10%) čine najave, džinglovi, reklame itd.

Trosatni dnevni program podeljen je u tri bloka između kojih se emituju reklame. Prvi, uvodni, blok koji se emituje od 18 do 19 časova uglavnom je informativnog karaktera i u okviru njega se emituju najave programa i vesti. Drugim blokom, od 19 do 19:30 časova, dominira muzika. No, ovaj blok je koncipiran smisleno i ima edukativnu svrhu jer se svaki dan menjaju muzički žanrovi i oni su uvek drugačije koncipirani – jedan dan su se puštale popularne melodije (21. maj), drugi dan muzika velikih majstora glazbe (23. maj), pa džez muzika (25. maj), odnosno verska muzika (26. maja – koja se istoga dana uklopila u jedan širi blok tema o duhovnosti). U sledećem bloku, od 19:30 do 20 časova, imamo kombinaciju muzičkih numera sa prilogom iz domena nauke, kulture, zdravlja, poljoprivrede itd. I u poslednjem bloku, do 21 časa, u kombinaciji sa muzikom emituju se redovne tematske emisije koje su svaki dan drugačije – u analiziranom periodu ponedeljkom je išla emisija o pedagogiji, utorkom *Aktualije*, sredom *Otvoreni studio* na temu izbora predsednika, četvrtkom *Novinarski razgovori*, petkom *Apartman otporan na...*, subotom *Stazama agrara* i nedeljom *Emisija za Hrvate u svijetu*.

Posebno su analizirani sadržaji emisija iz raznolikih oblasti (kultura, manjinske teme, poljoprivreda, zanimanja), te emisija informativnog tipa, sa namjerom da se dobije uvid u kvalitet sadržaja i poštovanja profesionalnih principa prilikom izrade ovih emisija. Sve emisije emitovane su u periodu februar-jun 2012.

Otvoreni studio – manjinske teme - S obzirom da se radi o primarnoj tematskoj oblasti, analizirali smo sadržaje nekoliko emisija Otvorenog studija koje su kontinuirano pažnju posvetile jednoj temi – upis u odjele na hrvatskom jeziku. Emisije su emitovane u sledećim periodima – 1. februar (upis u hrvatske odjele), 22. februar (otvaranje upisa), 7. mart (direktori o upisu), 28. mart (roditelji o upisu) i 16. maj (učiteljice o upisu).

Emisija Poljoprivreda – naša šansa, 16. juna 2012. - Tema emisije su štete koje su vremenske nepogode nanele poljoprivrednicima i njihovim usevima. O toj temi i preventivnim merama te o obimu i proceni nastale štete novinar redakcije razgovarao je sa direktorom poljoprivredne stručne službe Damirom Vargom. U drugom delu emisije razgovarano je o godišnjem prinosu pšenice te eventualnim poskupljenjima hleba. Emisija traje 17 minuta i 50 sekundi. Emisijom dominira sagovornik dok novinar postavlja dosta dugačka i nejasno koncipirana pitanja, zbog čega na momente deluje nesigurno.

Emisija Aktualije, sa fokusom na Dužijancu, 26. jun 2012. - Novinarka koja je uredila emisiju Nela Skenderović na početku najavljuje emisiju i događaj kojim će se ona baviti a to je ovogodišnja Dužijanica, najveći praznik vojvođanskih Hrvata. U pitanju je tonski izveštaj sa jednog pseudodogađaja, pres konferencije, bez drugih tonskih zapisa, priloga, lišen kreativnosti i pomalo dug i monoton. Na početku govori predsednik Organizacionog odbora Marinko Pijuković, koji je najavio Dužijancu, njene programe, i dao najosnovnije informacije

²⁶⁷ „Nedovoljna čujnost Radio Subotice“, 13. april 2012, stranica 9.

o događaju. Zatim je o duhovnom aspektu Dužijance govorio svećenik Andrija Anišić, da bi član OO Pavle Kujundžić, govorio o običaju preskakanja vatre koji se vezuje za Dužijancu. Emisija traje 18 minuta i zatvara je novinarka svojom odjavom.

Emisija U pauzi – o poslu, o zanimanjima, 25. jun 2012. - U ovoj emisiji autorica Marija Matković ugostila je Kristu Filipović, umirovljenicu, koja je svoj život posvetila kućanskim poslovima. U ugodnoj i prisnoj atmosferi razgovor je trajao 21 minut i 30 sekundi, sa jednim muzičkim prekidom na polovini. Novinarka niti u jednom momentu nije prekidala svoju sagovornicu, time doprinevši da i sam tok razgovora teče jednim prirodnim putem. Iako je autorica imala nameru da uradi paralelu sa nekadašnjim i današnjim položajem žene, da ukaže i na neravnompravan položaj žena unutar bračne zajednice, ali i na lagodnu poziciju koju su nekada zauzimale žene čiji je osnovni posao bio da vode brigu o domaćinstvu i o deci, ona u nekoliko navrata robuje stereotipima. Na primer, emisiju otvara pitanjem: „Pretpostavljam da ste početkom prošloga vijeka patrijarhalno odgajani...?“, na šta joj sagovornica odgovara da to njeni roditelji od nje nisu zahtevali, već da je posao sama odabrala.

4.3. Hrvatska riječ – tjednik na hrvatskom jeziku

Novinsko-izdavačka udruga Hrvatska riječ osnovana je 2002. godine. Osnivač je prvobitno bila Skupština Autonomne pokrajine Vojvodine, dok su dve godine kasnije osnivačka prava prenesena na Hrvatsko nacionalno vijeće. Istoimeni tjednik, koji je bio predmet ove analize, izlazi u tiražu od 1.500 primeraka, uglavnom se prodaje na teritoriji Vojvodine. Od 2005. kroz svoju izdavačku delatnost Hrvatska riječ je izdala više od 40 knjiga. Prema zvaničnim informacijama, dostupnim na *web* stranici ovog tjednika, finansira se na mesečnoj bazi iz budžeta Pokrajinskog sekretarijata za informacije, Ministarstva za kulturu Republike Srbije, Pokrajinskog sekretarijata za kulturu, Skupštine Grada Subotice i iz vlastitih prihoda. Trenutno NIU ima 18 uposlenika i oko 150 spoljnih saradnika.²⁶⁸ Urednica tjednika je Jasminka Dulić a njen zamenik Zvonko Sarić.

U nameri da poboljša sadržaje izdanja vođstvo ovog tjednika je uspostavilo snažnu mrežu saradnika i dopisnika iz raznih delova Srbije (Podunavlja, Sombora, Srema), iz regije - Hrvatska (vojvođanski – srijemski prognani Hrvati i njihove udruge) i BiH, te su uspostavljeni kontakti s manjinskim hrvatskim glasilima iz Crne Gore, Mađarske i Makedonije.²⁶⁹ Jedni su od retkih koji su tražili ekspertnu pomoć za svoj profesionalni razvoj radi poboljšanja svog identiteta, kvalitete sadržaja i uticaja. „Sami smo angažirali Novosadsku novinarsku školu i po njihovoj preporuci još neke eksperte za različite oblasti, kako za grafičko uređenje, za sadržaj... i, naravno, zainteresirani smo i dalje kada apliciramo za neke projekte, treninzi i kursevi su jedan od prioriteta.“²⁷⁰

Uzorak – Analizirali smo 12 brojeva tjednika *Hrvatska riječ* i to za 17. februar, 16. i 30. mart, 13. i 27. april, 3. i 25. maj, 1. i 15. jun, 24. avgust, odnosno 7. i 21. septembar. Analiziran je kompletan sadržaj sa izuzetkom sporta i delova koji sadrže oglase. Na bazi ovog vremenskog uzorka evidentirana je 501 objava, od čega se 326 (65%) odnosilo na hrvatsku nacionalnu manjinu u Srbiji a 12 objava se ticalo drugih manjina (2,5%). Teme od većinskog značaja tematizovale su 163 objave (32,5%).

Osnovna zapažanja – *Hrvatska riječ* je vizuelno prijemčiva novina, modernog dizajna i razigranog preloma kojem doprinose dve stvari – štampa u punom koloru i obilje fotografija

²⁶⁸ Web stranica tjednika *Hrvatska riječ* dostupna je na www.hrvatskarijec.rs

²⁶⁹ Platforma za razvoj...

²⁷⁰ Intervju Jasminka Dulić

koje ilustruju tekstove (čak 66% objava koje tematizuju hrvatsku nacionalnu manjinu bilo je opremljeno makar jednom fotografijom, dok su većina objava koje nisu bile ilustrirane bile uglavnom kratke vesti i najave događaja).

Njene rubrike su standardizovane i profilisane, uz neizbježni uvodnik koji potpisuje urednica ili njen zamenik (samo u jednom slučaju bila je objavljena fotografija umesto uvodnika, i to u broju od 24. avgusta na temu bunaričkog proštenja), tu su rubrike Aktualno, Tema, Intervju, Feljton, Subotička hronika, Dopisnici, Kultura, Crkva, Kronologija, Gastro, TV program, Sport, Oglasi i životne priče koje ovoj novini daju prepoznatljivu fizionomiju i omogućuju preglednost i lako čitanje. Prema rečima urednice, rubrika namenjena pitanjima ostvarivanja prava nacionalnih manjina i kulturne autonomije je „jedna od okosnica ovoga lista i koncipirana je tako da sagledavamo kako se ostvaruju prava hrvatske nacionalne zajednice prije svega, ali isto tako uspoređujemo i sa drugim nacionalnim zajednicama i drugim nacionalnim manjinama“.²⁷¹

Na mesečnoj bazi, u okviru *Hrvatske riječi* izlazi podlistak za decu *Hrcko*, te podlistak za mlade *Kužiš*, dok jednom u dva meseca izlazi i dodatak za kulturu, umetnost i nauku *Klasje naših ravni*. „Kroz *Kužiš* – mjesečnik za mlade angažiramo dosta mladih srednjoškolaca i studenata da pišu, pa očekujemo da će se dio njih možda jednog dana uključiti u rad *Hrvatske riječi*. Dio naših dopisnika se regrutira upravo iz kulturno-umjetničkih društava jer su uključeni u neki vid rada i spremni su naučiti hrvatski jezik.“²⁷²

Visokostandardizovani vizuelni izgled ne prate i tekstovi visokog novinarskog kvaliteta, istraživačke priče i analitički tekstovi. Na to utiče i misija lista da promoviše hrvatsko stvaralaštvo i amaterizam što se, ipak, kosi sa principima istraživačkog i komentatorskog novinarstva. „Točno je da to utiče na nivo kritike jer se često radi o amaterima koji volonterski rade i onda se svaka kritika doživljava teško. Vrlo malo je osoba iz elite koji su spremni na jedan uljudan način razgovarati i pisati o negativnim pojavama. Teško je razviti kritički diskurs i angažirati ljude da se na kritike odgovori na način na koji se to radi u većim medijima (naprimer, argumentiran tekst).“²⁷³

Ovo nije karakteristika samo ovog tjednika, to je generalno problem štampanih izdanja (svega nekoliko periodičnih magazina u regionu može da se pohvali visokim kvalitetom tekstova), posebno manjinskih medija čija je osnovna svrha informisanje na jeziku svoje zajednice i promocija kulture, tradicije, identiteta i načina života svojih pripadnika. Obe ove funkcije *Hrvatska riječ* u potpunosti ispunjava dosledno poštujući pravila objavljivanja na hrvatskom jeziku i promovišući sve ono što ima veze sa kulturom i običajima bunjevačkih Hrvata u Vojvodini.²⁷⁴ Stoga i ne treba čuditi da je veliki broj objava karakterisao pozitivan novinarski uklon (32%) i pozitivan sadržaj (19%). Sa druge strane, nekoliko puta (u 5% slučajeva) urednici ovog tjednika nisu se libili da se kritički osvrnu i na rad vodećih ljudi iz sopstvene zajednice pokazujući da imaju neku vrstu uredničke i autorske autonomije u pisanju i uređivanju lista.

Shodno gore pomenutoj funkciji, najzastupljenije tematske oblasti kada je u pitanju hrvatska manjina su kultura (30% objava) i rad kulturno-umjetničkih društava (25%). Razlozi za to su višestruki – od primarne promotivne funkcije ovih medija do vrlo aktivnih udruženja i

²⁷¹ Intervju sa Jasminkom Dulić, urednicom *Hrvatske riječi*

²⁷² Intervju Dulić

²⁷³ Intervju Dulić

²⁷⁴ Na primer, tekst o negovanju i afirmaciji hrvatskog dijalekta u Bačkoj, „Ikavica u uhu od djetinjstva“, 30. mart, stranica 21

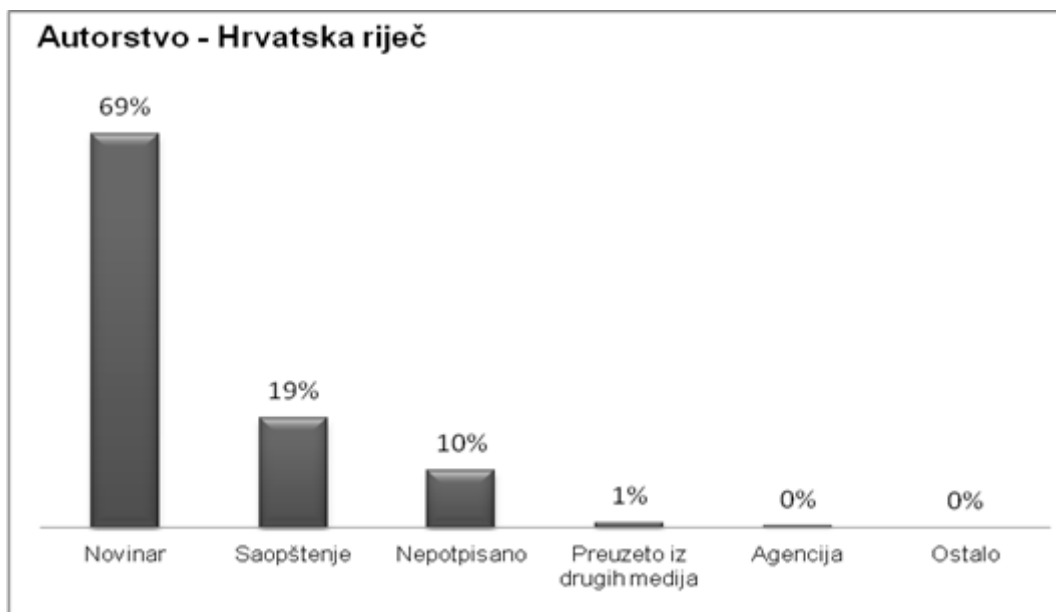
institucija u ove dve oblasti koje se prepliću. Treba istaknuti izuzetne rezultate KUD-a Matija Gubec iz Tavankuta, te aktivnosti Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata i njenog direktora Tomislava Žigmanova, koji je i sam autor vrlo važnih analitičkih, hroničkih i poetskih objava u ovome listu. Na trećem mestu se nalazi religija (sa 14%) koja ima i svoju rubriku, a zanimljivo je da je politika kada je u pitanju manjinska zajednica tek na četvrtom mestu (sa 9% ili 30 objava) i da je mnogo više zastupljena u objavama koje su većinski konotirane (20% ili 33 objave).

Teme	Fokus na sopstvenu manjinu		Fokus na većinske teme		Fokus na druge manjine		Sveukupno	
	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat
Kultura	99	30%	30	18%	1	8%	130	26%
Kulturno umetnička društva	81	25%	1	1%	1	8%	83	17%
Ostalo (poljoprivreda 1, turizam 7, istorija 7, zdravlje 5, ekologija 8, transport, zivot 11, feljton, socijala 1, jubileji 3, sport 2)	17	5%	61	37%	0	0%	78	16%
Politika	30	9%	33	20%	3	25%	66	13%
Religija	46	14%	1	1%	1	8%	48	10%
Ekonomija	6	2%	25	15%	1	8%	32	6%
Ljudska i manjinska prava	15	5%	3	2%	4	33%	22	4%
Javna upotreba maternjeg jezika	21	6%	0	0%	0	0%	21	4%
Obrazovanje na maternjem jeziku	9	3%	7	4%	1	8%	17	3%
Kriminal	2	1%	2	1%	0	0%	4	1%
Total	326	100%	163	100%	12	100%	501	100%

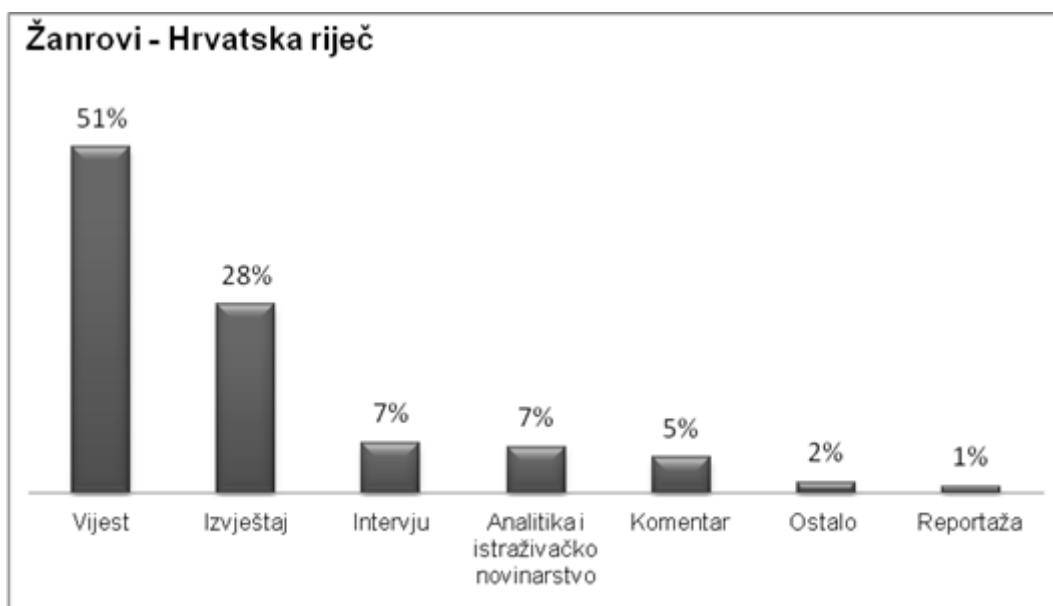
Autorstvo – Veliki broj tekstova u *Hrvatskoj riječi* potpisuju njihovi novinari/ke (69%), što se može objasniti širokom mrežom saradnika/ca u naseljima u Vojvodini, Srbiji, gde živi hrvatska manjina, odnosno uređivačkom orijentacijom da se kroz to promoviše kultura vojvođanskih Hrvata ali i autori koji pišu za ovaj medij.

Zanimljivo da među autorima ima i istaknutih funkcionera iz manjinske zajednice, poput predsednika Hrvatskog nacionalnog vijeća Slavena Bačića, pomenutog Žigmanova, Ankice Jukić Mandić, koja je ispred HNV-a zadužena za informisanje. Zanimljivo je da smo u nekoliko situacija zabeležili da dopisnici izveštavaju o događajima na kojima su i sami učestvovali. Takav je slučaj sa tekstom o svečanoj skupštini Zajednice protjeranih Hrvata iz Srijema, Bačke i Banata, koji potpisuje dopisnik iz Zagreba Zlatko Žužić, a u samom tekstu se pojavljuje u svojstvu sekretara ovog udruženja (25. maj, stranica 27). To se ipak može opravdati činjenicom da u Hrvatskoj list nema svoju stalnu mrežu dopisnika te u proverenim saradnicima i aktivnim pojedincima iz raznih udruženja traži svoje saradnike.

Nešto manji broj objava bila su saopštenja (19%), dok je 10% objava bilo nepotpisano.

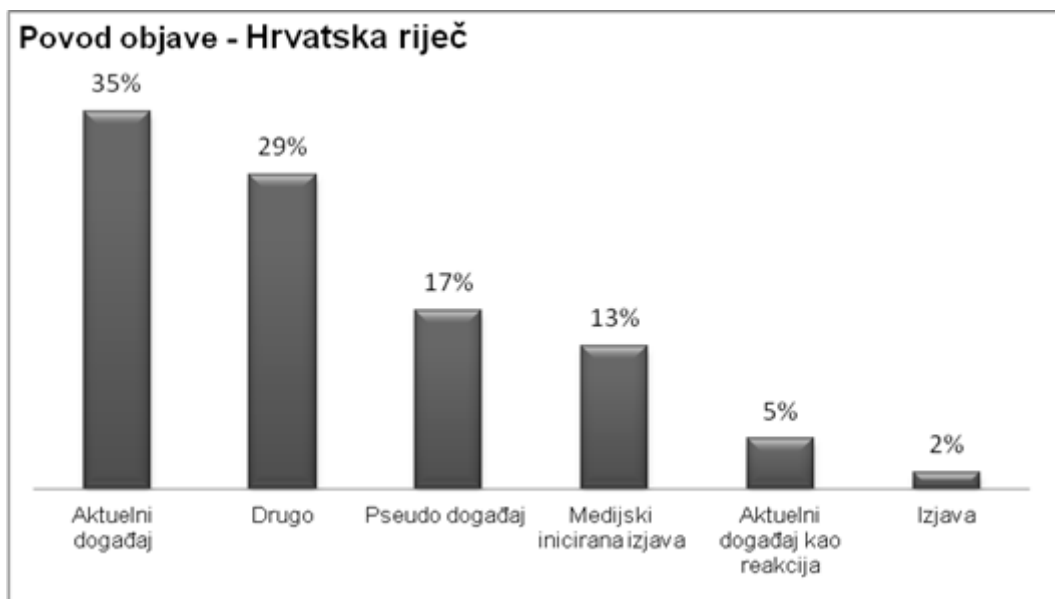

Žanrovi – Najviše objava bile su faktografske forme – vesti (51%) i izveštaji (21%), zabeležili smo po 7% tekstova sa elementima analitike i intervjua (uz centralni intervju, list je uvek objavljivao i jedan manji tematski intervju). Bilo je i 5% komentara.

Povod objave – Zanimljivo je da je zabeležen veliki broj izveštaja i reportaža sa aktuelnih događaja (35%) te medijski iniciranih izjava (13%), odnosno reakcija na neke aktuelne događaje (5%), što pokazuje da sami novinari i redakcija lista iniciraju određene teme, odnosno izveštavaju sa samog događaja (najčešće su to kulturni događaji i folklorne smotre).

Sa druge strane, izveštaji sa raznih sastanaka, pres konferencija, te prenošenja izjava zvaničnika (sve je to svrstano pod pseudodogađaje) činili su 17% objava, dok su veliki broj, 23%, činile najave. *Hrvatska riječ* u svakom broju ima minimalno jednu stranicu sa najavama događaja.

Vizuelna prezentacija

Dvije trećine objava koje tematizuju hrvatsku nacionalnu manjinu bilo je opremljeno makar jednom fotografijom, dok su većina objava koje nisu bile ilustrirane bile uglavnom kratke vesti i najave događaja..

Vizuelna prezentacija	Frekvencija
Tekst sa fotografijom	215
Tekst bez fotografije	111
Total	326

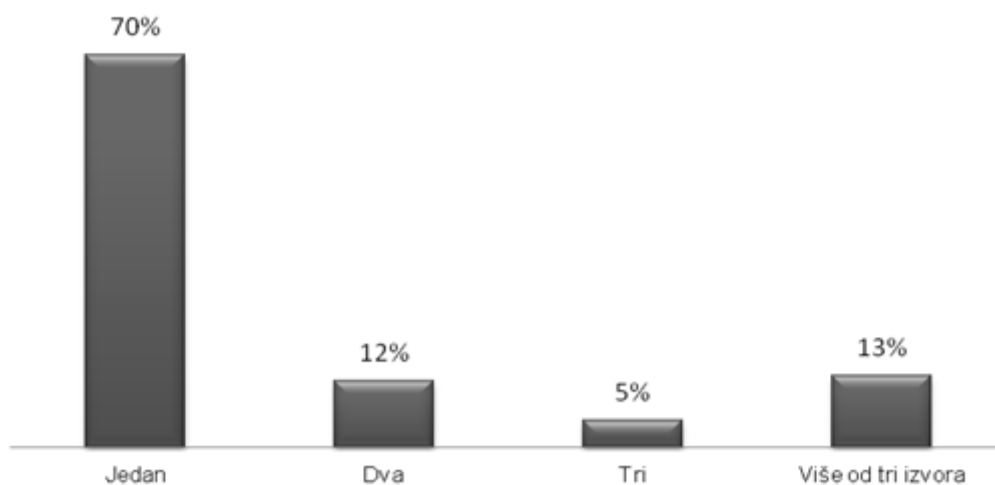
Izvori informacija – Dominacija faktografskih formi uticala je i na to da se većina objava oslanjala na samo jedan izvor informacija (70%), više od tri izvora bilo je prisutno u 13% slučajeva, dva izvora u 12% a tri izvora u 5% slučajeva.

Uglavnom se više izvora koristi kada su u pitanju duže forme izveštavanja sa raznih promocija i skupova i reportaže sa značajnih događaja. Primer su promocije knjiga (predstavljanje projekta „Život i djelo Stjepana Adžića“ u Vajskoj – četiri promotora u funkciji izvora).

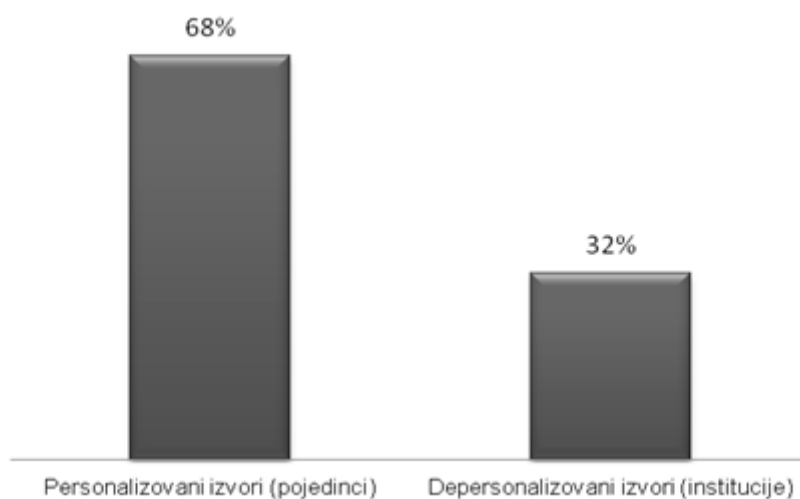
U 326 objava koje su se ticale hrvatske nacionalne manjine korišten je ukupno 541 izvor. Izvori su većinom personalizovani – 370 (ili 68%) i sagovornici su ljudi najraznorodnijih statusa, pozicija u zajednici, zanimanja, godišta, obrazovanja – od funkcionera u manjinskoj zajednici, novinara, intelektualaca, do studenata, zemljoradnika, umetnika, svećenika itd. Institucionalni izvori (171) uglavnom su se odnosili na korištenje saopštenja, dokumenata, izjava u kojima je primat imala institucija u ime koje se govori a ne osoba koja saopštava.

U čak 96% slučajeva izvori su bili jedinstveni.

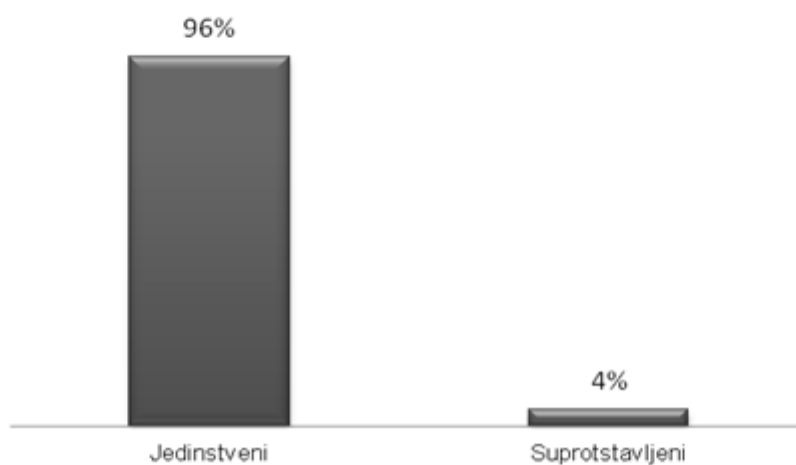
Broj izvora - Hrvatska riječ

Izvori - Hrvatska riječ

Pozicija izvora - Hrvatska riječ

Novinarski uklon – Dominira, što je i očekivano, pozitivan uklon spram tema, događaja pa i ličnosti (političkih, kulturnih) koji predstavljaju hrvatsku zajednicu (32%).

Mnoštvo objavljenih tekstova za povod je imalo neke jubileje, godišnjice, promocije, i takvi su tekstovi često bili pozitivno konotirani („Sonćani uspješni“, 1. jun, str. 28; „Svjedodžba o ustrajnosti i vitalnosti Srijemaca“, 15. jun, str. 27; „Tavankutski stvaralac iz davnih vremena“, 24. avgust, str. 22).

Neutralnih objava bilo je 63%. U svega nekoliko prilika bilo je kritičkih tekstova o manjinskoj hrvatskoj politici ili pojedincima i tih tekstova bilo je u svega 5% slučajeva.

Recimo, u uvodniku od 16. marta, urednica upućuje blagu kritiku vodećoj hrvatskoj partiji DSHV-u jer nije iskoristila savezništvo sa vladajućom strankom „što je trebalo dovesti do rješavanja barem nekih od problema i do dostizanja one razine ostvarivanja prava kakve ostvaruju druge manjine. To se nije dogodilo, četiri godine su prošle, pomaci su minimalni.“

Negativan uklon prisutan je bio i u uvodniku od 27. marta, kada je urednica kritikovala odnos vlasti u Srbiji prema hrvatskoj manjini, ilustrujući to činjenicom da su od 596 projekata iz oblasti kulturnog nasleđa tek tri u dodiru sa hrvatskom zajednicom, a dva aplikanta iz hrvatske zajednice dobila su tek 1.200 evra.²⁷⁵ Istom temom, u svom analitičkom tekstu, pozabavio se Tomislav Žigmanov, poredeći situaciju hrvatske manjine u Srbiji sa podrškom koju je srpska manjina u Hrvatskoj dobila u domenu kulture. Njima su podržana četiri projekta sa 25 puta većim budžetom – 30.000 evra.²⁷⁶

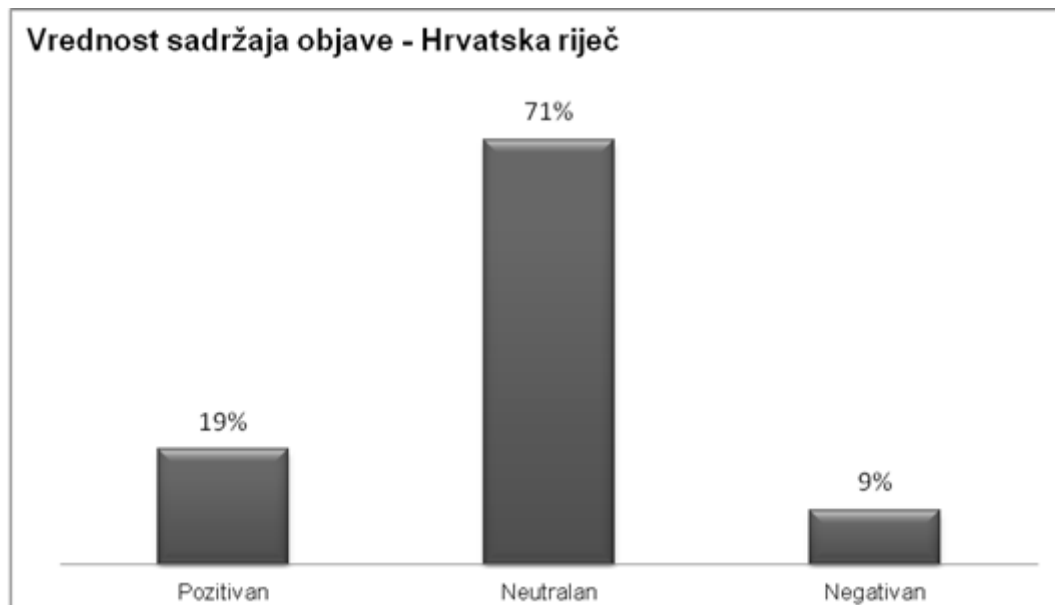

Vrednost sadržaja – Dominirale su objave i teme koje su vrednosno neutralne (71%), u 19% slučajeva novinari lista pisali su o pozitivnim stvarima a tek u 9% slučajeva o negativnim pojavama i problemima sa kojima se suočava hrvatska manjinska zajednica.

²⁷⁵ „Disproporcije“, 27. april 2012, str. 5

²⁷⁶ „Oporost golemog nesrazmjera“, 27. april 2012, str. 32-34

Recimo, primer negativnog sadržaja nalazimo u tekstu o Josi Antunoviću, obućaru i ključaru, koji se žali na sve teže uslove rada i upitnu budućnost zanatskih usluga (naslov „Sve je teže“, 13. april, str. 19).

5. MEDIJI NA ROMSKOM JEZIKU

Kada su u pitanju manjinska glasila na romskom jeziku program se emituje na tri radijske stanice i jednoj televiziji, dok Radiodifuzni servis Vojvodine emituje informativnu emisiju na jeziku romske zajednice.²⁷⁷ Javni servis Vojvodine ima i Redakciju na romskom jeziku, koja se bavi svim pitanjima koja su od javnog interesa romske publike. Uz informativni program *Nevipe*, koji se emituje svakog dana u trajanju od 10 minuta, tu su i emisije kolažnog tipa *Amen ađes* i *Kulturako aresipe*, koje se bave društvenim i kulturnim aktuelnostima od značaja za romsku zajednicu i temama iz oblasti Dekade Roma (obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvo, stanovanje). „Uspesi su u tome što je naš program drugačiji od programa drugih manjinskih redakcija, što sav sadržaj proizvodimo sami, tako da mi ne preuzimamo prevedene informativne sadržaje. Problem je što smo brojčano veoma mala redakcija.“²⁷⁸

Na bazi istraživanja koje je Helsinški odbor za ljudska prava sproveo 2000. godine navodi se kako sve nacionalne manjine u Srbiji imaju institucionalizovane oblike javnog informisanja na maternjem jeziku koji se finansiraju iz javnih izvora (budžeta) ili privatnim kapitalom. Među njima, najmanje razvijen institucionalni kapacitet za informisanje na maternjem jeziku imaju Romi. Većina radio i TV emisija, kao i listova na romskom jeziku, pokrenuta je u Vojvodini. Prva radio emisija na romskom jeziku na prostorima bivše Jugoslavije pokrenuta je 23. jula 1981. godine u Beogradu. Bila je to jednočasovna dvojezična emisija pod nazivom *Ašunen Romalen – Slušajte, ljudi*, koja je rađena na volonterskoj osnovi i emitovana je na talasima Studija B. Ukinuta je sredinom 1987. godine.²⁷⁹

²⁷⁷ Dostupno na stranici ombudsmana

http://www.ombudsmanapv.org/omb/images/stories/dokumenti/istrazivanja_publicacije/manjinski_mediji_u_vojvodini.pdf

²⁷⁸ Intervju sa Slađanom Teodorović, novinarkom romske redakcije na RTV

²⁷⁹ Briza et al. 2000: 93

Radio Novi Sad počeo je da emituje program na romskom jeziku u septembru 1992. godine. Emisija u trajanju od jednog sata emitovana je jednom nedeljno. Kasnije je ta emisija postala tročasovna u vremenu od 12 do 15 sati svake subote. Ona je po sadržaju informativna i obrazovna, a otvorena je i za uključivanje slušalaca u emisiju putem telefona. Ta emisija se pripremala u okviru Redakcije srpskog programa, jer Romska redakcija još nije bila formirana. Iste godine studio RTS u Novom Sadu počeo je jednom mesečno da emituje polučasovni program na romskom jeziku. Već u toku 1994. godine vreme trajanja emisije je produženo na 5 do 6 sati programa nedeljno, od 1995. godine na skoro 14 sati.²⁸⁰ Danas Romska redakcija proizvede sat i pedeset minuta programa dnevno, što je 20 minuta više od ostalih manjinskih redakcija u RTV Vojvodine, iako ima tri puta manje zaposlenih.

Romska zajednica u Srbiji je, uz programe na svom jeziku i dodatke raznim novinama, imala i svoje autonomne medije pa čak i nešto što je nalik medijskim kućama (na primer, dvonedeljni *Them*, izdavačka kuća PRominterpress sa dva TV kanala – RTV Khrlo E Romenego iz Beograda i TV Nišava iz Niša). Uprkos činjenici da Romi u Srbiji nemaju svoju matičnu državu, poput mađarske ili hrvatske manjine, veliku podršku njihovim medijima i medijskim projektima daju međunarodni donatori.

„Istraživanja pokazuju da program Romske redakcije prate i neromi, jer program emitujemo dvojezično malim delom, a najviše na srpskom jeziku upravo iz razloga što nam je publika etnički šarolika.“²⁸¹

5.1. RTV Vojvodina – informativna emisija *Nevimata*

Redakcija na romskom jeziku postoji od 1988. godine kao eksperimentalni program a od 1992. godine i zvanično je uvrštena u šemu RTV-a. Tada su emitovali jedan sat dnevno na radiju, 30 minuta nedeljno na Televiziji Novi Sad (TVNS) i 45 minuta nedeljno na Radio-televiziji Srbije (RTS). Od 1994. godine romska manjinska zajednica dobija više medijskog prostora – tri sata dnevno emitovali su program na radiju, jedan sat i 50 minuta na Televiziji Novi Sad, kao i tri sata programa na RTS-u.

Na početku, do 2000. godine, redakcija na romskom jeziku imala je dvoje zaposlenih, tačnije jednog zaposlenog i jednog honorarnog radnika, a danas na izradi ovog programa radi sedam osoba. Glavni i odgovorni urednik redakcije je Petar Nikolić, urednica informativnog programa je Marija Petković, dok su novinari redakcije Slađana Teodorović, Slavica Denić, Ružica Kovačević, Saša Denić i od nedavno Božidar Stojkov, prezenter vesti.

Uzorak – Informativna emisija *Nevimata* emituje se šest dana sedmično, svakog dana osim nedeljom, u 18:45 časova na drugom programu Radio-televizije Vojvodine. U toku projektnog perioda analizirali smo osam izdanja ove emisije u redovnom periodu (za 27. februar, 14. i 30. mart, 17. maj, 16. i 18. jun, odnosno 13. i 22. septembar), i još sedam izdanja koja su emitovana u toku izborne kampanje (od 26. aprila do 3. maja svaki dan).

Osnovna zapažanja – U 15 analiziranih emisija (redovni informativni sadržaji i vesti u predizbornom periodu) emitovana su ukupno 54 priloga, od kojih se 15 odnosilo na romsku nacionalnu manjinu, što je nešto manje od 28%. Osam emisija obuhvaćenih ovom analizom, koje čine oko 70 minuta informativnog sadržaja, odnosno ukupno 23 informativne jedinice, u proseku tri priloga po emisiji i traju nešto kraće od devet minuta. Svako izdanje emisije sadrži voditeljsku najavu i odjavu emisije, kao i najavu bloka o vremenu, što je jedina stalna rubrika.

²⁸⁰ Briza et al. 2000: 94

²⁸¹ Intervju sa Slađanom Teodorović, novinarkom romske redakcije na RTV

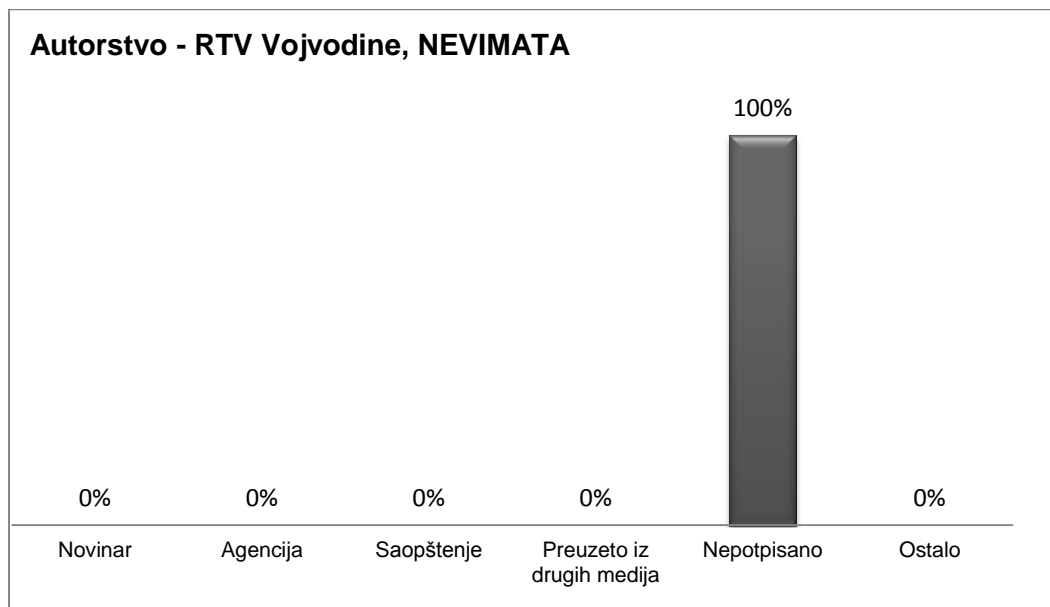
Fokus – Od 23 priloga u istraživačkom korpusu vesti mimo izbornog perioda detaljno je analizirano sedam, od čega se pet odnosilo na romsku zajednicu a dva na druge manjinske narode. Zanimljivo je reći da su teme tih priloga bile u vezi sa oblastima Dekade Roma ili na temu kulturnog života ove zajednice. Ako izuzmemo osam priloga vremenske prognoze kao stalnu rubriku, većinska zajednica je bila u fokusu izveštavanja u osam slučajeva, dok je pažnja na druge manjine usmerena samo dva puta.

Teme - Kroz detaljnu analizu prošlo je sedam priloga (30%), od toga pet koji su se odnosili na romsku zajednicu i dva koja su pažnju usmerila na druge manjinske narode, što je nešto više nego što je to bio slučaj u predizbornom periodu, kada je kroz detaljnu analizu prošlo 22% informativnog sadržaja. Teme koje su se ticale direktno romske zajednice bile su u tri slučaja u vezi sa oblastima Dekade Roma i u vezi sa kulturom u dva slučaja: Kobasicijada i Romi kao jedni od organizatora u okviru te manifestacije (27. februar 2012.); konferencija o projektu „Pristup fondovima EU za Rome“ (14. mart 2012.); intervju sa Sulejmanom Gušanijem, koordinatorom iz Vinkovaca o životu Roma u HR (16. jun 2012.); mere afirmativne akcije, intervju sa rektorom Univerziteta u Novom Sadu prof. dr. Miroslavom Veskovićem (17. maj 2012.); intervju sa predsednikom Nacionalnog saveta Roma o prioritetima Saveta i Dekade (16. jun 2012.). U jednom prilogu je fokus bio na detetu mađarske nacionalnosti, žrtvi vršnjačkog nasilja a još jedan slučaj fokusa na druge manjinske zajednice je prilog o akciji interkulturalnosti i tolerancije u O.Š. u Plandištu (18. jun 2012.).

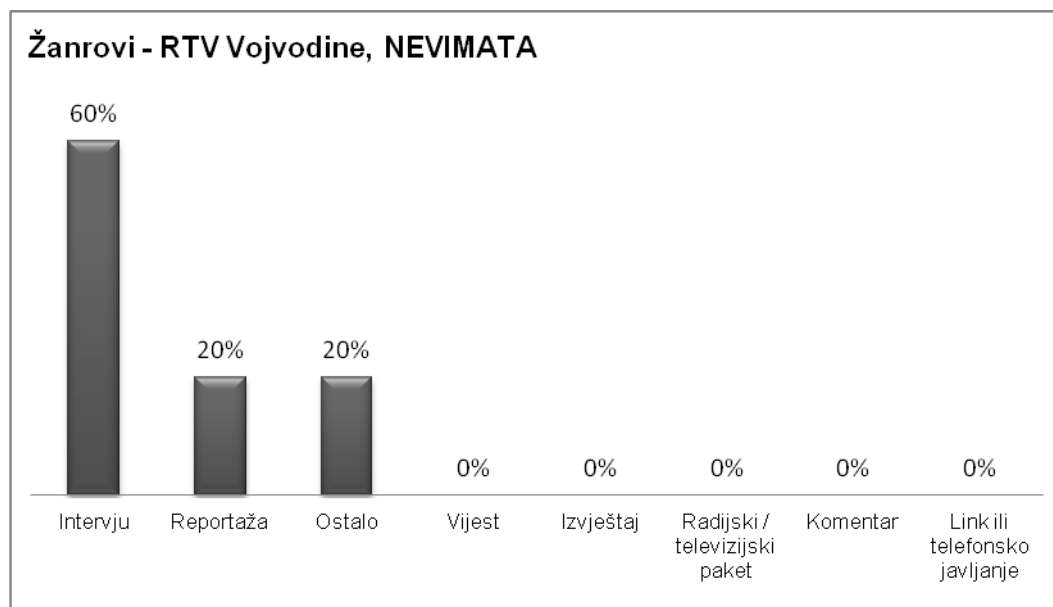
Teme	Fokus na sopstvenu manjinu		Fokus na većinske teme		Fokus na druge manjine		Sveukupno	
	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat
Politika	0	0%	1	6%	0	0%	1	4%
Kultura	2	40%	0	0%	0	0%	2	9%
Ekonomija	0	0%	1	6%	0	0%	1	4%
Ljudska i manjinska prava	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Kulturno-umetnička društva	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Obrazovanje na maternjem jeziku	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Javna upotreba maternjeg jezika	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Kriminal	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Teme iz oblasti Dekade (obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje, zdravstvo)	3	60%	3	19%	2	100%	8	35%
Ostalo	0	0%	11	69%	0	0%	11	48%
Total	5	100%	16	100%	2	100%	23	100%

Autorstvo - Nijedan od analiziranih priloga nije potpisan, odnosno nije imenovan njegov autor. Samo se u jednom slučaju, koji nije ušao u detaljni istraživački korpus jer se prilog odnosio na većinsku zajednicu, odstupa od ove statistike. U pitanju je TV paket autorke Snežane Filipović, novinarkre redakcije RTV Vojvodine na srpskom jeziku. Slučaj je dodatno

zanimljiv jer je prilog preuzet, što nije čest slučaj sudeći po dosadašnjim zapažanjima i analizama ovog programa.

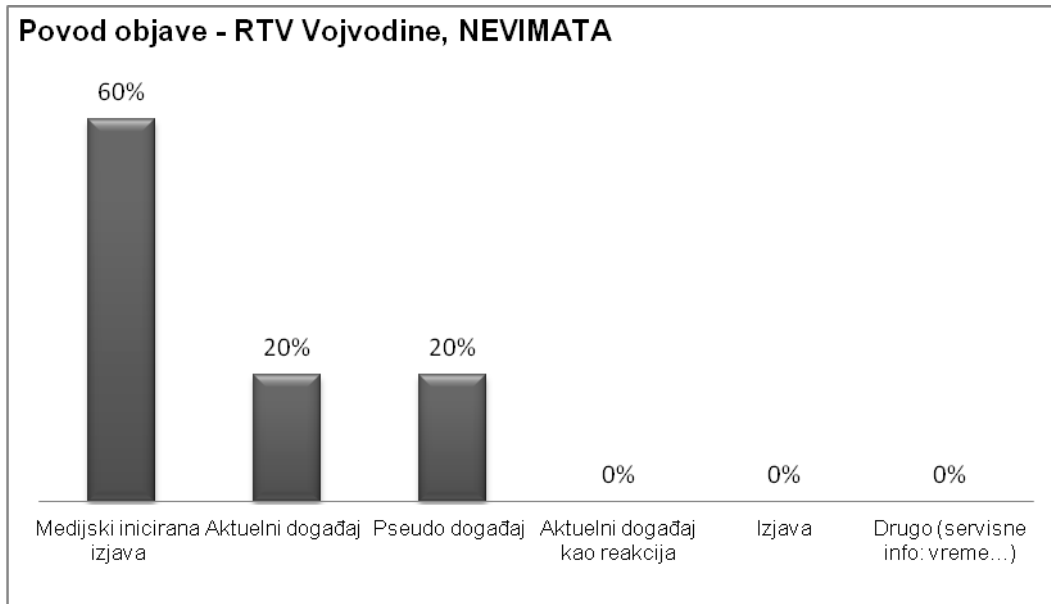

Žanrovi – Vesti na romskom jeziku su žanrovski veoma šaroliko koncipirana emisija. Iako je za očekivati da dominiraju vesti u najkraćoj informativnoj formi, ovde je slučaj drugačiji. Od sedam analiziranih priloga, jednako su zastupljene reportaže i intervjui, po tri puta, i jednom je emitovan snimak sa konferencije za medije.

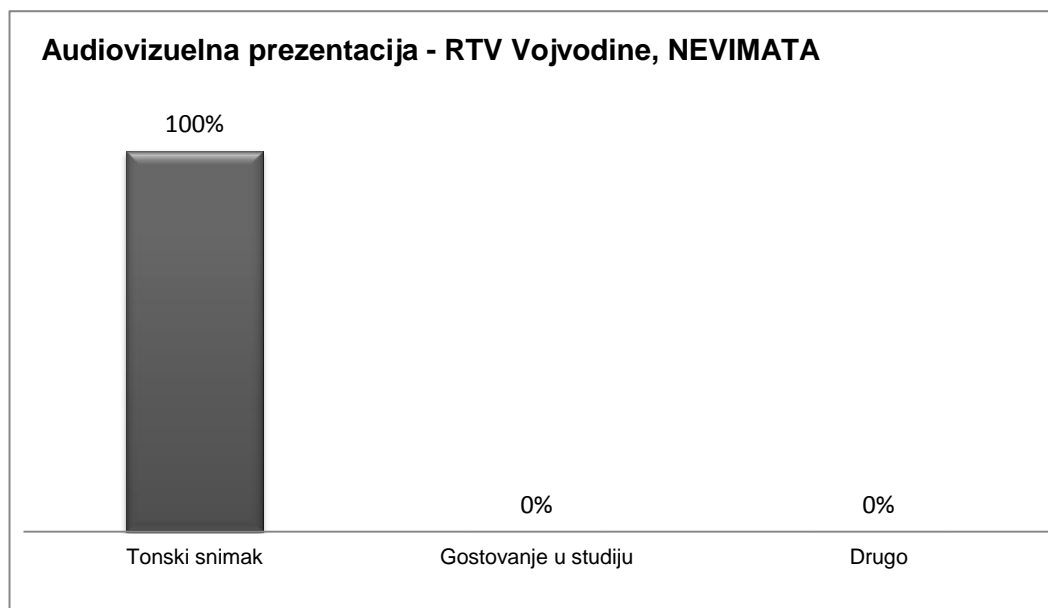

Povod objave – Za razliku od informativnih emisija iz predizbornog perioda kada je povod za izveštavanje najčešće bio aktuelni događaj (u četiri slučaja od analiziranih sedam) sada je do izražaja došla medijska inicijativa. Kao posledica inicijative romske redakcije nastalo je najviše objava u posmatranom periodu, čak četiri priloga. Jedan od medijski iniciranih priloga bila je reportaža iz Turije sa Kobasicijade, sa Romima koji su organizovali deo manifestacije,

zatim medijski inicirani intervju sa Vitomirom Mihajlovićem, predsednikom Nacionalnog saveta Roma na temu aktuelnih prioriteta, kao i prilog na temu interkulturalnosti – intervju sa Selmanom Gušanijem iz Hrvatske. Romska redakcija je po sopstvenoj inicijativi ove događaje prepoznala kao teme od javnog interesa svoje ciljne grupe i izdvojila medijski prostor za njih. Ostatak objava sačinjen je od jedne reakcije na aktuelni događaj, jednog pseudodogađaja i jednog aktuelnog događaja.

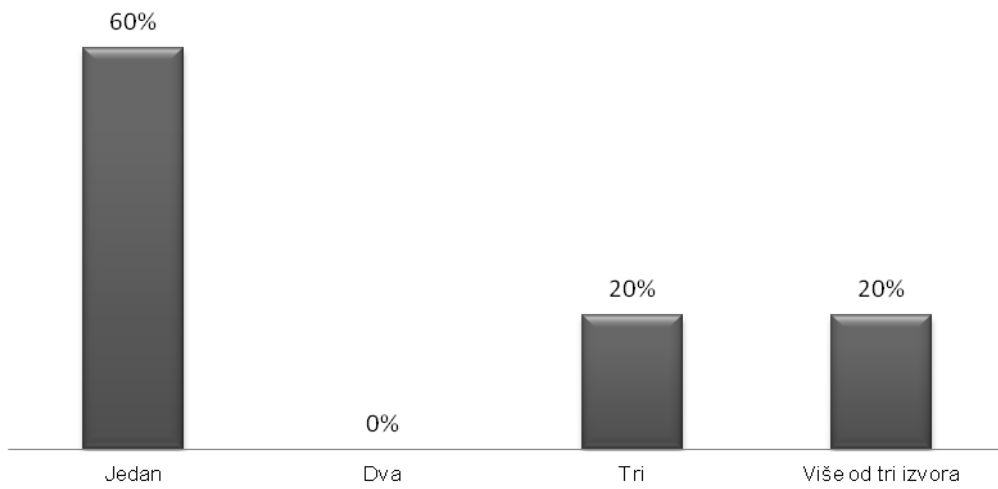
Audiovizuelna prezentacija – Kao što je to bio slučaj i informativnim priložima u predizbornom periodu, svi prilozi su aktuelni tonski audiovizuelni snimci, što je sigurno najadekvatniji pristup za televizijsko izveštavanje. Nijedna druga forma audiovizuelne prezentacije nije zabeležena u ovom posmatranom periodu, osim jednog telefonskog javljanja u prethodnom, tj. predizbornom ciklusu. Naime, kao reakcija na aktuelni događaj nastala je telefonska izjava u trajanju od 85 sekundi (2. maj 2012.) koju je dao Dragoljub Acković, direktor Muzeja romske kulture, povodom napada na muzej. Zanimljivo je da nije zabeležen nijedan arhivski snimak u vestima, niti gostovanje u studiju.

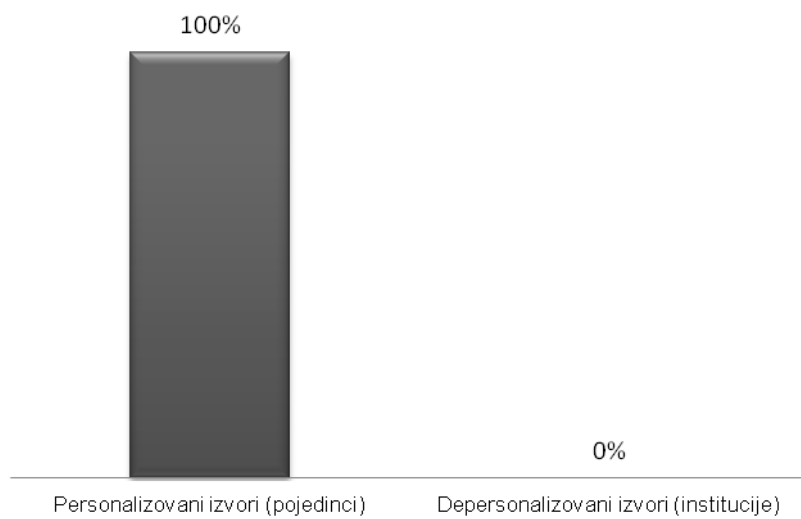
Izvori informacija – U posmatranom periodu najčešće je jedan izvor bio dovoljan za informaciju, što je bio slučaj u tri priloga, odnosno u 43% analiziranih slučajeva. Dva puta se desilo da na određenu temu govore po dva izvora (29%), a samo jednom je za prilog uzeto mišljenje tri izvora (14%). Osim toga, desio se slučaj da su u jednom prilogu govorila četiri izvora, povodom Kobasicijade u Turiji, koji je emitovan 27. februara i u kojem su govorili članovi romske porodice koji su uzeli učešće u manifestaciji kao jedni od organizatora: Mladen, Radmila, Lazar i Sanja Nikolić. Osim o svom učešću u manifestaciji govorili su i o važnosti obrazovanja i sistemu vrednosti romske zajednice, u kojem porodično zajedništvo zauzima visoko mesto. Svi izvori informacija bili su personalizovani, dakle osobe koje su intervjuisane u tom trenutku. Nije zabeležen slučaj navođenja podataka iz nekih depersonalizovanih izvora (organizacija, institucija i slično). Ono što je zanimljivo naglasiti, jeste da su skoro svi intervjuisani izvori informacija bili jedinstveni u svojim stavovima. Samo je jedan slučaj u kojem se stav majke dečaka žrtve vršnjačkog nasilja ne slaže u potpunosti sa stavom direktora škole (13. septembar 2012). Osim toga nisu zabeleženi drugi slučajevi istraživačkog ili analitičkog novinarstva sa ciljem sučeljavanja stavova dvaju ili više strana.

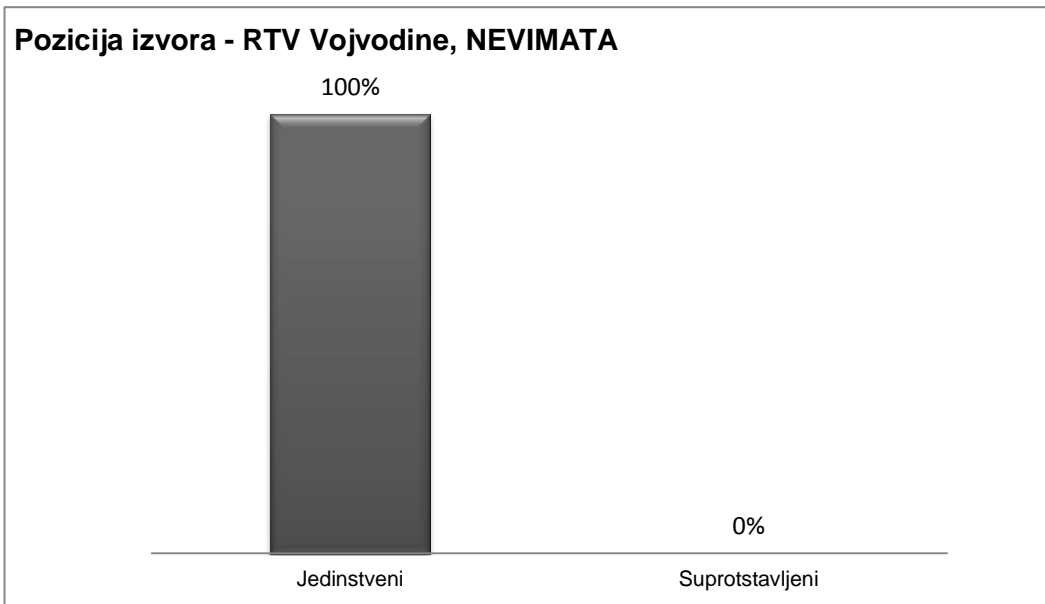
Slične rezultate dalo je i istraživanje predizbornog informativnog sadržaja krajem aprila, odnosno početkom maja ove godine.

Broj izvora - RTV Vojvodine, NEVIMATA

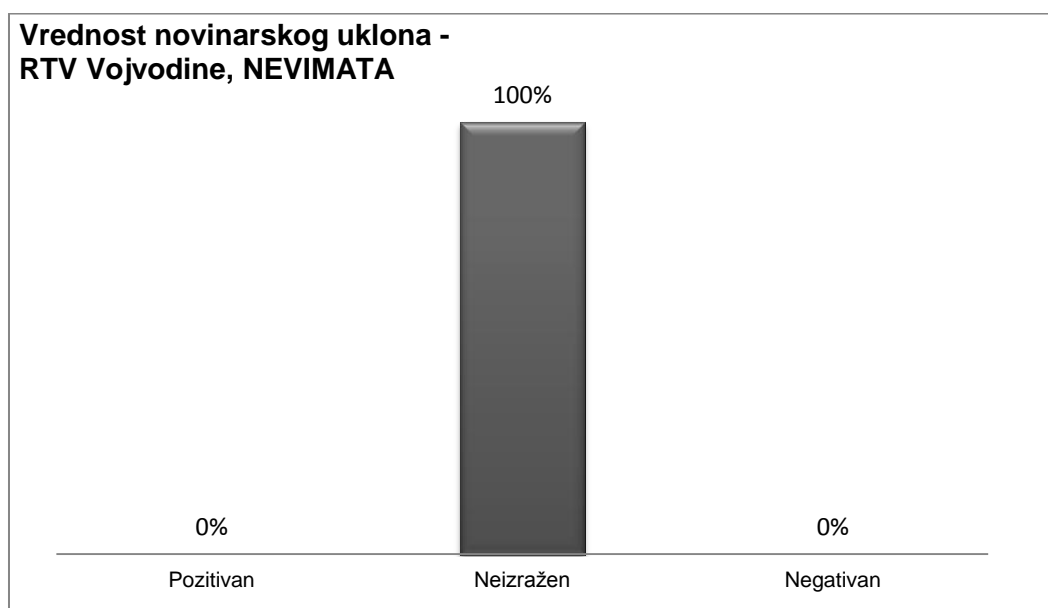

Izvori - RTV Vojvodine, NEVIMATA

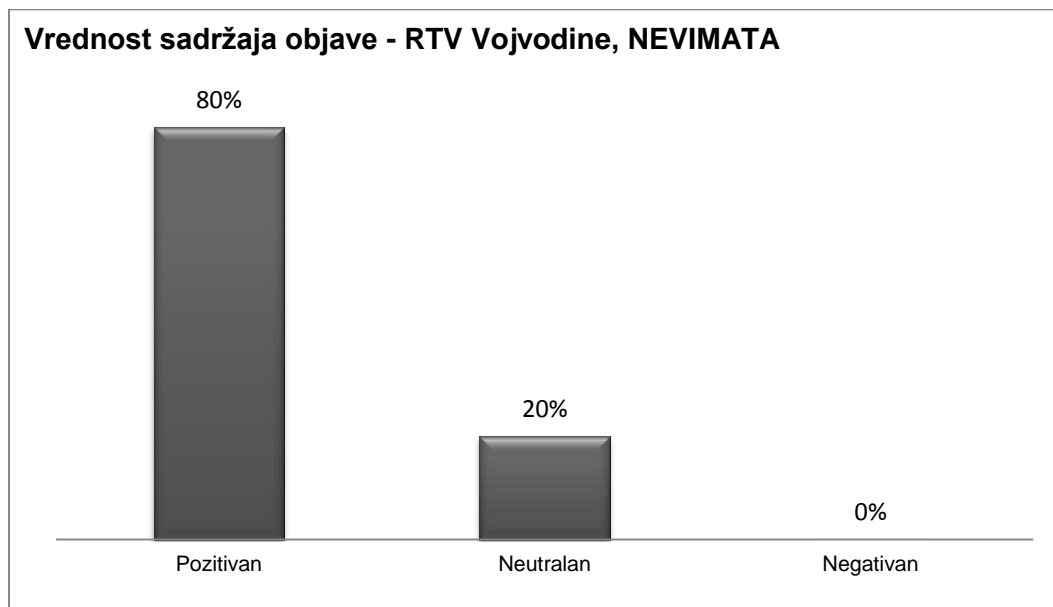

Novinarski uklon – U svih sedam posmatranih slučajeva gledaoci nemaju priliku da primete kakav stav novinar ima o određenoj temi, novinarski uklon je u sto odsto slučajeva neizražen.

Vrednost objave – Rezultati analize pokazuju kako ima najviše pozitivnih objava, čak pet kada se govorilo o novim prilikama za finansiranje projekata za Rome iz EU fondova, afirmativnim merama u obrazovanju, akciji interkulturalnosti i tolerancije kroz radionice sa osnovcima u Plandištu. „Cilj nam je smanjenje nasilja među školskom decom, a promocija tolerancije, rodne ravnopravnosti, negovanje identiteta, kako bismo učestvovali u kreiranju boljeg društva“, rekla je koordinatorka programa (18. jun 2012). Negativna je bila objava o dečaku koji je u školi doživeo neprijatnosti, povodom čega je njegova majka rekla „Njega su deca zadirkivala zbog izgleda jer je gojazan, ne znajući da ima zdravstvenih problema. Moje dete je žrtva vršnjačkog nasilja“, rekla je Eržebet Milinkov iz Petrovog Sela (13.9.2012.), a sasvim neutralno delovala je izjava koju je dao Vitimir Mihajlović o radu Nacionalnog saveta

Romske nacionalne manjine na temu aktuelnih prioriteta Saveta, među kojima obrazovanje i dalje vodi po važnosti.

Izveštavanje u toku predizborne kampanje – U posmatranoj nedelji pred izbore (26. april - 3. maj) detaljno je analizirano sedam priloga, od kojih je u šest fokus bio na romskoj nacionalnoj manjini i u jednom slučaju na drugim manjinama. Od ukupno 31 priloga analiziranih sedam čine 22% ukupnog informativnog sadržaja u posmatranoj nedelji. Ostala 24 priloga, izuzimajući šest priloga vremenske prognoze, odnosila su se na iste ili slične teme kao i oni koji su se ticali romske zajednice, što su generalno osnovne teme Dekade Roma: zapošljavanje i obrazovanje (po tri puta), stanovanje, ekonomija i infrastruktura (po dva puta) i ostalo. Emisiju *Nevimata* je svih sedam dana vodila Ružica Kovačević, dok je urednica informativnog programa na romskom jeziku Marija Petković.

Najviše medijskog prostora dobile su teme koje i jesu od opšteg javnog interesa ciljne grupe Romske redakcije. Teme koje su obuhvaćene Dekadom Roma i ovde su prioritete, otud najviše informacija na temu obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja i zdravstva. U nekim od analiziranih priloga nosioci radnje bili su politički subjekti i stranački funkcioneri koji su ujedno i učesnici na izborima 2012. godine na različitim nivoima. Iako ne govorimo o predizbornom marketingu, jasno je da se u ovim slučajevima radi o zloupotrebi službenog položaja, odnosno državne vlasti, jer su kandidati kao stranački funkcioneri koristili medijski prostor. Medijski prostor ustupljen je funkcionerima Demokratske stranke koji u vreme predizborne kampanje svoje funkcije nisu koristili kao kandidati nego politički funkcioneri pri otvaranju škola, sportskih hala, u slučajevima rešavanja stambenog pitanja za Rome ili u okviru multikulturnih manifestacija.

Među sedam analiziranih priloga nalazi se pet reportaža, jedan intervju i jedno telefonsko javljanje. Posebno je značajno naglasiti da su ove reportaže urađene van Novog Sada (Beograd, Grocka, Vračar, Irig i Novi Sad), što pokazuje nameru redakcije da ispuni ulogu Javnog servisa Vojvodine i decentralizuje informativni fokus iz administrativnog centra Vojvodine.

Povod za izveštavanje bili su aktuelni događaji u četiri slučaja, kao posledica medijske inicijative nastala su dva priloga i jedan analizirani prilog bio je reakcija na aktuelni događaj. Šest analiziranih priloga bili su aktuelni audiovizuelni snimci, dok je jedan prilog bio samo tonski zapis, odnosno telefonska izjava direktora Muzeja romske kulture.

Tri puta je izvor bila samo jedna osoba, isto toliko puta su na neku temu govorila dva subjekta a samo se jednom desilo da su na određenu temu govorila tri subjekta. Međutim, ni u jednom slučaju nije se desilo da su stavovi ovih subjekata, odnosno izvora izveštavanja, suprotstavljeni.

Stav novinara u svih sedam slučajeva bio je neutralan, odnosno neizražen, dok je vrednost sadržaja objave bila pozitivna u šest slučajeva i negativna samo jednom, kada je Dragoljub Acković osudio napad na Muzej romske kulture u Beogradu.

Kada su teme u pitanju dva puta je to bila poljoprivreda a po jednom zdravstvo, zapošljavanje, kultura i vandalizam, te jednom interkulturalnost, odnosno Skup nacionalnih zajednica u Novom Sadu.

5.2. RTV 2 – *Kulturako aresipe*, emisija iz oblasti kulture

Za analizu televizijske emisije *Kulturako aresipe* (*Kulturni doseg*) opredelili smo se jer postojeće radijske emisije obiluju muzičkim segmentima, dok je ova televizijska ponudila tematski sadržajni korpus zahvalan za analizu.

Emisija pod nazivom *Kulturako aresipe* na romskom jeziku emituje se svakog utorka na drugom programu RTV Vojvodine. Mada emisija nosi naziv *Kulturni doseg* ne bavi se nužno temama iz ove oblasti. Prilozi posvećeni kulturi nalaze se u emisiji pod ovim nazivom svega jednom mesečno u trajanju od 15 do 25 minuta, ali ostatak emisije od 90 minuta biva ispunjen priložima iz drugih oblasti (obrazovanje, zdravstvo, (samo)zapošljavanje, rad nevladinih organizacija i drugo). Emisija nema strogu formu koje se pridržava: nekada je to emisija u studiju, a nekada voditelj samo najavljuje priloge koji su snimani na terenu. Zavisno od toga emisija obiluje reportažama ili je u pitanju format diskusije u studiju. Ni kada je voditelj u pitanju, ne postoji ustaljeno pravilo – kada je u pitanju diskusija u studiju, emisiju najčešće vodi Petar Nikolić, koji i uređuje program, a kada su u pitanju prilozi sa terena, iz studija ih najčešće najavljuje Slađana Teodorović, novinarka redakcije.

Tematska zastupljenost u programu Kulturako aresipe

Teme	Fokus na sopstvenu manjinu		Fokus na većinske teme		Fokus na druge manjine		Sveukupno	
	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat
Politika	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Kultura	7	28%	0	0%	0	0%	7	24%
Ekonomija	4	16%	0	0%	0	0%	4	14%
Oblasti Dekade (obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje, zdravstvo)	5	20%	0	0%	0	0%	5	17%
Ljudska i manjinska prava	2	8%	0	0%	0	0%	2	7%
Istorija	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Obrazovanje na maternjem jeziku	2	8%	0	0%	0	0%	2	7%
Rad NVO/ lok. samouprave/	4	16%	0	0%	0	0%	4	14%

romskog koordinatora/ pokrajinske vlade/ Kanc. za inkluziju Roma								
Soc. zaštita, diskriminacija, uspešni Romi...)	1	4%	0	0%	0	0%	1	3%
Ostalo	0	0%	4	100%	0	0%	4	14%
Total	25	100%	4	100%	0	0%	29	100%

Kako emisije *Kulturako aresipe* ne opravdavaju sasvim svoj naziv, nije ni kompletan sadržaj bio podložan analizi. Istraživačka pažnja stoga je bila usmerena na priloge koji su se ticali kulture. Analiza je rađena na uzorku od šest emisija koje su emitovane u periodu februar-juli 2012. jer je program koncipiran tako da je jedna emisija mesečno zaista posvećena kulturi ili ima barem jedan prilog iz te oblasti. U februaru su zabeležena dva priloga, ali u junu nije emitovan ni jedan prilog iz oblasti kulture. U julu je kulturi posvećeno skoro sat vremena u jednoj emisiji ali je u avgustu kulturni sadržaj opet izostao.

Iako je priloga iz kulture veoma malo, oni su rađeni van Novog Sada i na inicijativu Romske redakcije, što se može oceniti pozitivno. Žanrovski, to su najčešće reportaže u trajanju od dvadesetak minuta ili čak od sat u jednom slučaju, posvećene slikarstvu, poeziji, teatru i slično. Treba pozdraviti inicijativu medijske kuće, odnosno Romske redakcije, ali negativno je i dalje što takvih priloga nema dovoljno jer su u senci aktuelnih dešavanja vezanih za teme iz oblasti Dekade Roma.

Sledi pregled analiziranih emisija, po temama i datumima emitovanja:

Veče romske kulturne baštine, 7. februar 2012. – Veče romske kulturne baštine zabeleženo je kao reportaža u trajanju od 12 minuta, odlomkom iz predstava „Romska ljubav“ i intervjuom sa jednim od glumaca iz predstave. U organizaciji Fonda za talentovanu decu Vračara predstavljen je zajednički rad mladih Roma i neroma iz ove opštine, sa ciljem da podstakne toleranciju među mladima, razbije predrasude i promoviše romsku kulturu. Jedan od mladih glumaca, nerom, rekao je: „Romi su deo našeg društva. Želeo sam da bolje upoznam njihovu kulturu i približim je društvu kako bi nam se i Romi približili.“ Ovaj prilog predstavlja afirmaciju međuetničke saradnje i promoviše interkulturalnost na slikovit način. Pozitivno bismo mogli oceniti to što je za potvrdu ovakvih odnosa uzeta izjava jednog od učesnika koji nije romske nacionalnosti, ali informacija je mogla biti sadržajnije da su uzete izjave nekoga iz publike, recimo.

RomArt festival – najava događaja, 21. februar 2012. – Povodom pripreme 7. RomArt festivala u Subotici i najave ovog kulturnog događaja emitovan je intervju u studiju sa Goranom Nikolićem, predsednikom NVO-a Polis Fest u trajanju od 17 minuta. RomArt je jedini festival na Balkanu koji se bavi urbanom romskom kulturom, naveo je Nikolić i dodao da je festival do sada ugostio mnoga značajna imena iz oblasti filma, pozorišta i muzike. Kroz intervju su najavljeni predstojeći planovi u vezi sa festivalom, ukratko je navedeno ko je gostovao na nekim od prethodnih festivala, ali to nije potkrepljeno slikom. S obzirom na to da je intervju rađen u studiju, informacija bi bila sadržajnije da je bila upotpunjena pokrivalicama sa prethodnih festivala. U ovom slučaju intervju je delovao kao suviše monotona forma, izuzev u slučaju da je neko izrazito zainteresovan za datu temu.

Intervju: Slobodan Karadžić Kanesl – slikar, 13. mart 2012. – Intervju u Kanesleovom ateljeu u trajanju od 15 minuta počinje njegovom rečenicom: „Mi smo najbolji ljudi na svetu

jer se Romi nisu ogrešili ni o jedan narod u istoriji čovečanstva. Istorija se ogrešila o nas.“ Kanesl govori o svom radu, o umetnosti i kulturi Roma koja nosi korene još iz Indije, što se prepoznaje kroz umetnost i danas. To što je intervju rađen u ateljeu predstavlja pozitivno odstupanje od standardnog intervjuisanja studijskog tipa. Sadržaj objave mogao bi da se kodira i kao neutralan, jer se Kanesl trudi da bude nepristrasan prema svom radu, ali generalno posmatrano, objava je pozitivnog karaktera jer je u fokusu umetnički uspeh ovog autora.

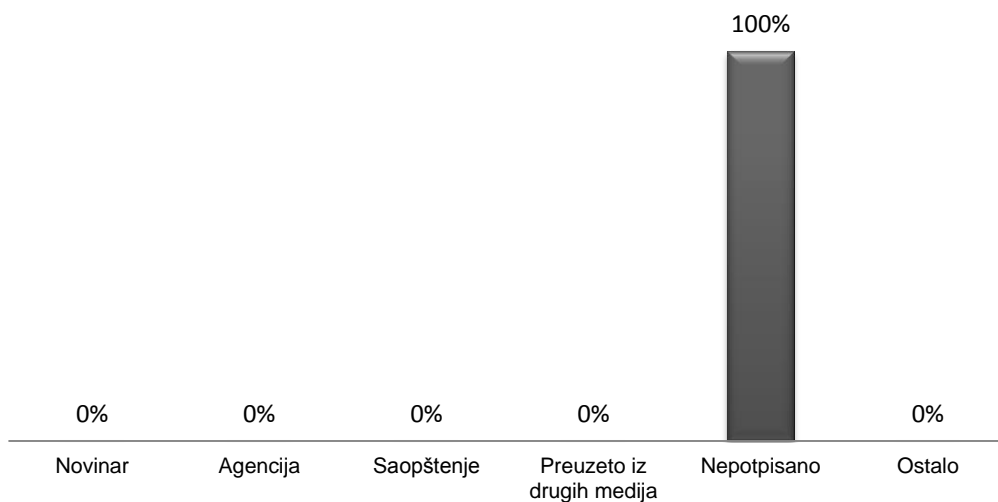
Obeležavanje Svetskog dana Roma, 8. april/10. april 2012. – Povodom Svetskog dana Roma Romska redakcija je napravila TV paket u trajanju od sedam minuta koji obuhvata: odlomke iz filma, naratorski deo o istoriji Roma od Indije do danas, intervju sa predstavnikom romske zajednice u Savetu Evrope i kratku izjavu državne sekretarke Slavice Denić, koja svojim primerom obara stereotipe o kojima se prethodno govori. Na kraju, kao poseban deo, emitovan je i spot kojim se promovišu romski intelektualci „Da li znaš ko sam ja?“ Poruka celog TV paketa sa spotom je pozitivnog karaktera, afirmiše Rome kao građane koji izlaze iz senke predrasuda i stereotipa, predstavljajući zajednicu kroz pozitivne primere značajnih pojedinaca Roma. TV paketom je obuhvaćeno sve što je potrebno reći o Romima u kratkim crtama namenski ovakvim povodom. Ova forma je zadovoljila svoju informativnu ulogu, a kako sadrži kombinaciju nekoliko žanrova (intervju, dokumentarni deo, arhivski snimak) predstavlja jednu sasvim sadržajnu formu. Spot “Da li znaš ko sam ja?” predstavlja drugačiju formu i kvalitet, iako je cilj isti. Namera spota je pozitivna, ali sam spot je ili niskobudžetni ili je u pitanju nedostatak kreativnosti. (Nekoliko Roma poznatih po uspesima iz različitih oblasti stoje na poljani i izgovaraju replike kojima potvrđuju da su Romi građani jednaki drugima, obrazovani, svesni svojih prava, ali sve to snima jedna kamera, kao sa kрана, kao da ih neko gleda sa visine jer je njihov pogled uperen ka gore. Taj prizor, čini se, svakom prosečnom gledaocu deluje loše, a pozitivna poruka pada u senku lošeg utiska koji ostavlja produkcija spota.)

Intervju: Dragoljub Acković, Muzej romske kulture u Beogradu, 22. maj 2012. – Kao posledica medijske inicijative nastao je intervju u Muzeju romske kulture u Beogradu sa Dragoljubom Ackovićem u trajanju od 21 minut. Acković govori o eksponatima muzeja, važnosti medija za kulturu Roma i intervju završava zanimljivim rečima: „Osnova romske kulture nije imati, nego biti.“ Karakter objave je i pozitivan, dok Acković govori o bogatstvu muzeja, eksponatima i romskoj kulturi, ali je i negativan zbog kritike koju je uputio na račun organizacija i institucija koje nemaju sluha za doniranje sredstava muzeju.

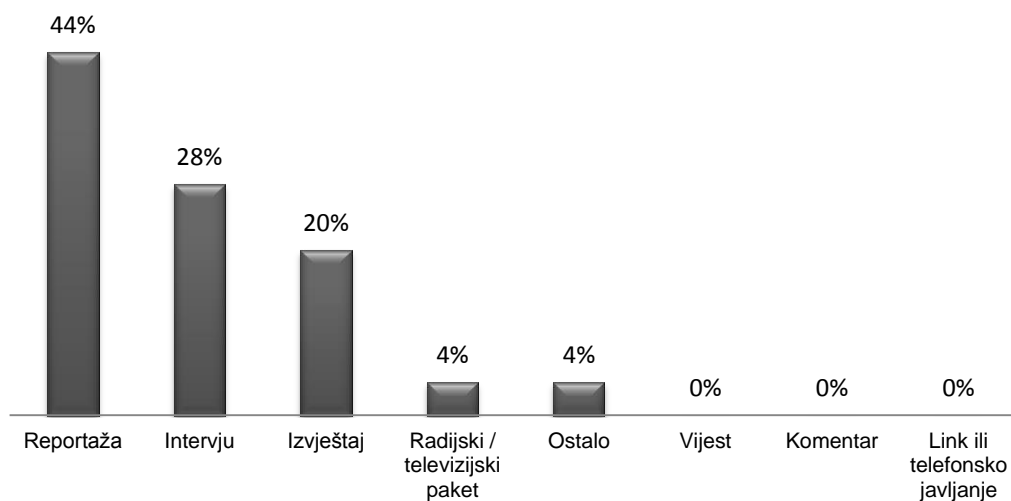
Predstava „Sedam smrtnih grehova“ teatra Suno e Rromengo, 10. juli 2012. – Emitovana je cela predstava “Sedam smrtnih grehova”, koju je pozorišna trupa Suno e Rromengo igrala u Novim Karlovcima. Osim što je emitovana cela predstava u trajanju od 40 minuta, u skladu sa tim urađena je reportaža u Karlovcima i razgovor sa glavnim akterima pre i nakon predstave. Cela emisija trajala je 90 minuta, od čega je ovoj predstavi i kulturi posvećen ceo sat. O predstavi i teatru u pozitivnom kontekstu govori Jovan Ćirilov, naglašavajući važnost ovakvih projekata za negovanje kulture jedne nacionalne manjine. O predstavi je govorio reditelj Zoran Jovanović, kao i glumci o svojim iskustvima i izazovima. Ovo je jedan od najpozitivnijih primera promovisanja kulturnih sadržaja i predstavlja slučaj kada je za ovu oblast izdvojeno najviše medijskog prostora u odnosu na ostatak analiziranog uzorka. Ceo prilog je, očekivano, afirmativnog karaktera, ali ako uzmemo u obzir da su pored reditelja i glumaca intervjuisani i drugi stručnjaci i publika, nazire se analitičnost u izveštavanju.

Pregled ostalih varijabli programa

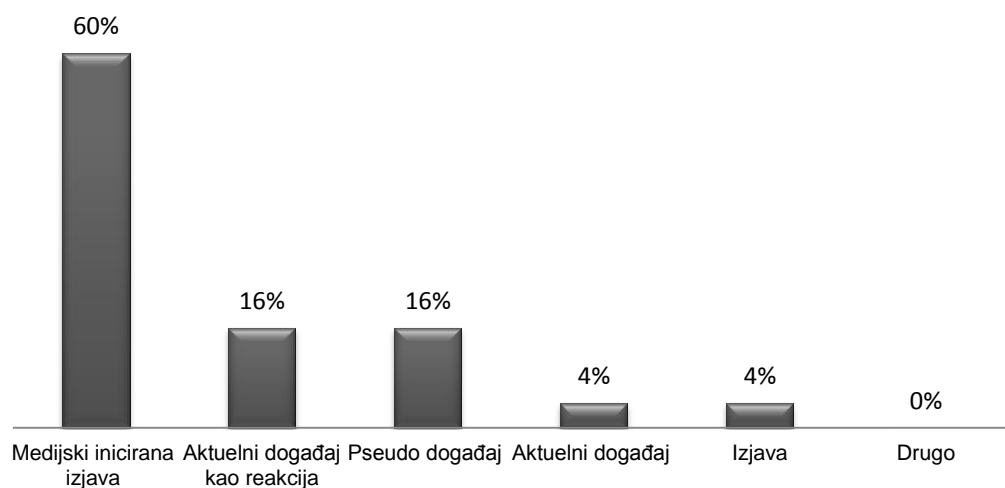
Autorstvo - Kulturalo aresipe

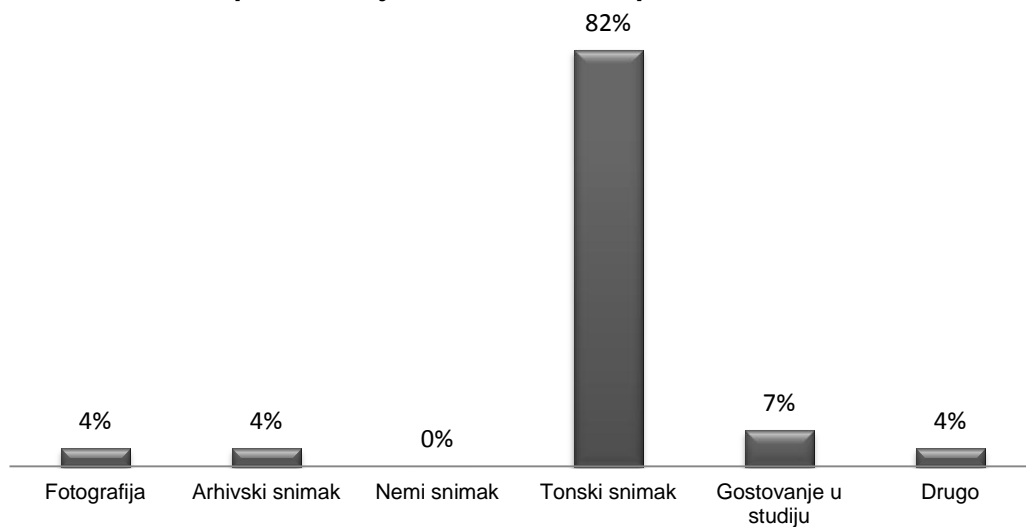
Žanrovi - Kulturalo aresipe

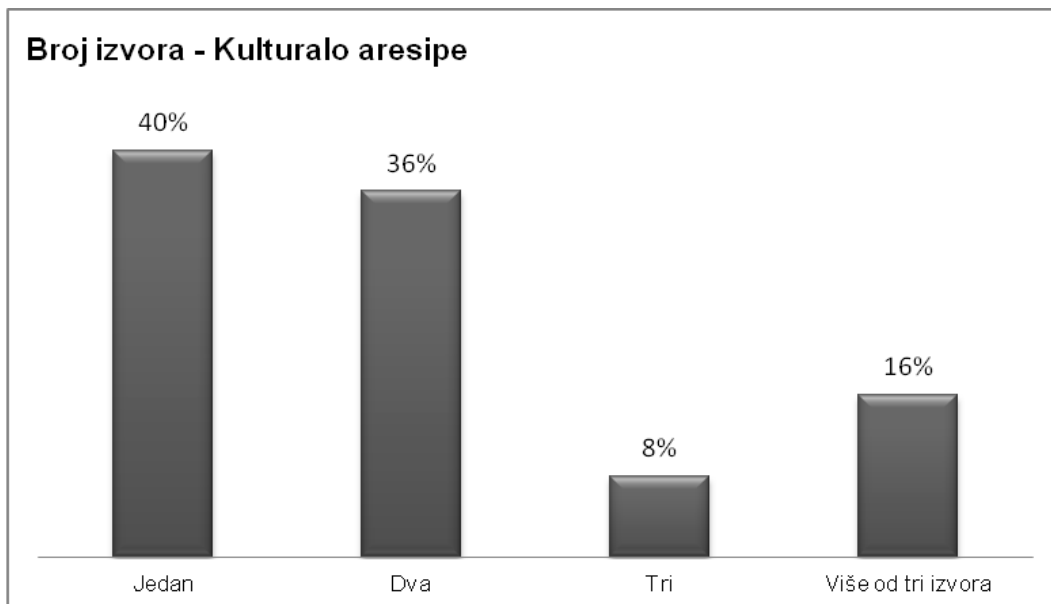
Povod objave - Kulturalo aresipe

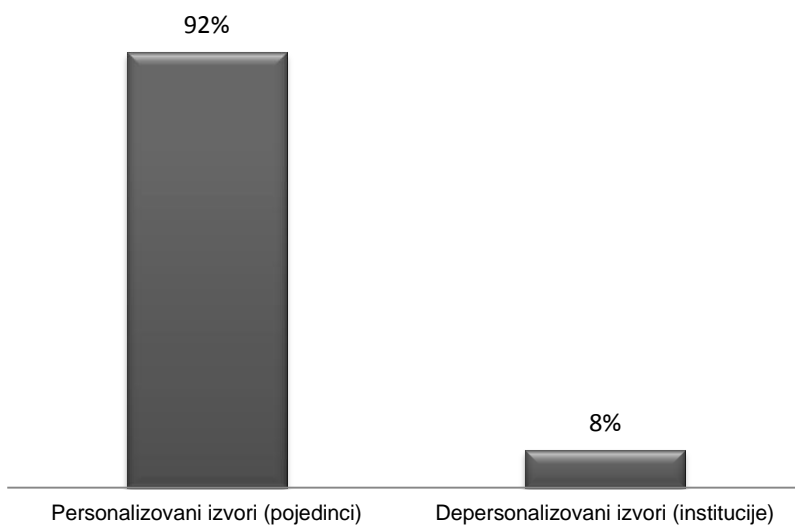
Audiovizuelna prezentacija - Kulturalo aresipe

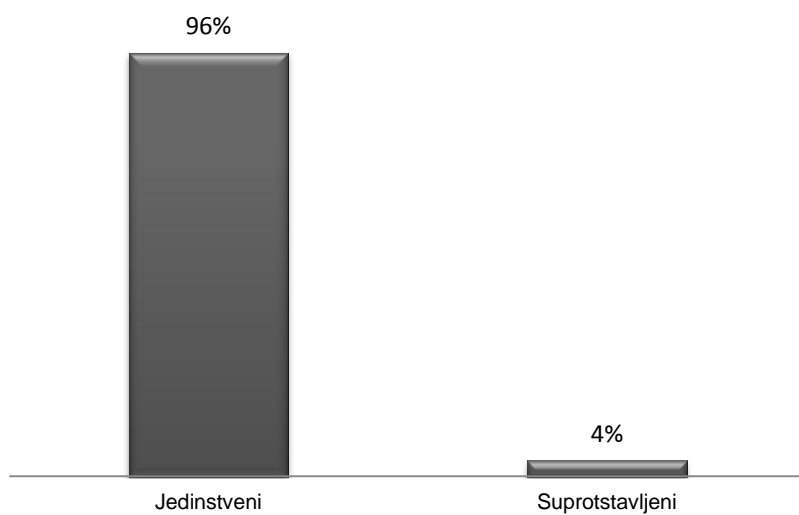
Broj izvora - Kulturalo aresipe

Izvori - Kulturalo aresipe

Pozicija izvora - Kulturalo aresipe

5.3. Štampani mediji na romskom jeziku

U Srbiji na romskom jeziku izlaze dva poznata časopisa. Jedan je *Dekada*, časopis Kancelarije za inkluziju Roma Vlade AP Vojvodine, dok je drugi *Romano Nevipe* (*Romske novosti*), koje su privatne i gotovo ih je nemoguće naći na teritoriji Vojvodine. *Dekada* se finansira iz pokrajinskog budžeta i distribuiše samo po lokalnim Kancelarijama za inkluziju Roma, odnosno koordinatorima za romska pitanja po opštinama. Taj vid distribucije podrazumeva da je običnom potencijalnom čitaocu list teško dostupan, osim ukoliko ne posećuje redovno ove kancelarije. Slučaj sa listom *Nevipe* je još kompleksniji kada je Vojvodina u pitanju, ne samo zbog toga što je privatni časopis, nego i što se piše na poddijalektu koji je bliži arlijskom, dok se u Vojvodini koristi gurbetski. Osim toga, taj časopis se više i ne štampa od marta, kada je izašao poslednji trobroj za ovu godinu a urednik Džanatan Koko nije bio spreman na saradnju

tokom rada na ovom projektu. Zato je jasno da je jedini štampani uzorak na romskom jeziku mogao biti pokrajinski list *Dekada*.

Dekada Roma u AP Vojvodini, mesečnik Kancelarije za inkluziju Roma – *Dekada* izlazi jednom mesečno u tiražu od 1.000 primeraka i Kancelarija ga šalje po svim opštinama u Vojvodini koje imaju Kancelariju za inkluziju Roma (20 kancelarija širom Vojvodine, od ukupno 45 opština), što je jedini vid distribucije lista. U ovoj godini izašlo je sedam izdanja, od kojih je jedan dvobroj za januar-februar, dok je ostalih šest brojeva za mart, april, maj, juni, juli i avgust.

Dekada je bilingvalni medij (romsko-srpski), ali je januarsko-februarsko izdanje sadržalo i deo na engleskom jeziku, što se u nastavku nije praktikovalo iz, kako kažu, finansijskih razloga. Na oba jezika ukupan sadržaj zauzima od 30 do 32 stranice.

Kvalitet papira je veoma dobar a korice su plastificirane. Svaki tekst je opremljen barem jednom kvalitetnom fotografijom, čije je autorstvo najčešće redakcijskih novinara i fotografa Saše Denića i Igora Dimića.

Svaki broj ima svoju temu koja je najčešće u vezi sa obrazovanjem, pa je u tom slučaju taj temi posvećeno nekoliko tekstova i intervjuua. Ima nekoliko stalnih rubrika: Koordinator za romska pitanja, Obrazovanje, Romi iz Evrope, Samozapošljavanje, Zdravstvo, Uspešni Romi i Kultura.

U januarsko-februarskom izdanju od 13 tekstova kulturi su posvećena dva. U okviru rubrike Uspešni Romi intervjuisana je Mina Karadžić, slikarka. Tekst je zauzeo četiri stranice sa osam slika ove umetnice. U rubrici Kultura prikazana je izložba slika NoMADart, gde su predstavljeni radovi 10 članova Likovnog udruženja Roma na temu identitet. Tekst je zauzeo dvije stranice, od kojih su na jednoj fotografisana sva dela sa izložbe.

U martovskom izdanju od 13 tekstova u rubrici Kultura našao se jedan tekst na dvije stranice povodom 8. aprila, Svetskog dana Roma. Reportaža je obogaćena sa sedam fotografija sa proslave Dana Roma u Skupštini AP Vojvodine, na kojima su glumci iz teatra Suno e Rromengo, studenti Akademije umetnosti, Bojan Pajtić, recitatori, rektor UNS Petar Nikolić i Duško Jovanović.

Aprilsko izdanje lista *Dekada* sa temom Zanat u ruke nije imao rubriku Kultura. Izdanje sadrži ukupno 13 tekstova ali nema nijednog iz ove oblasti.

Majsko izdanje lista *Dekada* sadrži 16 tekstova na 32 stranice, od čega su dva posvećena kulturi. Jedan je tekst o promociji knjige Marije Aleksandrović „Bacila sam jabuku u peć“, održanoj 8. maja u Zavodu za kulturu Vojvodine. Tekst zauzima dvije stranice, ima dvije fotografije i dva antrfilea. Drugi tekst je na temu nezastupljenosti siromašnih u medijima, predstavljanje rezultata istraživanja Novosadske novinarske škole u rubrici Kultura. Tekst zauzima dvije stranice, ima jednu fotografiju i antrfile.

Broj lista *Dekada* za mesec juni sa temom “Obrazovanjem do ravnopravnosti” sadrži 16 tekstova na 32 stranice ali je izostavljena rubrika Kultura. Izdanje obiluje uobičajenim temama u vezi sa oblastima Dekade Roma, ali nema nijednog teksta posvećenog kulturi.

Izdanje za juli, čija je tema “Zakonski okvir obrazovanja Roma” sadrži 15 tekstova na 32 stranice. Samo jedan tekst bavi se kulturom, gde je tema predstava “Sedam smrtnih grehova” teatra Suno e Romengo, koja je rađena u 3D verziji. Tekst je zauzeo dve stranice sa četiri fotografije i tri antrfilea. Fotografije su iz arhive pozorišta ili iz arhive Zorana Jovanovića,

reditelja predstave. Kako su uzete izjave novinarki BBC Snežene Ćurčić i Jovana Ćirilova, ovaj tekst je jedan od retkih koji nije jednostran. Ipak, svi stavovi su afirmativni, očekivano. Treba naglasiti da je prilog na istu temu, sa istim sagovornicima, emitovan na RTV Vojvodine u emisiji *Kulturako aresipe*, takođe u julu mesecu.

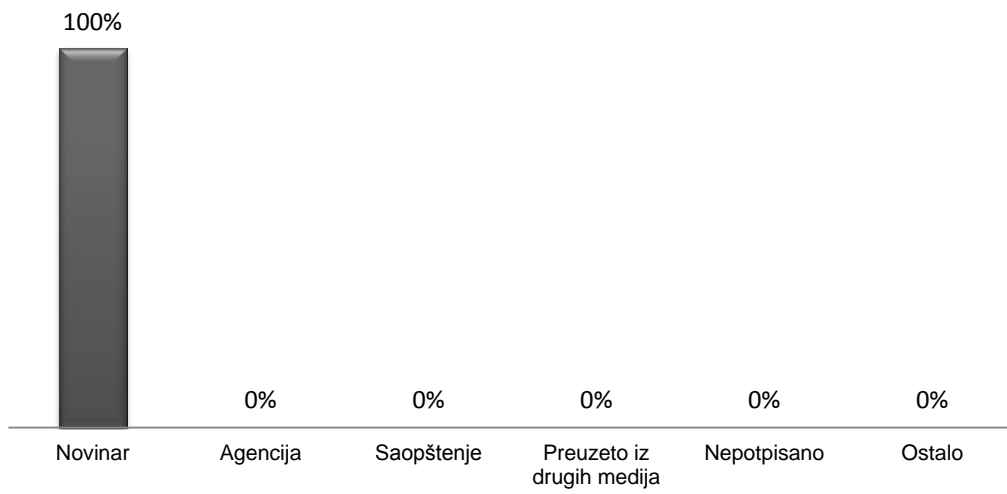
Avgustovsko izdanje časopisa *Dekada* na temu “Romski jezik u osnovnim školama”, gde je opet fokus na obrazovanju, izostavio je rubriku Kultura. Broj sadrži 11 tekstova na 32 stranice ali nema nijednog teksta iz oblasti kulture.

Ukoliko bismo pokušali izneti generalnu ocenu, rekli bismo kako časopisom preovladavaju teme iz oblasti Dekade Roma, u vezi sa obrazovanjem, (samo)zapošljavanjem, stanovanjem, zdravstvom, infrastrukturom, radom NVO-a i romskih koordinatora po opštinama u Vojvodini. Možda se ove teme uredništvu čine kao važnije, jer se svojom aktuelnošću događaji kojih ima više na ovu temu nameću kao prioritet. Nema tekstova koje bismo mogli da svedemo pod pokušaj interkulturalne ili multikulturalne komunikacije. Opravdano je da prostor bude posvećen romskoj zajednici i da u potpunosti ispuni sve sfere njenog interesovanja, ali uloga javnog servisa se ne završava na tome. Ukoliko kultura i umetnost ni u ovom mediju ne dobijaju dovoljno prostora, to sigurno predstavlja propust jer previđa važnost kulture za jednu nacionalnu manjinu i time zanemaruje ulogu javnog servisa. Poseban akcenat stavili bismo na to što je, iako je sadržaj podeljen na dva jednaka dvojezična dela, u fokusu samo romska zajednica. Osim sedam tekstova koji mogu da se svedu pod sferu interesovanja od opšteg javnog interesa za većinsku zajednicu i sve ostale, što čini nešto više od 7% ukupnog sadržaja za period januar-avgust, nema drugih tekstova koji govore o saradnji više nacionalnih zajednica. *Dekada* je, kao jedini štampani javni servis romske zajednice, suviše jednostrano koncipiran list. Posebno je značajno naglasiti da je ovo stanje jednako očekivano i neopravdano, znajući da sadržaj lista proizvodi Kancelarija za inkluziju Roma a ne neki nezavisni medij.

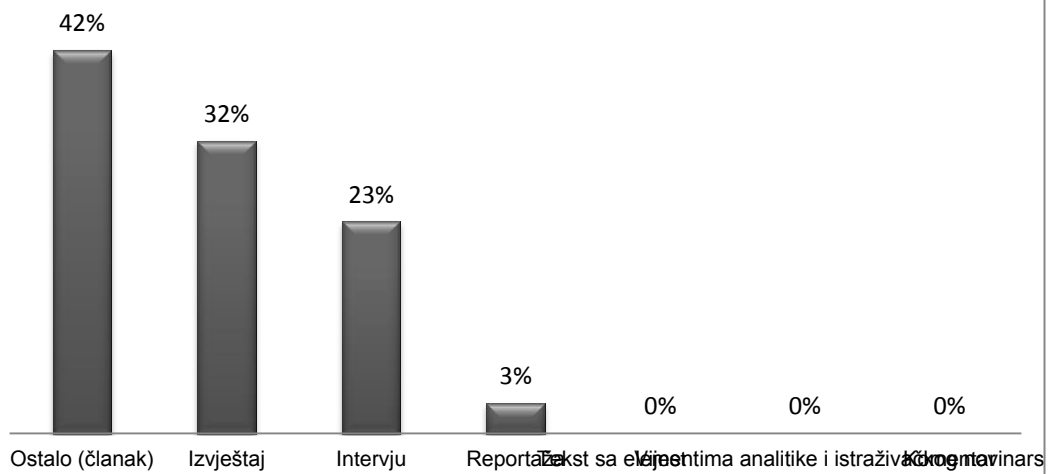
Grafički prikazi praćenih varijabli sadržaja lista Dekada

Teme	Fokus na sopstvenu manjinu		Fokus na većinske teme		Fokus na druge manjine		Sveukupno	
	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat	Frekvencija	Procenat
Oblasti Dekade Roma (obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje, zdravstvo)	34	37%	1	17%	0	0%	35	36%
Rad NVO/ lok. samouprave/ romskog koordinatora/ pokrajinske vlade/ Kanc. za inkluziju Roma	20	22%	4	67%	0	0%	24	25%
Ostalo (soc. zaštita, diskriminacija, uspešni Romi...)	14	15%	1	17%	0	0%	15	15%
Obrazovanje na maternjem jeziku	9	10%	0	0%	0	0%	9	9%
Istorija	7	8%	0	0%	0	0%	7	7%
Kultura	6	7%	0	0%	0	0%	6	6%
Ljudska i manjinska prava	1	1%	0	0%	0	0%	1	1%
Politika	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Ekonomija	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Total	91	100%	6	100%	0	0%	97	100%

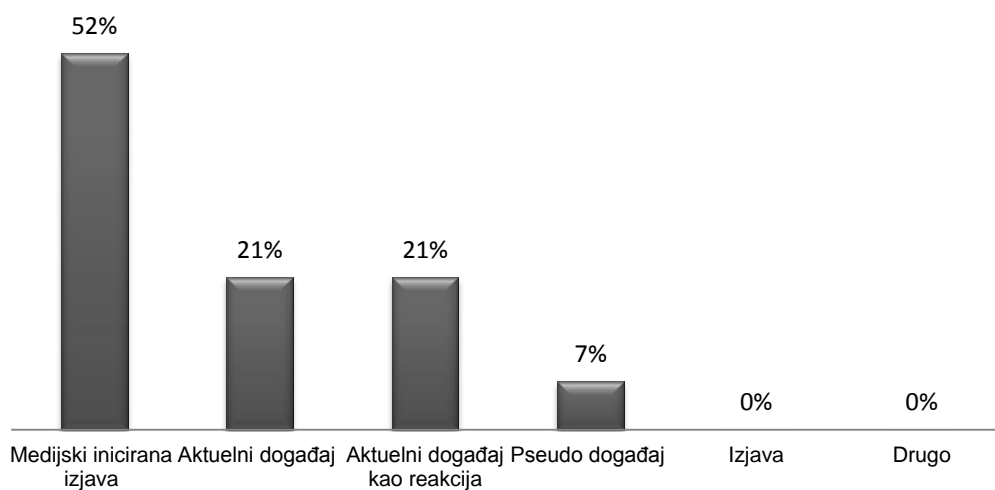
Autorstvo - Dekada

Žanrovi - Dekada

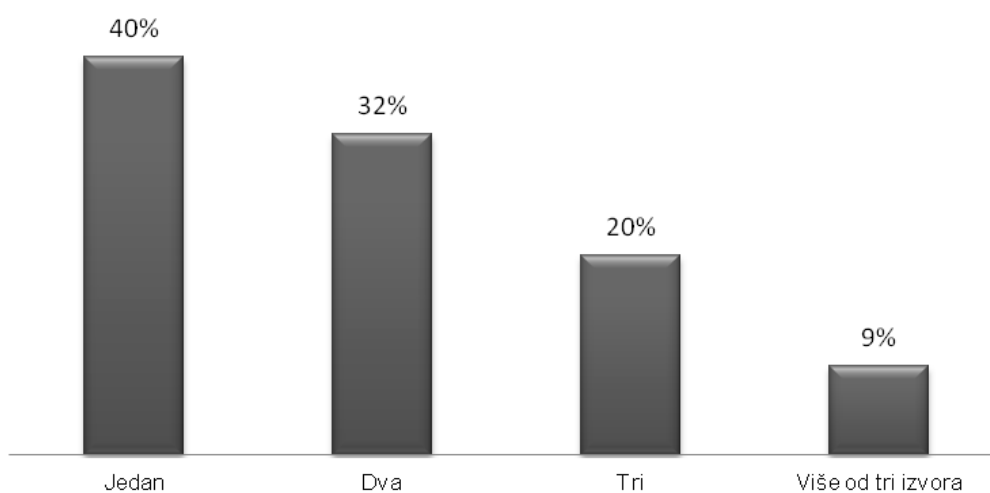

Povod objave - Dekada

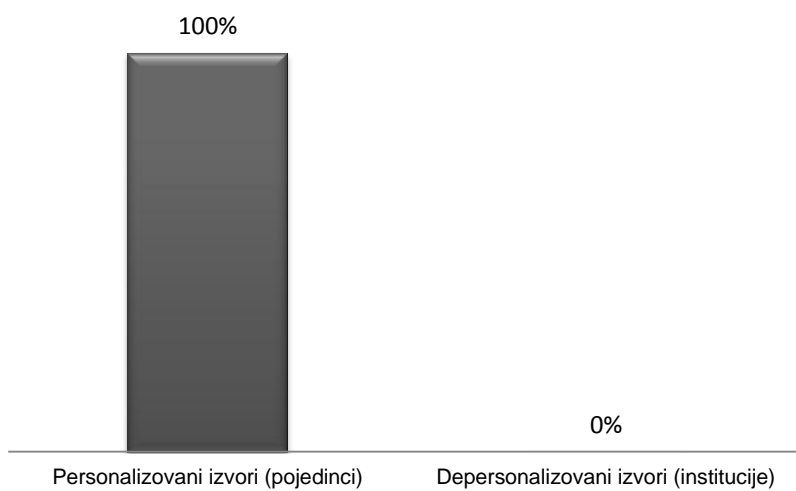

Audiovizuelna prezentacija	Frekvencija
Tekst sa fotografijom	245
Tekst bez fotografije	0
Drugo	0
Total	245

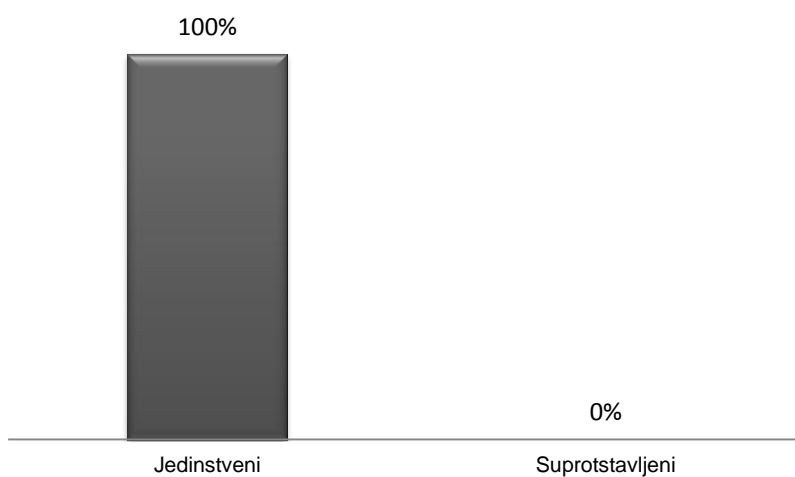
Broj izvora - Dekada

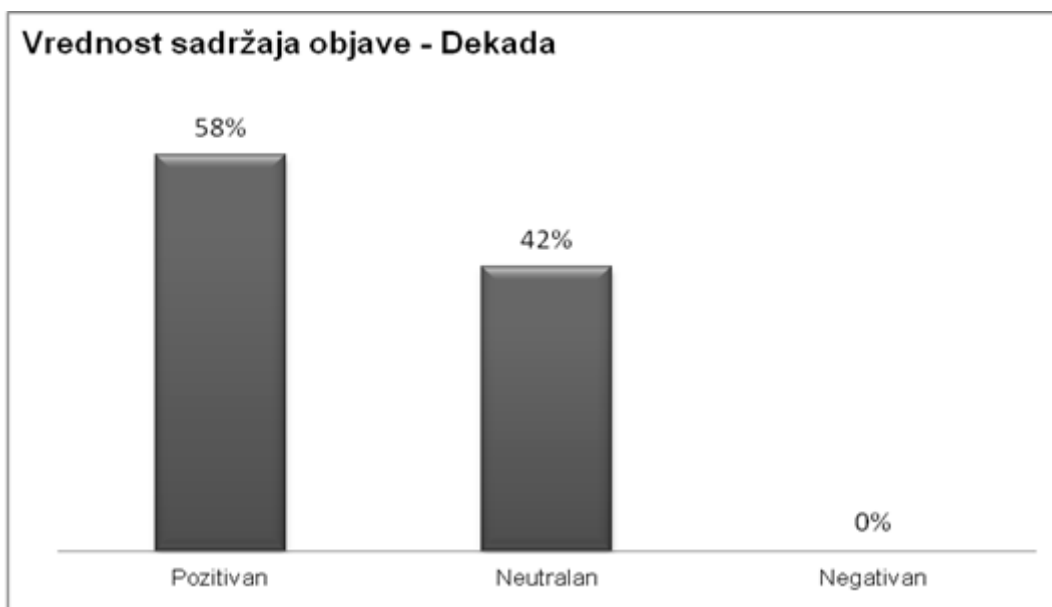
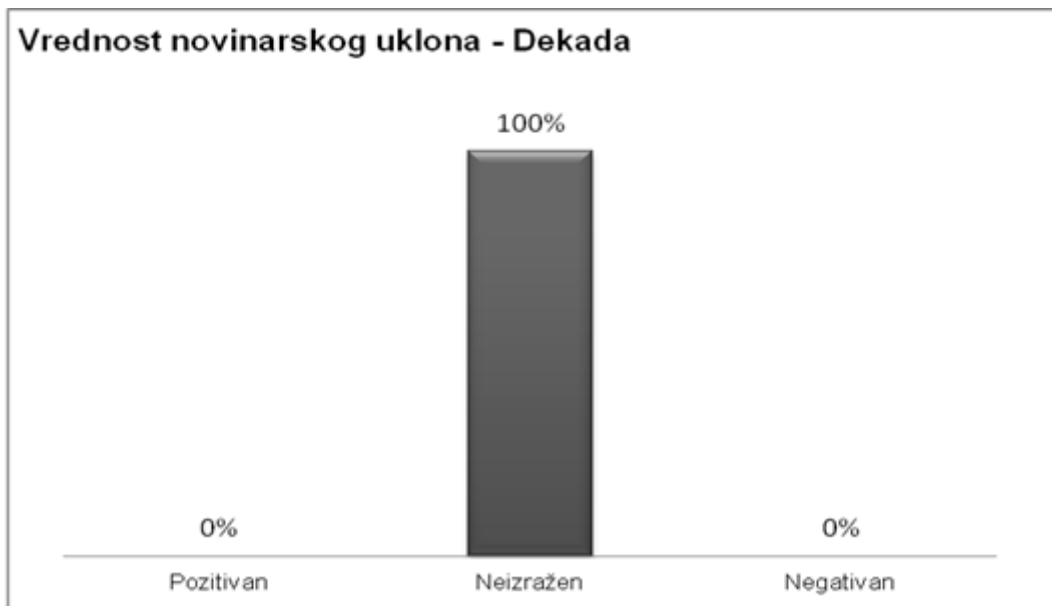

Izvori - Dekada

Pozicija izvora - Dekada

Romano Nevipe – mesečnik na romskom jeziku – Još jedan mesečnik na romskom jeziku, koji je ove godine izašao samo jedanput, i to kao trobroj. Imaju i *site* koji nije u funkciji: www.romanonevipe.com. U Vojvodini je veoma teško doći do ovog lista.

Kako nismo uspjeli da dođemo do tog jedinog ovogodišnjeg izdanja, analizirali smo sadržaj lista na osnovu uzorka iz 2009., odnosno 2011. godine.

Romano Nevipe, izdanje iz 2009., broj 40-42 (trobroj) – Tada je osnivač lista bio Nacionalni savet romske nacionalne manjine Srbije a sufinansijer Ministarstvo kulture RS. Glavni i odgovorni urednik bio je Ljaun Kaka. Tiraž lista je 2.000 primeraka, štampan na relativno kvalitetnom papiru, ali ne tako dobrom kao list *Dekada*. Broj je izašao na 140 stranica, s tim da numeracija počinje od naslovne stranice.

Što se tema tiče, kao što je i očekivano, najviše tekstova se odnosi na neku od oblasti Dekade Roma 2005-2015. U ovom broju ih ima 10, ali jednako toliko ima i tekstova u vezi sa kulturom, što je pozitivno. Potom sledi pet tekstova na temu uslova života Roma u zemljama Evrope, nešto manje ima tekstova na temu socijalne situacije i istorije Roma, po tri teksta u ovom broju i po jedan ili dva teksta na ostale teme poput jezika, politike, ljudskih i manjinskih prava, diskriminacije, Roma i javne uprave i slično. Ovo izdanje broji ukupno oko 45 tekstova, od koji su neki samo na romskom ili srpskom a neki su uneti dvaput, na oba jezika. Ne postoji određeni princip koji se tekstovi pišu dvojezično, imam utisak da je ta selekcija napravljena u zavisnosti od važnosti teme. Neke od tekstova pišu novinari redakcije, a neke pišu dopisnici iz javnog života Roma kod nas i širom Evrope. Svaki tekst opremljen je barem jednom kvalitetnom fotografijom, čiji autor najčešće nije imenovan, a u ovom broju ima oko 145 fotografija.

Romano Nevipe, izdanje iz 2011., broj 61-63 (trobroj) – List ima 120 stranica a numeracija i ovde počinje od naslovnice. Glavni i odgovorni urednik više nije Ljuan, nego njegov sin Džanatan Koka. Tiraž lista je i dalje 2.000 primeraka, štampan na relativno kvalitetnom papiru, jednako kao u prethodo posmatranom izdanju iz 2009. godine.

I u ovom broju je približno isti raspored tema, od kulture i tekstova na temu Dekade sa po desetak tekstova, preko istorije i prilika u kojima žive Romi u Evropi sa po pet do sedam tekstova po temi. Potom slede tekstovi na temu politike, jezika, diskriminacije, neonacizma i slično, sa po barem jednim tekstom. Zanimljivo je reći da u ovom broju ima mnogo manje tekstova na romskom jeziku nego u prethodnom, ne više od pet tekstova od ukupno 40. Kao i u prethodnom broju, svaki tekst opremljen je barem jednom kvalitetnom fotografijom. I u ovom broju ih ima 140 i opet najčešće bez navedenog autora.

6. DISKUSIJA I NAJVAŽNIJA KOMPARATIVNA ZAPAŽANJA

„Nema razlike između medija na srpskom i najutjecajnih medija na jezicima nacionalnih zajednica. Isti rukopis je prepoznatljiv, bez obzira na jezik, i taj se rukopis zove pristrasnost“, rekao je Dinko Gruhonjić, ocenjujući izveštavanje medija uoči izbora u Srbiji u maju 2012. godine.

Upravo je pristrasnost bio jedan od najočiglednijih (može se reći i očekivanih) trendova koje smo uočili analizirajući medije na hrvatskom, mađarskom i romskom jeziku. No, tu pristrasnost možemo razložiti u nekoliko slojeva – (a) prvo je izveštavanje o svojoj grupi koja je dominirala uglavnom kod svih medija, sa izuzetkom medija na mađarskom jeziku (recimo, dnevnik *Mađar So* je u više od 90% slučajeva izveštavao o drugima (ali na mađarskom jeziku), (b) afirmativni uklon spram sopstvene grupe bio je trend prisutan kod svih – i ovoga puta najizraženiji kod medija na mađarskom jeziku (70% priloga na RTV i 63% u dnevniku *Mađar So*), nešto manje kod hrvatskih (40% na RTV i 32% u *Hrvatskoj riječi*), dok recimo u informativnoj emisiji na romskom jeziku na RTV nismo primetili niti pozitivan niti negativan uklon, i (c) pristrasno izveštavanje o političkim subjektima tokom predizborne kampanje. Kako je pokazala analiza Novosadske novinarske škole, Bojan Pajtić, funkcioner Demokratske stranke i premijer Vojvodine, bio je funkcioner koji se najviše pojavljivao u informativnim programima na manjinskim jezicima, i prema njemu mediji nisu iskazivali negativan uklon. Isto tako, njegova partija, DS, bila je najprisutnija u ovim programima – u

programu na mađarskom sa 21% (ispred Saveza vojvođanskih Mađara sa 19%), hrvatskom jeziku sa čak 58% (ispred Demokratskog saveza Hrvata Vojvodine sa 12%).²⁸²

Kada su teme u pitanju i kod hrvatskih i kod medija na mađarskom jeziku dominirale su teme koje su se ticale kulture i rada kulturno-umetničkih društava, uz još poneku temu, poput politike, obrazovanja ili ekonomije, koje su takođe bile prisutne. Kod Roma je situacija malo drugačija jer su teme uglavnom bile uslovljene aktivnostima vezanim za Dekadu Roma, ali i kulturom, dok je svakako već u nazivu jednog od analiziranih časopisa – *Dekada* – implicirano kakvim se temama bave novinari tog lista. Dominacija kulture i kulturno-umetničkih društava ukazuje na to da je percepcija sopstvene zajednice svedena na ove kategorije, što može jačati autostereotipe, ali i percepciju većine da se „manjinski život“ svodi na tradiciju, ples i muziku. Problemi koji treba da budu obrađeni, kao što su ljudska i manjinska prava, obrazovanje, upotreba jezika, u praćenom periodu nisu dobili svoje adekvatno mesto ili su bili malo zastupljeni.

Veliki broj analiziranih priloga bio je potpisan, na dnevnicima su preuzimane agencijske vesti, dok su objave najčešće sadržavale jedan izvor, i ukoliko je bilo više izvora oni su bili jedinstveni.

Uz afirmativno izveštavanje o svojoj zajednici, tjednik *Hrvatska riječ* je imao veliki broj tekstova koji su inicirali sami novinari.

Uz manjak analitičkih i istraživačkih tema, posebno onih tzv. „integrativnog karaktera“ koje bi sopstvenu zajednicu situirale unutar društveno-političkog konteksta u kojem ona živi, evidentiran je jako mali broj kritičkih tekstova spram pojedinaca i pojava iz sopstvene zajednice a u nekoliko navrata je ovo bio slučaj sa uvodnicima i komentarima.

Radijske emisije koje smo analizirali i koje nisu uslovljene dnevno-političkom dinamikom, davale su prostor za malo drugačiji pristup, tako da su nudile i priče iz života, analize određenih problema, rešenja.

7. ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Poslednji deo analize, koji se odnosi na preporuke i sugestije za bolju praksu, podeljen je u tri generalna dela – (1) prvi, koji se odnosi na zakonski okvir; (2) drugi, koji se odnosi na rad i funkcionisanje javnih medija, posebno javnih servisa; i (3) treći, najvažniji deo, u kojem se kroz nekoliko potkategorija ukazuje na moguće scenarije i poboljšanje prakse u radu manjinskih medija ili medija na jezicima manjina. Posebna pažnja posvećena je medijima romske zajednice zbog činjenice da je u pitanju najugroženija manjinska grupa, što zbog teškog ekonomsko-socijalnog položaja, raširene nepismenosti među ovom grupom i posebnim stimulativnim aktivnostima poput Dekade Roma, koja ima za cilj i senzibilizaciju javnosti ali i poduzimanje konkretnih aktivnosti radi pomoći romskoj zajednici.

Preporuke su zasnovane na analizi dubinskih intervjua sa 15 osoba koje ne pripadaju nužno manjinskim zajednicama ili medijima na ovim jezicima (spisak intervjuisanih dostupan je u dodatku ovoj analizi).

(1) ZAKONSKI OKVIR

²⁸² Valić-Nedeljković, Dubravka i Dejan Pralica, „Koga su mediji izabrali... A šta su partije nudile?“, Novi Sad: Novosadska novinarska škola, septembar 2012: 25 - 33

<p>Formulacije i zakonski tekst</p>	<p>Pored nedorečenosti i neujednačene terminologije u samim zakonskim tekstovima, postoje i određene kontradikcije između segmenta kojim se propisuju prava manjinama i onog o informisanju. (Na primer, Evropska konvencija, Ustav Republike Srbije i Zakon o manjinskim pravima garantuju manjinama pravo na učestvovanje u procesima donošenja odluka koje su od značaja za manjinska prava, a Zakon o radiodifuziji, u delu koji govori o tome kako se bira i ko sve može biti član Saveta Republičke radiodifuzne agencije, ovo pravo ignoriše.)</p> <p>Trebalo bi ići ka izgradnji zakonskih osnova i kasnije politika koje trebaju osigurati sredstva za ostvarivanje tog prava.</p>
<p>Dodatne stimulacije/provizije</p>	<p>Uspeh bi imao zakonski stimulans koji bi predvideo konkurse na kojima bi lokalne radio/TV stanice mogle da dobiju sredstva za manjinski program ili neke subvencije i afirmativne mere za emitera koji se obaveže da će informisati građane na jeziku nacionalne manjine.</p> <p>Potrebno je uvesti stimulatívne odredbe za lokalne samouprave koje bi mogle da odrede dodatan budžet za radio/TV stanice koje emituju program na jezicima nacionalnih manjina u toj opštini.</p> <p>Bile bi potrebne i stimulatívne odredbe za obezbeđivanje neophodnih uslova za nesmetan rad, odnosno omogućavanje nesmetanog i ravnopravnog pristupa svim fondovima i resursima za pospešivanje rada i razvoja manjinskih medija.</p> <p>U smislu finansiranja, trebala bi da postoji pozitivna diskriminacija prema manjinskim medijima.</p>
<p>Status manjinskih medija / Uticaj politike</p>	<p>Manjinski mediji su manje-više nekritični prema nacionalnim savetima. U ovom momentu su ušli u bezukusnu fazu u kojoj ne postoji nikakva kritika.</p> <p>Ne treba dodatno stimulisati osnivanje još manjinskih medija već je potrebno osnažiti postojeće kroz strategije i programe podrške.</p> <p>Zakon o savetima nacionalnih manjina je samo dao pravo nacionalnim savetima da budu (su)osnivači, ali ih nije obavezao na odgovornost, što za posledicu ima njihov veliki uticaj na uređivačke politike i rad medija na manjinskim jezicima.</p> <p>Za medije/redakcije u kojima uredništvo ne uživa uređivačku samostalnost i slobode potrebno je uvesti zakonsku regulativu kojom će novinari biti zaštićeni od svih zainteresovanih (ili interesnih)</p>

	<p>strana.</p> <p>Država bi njihovu uređivačku autonomiju mogla obezbediti (zakonski) smanjenjem udela nacionalnih saveta u odlučivanju, finansiranju i uticanju na proces biranja i postavljanja urednika medija nacionalnih manjina.</p> <p>Pojedini sagovornici zagovarali su i neku vrstu samoupravljanja u radu i funkcionisanju medija na manjinskim jezicima, koja bi se odnosila na vođenje i uređivanje.</p>
--	---

(2) JAVNI MEDIJI

Javni servis ima obavezu da štiti jezike nacionalnih manjina, a sa druge strane Ustavom i međunarodnim zakonima definisano je da će obezbediti pluralizam, odnosno kulturni i informativni sadržaj ponuditi različitim etničkim grupama.

Različita iskustva, kada su u pitanju RTS sa sedištem u Beogradu i RTV iz Novog Sada, posledica su različitog istorijskog iskustva (Vojvodina je tako nešto baštinila i za vreme socijalizma), a sa druge strane, ukoliko izuzmemo romsko-srpski program na Radio Beogradu, politička volja je osnovni razlog zbog koje na RTS-u nema programa na manjinskim jezicima najvećih nacionalnih zajednica koje žive na teritoriji tzv. uže Srbije (Albanci, Bošnjaci i Bugari).

RTS	<p>RTS pokriva manjine na nivou statističke greške i manjinski program na RTS-u gotovo da i ne postoji.</p> <p>RTS nema adekvatnih kadrova za proizvodnju programa na manjinskim jezicima, niti ima nameru da osposobljava postojeći.</p> <p>Nacionalni Savet mađarske nacionalne manjine nema kontakata sa RTS-om, niti uvida u programske sadržaje, mada Zakon o Nacionalnim savetima nacionalnih manjina u članu 20. propisuje drugačije.</p>
RTV	<p>RTV ne ispunjava ni osnovnu obavezu kao javni servis Vojvodine jer nema ni zakonsku pokrivenost (gledljivost i slušljivost u pokrajini je jedva iznad 60%).</p> <p>RTV ima drugi kanal, koji je u potpunosti programski posvećen manjinama, ali je velika enigma kakva će biti njegova budućnost. Neophodno je reformatisanje tih programa.</p> <p>RTV bi imao potencijala za snažniji razvoj manjinskih programa, ali takva stremljenja se konstantno guše, manjinskim redakcijama se ne dozvoljava ni razvoj programa ni kadrovska ekspanzija.</p>

	<p>Jedan od osnovnih preduslova za poboljšanje programa je obezbeđenje materijalne osnove, što u velikoj meri zavisi i od obima prihoda od pretplate.</p> <p>Treba se založiti za što skorije digitalizovanje radio i TV arhiva radi spašavanja i obrade značajnih i vrednih istorijskih materijala (posebno su to istakli iz mađarske zajednice).</p>
Ostali javni mediji	<p>Potrebno je da svaka televizija sa nacionalnom frekvencijom ima obavezu, tj. minimalnu minutažu u svom programu koja je posvećena nacionalnim manjinama.</p>

(3) MANJINSKI MEDIJI

Funkcija/Misija	<p>Funkcija manjinskih medija nije samo očuvanje jezika, kulture i tradicije, već i ukazivanje na problem u zajednicama, stvaranje relacija sa drugim zajednicama i na taj način doprinos integraciji društva.</p> <p>Jedna od funkcija je i razbijanje monopola javnih emitera.</p> <p>Razvijeno informisanje na maternjem (manjinskom) jeziku može biti i zdrava konkurencija onim televizijskim kućama koje su do sada imale monopol nad tim (recimo, monopol RTV je ugrožen od strane privatne Pannon RTV koja emituje celodnevni program na mađarskom).</p> <p>Pošto na određenim javnim medijima (na primer, na RTS-u) nedostaju sadržaji koji se odnose na život i probleme nacionalnih zajednica, upravo je uloga manjinskih medija da popuni tu prazninu.</p>
Finansiranje/ Održivost	<p>Iako država putem posebnih zakonskih propisa i mehanizama podržava manjinske medije, oni bi trebali sami da zauzmu aktivniju ulogu i sami konkurišu za razne tematske i namenske projekte.</p> <p>Nije moguće ostvariti ekonomsku održivost za medij na jeziku nacionalne manjine.</p> <p>Ideje o tome kako treba privatizovati nacionalnomanjinski medij samo su put ka njihovom gašenju.</p>
Programski pristup	<p>Program na jezicima nacionalnih manjina nije isto što i program za nacionalne manjine. Zato je važan pristup, ali i jezik na kojem se program kreira. Pripadnici nacionalnih manjina imaju potrebu (a i pravo) da održe svoj kulturno-istorijsko-jezički identitet, da obezbede opstanak i napredovanje sebe samih, a istovremeno i svoje zajednice u datom okruženju.</p>

Konceptualni aspekt

Najbolje rešenje je kombinacija programskih blokova namenjenih samo pojedinoj manjini i integralnih programa koji pokrivaju život i probleme svih manjina.

Pored toga su neophodni sadržaji za manjine (ili na jeziku manjine) o većinskom narodu ili većinskim temama, da bi se ostvarivanjem slobodnog protoka informacija od svakog prema svakom obezbedilo pravo ravnopravnosti pripadnika svih zajednica u Srbiji.

U sredinama u kojima žive manjinske zajednice (u Vojvodini) bolje je rešenje da manjine imaju svoje emisije koje su namenjene samo njima. Emisije koje pokrivaju život i probleme svih manjina treba emitovati u sredinama van Vojvodine.

Važno je imati i informativni program u okviru redakcija na većinskom jeziku koji će biti pokriven temama od opšteg javnog interesa svih građana Srbije, među kojima su i nacionalne manjine.

Predstavnici mađarske nacionalne zajednice smatraju da se treba fokusirati na određenu nacionalnu zajednicu jer se pokazalo da pripadnici te nacionalne zajednice više prate takve nego programe uopštene prirode.

Radi pospešivanja interkulturalnih komunikacija i integracija manjinskih zajednica u društvo, treba praviti kolažne emisije, i to pre svega na jeziku većinskog naroda kako bi oni bili upoznati sa onim što se događa.

Informativni sadržaji u elektronskim medijima koji se emituju na jezicima nacionalnih manjina treba da pokrivaju sve segmente društvenog života jer bi samo očuvanje jezika, identiteta, kulturnog nasleđa proizvelo određenu vrstu folklorizacije čitave kulturne i medijske scene.

Žanrovski aspekt

Napraviti programsku šemu da za sve ima mesta, uključujući i dečje i omladinske emisije koje su jako važne za manjinske zajednice.

Važni su kontakt programi koji idu uživo gde gledaoci i slušaoci mogu da kažu svoje mišljenje, gde se u studiju uživo vodi razgovor.

Važne su i mozaik emisije ako su dobro smišljene i ako urednik to koncepcijski dobro osmisli, da teme nisu nabacane.

Zbog smanjenog broja slušalaca/gledalaca trebalo bi da bude više mozaičnih kolaž emisija koje bi unutar sebe imale sve navedene različite

	<p>medijske forme.</p> <p>Jezički aspekt</p> <p>Trebalo bi podsticati, putem konkursa, unapređenje jezika nacionalnih manjina i njihovu upotrebu u medijima.</p> <p>Kao dobar primer jezički homogenog medija navodi se primer Pannon RTV, koja emituje kompletan regionalni televizijski program isključivo na mađarskom jeziku, ali se bavi i temama iz ove regije.</p> <p>Pojedini odgovori idu u prilog titlovanju, koje bi doprinelo interjezičnosti programa i proširilo potencijalnu publiku.</p> <p>Ali proces titlovanja je skup pa medijske kuće nisu spremne da ulažu u to. Zato bi se moglo napraviti prelazno rešenje da se titluju one teme koje su vredne javne pažnje i rasprave.</p> <p>Program i politika mađarske zajednice je da se emituje isključivo na mađarskom jeziku jer se na taj način čuva jezik i kultura zajednice. U slučaju kada se prave i emituju mešoviti programi gubi se oslonac što se tiče jezika i nekih manjinskih posebnosti.</p> <p>Sa druge strane, iz romske zajednice su složni da bi bilo dobro da se emitovanje sadržaja na manjinskom jeziku kombinuje sa jezikom većinskog naroda kako bi informacije bile dostupne i za one koji ne znaju romski jezik.</p> <p>Primeri medija koji samo prevode vesti predstavljaju formalnu zloupotrebu jer na osnovu toga oni uvode pro forme manjinski program i na taj način izbegavaju privatizaciju.</p> <p>Ukoliko se program ili priče koje se emituju samo prevode to definitivno ugrožava autentičnost pristupa, samih priloga i efekata takvih sadržaja.</p> <p>Manjinski mediji se, na osnovu tipa jezika koji koriste, mogu podeliti na dve grupe – one čiji su jezici distinktivni i uglavnom nerazumljivi većini (to su mediji mađarske, albanske, rumunske, rusinske nacionalne zajednice), a drugo su zajednice kod kojih nema jezičke barijere, kao što su bošnjačka ili hrvatska, i u tom kontekstu bi eventualno kolažne emisije o nacionalnim zajednicama trebale ići na njihovom jeziku.</p>
<p>Kadrovska politika i edukacija</p>	<p>Manjinske redakcije su najlošije po kadrovskoj i obrazovnoj strukturi i u najmanjoj meri osposobljene za savremeno novinarstvo. Generacijsko osveženje i dalje stručno osposobljavanje moglo bi da bude rešenje.</p> <p>Obrazovanje i vladanje novinarskim veštinama, a ne politička podobnost, trebalo bi da budu osnovni kriterijumi za upošljavanje urednika i</p>

	<p>novinara.</p> <p>Kroz specijalizovane podlistke (kao što su <i>Kužiš</i> u hrvatskoj zajednici) mlade generacije se mogu navikavati na informisanje na maternjem jeziku, a isto tako talentovani regrutovati za kasniji rad u manjinskim medijima.</p> <p>Selekcija treba da bude i formalizovana putem javnih poziva i konkursa.</p> <p>Da bi se obrazovala adekvatna profesionalna baza u tim redakcijama rešenje mogu biti projekti za jačanje kapaciteta kod stranih donatora ili da u unapređenje kadrova u medijima sredstva ulože nacionalni saveti, Ministarstvo i Sekretarijat za informisanje itd.</p> <p>Nacionalni saveti bi trebali da obezbede stručno osposobljavanje manjinskih redakcija za pisanje projekata i da ih podstiču na taj način. Primer dobre prakse je <i>Čoladi ker</i>, nedeljnik na mađarskom jeziku.</p>
<p>Termini emitovanja</p>	<p>Postoje značajne razlike između radija, televizije i interneta, no kako internet portali na manjinskim jezicima (sa izuzetkom mađarske zajednice) nisu razvijeni, ostaje otvoreno pitanje termina koji su najadekvatniji za slušaoce, odnosno gledaoce programa. Udarni termini slušanosti i gledanosti su sasvim različiti.</p> <p>Radio se sluša u kasnim noćnim, odnosno sitnim jutarnjim i prepodnevnim satima, negde do popodneva.</p> <p>TV se gleda uglavnom u kasnopodnevnim i večernjim satima.</p> <p>RTV treba da pokrene kampanju da objasni auditorijumu kada mogu pratiti manjinske programe i šta nude zajednici.</p> <p>Teško je zamislivo da bi specijalni programi za manjinske narode dobili udarne termine i zato je poželjno obezbediti mogućnost osnivanja medija pripadnicima nacionalnih manjina (zbog toga pojedine manjine, poput mađarske, imaju strateški cilj da obezbede sopstveni kontinuirani radijski i televizijski program koji treba da bude nesmetano dostupan na celoj teritoriji Vojvodine).</p>
<p>Ciljne grupe</p>	<p>Manjak programa za decu i omladinu, uz zapostavljanje novih platformi, tehnologija, poput interneta koji je mladima najrodnije sredstvo informisanja.</p> <p>Treba se više obraćati mladima od 15 do 30 godina zbog informacija o mogućnostima za stipendiranje, daljnje školovanje, obuke za zapošljavanje i slično.</p>

Ostalo	<p>Izazovi interneta</p> <p>Razvoj interneta predstavlja veliki izazov za štampane medije generalno, a posebno za listove koji izlaze na manjinskim jezicima i to periodično. Zbog toga vrednost sadržaja tih medija ne bi trebala da se meri brzinom informacije, već njenim kvalitetom, autentičnošću i doprinosom za promociju kulturnog identiteta manjinskih zajednica i interkulturalnosti u datom društvu.</p> <p>Opstanak manjinskih medija i njihovih sadržaja je jedino moguće objedinjavanjem, udruživanjem, umrežavanjem u jedinstven sistem.</p> <p>Međusobnom razmenom iskustava, kapaciteta, saradnjom u planiranju, projektovanju, proizvodnji, razmeni i plasmanu medijskih sadržaja, uz podršku nacionalnih saveta i drugih institucija i ustanova, bilo bi obezbeđeno zadovoljavanje medijskih potreba i zahteva nacionalnih manjina.</p> <p>To bi se moglo ostvariti i u formi zajedničkog portala za sve nacionalne zajednice i za novinarska društva putem kojeg bi one mogle da neprestano komuniciraju i međusobno se pomažu.</p> <p>Saradnja</p> <p>Manjinskim redakcijama treba omogućiti uspostavljanje efikasne i funkcionalne dopisničke mreže, kao i zalagati se za saradnju sa ostalim lokalnim i regionalnim radijskim i televizijskim stanicama koje emituju program bilo na jeziku te zajednice, bilo na nekim drugim jezicima (manjinskim ili većinskom).</p> <p>Učešće nezavisnih produkcija bilo bi blagotvorno u tom cilju. Veći angažman nezavisnih produkcija pružio bi mogućnost i da se kadrovska situacija pospeši.</p>
---------------	--

(4) MEDIJI ROMSKE ZAJEDNICE

Senzibilizacija javnosti	<p>Romi su uglavnom okrenuti elektronskim medijima zbog visoke stope nepismenosti, tako da pažnju treba usmeriti na ove medije.</p> <p>Trebalo bi ukazivati na određene probleme, propuste sa kojima se romska zajednica suočava i eventualno apelovati na rešenje tih problema od strane nadležnih institucija.</p> <p>Mediji bi trebali više da izveštavaju o ljudskim i manjinskim pravima, da edukuju stanovništvo o tome, da na tu temu govore kompetentni sagovornici, da ciljna publika bude upućena kada i kako su im prava</p>
---------------------------------	---

	<p>narušena ili uskraćena i kako da reaguju, kome da se obrate.</p> <p>Trebalo bi da na pitanja gledalaca odgovara pravni zastupnik, socijalni radnik ili ombudsman, za rešavanje nedoumica i nejasnoća.</p> <p>Bilo bi dobro imati programe u informativnom i kulturnom programu (koji je namenjen svima) a koji bi imali dobru pokrivenost tema koje se tiču nacionalnih manjina. Ovo je dobra opcija jer bi problemi Roma bili vidljiviji i sagledavali bi se iz različitih uglova.</p> <p>Živi kontakt programi kao i reportažni zapisi su dobri za što bolji pristup romskoj problematici jer su pripadnici ove zajednice u situaciji da se javljaju, pitaju i rešavaju eventualne nedoumice.</p>
Problem romskog jezika	<p>Jezik još nije standardizovan u potpunosti, i to nije samo lingvističko već i političko pitanje.</p> <p>Drugi problem su različiti dijalekti i nemogućnost razumevanja arlijskog i/ili gurbetskog dijalekta na području cele zemlje.</p> <p>Visok procenat romske populacije nije pismen i nema naviku da štampane medije koristi kao sredstvo informisanja.</p>
Štampani mediji	<p>Bez obzira na obrazovni stepen, Romi nisu dovoljno zainteresovani za štampani medij na romskom jeziku. Poseban je slučaj što ne možemo imati jedan list sa nacionalnom pokrivenošću zbog značajne razlike u dijalektima.</p> <p>Problem je nedostatka obrazovanih kadrova, finansiranja i prostora za tako nešto.</p> <p>Na nivou pokrajine postoji <i>Dekada</i>, koja se distribuše samo internim tokovima po lokalnim samoupravama i zainteresovanima se deli besplatno. Da se plaća, slabo bi bilo zainteresovanih.</p>

7. BIBLIOGRAFIJA

Fond za otvoreno društvo. *Budućnost informisanja na manjinskim jezicima u Srbiji - ka optimalnom i održivom modelu*. Beograd: Srbija, 2007.

Ilić, Snežana. *Zakonsko regulisanje položaja nacionalnih manjina u Srbiji i njegova implementacija*. Dostupno na: http://www.21osmeh.net/Zakonsko_regulisanje_polozaja_NM.pdf

Jakubowicz, Karol. *Persons Belonging to National Minorities and the Media*. International Journal on Minority and Group Rights, vol 10. Netherlands: Koninklijke, 2004.

Marko, Davor (ed.). *PROMicanje medijske odgovornosti u multikulturalnim društvima*. Sarajevo: Media plan institut, 2008.

Serenčeš, Žužana. *Informisanje na jezicima nacionalnih manjina i deetizacija*. Novi Sad: Nezavisno društvo novinara Vojvodine, 2009.

Valić-Nedeljković, Dubravka. *Javni servis Vojvodine*. Novi Sad: Novosadska novinarska škola, 2007.

Valić-Nedeljković, Dubravka. *Stanje medija u Srbiji*. Novi Sad: Novosadska novinarska škola, 2008.

Valić-Nedeljković, Dubravka i Pralica, Dejan. *Koga su mediji izabrali... A šta su partije nudile?*, Novi Sad: Novosadska novinarska škola, septembar 2012.

Veljanovski, R. *Javni RTV servis u službi građana*, CLIO, Beograd, 2005.

Veljanovski, R. *Medijski sistem Srbije*, Beograd: Čigoja, 2009.

Aneks 1

SPISAK INTERVJUISANIH

(Septembar-oktobar 2012.)

1. Dinko Gruhonjić, Nezavisno društvo novinara Vojvodina, predsednik
2. Miroslav Keveždi, medijski analitičar i direktor Zavoda za kulturu Vojvodine
3. Jene Maglai, član predsedništva Saveza vojvođanskih Mađara
4. Žužana Serenčeš, novinarka Radija Slobodna Evropa i medijska analitičarka
5. Tot Livija, predsednica Udruženja mađarskih novinara Vojvodine
6. Saša Denić, novinar romske redakcije na RT Vojvodina
7. Jelena Jovanović, Pokrajinski sekretarijat za propise, upravu i nacionalne manjine, kontakt za organizacije romske nacionalne zajednice
8. Slađana Teodorović, novinarka Romske redakcije na RT Vojvodina
9. Jasminka Dulić, glavna i odgovorna urednica tjednika *Hrvatska riječ*
10. Csaba Pressburger, novinar dnevnog lista *Magyar Szó*
11. Marija Aleksandrović, predsednica Ženske romske mreže i Odbora za kulturu Romskog nacionalnog saveta
12. Erzsébet Simon, članica IO Nacionalnog saveta Mađara zadužena za informisanje

13. Tomislav Žigmanov, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, direktor
14. Ankica Jukić-Mandić, članica IO Hrvatskog nacionalnog vijeća zadužena za informisanje
15. Rade Veljanovski, Fakultet političkih nauka Beograd, profesor i medijski ekspert

AFFIRMATIVELY AND UNCRITICALLY ABOUT THEMSELVES, LITTLE ABOUT OTHERS

Authors: Davor Marko, Jelica Nikolić, Norbert R. Šinković

Summary:

The aim of this study was to analyze the content of minority media in Hungarian, Croatian and Romany language in Serbia, and its interpretation within the socio-political and legal framework of this country. The sample is consisted of central informative programs in these three languages broadcasted on the Public Service of Vojvodina, and the relevant radio contents and print media published in Hungarian, Croatian and Romany languages. Time span covers the period from February to September 2012 year. Additionally, results gathered through content analysis were interpreted throughout in-depth 15 interviews. Representatives of minority communities, media on minority languages, and media experts, commented on results and main trends, sharing with us their standpoints and providing some ideas and solutions to improve the current status, functioning, and the overall concept of media in minority languages.